

94

# הַאֶשְׁכּוֹל

מאסף ספרתי ומדעי

י"ל

בארבעה כרכים לשנה

ע"י

י. ש. פֹּכֶם וד"ר ע. גינציג.



שנה ראשונה



כרך ראשון (חדש סיון).

קראקא תרנ"ח.

ברפוסו של יוסף פישער.



## להקורא!

שון של "האשכול" אחרי הפעם מסבות  
צוננו, אך לעמת זאת לא תאחר הדפסת  
זכין חמר נכבד בעד ברכים אחדים.

הכרך הראשון נתנו להקורא 18 גליונות

אשר השתתפו בכרך הנכחי, נוספו בכרך

ד"ר מרדכי עהרנפרייז, דוד פרישמאן, מ. ד. ברנדשטר  
(ממנו יבוא ספור נחמד מאד, העולה על כל הספורים שיצאו עד כה  
מעט). ד"ר שמואל פווננסקי, בן-אביגדור, שמואל אלכסנדרוב,  
ד"ר מ. ברדיצבסקי, ד"ר ב. קניגסברג, ד"ר עפשטיין, ד"ר  
א. קאמינקא, ד"ר שאול רפאל לאנדא, ד"ר חוצנה, מ. מ.  
דוליצקי, א. פאפירנא, ש. י. פויזנר, יצחק אבן, ש. ל. ציטרון;  
ועוד ועוד, אשר את טוב מאמריהם נפרסם במועדו.

(א) תעודת "האשכול" ותכונתו - ביתדוער לבחירי חכמינו וסופרינו,  
הוקנים והצעירים, להפיץ תורת-אמת והשכלה נאמנה, דעת העולם ודעת  
העברי, אהבת האנושיות ואהבת ציון - כאשר בארנו ב"קול קורא" מיוחד  
לא תוכל להשתלם בכרך אחד, כמובן, אשר ע"כ לא יתפלא הקורא, כי  
פרקים אחדים, אשר השבנום ב"קול הקורא", טרם באו בכרך הנכחי.

(ב) בכל דבר הנוגע לעניני "האשכול" נחוץ לפנות רק ע"פ  
האדריסה הזאת:

Redacteur J. S. FUCHS, KRAKAU (Galizien.)

(\*) אחרים מהם שלחו לנו את מאמריהם בשביל הכרך הראשון, ואמנם קרוו כבר  
לדפוס, אך מאפס מקום נדחו לכרך השני, ואת מחברייהם הנכבדים הסליחה.

# הַאֲשׁוּנָה

מאסף ספרתי ומדעי

י"ל

בארבעה ברכים לשנה

ע"י

י. ש. פוכס ודר' ע. גינציג.



ברך ראשון (חדש סיון).

קראקא.

בדפוסו של יוסף פישר (גרָאָדְגָאָסְסֶע גו' 62).

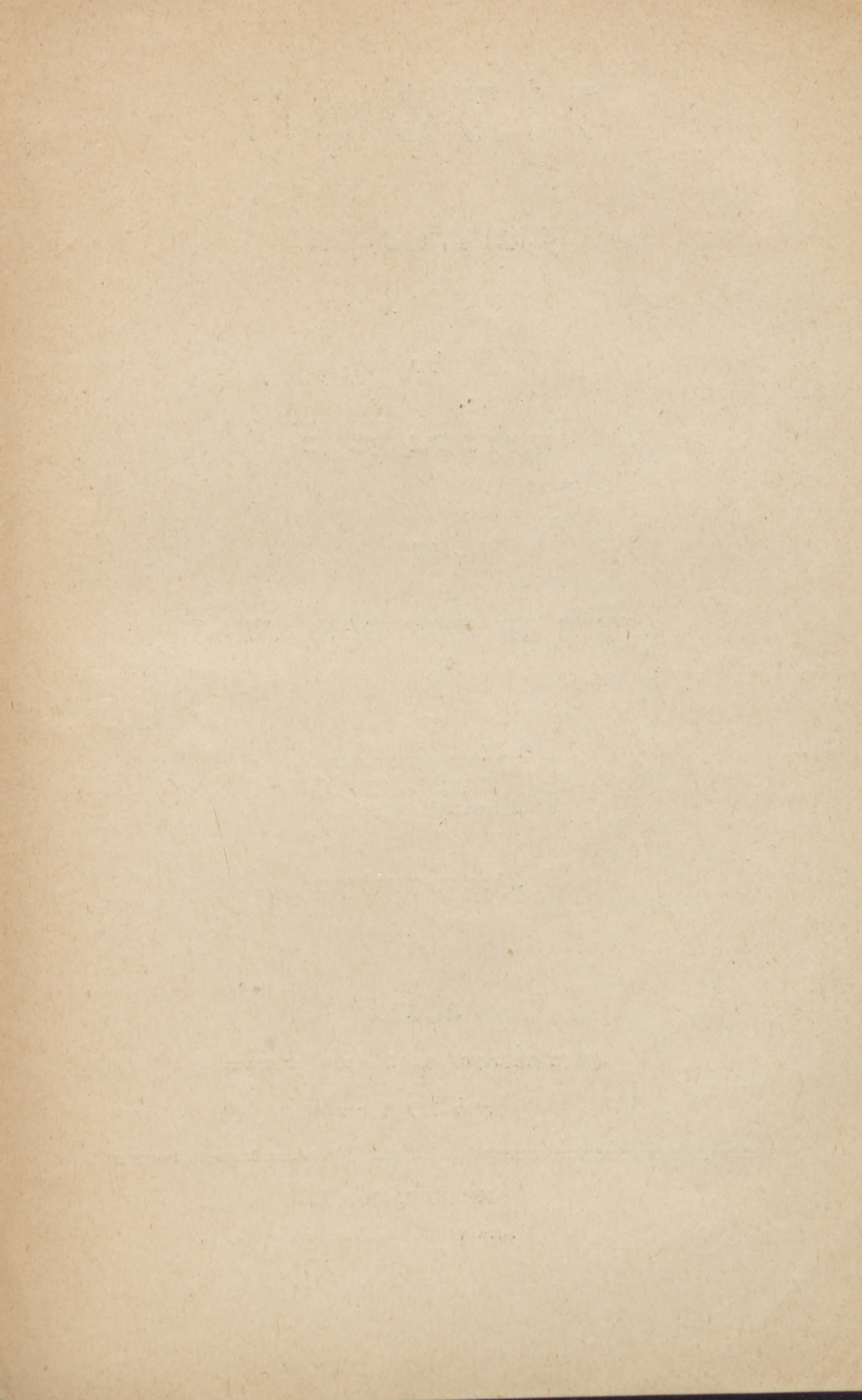
שנת תרנ"ח לפ"ק.

---

KRAKAU, 1898.

Druck von Josef Fischer.





## תֵּכֵן הָעֵינַיִם:

צד			
1 — 10	מאת י. ש. פּוֹכֵס	מתקופה לתקופה	
11 — 16	ד"ר יהושע טהאָן	"	לאמיות וציוניות
17 — 28	ד"ר שלמה רובין	"	שלוש תכונות נפשיות בעמנו
29 — 43	ראובן בריינין	"	אד"ם הכהן ליבינוון
44 — 53	יהודה ליב לנדא	"	ישראל בין העמים
54 — 71	יוסף קלויזנר	"	שירי אהבה
72 — 75	דוד רוטבלום	"	ראובן א. ברודס (ותמונתו)
76 — 80	הנ"ל	"	רות לאצארוס (ותמונתה)
80	ל. יפה	"	משירי התחיה
81 — 87	יעקב שמואל פּוֹכֵס	"	ד"ר יצחק שלמה פּוֹכֵס (ותמונתו)
88	נפ"ש	"	נס ציונה (שיר)
88 — 89	נה רוזנבלום	"	שומר ישראל
89 — 90	יצחק ראבינוביץ	"	לעשו אחי
90 — 91	צבי אלעזר טילר	"	אזכרה נגינתי
92	ד"ר שלמה מנדלקרן	"	משפט הרין
92 — 93	שאול טשרניחובסקי	"	על כרוב דמוני
93	הנ"ל	"	בת שירתי
93 — 94	ד"ר אבלי עהרליך	"	בשובה ונחת תושעון
95 — 100	ראובן א. ברודס	"	עולה מבין הקברים (ציור)
101 — 109	נחום סלוטש	"	הנביא (מחקר פסיכולוגי)
110 — 123	חיים דוב הורוויץ	"	באונס (ציור)
124 — 128	יצחק פרנהוף	"	האכר והנוצה
129 — 145	שלמה בובר	"	קריה נשנבה (תולדות רבני זאלקווא)
146 — 150	אברהם עפשטיין	"	ר' משה הגולה מקיוב
151 — 154	ד"ר פֵּילִיב בלוך	"	הגאון ר' יוסף קאזי
155 — 157	ד"ר חיים ברודי	"	משירי ר"ש הנגיד
158 — 160	יהואל מנדלזון	"	ע"ד התואר „ברבי"
161 — 176	פ. ה. וועטשטיין	"	דברים עתיקים

צד		מאת	
177 — 184	פרופ' ד"ר דוד קויפמן	מאת	כתב הרבנות
185 — 192	מאיר איש שלום	"	מאיר עין על ס' שמואל
193 — 199	ד"ר ע. גינציג	"	אגדה וקבלה
200 — 201	פרופ' ד"ר זאב באכר	"	שני פשטים בדברי מדרש
202 — 208	דוד מארנאלין	"	דברי יפת באהלי שם
209 — 218	יצחק שמואל ריגו לשד"ל	"	חמשה מכתבים
219 — 222	אברהם מאפו	"	ארבעה מכתבים
222 — 225	ד"ר יצחק שלמה פוכס	"	" "
226 — 230	ד"ר גרוסברגר	"	תורת החיים והשלום
231 — 242	יצחק סובאלסקי	"	בקרת על "השלח"
243 — 245	יצחק יעקב וויסברג	"	" " " "הגן"
245 — 247	הנ"ל	"	" " " "ס' מסלה ישרה
247 — 249	—	—	" " " "ס' דברי ימי העמים
249	—	—	" " " "אספת שאלות השבון
250 — 256	גרשם באדר	"	" התורה והלאמות
257	ד"ר א. עהרליך	"	בקרת על ס' שיר השירים
258 — 259			רשימת ספרים הודעות.



# מתקופה לתקופה.

מאת

יעקב שמואל פובס.

שנת 98 בדברי ימינו.

„כל שנה שמרעין לה בתחלתה מטיבין לה בסופה.“ הפתגם התלמודי הזה היה יהיה לנו לנחם ומשיב נפש, כבואנו הפעם לשים עין על מקרי הירחיים האחרונים לבל יאהזנו היואיש והשממון למראה החזיונות הנבחלים: הרשעה תשא ראשה, החמס ילך קוממיות ואימה השכה פרושה על נאות הצדק והמשפט... ראשית שנת 98 במאה התשע עשרה! האמנם לא התולים אתנו ובחקיין ולא בחלום הזיון ליל נראה את המראות האלה? — לא אחת ושנים יסיתנו לבנו בשפק אם לא נבוכו צבא מרום במרום וגלגל הזמן תחת לכת קדימה שב אחרנית אל שנות ימי הבינים, שנות אכזריות ורשע כסל, קנאת הדת והקשחת הלב, און ועמל וכל ננעי בני אדם, לולא יזכורנו זרם החשמל, בה הקישור וכל תולדותיהם, כי אמנם בקין המאה התשע עשרה עומדות כעת הגליני.

ומקרה נפלא הוא, כי כל שנת 98 מוכנת כמעט תמיד לפורעניות, ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל... החזיון המעציב, אשר עינינו תחזינה כיום, לא חדש הוא בס' דברי ימינו. עוד במאה הראשונה בשנה הנוכרת נהרו נחלי דם היהודים יושבי אפריקה, ביהוד נרי עיר אלכסנדריה, בקנאת העמים אשר בקרבם ישבו תחת ממשלת הקיסר אדרינוס שחיק טמיא. כצאן לטבח הכרעו או רבבות יהודים ורכושם היה לבו ולמשסה מבלי אשר מצאו כל מנו ומסכה מצד הממשלה, אשר כעבדים נאמנים היו לה תמיד ואת חלבם ודמם הקריבו על מזבח טובה ואשרה. אחרי תקופה ארוכה עקובה מדם זרע ישרון בארצות שונות, התעוררו בקין המאה השתי עשרה הקנאים הנודעים לשים שמות באהלי יעקב ולהחריב ערים על יושביהן.

כענבים במדבר נמצא אמנם גם אז מלך מולך לצדק היינריך החמישי, אשר התעורר לחמלה על צאן טבהה אלה ויאמר לפרוש עליהם כנפי חסדו ולהגן בעדם מחמת טורפי טרף, אך כהו היה דל לבצור את המת הרוח הרע הסואן ברעש ולהשיב ידי הפראים מבלע שם במרחקים, ובהלכד ויושלים עיר הקדש בסערת מלחמת הקנאים ההם בשנת 98, הכרעו לטבח יותר מעשרת אלפים יהודים, יושבי הארץ הקדושה, גם המאה הבאה אחריה כלתה את מעשיה בדם ואש, בעניים ונרושים. בזיון נשרפו בשנת 98 למאה היא שישה עשר יהודים על מוקדי אש על לא חמס בכפם ומעיר נירנברג הגלו היהודים בשנה הגלת שלומים ורכושם היה למשסה. — נראה ואזומה היתה שנת 98, למאה השלש עשרה. בה נדונו היהודים היושבים בריטלינגן, ווירצבורג, נירנבורג, מירננשהים, ניימארקט, רוטנברג, באמברג ועוד רבות בחרב דם ואש. במשך חצי שנה ערו שונאי היהודים עד היסוד כמאה וארבעים קהלות

ישראל ויותר ממאת אלף יהודים היו למאכלת הרב ואשי. גם במאה החמש עשרה בשנת 98 הגלו היהודים יושבי הערים נאווארא, זאלצבורג ואולם עד בלתי השאיר שריד. כגורל הזה היה גם גורל היהודים יושבי מדינות רבות אחרות. — ומה נחזה במאה התשע עשרה, מאת ההמצאות, המדעים והקונסטרוציה? המאה הזאת, אשר עיני כל אוהבי אדם אליה שברו כי היא בסבלנותה תרחיץ ותדיח את כתמי הדם הנכתבים בספר דברי הימים למוזכר עון, גם היא רחצה הליכותיה בדמי נקיים וסופה נעוץ בתחלתה. ראשיתה עקובה מדם יהודים שנשפך כמים בודי פראים באנגור (1804) ואחריתה צרות ופגעים ועוד הפעם דמי נקיים. המקרים מאמתים את שטת הריון, כי האדם נהנה ויצא ירך הולכים על ארבע, כי הנטיה לטרף טרף טרם שרשה מקרבו ברבות הימים, ואם לפעמים נרדמת היא בירכתי לבנו לערן ועדנים, הנה לעת קץ היא מתעוררת מתרדמתה ונלתה את מקורו. הטבע נהנה אך בן תרבות והכנע יכנע תחת יד ההרגל והשמד לא ישמד לנצח וגם שנות רכבות לא תצלחנה לעקרהו משרש ולהכרית זכרו...

### צרפת.

הנה לפנינו ראשית שנת 98 למאה ה"ט. כמה תקוות טובות ירדו לטמיון במשך העת הקצרה הזאת! כמה שברון לב ודאבון נפש שבענו במרוץ הימים המעטים האלה! זו ארץ צרפת, אשר למופת שמוה כל הארצות הנאורות ברוה הסבלנות וחקי השוויון אשר בקרבה, אך נחפכה כמו הגע לארץ משכלת וכל בניה לחיות טורפות, אשר מפני זעמן מי יעמוד?! אך נטרפה עליה הדעת עד כי כל מושגי הצדק והיושר נמוטו בקרבה. הממשלה נאחזה במצודה רעה שלא יכלה להחליץ ממנה ותבקש לה שיעיר לעואול אשר ישא עליו את כל עונותיה אל ארץ גזרה, ומי יצלה לקרבן כזה יותר מאיש יהודי? אם האניה תחשב להשבר אך על ראש יונה העברי להשלך במצולות ים, ואם ממשלת צרפת מוטת תמוטת תחתיה — למה זה לא יהיה היהודי השה לעולה?!

אכן אין חקר לרוה האדם! עם צרפת זה, אשר כל הודו וכבודו רכש לו רק בסבלנותו וברוח בניתו הישרה הדורשת צדק ומשפט לכל בני האדם; זה העם, אשר שפך דמו כמים על מזבח החרות ואהבת האדם וממנו יצאה תורת האחות והחפש לכל ארצות אירופה; זה העם, אשר ארץ מולדתו יקרה לו מחיו וכל הנוגע בכבודה כנוגע בבבת עינו; זה העם, אשר ירוק ירק בפניו שר הצבא היהודי אשר גם אחרי השפטו במשפט קשה ממות לא חדל לקרוא מהשתפכות נפשו קריאות של חבה לארץ צרפת ולבניה, בחשבו לו את הנשי אהבתו לחטאה; זה העם אשר נהפך לפריץ חיות נגד אלה אשר נסו להטות כלפי חסד וללמד זכות על הנאשם היהודי, העם הזה שומע במנוחה שאננה את כל דברי הבו והקלון, אשר החפיא שר צבא גוצרי על ארץ מולדתו, מבלי אשר יתרגש ויתפעל במאומה, בעינו וראה עוד איך נשא על כפיים האיש הודיש אסון לצרפת ואבדנה, כבוד והדר יעטרותו מכל עבדים וקולות קוראים בכת: "היו אסתר-האוי!" ורוחו לא יתעורר בקרבנו. אמנם בן "עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו!"

עקב הלב מכל? לא, עוד ימצאו אנשי-לב כבירי רוח המתעוררים על חמס ושוד וקוראים תגר על עוות הדין וגול המשפט מבלי אשר יחתו מקול המונה של



שנאת היהודים המנסר גם בעולמות עליונים. שמות זולא, לאבורי ופיקאר נחרתו בס' דברי הימים באותיות זהב לא רק בגלל קנאותם הם את קנאת האמת והצדק בהרף נפשם, כ"א עוד יותר באשר כי על ידם התעוררו כל החכמים מארבע כנפות הארץ לריב את ריב הצדק והמישרים ולקרוא חמס על תעתועי בני האדם ורשע כסלם, ואם שופטי צרפת לא ידעו בשת להצדיק רשע ולהרשיע צדיק, רק ארץ צרפת חרפתם תשא ועונה יכתם בספר דברי הימים, שאין לפנינו משא פנים ומקח שחר, לדור דורים, והמשכילים החכמים יזיירו כוהר הרקיע.

עוד לפני מאה שנה נשאלה שאלה בבית מדרשו של הפילוסוף קאנט: אם הגשי הצדק והמשפט, המוסר והמדות הטובות הולכים הלוך והשתלם, הלוך והתקדם, הלוך והתפתח בקרב מין האדם או לא, והוא בא לידי החלטה, כי אם אמנם מפי ההגיון וההקשים המופתים לא נוכל תת פתרון על השאלה הזאת, כי נסיונות החיים הכללים לא יתנו לנו כל אות ומפת ברור על התקדמות הזאת, בכ"ז מפי מקרים פרטים ומעשים בודדים תצא לנו תורה, כי בקרב האדם נטועה נטיה טבעית לרדוף אך טוב וחסד, צדק משפט ומישרים, והיא השותלת בקרבנו את האמונה, כי מין האדם הוא מן העולים ואינם יורדים ובמדה שהוא עולה במעלת הקולטורה עתיד הוא גם לעלות בארצות המוסר והמדות, לאות על אמתת החלטה זאת הוא מתאר לפנינו אחד המעשים ככריזמה העלילית, הוא המרד הצרפתי, אשר על ידו נעורו הרגשות הטובים הצפונים בלב האדם, כי הסב תנועה הזקה והתעוררות נמרצה בכל אפסי אירופה לאהבה ואחות, להפש ולסבלנות ולכל המדות הטובות, אשר מקורן באהבת האדם. אמנם אין ספק כי לא נעלמו מאת הפילוסוף גלויי-העינים הזה גם המון המעשים הנתעבים והעלילות הנמבזות, אשר נעשו לרגלי המרד ההוא בצרפת עצמה, אשר בכל אופן לא פורו לה מלא הפנים כבוד ויקר; אך הוא לא דן דינו מן הסבות כי אם מן המסובבים, ובהם מצא אמנם את אשר בקשו.

גם המקרים החדשים בצרפת מאמתים את משפט הפילוסוף ההוא, המוציא יקר מוולל. האישי אשר רוחו יתרגש ונפשו עליו תשתוהח למראה שפלות הרוח ונסות הנפש של העם הצרפתי, אשר התראו בכל גדלם ורחבם בימי משפט זולא, והביט אל ההתעוררות הרבה שהסב המשפט הנאלח ההוא בלב כל אנשי-הרוח בכל ארצות תכל ורוחו תשוב למנוחתה, זאת אומרת, כי הגשי צדק ומשפט לא רק כי לא יכחדו מלב באי-עולם, כ"א עוד הם מתקדמים והולכים ומשתלמים במדה מה שתהי, ועוד יבא יום אשר צדק עולמיים ישב לכסא והארץ תמלא דעה... אך להותנו עלינו להודות כי אנשי-רוח כאלה מעטים מאד בקרבנו במקום שנוגע למשפט אחד היהודים, "גדולי" אחינו ישכילו תמיד בעת רעה להמלט אל מחנה צוררנו ולהעלים עיניהם מאחיהם בשרם. נבוכים הננו מבלי דעת על מה להתפלא יותר, אם על זולא המקריב את כל כבודו והודו על מוכח האמת למען הציל נפש יהודי מרדת שחת, או על האחים הנפשעים, אשר מקרבנו יצאו, הנותנים ידם לדרימונט להצדיק את דינו של דרייז-פוס ולדון ברותחין את לאם מחצבתם. הטא הטאו יהודי אלגיר, אשר בחפצם לקדם את פני הרעה ערכו מחאה גלויה נגד הסינדיקט היהודי וזולא המוכח, ומלבד כי שמותיהם יהיו לדראון בספר דברי ימינו, שקלו גם למטרפסיהו בהאי עלמא, כי הם

היו הראשונים, אשר בעת הפרעות הנוראות ננעה בס יד הרעה, כי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא.

### אוסטרדיה.

צוררנו באוסטרדיה מאושרים מאנשי-כרתם בצרפת. להם אין צרך עוד בשה לעולה, באיש יהודי „דרייפוס“ להעיר בו חמת המון-העם על היהודים, כי לא נבצר מהם לטמא את השחור גם בלי כל טעם מיוחד. האנטיסמיטיסם היה פה אורח רענן, קנן כל מפלגות-העם והפקר להעומדים בראשו. כנראה מועיל שנוי הדעות בעלות האדם לגדולה רק לרעה ולא לטובה. רבים האמינו כי צוררנו לואיגר אחרי הגיעו אל משאת נפשו לעלות על כסא ראש האזרחים בוויין יקל מעט את מדת דינו המתוחה על היהודים, ולמצער לא יגדוש את הסאה, אך המציאות אחרת הורתנו, כי כלי הרס איננו יוצא מידי דופיו לעולם. בכל מקרה הבא לידו הוא משתמש להראות שנאתו ליהודים ולשלוח בהם הצי-נקמתו, אך במקום שנמנע ממנו לקים את מצות הנקם בו בעצמו, הוא מסתפק במלאכי-משחית אשר לו ומלאכתו נעשית אז על ידי אחרים. ההצעה הנמכזה שהוצעה בימים האחרונים בכתב ונתחמה בידי אנטיסמיטיסם רבים — מלבד לואיגר — לשלול מאת היהודים את זכות הבחירה, אך ממנו יצאה. הוא עושה מעשהו במחשך וידו בכל, ורק בתור ראש אורחי העיר, אשר נשבע שבועת אמונים לשמור ולהגן על חקי הקונסטיטוציה, נבצר ממנו לחתום את ידו על הצעה המתנגדת נגד גמור ומחלט לחקי הארץ, ויעש מעשהו בידי אחרים. ולדאבונו רואים הננו כי השעה משחקת לו מאד, ולפי הנשמע עתיד הוא להכתר בתואר כבוד אציל ביום חג יובל החמשים של מלכנו הקיסר יר"ה, ובו התקימו איפא דברי חז"ל במלואם: כל המצר לישראל נעשה ראש!

המניסטרים ותחלפו באוסטרדיה כלשכת פלהרדין וישאלת היהודים טרם תמצא לה פתרונים. בסתר נולד המניסטרוים של גויטש ובחשאי עזב את מקומו, ומניסטרוים של תון לקח עמדתו. כנשיאים ורוח וגשם אין היתה לנו ממשלת באדיני, אשר העשירנו בהבטחות בעלותו לגדולה וכל הסדר היה כציוץ השדה ועוד הועיל להותנו, בעוד אשר המניסטרוים של גויטש לא הבטיח מאום ובכ"ז השאיר אחריו איזה קיום כהירים, אשר בגללם חיבים אנהנו תודות לו. הוא התיר אגדות אנטיסמיטיות אחרות בארץ ביהם ויבטלן כליל, הוא העיר בקול קורא את און כל המורים בבתי הספר בארצות ממשלתו לפשט את העקמוניות שבלבם ולהנהיג בבתי ספרם את הסבלנות המחלטת, ובפרוע פרעות ביהודים בפראג וערים אחרות ביהם לא התמהמה לחוק הקים קשים להפורעים ולעמוד לימין היהודים הנזקים מהשערוריות ההן.

מה יהי משפטו של המניסטרוים החדש תחת הנהגת הקונסרווטיווי האציל תון — אין יודע מראש. לו יכלנו לשפוט תכונת שריו-המלוכה ע"פ דעותיהם הקודמות בטרם עלותם לגדולה, כי עתה הזכרנו את הנאום שנאם הנסיך תון בבית ועד מדינת ביהם בשנת 88, בו שפך כאש חמתו על מורי בתי הספר הזורעים את זרע השנאה הלאומית בקרב בני הנעורים, אשר לבם רך כדונג לקבל למודים כאלה אשר יטום אח"כ ארחות עקלקלות. כן דרש מאת הממשלה לפקוח עיניה על המורים ההם וליסרם כדי רשעתם אם לא ייטיבו את דרכם ולא ישפרו מעשיהם. אפס כבר נוכחנו לדאבונו לדעת כי במקום שנוגע ליהודים אין כל דעה קבועה ושטה מסוימה לשרי

מעלה, והעולה לגדולה מוחלין לו לא רק את עונותיו כ"א גם את דעותיו, ועל כן מסופקים הננו, אם הנסיך תוך ימלא הפעם את דברי עצמו אחרי אחוז הפעם את מושבות הממשלה בידו, וימים ידברו.

וכאשר שונה התפתחות האנטיסמיטיסם באוסטריה מרעהו בצרפת, כן גם שונה פה פעולתו והשפעתו על היהודים. בעוד אשר אחינו בצרפת לא יאמינו עוד לאותות הזמן ויחשבו את האנטיסמיטיסם למקרה עובר, נואשו אחינו באוסטריה זה כבר מתקוה והרחיפה העצומה מהוין הכריחה אותם לשום עין על מצבם הפנימי, לחזקו ולאמצו לבל תנענה בו לרעה הרוחות המנשבות. התאחדות כל קהלות מדינות אוסטריה לאגדה אחת, אשר יצאה לאור בימים האלה, היא פעולת האנטיסמיטיסם האוסטראי, והננו מכירים לו טובה רבה בעד הפעלה הנשגבה הזאת, כי ממנה למפעלים רבים לטובת היהדות באוסטריה והצלחתה תוצאות נכבדות.

### גליציה.

כל אלה האותות והמופתים הנזכרים למעלה מוכיחים למדי, כי יש אנטיסמיטיסם באוסטריה, ובוה גם לית מאן דפליג, אך מחלקת הפוסקים היא אם גליציה יוצאת מן הכלל הזה. בערים רבות בגליציה השתובב המון העם ויפרע פרעות נוראות ביהודים, כל רוח מצויה או אינה מצויה הסוערת בארץ תסער את היהודי ממקומו ולכל שוט שוטף רק הוא יהיה למרמס — ובכ"ז אחינו הנבחרים, המושיטים תמיד את חוטמיהם אל האצילים הפולנים להנהיגם אל כל אשר יחפצו ולרקד לפי מנגינתם, מוסיפים להחליט כי גליציה מטהרה היא מכל צל שנאה, אמנם אין פה מפלגת אנטיסמיטיסם קבועה בשטה מסוימת ומסודרת כמו באוסטריה, אך זה הוא רק באשר כי אין להפולנים כל צרך בשטה קבועה. לא המדרש להם העקר אלא המעשה. דרשות מעירות השנאה והקנאה ליהודים רק לעתים רחוקות תשמענה אמנם פה, אך לעמת זאת ירבו המעשים המביאים שואה על היהודים. הקים הדישם אם יוצרו, גם אם אינם מכוּנים. ביהוד כנגד היהודים, יהיו תמיד היהודים הקרבנות הראשונים על מזבחם. חוק המלה, חקי בתי מכירת היי"ש ודומיהם במי נגעו לרעה? רק ביהודים ועוד הפעם ביהודים!

ובעוד אשר מהחקים האלה לא נשבר מטה לחמם בפעם אחת, הנה דבר המישא והמתן על בטול מכס הדרכים, שעלה על שלחן בית ועד המדינה ואשר עוד בשנה הזאת יוכל לצאת לפעלת-אדם, עתיד להכרית לחם מפי מאות משפחות עבריות בעת ובעונה אחת, וכמעט נואש מתקוה בראותנו כי יום יום ימעטו פה מקורות המזיה והכלכלה והעניות תגבר על כל אפסים. העם ידע את מחסורו, הוא רואה את החוסר והכפן בכל תקפס וחסנם, מבלי אשר עשיריו המעטים ו"גדולינו" הרבים — כי כל יהודי "נאור" גדול הוא פה בעיניו — יתעוררו לחוץ במה לקדם את פני הרעה, וימצא לו תנחומים ומקלט ברעיון הציוני בתקותו, כי ממנו נשקף לו אור תקוה וישע לחלצו מן המצר, והיא הסבה האמתית להתרחבות פעולות החברה "אהבת ציון" בטרנוב ולהתפתחותה בימים האחרונים. כמעט כל הרבנים והחסידים המתונים המתנגדים נגוד גמור ומחלט אל הציוניות המדינית מודים, כי על מעשה חברה אח"צ אין להרהר מאומה, ביהוד אחרי אשר עלה בידו ראשיה לרכוש אליה גם את הרבי

בטשורטקוב לתת ידו לה (\*). נצחון גדול נצחו הציונים בגליציה בדבר הזה, נצחון אשר אליו קוו ואליו שברו זה שנים רבות ולא עלתה בידם. ימים על שנה נסעו מטופים ודרשנים בכל ערי גליציה לרכוש להם נפשות, שתעבודנה אתם שכם אחד לשכלול הישוב באה"ק, ופעלם היה מאפע. העם הוא מלומד בנסיון, הוא הפין לראות פעולות ומעשים ומופתים בולטים ומוכיחים. מליצות ריקות לא תשביענה את תשוקתם: להן יוכל היהודי העני בגליציה להקדיש רק מחיאת-כפים ואיזה קריאות "הודד" ולא יותר. החברה הטרגובית הלבישה את הנשמה הערטילאית, הרעיון הציוני האידיאלי, עור גידון ובשר למען תהי לנפש חיה, והיא עוסקת כעת ביסוד מושבה באה"ק לשבעים וחמש משפחות על-אחות אדמה, אשר כבר קנתה בשנה הזאת מאת הנדיב הידוע, והציוניות המעשית הזאת תעיר בקרב בני עמנו בגליציה חיים, התלהבות והפין לפעולה.

### אשכנז.

באשכנז נראה רק תהפוכות בידים האחרונים, אור וחשך משתמשים בה בערבוביא. מצד אחד אנחנו רואים, כי השמים מתחילים להטהר מענני השנאה לבני שם, אשר נערמו עליהם בימי גדולת ביסמ"ק וכהגת שט"ק, ומצד השני עוד ערפלי השך התלתם וקוי אור נגה התמו למו. דברי הקיסר ווילהלם, אשר דבר בפומבי במעמד שריו ורבי המדינה ע"ד ערך הזיון לסינג "נתן החכם", למרות רוח שונאינו, אשר ההזיון הזה כקיץ מוגד בעיניהם — נתנים תקוה בלבנו כי באמת טוב לב הקיסר הזה על אורחיו היהודים; גם נאום שר ההשכלה ימים אחדים אחרי כן לטובת רעיון הפש האמונות והדעות, שבו הרים על נס את הפילוסוף בן-מנחם יחד את יתר חבריו גבורי הרוח לסינג וניקולאי, נתן תקף ועז לההשערה, כי רוח צח משיב נפש נושג בספירות העליונות, כמו כן נוכל להשוב אותות לטובה עוד מקרים בודדים כמנוי אחינו הפרופ' הארבורג' לקטגור מצד הממשלה בבית המשפט העליון במינכן ומנוי אחד היהודים בוורמס לשופט המסחר ורומיהם. אך לעמת זאת נתפלא לראות את הפרלמנט ריק מבלי מצוא בו אף יהודי אחד, אשר יגין בעדנו ביום שידיבר בנו (מלבד אחדים מבני ישראל צירי הסוציאלידמוקרטים, אשר לא לנו הם). כמו אז כן עתה סגורים לפני היהודים שערי פקודות ידועות, וחוא שגנם להרבות מספר המומרים גם בין אחינו המצוינים. ביהוד נראה נצני השנאה עושים קציר כמו נטע בבתי הרשות הנמוכים, כמו לא הם תנע ההשפעה העליונה. עד כמה כבדה יד הרשות על היהודים הורים יראנו המקרה האחרון, כי הרשות המקומית באחת הערים הגדולות השיבה אחור את בקשת אחד הסוחרים הגדולים לספח אחד הנערים העברים לילד אוסטריה למשרת בהנותו, מפחדה לכל תגדל השפעת הורים בארץ אשכנז. האין זאת "אימת מפניע על הארץ?"

אם מערוב פרשיות כאלה אין אנחנו יכולים לעמוד על אופים של שרי-מעלה באשכנז ולנמור מינהו הלכה למעשה, כי אין היום ממקרים פרטים כאלה על הכלל,

(\* השמועות שהפיצו סופרים אחדים ע"ד איזה "ברית" שכתרו ראשי החברה הנ"ל עם הרבי בטשורטקוב מיוסדות על אדני תהו ובהו. הרבי היה לח"ב - החברה ולמחוקק בה, ותו לא מידו.

הנה בכל אופן מרחיקים לכת האופטימיסטים אשר בקרבנו הדורשים סמוכין ומקוים למצוא תקוה ונחמה להרעיון הציוני ממסע הקיסר ויילהלם לירושלים עיר הקדש. נפלא הוא לראות, כי גם בעולמנו המדיני נמצאים בעלי דרוש כאלה המעקמים את הכתובים, למען הוציא מקרבם את רעיונותיהם בחוק יד, והנקל להם לזוג חילק את בילק ובלבד שיצא להם הגיון לפי רוחם. דיפלומטינו אלה מנשאים את העם בתקוה, כי הקיסר ויילהלם יעלה בל"ם את זכר ציון על לבבו בשבתו במסבת השלטן התונרמי, ואין גם ספק כי זכר ציון יעוררהו גם לקחת דברים על התנועה הציונית, וכנראה גם לטובתה, האין זאת?... לולא ידענו כי דיפלומטינו אלה המה אנשי-רוח נודעים למשגב, כי אז יכולנו להאמין, כי פי "בערל ושמערל" מאחורי התנור והכירים מדבר אלינו הפעם, הטרם ידעו אלופינו ודיפלומטינו אלה, כי הבטחות נפרזות ונחמות מנוזמות כאלה עלולות הן להזיק ולא להיטיב, כי הן תרפינה בסופן את רוח העם ותמוננהו תשיחה...?

בנוהג שבעולם, "הצרה מקרבת רחוקים", וכל עם ועם במדה אשר נמצאים לו רועצים ומרוצצים מהוין, בה במדה מתקרבים הפרטים אחד אל אחד מבית לעבוד שכם אחד להגן על קיומם, אך החוק הטבעי הזה אין לו מהלכים בקרבנו, כי כל עוד אשר יוסיפו צוררנו להצר צעדינו מהוין, כן מוסיפים אנחנו להחלק למפלגות אשר כל אחת תאכל בשר רעותה, היסורים והמכות אשר יחלקו לאחינו ברוב מקומות מושבותיהם במדה גרושה, טרם פקחו את עיני נאורנו לדעת כי לא בהתבוללות יושע עמנו וממנה תשועתה לא תצמח, כ"א רק בהתאחדות הכחות יושע עם ובה תלויה עזרתו. אם היהדות המעשית כבדה להאשכנזים מנשוא והם רוצים עתה, למשל, לדחות את יום השבת ליום הראשון, מי יעצור בעדם להתנהג כל אחד לפי רוחו? אך לפלס בידים נתיב ל"התמורה", בעת אשר סכת ישראל מטה לנפול, דבר כזה הוא "בטול ישותו" ואבוד עצמו לדעת. מהשבת הנאורים כי הטמיעה בעמים תגהה את מזור האנטיסמיטיסם היא מחשבת שוא, וצרפת הוכיחה לדעת כי לא כן בדיהם, יהודי אוסטריה למדו כבר לדעת כי השנאה באה תמיד ממעלה למטה, לאמר ביהודים נאורים תחל וביהודים פשוטים תכלה, לא להפך, ואך שהוק עוררה בקרבנו תשובת עורך הדין ליהמן, ראש קהלת ישראל בדריודן, להפרוץ סור האנטיסמיטי פוילזון בברלין לאמר: "כי רק האנטיסמיטיסם גורם בשמירת מנהגי הדת היהודית החוסמים בעד הטמיעה וההתבוללות, ולולא התעוררה שנאת ישראל לא היה כיום כל זכר להמנהגים העתיקים ביהודות שאין להם כל ערך בזמן הזה", כמו היתה שנאת העמים אלינו שנאה דתית לבד. אמנם נכחה דבר מתקננו זה, כי האנטיסמיטיסם רפא באיזה מדה את משובת השואפים להתבוללות, ולולא הוא כבר עזבו היהודים הנאורים באשכנז את רוב מנהגי הדת, אך תקותו לכפר במנחה כזאת את פני שונאינו לא תקום ולא תהיה. השנאה לישראל תמצא לה תמיד ציונים וטפוסים מיוחדים לפי המקום ולפי הזמן ולא תחדל כל עוד יהי נכר, "נזע ישראל" בין העמים גם אם תפתחנה כל מוסרות הדת היהודית ואנודותיה תותרנה, דברי ליהמן במכתבו הנ"ל מלבבים מאד בראותנו על ידם כבראי מוצק את השקפת הנאורים המתקנים על דת ישראל. בין "המנהגים העתיקים" שהוא דורש לבטלם כליל הוא הושב את "מנהג השבת, מילה, שחיטה, מאכלות אסורים, התפלה בלשון עברית ועוד כאלה", ומה

ישאר לנו עוד? ותחת זאת הוא הורש בשבה „נשואי התערובות“ שהם עקר גדול להעביר שנאת הדת ושנאת הגזע מן הארץ. האינם מסוכנים מתקנים כאלה מבית פי שבע ללאום ישראל ממהרסו מהרין? בנין הראשונים סתירה וסתירת האחרונים בנין, כי מהם נבראו מפעלים נשגבים לטובת ישראל, ומהם להתפתחות הציוניות באשכנז תוצאות. אולם התעמוד הציוניות שם גם על עמודים הזקים כל ימיו פעמיה? להשאלה הזאת יש מקום גם בכל ארץ, אשר התנועה הציונית נולדה שם על ברכי התנועה האנטיסמיטית.

### אנגליה, איטליה, אונגריה ורומניה.

ישנם שני מיני פעולות, טבעית ומלאכותית. הפעולה הטבעית עושה אמנם את דרכה בעצלתים לאט לאט מבלי כל סאון והמולה, אך היא תמידית ותדוירית, בעוד אשר המלאכותית בסופה וסערה, ברעם ורעש דרכה, אך אין סופה להתקום. כן יש גם שני מיני התעוררות. התעוררות טבעית פועלת על המוח והשכל ועתידה להתקום, כי השכל לא ישנה את תפקידו, בעוד אשר התעוררות מלאכותית פועלת על הרגש, מקוריה מן הלב והיא נכנסת אמנם אל הלב אך לא אל המוח, והרגש בן הלחץ הוא וכל מקרה קל ישנה פניו ויחליפהו כליל. התעוררות חו"צ המתונים היתה טבעית, בשקט ודממה עשו מעשיהם, ופעולתם והתפתחותם היתה גם היא טבעית, ולכן לא יכלו היסודות המזיקים לנגוע בה לרעה, כמה גזרות הסגר יצאו מאת ממשלת תונרמא מאז החל רעיון הישוב לפלם לו נתיב בקרב בני עמנו? אך כל הגזרות האלה לא יכלו להשקיש את ההתעוררות ולעצור בעד ההתפתחות ההיא. במתינות ורוח שוקמה עבדו החובבים את עבודתם גם הלאה מבלי אשר תגע בס יד הגזרה לרעה, התוכל גם התעוררות מלאכותית כהציוניסם המדיני החדש לעצור בפני רוחות מנשבות? נפונה מאד...

שני מיני התפתחות כאלה רואים אנהנו בצרפת ואנגליה. התפתחות העם הצרפתי היתה מלאכותית, רוסא, מאנטאסקי וחבריהם נולדו לפני זמנם ופעולתם היתה אפא רק זמנית. דבריהם פעלו על הרגש לא על השכל, והרגש יוכל להתרגש גם לדברי דרימונט וכנותיה, בעוד אשר באנגליה היתה ההתפתחות טבעית בלי סאון סאון ברעש ובלי שפך דם. הזכויות שננתנו שם לישראל מקורן מהשכל ועתידות הן להתקום. הבהרות הכחות הנראות לפעמים על שמי אנגליה אין בכחן להעיב את שמש החרות הזורחת. בהוד והדר ואם „מנדל“ האשכנזי איננו ראוי ללבוש אצטלא של נבחר הפרלמנט, הנה על „מנדל“ האנגלי אין קורא תגר ואין פוצה פה ויהדותו לא תעמוד לו לשטנה לשבת במקום גדולים. האחרות בין היהודים והנוצרים שוררת שם במדה נפלאה במונה. לטובת בית החולים העברי נדב דיקלמטור נוצרי מפורסם דיקלמטור במציה בפומבי והבנסותיה עלו לסכום יותר משלשת אלפים ר"ב. תכן משאו היה ספור הגדה מהג הלדה, והדבר הזה לא עצר את הנאספים הנוצרים מנדב נדבתם אל מוסד עברי ואת הרב הכולל ד"ר אדלר משבת בראש האספה וממלאות פיו תהלות הדיקלמטור ומשאו. וסבלנות מאת ראינו גם מצד אחי הרב אדלר בעת בחירת מנדל הנזכר בצאתו בקול קורא בעת הבחירות לכל היהודים שיש להם משפט הבחירה, כי יתנו דעותיהם להנוצרי הקונסרוטיווי חדשות. אוי לנו אם נאמר ואוי לנו אם לא נאמר; היהודים באונגריה יעירו שחוק מתנגדו של היהודי מנדל! לא פה המקום לשפוט אם הישב עשה אחי הרב

הראשי לקהלת ישראל לעמוד בצר נגד אחיו העברי ולבכר על פניו קונסרווטיווי אדוק, כי כבר שקל למטרפסיה מכל מכה"ע האנגלים, אך כמו כן לא נחשוד את האיש הזה, כי הפצו היה למכור את כבודו בעד נוד ערשים, ולו התעורר בלבו אף צל השד, כי הקונסרווטיווי הנוצרי הוא ירע ליהודים באומה, או בלי כל ספק לא נתן יתרון להפוליטיקה הכללית על הפוליטיקה היהודית, ואשרי הארץ אשר היהודים אינם יראים מפני מפלגת הקונסרווטיוויים ברעתם כי המה דורשים צדק, יושר ושווי הזכות לכל יושבי הארץ בלי הבדל דת.

גם גורל יהודי איטליה איננו גרוע מגורל יהודי אנגליה, גם שם יושבים אחינו לבטח מבלי אשר יחרדם איש מרבצם, הממשלה מאורה להם פנים ותתן על שכמם משרות נכבדות, ואם אחד ממכה"ע הרבה להסית את העם הצרפתי לעשות נקמות ביהודים, אין אחרותו על הממשלה והעם האיטלקי, אך בעוד אשר באנגליה נראה בקרב אחינו חיים ותנועה, רוח החרות היה להם חיים לפעול פעולות נמרצות בכל ענין ומעשה הנוגע לכלל האומה, להשתתף בצרת אחיהם בכל מקומות מושבותיהם, להאיר פנים להתנועה הציונית, הממלאה כיום את כל חלליו של עולם היהודים, להתנהג את כל המוסדים הצבורים ברוח היהדות ולהטביע על כל מפעליהם חותם ישראל סבא, הועילה החרות באיטליה רק לישן את אחינו היהודים על ברכה ולעשותם הטיבה בפני עצמה. כל תולדות היהודים בארץ הזאת כלולות אך בתולדות עם הארץ, אין קולם נשמע ביחוד בתור יהודים ואין מתעורר שם להחזיק בידי אחיהם הנתונים בצרה ובשביה בארצות אחרות, ורבים מהם עוד אמרו להתאסף לאספה ולקרוא תגר על התנועה הלאומית, אשר התחוללה בקרב אחינו. אמנם כן, הישבע לא יאמין לאיש הקרא: רעב אנכי!

כמעשה אחינו האיטלקים נסו לעשות גם אחינו באנגליה, אך באופן אחר. הראשונים חוסמים את גבולות ארצם רק מפני הרעיון הלאומי, והאחרונים אמרו לסגור את גבולות "ארצם" בפני אחיהם היהודים, אמנם הגולים המה אחינו באנגליה להתנכר תמיד אל היהודים ויושבי ארצות אחרות ולבטלם בלבם, כל יהודי כן ארץ אחרת מכונה בפייהם בשם מיוחד של גנאי, כמו רק המה היו בני העם שעמדו גלוי על הר סיני, אך רשע כסל כזה כי איש יהודי יציע הצעה נמכה כזאת בבית המחקקים, הוא רק קלון ודראון עולם לראש יהודים כאלה. כנראה אין אחינו בארץ ההיא מרגישים, כי הארץ מוטת תמוטטת תחת הגליהם ומצבם איננו איתן, כאשר ידמו בנפשם, "מפלגת העם" הותרת התורה עמוקה תחתם ואחריתה מי ישורנה? הסטודנטים בעיר הבירה התאחדו בימים האחרונים לאגדה אנטיסמיטית ואת משרתם הגידו, דבר לא כדור, והמון מקרים פרטים יאלפנו דעת, כי ביצי צפעוני החלו כבר להתבקע. איש חיל יהודי שלח יד בנפשו על אשר פקד החיל סטרו על הלחי בעת הלמוד, והחרופים והגדופים אשר ימטירו נבחרים אחדים בבית המחקקים על ראש היהודים בי אשמים המה בהתקדמות הסוציאליזם, מראים לדעת כי אין נפש העם אל היהודים, ואם הממשלה הליברלית תסוכך עליהם באברתה ותשמרה מכל רוח מצויה, אך מי יודע מה ילד יום? כל פעולות מפלגות היהודים באנגליה לחזוק מצבם הפנימי הן: אספות רבנים, אספות ראשים, אספות צירים, אשר החלטותיהן הן תמיד אספות מכאיב לב בקרב אחיהם בארצות אחרות בהתירשותם ובאייחשתתפותם בעניני כלל ישראל, אך עוד יתר במפעליהם לטובת עצמם...

לעמת זאת אחינו ברומניה מצוינים בהשתדלותם הרבה לבצר את חומת היהדות, אשר הממשלה עמלה להרסה עד היסוד. מצב אחינו שם הולך ורע מיום ליום, פשוטו כמשמעו. לא כבנים, לא כעבדים וגם לא כבמה נחשבו בעיני הממשלה, כ"א כעפר לרדוש וכטיט חצות. ממעלה למטה וממטה למעלה רוח איבה ומשטמה, אכזריות איומה, זדון ורשעה. פורעי הפרעות הנוראות בבתי ישראל בבוקרסט לא נענשו כרשעתם, כי הצטרדקו לפני השופטים, כי במצות הממשלה עשו מה שעשו, וכאשר יצא חוק בימים האלה: לסגור בעד היהודים שערי בתי הספר הבינונים והעליונים נוסף על סגירת בתי-הספר הנאורים מכבר, הריעו מכה"ע הרומנים תרועה גדולה ונבחרו בית-המחוקקים חגנו "חג נצחון", כי עלתה בידם להוציא לאור חוק, אשר זה רבות בשנים נשאו אליו את נפשם, ואחינו הנענים והנדכאים נושאים וסובלים במנוחה את כל תלאותיהם ומצוקותיהם, אך אינם משפיקים באנחותיהם כ"א יעשו כל מה שידם תמצא לחזק מצבם; ייסדו בתי-ספר בהוצאותיהם, יהיוקו בכל נפשם ומאדם בתנועה הציונית ויעירו את גדולי אחיהם בצרפת ואנגליה לשים עין עליהם לחמלה. לפי הנשמע יש תקוה, כי הבארונית הירש תחיש להם ישע בקרוב ותיסד בעבורם מפעל כביר, וכבר נעשו הכנות לצעד הנכבד הזה.

#### התנועה הלאומית.

לעמת כל המקרים הרעים העוברים יום יום על אחינו בכל מקום שהם, נעים לנו לראות כי התנועה הלאומית, התעוררות אחינו לחיים שאין בהם בושה וכלמה, תפלס לה נתיב אל אחינו בכל קצווי-תבל. בכל מקום אשר אהבי נחתים שם נוסדה חברה להרחבת הרעיון הציוני, אולם גם ריבות ומדנים נשמעו כבר ממחנה הציונים השונים, אלה מהחוקים רק ברעיון הישוב בא"י באמרם כי אם אמנם תקות טובות גם הן כצירי-מרפא לנפש החולה, אך בראש וראשון עלינו להחלימו בסמי מרפא ממישים וקיימים, ואלה מהליטים את ההפך ומביטים על כל חובב ציון שאין דעתו כדעתם כעל מתנגדם העצום. אך הנה קונגרס שני בבזל עומד אחורי כתלינו, כבר קשקשו בפעמון, כי עתידים המה צירי ציונינו מכל כנפות הארץ להתאסף עוד הפעם בסוף חרש אוגוסט הבא לאספה ולהועיץ על עתידות עמנו. בתרועה ובשמחה רבה נקדם את פני האספה הנכבדה הזאת, כי בה תלוי באמת אשר עמנו ותעודתו, אך אחת נשאל מאת מנהלי האספה אותה נבקש: כי ישימו נא אל לבם, כי כל הנאספים שואפים בכל אל מטרם אחת ואל ישימו רוח בין הדבקים. חבת ציון המעשית והפוליטית היא כנוף ונשמה, ועליהם איפוא לעשות שלום בין שתי אלה, למען יצא יציר שלם למענהו, כל חברה תוכל ללכת במסללה ובלבד שפעולותיה תהיינה מכוונות לתכלית אחת. אין לכבות את הנר, אשר בעזרתו ידליקו את האבוקה, ואם כל חובבי ציון יעבדו שכם אחד לטובת הכלל, אז נשכיל אף נצליח.

באחרונה עלינו להתפלל עוד תפלה קצרה לשפת-עבר העלובה: מי יתן ועלתה גם היא בין יתר השאלות על סדר היום במקום הראוי לה ומצאה לה גם פתרון נכון לכל תרתי עוד כאבן שאין לה הופכין, כי היא רק היא נשמת אומתנו וממנה תוצאות חיים רווחים לכל בני עמנו. הבה נחכה כי הפעם לא תשוב עוד מנסיעתה הרחוקה וידיה על ראשה, כ"א שוב תשוב אלינו וידיה על העליונה, מי יתן והיה!



## לאומיות וציוניות.

מאת

ד"ר יהושע טהאן.

רק השקפה שטחית יכולה לראות את לאומיותנו כאלו היא עכשיו נולדה, כאלו הוליד אותה האנטיסמיטיסם החדש. מי שרגיל לקרוא את ההיסטוריה בעין פקוחה יזכה לדעת, כי הלאומיות לא נולדה ולא האנטיסמיטיסם הולידה. באמת אין לנו שום תקופה לא קצרה ולא ארוכה בכל דברי ימינו, אשר הרגש הלאומי נשכה מאתנו או כבה בלבנו. בכל תקופה ותקופה כניינו היחודי הוא: „עם“, „לאום“, ולעמת זה אפונה מאד, אם נמצא גם באחד מאלפי רבבות הספרים שלנו אף פעם אחת הכינוי „חברה דתית“ וכדומה.

אמנם הלאומיות הנה עתה מצד מה חדשה: אם גם המלה ישנה וגם הרעיון והרגש שתציר המלה הזאת ישן הוא מאד, בכ"ז יש בהמלה הזאת מובן חדש. הנה מרגישים בהמלה הזאת עתה מעין התנגדות לאיזה מצב ריאלי או לו גם רק דמיוני. היהודי בימי הבינים בכנותו את עצמו „לאום“, „עם“, לא כון לשום התנגדות, כי לא היה שום אדם בעולם שהפין להוציאו מלאומיותו ולספחו לאומה אחרת. לא היהודים בעצמם — אף גם לא „הנאורים“, או אלה שעלו לגדולה „ורואים פני המלכות“ — ולא הגוים שגרו בתוכם חשבו כזאת. לו היו היהודים או אומרים, כי חושבים את קבוצם רק כאומה אחת, והדת היא רק טפל, מי יודע אם לא באה הנאולה להם ע"י העמים, כי ללאומיותם לא התנגדו העמים בכלל. המה שנאו רק את הדת, והלאומיות היתה דבר המובן מעצמו, כאלו תאמר „מין אנושי“. ובימים ההם לא היתה עוד הלאומיות הטבעית, „המובנת מעצמה“, מורגשת כל כך, כמו בימינו אנו. אחרי שהיתה המדינה וה„ממשלה“ העקר והעם רק הטפל, רק האמצעי לתכלית המדינה, אין אנו מוצאים בימים ההם שום שנאה ומלחמה לאומית, אף כי היתה שנאה ומלחמה דתית ומדינית. אמנם במשך המאה הזאת נשתנו ונהפכו הדברים. עתה הדתות אינן שונאות זו את זו, כי בכלל אין ההתלהבות הדתית עמוקה וחזקה כ"כ בלבות בני אדם, וגם המדינות כשהן לעצמן אינן שונאות זו את זו, כי כבר נעשה ברגש המשפט הכללי המדינה טפל ואמצעי והעם עקר ותכלית. ואם רואים אנהנו בהתקופה החדשה פה ושם איזו מלחמה עזה מחמת שנאה — לא מסבות יותר נשמות! — אז אין כל ספק, כי השנאה הזאת היא לאומית, שנאה מלאום ללאום. וגם השנאה שישנאו אותנו צוררנו אינה דתית, כי אם לאומית, כמו שישנו אותה עתה בגלוי: „ראססענאטיסעמיטיזמוס“. לפיכך מרגישים אנהנו בלאומיותנו עתה התנגדות חזקה. זאת ראו מנדלזון וסיעתו שהרגישו כבר את הרוח החדש המנשב באירופה והכירו כי רק לאומיותם של היהודים עומדת לשטן על דרכם המוליך לזכויות אזרחיות ועוד. לכן קראו בקול גדול הלוך וקרוא את השקר ההיסטורי — במזיד או בשוגג! — כי כבר חדלנו להיות עם בארץ וכי מהותנו בתור חברה בפני עצמה הנה רק דתית. ואלא מאי, אלה התקוות לעתיד, האמונה במשיח ובשיבת ציון ועוד

שנשרשו עמוק עמוק באמונתנו ובדתנו, — אמנם יש עצה ותבונה לנגד כל אלה; כל זה לא היה ולא נברא אלא למשל, כעין איריאל בעלמא בלי שום תוכן ממשי. ואלה הרבנים האשכנזים וכל נאורינו המכחישים בלאומיותנו אמנם צודקים מאד מנקודת-מבטם האפורטוניסטי ובחפצם שיתאזרחו היהודים בין העמים, כי לו באמת היינו רק חברה דתית ולא לאום, כי אז בלי כל ספק הדלה ואפסה השנאה לנו מכל וכל. אנהנו הגנו לאומיים על כרחנו, ואם גם נאמר: איפשי ואיפשי שיתבוללו היהודים בין העמים התבוללות גמורה ומוחלטת, ושיהיו רק חברה דתית, מוכרחים נהיה להוסיף; אבל מה אעשה והטבע גור עלינו שנחיה לאום, מה אעשה ולא אוכל לעקור מן השרש את כל התכונות החומריות והרוחניות, שקנה לו העם הזה במשך ארבעת אלפים שנה ושמוגבולות ומיחדות אותו לעם שונה מכל העמים האחרים.

וזאת ועוד אחרת. הלאומיות בימי הבינים היתה אמנם ולא הדלה מהיות, אבל רק ככה ולא בפועל, כלומר לא היתה להרגש הזה שום שאיפה לאיזו מטרה ידועה. כי לאיזו מטרה יכולים היו אז היהודים לשאוף? למדינה? הן ה"גוים" שלהם היה כעין מדינה במדינה. בלשונם, במנהגיהם, בכל אופני-חיהיהם וגם במלבושיהם שונים היו — והוכרחו להיות! — מכל שכניהם. תחום המושב שלהם היה רק שלהם, אשר שום זר לא התערב בתוכם. ה"ראש הקהל" וה"רב" יכלו בשעת הדחק למלאות מקומם של המלך והכהן, ואלא מאי חסר להם? בית המקדש וקרבתו — מן השמים ירחמו. בזה באמת שייך ה"לאו" הגדול ה"אין מקרבין". חסרה איפוא רק כבוד הארץ — סוף סוף סדנא דארעא חד הוא. אבל מה מאד נשתנה עתה מצב הדברים! עתה הגנו אזרחים מלאים, ובכ"ז אין לנו שוויוניות עם כל יתר האזרחים. הומות ה"גוים" נפלו מאליהן, ועתה אין לנו אף "שוק" אחד לעצמנו. ה"ראש הקהל" וה"רב" חדלו להיות מנהיגיו הלאומיים, כי היינו וצרכינו הלאומיים נמסרו בידי זרים, ובכך נולדה מן הרגש הלאומי שבנו בהכרח טבעי השאיפה למרכז רוחני וחומרי, אשר בו נוכל לחיות את היינו העצמיים.

אם נבא איפוא לבאר ולפרש את לאומיותנו עתה, או נאמר, שהיא רגש חוק, רגש פועל — תחת אשר היתה מקדם רק ככה — ושאיפה חוקה למרכז רוחני וחומרי — תחת אשר היתה מלפנים רק "אמונה" ותקוה למרכז כזה, ויען אשר גם המרכז הזה נודע לנו מכבר, יען אשר ישנה ארץ המושבת אותנו מבלי אשר נחויץ היה לנו לדרוש ולחקור ולהפש אחרי ארצות אחרות, יען אשר יש לנו ארץ אבותינו אשר לא חדלו הגעגועים אליה בלבנו, השמש הזה שקרני אורו עוד לא חדלו לזרוח בינינו בכל ימי גלותנו, — לכן בלי שום משא ומתן נוכל לאמר, כי הלאומיות שואפת למרכז רוחני וחומרי בארץ אבותינו — ב"ציון". ככה התפתחה ה"לאומיות" מלפנים והיתה ל"ציוניות". מזה יוצא לנו, כי הלאומיות שלנו הנה מדינית בעקרה, על שם סופה, על שם המטרה האחרונה שאליה אנו נושאים את נפשנו, ומי שאומר, כי אמנם נהנו יהודי לאומי, אבל לא ציוני או לא ציוני מדיני, אינו אלא מעיד עדות שקר בעצמו, כי ללאומיות "אדיאלית" כזאת כבר עבר המועד.

אם יש או יכולה להיות איזו מחלוקת ושטות שונות בציונות, תהינה רק בנוגע אל האמצעים, אשר עלינו להשתמש בהן למען נגיע אל המטרה שהצבנו לנו — בהדרכים אשר יובילו אותנו אל מהוה הפצנו — אל ה"מדינה".

כי אמנם יש דרך ארוכה ודרך קצרה, ארוכה וודאית, קצרה וספקית, הארוכה זו שבחרו בה הציונים הראשונים, הקצרה, זו שיבחרו בה הירצל וסיעתו.

אין כל ספק, שהדרך הזאת, אשר הירצל מוליך אותנו עתה, היא קצרה מאד. בפשטות גדולה תפתר השאלה שאנו הנין בה: הדיפלומטים הגדולים באירופא יגורדו פעם אחת אומר—מובן אחרי עכול טוב אם אך תהיה העתם בדוחא עליהם, — שהיהודים יוכלו לשוב לארצם—והמה ישובו. ובאמת כבר היה מחזה כזה בדבריו ימינו ואין כל חדש תחת השמש. בימי הבית הישני היה מורש המלך האחד אשר גאולת ישראל היתה תלויה בדעתו והוא הרשה להיהודים החפצים לשוב אל ארץ אהותם שישובו. ואמנם שבו ויסדו עוד הפעם ממלכה לעצמם ועוד הפעם היו להם מלך וכהן, אבל מה מאד שונה מצב הדברים עתה מאז! או היו היהודים קרובים מאד לביתם, המה לא התרחקו או לא בנשם ולא ברוח מארצם. אף כי ה"עשרת אלפים הראשיים", אלה "ששמנו ושכחו", התבוללו כבר בין העם הזר הזה ולא הפצו לצאת חפשי וגם לא יצאו אחרי שנתנה להם הרשות, אבל התמון הרב עוד לא שכח את ארצו, הוא זכר גם את אופני חייו או והפין בכל נפשו לשוב אליהם. אכן עתה נתרחקנו מאד מעל אדמתנו ומאופן החיים שהרנלנו בהם.

ניח למשל, כי כבר נעשה הנס הגדול הזה. סליסבורי, מורוועו והנהגולווי במותב תלתא כהרא היו ואתא לפניהם ישראל סבא, ובקש מהם כי ישיבו לו את ארצו. והנה תוגרמא כבר נחלקה והיהודים לקחו את חלקם, — מובן כי שלמו בעדו במיטב "שקליהם", ועתה הגיעה העת לקרוא בקול: שובו! שובו ישראל כי ארצכם פתוחה לפניכם! ועתה אני עומד ושואל בתומי: מי ישוב שמח? מי ומי ההולכים? העשירים הנראים, אלה אשר לא רק פרנסתם כ"א גם עשרם מצויה להם ברחבה, לא ילכו עמנו—זה ברור, אבל גם הליונים של בינונים לא ילכו אתנו, אם גם יתפרנסו פה בצער, כי סוף סוף לא יניחו את הודאי אם גם מצער הוא ויטילו את עצמם בספק. נשארנו איפוא רק העניים הנמורים והמרוזים, אלה "שאין להם מה לאבד", שהתיאשו כבר לגמרי ולא איכפת להו אם פה או שם ימותו ברעב, אבל אלה הם עפ"י רוב לא רק עניים בנכסים, כי אם גם עניים בדעת ומדותיהם ותכונות נפשיותיהם מוטלות ג"כ עפ"י רוב בספק גדול. ואם כן האם מן החומר הזה יבנה ישראל?

נזכור נא, כי לא לכלכל עניים מנמתנו האחת. יהיו גם מוזנותיו של אדם מישראל קשים עוד יותר מקריעת ים סוף, אבל אנו לא בפתרון השאלה האיקונומית לחוד עסקינו. ע"י יסוד מדינה תפתר בלי ספק גם השאלה הזאת, אבל לא אותה לבדה הפצים אנו לפתור, כ"א את כל שאלת היהודים בעצם תקפה ורחבה ועומקת, והשאלה הכללית הזאת תכלול בתוכה הרבה שאלות רבותיות, ספרותיות ומוסריות — שאלות שדורשות במפגיע את פתרון אולי עוד יותר משאלות ה"קורקבן". לתקן המצב האיקונומי של היהודים בכל ארצות פוזריהם נוכל ע"י אמצעים שונים שמועילים אמנם רק לפי שעה, אבל מועילים מעט; אבל הענינים הנוגעים ב"חי עולם" של עמנו צריכים הפואה שלמה ומחלטה\*.

(\* מובן כאלו, כי לא אוכל להאריך פה בדברים האלה ואני מעיר על מחברתי: „Zur geschichtsphilosophischen Begründung des Zionismus“, Berlin 1897.

מי שיודע ומכיר את היהודים באשר הם שם, מי שחי בתוכם במקומות האלה שהם דרים בהם במספר רב, הוא ידע ויודה כי אנחנו איננו עוד ראויים ומוכשרים למדינה ולממשלה. עוד לא נולדו ולכל הפחות עוד לא נתבשלו כל צרכן בקרבנו „בשרונות המדיניות“. מובן מאליו, כי סבות החסרונות האלה אינן תלויות בנו ובשורש גשמתנו. אלפי שנים הרחיקו אותנו בכלל מהחיים המדיניים, וגם אחרי אשר נתנו לנו זכויות וחובות אזרחיות מושליות מפנינו ומכחיץ המיתו בנו למפרע — באונס או בפתוי — כל רגש וכל מוסר מדיני. יהיה איך שיהיה, זה ברור לנו, כי כמו שהגנו עתה, אין אנו ראויים ומוכשרים אף כל שהוא לממשלה עצמית, ועוד הרבה הרבה יש לנו ללמוד בגלות עד שנבא לקים ולעשות במדינתנו. הפקטים כשהם לעצמם עומדים וצווחין ככרוכיא: עוד לא הניעה השעה לגאולה שלמה, אף כי מחויבים אנחנו לעבוד ולפעול בכל נפשנו ובכל מאודנו למען קרב אותה במהרה בימינו. לו גם לא ידענו מצד אחר, כי לא יולד גוי פעם אחת, הן הפקטים האלה שהערתו עליהם ילמדו אותנו את האמת הפשוטה הזאת.

אבל אי-בשרון המדיני אינו העוכב האחד, יש הרבה דברים שמעכבים עוד יותר את גאולתנו וה„פרוֹת־נַפְשֵׁנו“. כשם ששאלתי לעיל אני שואל עוד הפעם: „מי ומי ההולכים ו" החסידים? ה„נאורים"? או שניהם יחד? הציוניים המערבים, אלה שעומדים מחויץ למחנה ישראל, — אף כי ציונים גמורים ונלהבים המת, — לא ישערו גם בנפשם את גודל התהום המפריד את שתי המפלגות האלה זו מזו. אבל כל אחד מאתנו שזוכר ולא שכח את כל הרדיפות והשנאות שרדפו ושנאו אותו החסידים בעת שהיו ספרים חיצונים נושרים מחוקי-בית המדרש יודה לי בטה, כי היוזוג הזה לא יעלה יפה. המלכות האחת לא תוכל בשום אופן לנעת ב„צרתה“ אף כמלא נימא. הן בשבועות האחרונים יכולים היינו להכיר את ההתנגדות החזקה שבין שתי המפלגות האלה. מ"ע אחד הביא את ה„בשורה הטובה“ לתמוז, כי אחד מ„הקדושים“ הואיל בטובו לקחת על שכמו את המשרה, או רק חלק ממנה, בקולוניא העתידה להוסיף. והנה כלנו ראינו את ה„מרידה בצלוחית-מים“ שהולידה הבשורה הזאת במחנה הציונים. שמענו איך קרא אחד מהטובים שבנו מכאב לבו כי אינו חפץ בחרות חומרית, אם יש בה עבדות גשמית. השמעתם? עבדות! והמלה הנוראה הזאת איננה הפרזה בעלמא, כי באמת לעבדים רוחנים נמכרנו, לו נתנה הרשות לה„צדיקים“ למשוך בנו ובנפשותינו. בהמלחמה הנורית הזאת ראינו כבאספקלריא את המלחמה לעתיד, אם באמת „בנעירי ובזקנינו נלך“.

הן אמת שראינו ג"כ, כי אהדים מנאורינו ה„אופורטוניסטים“ ישתדלו לאחזה את הקרעים בפומבי וקוראים בקול גדול ל„סבלנות“, שנסכול אנחנו, כלומר: אם יוכך על הלחי האחד וכו'... אבל מלבד שאלה הסבלנים הם ג"כ „חיצוניים“ וההתקרבות הזאת שיש בה מעין נשיאת-עול אינה נוגעת עד נפשם, מלבד זאת הן „אופורטוניסטים“ באיזה צורה ותוכן שיהיה יוכל רק להזיק לתנועה צעירה, כהתנועה הציונית. עלינו רק ללכת בדרך ישרה ולא בדרך עקלקלות, עלינו להשתמש רק בהאמת הערומה והמלאה ולא בדיפלומטיה יתרה.

ועוד זאת עלינו לדעת, כי המצוות שנהגו בארצנו בימים מקדם עורך עומדות בעצם תקפן, אבל אינן מתאימות עפ"י רוב לרוח העת החדשה ולא לאופני ותנאי

חינו עתה, ואני מסופק מאד, אם יחפוץ אחד מההירצליאנים למשול עפי' המצוות והגזרים והסינים האלה, לו הכיר אותם...

אמנם ה"משל" שהנחתי למעלה באמת רק למשל היה ועוד עידן ועדנין יעבורו, עד אשר תחלק תוגרמא שיצאה ממלחמתה האחרונה בנצחון גדול. עוד עידן ועדנין יעבורו, עד אשר תעסק שאלת-היהודים כ"כ את הדיפלומטיה האירופית שיושבו בישוב הדעת ובחפיץ לב על פתרונה, אף כי לא אפונה, כי העת היא סופה לבוא בהכרח טבעי. אבל עד העת ההיא הן לא נוכל לשבת בעצלתים ולחכות. הלא עוד רבה המלאכה לפנינו, ולו רק להכין לקראת הגאולה בנושם וברוח...

כמדומה לי שברור הדבר, כי הדרך הזאת הקצרה אמנם במחשבה תהיה ארוכה מאד כשנבוא באיזה זמן מן הזמנים לידי מעשה ממשי, ולא עוד אלא שיש ספק גדול בדבר, אם בכלל תובילנו הדרך הזאת למטרתנו — ליסוד מדינת היהודים. אולם אם נביט בעיני פקוזה על השטח החדשה הזאת נוכח לדעת כי מ"רוב עצים לא יראה היער" — מרוב "ציוניות" נשכחה ה"לאומיות".

הציונים הראשונים היו באמת לאומיים מלידה ומבטן. רובם ככלם היו אנשים שעובו את ה"הדר" והלכו לבקש לרוחם איזה מקלט באירופה. אבל בהקולטורא האירופית היו ונשארו רק גרים ולא התאזרחו שמה, למדו והבינו את התרבות הזאת, אבל היא נשארה זרה לשורש נשמתם, כי ראשם ורובם תקועים היו בהיהדות הישנה, וכיון שהרגישו את ההתנגדות שבין יהדותם בלבם ואירופיותם במוחם, נולד בהם מבלי משים הצורך האדיר והחוק לחיים לאומיים עצמיים, למרכז עצמי, אשר בו יוכלו לאחד ולאגד את שני הכחות שבנפשם בקשר של קימא, בקשר אורגני. ואם באו איפוא לעשות ולפעול בעד רעיונם זה, לא פנו אל הזקנים כי אם אל הצעירים. המה זכרו מדברי ימיהם הקדמונים, כי "דור המדבר" מעולם לא היה ראוי ומוכשר להכנס לארץ. ולבניס-הארץ צריכים היו כחות וכשרונות יותר גדולים, ומדות יותר טובות ומעולות מאשר היו לעבדי פרעה, שעוד ריחם של הנימצרים נודף מפיחם. מאלה הצעירים שיגדלו תחת השפעתנו אנו נקה אבנים לבנין ביתנו החדש. וגם הקולוניציה קימעא קימעא — "אינפילטרציה" יבנה אותה הירצל במעט התול והדוד! — טובה היתה ומועילה. ילכו נא אלה החלוצים הראשונים לפנינו ויעבדו את אדמתנו. הלא אלפי היהודים הראשונים יבנו לנו במשך הזמן את היסוד להקולטורא האנושית-הודית, מגמת נפשנו, ולו לא יעקרו גם אלה הזקנים שיצאו שמה את התנניות המכוערה ועוד איזה מדות מגונות מלבם, הן בניהם אשר יולדו להם יהיו בלי תפונה, "ילידי-בית", המה יהיו בריאים ושלמים בנף ונפש. מובן מאליו, כי גם פעמים רבות שגנו או גם הוידו מיסדי הקולוניות. הן כל התחלות קשות ובמפעל גדול רוב הערך ביישוב-ארץ-ישראל שגיאות וגם לפעמים זדונות מונחים בטבע הענין. אבל סוף סוף הציוניות היתה הולכת ומתפתחת ומשתלמת מאלה וכבר החלנו גם לראות פרי כל שהוא בעמלנו.

זכר אני עוד את הימים הטובים ההם, עת יסדנו בלבוב החברה הלאומית הראשונה, חברת "ציון". וימים ההם עוד כלנו צעירים, כלנו מלאים התלהבות קדושה ואידיאלים נעלים. אז התאספנו ודרשנו וחקרנו בדברי ימי ישראל, בספרה העברית,

בעבר ובעתיד, והדרשות והחקירות האלה היו מעשים ממשים, כי תנועתנו התרחבה על ידיהן מיום ליום. אבל אז עוד לא היה לנו מ"ע ציוני ולא דיפלומטית נבונה, ורחבה וגם לא פורנו את מיטב כחותינו במלחמות נגד ראשי הקהל וגבאי צדקה. לולא ידעת, כי תפלתו תהיה תפלת שוא, כי אז התפללתי: הלואי שנישוב עוד הפעם על עשר שנים לפעולה מצומצמת וצנועה כזאת מבלי שטרעיש את העולם בקולי קולות כדרכם של אניטטורים בזוים ושרלטנים מכווערים...

הן גם אז היתה מדינת-היהודים תמיד נגד עינינו, אבל את המטרה האחרונה הזאת שמרנו בלבנו כתקוה חזקה, שהאירה את דרכנו לפנינו. שמרנו אותה בלבנו — אבל לא מפני שיראנו לגלות את כל מחשבותינו בפרהסייה בפני קהל ועדה, כ"א מפני שהרעיון הזה עוד לא נתברר ונתבשל כל צרכו, ומפני שלא עוד הגיעה — כפי שהראיתי לעיל — השעה להוציאו מן הכח אל הפועל. ובאמת כך היא דרכה של כל תנועה חזקה ומלאה חיים: את מטרתה האחרונה תשמור לעת מצוא ובנתיים תצעד קדימה מפרק לפרק, וכה תתקרב בכל פעם יותר אל המטרה הזאת.

הנה הקונגרס השני בבול הולך ובא. הקונגרס הראשון היה רק מניפיסטיציה בעלמא, הפצנו להראות והראינו, כי עם ישראל חי ושואף בכל נפשו לחיים עצמים. אם כי זוכר אני, שהחלטנו בוויין — בהאספה שהיתה בירה מרץ 1897 — שגם הקונגרס הזה יהיה לפחות בחציו האחד לנו, שנתעסק גם בו בשאלות פנימיות. אולם אולי לא גדל כ"כ אשמו של הועד המכון אם הוליד את תקותנו זאת שולל. סוף סוף לא הוא עשה את הקונגרס, כי אם הקונגרס עשה את עצמו. ההתלהבות הגדולה והטבעית ששלטה בו לא הניחה מקום לשאלות שצריכות להפתר ברוחק ובמתינות, בלי שום בני ויללה, אבל עתה תמו כבר כל המניפסטיציות אל מחוץ למחנה; העולם האירופי כבר יודע אנה פנינו מועדות. עתה הגיעה העת שנעשה מה לביתנו אנו, ובכך צריכות בהקונגרס הבא להתברר ולהתלבן רק השאלות הנוגעות להספרה והשפה העברית, להקולטורה הלאומית והקולוניזציה — שאלות שעסקו בהן בהקונגרס העבר רק בערב-שבת בין השמשות.

לא אחפין אמנם להציע פה הצעות חובבות, כי לא פה המקום להצעות כאלה. אך חפין אנכי שיעמדו כל הענינים האלה שננעתי בהם על הפרק והנני בטוח, כי נוכל לברוא אורגניזציה טובה ושלמה, שתעסוק בשם הקונגרס, — ובכך בשם האינסטנציה היותר נבונה שיש לנו, — בכל הענינים האלה. וכל הענינים האלה צריכים לנו מאד למען נהיה לאום שלם בעל תרבות במובן האירופי של המלה הזאת, ואז תביא לנו גם הגלות הארוכה והמרה הזאת תועלת רבה. ואם נבוא באיזה זמן מן הזמנים אל מחוץ הפצנו, אז באמת „גדול יהיה“ — כמאמר הנביא — „כבוד הבית האחרון מן הראשון“.

כן, הקונגרס השני וכל התנועה שלנו מחויבים להיות עתה לאומים-ציונים, תחת אשר הין עד כה רק ציונים...

# שֵׁשׁ תְּכוּנֹת נַפְשֵׁי יִשְׂרָאֵל.

מאת

ד"ר שלמה רובין.

הקדמה.

תחת שלש רגוז ארץ העברים בימים האלה. שלש הן השאלות המתעוררות והמתרגשות בקרבנו בזמננו, שלש שאלות מובנים (לשאלות היהודים מבהרין לא נשית לב, כי הן תלויות ועומדות בדעת אחרים ואויבינו פלילים), ואלה הן:

א. לאומיות או התבוללות (אססימילאציאן)? האם עם שוכן לבדר אנהנו ובנוים לא נתחשב, או נתהלך בדרני החיים את העמים, אשר בקרבם אנהנו יושבים? — רגש הלאומיות הוא בלי שום ספק רגש טוב ויפה, רגש נאה ונעלה, רגש מועיל לנו בין מבפנים בין מבחוץ, ובכל זאת ימעמו ויצערו הלאומיים בקרבנו, לאומי אחד בטל לא בשישים כי אם באלף מתבוללים, אחד בעיר ושנים במשפחה ורגל בשם הלאומיות, ויתרם אם לא יתנגדו יהישו כי יתבוששו.

ב. מלחמת המפלגות בישראל בכחינת דעות ואמונות: האדוק בנושנות יגער בהולך קדימה, משכילים ונאורים יצעקו חמס על היראים, וכלם אך קרבות יחפצו, אין שלום בקרבנו פנימה, כמו שאין שלום לנו מבחוץ. בשם הדת והאמונה נדגול כלנו, ובשמה אך להם שערים. ואם נשאל את הקנאים: איככה מתלקחת מלחמת מצוה ומלחמת חובה בדת הַמְצִיָּה רק חסד ואמת, אך שלום ושלחה? או ישוו לנגד עינינו דין עתיק יומין: „כל ישראל ערבים זה בזה“ — האמנם כן הוא? והמשכילים והנאורים, הגם הם בקנאים ערבים, כי יתגרו ויתקוטטו המהלכים עם העומדים ולא יאמרו ילך איש איש אחרי יושר לבבו, יאמין מה שיאמין אם אך טוב וחסד ירדוף בתום לבבו ובנקיון כפיו, ואם ישגה בדברים שבין אדם למקום אתו תלין משונתו, וכי יקום בקרבנו מליץ וסנגור כר"א צווייפל ז"ל ויעמול עם הספר לעשות „שלום על ישראל“ היצלה? הישלים הפצו? —

ג. שאון מתאוננים עולה תמיד על חמרים חמרים חומרות, אשר העמיכו הפוסקים האחרונים עלינו משא לעיפה, והמה קובלים באוני הרבנים וקוראים אל השלחן הערוך: „הקל מעבודתך הקשה ומעולך הכבד אשר נתת עלינו ונעבדך“, כי כשל כה הסבל!

התשובה על השאלות האלה היא: „אין להשיב“ — מפני שאין להשיב על דבר טבעי. הן שלש תכונות נפשיות קבועות בטבע עמנו ואלה הן:

א. הנטיה אל דרך הגוים בהלכות דרך ארץ.

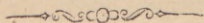
ב. הנטיה אל אי-סבלנות באמונת הדת.

ג. הנטיה אל „ונוהגין להחמיר“ בדיני הדת.

שלוש-אלה הן תוכן הספר הנוכחי בשלישת פרקיו. לא אשפוט שפוט על התכונות האלה אם טובות הן או רעות, כי יכולות הן להיות טובות, הראשונה בשמירת צרכי החיים, השניה והשלישית בשמירת צרכי הדת, אבל יכולות הן ג"כ להיות רעות, הראשונה בהפרזה על השעור הראוי שמביאה לידי יציאה מן הדת, השניה בהרבותה מחלוקת בישראל, והשלישית במשא לעיפה, המביא לידי פריקת עול אם יכבד מנשוא! אכן הטבעי, יהיה באיש יחיד או בעם כלו, הוא מכרה, והמכרה אין לכנות לא טוב ולא רע, כמ"ש הפילוסוף: ההכרה לא ישובה ולא יוגנה.

יחדי שרידי עמנו נסו כפעם בפעם דבר נגד התכונות האלה, נסו כה וכה להקציע הקצוות שלהן, להטותן אל הדרך הממוצע, ולהמתיק את דינן כמעט, אבל לא עלתה בידם, כי הלוחם נגד טבע נטוע ושקוע בעם הוא כלוחם נגד הרחים שברוח, או כלוחש על המכה, או כחובט במקל על הלמיש צור להוציא ממנו מים בימינו קץ הפלאות, ועד קץ הימין נשתדל להתערב בגוים בדרכי החיים מבחיין, ונלחום בינינו בדעות ובאמונות מבפנים, והפוסקים<sup>1</sup> לרגלי הש"ע יוסיפו ולא יסופו „ונוהגין להחמיר“ שלהם, באמרם: השומע ישמע וההדל יחדל, כי זה כל האדם לפי דעתם.

<sup>1</sup> בגזרת הרמ"א „שיש לפסוק בכ"ג כפוסקים אחרונים“ (דרכי משה י"ד ל"ה).





## פרק ראשון.

הנטיה אל דרך הגוים בהלכות דרך ארץ.

### פתיחה.

משפט הכתוב „הן עם לבדר ישכן ובגוים לא יתחשב“ מאומת בתולדות עמנו אך בבחינת תורה ולא בבחינת דרך ארץ. רק בתורתו שוכן ישראל לבדר, בודד וגלמוד באמונתו יחיד, פרוש ונבדל מכל העמים אשר על פני האדמה; אולם בדרך ארץ יתחשב בגוים, ועם כל העמים הקרובים לו בזמן ובמקום הוא מתערב ומתבולל לעסוק בישובו של עולם. לוח שנתו היה מימות קדומים כפול: החדש גיסן ראש חדשי השנה בדרך ארץ, והחדש תשרי ראשית השנה בדתו, וככה הולך חשבון שנתו עד היום הזה. במלה אחת: העם הנפלא הזה נפלג לחצאין, חציו לשמים וחציו לבריות, בלתי־ל: חציו לשם וחציו להם, בבית הכנסת הוא יהודי וברחוב העיר הוא אורח ארץ מושבו; בדתו הוא יהודי, ובדעתו הוא ככל העמים אשר סביבותיו, עיניו פקוחות על דרכי דתו ואמונתו, ואוזניו פתוחות לדעות כל העמים המתהלכות בארץ.

בשם תורת ישראל נבין דעת אלהים אחד יחיד ומיוחד, אלוה רחמי בלי תמונה ותבנית גוף ומשיגי הגוף, אל רחום והנזן ורב חסד ואמת, שדי בורא שמים וארץ עם כל צבאם. עקר האמונה ביחוד האלהות עם כל התולדות היוצאות ממנו הוא יסוד תורת ישראל וישרשו. בתורתו זאת הוא בחיר האלהים, אשר בחר בו מכל העמים ונתן לו את תורת החיים, הוא עם סגולתו וגוי קדוש, אשר הבדיל אותו מכל העמים, תורתו זאת הוא קיר „מבדיל בין קודש לחול בין ישראל לעמים“, ועל זאת התפלל המחוקק האלוהי: „ונפלינו אני ועמך מכל העמים אשר על פני האדמה“. בתורתו זאת מחזיק עם ישראל בכל הארצות ובקרוב כל העמים אשר נדחי ישראל נחתים שם, וכל הנוגע בה כנוגע בבבת עינו (כדרשתם עה"כ „בנקוד לכם כל עין ימין“), בעבורה נתן נפשו להורגים וחיותו לממיתים, ובגללה הוא מדרף בלי הישך עד היום הזה. בתורתו זאת בצורף לשינו העבריה, שפת קדשו, הוא לאומי במלוא מובן המלה, לאומי בדתו ובשפתו, לאומי בדת אבותיו ובשפת הוריו ומוריו.

בשם דרך ארץ נבין כל מיני מדעים המתהלכים בארץ, בחרשת מעשה ומלאכת מחשבת ומשלח־יד, הליכות עולם וישובו בענינים מדיניים בעולם כמנהגו נהוג, נמוסים בעבודה לשם שמים ומנהגי בית תפלה שאינם נוגעים ואינם פוגעים בעקר יהוד האלהות, הקים טובים בדברים שבין אדם לחברו, ומשפטים ישרים אשר יעשה אותם כל אדם והי בהם. בעניני דרך ארץ כאלה עם ישראל הוא עולמי, ונטועה בקרבו נטיה טבעית ופניה עצומה לכל עבר ופנה בכל ארצות מושבותיו, ובה הוא מתבולל ומתערב בכל העמים באות נפשו ללמוד וללמד, ולפעמים הרי זה בא

ללמד ונמצא למד, ללמד כל העמים יהוד האלהות עם מעשים טובים החונים על צבאו, וללמוד מהם מנהגים מתוקנים בהלכות דרך ארץ שבתורתו, שגם בה נמצא חלק רב, העוסק ביישובו של עולם, והמסוגל להשתנות ברב או במעט לפי הזמן והמקום, למלא רצון אלהי הרוחות לכל בשר, ובכלל יתחשבו בתורה אל סוג דרך ארץ כל הפקודים הנוגעים בדברים שבין אדם לחברו, ובראשם הכלל הגדול "ואהבת לרעך כמוך" (1) בהליכות ובדרכי החיים בהברה מדנית.

עקב הנטייה הזאת הטבועה בעם ישראל, להתדמות בדרך ארץ אל כל העמים, הקפידה התורה על "מה יאמרו הבריות" בקרב אומות העולם; "מה יאמרו מצרים" — "למה יאמרו הגוים" — "ושמעו מצרים" — ואמרו אל יושב הארץ הזאת" — "ואמרו הגוים" — "פן יאמרו הארץ" — "וראו כל עמי הארץ" וכו'. לכן פתחו גם שערי בית האלהים לעמים אחרים, "וגם אל הנכרי אשר יבא אל הבית הזה" ונאמר "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים".

מהוקקנו האלוהי ידע והכיר את הנטייה הזאת הטבועה בעם ישראל, על כן הקדים להתירה להם בעניני דרך ארץ בהחזיקם בתורה לאמר: "כי תבא אל הארץ... ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי... שום תשים עליך מלך... וכתב לו את משנה התורה"... וכן היה באמת בימי שמואל ששאל: "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" למורת רוח הנביא, אשר הכרח למלא משאלתם בקראם עוד הפעם; "והיינו גם אנחנו ככל הגוים", אולם כאשר בקשו כזאת לא בעניני דרך ארץ כי אם בעניני התורה, אז גער בהם הנביא לאמר: "והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות... ביד חזקה אמלך עליכם!" אמנם בעניני דרך ארץ הוכיחם הנביא הזה על אשר לא עשו כמשפטי הגוים המתוקנים (יחזקאל ה' ז') וזולתי המקולקלים (שם י"ב ו"ב) "כמקולקלים שבהם עשיתם ולא כמתוקנים!" (לפי הערת הו"ל), שכן החליפו בני עמנו כפעם בפעם תורה בדרך ארץ, ופנו גם בתורה אל הקות העמים, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ובחפך מזה נהגו מקצת בני עמנו בדורות האחרונים להחליף דרך ארץ בתורה, ויגזרו ויבדלו גם בדרך ארץ מכל העמים (בארצות הקדם ובמדינות הסלאוויים), כי מאסו בדרך ארץ ונמאסו ונבאש ריחם בעיני העמים אשר הם יושבים בקרבם, וזה נגד יעוד התורה שהקפידה על "מה יאמרו הבריות" בעמים כנ"ל, ונגד אזהרת הו"ל על כבוד הבריות.

(1) ברצות הנכרי לקבל את היהדות ברגע כמו הגה בעמדו על רגל אחת, השב שמו י שכונתו על העקר ביחוד האלהות בדעת ובתבונה (כמ"ש וידעת היום והשיבות אל לבבך) וזה מן הנמנע להורות ברגע אחד, ע"כ דחה אותו בשתי ידיו. אכן הל'ל התבונן, כי כיון המתגור על החלק דרך ארץ שבתורת היהדות, והורה אותו את הכלל הגדול שבתורה, אך לא בחיוב היהדות, שאין היהדות הפץ בספחת גרים, כי אם בשלילה בסגנון הפתגם הנודע אז גם בין העמים (כמו שהוא נמצא באמת בין פקודי המחוקק הקדמון בארץ שונים קונפוטוע) כאומר: שמור לעת כזאת את הכלל הזה, ודי הוא לך לע"ע ד אשר יתברר לך עקר היהדות בשרשו — זיל גמור!

(2) גם כאשר שמו בני ישראל עליהם מלך ככל הגוים משחו אותו בשמן משחת קידש, ונקרא משיח אלהי יעקב (שמוה נולד רעיון המשיח בדמוינו הרבים והשונים).

בשימנו עין ולב על פרקי ימות עולם ותקופות שנות דור ודור נראה איך היו בני עמנו כתיבם ובטבעם לאומיים בתורה ועולמיים בדרך ארץ. גם נראה שאין חכמה בעולם ההגיון ואין מחקר בעולם הדמיון, אשר לא לקחו בו חכמי עמנו חלק כחלק כל חכמי העמים אשר התגוררו בקרבם, וכל חכמות והקירות כאלה הכניסו תמיד אל היכל התורה וקדשו את ההול בכלי קדש, או בסגנון המקובלים; אספו את ניצוצות הקליפות מקרב העמים ותקנו אותם ברוח קדשם, וע"ז רמזו חז"ל במליצתם: גלו לבבל שכינה עמם גלו לאדום שכינה עמם וכו', מכבל הביאו עינים חדשים בדת ודין ורעיוני מלאכים אשר שמו אותם בכלי קדשם בספרי איוב, יחזקאל, זכריה ודניאל, באלכסנדריה של מצרים קבלו את הפילוסופיה האפלטונית והכניסו אותה אל התורה, ואנשי ח"ץ בעמנו קדשו את הפילוסופיה הזאת כ"כ עד שהיתה בחכמת הקבלה קודש קדשים; גלו לאדום היא רומי וקבלו מהם דינים ומשפטים אל התורה ע"י י"ג ול"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, שבו לבבל שבו לגוי חזיון באגדה ומדרש, ואנשי האומה בעלי המדרשים רכסו מוצאי בקר וערב בפתילי תכלת הדרש כעין מכבר רשת פרושה על מזבח הקדש, ובעלי מדרשים כאלה בכל מסבות תחבולותיהם באורך הזמנים וברוחב המקומות, בהניעם בנוי כל הארצות כאשר ינוע בכברה, רכסו תמיד לולאות רעיונותיהם ומיתרי עשתונותיהם, אשר הרו והגו מרוח זמנם ונפש עת חיה, ביתד התורה והקבלה, שהיתה להם תמיד כיתד שהכל תלוי בו (ע"ד שאמרו ירושלמי שבת פ"ה ב'): כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות) ועד היום הזה תשוקה נטועה בלב כל חכמי אומתנו לתלות רעיונות החדשים מקרוב באו אל אילן התורה ומקראי הקדש, ולעשות ככה את ההול לקדש, וזו התבוללות ברוח.

### א. הכבלים.

שלוש פעמים ישבו אבותינו בארץ הכבלים והפרסים ויתבוללו עמם בדרך ארץ ובמדעים, כמנהגים ובנמוסים:

בראשונה ישבה משפחת אברהם אבינו תרה ובניו באור כשדים ובארם נהרים, מימש יצא אברהם אבינו כשדי (או בבלי כמו שמכנה אותו יוסיפוס בקורותיו ה' ב') במדעיו שהיה אסטרוולוגוס גדול (ר"ה ט"ז ומ"ר וס' הויבלים י"א) ואומרים חכמי האומות וחכמי ישראל, כי אברהם היה הראשון שהביא מארץ הכשדים את האסטרוולוגיה עם הרבה יסודות בחכמת התכונה האמתית והודיעה אותם בעולם עם מנין ימי השנים והחדשים (בירומי הכשדי צד 159), עד שמחליט חכם בזמננו (ב"ג ב, המגיד" ש"ח צד 133), כי חז"ל קבלו את סוד העבור שלהם ממסורה קדמוניה ע"י אברהם אבינו מן הכשדים, ועוד הביא מן האשורים והכבלים הגדות קדמוניות על המבול ודור הפלגה ומסר אותן לבניו אחריו שהן ערוכות ושמורות בספר בראשית תורתנו. כל אלה בעיני דרך ארץ, אכן באמונתו קרא בשם ה' בכל מסעיו, והיה מדבר בלשון עמו בשפת עבר (ס' הויבלים י"ב ל"א, ב"ר פ' מ"ב: שהיה מסיח בלשון עברי) שע"כ קראו הכתוב, "אברם העברי", ושנה את שמו הכשדי אברם אל שם עברי

אברהם, ואת שם אשתו בארמית שריו אל שם עברי שרה. אבינו הראשון הזה היה עולמי בדרך ארץ ולאומי בתורתו.

בפעם השנית ישבו בבבל גולי יהודה, אשר הגלה נבוכדנצר והתבוללו שם בתהלה עם הבבלים, עד שגם שמות גדולי האומה נשתנו (כמו שדרך מישך ועבד ננו) או שגם בעצמם לשמות בבלים בשם אלהיהם, כמו מרדכי (כשם הבבלי מרדך ע"ש אילים), ורבבל (האיל זר ובבל), בלשן (האילים בל-סין) וכן נבו עילם שלום ודומיהם הנזכרים בספרי עזרא ונחמיה. ואחרי כן כאשר לבד כורש מלך פרס את בבל, התערבו היהודים עם הפרסים עוד יותר (באשר הפרסים לא היו עב"ם נמורים, כי אם מאמיני שתי רשויות מלאכי אל עליון, כהערת רמ"ק במגנה"ו ור"ש מונק בספרו על הפילוסופיה היהודית) ומסרו להם מתוך תורתנו הגדולת מעשה בראשית ודינים (כמו דיני טומאה וטהרה, נדה ויולדת וזב וקרי וצרעת וטומאת המת) ומשפטים הנזכרים בספר צענדאפֿעסטא של צורואסתר, וקבלו מהפרסים, מלבד שמות החדשים והמלאכים, הרבה מנהגים (כמו נט"י לחולין ובכל שחרית מפני הרוח הרעה ובריכות הנהנין ואחרי נטילה ורחיצה וכדומה) וגמוסים בדרך ארץ, ואמונות (כמו תחית המתים לגופות ומשיח גואל באחרית הימים), אף אמונות טפלות כמו השמן (כעין אחרמץ הפרסי), רוחות רעות ומזיקין הנזכרים בספרי צענד להפרסים, והחליפו שם את הכתב העברי בכתב אשורי, "עד שנקראת הלשון העברית בשם לשון אשורית" (במשנה מגלה ב'), וזאת היו עולי גלות בבל מתבוללים, אך באמונתם בעקר היהוד באלהות (שלא נטו אחרי שתי רשויות כמו שהזכירם ע"ז הנביא ברמז "וצר אור ובורא חשך") ובשפתם העברית (כמו שהתעורר ע"ז עזרא הסופר) הם נשארו (מלבד פושעים אחרים שהוכיחם ע"ז הנביא יחזקאל) לאומיים שלמים וגאונים.

ובשלישית ישבו חכמי התלמוד בבלי עוד הפעם לארצות בבל בישיבותיהם בערי נהרדעא, סורא, פומבדיתא ומתא מחסיא והתבוללו שם עם הפרסים החדשים ואהבו אותם ("אוהב אני את הפרסים"); אבינו חי שם בידודות ואהבה עם אמנושי אחד (ב"ב ג"ח) ואמרו (ברכות מ"ו) פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מיניכוון, וקבלו מהם כמה דינים ומשפטים אשר הזכירם בשם "דיני פרסאי", שעליהם פסק שמואל ויחזקאל "דינא דמלכותא דינא" ועוד כמה אנדות הנזכרות במדרשים, כי קדשו אותן באמונת המהורה בעקר היהוד.

## ב. בארץ מצרים.

ארבע פעמים ישבו אבותינו בארץ מצרים; בפעם הראשונה ירד אברהם אבינו מצרימה וישב שם המש שנים (ספר היובלים י"ג י"א) ולפי סדר עולם פ"א רק שלשה חדשים, ולמד את המצרים הלוקי הזמן למועדים, לחדשים ולימים (סינצעלוס)

(<sup>1</sup>) והעיר חכם אחד כי לכבוד הפרסים שגו מסדרי התפלה של שחרית את הכתוב בישיעה בנגוד הפרסים, "ובורא רע" אל "יבורא הכל" והקראים אשר היו בקרב מאמיני מהמד לא חשו לפרסים והשאירו בנוסח התפלה את הכתוב על מכונו.

ולמדם עוד חכמת ההשבון והתכונה (יוסיפוס בקורותיו ה' ב') וקבל מהמצרים מנהג המילה <sup>(1)</sup> שנהגו בה המצרים (ירמיה ט') בכהניהם (כעדות הכתוב „היום גלותי את חרפת מצרים“ היא הערלה, „כי הרפה היא לנו“ הטמאה „ערל ושמא“) בלבד, והנהיג אותה אברהם למול כל זכר לאות ברית לדורות עולם, ברמו „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים“.

בפעם השניה: מושב בני ישראל בארץ מצרים ארבע מאות ושלושים שנה. המהוקק האלוהי „תורה צוה לנו משה“ היה בשמו (השם משה הוא העתקה משמו המצרי מוניוס לדעת הראב"ע), ובדרך ארץ „איש מצרי“ שגדל בבית פרעה ולמד שם כל חכמת מצרים (מ"א ה'), אשר הפך אותה מחול אל הקדש (פילון בספרו חיי משה ורנ"ק במונה"ט), ובני ישראל למדו במצרים מלאכות חרש וחושב „הטובות אטון מצרים“, הפוך (הוא הנקרא כופר המצרי Henna) ואבני הפיץ, ועוד הכניסו אל לשונם העברית כמה מלות מצריות <sup>(2)</sup>.

בפעם השלישית: בימי ירמיהו. למרות אזהרת הנביא נסו בני ישראל היהודים מפני הרב מלך בבל אל ארץ מצרים והכריחו גם את הנביא לרדת עמם שמה. אבל שם הוסיפו לסוד מדרכי אמונתם ולא שמעו בקול הנביא בשם ה' ותתק עליהם חמת ה' ותאכלם, כאשר לכד מלך בבל את ארץ מצרים, ורק פליטי הרב שבו ממצרים אל ארץ יהודה ונפלו ביד מלך הכשדים. היא היתה בזמן קצר התבוללות מורה ביציאה מן הדת, על כן הדביקה אותם הרעה ותמו לנוע, כי התבוללות בעזיבת הדת היא מיתה מוסרית ואחריתה עדי אובד.

וברביעית בסוף ימי בית שני התישבו יהודים רבים כאלכסנדריה של מצרים לרגלי הונוי אשר בנה שם בית מקדש לאלהים. אכן אז לא התערבו עם המצרים הקדמונים אשר ספו תמו מן בלדות, כי אם התחברו אל היונים, אשר נדבר עוד ע"ז בפרק היונים.

## ג. הפיניקים.

כאשר באו בני ישראל אל ארץ הכנענים התקרבו אל הפיניקים, כי שפה אחת כללית, היא „שפת כנען“, היתה להם בהבדלים פרטיים לפי טיב העם, ואז למדו העברים מן הכנענים עסקי המסחר — כמ"ש „יהודה וארץ ישראל המה וכולך, בהמי מנות ופננ ודבש ושמן וצורי נתנו מערבך“ — והמלך שלמה ארח לחברה עם מלכי צור ללכת באניות תרשיש אופירה, ולמדו מהפיניקים מלאכות מהשבת בכלי זהב ובנדי תפארת, ומלאכת הרקמה בכלי מילת וארגמן ותולעת שני, עד כי עבריה אשת חיל ונערותיה עשו סדן והגור לכנעני צידון (משלי ל"א) ושאר מלאכות חרש וחושב,

<sup>(1)</sup> לפי אגדתנו היה כמרא שנתן לו עצה על המילה.

<sup>(2)</sup> כמו אהו יאור, והכנוי „אנכו“ (בלשון כושית Anok וע"ז רומז המ"ד שהקב"ה דבר אל בני ישראל בלשון מצרית) ושמות מיני פשתים במלאכת „עובדי פשתים שרוקות ואורגים חורי“ (ישעיה ו"ט) במצרים, שמהם נמצא במקרא המינים האלה: ש ש מין צמר גפן המכונה במצרים Scheathi, ועם הארטיקל שלהם פי „פשהי עץ“ (יהושע ב') וזה גם השם שתי בעברית, וכן השם אטון מצרים מהמצרית Athionan, המלה ש ע ט נ ז מהמצרית Schontnes.

עד שהיו לבני ישראל „צורפי כסף“ (תהלים ס"ו), „בוהני זהב“ (איוב ב"ג), „ההרש והמסגר“, אשר הגלה נבוכדנצר בכלה והיו ביניהם מקומות מיוחדים (Fabriken) להרשת מלאכת מחשבת כמו „בית עבודת הבוץ“ (דה"א ד'), „גיא הרשים“ (שם י"ד), „היוצרים ויושבי נמעים והגדרה“ (שם כ"ג) — ואז מסרו בני ישראל אל הפיניקים מקצת הגדות קדמוניות שלהם, וכאשר הביא קדמות הפיניקי את האלפא ביתא של שפת כנען אל היונים, מסר להם גם איזו הגדות ומסורות אשר קבלו הפיניקים מבני ישראל, והיונים שנו אותן על פי דרכם בקצת ספורי מעשיות אלהיות שלהם, הדומות ברב או במעט אל הספורים בתורתנו, ואל המליצות אשר בכתבי קדשנו.

#### ד. היונים.

כאשר עבר המלך אלכסנדר מוקדון דרך ארץ יהודה ובא ירושלימה וחלק בכבוד גדול לשמעון הצדיק ולבית המקדש והיהודים שמחו בזיו הוד מלכותו וששו לקראתו, ואחריו כן במלך שרי צבאו בארץ סוריא ונציבו דמשק לכדו את ארץ ישראל וכבדו את היהודים תחת ממשלתם, אז התודעו היונים אל היהודים אשר התקרבו להם, והיו בארץ ישראל יהודים יוניים הנקראים אליניסתיין בתלמוד ירושלמי סוטה (Hellenisten), ומאם באו עם הוני לעיר אלכסנדריה אשר בארץ מצרים, יסודתו של אלכסנדר מוקדון מלך היונים, בעת אשר אחיהם יהודי ארץ ישראל היו לאומיים נלהבים, ובראשם החשמונאים אשר מסרו את נפשם על תורתם ואמונתם והיו לנס לדורות עולמים.

היהודים לא שנאו את המצרים שנאמר לא תתעב מצרי, ואהבו את הפרסים בשביל כורש משיחם אשר קרא להם דרוז לעלות מבבל ירושלימה, אבל שנאו את היונים, על כן התפרצו מפני ממשלת היונים בסוריא; אמנם באלכסנדריה של מצרים, ששם היו גם היונים גרים, התקרבו אל היונים גם יהודים שלא היו מאותם המכונים היליניסטים ואהבו לשון יפת באהלי שם ותרגמו את התורה בלשון יונית, עד שמקצת חכמי יהודה לא ידעו את לשון אבותיהם שפת עבר, וידעו את התורה רק על פי התרגום היוני, כמו המלומד הגדול פילון הוא יידיה האלכסנדרוני, אשר בכ"ז היה יהודי לאומי נלהב ואדוק בעמו ובדתו, וכן היו לפניו אריסטובולוס בימי בתלמי פילומטר.

החכמים האלה הואילו בספריהם להקות קצת יוניים לבאר ספרי קדמוניהם בדרך הנסתר והסוד, והיו כן ביחוד כת התרופיים, שהיו הוגי"דעות מרכבות מאמונת הפרסים והיהודים והיונים בתערובה מסתירת, גם הכת „חברי הנחש“ (Ophiten) נולדה באלכסנדריה של מצרים, והיו יהודים מקובלים בעלי סודות בצוירי לוחותיהם ומעגליהם, והרבה שמות וכנויים בשטתם נזכרים במדרשים ואגדות חז"ל, ומשטותיהם הלחשיים נולדה „הכמת הקבלה“ בעמנו.

בבתי המדרש שבאלכסנדריה למדו חכמי היהודים את שטות פילוסופי היונים, ביחוד משך אפלטון אחריו את פילוסופי היהודים, ובראשם פילון שאמרו עליו: או פילון תלמיד אפלטון או אפלטון תלמיד פילון, ובחשוב פילון כי היונים הקדמונים היו מעולם כמו שהיו בימיו, האמין כי מורים יוניים באו אל בית פרעה במצרים

להורות את משה בחכמה יונית, אולם חכמי יהודים אחרים החליטו בהפך, כי היונים למדו הרבה מתורת משה. חכם יוני אלכסנדרוני בימים ההם, הוא הסופר נומיניוס, האמין כי אפלטון איננו אלא משה יוני, וחשב למצוא את הצורות האפלטוניות בספר בראשית תורתנו. ובאמת כ"ז הפרוזה מוטעת, כי היונים הקדמונים קבלו אך מעט מועיר מפי השמועה מהגדות היהודים, ששמעו מן הפיניקי קדמות הנ"ל, ולא התודעו היהודים אל היונים אלא בימי אלכסנדר מוקדון ואח"כ באלכסנדריה של מצרים.

בעיר הזאת ובבתי מדרש ועקד ספרים שם חברו הספרים הגנוזים או החיצונים (אפוקריפִים), רובם בלשון יונית ומקצתם בעברית שנעתיקו שם ליונית, ושם מסרו וקבלו יהודים ויונים אלה לאלה שיחות והגדות קדמוניות הדומות זו לזו ברב או במעט במיתולוגיה היונית ובאגדות היהודים <sup>(1)</sup> בתלמודים ובמדרשים.

הפילוסופים היהודים באלכסנדריה כמו אריסטובול ופילון הנ"ל הכניסו את הפילוסופיה היונית היא האפלטונית החדשה אל תורתנו, בארו ופרשו אותה בדרך דמו וסוד על פי הפילוסופיה היונית, וערכו היחודות עם היונית בהתבוללות עיונית, כמו שהתערבו ההיליניסטים עם היונים בהתבוללות מעשית בדרך אריץ, ובכל זאת היו פִּילון ותלמידיו יהודים לאומיים ונאמנים בתורתם ובאמונתם.

#### ה. הרומים.

בבוא ארץ ישראל תחת ממשלת הרומים התבוללו היהודים בדרך אריץ גם עמם, השתתפו והתחלפו במסירה וקבלה; מהוקקי רומי קבלו מהיהודים דינים ומשפטים שבתורתנו, ובעלי הלכות שלנו קבלו מהרומים הרבה דינים בדרך אריץ ומשפטים בדני ממונות, והכניסו אותם כמנהגם אל התורה בנתיבות ובמדות שהתורה נדרשת בהן, ביחוד אותם החוקים והמשפטים <sup>(2)</sup> אשר קביץ ואסף הקיסר יוסטיניאן <sup>(3)</sup> בספרו הנודע על דיני ממונות וניקיון. ד"מ קנין המשיכה שאין מטלטלין נקנין במעות כדון תורה אלא במשיכה ובהגבהה כתקנת חכמים, שקבלו זאת מדין הרומיים שהלוקח היה צריך להגביה בידו הדבר הנקנה לו, ע"כ נקרא הלוקח בלשונם Mancipes, שר"ל האוחז ביד, וכן הוקה בשלש שנים הוא משפט הרומיים בלשונם Usucapio בשתי שנים. וכן משפט החרם במינוי נידוי ושמתא קבלו מאת הרומיים, שבדיניהם היה הכה ביד הדין המכונה Censor להעניש את המסרב בתחלה ע"י גזיפה, בלשונם Nota censoria ואח"כ ע"י חרם, בלשונם Sacertas, וכן דיני עבדים ושחרור (Manumissio) וגם הדין של חציו עבד וחציו בן הורין ועבד של שני שותפים (Servus communis) ודינים אחרים בהלכות עבדים בתלמוד המה כמעט העתקת

<sup>(1)</sup> כמו"ש בספרו "מעשה בראשית" צד 66, ובספר האשכנזי Beiträge וכו' מה' מיכאל

זקש, ובמה"ע "בן-הנניא" 1862 צד 296 ע"ש.

<sup>(2)</sup> הרב דר. שמידל האריך במ"ע "השחר" שנה השיעית ועשירית למנות בפרוטרוט כמה דינים כאלה אשר קבלו חכמי התלמוד מאת מחוקקי רומי.

<sup>(3)</sup> ר"ד גאנו בספרו "צמח דוד" כתב על משפטי יוסטיניאנוס: "משפטים אלה ישרים למוצאי דעת כאלו נתנו מסיני".

דיני הרומיים לפעמים בשנוי מעט ולפעמים בלי שנוי כלל. גם במנהגי בית ומשפחה קבלו הרבה מהמתקנים שבין הרומיים, כמו מניי אפוטרופוס על בני יתומים, והרבה דיני נישואין וכתובה וכנויי נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג והמלות הלועזיות דייטיקי, אפוקתי וכו', עד שגם הכנוי לבית דין הגדול סנהדרין קבלו מן הרומיים אשר קראו את הצר המשפט העליון בשם סנהדרין.

אבל בלעדי דינים ומשפטים כאלה נכנסו או גם הרבה דברים תפלים מן הרומיים אל מנהג ישראל תורה ואל פטוטי האגדות בתלמוד במדרש, כמו צעקת כלבים<sup>1</sup>, הלום של שחרית<sup>2</sup>, הנעל בימין<sup>3</sup>, הנישואין בסוף חודש<sup>4</sup> ובימי הספירה<sup>5</sup> ועוד רעיונות שהורים כאלה.

### ו. הערבים.

כמה מאות שנים אחר התימת התלמוד התודעו חכמים רבים בעמנו בארצות אפריקה הצפונית ובנגב ספרד אל הערבים מאמיני תורת מהמד והתבוללו עמם בלשונם (שכתבו ספריהם בלשון ערבית) ובשמותם (שכל גדולי החוקרים והמדקדקים ושרים מבני עמנו בימים ההם נקראו בשמות ערבים) והתערבו עם משוררי הערבים לעשות כמתכנתם בשירים עברים, יהיו פרוזים בחרווי מאקאמים או שירי בתים בדלת וסוגר לפי המדה והמשקל והמשורה של הערבים בידר ותנועה, והשתדלו להתדמות אל הערבים בדקדוק הלשון העברית, כי ספרי דקדוק הלשון הערבית העירו בראשונה מדקדקים קראים ורבנים לעשות כדמותם בצלמם גם בלשון העברית, אשר דקדוקה השתרע ברבות הימים גם בעור חכמת הגרמטיקה באירופה והופיע אור חדש על ספרי תנ"ך ומליצותיהם הנשנות, אשר החשיכו אותם בימי קדם בעלי מדרש ואגדה ומפרשים שנמשכו ונגררו אחריהם, ואזרו חיל חוקרי עמנו להתפלסף עם הערבים בשמות היונים הקדמונים, ביחוד בהפילוסופיה של אפלטון אשר משלה או בקרב העמים. בימים ההם נגלה בקרבנו „ספר יצירה“ (אשר יחסוהו אל אברהם אבינו) הכולל רשמי דעות בני קדם וחכמי יון ופרסים וערבים בלשון סתרים וחידות ובתערובה אין הקר, כי ילדי עמים שונים התבוללו בקרבנו וקשה לבוא עד תכונתו. כל המתבוללים האלה במדעי דרך ארץ היו בדתם ובאמונתם לאומיים נלהבים, כמו רסני ור"י הלוי שכתבו ספריהם

<sup>1</sup> הרומיים האמונו, כי כאשר יצעקו הכלבים בחצות הלילה אות היא כי הש"ה הגדולה הנקראת אצלם העקאטא מתהלכת בתוך העיר, וכן באגדתנו: כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר.

<sup>2</sup> הרומיים החליטו, כי מזה שיהלום האדם אחר חצות הלילה היא אבת, וכן אמרו במס' ברכות כי הלום של שחרית מתקיים.

<sup>3</sup> הרומיים נהגו לנעול ברגלם את הנעל הימני בתחלה, ומספר פליניוס כי הקוסר אוקטביוס נעלו פעם אחת השמאל בתחלה מרדו בו העם, וכן במס' שבת: כשהוא נועל מנעול של ימין תחלה ואח"כ של שמאל.

<sup>4</sup> הרומיים ראו להתחיל כל מלאכה בימי חסור הלבנה.

<sup>5</sup> אצל הרומיים היה כל החודש מאי לסימן רע לנישואין, ונמנעו לנכנס לחופה בכל החודש הזה. וזהו מקור איסור הנישואין אצלנו בין פסח לעצרת, באסמכת היודיעה על מלמחבת ביתר ותלמידיו של ר"ע.



בלשון ערבית, וזה האחרון בהקתו את הערבים בשיריו הנפלאים שר לנו שירי "ציון", שירים לאומיים נלהבים ומתלהבים אשר לא היו כמוהם בקרבנו, וכמתבולל זה לא היה עוד לאומי בוער באש מתלקחת לעמו ולדתו ולארצו ולא יהיה עוד כל ימי השמים על הארץ.

### ג. ספרד וימי הביניים.

הפילוסופיה היוונית על פי העתקת הערבים נפלגה אז לשני ראשים בארצות מבוא השמש: הראש האחד פנה בראשונה אל אפלטון בשטתו הנסתרת במליצה חידות לו, והכמינו הרשב"ע והראב"ע הכניסו אותה אל היכל תורתנו, כמו שעשה לפנים פילון האלכסנדרוני בבית מדרשו, והכמת הקבלה, שנולדה אז בבית מדרשו של פילון, התעוררה עתה בספרד לתהיה ברנש חדש, אשר נמשכה בחשאי דרך מקובלים מצוינים כמו ר"י סני נהור והרמב"ן עד ר"מ דיליאון, אשר הוציא אנדות ספרי הוהר ממהבואן, ואז פרשה "הכמת הקבלה" ננפיה גם בקרב חכמי האומות, אשר החליפו סודותיהם עם מקובלים יהודים, למדו ולמדו חליפות אלה מאלה ואלה מאלה, ביחוד בימי קנור ורייכלין והבריהם השתתפו חכמי ישראל עם חכמי האומות בלמודי הקבלה, והיו אלה לאלה פעם מלמדים ופעם תלמידים, ופעם בדרך "הרי זה בא ללמד ונמצא למד", וקימו וקבלו אלה מאלה הדשות ונצורות, והיתה התבוללות בעיון ובמעשה גם יחד.

השטה האפלטונית הכתה שרש בישראל כמה מאות בשנים, והגיעה עד יהודה אברנאל בספרו האיטלקי Dialoghi d'amore אשר עשה רושם גדול בקרב חכמי האומות.

הראש השני פנה אל אריסטו ומבאריו הערבים, ושטתו התפשטה אח"כ יותר באירופה ע"י הסקולאסטים, אז התפלספו חכמי עמנו הרמב"ם וסיעתו בשטת אריסטו, ויעמלו להכניס אותה אל תורתנו שבכתב ושבע"פ, עד שגם סודות בעלי האגדות במעשה בראשית ובמעשה מרכבה בקש הרמב"ם למצוא במחקרי אריסטו, וגם ר"י ערמאה אשר בספרו "הוות קשה" דבר קשות על הפילוסופיה, לא נמנע בספרו "עקדת יצחק" להזכיר כפעם בפעם התפלספותו של אריסטו ולבאר על ידה מדרשי פליאה ודרשות יהודיות, ונמשכה ההתבוללות העיונית הזאת עד ראש הפוסקים הרמ"א, אשר בספרו "תורת העולה" ישפיק בילדי המורה נבוכים על פי דרכו אשר לא ישרה בעיני חכם דורו הרשב"ל.

אבל מלבד חקירות ומליצות אשר קבלו חכמי עמנו מהערבים בדרות ההם להכניסן בברית של תורתנו, קבלו מהם גם כמה דמיונות תפלים שקראו להם בשם "הכמות" וקדשו גם אותם בכלי קודש תורתנו, כמו "הכמת האיציטנינות", אשר דבק בה הראב"ע וקרא לה בשם "הכמת התולדות" והרמב"ן כתב "האיציטנינות הכמת גדולה" — "הכמת הוד" (רמב"ן בדרשותיו) — "הכמת הפרצוף" (והר"י ותר"ו ורמב"ן פ' בראשית) — "הכמת התמר" (העבוך והרישב"א ור"מ יגל ע"י הערבי אבולפח) — "הכמת הצרוף" על צרופי שמות לעשות נפלאות (חיד"א ועד להכמים אות י) — "אבן החכמים" (יש"ר מקנדיא ור"י אלימאנו בשם יתרא הישמעאל) ועוד זמורות.

נכריות כאלה אשר להשיבותן בעיני הכמינו בדורות ההם שתלו אותן בחצרות תורתנו, וכל ההתבוללות היא היתה להם כנוגע בחלק דרך ארץ שבתורה.  
 רבים מגדולי עמנו בארץ ספרד התחלכו ברחבה בדרך ארץ המדיני, והיו יועצי המלכות ושרי המדינות, שופטים ושוטרים בארץ, נושאים על שכמם משרת אוצר הממלכה, ופקידים אשר מלכי הארץ ורוזניה נשענים עליהם, בהכמתם כי נבנו ברב הכשר ודעת, והתבוללו ככה בין עמי הארץ ושבטיהם השונים במרחבי המדינות בארץ, והיו יהודים גמורים ולאומיים בקרב עדתם ובתי מדרשם מבפנים.

### ה. דורות אחרונים.

אחרי גלות ספרד נפוצו בני עמנו המצוינים ביתרון הכשר דעת לכל רוחות השמים קדמה וימה צפונה וננחה, והתערבו בכל מקום בואם עם עמי הארצות, והתבוללו בשרי הארץ וכנעניה ונכבדיה וסוחריה וחכמיה וחרשיה — ובחילכם, היכל דתם ותורתם, כלו אומר כבוד לעמם ולאמונתם.

כה לקחו בני עמנו בשאר ארצות אירופה חלק כחלק בכל הענינים העומדים ברומן של ישוב העולם, מתערבים עם הבריות ומתבוללים בהם לכל הפציהם, ביחוד מדור הרמב"ן והלאה, בשנים מעת אשר נתן שווי הזכויות לעמנו והיה כאזרה הארץ אשר הוא יושב בה כבארץ מולדתו, ובני עמנו בכל ארצות מושבותיהם הם בעיני דרך ארץ אישכנזים, צרפתים, איטלקים ואנגלים, במדעים ובהרשת מחשבת ידם בכל, ולפעמים על העליונה, וכל שונאיהם ומגדיהם לא יעצרו כה להדיחם משאתם.

\* \* \*

הראיות בזה לדעת, קורא מבין, כי הנטיה אל התבוללות בדרך ארץ העמים והתערבות עמהם בישוב העולם, קבועה וחרוטה ושקועה בטבענו מני אז ועד עתה<sup>1</sup>. הן הוא משוש דרכו של עמנו להתחשב בגוים וללכת בדרכיהם בדברים שאינם נוגעים בתורתנו ובדתנו.

ולא עוד אלא שגם התנועה הלאומית (תנועה משובחת, אף אם אין עוד משרה נכונה וברורה לפנינו), אשר התעוררה בקרבנו, ודוקא עתה ולא לפנינו, היא ילידת הנטיה הזאת שבטבענו לחקות דרך ארץ העמים אשר סביבותינו, כי עתה זה התעוררה הלאומיות בקרב כל העמים, והקריאה: Nationalität ישגורה עתה בפי כל עם ולשון, ולאום מלאום יאמין במלחמת תנופה בעדה, והיא שהעירה ועוררה גם בנו הרגש הלאומי אשר נרדם ביוכתי כליותינו כאלפים שנה, ואת התנועה הזאת נציב בשורת, "כמתוקנים" שבהם, ויהי רצון שתמשוך אחריה אדם רב מעמנו למרות הנטיה המתנגדת בקרבנו לבלתי היות עם לבדד שוכן, בשגם הלאומיות וההתבוללות, בהקצות מעט פעמותיהן, תוכלנה להשתתף לאחדים בלי התנגדות זו לזו.

<sup>1</sup> הנטיה אל דרך הגוים קבועה בקרבנו כ"ב עד שגם הרמ"א בעל המסה על הש"ע הכחמור כ"מ כתב (ו"ד קע"ח א') שאינו אסור ללכת בדרכי העמים אם יש תועלת בדבר או כבוד או טעם אחר.

## אברהם דובער בן־חיים הכהן ליבנוון.

כיאת

### ראובן בריינין.

אברהם דובער בן־חיים הכהן ליבנוון נולד בוויילנא בשנת תקמ"ז (\*). לפי דברי אחרים מוקני המשכילים ידע משוררנו זה את הגאון והחסיד רבי אליהו מוויילנא פנים אל פנים. צורת הגאון שהפיקה זיו מיוחד, אשר ראה אותה בילדותו, היתה הקוקה על לוח לבבו כל ימי חייו הארוכים. אולם לפי עדותו של רבי נח הלל שטיינשניידר לקחו את אד"ם בהיותו ילד בן ארבע שנים ויובילוהו להראותו את ההמון הרב אשר לוח את הגר"א לבית עולמו (ד"ר ש. מנדלקרן ב„האסיף“ ג' צד 418). אמו של המשורר מתה עליו עוד בילדותו. משורר שגדל והנך בלי אם, בלי ידה הרכה, בלי השנחתה ושיחתה, בלי הגדותיה וזמירותיה, בלי קוי שמחתה ובלי רסיסי דמעותיה, — משורר כזה הוא פרה שלא ראה אור השמש, שלא רוח מל לילה ושלא שמע סוד שיח רוח שאנן. כל הקורא את שירי אד"ם בשום לב ירגיש, כי המשורר לא היה מפונק בנערותו. אביו, חיים, היה עני מדוכא וידוע חולי, ובמות עליו אשתו לקח ילדו, דובער, ויתישב אתו בבית אביו ונה דומאנסקי, אשר הספיק את כל צרכיהם. בהיות המשורר נער בן שבע שנים כבר יצא מחדר מלמדיו, ויכנס אל אחת הישיבות אשר בוויילנא, למען ישמע לקח מפי גדולי התורה. בהיותו נער בן אחת עשרה שנה היה בקי במסכתות רבות על פה ושמו יצא כשם אחד הנערים העלויים והחריפים. ויהי כאשר ראה אביו זקנו, או רק האמין לראות, כי קצרה בינת רבותיו של נכדו להשיב לו כהלכה, שלח את הנער לשמוע לקח בהישיבה הגדולה אשר במייבילישאק. שתי שנים למד שם תורה בהתמדה גדולה מפי מורים מובהקים, אשר נתנו לו סמיכה להוראה. אז שב המוסמך הקטן הזה לבית אביו זקנו, והחל לשקוד על הכמת הנסתר, הקבלה ועל הפלוסופיה הצנומה של שנות הבינים. הרגיש הפיוטי התעורר בלב הנער ויבקש את תפקידו, ולמוד התלמוד היה כל כך יבש, והחיים מסביב היו כל כך כחים ורקים, ההויה והמציאות כל כך דלות וחורות, עד כי בקש לו הנער הרגש מפלט מ„עמק העכור“ לעולם הדמיונות והחזיונות של המקובלים. אולם הוא לא מצא את אשר בקשה נפשו השירית. הגיונו הטבעי היה חזק, שכלו בהיר וצלול יתר מדי, לכן לא יכלו סודות הקבלה ומסתריה, צרופיה ורמזיותיה למלאות את הושייו שברון ולהשיבועו נעימות. פלוסופית המורה והקירת בעל העקדה לא הניחו את דעתו ולא השקיטו את סערות רוחו השואף להשתלמות. הנער נתפקח, הוא ראה והבין כי בהספדה העברית לא ימצא תשובה ברורה ומספקת על כל שאלותיו בעניני

(\* לפי הד"ר ש. מנדלקרן „האסיף“ שנה שלישית) נולד אד"ם הכהן בשנת תקמ"ז. אולם בהמאמר שנרפס על אדותיו במה"ע Wilenski Wjestnik מאת איש קרוב לו בחייו נאמר כי נולד בשנת תקמ"ז. אד"ם בעצמו לא הגיד לאיש מימנו את שנות חייו, וכאשר היו שואלים אותו דבר זה היה משתמט מתשובה. הסופר ק. שולמאן הגיד לי, כי אד"ם היה עליו אדמות יותר ממאה שנה, ויש בין זקני הדור בוויילנא המגזמים את המספר הזה עד למאה ועשרים ויותר.

דת ואמונה ובענינים אחרים הנוגעים לאדם כאשר הוא אדם. או התעוררה בו התשוקה ללמוד איזו שפה לועזית, למען תהיה בידו כמפתח לאוצר המדעים. אולם איך ילמוד? אין מורים ואין ספרי למוד. כל העם מקמזן ועד גדול נבערים מדעת ומשפה. הורגון שלט בלי מצרים בכל ערי התחום ואין שומע שפה זרה. גם השפה העברית, אשר השתמשו בה בעלי התורה במכתביהם, בפסקי דיניהם, בשאלותיהם ותשובותיהם, היתה נלעגה, שבורה ורצוצה, אין הגיון ואין סדר. אולם המקרה היה בעזרו של העתיד להיות משורר ומורה לרבים, בבית אביו זקנו היה יוצא ובא אשכנזי אהה, אשר היה פקיד באהזה אחת הקרובה לוויילנא. כל אשכנזי, יהיה גם שומר סוסים, היה בימים ההם לסמל ההשכלה בעיני יהודי-התחום. פעם אחת, בשעה שלא היה איש בבית, נלה הנער את הפצו להאשכנזי ללמוד את השפה האשכנזית. הפקיד הבין בקושי את דברי העלוי ורמיוותיו ויאות להיות לו למורה. הלכה אשר שמע ליבנון הצעיר מפי האשכנזי לא רב היה אמנם ערכו, וגם לא נקל היה להתלמיד להתגנב בפעם בפעם אל מורו הנכרי, בכל זאת למד במשך זמן קצר את השפה האשכנזית כדי שיעור להבין ביגיעה ובודחוק את הכתוב בה. קשה לבני דורנו לשער כמו את דרכי הלמוד המזורים והמשונים, הנפתלים והסבוכים של הימים ההם, באותם התנאים המיוחדים שבהם למד אדם שפה לועזית. תשוקה עזה מאד וסבלנות לאין קץ שהיו דרושות להתמלמד, למען יתגבר על כל המכשולים והמעצורים הרבים והשונים ויגיע למטרתו. תשוקה זו וסבלנות זאת לא חסרו להמשורר לא בימי בחרותו ולא בימי זקנתו.

אין קץ היה לשמחת ל. כאשר החל לקרוא בספרי-המופת של הספרה האשכנזית וביחוד בספרי ליסינג. הוא הבין את הדברים והענינים בספרים אשכנזים יותר בחישוב הבלשני, בחישוב הפויטי, מאשר ידע את הדברים ידיעה ברורה ונכונה, כאיש אשר למד את השפה בשטה וסדר. המדקדק הגדול הזה, שהיה בעל כשרונות מצוינים, לא קנה כל ימי חייו ידיעה הגונה ויסודית בשפה האשכנזית. תלמידיו, החיים אתנו כיום, מספרים בשחוק על שפתותיהם על דבר הכונות הזרות שהיה מכנים משוררנו זה בשירי שילר אהובו מחסרון הבנה אמיתית בשפת אשכנזי. הוא היה מוציא את השירים מידי פשוטם ומשמעתם. שילר של רחוב היהודים היה מין בריה מיוחדת, מגודר ומיוחד. ישוה נא הקורא בנפשו את הרושם המזור אשר עשו שירי גיתו ושילר על בהורי הישיבה, כאדם הכהן, אשר מעולם לא ספרו עם אשה, מעולם לא התענגו על חמדת הטבע, המשכילים העברים של הדורות הללו היו מבקשים בשירי האשכנזים הגדולים סודות ורמזים, כאשר היו עושים גם כן אבותינו התמימים בשירי הליריים. אלה ואלה, האדוקים באמונתם והאדוקים בהשכלתם, לא נתקבלה על דעתם כלל כי המשורר, יהיה שלמה המלך או גיתו הנכרי, יתאר יפי הבשר ועדנת הגו מבלי כל רמז לדברים נעלים ונשגבים. המשכילים הראשונים בישראל היו צנועים במעשה ובמחשבה לא פחות מאבותיהם היראים והחרדים.

אחרי אשר למד ליבנון להבין במדה ידיעה את הדברים הכתובים אשכנזית החל ללמוד את ראשית הלמודים; דברי הימים, תביבת הארץ, ראשי יסודות החשבון והשעור וכדומה. את המדרגות הראשונות בסולם ההשתלמות עבר במיסה אחת ולא התעכב על כל אחת מהן אף זמן כל שהוא. עוד לא עברו עליו שנות נעירותיו וישיאהו אביו אשה נכד אחד הרבנים הגדולים, "המשכיל" אמנם לא רצה להביא

את צוארו בעול רחום, כי נפשו השקה בהשכלה, אך אנוס היה, על פי מצבו או, לשמוע בקול אביו הזקן, אשר האיץ בו לקחת אשה כנהוג בישראל.

שנים אחדות ישב ל. על שלחן חותנו בעיר מיכילישוק וילמוד בשקידה עצומה את התלמוד ואת ספרי הדקדוק העברים אשר הביא בידו ל"קרן אפלה" זו. בשנת תקס"ו מת עליו אביו הזקן, אשר היה למשען לו. קרובו ומכירו של המשורר דברו על לבו, כי יפתח הנות, או ישלח ידיו באיזה מסחר קטן לפרנס את ביתו. אולם הוא לא שמע לדבריהם, יען כי בקש לו מין פרנסה, אשר לא תרחיקו מאהל התורה וההשכלה. המשכילים הראשונים בישראל היו אנשי-רוח ולא בקשו לעשות את ידיעותיהם ולמודיהם קרדום לחפור בו אוכל. הם למדו את התורה ו"החכמה" לשמן ממש. צרכיהם היו מועטים ומצומצמים מאד ותביעותיהם מהחיים היו זעירות ודלות. מדת ההסתפקות ותשוקת הדעת הן הן היו המלאכים המלוים אותם בדרך החיים והמגנים עליהם מפני סחי השוק ומזיקיו. כאשר לא מצא ל. מחיה לנפשות ביתו בעיר מולדתו ווילנא יצא לגור בעיר אשמינא (פלך ווילנא), וישף שם לקח בתלמוד לפני בחורי הישיבות, אשר עזבו את מוריהם ונהרו אליו. אד"ם הצטיין בכח הסברה והמעמדה מיוחד, ובתוך שעוריו בתלמוד, אשר קרא מדי יום ביומו לפני תלמידיו, היה מטיח דברים קשים כלפי הקנאים והאדוקים בהבלי-האמונה, כלפי הצנועים המתחסדים, וישף בכל חום מזוג הפיזי להשכלה. בעתותיו הפנויות מלמודו התלמוד ומפרשיו הגה, בחכמות היצוגיות, עד כמה שאפשר להגות בהן בעיר נדחת והשכה כזאת, בימים ההם ובמצבו ההוא. הרב האב"ד באשמינא בהוכחה לדעת, כי אד"ם הוא בקי בתלמוד ופוסקים, בעל הגיון ישר ויחד עם זה גם מבין בהווות העולם ומשאם ומתנם של הבריות לקהלו לעזר בעסקי דינות, ואף כי הדין הצעיר לא עבר בעצמו אף על מנהג קל שבקלים ממנהגי ישראל, בכל זאת יצא שמו בעירו כשם אחד האפקורסים, והקנאים רדפוהו. ויהי כאשר אבד לו כספו, אשר נתן בנשך עזב את אשמינא, אשר התגורר בה כארבע שנים וישב עם ביתו עוד הפעם לעיר ווילנא והיה למלמד לבני עשירים. וכאשר יצא שמו לתהלה כאחד הגדולים בלמודי גפ"ת, חכמת הדקדוק ובאורי כתבי הקדש, שלחו אליו האבות העשירים את בניהם מרחוק לשמוע לקח מפיו. ובהיותו מלמד תורה לאחרים לא שכח גם את נפשו לתורה ולהשלימה. תלמידיו אהבוהו, אף כי דיקן וקפדן היה והשפעתו עליהם היתה עצומה.

יותר מעשר שנים התעסק אד"ם במלאכת המלמדות, ומרוב עבודה קשה אשר העביר את ריאתו ומתנאי חיי המלמד, "הפועל", הידועים לרוב הקוראים, הלה במחלת הרוון והשחפת (\*), ויאסרו עליו הרופאים לעסוק במלאכת ההוראה והמלמדות. קשה היה לו לעזוב את המלמדות ולבחור בעסק אחר. אולם אחרי אשר התפרצו ומיידם מגרונו של המשורר כפעם בפעם היה אנוס לשמוע בקול רופאיו: לבקש לו מקור מחיה אחרת.

(\* אד"ם הכהן מספר בעצמו ע"ד מחלתו זו ב"שירי שפת קדש" ח"ב צד 243 כדברים האלה: "ואני נלכדתי בחצי ימי במחלה זו — מחלת השחפת — וארכה עלי ימים רבים בענין רע, ואך בחיותי נשמר מאד לנפשי הצילני ד' מן השחפת אשר קרבה לבוא".

הכהן לאלילת ההשכלה היה לסרסור בין הלויים והמלוים. הוא שמה וגם התעצב אל לבו על החליפה והתמורה הזאת בחייו. באחד ממכתביו למי שהיה תלמידו יתאר את מצב נפשו בימים ההם בדברים כאלה: "... ודעת כי נמלטתי על נפשי מתחת סבלות המלמדות, ששה נפשי בקרבו, גם אוחזי ראו ושמהו בצאתי מבור בית כלא אשר אסיריו לא פתחו בית מעולם. הנה רעי אלה שמחים כי עוד כהיום הזה; ואנכי בני! אני כמסתרים תבכה עלי נפשי, וכל בנות ישרי עלי תקוננה, כי עזבתי את הקדש ויעובני, יצאתי את המקדש ויסגר בעדי... אלה הבלי הלב ותלאות הזמן, אשר שמרו את צאתי מבית הספר אחר הדלת והמווזה; ויהי אך יצא יצאתי, ויקפו עלי יחד, אפרו ידי ורגלי ויהתלוני בהתולות עמל ודאגה... רוחי לא־מנוחה ולבי לא־השקט יומם ולילה, והיה ביום מועד ושבת, כי אנפש כמעט מעצבי ורגני בימי החול, בתמהון רוח ארוצה לבקר ולפקד את מעט הספרים אשר לי בבית. אויטמה ידו אל כלם יחד, לא אדע אל מי מהם אפנה; כי כלם אהובים, כלם חמודים, ערבים, נעימים, שעשועי מלפנים, מחמדי ומשיביו נפשי מאז"...

ומיום שהיה אד"ם לסרסור ויהדל להיות "כלי־קדש" שלח רסן מעל לשונו וילחם מלחמה גלויה ומרה עם צבא הקנאים אשר לא נתנו לו מנוחה. הצעירים השואפים להשכלה התקבצו מסביב להגלו של המשוור־הסרסור. ואף כי מושג ה"השכלה" בימים ההם היה כל כך ספוגי, כל כך בלתי ברור, עד כי קשה לאנשי דורנו לתרגם אותו לשפתנו כל צרכו, בכל זאת היה לו, ככל טובי המשכילים הראשונים ברוסיה, עמל בכל כחותיו וכשרונותיו לרכוש נפשות בקרב בני הנעורים להשכלה "בת־השמים". המשכילים ההם לא סמכו על תנאי החיים המדיניים והכלכליים, על שטף המעשים והשנויים החברתיים כי יעשו את שלהם ויכריחו את היהודים לקבל עליהם עול מלכות ההשכלה החדשה גם על אפם ועל המתם. הם האמינו בתמימותם כי די כח בידם, אם אך ימצאו באזורים חדשים למאמרי ה"ל" ולכתבי־הקדש, לתת מהלכים ל"ההשכלה" בקרב אהיהם וישיבי חשך וצלמות.

סרסור עבריו! שאלו נא את צוררניו מבית ומחוץ פרושן של המלים האלה ויגידו לכם: מין בריה פחותה, שפלה ומתועבה, מין היה רעה, ישר משהת. סרסור עברי, צלם בלחות זה איננו איום כל כך וגורא, אם נתבונן אליו מקרוב. טפוס הסרסור העברי יעורר בנו גועל נפש, יעליב את הרגש האנושי והיהודי שבנו רק בשנים האחרונות, יען כי תנאי חיינו החדשים שמוהו לזעזע ויטבילוהו בשחת. אולם שוו נא, קוראים יקרים, לנגד עיניכם את המשורר והחוקר בכתבי הקדש אד"ם הכהן בתור סרסור, ותראו טפוס חדש, צורה מקורית בקרב הטפוסים והצורות של בני עמנו, אשר העבירו לפניכם המספרים, כותבי תולדותינו וצרינו מבית ומחוץ.

מה הדמות אשר תערכו לזה: יהודי לבוש בגדים ארוכים, זקנו, שערותיו, פאותיו — סרים סבוכים, והוא ריץ כל היום בפסיעות דקות ומדירות ממלוח אחד לשני, מלֶחֶה אחד לחברו. כל היום הוא נושא ונותן בעסקי ממונות, ברבית ובאבק רבית, כל היום יחצה עד צוארו ברפש השוק, יטבע ביון מצולת החיים — סרסור הוא לכל פרטיו ודקדוקיו. אך הסרסור הזה ישאר נקי גם בעצם הסודה, גם רסום רפש עדיו לא יגע. הסרסור הזה פיו ולבו שוים וכל דבריו צדק ומישרים. איש הכינים הוא, יתן, יפטר, ישלם, יאחד, יקרב את המלוים להלויים ואת הלויים להמלוים

ובעד עמלו ויוגעו זה יסתפק במועט מן המועט, יסתפק בשכרו המגיע לו בהסכם שני הצדדים. והסרסור הזה השקוע כל היום בהבלי העסק, ומלחמת הפרומה בבואו אל ביתו עיף מעבודתו בשעה מאוחרת בלילה יהגה שעות רבות בספרי מחקר, וכתוב מכתבים לחכמי הדור בארצות שונות ויעיר כנורו לשורר שירי שפת קדש, והסרסור היהודי הזה הוא אבי „החמלה“, הוא אשר שר:

הוי אף שוד וְהוי! הַבַּט לֹא אוֹכְלָה,  
הָמוּ מְשֵׁי הָמוּ בְּלִבְבִי לַחֵץ;  
הָהָה לְבִי לְבִי י הָהָה נִפְשִׁי נִבְהָלָה י

אָנָּה סְמִכּוּנִי י פֶּן אֶמָּס בְּפִימִס,  
הַמְלָה אָנֹכִי מִבְּנֹת הַשָּׁמַיִם י

אֵיךְ לְבָבִי אֶבְיִין עֲשִׂירִים יִשְׁתַּקֵּן,  
לְשׂוֹא יִשְׂא קוֹל אֵין לָמוּ אֲנֹנִים;  
אֵיךְ יִלְעַג עֲרִיץ לְקִשְׁתֵּי־דָיוִם יִבְדָּקוּ,  
שְׂוֹא סוֹפְקִים בְּפִיהֶם אֵין לוֹ עֵינַיִם. (שיר „החמלה“).

הסרסור הזה הוא גם אשר עמל להסיר את המסכה מעל פני הצבועים, ואשר יסר בעקרבים את השקר והמרמה של בני דורו. הסרסור הזה היה יהודי קפדן ולא נשא פני איש; הוא היה אחד הנביאים המוכיחים בדורו, אשר נלחם בעד „האמת והאמונה“ לפי מושגו ודעותיו הוא. ועל ברכי הסרסור הזה גדל והתקד ראש משוררי ישראל במאת השנים שאנו חיים בה — מיכה יוסף ליבנוון.

ביום היה אד"ם עבד נאמן לאליל הממון, יהודי מגאל, „סרסור נהרג על שוה פרומה“ ובלילה היה כהן לאלילת השירה ועבד נאמן להשפה הקדושה, „השפה היפה, השיריה היחידה“ בלשונו, אד"ם ראה בעיני רוחו את השפה העברית כ„אלמנה שוממה, אם זקנה, שכולה ונלמודה“ (לשונו ב„קנית סופרים“). באהבת המשורר להשפה העברית יש אמנם הרבה תמימות ואולי יסלה נא לי הקורא על המבטא הקשה, גם בטלנות, אבל היא נוגעת תמיד עד הלב. הוא אהב את השפה העברית בעצמה, את מליה, דבוריה, ניביה, מבטאיה, דקדוקה וקול צלצל חרוזיה. „האלמנה הזקנה, השכולה והנלמודה“ היתה לו כל ימי חייו כאהובה, אשר בה הגה ולפניה שפך שיחו, נפשו ורוחו. את החלק הראשון של „שירי שפת קדש“ הקדיש בראש שעריו: „לכבוד נות בית אלהים, בחירת אלהי ישראל ויקרת נביאיו, גברת הלשונות, זה שם קדשה; שפת עבר, אלהים יכוננה עד עולם סלה“ ואחרי אשר פור את מבחר מליצותיו על שלשה עמודים, לרומם את ערך שפת החווים ומטר על עוזביה ובוזיה איש וגפריית, יפנה אליה בדבריו אלה: „ואת — השפה העברית — ידעת את לבבי, כי בכל שעשועי תבל ותענוגות חפצי בני האדם, לא בחרתי לי כי אם אותך לבדך: אך אליך מעי הומות כל היום, ואך לך צמאה נפשי, גם כמה בשירי, את אוהביך אהב ובנפש שוהירך נפשי קשורה“.

אד"ם, ככל המשכילים הראשונים, חשב את כל הכותב עברית צחה, — יכתוב מה שיכתוב, אם בכשרון או שלא בכשרון, — לעושה חסד וצדקה את האלמנה הזקנה, היא העבריה, בספרו „קנית-סופרים“ יאמר: „אבל לאלמנה זו — שפת

עבר — אין לנו גואל עוד, כי מי מאתנו אשר יבוא אחרי הסופר הגדול גינצבורג וגאלה, אנו אין לנו כי אם לעורר לב הצעירים ממנו לימים, הנצבים אתנו פה, להתחוק בעד לשון קדשנו, בעד שפת בני עמנו, למשוך בשבט סופר חסדי אלהינו. העקר הוא, כי בני הנעורים ימשכו בשבט סופר ואחת הוא מה יכתבו. כל הקורא את השתפכות נפשו של משוררנו זה על דבר השפה העברית ישמע את ראשית פטפוטה של ספרתנו החדשה בילדותה. נקרא נא את ראשית שירו „נכון לבי אלהים“:

אֵל שְׁלַחְךָ אֱלֹהִים יִשְׁכְּתִי שְׁבֵת  
 וּבְנֵי עַמְּךָ סוֹפְרֵי לֹא אֲנִי הָלַח  
 וְיִשְׁפְּתוּ בְקִדְשׁ יְדֵי כוֹתֶכָה  
 וְיִשְׁפְּתוּ תִירְתּוֹ וְיִשְׁפְּתוּ עִמּוֹ סֵלָה.  
 אֵלֵי נָא עוֹרָה הָרִים הָעֵינָה!  
 בְּשִׁפְתְּךָ אֵלֵי אֵלֶיךָ אֲשִׁירָה. (שירו שפת קדש ח"ב צד 1).

החרוזים האלה פותחים לנו חלונות בבתי-הגנפיש של כהני ההשכלה מטפוסי של אד"ם. השלחן אשר עליו כתבו את מליצותיהם ושיריהם היה בעיניהם „שלחן אלהים“, והשפה העברית אשר הביעו בה את הניגונותיהם ורגשותיהם היתה בעיניהם „שפת-קדש“, „שפת התורה“, „שפת העם“, „שפת-אלהים“. ואד"ם נהג סלסול לאין-קץ ב„שפת-אל“ זה. הוא לטש כל מלה, כל ניב ומבטא, ויחמיר עד מאד בדניו שוא נע ושוא נח. הוא גזר במקצוע זה גזרות שרוב צבור הסופרים העברים לא יכלו לעמוד בהן גם בדור ההוא. בן דורו וחברו המדקדק חיים צבי לערנער, אשר גם הוא היה בין קיצוני המחמירים בדקדוק שפת עבר, יאמר על אד"ם הכהן כדברים האלה: „הוא — אד"ם — הוריד ענו הפלפול והדרש להדקדוק, וכדרך המפלפלים באסור והיתר רק להחמיר, כן החמיר גם הוא בלח"ק הומרא יתרה להכביד על הסופרים ולעצור בעד הרחבת הלשון“ („השחר“ שנה שמינית צד 453). המשורר יל"ג, שהיה זהיר מאד בדקדוק השפה העברית, יכתוב: „ובדבר הזה אהב באהבה עזה את יודינו האד"ם כי לא תפליט (יפליט?) עטו משנה קטן בדקדוק הלשון בכל אשר יכתוב“ (אגרות יל"ג ח"א צד 16). אד"ם כתב אחדים משיריו למען יבאר על ידם פסוקים ידועים בתנ"ך שקשה להלמם ואחדים משיריו כתב לתפארת הלשון עצמה, למען ישמש במלות ובפעלים ידועים על פי הנטיות והגזרות שקבע הוא בדקדוק השפה העברית.

תולדותיו של אד"ם הכהן הן גם תולדות ההשכלה בקרב יהודי רוסיה ותולדות הספרה העברית החדשה. הקונטרס הראשון אשר הוציא אד"ם לאור הוא ה„שיר הביבים“ (תקפ"ב), הוא שיר מומזר לתונת הנסך טישקיביטש. המשורר הצעיר, המשיביל, המתפרץ מפני עול החומרות והמורד בהסדרים הישנים, — המשורר העברי הזה יעיר כנורו לשורר ב„שפת-אל“ לכבוד חתונת הגראף הפולני. שישו ושמהו בני אלים ובנותיו, הגרף טישקיביטש נשא למזל טוב את הנסיכה הפולנית; השירים ממין הזה, שמספרם היה לא מעט בנעורי ספרתנו החדשה, יעידו על העבדות הפנימית, המוסרית של משכילינו בדור ההוא, על צרות חוג מבטם ועל דלות תכן מושיגיהם. שלש שנים רצופות נחה, נדרמה בת-שירתו של משוררנו זה ולא נתנה אותות חיים,



עד שמת הגאון רבי שאול קצנלבוגן ויספידהו אד"ם בשירדנהי ובמליצות נפוחות אשר קראם בשם „אבל כבד“ (תקפ"ח). הסופר ש. י. פֿין יאמר: „הספר הקטן הזה — „אבל כבד“ — הוא ראש פרק חדש בתולדות הספרה העברית לסופרי ליטא“ (שפה לנאמנים). כל כך מעטו התביעות מסופרינו ומספרתנו, עד כי קביץ קטן של מליצות תפלות וחרוזים רזים הוא בעיני סופר תולדותינו פֿין כראש פרק חדש בתולדות הספרה החדשה. אחרי האבל הכבד השמיענו המשורר עוד הפעם „קול המון חוגג“ (בשנת תר"א), והוא שיר מזמור ליום התונת יורש העצר אלכסנדר ניקולוביטש.

והנה, ראה זה פלא, זה המשורר לעת מצוא, זה בעל החרוזים היבשים הוציא לאור בסוף שנת תר"ב את ספרו „שירי שפת קדש“ חלק א' (נדפס בלויפציג) ובספר הזה באו שירים, אשר היה יהיו לתפארת לספרתנו עד אחרית הדורות. כמדומה לי שלא אפריו על המדה אם אומר כי הספר „שירי שפת קדש“ הוא ראשית תקופה חדשה בספרתנו העברית. השיר „המתאונן“ הוא מרגלית יקרה בנור שירתנו. הצורה, התכן, השפה, הרעיון והרגש בשיר הזה השיגו מדרגה נבוכה מאד בסולם השירה הכללית והעולמית. יותר מזובל שנים עברו מיום אשר נדפס השיר הזה, מני אז באו צפרים חדשות, נשמעו שירים חדשים, מני אז שָנו מושינו, רגשותינו, מני אז נתחדדו עצבינו, נשתבה טעמנו ונתעצם חושנו הפיוטי, ובכל זאת עוד נמצא עונג רב, עונג עמוק גם כיום בקראנו את „המתאונן“. כלנו הננו כיום, אם מדעתנו או שלא מדעתנו, אם בהכרתנו הישטחית, החיצונית, או במחבואי נפשנו פנימה, מתלמידיו של שופנהוייער, לכן ירעיד „המתאונן“ בקרבנו את כל הנימים הדקים שבדקים אשר בלבנו ובנפשנו, אף כי לא שמע אד"ם מימיו גם את שם שופנהוייער ולא ידע את תורתו.

האם לא יפעם רוחו של שופנהוייער, או יותר נכון רוחו של אויב וקהלת, בהחרוזים האלה:

לו אַדע בֿי יְהָרום קוֹלִי בְּכַחַּי,  
תְּבַל וּמְלוֹאָה גַם צְבָאוֹת שְׂבָמִים;  
אָז תִּפְתִּי קוֹל גְּדוֹל: „הִבּוּ מְנוּחַי“  
וּלְתוֹרוֹ אֲשׁוּבָה עִם כָּל הַחַיִּים,  
בִּי חַיִּים יוֹדְעִים וּבְלִעָם קָבָר,  
אַחֲרֵי שְׂבָעָם עָמָל וְזָר עֲצָבָת;  
הַעוֹדֶם לֹא יֵרָאֶה, בִּי חַיִּי גִבֹּר  
רְצוּם בְּכָרְקוּם לִפְנֵי בַעַם מְנוֹת?

אם תִּסְפּוֹר רִגְעֵיךָ תִּסְפּוֹר אֵינִיךָ,  
בִּי מֵאִיר אֵל אִיר לְרַגְעִים נְהַרְפָּת;  
בִּן יוֹם הַיְלָדָה אֵף בִּן יְלִדוֹתֶיךָ  
בִּן תִּמְזֵן בִּן תִּגְנֶעַ, הֵחָּה! בִּן נְרַדְפְּתִי. (המתאונן שש"ק ח"א צד 88).

מה עמוקה האנחה של המשורר, ומה עזה סערת רוחו בשוררו:

וּלְאָדָם אֵין כָּל בַּק בַּעַת מְכַאֲבָת,  
עָרוֹם גַּם רָעֵב עֲנוּג וְחֶסֶר חַיִּל;  
כָּל אֲשֶׁר אֵין לוֹ לוֹ בַּפִּשׁוֹ תִאֲבָת,  
בוּ יִגְעַע יוֹמָם בוּ וְלַא גַּם לַיִל.

ספרי הקירה ופילוסופיה לאין-קץ נכתבו על אדות עולמו העובר והחולף של האדם, על אדות דל ערכו וריקות היותו לעומת חיי הטבע כלה, על אדות הוסר הרצון והבחירה במלכות ההיים, ומשוררנו זה הביע את כל הרעיונות האלה בהרוזים אחרים הנוקבים ויורדים עד תהום הנפש:

אך רוח הַלְּבָנוּ יִקַּל כְּאֵבֵי שָׁמַיִם,  
מִפְּנֵי הָאֵם לֹא יִרְחַק מִבְּרֵנֵנוּ ;  
הַמָּחַ קָן וַפֶּחַ וְאִנְחָנוּ הַעֲשֵׂנוּ,  
וְכִצָּאת אֵךְ מִפֶּה פִּתְאוּם שֵׁם הַגֶּנוּ.  
הַגֶּנוּ פֶּה אֶרֶץ מִיּוֹם הַיְּתָה,  
וְכַעֲשֻׁבוֹת עֵפְרָה תַּחֲלִיף אוֹתָנוּ ;  
הִיא תַעֲמֹד הַקָּן, הִיא י עוֹד לֹא נִשְׁחַתָּה,  
כִּי נִחְנוּ הוֹלְפִים וְתִשְׁעֶה אֵין לָנוּ.  
אֵין לָנוּ מִפְּלִטָּה גַם מִלְּבוֹא הַיָּדָה,  
פְּבִיג בַּחֲפָה תִּבְלַל תַּעֲלָנוּ ;  
עַד אֶכְלָה דוֹר זֶה דוֹר אַחֵר תִּכְיֶנָּה,  
זֶה נֶאֱכַל זֶה נֶאֱחָז אוֹיֵה יִשְׁעֵנוּ ? (שם צד 43).

מה שחורה ומה איומה היא התמונה הזאת! פה בהרוזים האלה ישמע הקורא את הדר אנהות האדם מיזם החלו לחשוב ולהרגיש, בשורות המעטות והקצרות האלה בלולה תמצית תמציתן של הרעות והחשבונות המרים והמעציבים מקהלת עד שופנהויער. והשפה מה יפה, והסגנון מה קצר! אמנם המשורר לא הביע בתרוזיו אלה כל רעיון, אף לא צל רעיון חדש, אבל רק משורר אמתי, אשר מספרם בתבל מעט מאד, רק בן-אלהים ובחירו ויכול להביע את צערו של האדם היותר גדול ויגונו היותר עמוק בצורה כל כך פשוטה, כל כך נעימה, כל כך מרה ויחד עם זה גם נאווה ועדינה. בשיר „המתאונן“ התלכד המשורר והפלוסוף, הצַיֵר והחוקר, המורד בממלכת הרוח והמושג האדיר בממלכת-הדבור ויהיו לגוף אחד, לבריאה אחת. המחשבה והשירה השתפכו בשיר הזה ויהיו לשפה אחת, אשר בה ידברו רק יצורים נעלים. קראו נא אחת ושתים את השיר „המתאונן“ ותראו ותוכחו כי בשפה רוממה, עזה, מועטה וברורה כזו ידברו רק מלאכי השירה הכבירה. בשפה כזו לא יתאונן קטן-נפש, דל-מוח והסר כה, לא יתאונן בעל-בכי, הלוש-עצבים וסתם נרגן ומתלונן, בשפה כזו לא יתאונן האיש המבכה רק על גורלו הוא, על נגעיו ופגעיו הוא, כי אם החושב והמשורר אשר יתאונן על גורל כל האנושיות, כל הדורות, אשר יערוך מחאה עזה נגד כל סדרי התבל והקי הטבע, אשר יבכה על הכליון הכללי והבלתי נפסק, על כליון היופי ואבדן החכמה והיושר. המשורר מתאונן על כי גם האדם היה למפגע לרעהו:

בְּן גַם אֵל אֲחִיךָ מִפְּנֵי הַיָּתָה  
עַל חֵיל שְׂבִי זֶה נוֹסֵף גַם רַעְיָה ;  
גַם מֵאֶף-אֶדָם, אֶדָם לֹא נִקְרִי,  
קִנְיָתוֹ בְּךָ עַד - עַד וְשֹׁאֵל אֲיֵךְ ?  
אֵיךְ אֵיפֶה הַמָּה דוֹרוֹת שְׂכַחְנוּ ?  
גַם וְכָרָם וְשִׁמוֹתָם אֵין עוֹד אֲמָנוּ ;  
וְכִדּוֹר עוֹד יָבוֹא נִשְׁכַּח גַם נִחְנוּ,  
וְכִי זֶה וְיִמְלִט ? לֹא אַחֵר בְּנוּ

לא אָחַד וַיִּפְדֵּהוּ מִמּוֹת עֶשֶׂר,  
 גַּם חֲכָמָה וּגְבוּרָה וַחֲשׁוֹב לְאֵין ;  
 וַיִּשְׁחַק לְכָבוֹד גַּם יִלְעַג לַיִּשָּׁר  
 לֹא יִחַן כָּל יָפִי וּמְחַמֵּד עֵינָיו. (המתאונן ש"ק חלק א, צד 40).

אחרי אשר הגיש לנו המשורר בשירו זה כוס של יאוש, הגיש לנו בשיר הבא אחריו, "המשורר" כוס של תנחומים, אך הכוס השניה מלאה מים ואין בה אף טפות אחרות מיון השירה. נפלא הדבר, כי אד"ם הכהן אשר כלו "מכף רגלו ועד קדקדו", מתוכו ומברו היה יציר הרחוב-היהודי, אשר בו נולד, גדל, חנך, בו למד לחשוב מחשבות ולחוש את החיים והמונם ובו היה מקור פרנסתו, חוג פעליו ושדה-השפעתו והסתכלותו, — נפלא הדבר, הנני אומר, כי בת-שירתו פרשה, לפעמים, את כנפיה ותתרומם מעל ההוגה-הצר, אשר בו התנועע המשורר, ואז, רק אז, הגיע למעלת משורר אמתי. השיר "החמלה" הוא מעשי אמין, הן בשפתו, הן בתכנו ורוחו. אמנם השיר הזה נופל בערכו מ"המתאונן", אך גם בו יש מקומות יפים ולפעמים גם נעלים. הוא הביע את החמלה העברית לכל העשוקים והרצוצים אשר "בין כל חיתו שדה, בהמה, עוף, ורמש ודומיהם". הוא התעורר לנגד העול והאכזריות אשר יעשה האדם לחיתו שדה, רק כאשר גברה ידו עליהם, הוא הרים קול זעקת שבר "על העמל והאון הנעשה בין זרע האדם בין איש לרעו ועל דם האדם מאדם יישף". יש אשר יתאר לפנינו בקוים אחרים תמונה שלמה:

מותר־הַרְרִי שְׁלֵג, מַגְבְּעוֹת קָרַח,  
 תֵּצֵא עֲנָלָה וּמִנְהִיג לָהּ אֵין ;  
 כִּה אִישׁ וַיִּפְתּוּ תִרְרָתָם הוֹד פָּרַח,  
 וַיִּבְגְּיָהֶם עַל כָּרְבָם מִחֲמַדֵּי עֵינָיו ;  
 הוּא אֲרַחֵת מִתִּים פְּחִים וְסֵעוּ,  
 נִסְעוּ וַתִּעֲוּ וַיִּקְרָה נְעוּי. ("החמלה" ש"ק ח"א צד 141).

זו היא אמנות פשוטה, טבעית, אשר היתה יכולה להיות למופת גם למשורריו הצעירים. יש בשיר "החמלה" גם חרוזים נשגבים, כמו:

הוּא תִבֵּל בֵּית אֶבֶל הוּא גַּא תִּבְגְּי ?  
 נִהְרִיתֶנּוּ דְמַעַה וַעֲפָרָה אֶפֶר ;  
 עֲלִנָּה אֶבְלִים מִתִּים תִּבְכִּי.

יש אשר משוררנו זה יגביה עוף עד גבהי שמי השירה, ואז יראה את כל העולם עטוף שחורים, ענן כבד מכסה את פני היקום, אין קו אור, אין ניצוץ של שמחה, המות הוא השליט היחידי בתבל. חרוזי המשורר יקפאו אז את הדם בעורקינו ויעצרו את נשמתנו. מה עוים ומה נשגבים המה החרוזים:

תִּמְעַט מֵאֲנוּשׁ אֶת מוֹתוֹ לְרַעַת,  
 כִּל יִמְיוֹ לְרֵאוֹת פִּי קָבְרוּ מִסֶּחַת ?  
 הֵן סִיּוֹ וַתִּגְנוּ אֶל סִיּוֹ מִגְּרַעַת ;  
 פִּי מָה אֲרָה יִמְיוֹ ? קִרְבַּת הַשֶּׁמֶת ;  
 מַה לָּדַת בְּגִים ? תִּרְבוֹת מִנִּי תִלָּד,  
 וַיִּבְנוּשֶׁק עֲצָמוֹת מִת נוֹשֶׁק תִּיָּד. ("החמלה" בית מ"ח).

היש הרבה חרוזים כאלה בספרתנו השירית? גם אלפרד די מוסיא לא היה צריך להתביש בבית כזה. לא אדע מי מטובי משוררי העמים הביע את אפסת החיים, אימת המות בצבעים יותר בהירים, יותר הדים ויחד עם זה יותר פשוטים ורכים, מאשר עשה זאת משוררנו זה. מה נשגבים המה חרוזיו:

כִּי מַה זֶה הַמָּוֶת? — אֵךְ תֵּם הַחַיִּים  
 כָּל הַנְּעִי חָיו וְרָאָה כִּי יִסּוּפוּ  
 עַל כֵּן כָּל הַנֶּע מוֹתוֹ לְעֵינַיִם  
 כִּי חָיו וְהִנְעִיו יַחְדָּו יְעוּפוּ  
 וּבְרֵאשִׁיתוֹ אַחֲרֵיתוֹ יִבֶּע גָּבֵר  
 וּבְחַיּוֹ-מוֹתוֹ וּבְבִיתוֹ-הַקֶּקֶר.

(„הדעת והמות" שש"ק ח"ב צד 17).

ובתוך האימה החשכה הנופלת עלינו בקראנו את החרוזים האלה הננו מרגישים שם עמוק בבתי נפשנו ענג רק, אחד מתענוגי השירה בת-השמים השופכת חנה וקסמה המיוחד גם על חורבן העולם, גם על התהו ובהו, גם על המות והכליון. למראה פני המות האיומים, אשר יתאר לפנינו המשורר תתעורר בנו תשוקת החיים בכל תקפה ועווה והננו מרגישים עצמת ישותנו. ממשות הויתנו בכל עורקינו ועצבינו, וכל עוד רוח באפנו הננו חושבים ומרגישים במלוא עצמותינו. עם כל החסרונות והמגרעות העצומים שישנם בשני השירים הגדולים: „הדעת והמות", „החמלה", עם כל האריכות הותרה והכפלת הדברים שבהם — יפעלו על המחשבה ועל הרגש של הקורא ולפעמים יעירו בו נימים, אשר לא ידע גם את מציאותם בנפשו. לקרוא את השירים האלה בקרירות-רוח, בשויון הנפש זה הוא דבר שאי אפשר. כל בית ובית מהשירים האלה הוא נניעת סוללת-השמל חזקה. כל ימי חי לא אשכח את הרושם העז שפעלו שני השירים האלה על מחשבתי והרגשתי בקראי אותם בפעם הראשונה בנעורתי.

אולם אדם התרומם לנבחי שמי השירה רק לעתים רחוקות מאד. על פי רוב היה חרוץ, בעל-מלאכה, ממליץ מליצות שאין כל רוח בהן. אבי „החמלה", „הדעת והמות" כתב גם „שירים" על בית-מסחר היין והבשמים של בנו. הא לכם דוגמה קטנה:

וּמְנַצֵּחַ.	שְׁמָעוּ מְלִי
— — — —	הָאֲרוֹנִים ז
גַּם הַקֶּקֶע	סוּרוּ אֵלַי
שְׁקוּי שְׁחָר	אֲתֵם קוֹנִים ז
טוֹב גַּם יָפֵה	הֵן כָּל נַעַם
וּמְהִי גָבֵר	כִּי תִמְצְאוּ,
— — — —	כָּל טוֹב מַעַם
גְּלִמֵי עֲלִים	פֵּה מְלָאוּ;
עֲלֵי מַבְאֵק	פֵּה חֲבִי
גַּם גְּמֻלָּים	הַמְשַׁמֵּחַ
זִפְאוּ קַנְאֵק.	מְאִיר עֵין

(„שירי שפת קדש" ח"ב 6, 185).

וגם „השירים" ממין הפחות הזה, אשר מקומם בחלק המודעות של העתונים בארץ-החדשה, גם הם היו בידו לשירי שפת קדש, אשר כתבם על „שלהן-אלהים". להחיות העומדות על מדרגה נמוכה בסולם הקריאה אין כל התפרטות והתבדלות אברים

בקרב גופם. אבר אחד משמש בהם לכמה דברים ותפקידים. גם המשורר כל זמן שלא התרומם למעלה גבוהה בסולם היצירה אין כלי-רוחו מתבדלים לחלקיהם ופרטיהם. אמנם גם המשוררים היותר גדולים, היותר נעלים יכולים לכתוב, לעתים ידועות ובתנאים ידועים, שירים פחותים, גרועים ועשויים, כי אין השכינה שורה בכל עת ובכל זמן על המשורר, ויש אשר תסתלק מעליו ותעזובו בעצם יצירתו; הגעי עלית-הרוח וירדתו ישנם לכל אמן ואמן, אבל המשורר שעלה למדרגה גבוהה בסולם ההשתלמות יודע להבדיל בין קדש לחול, בין מרום ונשגב לשפל ונבזה, בין נברא לעשוי. משורר כזה מתבייש מפני יצירתיו הרפויות והעשויות. לא כן אד"ם הכהן. הוא אסף הגורנה תבן ובר, והתבן הוא הרבה יתר מהבר. כל אשר יצא מעטו היה קדש בעיניו ולא ידע להבדיל בין טוב לרע. אד"ם הכהן לא היה יכול לסלוח לרעיו — לפי עדותם של מכיריו מקרוב — אם הראו לו על איזה שגיאה, תהי גם קלה שבקלות, באחד משיריו. הוא האמין בכל נפשו כי כל שיריו טובים, נעלים ונשגבים. מה רב האסון אם האמן לא יכיר את רפיונותיו ולא ירגיש את נפילתו. אם תקראו בשום לב את כל שירי אד"ם תתפלאו ותשתוממו לראות, כי המשורר שכתב את „המתאונן“, „הדעת והמות“, „החמלה“, בתים ידועים ב„מיכל דמעה“, „הנוגע“, „החלום“, הוא אשר כתב את יתר השירים שהם עומדים למטה מכל בקרת המיוסדת על היופי והגוי, הרגש וההתפעלות. המשורר מתהלל במין עורוין רוחני:

שירים בְּשֵׁפֶת קֹדֶשׁ שְׁלִישִׁים שְׁרָתִי,  
לְמַלְכִים לְנִסְיָכִים לְגִדְיָי אֶרֶץ,  
עַל חַיִּים עַל מְוֵת, עַל גִּיל עַל קֶרֶץ.

(בשירו אשר כתב בסוף „חרון אדם“ הוא באורו ל„התלמוד לשון עברי“).

בשורות המעטות האלה חתם המשורר תעודת-עניות לרוחו וימיר כבודו בקלון. המשורר לא התבייש גם בזקנתו להתפאר, כי ישר „שירים“, „למלכים, לנסיכים ולגדיבי ארץ“. אם נקרא את השיר „מיכל דמעה“ או נתפלא לראות כי בת-שירתו פעם תנביה עוף ופעם תזחול על הארץ, פעם כנפיה קלות ופעם כבדות כעפרת. פעם הננו שומעים אנהת משורר, בכית אב על מות לבן:

מִקְנֵי צְפוּרֵי הָהָ מִי הַבְּרִיחַ י  
מִבְּרִיתִי מְוֹמְרֵי מִי זֶה הַשִּׁפְיָי י  
מִי נִפְץ בְּנֹרֵי נִקְרָא גְדִי י („מיכל דמעה“ בית ז).

או:

אָה בְּקֵי וְהֵם עַת חַיִּי וְתָמוּ  
וְיִגְוִנֵי יָדָם עַת יָמֵי יָדָמוּ  
וּבְנֵי זֶה אֲשַׁבַּח בִּי תִבֵּל אֲשַׁבַּחַח (שם בית כ"ט).

ופעם הננו שומעים כי האב האומלל מרבה להג, מליצות תפלות שאין כל

רגש בהן:

כל אלה אלהים איך לא חֲשַׁבְתָּ  
ותפלות חכמי לב גם לא תִקְשַׁבְתָּ  
עֲפֹת עַל אַגְרוֹתֵימִי מִקְצוֹי אֶרֶץ  
מְגֹדְלֵי עִמָּה מְרָאשֵׁי דוֹרְנָה

כלם חררו ללשונך ולשוננו.

אָהָה ז גם לא יכלו לעמוד בַּפְּרִיץ. („מיכל דמעה" בית מ"ח).

המשורר קובל על אלהים כי לקח את נפש בנו המשורר הצעיר, מבלי אשר שם אל לבו, כי ראשי הדור וגדולי העם מחליפים עם בנו מכתבים ומהללים את שיריו. היש בדברנות כזאת אף צל של הגש אמתי! אד"ם הכנים בקובץ שיריו אשר הוציא לאור גם שירים פרטיים שכתב לתלמידיו ליום התונתם, לבנו בתתו להם את תמונתו וליום הולדתם וכדומה. המשורר מתנצל על עשותו כזאת בהקדמתו „לשירי שפת קדש" מחברת שניה בדברים כאלה: „והנה באו בזה גם שירים פרטיים רבים אבל גם בזה, נערתתי לבקשת רעי לבלתי עזוב כל מאומה מכל אשר יצא ימאתי ומעשי בשיר, אשר אך יכולתי לאספם אלי". התנצלות נאה! ליבנוזן כתב-ימי חייו הארוכים מצבות רבות, בעלות שורות ארוכות, גדולות, ממושכות על קברי אנשים אשר בניהם או יורשיהם שלמו במוזמנים בעד הנוסחא. וגם את הנוסחאות האלה הדפיס במספר רב מאד בתוך שני חלקי „שירי שפת קדש", בתתו מעם לזה, כי „גם הם — המצבות — ללמד באו, מלבד מה שיש בזה משום יקרא דהיי ודשכבי, כי המצבות טמונות הן מחוץ לעיר אחת, וגם נשהתות ברוב ידומים כנודע, וכל ספר עומד לעד, ומתפשט בארץ". טעם נאה! המצבות האלה הן גם מצבה היה תולדות השכלתנו, ספרתנו וחתפתחות מושגי המוסר בקרב בני עמנו. משוררים כאד"ם ויל"ג וחבריהם ברוסיה ובגליציה לא בושו לכתוב נוסחאות למצבות בעד קברי אנשים, אשר לא ידעום בחייהם ואשר לא שמעו גם את שמם, או ידעו כי אנשים פחותים הם, לא בושו להרבות בשבחיהם, תהלותיהם ולעבור כל חק וגבול, לא בושו להדפיס את הנוסחאות האלה בספר, למען ידעו גם דור אחרון כי בעד כסף הפכו אמונתם הרקה למלאכה גסה ובלתי נקייה. באחת יכולים אנו להצדיק את המשוררים האלה, שהיו אנשים ננים וישרים, רחוקים מן השקר והרמיה, כי על פי מושגי המוסר שבקרב עדתם, אשר בה תפסו מקום, לא ראו כל עול בכתיבת מליצות, תהלות ותשבחות למתים שוכני עפר בעד מחיר הגון, כמו שלא יראו המספידים המושבעים כל און בהגזמת מעלות המת, בהפלאות יתרונותיו ומעלותיו, שמעולם לא היו לו, לא אד"ם ולא יל"ג תלמידו לא יכלו להתרומם אף טפה אחד מעל למושגי המוסר של שוקיההיים. עוד זאת, כי משוררנו אלה ככל המשכילים הראשונים רגילים היו להרבות כנויים ותארי כבוד לכל נער הכותב מליצות, לכל פוחז וריק שהתאמר למשכיל. משכילינו אלה לא למדו עוד לתת ערך ידוע לכל מלה ומלה היוצאת מעטם, כי ותרנים ופורנים גדולים היו בדברי מליצה ושיר, וירבו תארי כבוד לא רק בשביל האיש אשר אליו או על אדותו כתבו בחייו או במותו, כי אם בשביל המליצה עצמה. אם נפלה מליצה נאה לתוך פיהם לא היו יכולים לותר עליה, אם גם לא היתה מכונת להאיש, אשר אליו כתבו.

חמש עשרה שנה עסק אד"ם הכהן בסרסרות באמונה רבה ובדיקנות גדולה, עד כי קצה נפשו במלאכה בזויה זו, אף כי הביאה לו פרי יין, כי ראה שהסרסרות „מעשרת את הנושים ומרוששת את הנושים גם, ואיש הבינים נלחץ ונדכא כל היום בין שניהם, עד כי ילאה לשאתם יחדו" (בהקדמתו לספר „באורים חדשים"), מלבד זאת נכספה נפשו להגות בדברי מחקר ושיר, בתורה וחכמה, וימשך ידו מהסרסרות

ומעסקי הרבית. לפי עדותו של ה. נ. שמינישניידר נשארו בידו שמרי-הקוב על כמה לזים על איזה אלפים ר"ב, ובנדבת לבו שרף אותם, לכל ישיאיהו לבנו לנגשם.

בשנת תר"ח נקרא אד"ם מן הממשלה להיות למורה לשון עברית וארמית בבית מדרש הרבנים אשר יסדה אז בוויילנא. המשורר הסרסור הפקד פתאם למורה ולמהנד בבית מדרשו, אשר נוסד להביא תקופה חדשה בהחיים המוסריים והמדיניים של יהודי רוסיה. העובדה הזאת כשהיא לבדה שופכת אור רב על הדור ההוא וצורתו התרבותית. אד"ם אף כי אוצר ידיעותיו בספרה העברית היה מלא וגדוש וכשרונותיו נעלים ומצוינים, בכל זאת לא הביא תועלת מרובה לתלמידיו, יען כי לא היה סדר למשנתו ושטה לשעוריו. ידיעותיו בספרה העברית היו בודדות, והשקפה כללית ומקפת הסרה לו כל ימי חייו. אם היה בא אליו אחד התלמידים לעמוד על המבחן לא הועילו לו ב"זום דין" זה כל הידיעות שבעולם, אם אך נכשל בדיני ת"ק ות"ג, בדיני מתג ודגש. מה שהיה חק "קיום הכחות בטבע" להילמהולץ וחק ההתפתחות וההשתלשלות לדרוין, זאת היו כללי הנקוד להמשורר שלנו.

בשנת תר"ט החל אד"ם הכהן להוציא לאור בעזרת בן-ידיעקב את כתבי הקדש עם התרגום האשכנזי והבאורי, מלבד פרוש רש"י ובאורים ישנים ע"י ביהק. גם אד"ם בעצמו הוסיף משלו זעיר פה ועיר שם באורים חדשים, קצרים, ברורים ומיוסדים על הקורות הלשון ודקדוק השפה. באמרי הקירת הלשון אל יטעה הקורא לחשוב שהחקירה היתה מעין הקירת חכמי המערב, היהודים והנוצרים, המיוסדה על ידיעת לשונות הקדם וחקי השואת השפות ושרשיהן, על סרום המקראות ושנוי פני הכתובים, כי לאד"ם לא היה כל מושג מזה. יותר משלש שנים רצופות שקד על עבודתו זאת בעיון נמרץ.

שש עשרה שנה עבד אד"ם הכהן את עבודתו בבית מדרש הרבנים באמונה. הוא שגן לתלמידיו את כללי הדקדוק על פי הספר "תלמוד לשון עברי" לבן זאב וישית עליו נוספות, או תקן ושנה בו ע"פ הקורותיו הוא. בהקדמתו של משוררנו לספר זה עם באורי "יתרון לאדם" יאמר: "יהי בהחילי ללמד בו — בספר תל"ע — והנה הדישות ועיר שם ועיר שם עולות על לבי תמיד, אלה לבארו מעט, ואלה בתת מעט או טעם אחר לדבר מה, אלה למלאות מה שעזב עוד בענין זה, או להרחיב מה שקצרו, או להביא גם דעת אחרים בזה, או לנסות מדעתו ולחזות דעתי בזה, או אבוא להניד ענין חדש בכלל, או לנקותו מטענות אחרים עליו, או משגיאות שנפלו בדפוסים הקודמים... וכל אלה עשיתי בעת אשר נשאתי דברי תלמוד זה לפני התלמידים בבית"ם, וכל מעלות רוחי או, אנכי כותב ברמזים קצרים, שם על שפתי העלים בספר זה לזכרון, עד אשר מלאו דברי אלה כל שפתיו ובינות לשורותיו סמניו ופרקיו, והתלמידים אשר השקה נפשם בלשונו העתיקו למו הדברים איש על ספרו, חדושו בדקדוק השפה העברית, שרבים מהם המה חריפים, היו ממלאים את כל הללי רוחו ויציעים ויבארים לפני כל באי ביתו ולכל המתהלכים אתו בחוץ. כל המשוררים המתחילים היו מביאים את בכוריהם ל"הכהן הגדול" במקדש השירה העברית הזה. "והכהן הגדול" היה שופט את השירים המובאים לפניו לא על פי רוחם, תוכנם, צורתם וסגנונם, כי אם על פי כללי הדקדוק ובאורי הכתובים. המדקדק הקפדן הזה, אשר לעתים היה זורק מרה בהמדברים אתו, היה לב טוב ויעזור מכספו לתלמידיו העניים יתן להם מפתו, ונפש רבים מהם היתה קשורה בנפשו. במשך השנים אשר היה

ליבנון מורה בבית מדרש הרבנים הדפים מאמרים רבים במכה"ע: המליץ המנד, פרחו צפון, הכרמל, כרם המד, מוכני יצחק, ורובם מוסידים על ההדושים שחדש בדקדוק לש"ע וביחוד בכללי הנקוד. בשנת תרמ"ז הוציא לאור את המחברת השניה של "שירי שפת קדש" ואת ספרו הקטן "שני לוחות העדות". בשנת תרמ"ח הוציא לאור חלק ראשון מספרו "תורת-האדם" עם הקדמה גדולה. בספרו זה השלים את הבאורים החדשים שהחל לתת בספר התנ"ך עם התרגום האשכנזי שהוציא לאור בשנת תר"ט — י"ב.

בשנת תר"י סר משה מונטיפיורי לעיר ווילנא בדרכו מפטרבורג. עדת ישראל בירושלים דליטא קוו ככל היהודים יושבי רוסיה, כי האורה הזה יביא ישועה נאמנה לאהוז בני עמו המדוכאים. הן זה דרך עמנו מאז לראות בכל איש אשר עלה לגדולה אם יושיט להם אצבע קמנה — גואל ומושיע. ראשי העדה קדמו את פני מנטיפיורי בשיר גדול ומלא מליצות צחות כתוב בידי אד"ם הכהן, וכאשר התאספו משכילי עיר ווילנא לכתוב תשובה על כל השאלות, אשר שאל מנטיפיורי את נכבדי העדה בשם הממשלה, כתב משוררנו מכתב להאורה הזה, ובו ימנה את הסבות הראשיות והעקריות למצבם של בני עמו הנורא והנה ארבע: א) חסרון השכלה וידעית לשון וספר וחכמה ומדע, מלאכת מחשבת ומסחר לכל משפטיהם ודרכיהם. ב) נשואי הבנים והבנות בילדותם. ג) חסרון דעת המלמדים והרבנים בעניני צבור ומדינה. ד) בקשת המתורות במאכלים, בבגדים וכדומה.

אד"ם, ככל משכילי הדור ההוא, לא הבין כי הסבות האלה הן אך תולדות חסרון זכויות האדם. גם הוא האמין כי בני ישראל דלים ורשים הם לא מפני שהמה יושבים צפופים ודהוקים בערי התחום וכל שערי הפרנסה והכלכלה ננעלים לפניהם, כי אם מפני שהמה זוללים וסובאים ומבקשים מותרות במלבושיהם ובבנין בתיהם. הוי, שהוק מר!

כאשר התפטר אד"ם ממשמרתו בבית-מדרש הרבנים והרופאים אסרו עליו קרוא וכתוב היה הד"ר שלמה מנדלקרן, שהיה אז תלמיד בית מדרש הרבנים, קורא לפניו בספרים וכותב מפיו כל אשר היה דרוש לו לכתוב. בשנת תרכ"ד הוציא לאור את החזיון "אמת ואמונה", אשר החזיקו שנים רבות במלתחתו, בוראו להחריד ולהקניט את הקנאים והצבועים מרבצם. הד"ר ש. מנדלקרן פנה במכתבו אל החברה "מרכי השכלה בישראל" (במ"ע הכרמל תרכ"ד) ויתחנן אל המשורר כי יוציא את החזיון הנ"ל לאור, והוא, מנדלקרן, קבל עליו לנקד את הספר כלו, שהיה בלתי מנוקד בידי המחבר, ולהכשירו לרפוס. כאשר יצא "האמת והאמונה" לאור הטיל רעש גדול בין הקנאים, וגם המתונים שבהמשכילים לא יכלו לסלוח להמשורר על חסרו ביד הזקק ובלוי כל חמלה את המסוה מעל פני השקר והמרמה.

ביתר שנותיו היתה קשה עליו הכתיבה והקריאה בספרים, בכל זאת לא הניח עטו מידו ויעבדו על פני ספרו הראשונים אשר הוציאים עוד הפעם לאור, ולעתים רחוקות היה כותב איזה מאמר במ"ע עברים ולפעמים גם מכתבים למכתביו ומוקריות. בשנת תרל"ז ה' השון יכתבו לר. ל. גורדון; ".....ואתה הלא ראיתני בקיץ זה וראית גם כהי עתה. ידי רפות, עין ימיני קמה וגם השנית כהה משיבוי. ואני עתה בבית בני יצוי, אשר ישמרני לבלתי קחת עט סופר בימיני במצות הרופא עליהם".



המבקר הצרפתי Sainte Beuve היה אומר, כי הבנים הם באור על תכונת אביהם. בנוגע לאד"ם הכהן התאמת הפתנם הזה במלואו. שני בנים היו לו: האחד היה סוחר, איש מעשה ועסקן בדברים, איש יבש וקר עד הקצה האחרון, והשני הוא מיכ"ל, היה משורר, בעל מזג רך ונעים מאד, איש רגש ומלא התפעלות והתלהבות בעל נפש עדינה וזכה, משני היסודות המתנגדים האלה היתה מורכבת נפשו של אד"ם הכהן.

הוא היה לובש כל ימי חייו בגדים ארוכים ככל היהודים היראים בליטא ויתאונן תמיד על המטיפים והמתהדרים במלבושיהם. הוא היה אחד האנשים היותר מצוינים ונודעים לכל בוילנא ולאורו התחממו ראשי המשכילים וגם פרחיהם. כללים קבועים ויסודות מוצקים היו לו בארחות חייו ומנהגיו עם הבריות ומהם לא זו כמלוא השערה. "יקוב הדין את ההר" — היתה תכניתו. הוא הקדיש כחות רבים ליסוד בית-התפלה "טהרת הקדש" בוילנא, אשר היה בימים ההם לבית ועד המשכילים והנאורים, וגם הוא, ככל משכילי הדור ההוא, נלחם בכל תקף ועזו על התקונים החיצונים בסדר-העבודה: מקום הבמה ומלבושי המשוררים וכדומה. שעות אחדות לפני מותו החל לכתוב מאמר בשם "אמת מארץ תצמח", ויבא המות ויחטוף את העט מידו ביום כ"ג מרחשון בשנת תרל"ט, בהיותו בן תשעים ושתים שנה.

סופר עברי בליטא בן-תשעים, זה הוא המקרה היחיד!



# ישראל בין העמים.

## I. חזוי חזיונות בשפת אישכנו.

מאת

יהודה ליב לנדא (הילל בן שחר).

„בן-מנחם ולסינג“ — אמר לפני איזה זמן כברלין הישר הממונה שם על הדת וההשכלה, בוס, בחברת הסופרים לעם אישכנו — הפיצו בארץ גרמניה את הדעת ואת ההשכלה, המהורות מכל פְּנֵה הַנְּתֵעָבָה לרוח איש כביר; הם פָּנוּ לפנינו את המסלה, אשר אנחנו כלנו הולכים בה היום קדימה ומעלה! — כדברים האלה דבר בימינו שר השכלה על אדמת העם אשר היה למשל אויבי ישראל בדברי הימים וארצו — מולדת שנאת-בני-ישם תקרא, ואשר יוסיף להפליא כל לב הוא, כי צדקן גם דברי הישר וגם ספרי קורות הימים. כי אין כמעט ארץ אשר הפליאה את שנאתה לישראל כאשכנו ואין כמות ארץ אשר הרבו בה אחינו משך מאת השנים האחרונה לפעול בה בעד כל טובה, בעד עמה וספרתה, על ידמות הקרב, בבתי המחוקקים ובכל פנות הספרה, השירה והמדעים. הראשון היה בן מנחם, אשר הֵעִז בשנת 1760, לנפף את שבט מוסרו על מלך פרוסיה הגדול, על אשר פנה ערפו לשפת עמו הגרמני ויש הסדו לספרת עם נכר. הוא העברי, חזר והגרמס מכל רגל עובר, אשר לא היתה לו כל רשות וזכות לישבת בעיר המלוכה כי אם בחסד משפחה אשר נמנה עליה, הוא, בן העם הנודד, נושא אותות החרפה על בגדיו וקנו הנודדים על מצחו, בן מנחם — הרחיב בנפשו לשום תְּהִלָּה במלך פרידריך האדיר, אשר הרחיב את גבולות ארצו לכל רוחותיה ויצא לו ישם גבור אשר בו עמו יתימר כל ימי היותו! ויען מה? יען התחמין לבב העברי לראות סופרי אישכנו נדחים ונשכחים על אדמת ארצם, לראות את ספרת גרמניה הצעירה בויה ופרועה לשמצה, ויצא להתעבר על ריבה ולהלהם מלחמתה ב„אגרות על דבר הספר החדשה“. זאת היא תמונת חכמי עמנו הכותבים אישכניות על אדמת אישכנו משך המאה הזאת, תמונה אשר בה נראה את טובי בנינו מקדישים את כל כחם, נפשם ורוחם לטובת עם נכר, והוא בוז יבזו להם ויגרשם בהרפה מעל פניו. והמה — לא יקחו מוסר, כל נקמתם בו — להעביר את מראו לפניו בראי אשר יצרו לו המה, להראותו את משחתו ורעתו על פניו. על זאת יתמרמר ויתקצף העם הזה, מה לכם העברים לבקש בנו מוס ודפי, בנו אדוני הארץ, המושלים בכם כמשל האדם בדנת הים? — והעברים, הסופרים והמשוררים האלה, ממישה בן-מנחם, הינו וקרני עד הצעיר אשר בדרור הזה, האמנם הפצם בעבודתם על האֶבְרָיִם, לצרף ולזקק את ראי הזהב, להוסיף לו ברק ולהפליא את ערכו, האם הפצם רק נקמתם, לגלות בו את ערות עם הארץ ולהראות את בשתו, על כל רשעתו ודונו? הלילה! כזאת לא יעלה על לב איש מאתם. המה עושים את מעשיהם בכונה ומתוך אהבה, המה מראים את הננעים בכשר שכניהם הגוים, לא

למען עורר לציון כי אם להחיש להם מרפא, ובכונתם זאת מקדישים בנינו אלה את כל טובם וטוב עמם לתכלית עבודתם, כי נפתו להאמין שזאת היא חובתם לעבודתם וסוף שכרם לבוא. כזאת האמינו, כזאת קוו כלם, מן הראשון ועד האחרון כמו, ותקות כלם היתה להם למפה נפש. היני גורש מארצו ויירא לשוב אליה ויבקש לו סתרה, ומפלט על אדמת צרפת, ושם — היו לבו ונפשו נתונים לעם אישכנו; שם הוסיף לשיר את שיריו הנעלים, אשר עד אחרית ימי הספרה האשכנזית יהיו לה לצבי תפארת, ומשם נחלה על שבר בת גרמניה היושבת בערפל. בעיר פאריס ישב ברני ויחלום עתידות ברלין ובאריץ, אשר הקיאה אותו מקרבה, הגה כל היום, וכה התמכרו שניהם בכל לבם לזרים עד כי התנכרו לצור מחצבתם, וסופרי דברי ימי ישראל נאלצים, בהגיעם לפרק הדור הזה, לשאול אם יש עוד לשניהם חלק ונחלה בעמם. ברני נלחם בעד הפיש כל עמי אירופה, הוא הניף את עטו בלהט הרב פיפיות להכות את אויבי האור והדרור, את אוהבי השפלות והעבדות, פנים ואחור. "יען נולדתי עבד — אומר באחד ממכתביו בפאריס — יודע אני את החפיש מה טוב!" אך לאומי התבל יוצאים כעת אחד אחד מכור העבדות, ואחי ברני — העברים, עבדים הם עוד היום. ברטולד Auerbach כותב באחד ממכתביו, כי אי אפשר לו לבטל הרבה מעותותיו בעד שאלת היהודים, יען ספורו אשר הוא כותב (בעד עם אישכנו) דורש את כל הגיון לבו והוא טרם נשלם, ואוער באך המספר הנעלה ממספרי אישכנו, שמע טרם מותו, אחרי אשר הלבינו שערות ראשו בעבודתו לעם נכר, את הרפתו מפי בני העם הזה ויָעוֹת וינחם אחרי אשר עבר המועד. ובני עמנו בעלי הכשרון, אנשי הרוח ואנשי המעשה, עודם עומדים ומכחינים לאלהי הנכר, ומקדישים על מזבחתם את דם לבם ומוח עצמותם, רק לפעמים באים אחרים מהם מתוך שבחם גם לידי ננותם, ומעבירים לפני בני העמים את תמונת מפלצתם, והם שכיחים פעם כי מעביר התמונה הזאת הוא יהודי שנוא נפשם, וימחאו כף ויתלווצצו על נפשם, ואנחנו — הגנו עומדים מרחוק ורואים את המחזה הזה ושואלים את נפשנו: המתוקה גם נקמה כזאת? —

בימים האחרונים הולך מספר המשוררים מבני עמנו, הכותבים את הזיונות רוחם בשפת אישכנו, הלך ורוב, ועל כל הבמות הגדולות בנות השם, בוין וברלין, נערכים הזיונותיהם ורכבות איש באים לראות ולשמוע, להתפלא ולהתענג. מהם אחדים אשר רכשו להם כבוד גדול ושמש נודע עד למרחק ומהם עוד צעירים, אשר זה עתה יצאו מתוך הדרם בפעם הראשונה וכבר מלא דרכם נזרי כבוד ופרחי תפארת, ואמר להציגם לפני עיני הקוראים העברים, ואדבר על אדות ספריהם ולפעמים גם על אדותם, כי אם גם הם לא שמו עד היום את לבם אלינו, מדוע לא נשים אנחנו את לבנו אליהם? נבחן נא את דרכם ונדעם.

בתמונת אלה לא אֶחָל בגדולים ולא אֶחָלֵק כבוד לרב מהם, כי אם אֶעֱרַם פה ע"פ הסדר אשר ראיתם על במות החיוון, ואשר ראיתי — אנדי.

א.  
פליקס דרמן. (1)

המשורר הזה עודו צעיר לימים ושמו עודנו חדש בשוק הספרה, ולכן לא אדבר פה מחייו הפרטיים כי אם מחייו אשר קרא הוא בשם "הִרְוָקִים" (Die ledigen Leute) ואשר נערך זה פעמים רבות על הכמה בבית-החיוון-קרל בוויין. — למען גלות את מסך החיוון הזה לפני עיני הקוראים פעם אחת, למען הגד בדברים מעטים את תכן המעשה לכל הצמאים לדעתו מראש, אמר, כי לו תרגמתיו אני לשפת עבר כי אז קראתי את שמו "המחללת את בתה".

האשה "ברנדל" היא אם שלש בנות. מי היא האשה הזאת, ומה מעשיה? על השאלה הזאת לא נמצא מענה בפי המחבר כי אם מפי המעשה אשר בחיוון. מי הוא אישה, אב הבנות האלה? מי יוכל דעת, אולי לא תדענה גם הבנות מי הוא אביהן, ואם הפצו פעם, בנעוריהן, לדעתו, אין ספק כי תבושנה כעת לדרוש את שמו אף כי לראות פניו, אם צדקו חכמיתורת הנפש, כי בלבב אשה גם מבישה צפון עוד רגש בשת אשר יגור למראה מקרים אשר לא פללה. בפרט בימים אשר אנו באים לראותן בחדרן ע"פ המשורר, מקוננת דאגה אחת גדולה בלבב שתי הבכורות, אשר ריה היא להשיבה בהן כל הפיץ אחר, הראגה לכל ימלטו מפניהן אהבהן, אחרי אשר שבעו דים, ואחרים תהתיים טרם עוד באו. אך "סופרל", השניה מן הבכורה, לא ידעה עוד את לב עונבה מה נדיב, כי הוא לא ישיבה מעל פניו טרם מצא לה איש כלבבו, אשר ידאג לה ולנפש הילד, ובאמת מצא וינצל עלם שהר לב וישר דרך, בן אשה אלמנה אשר עיניה היו עד היום פקוחות עליו לשמרו מכל פגע רע ולהנכו בארה מוסר, אשר גם בידה הצליח; ובכל זאת, הנה נכנס עם וינצל תוך בית האשה ברנדל.

מה זאת— ישתוממו עלי רוב הקוראים— הגלך אחרך אל תוך קבה של זוגת? — לא, אדוני, אל בית משפחה יוליכנו החוזה, ועלינו לראות אם משפחה עבריה היא אם לא, כי מפיו לא ירדע דבר, ופני הבית ופני יושביו גם הם הלא לא יענו היום אל מי הוליכנו רגלינו. לכן נקשים נא ונראה.

ווילי, העלם אשר יצא היום הפעם הראשונה מכלי שאול את פי אמו, בא בחברת ווינצל לבית ברנדל לראות את פני בנותיה, והיום הזה הוא חג הולדת אותה. מגמת ווינצל כי ווילי, רעו הצעיר, יחשק באהובתו ויתאו את יפיה, כי אז ינער הוא מנה את הצנו ויצא מאת פניה לבל ישוב עוד. אך מחשבתו זאת לא נדויתה וזממתו נכצרה. פני הנשים, שיהם והגינים, שחקם ורגום וכל תנועות גון העירו בוויילי געל נפש. סופרל הישיבה לו את פניה לשוא— הוא התנודר מפניה. כמעט נצחו מדותיו

(1) שם המשורר האמתי: פיִדְרִמן, נולד בשנת 1870. אביו, גוספף בידרמן התנצר ע"פ הפיץ אשתו הנוצרית וההגרית E. v. Stankowise אבל כל בני משפחתו בוויין עודם יהודים, והמשורר בעצמו אמר לי, עת נדברנו על דבר מקור מחצבתו: "באמת לא אוכל אני להגיד בפרוש כי אינני יהודי, אבל המעשה הנעשה אין עוד להשיב". מלבד חיוונו זה נערך בשנה העברה גם כן בוויין חיוונו. "כנו", אשר לא הפיק רצון. שירי הגיון נדפסו מומנו עד היום שלשה כרכים, בשם Sensationen, Neurotica ועוד שירים שונים.

הטובות ותורות אמו על יצר לבו אשר נפתח לו כמעט רגע, אולם, "היחתה איש איש בחיקו — אמר המושל — ובנדויו לא תשרפנה", היציג איש את כף רגלו על חור הפתן וינקה רע? — נכשל ויילי בפני בת ברנדל הצעירה אשר מלאו עוד עלומים ואת תממתם אשר עוד לא נמה מחלאת הזמה, אך הביט בעיניה — וימחר לפשוט את אדרתו, לבקש את קרבתה ויהי — שְׂבִיָּהּ. הן לא נכחד ממנו, כי כל יושבי הבית הזה טמאי נפש המה, מפי ויניצל נודע לו גם כן כי האישה הזאת ברנדל מחללת את בנותיה להונותן בעד מחיר, וכי מזה לחמה יִמְצֵא. „אך — מתימר אחרי כן בפני לוקס אהובתו, — עין בוחנת לי להבדיל בין צדיק ורשע, ואכיר את תממת רוחך ותדבק בך נפשי וכעת כל מנמת הפצי להוציאך מבית זנונים זה". ולוקס — העלמה הצעירה, כבר משלה גם היא בחטאת אמה ונפשה איננה נקייה, אבל הלא עודה רכה בעלומיה, והמתה לא ננעה עוד עד לבה; הוא כוער עוד ביקד אש לא נפתח, והיו כאשר נגיש ויילי ויפח בו מרוח שפתיו וילהט לו אהבה גם הוא, ותתלכדנה שתי הנפשות הצעירות האלה, הנקיה והמוחמה, יחד, ויילי הפיץ לקחתה לאשה כדין וכדת לעיני כל הקהל, ולוקס — אם גם לא האמינה למשמע אונתה, הלא נוכחה לראות כי אין בלבב מאהבה החדש לסובבה בכחש, כי למה יבחר לו דרך ארוכה, ולפניו עוד דרך אחרת — סלולה וקצרה. ותהי לוקס מאושרת, ובאשרה נעורו בקרבה גם רגשי לבה הטובים, רגשי כל עלמה האוהבת כאמת הפעם הראשונה, ותחליט בדעתה לפנות ערף למבקשי אהבתה עד עתה ולחיות אישה כשרה לבעלה, אך לא כן השבה גם אמה מרת ברנדל, היא לא תאזות לתת את בתה הצעירה והיפה לאחד הנערים לאשה, וחוא כן בלי שם על פני חוץ ובביתו אין כסף וזבח, התתן היא את בתה הנאוה והמהללה לחיות לשפחה בבית אורה פשוט? הלואת קותה זה שנים עד כי תגדל בתה זאת, והאם זה הוא היום הגדול אשר עליו חתה בעינים כלות? — הלילה, את בתה תתן לגראף — ובמחיר רב מאד, פה תחל המלחמה המכריעית: מלחמה עזה בין אמה ובתה, ובלב בתה בין אהבה ויראה, יראה מפני אמה הנצבת כאשת בלחות על הרכה, השומרת כל צעדיה לבל תמלט מביתה, מרת ברנדל תחפוץ דוקא להוסיף ולהלל את בתה, והנערה האוהבת בוכיה וקוראת חמס, פִּגְרָף את ידה ותחרוק בשניה, הוא הפיץ לקחתה לאשה, נפשה קשורה בנפשו, ואיך תוסיף תִּפְמָא, לעשות רצון אמה למלא כיסה זהב? ויהי הלילה, עת יצאו כל אנשי הבית להתעלם באחד מבתי-השעשועים, ותברח לוקס עם ויילי אוהבה מבית אמה, להקבא מפניה בבית — אם הנער, כשמוע אם ויילי מפי בנה את הדבר הזה, כי הביא לביתה עלמה אשר לא ידעה את שמה ואת שם משפחתה עד היום הזה, וכי העלמה הזאת בורחת מפני אמה לבל תִּקְוֶה לבשת, תמרר בככי, לא תאבה שמוע, עד כי תעתר ותקבל פני רעות בנה אוהבה בסבר פנים יפות אשר חמרמו מבכי, כלם מאושרים כעת למראה עינים, גם האם מאושרת, לפי דבריה, בראותה את בנה מהמדה כי מאושר מאד, אך עודם בוכים ומצחקים חליפות, והנה נפתחה הדלת ומרת ברנדל — באה, כרנע גדלה המבוכה, עד אשר נעור ויילי ויצו לאם אוהבתו לצאת מפניהם, אך לא מפני נער כמהו תחת אישה כזאת, היא דורשת את בתה בשם זכותה ומשפחה, ובראותה כי דבריה לא עשו פרי, כי ויילי עודו מחוייב באולתו ובתה אף היא תקשה ערפיה, תגלה את הסוד הכמוס לוילי, הדבר אשר יראה מפניו לוקס כל הימים, — כי יש עוד איש אחד

אשר זכותיו קודמות והוא לא יחשה בהלקה אהובתו מבין זרועותיו בחזקה. לשמע הדברים האלה יתפלץ וייל, תתנודד אמו ולוקם נפעמה; נפשה הנה נגודה וסגור לבה הנה נקרע מיד אמה באכזריות המה. — עינינו רואות מחזה נורא מאד. הנה רואים את האומללה הנלחמת בכל עזה עם קשה יומה אשר גור עליה — הרפת עולמים; עם אמה, בהתנפלה לפניו בראשונה ומבקשת לכל תגרשה מן עדנה; עם המת ויילי לבלתי הדיח אותה מפניו — להרפות, ובראותה כי כל עמל זה לשוא, כי לא תוכל הקלם מפני רע גורלה, כי עליה לשוב על עקב בשתה ברצון אמה, תתעורר בה המת היואיש ובהמתה תשוב בשפתה ובתנועות גוה להיות אשר היתה לפני ימים, בת מרת ברנדל, וכמו מסכה נופלת מעליה ופני בת הזמה יראו בכל אותותם, עד כי תקע מנה נפש הנער, ובראותו את משוגתו ובהכירו את עותתו, — יסתיר את פניו בנפלו על צואר אמו וקורא: „אמי, הנה בשתי!“ ובוה תם החויון. המסך יתגלגל ארצה, וקהל הרואים קורא: הידה.

האם ישמחו קוראי לשמע המעשה הזה כאשר שמחו הרואים את החויון עין בעין? לבי בטוח כמעט, כי רוב הקוראים עלי יתפלאו וישאלו: מה איכפת לך לדידך? — מה ענין ברנדל המחללת את בתה אצל קהל קוראים עברים? — אולם תקותי כי ימצאו גם רבים אשר יבינו, כי מקרי החיים האלה לא נהיו מעבר להרד החשך ולא לפני דור המבול. מעשים כאלה מתהוים לעינינו בערים הגדולות בארופה, ולפעמים לא רחוקות. ובכן נוגעות כל השאלות האלה לחיי כל איש באשר הוא אדם; וזה לנו האות כי החוה בן איש, עברי, וקהל רואיו ושמעיו — בני עם נכר; בן העברי חש בנפשו, הרגיש ברוחו, את המלחמה העזה והקשה בלב נערה, את מלחמתה עם אמה אשר תחת להצילה תוסיף להחפה בחזקה תוך מימי הרפשי, והקוראים או הרואים יבינו לרוחו ומתענגים למראה עינם, ולכן לא אשנה אם אומר כי גם הקוראים העברים ימצאו בכל החויון הזה — איש איש לפי רוח משפטו — דבר הפי, אני לעצמי, מצאתי בחויון דרמן עוד ענין אחד, אשר העיר בי את החפיץ לתתו לפני עיני הקוראים, ואם גם לא אאות לגלות את סודי זה בקהל רב בשפה חיה, הנני להשמיעהו פה בתחומיני הצרים, באין זר אתנו. אני מצאתי בו גם נחת רוח; כ בימינו בעיר ווין, אשר הננו נאלצים לשמוע יום יום את הרפתנו מפי רבבות צרינו הנה בא נער עברי ויצר תמונה בהורה, ראי-מלוטש לחיי משפחה אחת נוצרית, לתפלצתה המעוררת געל וזועה, והם עומדים ועונים על כרחם אמן, ואנחנו רואים ושואלים את נפשנו: המתוקה נקמה כזאת? <sup>1</sup> החויון איננו מעשה ידי אמן, המשורר לא הראה בו את כשרונו אם גם מעמיק לראות, אם מבט עינו הורד ובוקע אל תוך מסתרי נפש האדם, הלא לקח את יצוריו כאשר מצאם, כאשר נקרו לפניו, ויביאם ויצגם לפנינו. אולם על זאת יעיד ספרו, כי עין המשורר רואה הכל אשר לפניו לא יכחד ולא יעלם ממנה מאומה מן הנעשה סביבה. השפה פשוטה מאד לפי מצב המדברים והדברים, אולם לפעמים אנו רואים כי יש ביכולת המשורר להתנשא גם

<sup>1</sup> המשורר ספר לי כי שמע שני שרי צבא גדולים מדיברים בבית משתה על אדות חויונו, כי הוטב מאד בעיניהם, ווען אחד מהם לאמר: אבל כל זה איננו שוה לי בודעו כי נער עברי הוא המצחק בנו.

מעל ההוג הזה ולהשתמש בצבעים לא רק בהים ולשים בפי נפשות חיונו גם דברים הנובעים ממקור לב רגש. לכן לא נוכל לשפוט על תמונתו זאת לאמר, כי היא רק ציור נאמן, קבוצין של צבעים וקוים המתאימים יחד, כי עליהם מרחפת גם רוח שירה, רוח החווה אשר ישפך עליהם מקסמיו, — אמנם רק בשני מחוות בכל החיוון הזה, במעשה האנשים ובדברים אשר ישם המחבר בניהם, נכיר בסקירה הראשונה, כי המשפחה הזאת לא לעדת ישראל תחשב, כי מרת ברנדל ובנותיה — בנות עם נכר הנה, אם גם לא היה ברצון המחבר הזה להראות בספרו איזה הבדל בין עם ישראל ובין שכניו, כי אם לתאר חיי משפחה באחת הערים הגדולות, הנה מבצבין החברל הזה מתוך תמונתו, לו גם למרות הפצו.

מתוך ספור המעשה והשתלבות כל פרטיו יבין הקורא, כי ישנם בחיוון החדש הזה גם שגונות ודברים הצריכים תקון. אבל אין חובתי להעיר פה על כלל, כי אין זאת תכלית מאמרי אלה, מאמרים הכתובים לא גם בעד המחברים כי אם רק בעד הקוראים העברים. וזה הוא כלל גדול אשר יהיה בכל הפרקים האלה הבאים לפני עיני.

## ב.

## פיליפ לנגמן.

שם הצעיר הזה לא נודע עד לפני זמן לא כביר בעולם הספרה האשכנזית. הוא היום בן שלשים שנה ומעלה ונושא משרה באחד מבתי-הבטחון אשר בברין. כי לא נסוג עד היום מפקודתו זאת, אות הוא שפרנסתו עד עתה לא היתה מצויה מעבודתו הספרותית, ובאמת היה שמו עוד לפני שנתים ימים חדש גם באוני המבקרים, אשר לא יעלם מהם אף מאום. ולא נקל הוא כעת למצוא אונים קשובות בשוק הספרה הזאת, המלא תשואות החיים השוטפים בו בכל עצם תקפס: בו יחבא קול איש צעיר לימים, אם לא יפליא להשתיק בעו מדברו את כל ההמולה הרבה הרועשת לו מסביבו. — אולם לאנגמן הפליא לעשות. עת נדפסו ספוריו הראשונים — והימים ההם לא רחוקים המה — שערו כמעט כל המבקרים כי הוא אחד המכנים תבן לעפרים, אחד הסופרים הכותבים בהתלהבות על כל השאלות שבעולם, ובשורה הראשונה על דבר שאלת הפועלים, למען חונות את הקוראים בכזביהם. שאלת הפועלים או שאלת הלחם, היא כעת לשיחה בפי כל אשת פתיות ופרוה על שפתי כל עול ימים, אשר בבתי הספר או בבתי-המלאכה, השמות קארל מארקס ופרדיננד לאסאל שגורים היום על לשון כל חושב עצים, ושתי מבשלות נועצות בשפותן את הסיר אם יתנו את אוהביהן לקחת חבל ב"שטרייק", ומה נקל לכתוב ספורי-פועלים ולשפך עליהם את קסמי הדמיון בעד הקהל הזה! איך לא יעם לשפחה צלצל המלים המבשרות לה כבוד גברת ואישר נצחי! ואיך לא תדמענה עיני עובד אומלל בקראו מעני רעהו אשר גוע מעקת עשיר רועין, בראותו זאת בצבעים אשר אינם מוזרים לו כל עקר? גם לאנגמן כתב "ספורי פועלים", ויעיר בלבב המבקרים, עוד טרם פתחו את החוברת הקטנה וטרם קרא אותה, את החשד — כי גם הוא אחד המספרים הידועים, ויחלו לקרא לא בחפין לבב, כי גם ישם המספר החדש היה להם. אך כמעט החלו לא הדלו מקרא עד תומם וטרם סגרו את החוברת הודו בפה מלא, כי בעל כשרון גדול נצב לפניהם, וינבאו לו כלם בפני הקהל הרב — עתידות גדולות. לאנגמן משתמש אמנם בנסיונותיו

הרבים אשר אסף משך ימים רבים ואשר בחן בעינו הבוקעת עד עמקי הנפש ועד  
 נבכי הסבות המסבכות, הוא משתמש בכל החמר הרב אשר קרא רבן של כל המספרים  
 האלה: documents humains. אולם הוא אמן החש למראה עיניו ומרגיש בכל לבו  
 אשר הוא כותב בדיו, וכן זכה אחינו המשוורת הזה למצא על צעדו הראשון החוצה  
 ידידים אשר אמצו את רוחו, ולשמוע ברכות אשר בשרו לו כבוד ותהלה, אחד  
 המבקרים החביבים כתב: כעת יש לקוות כי המשורר רב הכשרון הזה יביא לנו  
 בימים לא רחוקים גם ספור גדול מעניינ־העם או מוטב חיון מעני העם, והנבואה  
 הזאת נתקיימה עוד טרם מלאה לה שנה, כי כבר לפני ירחים מספר עלה המסך  
 המכסה את בית החיון אשר לעם בוויין, וחיונו מעניי־העם נערך לעיני כל הקהל  
 הגדול: שם החיון בְּרַטְל טוּרָאָר (Bartel Turaser) והוא בעל שלש מערכות.  
 זה ארבעה עשר יום לברטל וכל מרעיו הצובעים שבתו מעבודתם, למען אלץ  
 את בעל בית־החרשת להוסיף על משכרתם ולהמעיט את זמן עבודתם, אבינו האדם  
 האלה לא יוכלו לקמין חלק קטן מכספם, לקבויין ולצרף פרוטה לפרוטה למען  
 תעמודנה ליום מחר; למרות לחמם הצר ומימם אשר לא במחיר וְתָן להם, יחישו  
 תמיד מחסור תחת מותר, וכבוא ימי שבתון כאלה, עת האובדים האלה אומרים להתחרות  
 בנותני לחמם ולתגר בם מלחמה — מנת חלקם חרפת רעב ומחלת לב, כי מאין  
 יקחו האנשים הערומים והיוחסים האלה לחם לפי שפיהם, אם גם הם ונשיהם הפצים  
 ויכולים לישוך בשרם בשנם עת יחזק עליהם הרעב, האויב המציק הזה, לברטל שני  
 ילדים — יונק שדים ובן קטן חולה. ברטל קִנְשֵׁן בזרועותיו את היונק ומבשל את  
 מרק־המים בעד בנו החולה על האה המבוערת, כל אבן מקירות החדר תעיד, כי העני  
 שורר פה בכל עברת אכזריותו; מכל כלי הבית ומכל זווית נשקפת דלות האנשים  
 האלה; דלות המביאה לידי יאוש ושעמום ובכל זאת לא שקר ברטל בבריותו עם  
 מרעיו, לא איש כמוהו יאבד רוחו ולב עז כלבבו לא ירך לכל המראה הזה, בפרט  
 כי הסכן הסכון לראות את עניו שנה שנה, הן קול היונק הולך הלך וחזק ובנו  
 החולה דורש בשר והאה הריקה דורשת עין וגחלים והוא עומד ומביט בעינים כלות  
 אולם בלבבו נְעוּר גם קול גֶשְׁרוֹ, והוא נֶקֶם את כל ההמולה אשר מהיין לו בחדר, "הכל —  
 אומר — נוכל לקנות במחיר, את הרופא, אויר צה ומאכלים טובים, הכל, אך לא שקט  
 הכליות", "האם ישנא איש כזה?" ישאלהו בנו החולה מעל מטתו, "אוהבי עשיר  
 רבים — עונה לו ברטל — אבל אם לאיש עשיר כזה מוסר כליות, או ינקרהו  
 ויאכלהו מוסרו זה כעש ובלבו יחשוב, לו הייתו כאחד הישירים בלבותם וריב עצמותי  
 בי שקט, כי אז נחתו בחפיץ לבב חצי עשירי לשוב להיות תמים", אך לשוא —  
 תמתו לא תִּקְתָּן לו במחיר, ובעוד שברטל מדבר כה עם לבו ועם בנו, יוצא אורבו  
 ממחבואו, מתפריץ השטן אליו החדרה, אשר בא לגוול את המעט, את הנחם האחד  
 והמוזר אשר היה לאיש הרש הזה — את תמתו אשר לא לקח במחיר, קליפל  
 השליש בבית־החרשת, שנוא כל העובדים, מטרת חמתם וחפיץ נקמתם, בא לננוב את  
 לב ברטל בשחד — במאתים כסף, מרים צעלבר תבעה כבוד אהותה, אשר אמר  
 קליפל לחלל, בדיון; הוא גרשה מבית החרשת יען לא חשתה און לקול תאות לבו,  
 ברטל שמע מאחורי הדלת את דברי קליפל אשר דבר למרים על אדות אהותה, אם  
 ישבע ברטל כי באמת שמעה זאת אונג, יסגר קליפל בכלא, — תנקם תמת עלמה



וכל העובדים יכלו בו את נקמתם הם וישמחו על מפלתו אשר לה התפללו, ובכחד ברטל את דבר-השמועה ויצא קליפל הפשי ומרים תענש על הללה כבוד איש על לא דבר, ומרים אהבה את ברטל טרם לקה אשה, היא שומרת לו אולי את אהבתה גם היום, וברטל — האם כחו עיניו מראות זאת? — ברטל יתפלץ לשמע הנבלה הזאת. קליפל נותן לו שתי מאות כסף ותחת משכרתו המעטה מבטיח לו מני יום זה והלאה משכרת המעשרת איש רש כזה. אבל ברטל לא יאבה שמוע. כל קרבו קוראים בו; המס ונבלה, הוא אוהו בשערות ראשו, אשר סמרו יחד ממכאובו בקרבו, מפקח פן יאבד תמתו ושקט רוחו, אבל קול אשתו הבוכיה, קול ילדיו, קול העני השורר לעיניו בחוקה וקול החנפה הוודעת להמתיק כל מר ולהצדיק כל רשע השתיק את קול מוסר כליותיו, הרעישו כל חושיו ויכשל ברטל, ובהכשל בכח הגבר העז הזה, הוא לא נשבע ביום המחרת בפני הדינים, קליפל יצא צדיק בהשפטו ומרים — נענשה לשבת שמנת ימים במאסר. הדבר הזה העיר קצף העובדים על ברטל ויאמרו לשלוח בו ידם, לרנמו באבנים. בעמל רב, בעמל אשתו אשר התנפלה נגדם לעצורם על דרכם, נמלט גוו ממכתם, אולם בקרב לבו קמה סערה אשר לא ידעה עד היום, שלום נפשו גו ורוחו בו נבוכה, בנו החולה והיונק, אשר למענם מכר את מנוחתו ותמתו במחור מאתים כסף, מתו מושך ימים מעטים, והאב היכול מתאבל על מתו בקרבו ומהוצה לו. יודע הוא כנפשו כי ענשו רב מהטאו, „כי לא נענש איש מלפניו כמחוי“, איננו יודע מטעם איזה משפט, איה כתוב המשפט הזה ומי היה משופטו, והוא מקלל את הרעה ומקלל את החיים, לשונו מדברת תהפוכות והוא כאיש אשר רוח עושים עבר עליו ובקרבו מנקר מוסר כליותיו ומכאובו עז מהכיל, עד כי יתנער פעם אחת להשיב לו את מנוחת נפשו בחוקה, בתתו חלק מכסף השחד לאחד מרעיו ואת המותר לאשתו והוא — מוסר את נפשו בידי השופטים.

„משפט יהיה בארץ“ — קורא ברטל טרור אחרי החליטו בלבו לגול מעליו את אשמתו, „אנכי רמיתי, כחשתי, תודע האמת, תודע האמת ומשפטתה, אודה עלי פשעי ואענש ואחר כן יחלו לי חיים חדשים.“

„הלא לקחת כבר ככל הטאותך, אב ישכול!“ בוכה אשתו, אשר בשלה באה עליו. כל הרעה הזאת.

„לא מבני האדם — ענה ברטל במרירות — אסרה נא גם מידם, על פי משפטם, הכתוב בספר, אם יצדק משפטם זה אם לא. משפט יהיה בארץ. חלפה מנוחתו. הישנתי מושך כל הימים האלה? הישנת את? — אנהנו לא נוצרנו לעשות חיל לא בצדקה, גם להיות נבל נועד האיש מרחם, ואנהנו — הננו ישרי לב.“ — ובצאתו מחדרו, מתפרצת עוד אנהה הרישית מלבו האנושי:

„אך אבינוי אדם אנהנו.“ והמסך יתגלגל ארצה.

בארבע מלים האחרונות האלה, אשר בהן יתם החזיון, שם המחבר את כל מטרת החינוך, ונפלא הוא לראות אך שני החזיונות, „הרוקים“, „וברטל טרור“, אשר נולדו בזמן אחד משני מזוררים צעירים באוסטריו, הראשון בוון והשני בברין, הנראים שונים בתכליתם מן הקצה אל הקצה, עד כי יכלנו לשפוט כי האחד הוא הפכו של השני, שניהם לשאלה אחת בתורת הנפש התכונה, אך לפתור אותה איש איש מנקודת

ראות אחרת, ובתום הזיווג, בנמר המעשים, באים שניהם לכלל החלטה אחת. לפתרון מי משניהם היתרון, יורונו המעשים עצמם אם נבחון אותם בעין בקרת ולאור הנר. מי הוא הכה המניע היותר גדול בחיי האדם? שואלים שני המשוררים האלה. האחד עונה לנו „האהבה“, והשני לעצמו „הכסף“, ושניהם נסו להראות את צדקת פתרונם באחד ממחזות החיים. „אך, קוראים שניהם פה אחד, אל נא תאמינו בנפשכם כי יש בכה המניע הזה לעשות תמיד פלא, לשנות תכונת הנפשות, להפוך לב משרש הלילה מהיות אשר „גועד האיש מרחם“, אומר דרמן על פי פתרוננו ברמו ללנגמן בדברים מפורשים. דרמן בחר לו, כאשר ראינו, מחזה פשוט מאד. האהבה לא תחולל נפלאות: לא תוריד כבדים ולא תושיב עבדים ממעל לכסא המלכים, לא תשפוך דמים ולא תהפוך נמרים לצעירי צאן. האהבה העירה בלבב עלמה, אשר זמיתה כבר השכיחה טהרו, רנשי כבוד ונדבה; האהבה פקחה את עיניה לראות את אמה ואת אחיותיה בחלאת טמאתן והיא מתפלצת בעלות על לבה כי הקדישה אמה גם אותה לכלמות ולהרפות. היא נלחמת כעת בעד כבודה, בעד אהבתה ובעד עתידותיה. אך כפנות לה אהבה את ערפו, אחרי אשר נודע לו את כל אשר עבר עליה, עת סר כמעט מעליה צל האהבה, עוד ראתה את אהבה עין בעין עומד לפניו, עוד לא יצאה מכותלי הדרו, עוד לא שבה לבית הורתה, וכבר עִנְבָּקָה גם רוחה החדש אשר כמעט החל לפעמה, ותשיב להיות אשר היתה עד לפני יומים בת מרת ברנדל, בת הזומה. ביד האהבה לא הצליח לנטוע בקרבה לב חדש ולפחת אל קרבה רוח חדשה, לוקם לא תשנה את טבעה.

ולנגמן מראה לנו בחזיונו זה מחזה, אשר כל אחד מאתנו רואה אותו פעמים בכל יום; ויפה העיר אחד הסופרים, כי לו הרסנו את הכותל הרביעי מן ההדרים, כי אז נצבו אלפי מחזות כאלה לפני עינינו. ברטל הוא, כאשר ראינו זה עתה וכאשר שמענו מפיו, איש ישר לב ואחד הפועלים המעבידים את כל כחותיהם למצא פת לחם הרבה — אבל הלילה לו לפשווע על פת לחם. הוא איננו אחד מרכי הלב היראים מפני החטא והבוכים לקול מוסר. „אל תצעקי אל השמים — מתמרמר על אשתו — כי הם לא ישמעו!“ וכבא אליו קליפל האכזר וטמא הנפש לשחדו בכסף, שואל את נפשו אל מה ירמוזן דברי המושל? „עשה משפט ושכן במח“, „למי משפט? — מדבר אל לבו — לי או לרעי?“ המלהמה בעד נפשו ונפשות ביתו שמה את השאלה הזאת גם בפיו, אך תחת להחליט על פי המהרסים כל „סדרי בראשית“, על פי התורה החדשה כי „עור בשרו חביב לו מכתתו“ וכל איש קרוב לעצמו, קורא לנפשו: לא אהיה נבל ולא ידבק בי דבר בליעל! „טבעו“ לא יתננו לרשוע, עד כי נוספה גם אשתו על קליפל, ודמעותיה ואנחותיה עם דברי החונק, או מוטב לאמר, מראה העוני הנורא וברק הכסף בכל הצבעים האלה, צבעי הדמעות והאנחות ודברי החונק, גברו על ישרו, הכריעו את טבעו, וירשיע. — בזה הגיע החזיון למרום קצו, ברטל נכשל ומוכן כי על פי עדותו, עדות שקר, יצא קליפל נקי, והעלמה תחת למצא משפט תצא חיבת ונלעבת; המערכה הראשונה אשר תמה בבית קליפל עם ברטל, גמרה את חצי החזיון, ואנחנו מחכים כעת על הפרקמיה ואחריה על קין כל החזיון. הלא המשורר הפין להראות כי באחרונה נברה כאמת יד טבעו עליו, זה הוא אמנם הפין המשורר, אולם טרם גשתו למלאכתו זאת, מאבד מערכה שלמה

לבטלה, במחוזות מן הצד אשר מקומם בתוך אחת המערכות, ואשר אין להם המשפט למלאות בעצמם מערכה שלמה. תמונת הפועלים מצוינת היא אמנם בצבעיה הבהירים וקויה הדקים, ואנחנו רואים אך המשורר עומד ומקשיב ומאזין לבלתי תאבד אנו אף הברה אחת קלה, הוא עומד ומציר כל תנועה לכל יחסר לתמונתו אף קו אחד הדק שבדקים. הננו רואים את הפועלים הקוראים המס על בעליהם והם מתאכזרים איש על רעהו, וגונבים מיד אשת רעיהם החולה את פרוטתם האחרונה, מבלי שום לב לקול בכיתה. כן היטיב לציר ריב שתי הנשים, אשת ברטל והעלמה הנלעכה. אבל תמונתו אלה, אשר הן רק עפיזודיות להזיונו, היו שלישית החזון במערכה לפני עצמה. בראשית המערכה השלישית הננו רואים פתאום את „השנוי“ אשר שערנו ואשר הכינו כבר לראות במערכה השנייה. ומה הוא דבר השנוי? ברטל אבד את שני ילדיו יחד אשר מתו לו במשך שמנת ימים. על השאלה: למה מתו גם שניהם ומדוע ימותו שניהם, לא נמצא מענה בפי המחבר. אנחנו רק שומעים מפיו כי מתו, ומותם, בפרט מות בנו אשר נפשו נקשרה בנפשו, העיר בקרבו קול מוסר כלותו, הקול אשר לא שמעו מעודה, ותחי זאת נהמתו תמיד כאשר הגיד לנו פיו במחזה הראשון, הקול הזה הלך בו הפעם הלך והזקן, עד כי גבר בו „טבעו“, וישוב להיות בראשונה, „אשר נועד להיות מרחם“, ובהחליטו לכפר עונו בבית הכלא מבקש ל„יפות“ מעט פשעו: „הלא אך אביוני אדם אנחנו“.

כי המשורר היהודי מדבר מתוך גרונו של ברטל, יכיר כל קורא או השומע את קולו מעל במת החזיון. העקרים האלה למשפט וצדקה, לנו היהודים המה, ולאנגמן למדם בבית אביו, לקחם מבית ישראל, ואם מאמין הוא בירושת רגשי הצדק והרשע, הביא הוא את העקרים האלה אתו בירושה מבית אבותיו היהודים, ואם גם שם את הדברים האלה בפי נכרי, נכירם אנחנו למי המה. כן הם דברי ברטל: „משפט יהיה בארץ, אם יצדק משפט זה אם לא“, לא דברי העובד הצובע כי אם לנגמאן המשורר. ברטל לובש צורות שונות בצבעים שונים ולא נקל להחליט מה הוא באמת. פעם מתפלסף ומדבר ראמות, ופעם לא ידע למצוא מלים היותר פשוטות. פעם משתגע לקול מוסרו, ילפת כרמה הנרמסת ובוכה כננו כי ימצא ופעם עז הפצו, כביר רוחו ומדבר על דבר המשפט „הכתוב בספר אם יצדק ואם לא“, המשורר האציל למרות הפצו מעט גם מרוחו על נפש ברטל, ויצא בעל שני פנים.

למרות החסרונות האלה בתכונת החזיון ומעט גם בנפש גבור החזיון, הגדיל המשורר באמת מעשות שכם אחד על רעיו המשוררים, ואין ספק — ככל אשר אנו רואים — כי נעלה כשרונו מעל כשרון הרמן, כי משורר הוא לכל משפטי, וכי יש לנו הזכות לקנות ממנו כי יהיה ברוב הימים, אם יוסף לעלות ולהשתלם, אחד המשוררים הגדולים. הסופר האמריקני המפורסם Marc Twain מתרגם חזיונו זה, להעריכו על במות החזיון אשר לעבר מים האטלנטי.

## שִׁירֵי־אֶהָבָה.

מאת

יוסף קלוזנר.

ב"לוח" האחרון, שהוציאה חברת "אהיאסף" ושערך מר מ"ל לילינגבלום, יצא סופרנו המפורסם הזה במאמר ראשי נגד שִׁירֵי־אֶהָבָה, שרבו בשפת־עבר בימים האחרונים. בדבר הזה תמיד־עים הוא עם "אחד־העם", שהוא חולק עליו בענינים אחרים הרבה. עקר טענתו (וכנראה גם טענת "אחד העם") נגד משוררי־אֶהָבָה, הוא — כי מחקים הם את משוררי־העמים. לא נדון הפעם על השאלה, אם באמת ראוי להתאונן על החקוי את העמים בעניני־הספרה היפה; אך אל נא נשכה כי המשוררים המחקים, אם אין בהם מקוריות כלל, יכולים וצריכים להיות לשחוק ולקלסה גם אם יכתבו שירים על "כנסת ישראל בנולה", על אהבת־הורים וילדים או על כל ענין שימצא חן גם בעיני מר לילינגבלום, ולא רק אם יכתבו שִׁירֵי־אֶהָבָה. ובכן, מצד טענתו זו, היה צריך מר לילינגבלום לא לקבול על משוררי־אֶהָבָה בפרט, כי אם בכלל על "החרוזים" המחקים, שרבו בספרתנו באופן מבחיל באמת, אחת היא, אם הורזים הם הרוזי־אֶהָבָה בליכל הרגשה פנימית או מבכים את תלאות־ישראל מבלי כל התעוררות־חלב, רק "מחמדה לשורר ולחרוז" (כדבריו). ואולם למר לילינגבלום יש עוד טענה אחת: האהבה היא רגש ישן נושן, ובכן "גם תמונות וציורים חדשים לא נוכל להעטות עליה, כי רגש, אשר מוצאו מימי־עולם וזמנו כזמן האדם עלי־אדמות ואשר אלפי־משוררים ומליצים השתדלו להעביר איש את אחיו ולבטאו ולהביעו בכל פרטיו ותמונתיו, אינו זקוק לאיזה כתנת־עור, אשר יתנו עליו בעלי־החרוזים שבנו" (לוח־אהיאסף, תרגום, עמ' 22). בתור חוקק לדבריו אלה הוא מביא את פתגמו של היינה: *Es ist eine alte Geschichte*, כמדומני, בתור תשובה לדבריו, די לנו רק להגיד: "שפיל לסיפא דקרא", להחרוז השני של היינה: *Und bleibt doch immer neu*. אמנם כן, "המעשה הישן" נשאר תמיד חדש לא רק מפני שהרגש הטבעי אינו מתישן לעולם, כי אם ביוחד מפני הצרופים השונים והרבים, שהרגש החזק הזה, רגש האהבה, מקבל בנפש כל משורר ומספר בפרט ובנפשו של כל איש ואיש בכלל בכל תקופה שונה ומוזהדה, וזו סוד־נצחיותם של שִׁירֵי־אֶהָבָה האמתיים, הטבעיים, הנובעים ממקור יותר עמוק, ולא האבירות שר ימי־הבינים (שבה רואה לילינגבלום את יסוד הערצת־אֶהָבָה וככה הוא סותר, לפחות במקצה, את דבר־עצמו על רגש־אֶהָבָה בתור "רגש אשר מוצאו מימי־עולם וזמנו כזמן האדם עלי־אדמות"). אצאקריאון והיינה לא יתישנו לעולם, ומה גם "שירי־השירים". ומדוע? יען כי שִׁירֵי־אֶהָבָה אמתים אינם רק "צעצועים ופרחים", יען כי לא השתפכות־הרגש בלבד יש בהם, כי אם — הם חלק גדול מן ההכרה האנושית הפנימית, חלק מן ההשקפה האנושית על יחוסם של בני־האדם להטבע, להיופי, להתלכדות־הנפשות, להשתעבדות רצונית והפשית תחת יד הקסם הנעלה והטמור, אשר ישפכו עלינו היופי, התום, העדנה הטחורה והרכה. אלה האנשים, המבקשים בכל דבר "תוך"

ומאי קא משמע לך? כמובן, לא יבינו מעולם את הכח המוסרי וההברותי של האהבה. הם לא יבינו, כי האהבה היא כח קולטורי גדול ונעלה מאין כמותו, אחרי כי היא נוסדה על האסתטיקה המרככת והמשפרת את המדות והמרחיבה את הדעת, ועל משיכת הנפשות זו לזו, שעל ידה תצאנה לפועל התלכדותן והתמוגגותן של ההרגשות האינדיבידואליות; וזאת היא הלא תכלית-התקדמותה הרחוקה של האנושיות כלה... האנשים ההם רואים באהבה רק „אולת“ פשוטה, התלהבות רגעית או, גרוע מזה, תאוה גסה, אין להכחיש, כי היסוד הפיזיולוגי של האהבה היא שאיפת שנייהמינים זה לזה לתכלית טבעית ידועה. אך כל עוד השאיפה הזאת בלתי-ידועה היא להאוהבים עצמם, כל עוד לא עברה לה מדה גסה בדעת ובחשבון, אנו קוראים לה בשם „אהבה“, אהבה זכה וטהורה, וכל אלה המרגישים רק אהבה כזאת, המתפעלים רק מן היופי והתום והעדינה והנמשכים ע"י מעלות גופניות ורוחניות כאלה כמו ע"י אבן שואבת, כל אלה לא יוכלו לבלי לתאר את רגשותיהם הטהורים, הנאצלים והנמצצים האלה; והתארום ההם, כשהם נעשים בכשרון, בחום, כרגש אמתי וטבעי, בכליון-נפש מרוב התפעלות ונענועים אל הנפש הטהורה והיפה האחרת, יהיו לשירי אהבה, אשר קיומם הנצחי הוא בטוה. שירים כאלה עומדים למעלה מן הזמן והמקום, וכמובן גם למעלה מן העם והגזע. ליהודי יש חלק בהם כמו ליוני; ולא עוד, כי ליהודי יש בו חלק אם לא יותר גדול או למצער יותר נכבד, יותר נעלה באיכותו מאשר ליוני, לצרפתי ולשאר-העמים הארזים.

הקוראים יתפלאו בודאי על השקפה כזו; אך פליאתם תתמעט, אם ירשוני להציע לפניהם דברים אחרים על השירה העברית מראשית-היותה ועד היום ביחוסה לשירת-הארזים, הקדמונים והחדשים גם יחד.

הן ידוע היא כי בשעה שהיונים והיהודים הצטינו בשירת-עלילה עשירה ונאדרה מאד עוד בימים היותר קדמונים, היתה לעמי-שם בכלל ולישראל בפרט רק שירת-הניזון רבת-ערך ביותר. סבת-הדבר היא „סוביקטיבותם“ הרבה של בני-שם, אשר באה להם, כנראה, הודות לשבתם בימי-קדם במדבר, בלי-סדר-ממלכה קבועים ובלי-נציגות יתרה מצד מהות-הטבע, הצמחים והחיות, בשעה שמושב העמים הארזים הצטיין בשלל צבעי-מהותיות, ביערי-עד סבוכים ועבותים, מלאים סודות ונראות, בפלגים גדולים, בצמחים עשירים ונראי-הוד, במערות, סלעי-מגור ותהומות-עמקים. כל אלה הרחיבו את דעתם ואת מבטם של העמים הארזים ותהי שירתם גם היא רבת-פעולות וחזונית, בשעה שהנפש השמית התרכזה תמיד בפנימיותה העצמית ותשתפק אחר-יכן בשירים מביעים את רגשות-הנפש ההומיה והמרגשת. ככה היתה גם שירת-הניזון העברית לשירה של השתכחות, של מוסר ותוכחה, של התרוממות הנפש והתלהבות הרוח, אבל לא שירה תאורית, או כמו שמכנים אותה העמים „דיסקריפטיבית“. החושים הגדולים השאירו לנו שירה נשגבה, שבה הביעו את כל רוחם השחור, שבה הראו לעם את כל מגרעותיו, הציעו לפניו את דעותיהם הישורות, התקוטטו ורבו בו, התאוננו על גורלם המר, על קשייו-ומם, על זרעם דבריהם על צחיה סלע והיות קולם — קול קורא במדבר, ב„תהלים“ יש קינות ורנות, נפש מתגעגעת ודואבת ונפש עליזה ומתנאה בזרחה, תלונות והודות, אנהות ומצהלות-גיל. ואלם ציוריות יצירות, כמו שאנו מוצאים כבר בפואמתיו של הומירוס ובספרי-הודו הקדושים והקדומים „ראם“, אי

בכל שירי כה"ק, הנביא לא עבד ולא שכלל את דבריו טרם החל לנאום נאום לפני-  
העם, לא פאר ולא קשט את הציורים שרצה להעביר לפני שומעיו; דבריו היו יוצאים  
מן הלב, רוממים ויפים בעקדם, מפני האמת הקדושה הצפונה בהם, ואולם בשעה  
שאנו רואים במקרא התאמצות לכתוב באופן ציורי, אז נכיר את כל הוסר-אנו של  
המשורר העברי הקדמוני בשירה התאורית. הנה, "שיר-השירים", שיר האהבה האחד  
והמיוחד לנו מימירקדם, שבו אנו מוצאים גם תאורים וציורים חיצוניים, ומה נחזה בו?  
בציוריה-האהוב ואהובתו אי-אפשר להסתפק לא רק לאיש בעל-טעם יפה בזמנו, כי  
אם גם — הננו אומרים זאת בטחה — לאיש אסתטי בארצות-יוון והודו לפני  
שלושת אלפים שנה... מבטאים מעין "שני שדיך כשני עפרים", אפך כמגדל הלבנון,  
"שרך אנך-הסהר", "בטנך ערמת חטים" —, או "לחייך כערונות הבשם, מגדלות-  
מרקחים", "מעיו עשת שן" —, נראה את כל הוסר רגש היופי ואת כל הוסר-  
הרגשת-המדה של המשורר העברי. אם לתאר אהובה, או צריך לתאר גם את  
שדיה, גם את בטנה, גם את שררה, ואת האהוב אי-אפשר לתאר בלי-ציור שוקיו  
ומעיו... אף, שהוא "כמגדל הלבנון", בטן, שהיא "ערמת-חטים" או לחיים, שהן  
"כמגדלות מרקחים" — זאת היא הציוריות העברית הקדמונית... ומה דמות נערך למליצות  
מעין "ורח אפך כתפוחים" או "מעיו עשת שן"... לנו יאמרו: הזמן והמסכות גרמו;  
ימירקדם, עם עובד אדמה, ואולם, כמה שלא נקדים את "שיר-השירים", גם אם  
נחליט שנכתב בימירשלמה, גם אז הן לא קדם הרבה לשירי-הומרוס והקראם, וגם  
היונים וההודים היו בימירקדם והזמן גרם, גם הם היו עמים טבעיים, ובכ"ז לשוא  
נבקש בציוריה-הומרוס, למשל, הפרוות, הוסר-הרגשת-המדה וציורים מגשמים ותר  
מדי, ונהפוך הוא: על כל עמוד ועמוד ב"איליאס ואודיסיה" אנו מוצאים ציורים ותאורים,  
אשר עמיראופה אינם יכולים עוד להראות דוגמתם גם בספרותיהם כיום, ומיום  
שפסקה הנבואה בישראל היתה השירה העברית לשירה קדושה, לשירה דתית, ותשמש  
לתפלות ומירות, ומן הקליר עד סוף המאה שעברה נכתבו בהרזים הגדות מדרשיות,  
הלכות חמין, קינות, סליחות, פזמונים, כלליה-הקדוק וסתם פיוטים מכל המינים,  
שמטרתם להלחיב את היהודי באהבת-הבורא או לרכוש לו ידיעות דתיות ומדעיות  
בהרזים רזים, ע"פ משקלים ויתדות ותנועות. בפזוטים, כמוכן, היה העקר — הרעיון,  
התפלה או האנדה, ולכן לא לפלא יהיה, אם רגש-היופי לא מצא פה כל כלכלה  
וטפחה, אמנם לעתים קרובות עסקו משוררינו גם בשיור-הול; אבל גם אז היה רעיון  
היצוני ידוע לפניהם, למשל קנאת השפה העברית (להראות העמים והשרים יסיה);  
"תחכמוני", "מהברות עמנואל" נכתבו מקנאה בשפת-ההירי ואלגי-ארי, "תפארת-המליצה"  
וגבובי-שבריה-הפסוקים נחשבים לעקר בשני הספרים המפורסמים האלה גם יחד, ורגש היופי,  
הבעת הרשמים הטבעיים, הם טפל שבטפלים (ר' עמנואל הרומי היה, כידוע, החוק  
בטבעו מעגבים מאד ורק כדי להראות, כי שפ"ע לא תקצר מהביע בה גם נבול-פה,  
הרבה, בלי-כל מעצור פנימי, בחדודים גסים ועוברים כל גבול), כאשר כתבו משוררינו  
הקדמונים תפלות או קינות, נכיר עוד הרגש הטבעי בשיריהם; אך כבואם לכתוב  
שירי-הול, רגיש תיכף, כי העקר אצלם — המליצה או איזו מגמה חיצונית. נקח  
גא אחד משירי האהבה היותר טובים לגאון השירה העברית הספרדית, הידוע בשם  
"ונה על אפיקי-מים". בשיר הזה יש אמנם ציורים יפים מאוד מעין "שיר-המון וירי

אוספים" או "דריה לכבי שמו" (רי"ה, תוצאות-אהיאסף, I, 134); אך סוף השיר, עקרו מהו?

בן נזכה מועד מועדים למחולת המחנים. (שם, I, 135).	קרבו לך עתות הודים ובא מועד לחיות אחרים
---	--

"שיר השירים" בלידהם אל כנסת ישראל — אך יתכן?... שיר אהבה עברי יהיה לשיר-התנונה, ושיר-התנונה — לתפלה בעד, "מחולת-המחנים"... ההרונות בלי-קץ, הקשה כל-כך בשפה עניה במלים כשפתנו, החתימה בראשי-החרוזים וכל שאר-מיני-הקשוחים והעצצועים המלאכותיים, שאנו מוצאים בשירים העברים מימי הקליר והלאה, מוכיחים למדי, עד כמה לקתה הטבעיות בשירתנו ועד כמה התנדף הרגש האמתי והושג הנופי והציוריות גם משירי מבחר משוררנו בימי-הבינים...

השירה העברית במאה האחרונה הלכה בדרך השירה היבשה והמלאכותית של ימי-הבינים עם כל שגעונות-הפיטנים, כאשר הראה זאת במשלים ודוגמאות מפליאים המבקר רבי-הכשרון מר א. פאפירנה עוד בשנת תרכ"ז בספרו "קנקן חדש מלא ישן". על המשוררים העברים בדור העבר אמר גורדון באחת מאגרותיו חיקרות; "מים מלוחים ונאדות נפוחים ופטפוטי-מלים כעוללי-טפוחים, אלולי לוי! אלה משוררך, ישראל! אלה נביאיך, בתי-הודו! הפורטים תנועותיהם על פרקי-אצבעותיהם, בטורים וחרוזים, חבושים וארוזים, בצלצלי-שמע יגנו לא על הגיון בכנור, כנגינות שותי-שכר והלומי-יין, חרוז ומשקל ורוח אין, ואיה הרוח הבונה עולמות? ואיה הנועם המחיה נשמות? ואיה כח הדמיון, המחשבות והציורים, הנותן נשמה בפגרי-הטורים? העלים גדלים נאיה הפרחים והשושנים? החרוזים נטוים ואיה הפנינים?" (אגרות יל"ג, I, 91—90). אחד היה מיכ"ל בעת ההוא, שלא רק היה משורר גדול מטבעו, כי אם גם רכש לו השכלה אירופית באביב-ימיו, ולכן בקראנו את שיריו הגנו יכולים לשכוח, כי שירים עברים לפנינו... אך, לדאבונו, לא הספיק להתפתח כל צרכו במשך ימי-חייו המעטים. על אד"ם הכהן אביו הוציא כבר גורדון בעצמו משפט קשה: "וכשאנחנו לעצמנו אומר לך — כותב הוא למר פאפירנה בשנת תרכ"ח — שלפידעתי ה' לעבענואהן איננו משורר מטבעו, אמת כי ידיעתו בשפת עבר ודקדוקה רבה ורחבה, מפני שעסק בה כל ימיו כרומם בחומר וכאשה עוסקת בעיסתה, אע"פ שכל זה לא יצילוהו לפעמים משנאות קטנות בדקדוק ובלשון, אבל איננו משורר אמתי בעבור חושו בו, היבש כעין, כותב הוא את שיריו בהשכל ובעיון דק, אך לא בהרגש ובהתפעלות; דבריו יוצאים מן הראש ולא מן הלב, אדם כזה יוכל להיות חוקר ומבאר ומדקדק ופילוסוף וכל מה שתחפין, אבל לא משורר, מפני שהכלי היותר פועל בשיר הוא הלב וההרגשה, וזה אין לו" (שם, I, 132).

ומשפט קשה כזה ממש הוציא מר בריינין ב"השלוח" (כרך א, תרנ"ז) וסופר מצוין ב"הצפירה" (תרנ"ג, גליונות 37 — 25) על גורדון עצמו שני אלה גולו מגורדון את כתר-המשוררים ויעשהו לבלשן ומליץ — ולא יותר. האם בצדק? לדעתי לא ולא! טעותו העקרית של מר בריינין ביחוד היא, לדעתי, המסגרת הצרה, שבה סגר את כשרונו של המשורר ואת אופי-התגלותו של הכשרון הפיוטי בכלל. הוא ברא לו איזה "דפוס" מיוחד, איזו תבנית קבועה, שהמשורר מחויב להתלבש בה, וככה צמצם את מושג המלה "משורר" באופן משונה, כי באמת יש רק סמן מובהק אחד

למשורר אמת — עצמת הרגשתו וכהו הגדול לפעול על אחרים בהרזו המביעים את הרגשותיו הסוערות. כל סמן אחר יהיה היצוני פחות או יותר. הנה בריינין בקש ומצא, למשל, כי גורדון היה מתקן ומעבד את הרזו יותר מדי; אבל כך היה גם דרכו של היינה, שעבד פעם אחת על שיר קטן אחד שתיסיעשרה שעות רצופות. בריינין מצא, כי גורדון היה „בורא“ בקי בעסקנות וחומד-ממון; אבל כזה היה גם טניסון, אחד הנאונים בין משוררי-אנגליה, אשר כל ימיהיו הארוכים שר על האהבה והמדות-הטבע. כאשר נדפס מאמרו הנפלא של בריינין על גורדון, אמר לי אחד מן הזוטר מצוינים בין משוררינו הצעירים: „אלו כתב גורדון רק את משליו הקטנים לילדים גדולים, בי או כבר לא היתה שום רשות לבריינין לאמור, כי גורדון אינו משורר. לאפנטיון וקילוב היו משוררים, אף כי לא כתבו שירי-אהבה ולא תארו את הדרה-הטבע בהרזים שקולים באופן המקובל אצל המשוררים הליוריים“. ובאמת האם מעטה היא הציוריות, שיש בהתאוריה של איזה „הלל מפרעתון“ או של „אליפלט העגלון“? והאם רפה היא הפעולה, שפועלים עלינו תמונותיהם ומעשיהם של „שמר“ („שני יוסף בן שמעון“) מצד אחד ושל „פנינה“ („במצולות ים“) מצד שני? תחת לבטל את גורדון המשורר כלו ולהרים מעל ראשו את העטרה, שעטרו בה דור שלם, צריך היה לבאר, כי אמנם היה גורדון משורר, אך משורר ממין מיוחד, משורר של זמנו בלבד, משורר שאין לו הצדקה לקוות, כי יקראו את שיריו כעבוד עוד שתים שלש תקופות, אף כי שמו ישאר לתהלה בקורות ספרתנו ועמנו לנצח. למען יהיה לא רק שמו נצח, כי אם גם שיריו נצחיים, כלומר למען אפשר יהיה לקראם בכל התקופות ובכל הארצות ובכל העמים, היה צריך להיות מחונן במשוררות, שבאמת לא היו כלל לא בו ולא בשאר-משוררינו עד השנים האחרונות. גורדון לא השיג את תעלומת-הרמיון במלא עמק, את מרחב-החזיון הפיוטי הבלתי מקבל, המרחק תמיד על פני רחבי-הטבע המלא רזים, בהמון מחוזותיו ועצמיו המסוככים, אשר לפעמים יתקשרו והיו לישות הרמונית אחת, באהדות נפלאה ובלתי-נפתרת... הוא לא הכיר את סתרי-הבריאה רבת-הגונים, הממלאה את נפש-המשורר גיל ורעדה, עליצות הנפש והרדת-קדש גם יחד, — באחת הוא לא הכיר את הפאנתיאזיס שבטבע, שהכרתו היא היא היסוד הנכון להשירן הציורית והספורית גם יחד. גם בשיריו, כמו בשירי-הלוי, קץ כל הקצים הוא הדרת-האל הכל יכול ובכל נמצא, אשר על כך אחרי כי ממנו הכל, אין לבקש בכחות הנמצלים ממנו סבות שונות ומלחמות תמידיות, כי מקור אחד לכולם<sup>1</sup>. על משורר כזה אין להתפלא, אם על האהבה יכול היה רק להתפלסף בהרזים יפים ונמרצים אמנם, אבל נובעים מהשכל („אהבת דוד ומיכל“, השיר הרביעי); אך מעולם לא עלה בידו להראות ברור את פעולת הרגש הכביר, בהשתקפו באופן שונה ומשונה בנפשות שונות בעלות תכונות משונות זו מזו. בכל הנשים, שהציג לפנינו גורדון בפואמותיו, אנו מוצאים את אותם רגשות-האהבה, בלי-כחל שנויים, בלי כל רשמים אינדיבידואליים, כאשר העירו בצדק גם מר בריינין ומר פריץ. גורדון היה משורר-יהודי או, יותר נכון, יהודי-משורר במלא

<sup>1</sup> פה מתגלה כבר גם השפעת המונותיאזיס, אשר על יחסו אל השירה העברית הרביתו לדבר במאמרו „משפט-ארנסט רנן“ בהמשכים, שבאו ב„הכליין“, הרנן, Nr. 98, 99 etc.



המובן, למרות כל "התאורפיות", אשר הודות לה אנו מוצאים בשירי ריאליות רבה והשתלבות מקרים ישירה. הוא לא עסק ב"הבלים" מעין ציוריות יפה, כשהיא לעצמה. כל ימיו היה מתאר את היהודי מצדו הדתי והחברותי, אבל לא מצדו האנושי-הכללי. שירי-האהבה, עמילן של כל המשוררים, בספריו כמו שאינם, ובאלה המעטים שישנם חסרים הציון, המרצות והמקוריות, או — יש להם מטרות מיוחדות: לעשות פרושים למקראות ("אהבת דוד ומיכל") או להתמרמר על "הרועים התועים" ועל ענותנו וצרותינו (כל החלק הרביעי משיריו, ואפילו "בין שני אריות" ה"במצולות-הים", כמו שמעידות ההקדמות הארוכות לשתיהן).

המשוררים החדשים אמנם הרגיש הרגישו את חוסר שירי-אהבים בעברית ובשנים האחרונות נדפסו שירים כאלה במספר רב, אולם — למה נכחד? — מלבד מעטים יוצאים מן הכלל, הגה כל שאר-שירי-האהבה החדשים שלנו הם — או הקווים פשוטים להינה ולרמונטוב או פטופטיילודות מצטנינים רק בשפה יפה ועשירה, כדברי-לילינבלום, שירים ציוריים במדה הדרושה, שיהיו נושאים עליהם יהד עם זה הותם של רוח מקורי במדה ידועה, היו חסרים בספרתנו עד היום, רק הוברת אחת יש בשפת-עבר, אשר, לדאבוננו, רצו גם מבקרנו המצוינים לבטלה כהבל-פיהם ובעקום-הכתובים, ובאמת אפשר למצוא בה את הנסיון הראשון לתת בשפתנו הלאומית שירי-אהבה אירופיים ועבריים כאחד, אשר הכינו אליהם זמן רב מאד, מימי מיכל עד היום. שם המחברת הזאת הוא "העוגב" (שירי-אהבה, מאת י"ל פריץ), ואף כי יצאה זה כחמש שנים, בכל זאת כדאי לדבר עליה הפעם ביתר פרטות, אחרי שהתעוררה בספרתנו שאלת שירי-האהבה בשפת עבר ע"י מאמריהם של לילינבלום ו"אהרדהים".

כי המחברת הזאת, מלבד ערכה הרב כשהיא לעצמה, חוקה עוד בלבנו את ההכרה, כי הדברים המובאים למעלה בתור פאראדוקס הם אמת נטורה. למעלה אמרנו, כי "בשירי-אהבה יש ליהודי חלק, אם לא יותר גדול, אז, למצער, יותר נכבד, יותר נעלה באיכותו מאשר ליוני, לצרפתי ולשאר-העמים הארזיים". ואחרי-התבוננות ראויה בקובץ שירי-האהבה אשר לפנינו, נוכח אמנם, כי כן הדבר, "העוגב", למרות היותו כדו אירופי ואנושי, גם בתכנו גם בסגנונו, הוא בכל-זאת גם עברי במלא-המובן. הודו ישראל, הרוח הסוביקטיבי הזה, אשר הרבינו לדבר על אודותיו למעלה, מתגלם בחוברת הזאת בתמונה הכי-אירופית, ואנו רואים את "יפיותו של יפת באחלי-ישם", מבלי שיופסד הרוח העצמי של שירת-ישראל מאד, וזאת רק זאת הלא יש לנו הצדקה לדרוש מן הסופרים והמשוררים החדשים.

אך כיצד מתגלם הרוח הסוביקטיבי הזה בשירי-האהבה? ומה אפשר לחדש בהם, אחרי אשר רגש האהבה הוא באמת, כדברי-לילינבלום, רגש אשר מוצאו מימי עולם וזמנו כזמן האדם עלי-אדמות, ואלפי-משוררים השתדלו להעביר איש את אחיו ולבטאו ולהביעו בכל פרטיו ותמונותיו? כדי לענות על השאלות האלה, עלינו לברר מקדם, כיצד יוכל "רעיון מרכזי" ידוע לשלוט באדם שלטון בלי-מצרים ולהגביל ולסים מראש את כל מעשיו, מחשבותיו ודבריו.

האדם בעל הרגש הכביר (שהוא תמיד משורר מטבעו, אפילו אם "לא יחרו בשור והמור"), לא יוכל לעולם להיות הפשי במחשבותיו ובהרגשותיו. אחת ההרגשות,

כמוכן היותר חזקה, משעבדת אליה את האיש הזה כלו, בכל הרגשותיו, בכל מחשבותיו, בכל הפציו ומאוויו, עד כי על כל ענין שידבר בו, על כל רעיון שיתעורר בקרבנו, יהי אנוס להביט מנקודת-הראות של אותה ההרגשה הנמרצה, אשר רוחו מתרכות בה ומתרתקת כמו בנחשונים אל נקודתה היותר עקרית. הדבר הזה יקרה גם לחוקרים הגדולים<sup>(1)</sup>, שאינם יכולים לחשוב את הקרנותם למטרה בפני-עצמה, כי אם יראו במחקריהם רק אמצעי להגיע על ידו לירי הכרתו וקביעותו של רעיון כולל נשא זמקף — רעיון רם, אשר לאט לאט יהיה להם למין *idée fixe*, המבליעה את כל שאר-האידיאות או, לכל הפחות, תשעבד אותן לעצמה. אך ביותר יקרה דבר כזה להמשורר האמתי, האוהב בכל חוס-לבו, בכל הרגשותיו הבערות והסוערות חליפות, את האידאל שלו. האנשים בעלי השכל הקר יתמרמרו על איש כזה כעל שוטה המאבד עצמו לדעת או ישחקו עליו ועל שגעונותיו, והבין לא יוכלו, אך יהוויר איש מאה פעמים ואחת על כל רעיונות-הרוח, שכבר בטא אותם בעצמו פעמים אין מספר, אך אלה ששיבו אל לבם, כי האוהב, אם אהבתו חזקה ואמתית, איננו בן חורין עוד, כי איננו עוד ברשות-עצמו, איננו יכול עוד לחשוב את אשר יאבה לחשוב ולשיר על אשר יאבה לשיר — אלה יבינו את רוח המשורר, הכותב שירי-אהבה אין מספר, שתכן כלם הוא נקודת-מרכזו, האוהבה, ובכל זה בכל אחד מהם ינוע מותר הדש של כנור רועה, ישמעו נענועים חדשים של לב הומה, של נפש רוגשת... לכתוב שירי אהבה כיום, היש דבר קשה מזה? כמה חמר נתן הרגש הזה לאלפי משוררים גדולים עם קטנים, ועוד הפעם האהבה, ועוד הפעם אותו הרגש הנעים, חמר הישן המתחדש! אבל ההרגשה מטבעת עמוק עמוק בלב האדם, המשורר חש ומרגיש, ומבלי משים יקרו החרוזים מלבו ומבלי משים נמצא בהם רעיון חדש, שלא קדמו בו כל איש לפניו, ומבלי משים נמצא בהם מין השתלבות הרגשות וחס-הנאהבים, שהם שונים מכל מה שקראנו עד היום, כמו ששונה שקועת החמה עם כל מראותיה היפים בתררי האלפים ביום קיץ חם מאשר היתה ביום אביב בהיר... מר פרישמן ב"מכתבו על דבר הספרות" מאשים את פריץ ב"פלג'נט", בנבנת חרוזים ממשוררים שונים ומשירים שונים, באשר מצא שיוונים קלים בשירי פריץ לשירי משוררים אחרים: אבל, באופן זה, איזה משורר לירי איננו גונב דברים? זה אלפי שנה עוסקים כל הליריקים בהתפלספות-הלב, בהצעת אותן השאלות הגדולות אשר מי יודע, אם יהיה להן פתרון לעולמים, באותן *weltbewegende Fragen* שאינן שונות אצל עם זה מאשר אצל עם אחר; זה אלפי שנה שופכים כל משוררי האהבה את רגשותיהם האנושיים על הגליון, ואיך יתכן, כי בהציעם שאלות אנושיות ובהביעם הרגשות אנושיות לא יהי בין שיריהם דמיון כל שהוא? גורדון הלביש את המנוולוג השכספרי המפורסם *to be or not to be — this is the question* בהרוזים הפנינים; נישנה, הנה! אך אולי גם נחלומה... ההיה גם הוא "פלג'נטור"? הכל יודעים את החקייים הרבים והשונים, שחקן המשוררים היותר אריגנליים את בירון, ובכ"ז לא נועו איש לאמור אליהם, כי קופים הם, גונבי-דברים הם, יען כי גלוי וידוע לכל, שהרעיונות הפיוטיים יקנו בשנויים שונים שמקורם בתכונותיו המיוחדות ובעולמו הפנימי של

(1) ראה "על פרשת הרבים" למר "אחד העם", הקדמה, עמ' IX.

המשורר המהקה. הנה, למשל, אנו יכולים להניח בנקל, כי מר פרישמן עצמו, בבקרתו ל"העונב" חקה את אופן הבקרת של מקס נורדא בספרו „Entartung“, כמחו הוא מביא את הפסיכופיזיולוגיה של המשורר בכלל (מכתבים על דבר הספרות 46—43), כמחו הוא מדבר על סופרים ומשוררים „שעצביהם וכליהם וכחות-נפשם אינם פועלים את פעולתם באמונה“, שהם „מלאים מומים וכו', וסוף סוף מוכרחים יהיו לבלות באהריתם באחד מבתי אוסף המשונעים או באחד מבתי החולים“ (p. 46) — ממש כמו שיחשוב נורדא את כל אלה שאינם כותבים לפי רוחו לחולי-הרוח ולמשונעים (בין אלה ימנו גם טולסטוי, איבסן, זולה, קרלין ועוד), כנורדא הוא מסתפק במלה דומה אהת מצויה בשני שירים למען ויכל לצעוק: „תפשוהו! הנה הנגבו!“, וכנורדא הוא פוסל את כל שירי המשורר, אשר בהשקפה ראשונה לא ישרו בעיניו אחרים מהרוזים, ומעלים עין מן החרוזים המצוינים והנפלאים... כל אלה הם סמנים מובהקים של חקי, ובכ"ז מי יתן ורבו בספרתנו „מחקים“ כפרישמן, ואז בודאי היה אפשר לעורר מעט מתרדמתם את קוראינו, אשר הסכימו כבר לכל המבטאים הבנליים ולאופן הבקרת של אנשים שאין להם אף מושג קל ממצב הספרה באירופה ומתנאי הבקרת החדשה, העולה כל כך למר פרישמן בשעה שאיננו רוצה להיות „יודע את האמת ומתכוון למרוד בה“, או בשעה שאיננו קורא את הספר המבוקר כמחשבה תחלה לבטלו או לשבח... אך נשוב נא אל „העונב“, גם טוריו הראשונים, שנדפסו בעין הקדמה, מוכיחים, כי שירי פרץ הם אורגינליים, עד כמה שזה אפשר לשירי אהבה בכלל.

בְּהַשְׁבֵּר לְבָבִי בְּקִרְבִי בְּחֶרֶם  
אֶת בְּשָׂרִי בְּשֵׁנֵי נְשָׂאתִי ;  
וּבְשֵׁפָה לְהַ זְרָח עֵתָה תִּשְׁפָּף  
וּתְקַוֶּן שִׁירֵתִי ?

האין בחרוזים האלה רעיון אורגינלי? שירי אהבה בעברית — האם אינם צריכים להתנצלות כזו?... כמה הן העלמות הראויות, כי המשורר יקדיש להן שירי-אהבה, שתדענה גם עברית?... יש אמנם בין מאה יודעים עברית גם „יודעת“ אחת, אך מי היא? על הרוב בת-אב אורתודוכסי למהצה, שבודאי לא נתן לה השכלה הנונה ובודאי לא היתה לה חופשה להתפתח באופן טבעי, להכיר את העולם והאדם, ולרכוש לה את הנרציה והיפעה, את הרעננות והמהירות, את הנועם והרוך, הודון והשובבות התמימים, את כל אלה הקנינים, הקונים את לבות המשוררים האוהבים אהובת המשורר בודאי יש לה כל המעלות האלה, ובודאי — איננה יודעת אף מלה עברית... אך להמשורר כעת כבר אחת היא: הן לבבו נשבר בקרבו זה כבר, הן בשעה שהתאהבה עליו היא, היה הוא שקוע ונבלע בה, אז לא היה יכול לכתוב לה שירים, אז היה חוישב לחלול קדש למסור את אהבתם על הניר, או לא ידעה עליצותו כל נבול ומרוב התרגשותו אי אפשר היה לו לכתוב שירים על הרגש הבעה, שהוא למעלה מכל אומר ודברים... ובעת? כעת שקעה האש כבר, בלבו נשארו מרירות, יגון, דאבון על קרירות-לבה, ואת התונה, את הקינה, יכול הוא לשפוך גם בשפה זרה לה, לאהובתו... זהו הרעיון הצפון בארבעת החרוזים הקטנים, שמר פרישמן הפש בהם „תִּזְהוּ וּאֲנִימְקוּחַ“, ולא התבונן, כי לו היה פה „משפט והפכו“, אז אמנם לא היה נמצא בזה כל רעיון מקורי... אחרי הפתיחה הקטנה אנו מוצאים מערכת שירים קטנים, שבכל אחד מהם יש רעיון מיוחד או עוד קו, עוד שרטוט, עוד רושם קל.

שבהם תצוין האהובה או יזאר אור הדש על האהב ואהבתו. זאת אשר ימצא האהב באהובתו, זאת מתאר לנו השיר החמישי בחרוזים יפים ונעלים ומקוריים כאמת:

פי אך מנגהות עיניך  
נפשי בפתר נרקמה.  
את חלדו, את אורי וכנורו,  
בלעדה גם זמירות לא אגעם  
פי כל חלום חיו ושירי —  
תקסם על שפתי שושנים (ה' ע"ג ב', p. 7)

מצחה תנף לי רקיע,  
יהלו שם פוככי עיניך,  
בלעדה צלמות פל חלדו,  
פי שמשית הצחק על שפתך.  
את אורי, את בני, בלעדה  
אני רגב בין רגבי ארמה.

הדברים שאמרנו למעלה ע"ד השתעבודות המשורר לההרגשה הבלתי מנוצחת ישפכו אור בהיר על כל השיר הקטן הזה. המשורר לא יאמר, כי בכלל מצחה רקיע ועיניה כוכבים, כי אם: מצחך הוך לו, להמשורר האהב, רקיע, והעינים הנטויות במצחה הוות הן כוכביו (ומה נעים הוא לעברי הניב „כוכבי עיניך“!). המלויים אותו על דרכו, כי בלעדיה הן „צלמות כל הלדו“, לילה ארוך, וביום — צחוק שפתיה הוא שמשו, המאיר ומחמם את כל סתרי-נפשו; והאהובה היא לא רק אורו, כי אם גם חיוו; בלעדיה הוא רגב ארמה, בלי רוח, בלי נפש; הן נפשו; הן נפשו נרקמה בסתר, כאשר אך החל להרגיש את אהבתו אליה, רק „מנגודות עיניו“... וגם זמירותיו, כנורו, העומד בעינו למעלה מכל, למעלה מהיו מחלדו, גם הוא אינו עומד למעלה ממנה, כי „בלעדיה גם זמירות לא ינעים“ לא מפני שחשב את הזמירות בין הדברים היותר גרועים, כדעת פרישמן (p. 66), כי אם, להפך, כאשר חשב אותן להדבר היותר נעלה, ובכ"ז בלעדיה גם הן כמו שאינן —, כי כל „חלום חיו ושירי“, כל תוכן חלומותיו וחמיות כנורו, הם „הקסם על שפתי שושנים!“ זהו תכן השיר, אשר, לדברי פ. יכתבנו כיום גם „משרת בבית אחד הגלבים“... מלבד הציר הדסקריפטיבי הזה של האהובה אין זכר עוד לתאורים כאלה בכל השירים אשר לפנינו; לעומת זאת ראה נראה בהם את פעולת האהבה על הזמירות, על הדבר הזיקר להמשורר מכל, כאמור. בפרק השני, המכונה „ערב ובקר“, יש שני שירים, תחלת הפרק וסופו, שבהם מתואר, איך הרגינה האהובה את בת שירתו בערב, בחלמו לו אהבה ואושר, ואיך נהפך עונבו לקול בוכים בבקר, כאשר הקיץ מהחלום הנעים וראת, כי בלב האהובה יש למענו לא אהבה או חמלה, למצער, כי אם — לעג...

זרית האביב עם בְּשָׁמִי —  
נשמת אף הַיִּפְחֶפֶחַ  
מַבְעַד לְשַׁפְּתֵי הַשָּׁנִי ז'  
וְרַגַע פֶּה תַעֲמוּד בַּבָּאָה  
עָדִי קָנִי עֵינֵי-הַתְּבִלֶּת  
זָיְעוּ אֶת מִוְרָתִי עֹנֵבִי,  
וּמַעֲזֵי יָחִמוּ, יָחִמוּ;  
וְתַקַּר מִשִּׁירָה מִלְּבָבִי. (שם, pp. 11—12)

תמונת חֲשֵׁמְלָה בְּעַרְב  
בְּיַעַף אֶל חֲדָרֵי מוֹעֲפָה,  
וְעַרְפָּלֵי נֶגַה תְּיִילֹן  
מַעַל לְקוֹצוֹת-הַיִּפְחַת.  
וְרִסְסֵי טַל עַל הַפְּחָחִים  
תַעֲנוּד לְרֵאשָׁה פֶּנֶר;  
וְרַקְמָה מִקְרָנֵי יָרֵחַ —  
הַשְּׁמָלָה עַל שִׁפְרִיר הַיָּאָר.

המשורר מתאר, והנה תמונת אהובתו, מאירה באור-שבעתים, כאור החשמל, עפה אל חדרו במיסה אחת, וזרועת חלונו, אשר הירה בוהרו יחדור בעדה, עד כי בחדר נראים כמו „ערפילי-נוגה“, ערפילי-היריעה, המתודד מנגודת-הירח —, זרועת חלונו

זאת נראה מעל לתלתי-היפה, אשר על הפרחים, שתענוד אותם על ראשה כור, נכרים רסיסי-טל (כן יבין כל קורא בלתי-מתחכם את ההרוז, אשר פֵר. מצא בו איזה „זר עשוי רסיסי-טל-פרחים“); ושמלתה, שהיא לובשת על בישרה היפה והמעוננ, היא „רקמה מקרני-ירח“... הרבים בעברית טורח-הב כאלה? כל הודע את פרוש המלים הצרפתיות: Chair féminine (שאר שבאשה), כאשר תרגם בכשרון חד סופרנו י"ח טביוב), ויש לו הרגשה, כמה נחוצה פה המלה התלמודית „שפיר“ בהכפלתה העברית „שפירור“ — רק הוא יכיר, עד כמה היה המשורר מושפע מרוח שפת-עבר בכתבו את החרוזים הנחמדים האלה!... ורוח השפה העברית היא היא שקלקלה את הבית השלישי בשיר הזה: בעברית כל-כך הורגלנו לאמר „גשמת-אף“, עד כי מר פרץ לא התבונן הפעם, שאי-אפשר לאמר, כי גשמת-החוטם של היפיפיה נרגש „מבעד לשפתיה-השני“, ובזאת נתן מקום לפרישמן להתלוצץ עליו בצדק: אך בלי מלת „אף“ יפה ונחמד גם הבית הזה. אחרי אשר האהובה נראתה בהדרג, מלא החרר „ריח האביב עם בשמור“, שהוא הוא „גשימת היפיפיה מבעד לשפתיה-השני“, ובעמדה כה נביאה ועיני-התכלת מפיצות קרנים לכל עבר ולב המשורר ומלא „המון-מעים“ — כלוין-נפש ונענועים גדולים אל התמונה האֶתְרִית, אשר תמיד הוא שואף אליה ולעולם לא ישיגה — אז תנענה הקרנים כמו בשרביש-קסם את מיתרי-העוגב, והשירה תקף מלבבו, תקף ותשתפך בהרוי-קסם מלאים עצבת שקטה ויוגן נעים...

ובבקר? —

וְרִים-הָאָבִיב עִם בְּשָׁמִי  
לְפָרְחִים — עֹנֶדֶת פֶּזֶז  
אֶף לֵעָג על שִׁפְתֵי הַשְּׂנִי  
נִעְיִי הַתְּבַלֵּת נָרֻבִי  
חֲצִים אֶל פְּצָעֵי לְבָבִי —  
מִשֵּׁם הַחֲרוּזִים יוֹבִי. (p. 16)

תְּמוֹנֵת-הַשְּׂמֹלָה בְּבֶקֶר  
בִּיעָף אֶל חֲדָרֵי מוֹעֵפָה;  
רְקִמָה מְקַרְנֵי-הַצִּפִּירָה  
וְלִוְן-פְּלִמְלֵי-הַיָּפָה.  
מִתּוֹךְ עֵנַן-בְּקָרֵי-הַשְּׂלֵמָה  
יָפוּוּ בַל שִׁפְרִיר הַשָּׂאֵר;

גם בבוקר באה תמונת-האלקטרון בטיסה אל חדרו והפעם, בחיות חיריעה מורמה, למען יהדור אור הבוקר הנעים, תחיינה קווצות-היפה בעצמן ליריעה מרוקמת מקרני השמש הצעיר. ומתוך השלמה הבהירה, המכסה את השאר הנחמד רק כמו בענן בוקר, יהיה כל בשרה למראה-פו, והפרחים, שהיא עונדת כור (כאשר יראה הקו הארוך בין „לפרחים“ ובין „עונדת“), יפיצו את ריח כל בשמיה-אביב וקטרתם. אך עיני-התכלת לא עוד תעוררנה „המון-מעים“: על שפתיה-השני נראים לעג, בז וקלסה, והעינים עוזרות על ידן; הן יורות חצים, ולמען הגדיל את הכאב תרובנה אותם אל מקום הפצעים שבלב מכבר, ומישם, מן הלב הפצוע, יזלו לא שירות, כי אם החווי-יוגן ומירות, מעין אותם, שבהם מתחילות „הקניות“ בפרק השלישי:

וְתַעֲפֶה — וַיִּשְׁמַע הַבָּהָה,  
נִבְּו בְּזַעֲפָם גְּלִיו;  
וְתַעֲפֶה — וַיִּשְׁמַע הַיָּעַר,  
נִישְׂרוֹק נִרְעָרו עֲלָיו (עֲלָיו).

נִקְרָעָה אֲנֵחַת שִׁרְתֵי  
בְּחֻקָה מִמִּיתְרֵי הַגָּבֶל;  
וְרִים חֲרִישֵׁת נִשְׂפָּה  
עַל בְּנָפוּי אֶל מְרַחְבֵי הַבַּל.

<p>וְתַעֲלֶה לְמְרוֹמֵי-הָרֹחַ, שֵׁם בְּעַדֵי כְּכָבִים יִבְעִיז; וְתַחֲדֹר יְרִיעוֹת שָׁמַיִם — מִלְאכֵי הַשָּׁרֵת יִבְכְּיוּ. (p. 18).</p>	<p>וְתַעֲבֹר עַל גְּמַק וְגַבַּע, וְיַעֲנֶה תְּפָרְחִים אַחֲרֶיהָ; וְהַחֲבָצֶלֶת אַחֲרֶיהָ חֲרוֹ מִבִּשְׁת פְּנִיָּה י</p>
--	--

מתורא אני לבאר את השיר הזה, לבל אחליש את הרושם ההוק, שהוא צריך לעשות על כל קורא מבין. חרוזים מעין: „ותעלה למרומי-הרוח”, שם בעדי ככבים יבעיז; ותחדור ירעות-שמים — מלאכי השרת יבכוין — הוּו מפליאים גם את הקוראים בשפות האירופיות היותר עשירות, ובכל-זאת מה עברית היא המליצה „מלאכי-השרת יבכוין” ומה עברים הם הניבים „מרומי-הרוח”, „ככבים יבעיז”!...

המשורר מבכה ב„קנות” את אהבתו האמללה, אך הנה לפנינו שיר אחד, שבו נראה את התאמצותו של האוהב להיות מאושר, למצער בדמיון, בחלום, ובחלומי, והנה הדל להרגיש את האזיקים אשר על ידיו, והוא טס כנשר אל המדבר „הסואן בדממה”, אל המדבר, אשר תמיד תשמע בו המולה דקה, מין לחש נעים בלתי-נפסק (פרישמן מתרגם „הסואן בדממה” — הסואן בקול רעש והמולה, ויצחק להמשורר „הקורא לקול רעש והמולה „דממה”...), ולכן תשקוט סערת-לבו, ומה גם אחרי כי „שמה במרומים ככבו — ישפוך על ראשו טל-אורות”, אחרי כי אוהבתו, הנראה אליו בחוץ, מאירה את דרכו ומחככת עליו את המדבר; אך הנה עלה השחר, החלום נו ויעף ואתו גם — אוהבתו ומנחתו:

<p>אָן אֶקֶץ וְאֵמִי אֶסֶנִי, וְלֹא תִשְׁקֹט עוֹד סַעֲרַת לִבִּי (p. 18)</p>	<p>אֶךְ יְגוֹל אֶת שְׁנֵתֵי מַעֲיָנִי הַשֹּׁחַר כִּי יִפְקֹד אֶת גּוֹי;</p>
--	---

השיר הנעים הזה מזכירנו את הספור היחיד בימנו, שהדפוס מר פריץ במאספו „החיק” בשם „המהושבה והכנור”, ומשם יראה מר פרישמן, כי בעל „העוגב” יודע, מה זה מדבר.

אם אפשר למצוא מנרעת בשירי-פריץ, אז אולי זוהי — כי הוא חוזר על הדמיון, שהוא מדמה את אוהבתו לכוכב פעמים רבות, אך גם אחרי התבוננות שטחית אפשר לראות, כי בכל שיר ושיר יש ציור אחר ורעיון חדש. הנה, למשל, השיר השלישי:

<p>וְעִנְנָה כִּי תַעֲבֹר לְכַסּוֹת כְּכָבִי, יִקְפֹּא כִּי דָמִי וְיִחַשֶׁה לְלִבִּי (p. 5).</p>	<p>כְּכָבִים כְּבוֹאוֹת כְּשָׁמַי הָרְקִיעַ, אֶךְ אַחַד תְּכַבֵּב אֶת חֲשָׁבֵי יָגִים;</p>
---	--

בשיר הפשוט והנעים הזה, אשר חסרנו האחד הוא דבר-בריסם, „יחשך לבבי”, מובן הרעיון היטב. דומה להרעיון הזה אנו מוצאים בשיר קטן אחר, המכיל ציור אלגורי נחמד:

<p>כִּתְּאֵם הַתְּכַסּוֹ שָׁמַיִם מִמַּעַל, כִּי עָלֵי עִנְנִים בִּפְעֵר; וְשָׁמַיִם יְגוֹלוּ וְכִבּוּ הַמְּאוֹרוֹת, וְנַעֲבֹר הַגָּאָה תְּהָרֵה. (p. 19)</p>	<p>גִּהַר תְּהָרֵה גַם הַשָּׁמַיִם כְּבָדוֹלַח הַמָּוִם; כִּי אָמַר כְּכָבִים, וְכַקְרָבֵי נָחוּ יְרִיעוֹת שָׁמַיִם י</p>
---	---

זהו, לדעתנו, אחד השירים היותר אוריינליים. המשורר מתאר את האוהב, אשר פניו ינהרו משמחה, בהשבו את אוהבתו לכלה שלו, להשתקפות בהרה ושלמה מרהו הפנימי, כאשר ישתקפו בנהר, „בבדולח־המים“, הכוכבים והרקיע; אך הנה את מצח האוהבה העיב ענן כבד, הנה השמים הבהירים („מצחך הוך לי רקיע“) התכסו בעבים — וכבר הלפה כל גאות הנהר: שמוי נגולו, הסתתרו מבעד לענן, והמאורות, „מוכבי־העינים“, כבו ודעכו — והייד־האוהב נעכרו לנצה...

בשיר אחר נראה עוד יותר את „התרכוּוֹת־רוחו“ של האוהב. הוא לא יחשוב עוד את אהבתו לחפשיה, לעצם מיוחד; היא רק חלק מעצמותו, „האני“ השני:

לא אָבוא אֶל בִּיתְךָ, יָפְתִי,	אֵת אֵת לְבָבִי קוֹבַעַת
כִּי יָשֵׁם רַגְעִי אֶשְׁרִי נְיֻכָאִים,	וּמִסְקָה לְכָל אֵת הַנְּזָרִים;
כִּי לא אֹר פְּנֶיךָ וְחִסְדְּךָ	וְלָמָּה זֶה אֶמְבַּע בְּרָמִי,
מִפְלֶסֶת אֵת בֵּין הַבָּאִים;	וְאֶעֱבֹר עוֹד בֵּין הַבְּתָרִים? (p. 8.)

בבואו אל ביתה הוא רואה את אור פניה וחסדה, ובכן הוא מאושר; אבל גם „רגעי־אשרו נוראים“ הם; בין כל הבאים היא מחלקת לא את אור פניה וחסדה, כי אם — את לבבו, הנקרע לגורים בראותו, כי היא איננה רק חלק מנפשו, מעצמותו, כי לא רק לו לבד הקדישה את כל מאורי־פניה והנה... וביאוש הוא שואל: אם לבבו כבר קרוע ובתרוי נתונים לכל בא ולכל מעריץ (אנבעטער), למה עוד ישבע בדמו הישות, בבואה לביתה לעבור בין הבתרים, בבואו לראות, כיצד היא מחלקת את לבה, שהוא כבר לבו?...

השיר הזה הוא קצת מסובך ודורש הטעמה יתרה; אך הנה שיר קטן אחר, המתרשם, למרות קלותו או הודות לה, בלב כל קורא לאור־דימים:

הַצְּפוֹר בְּלִי בְּנֶךָ	עַת וְדוּם הַנְּזִמִּיר,
עוֹד עוֹף לֹא תִנְבִּיב;	וְתִבּוֹל שׁוֹשְׁנָה;
וְאִם יִכְּבוּ כַכְּבִים	וְשִׁמּוֹשׁ אִם יִדְעֶךָ —
לֹא יִהְיֶה רַקִּיעַ,	תִּקְפָּא אֲדָמָה ז'
וְיֵאבֵל הַחוֹרֶשׁ,	וּבְלִי אֶהְבְּתֶךָ
וְתִשֵּׁם הַנְּנָה,	תִּחְשָׁה הַנְּשִׁמָּה, (21)

רושם השיר הזה הוא חזק ונמרץ ביותר, כאשר עד שני הטורים האחרונים לא נדע אל מה ירוּם בהרוויזו הקצרים, הפשוטים בתכנם והנעימים בצלולם, שבו נרגש כעין נתור־הצפרים מענף אל ענף, מעין רפרוף ודלוג מענין לענין באותו ענין. גם אי־העבוד ואי־השכלול המדומים מרבים את חן־השיר הזה וצר לנו, כי תחלש פעולתו ע"י המליצה הזרה; „תחשך הנשמה“.

למעלה ראינו, כי המשורר מתאונן על אוהבתו. ההתאוננות הזאת השתפכה בכל מרוותה חסרת־האונים בשיר קטן בעל ארבעה טורים קצרים ויורדים עד דכדוכה של נפש:

רוחי על בָּל תַּעֲלוּלֶךָ  
קוֹבֵל עֲלוּךָ, וּמְקַלֵּל ז'  
וּלְבָבִי בְּרָמִי יִתְבוּסֵם  
וּבְלִחַשׁ אֲלוּךָ אֶתְפַּלֵּל (20).

רוחו מתמרמר על כל תעלוליה, על הצחוק האכזרי שהיא עושה לו, פעם בהאירה לו פנים ופעם בהסתירה פנים ממנו, והוא קובל עליה ומקלל — את מי? לא אותה, לא, את התעלולים, את גורלו המר, את צרותיו... לא! אותה לא יוכל לזעום; גם בשעה שלנו מתבוסס בדמו, גם אז יתפלל אליה בלחש, כי היא אלילו למרות כל מה שעשתה לו; הן הוא רק קובל עליה, ולא מתאונן; להתאונן אין לו כל צדקה, הן היא לא התחיבה מאומה ביחס אליה.

את הצחוק האכזרי, שהיא משחקת בו, אנו מוצאים מתואר בשיר אחר:

הושיטו כפיה,	את "אֶבְרִיחַ" ?
האיירי פְּנֵיה,	את רַחֲמֵינִי ?
בל יועם מדמעה	וכנגה השחר
טל אורות עֵצֶבֶד ;	בן נֶפֶחַ וְנִקְיָה ...
הושיטו כפיה,	עַן "מִנֵּת פְּדוּגָךְ" ?
האיירי פְּנֵיה,	אֶךְ חַיִּים פְּרָצוּנֶךְ ;
ומאוישר אֲנֹכִי	וְעוֹד טָרַם תְּחַטְּאֵי
מִכָּל תַּלְלֶיךָ ... (p. 10)	פְּבַר נֶרְצָח עֲוֹנֶךְ ?

המשורר יחשבנה לפעמים ל"אכזרית", ובהנחמו על מחשבתו הורה הזאת, הוא שואל: האם אפשר לחשוב לאכזרית אותך, את הרחמניה, את הזכה והנקיה כנוגה השחר, אשר לא עממה עוד כל מיני התהדרות, כל הפיץ להשתרר על אנשים ולהרבות "חללים", כי רק חיים ברצונה; ואתה אי-אפשר להאשים גם בשעת-הזונה: "עוד טרם תתאי — כבר נרצה עונך". והמשורר יפנה אליה בנענועים גדולים ויחלה, כי תושיט לו את ידה ותצהיל פניה לקראתו, ואף כי חטאה נגדו, ואף כי ענתה אותו עד מאד, בכל זאת אל נא תועמנה עיניה היפות מדמעה (המליצה "טל אורות עינך" היא אמנם שלא במקומה ובזאת יצדק מר פרושמן), ואז יהיה הוא, המשורר, המאוישר בין כל חלליה, אף כי גם הוא חלל מתגרת-רוחה ויפיה... הצלצול הנעים והתמונה האירופית הנחמדה של השיר הזה נותנים לו זכות להחשב בין המעולים שבשירי "העונב".

לא נופל מזה הוא שיר קטן אחר, שעשהו מר פרושמן לשחוק וללעג.

פּוֹכְבֵי בְּשׂוֹרָה, פּוֹכְבֵי בְּקָר,  
פּוֹכְבֵי תַקְוָה רַחֲמֵינִי ?  
אֶתְכֶם תַּחֲפִיר אֶךְ הַשְּׂמֶשׁ,  
שְׂמֶשׁ פַּאָה גַּהִי.

קשה בכלל לפרש שירים; אותם צריך להרגיש... ועוד יותר יקשה לנתח ולעשות באורים לשירים נפלאים כאלה; אך מה נעשה, ואנשים מצוינים בכשרונם וטוב טעמים באים להפוך אור לחושך?... הנה המשורר אומר, כי כוכבי-התקוה, המאירים לנו את דרכנו בחיים, הם רק "כוכבי בשורה", כוכבים מבשרים רק את הבאות ולא את היש, והם רק "כוכבי-בוקר", המלוים את האדם בשחר-ימיו ובאביב-חלדו... וכוכבי-התקוה — מה יקרים ונחוצים הם לנו, אבל רק עד אשר התקוות לא נמלאו, לא התגשמו במעשה או בעונג; ובכך, את כוכבי-התקוה הרחמניה תחפיר רק "שמש תאוה נהיה", תקוה נמלאה, והמשורר מוסיף אח"כ ביחס אליו בפרט:



אך בחלוני אל תרוננו,  
כי עוד יומי לא יפוח?

אך ברן יחד כוכבי-בוקר אל נא ירונו בחלוני של האהוב, כי גם בוקר לא הגיע לו עוד (מר פריץ מתרגם את הפסוק „עד שיפוח היום ונסו הצללים“ — עד שיחל היום לאור ותסור השכת-לילה; בעד טובו וכונתו של תרגם זה אין אנו אחראים, ובכלל טוב להתרחק ממליצות, שפרושן אינו ברור); וביאוש הוא מוסיף:

צִלְלֵי נַפְשִׁי לֹא יָנוּסוּ  
וְאֵת תְּקוּמֵי נַשְׂא רִיחִי? (28)

עוד לילו לא תם, עוד הצללים המעיבים את נפשו לא נסו וטרם הגיע לו הבוקר, ובכל-זאת כבר הספיקו התקוות לעזבוהו יחד עם כל צרותיו ותלאותיו, והוא לא יאמין עוד בהיים... ובמותו? —

קָדְרוּ שָׁמַיִם בְּהָרָם, וְנַפְשֵׁי נִפְעָמָה; כִּי חַיֵּשׁ גַּם אֵת עֵינָיו יִבְסוּ חֲרָסֵי אֲדָמָה.	וּבְמַפּוֹת קָרוֹת יִקְבְּוּ עֵתָה הָעֵבִים עַל שִׁבְרֵי, וּבְמַפּוֹת קָרוֹת תִּקְבְּינָה אֹו עֵינֵי-הַיִּפָּה עַל קִבְרֵי. (p. 15)
--	--

כמה מרירות ועצבון יש בשיר הנחמד הזה! מה יפה ואוריגינלי הוא הרעיון, כי האהוב, בראותו את קדרות השמים, יחל לחשוב ע"ד ערירותו ומותו, וברדת „טפות קרות“ מן העבים הקודרים יעלה על דעתו, דעת משורר לירי-סוביקטיבי, כי זהו כבי העבים על שברו וכי טפות קרות כאלה תוריד גם יפתו על קברו... זהו שיר אירופי געלה, שלא היה בוש בו גם היינה. עברני יותר ממנו הוא השיר:

בְּחֵלו גְרָה עָלַי רֵאשִׁי עַת עוֹד יִחַלְתִּי, קְוִיתִי, מִזְשָׁם וְכִכְבֵּד רַגְשׁוֹתִי בְּלִבְבִי לָהּ מִקְדָּשׁ בְּנִיתִי.	אֶךְ עֵתָה מֵתוּ תְקוּמֵי וְרוּחִי מִבְּכָה חִלְקֵי, וּבְאֵשׁ נִשְׁפָּט מִקְדָּשִׁי, וְלִבִּי רִיק עַל גְּחֻלֵי. (p. 24)
--	---

החררו האחרון מזכירנו את המליצה הנעימה „ואעבור עוד בין הבתרים“. מר פריץ — משורר אירופי par excellence — איננו שוכח בכל-זאת, כי עברית הוא כותב, ובפה מלא נוכל לאמר, כי הוא אחד הראשונים בין אלה, שהוכיחו לנו, כי אפשר לבטא את ההרגשות היותר עדינות והיותר רכות, ואפילו את כל צללי-הרגש לכל גונו ומראותיו, בשפה העברית לא פחות מאשר בלועזית. זכורני, כי הח „איש יהודי“ אמר באחד ממאמריו כי רק במקרה כתב היינה אשכנזית! אותן ההרגשות הרכות שהביע בשיריו היו צריכות להתאר לא בשפת „עם ההוגים“ עם כל עקוליה וקשיותה, כי אם בשפת-הגביאים הרכה והנעלה בפשיטתה הציורית. ואמנם, בפראזות מעין „רוחי מבכה חלליו“ או „ולבי ריק על גחליו“ אנו מכירים את כל התמתחותה של שפתנו הפיוטית! התקוות המתות הן „הללי-הרוח“, שהרוח בעצמו מתאבל עליהם; לבו, שבו נבנה מקדש להאהובה, הוא אחריה-תבערה, אחריה-שרף תקוותיו, ריק אמנם, אבל „על גחליו“ עוד האהבה לוחשת גם בעמזומה — ועדים השירים האלה... את מהירות שפת-הציורית נראה גם בשיר הבא, הכתוב במשקל בלתי-רגיל אצלנו ביותר:

גַּם תִּמּוֹל מוֹדְשֵׁי מִמּוֹחִי  
 בְּאַרְבֶּה נִנְעָרוּ ;  
 רוּחִי נִחְבֵּא אֶל הַכְּלִים -  
 כִּי שָׁמוּ עֵינַיָה נִסְגְּרוּ,  
 וְשִׁפְתוֹתַיָה שָׁרוּ  
 עַל מוֹת אִשְׁרֵי "שִׁיר אַבְלִים" (p. 22)

אִז מִבְּעֵתִי  
 בְּעֵמֶק אֵין סוֹף שָׁל עֵינַיָה ;  
 אֶמְרִיָה לֹא שָׁמַעְתִּי,  
 כִּי אֶת נַפְשִׁי בַל יִדְעוּתִי,  
 אֶךְ זְמִירוֹת לִי הָיוּ דְבָרֶיָה,  
 וְאָמַר חֵי אֲנִכִּי . . . . .

אהר"א אשר טבע האהוב, בעומק־אין־סוף של עיניה, לא ידע נפשו, לא שמע גם את אמריה: הם היו לזמירות, למוזיקה נעימה, — ובכל־זאת או דק או הרגיש, כי חי הוא... וגם כעת לא ידע נפשו, גם כעת גורשו מחשבותיו ממוחו, רוחו סרה וכהה, אבל הפעם לא מרוב אשרו, כי אם מאשר נסגרו לפניו "עיניה־שמים" ושפתותיה לא עוד הביעו "אמרים־זמירות", כי אם שרו "שיר אבלים" — על מות אשרו... "התרכוזת הרוח" של האהוב מביאה גם לידי־התפלספות, כמונן לידי־התפלספותו של הלב ולא של המוח, ולכן יש בה כל מה שהביעו המשוררים הפילוסופים מכבר, כל מה ששאל וישאל הלב בשנויי־דברים ומענה לא ימצא. גם מר פריץ חוזר על השאלות הישנות, אך לפי־רוחו הוא ובתבנית חדשה, וככה הוא נוסך עלינו רוח־עצב ומרעיש את רוחנו מאד. הנה שיר קטן לדוגמה:

הַתְּדַעִי, יָפְתִי, הַגִּיר,  
 שְׁשֵׁם בֵּין הַקְּמָה  
 תִּפְרַח הַקְּנִיָה ?

הַתְּדַעִי, יָפְתִי, הַגִּיר,  
 שְׁשֵׁם כֹּל הַדּוֹרוֹת  
 זוֹרְעִים בְּדַמְעָה ?

הַתְּדַעִי, יָפְתִי, הַגִּיר,  
 שְׁשֵׁם יִדְמוּ יָחַד  
 לִי בִי גַם אֶהְבְּתִי ? (p. 25)

הַתְּדַעִי, יָפְתִי, הַגִּיר,  
 הַמְגִדֵּל אֶבְנִים  
 וּמִחֵיה רִמָּה ?

הכר הנרחב, ששם ינחו כל בני־מותה ושם תהדלנה גם תקותם גם אהבתם, הוא למשוררנו ניר, המגדל אבנים, מצבות גדולות ומדורות, שישם זורעים כל הדורות בדמעה — בשביל הרמה, ושם לא עוד תשמענה דפיקות הלב והמית־הרוח... הבית השלישי, המדבר על "קמה" ועל "תקוה פורחת" לא במקומו הוא ואיננו מוכן כל צרכו, וכנראה נלכד מר פריץ גם הפעם ברשת־הסימבוליסם, כאשר קרה לו פעמים רבות בספרויו הורגוניים. אך הנה השיר הבא אהריו:

הַאֲלֹהִים הוּא הַקְּרָא  
 תִּכְבֵּל וּמְלוֹאָה מֵתוֹהוּ,  
 או הַאֲדָם לוּ בּוֹרָא  
 אֵלִים בְּצִלְמוֹ כְּמוֹהוּ ?

הרעיון הזה ישן הוא אצל הלועזים, אבל החדש אצל העברים, אך החרוזים הבאים היו נראים כחדשים והיו לוקחים לבבות, לו גם היו כתובים לועזית:

הַיִּשְׁנָה שָׁם עֵין צוֹפֶיָה  
 וַיֵּד בְּסִפְר פּוֹתְתָת,  
 וְ"בוֹאוּ חֻשְׁבוֹן" הַיְשָׁלֵם  
 הַבוֹרָא עַל שְׁעָרֵי הַקְּנִיָה ?

„בואו השבון“ הוא השלט הגדול והנורא, התלוי על „שערי-המות“ — מה נחמד ומקורי הוא דמיון כזה! — ופתאם מתעוררים גם במוחו של המשורר כל הספקות המנקרים במוחות אין מספר זה אלפי-שנים:

הַיּוֹרְעִים בְּפָנָיו אֵל קוֹצִים	או כוֹתְבִים אֲנַחְנוּ עַל מַיִם
וְבִדְמָעָה נִבְנָה אֶת הַפְּלָעִים —	וְחֹרְתִים בְּחֹל אֶת הַתְּקוּרוֹת,
הֵא י נִכְבְּה נִכְבְּה (פְּבֹה) גַּר אֶתְבְּתִי	וְלַעֲשׂוֹ וְסָם לְמֹאֲכָל
וּמוֹחִי — מֵאֲכָל תּוֹלְעִים י (p. 26).	יִהְיֶה כֵּן מִסָּר הַדּוּרוֹת ?

בהתנגב הספק ללב, בבוא ההתפלספות עם כל מרידותיה — אז יבוא הקיץ להחיים העליונים, הטבעיים; וגם האוהב, בחשבו מחשבות מעציבות כאלה, בבואו להדור לעמקי-סרתי-הבריאה וסוד-החיים, ראה ונוכח, כי עליו לקחת ברכת-הפרידה מן האהבה, משושן-החיים, מכל עונג חמרי ורוחני, כאותו העלב, אשר הסיר את המסכה הנסוכה על פני-האמת בעיר זית במצרים... בטורים האלה אנו מוצאים את אותו הרעיון היפה, אשר הביע סמולנסקי, באמרו, כי אם רוצים אנו להתענג על ריח-השושנה, אל נא נססה להפריד בין עליה ולנתח את גידיה בכונה לדעת את בניתה ואת חלקיה הראשיים... שני-החרוזים האחרונים יבהילנו פתאם ויעוררו בנו חשבונות רבים... כתיבת-שירים באופן זה חדשה היא עוד בעברית ועלנו להכיר בעדה תודה רבה למר י"ל פריץ.

בסוף „העוגב“ יש פרק אחד בשם „תמורה“, כנראה, אחר-ההתפלספות הפיזית יבוא תמיד מיסטיציזם פיזי, לחש מלים, ההתוללות בערפל של דמיונות-תהוה, ואשר רק לפעמים נמצא בהן רעיון בריא. בפרק הזה הלך מר פריץ בעקבות הדיקאדנטים והסימבוליסטים הצרפתים, אותם המשוררים החדשים, שהחלו להחליט, כי צלצול-המלים כשהוא לעצמו דיו לשיר ואין צורך בכל רעיון פנימי. זולת-זאת קשה לנו להבין, מדוע הדפים שירים בלי-משקל, בלי-חרוזות ובלו-רעיון (זוה העקר), מעין:

בַּיּוֹם אֲבָלְתִנִּי הַשְּׂמִשׁ	חֹסֵי תַמּוּרָה,
בְּעֶרְבַּ עֲתִה תֵּשׁ פָּחִי	אִם רִתְּמִנִּיה,
וּבְצִלָּהּ פֶּה אֶרְגֶּע וְכוּ. (27)	גוֹלָה אוֹמְלֵל אֲנִי ?

פה כבר לפנינו לא שיר, כי אם פטפוטי-מלים מעציבות, היוצאות מלב נשבר, ומה דמות נערך לחרוזים משונים מעין:

בְּלִי כֹחַ,	מַדּוּעַ בְּל תְּקוּמִי
בְּלִי כֹדֵךְ	אֵךְ תִּשֵּׁת בְּעֵינַי.
בְּדִי גִיָּה י י (32).	אֵךְ מִקְסֵם תִּיּוֹן,
	אֵךְ תְּלוּם בְּעוֹף.

ואולם גם בפרק המוזר הזה אנו מרגישים את רוחו של משורר מצוין ואנו שומעים המיה דקה של לב נשבר, לחש נסתר של אוהב מתיאש, השואל:

הַגִּידִי לִי, תַמּוּרָה,  
הַאֲמַנִּים חֵי אֲנִי  
וְתַקוּמִי תַפְתוֹת  
קָמוּ מִקְבְּרֵיהֶן  
בְּעֵצָם לִיל תַּקְסָמִים ? וְכוּ

חרוזים כאלה מעוררים תונה איומה, המדכאה את הלב. והחרוזים הבאים, מאותו הפרק, מעוררים את הלב ואת המוח כאחד. למשל:

הגִּידִי לִי, תְּמוּרָה,	אֵת יְאוּשׁ הַרְקָבוֹן
מִדּוּעַ יָפִיחַ	אֶל פִּיִּם לַיַּל הַקְּסָמִים ?
רוּחַ תּוֹנָה תְּרִישִׁית	הַגִּידִי לִי, תְּמוּרָה,
עַל שְׂדֵמַת הַבְּרִיאָה ?	הַאֲמַנְךָ יָקוּם נְבִיא
הָאֵם לֹא נַפְשׁוֹת מְתִים	וּבִקְקַעַת הַעֲצָמוֹת
יִשְׁפְּכוּ אֶת רוּחָם (רוּחָן).	יַעֲשֶׂה נַפְלְאוֹתָיו ? (31—30).

כמה רעיונות והרהורים יעוררו חרוזים כאלה בלב כל איש המרגיש את המצב החמרי והרוחני הנורא של אירופה כולה „בסוף המאה“, ומה גם בלב־איש יהודי, אשר „יאוש הרקבון“ או „רקבון היאוש“ כל כך ירבה להשחית ולבלע בעמו... האמנם יקום נביא — ובקקעת העצמות יעשה נפלאותיו? האמנם יפח נפש בעצמות היבשות ומצד שני ילביש עור ובשר ועצמות את „נפשות־המתים“ בעודם בחיים, המרעילים את כל ששון־חינו, מאוינו המכעיים ותקוותינו האנושיות...?

וכמה ציוריות יש, למשל, בחרוזים האלה:	
הגִּידִי לִי, תְּמוּרָה,	מִדּוּעַ כָּל תְּקוּוֹתֵי
מִדּוּעַ כָּל תְּקוּוֹתֵי	אֵךְ רִיחַ נְצַנְצִים,
אֵךְ צֵל כְּנֶף צְפוּר,	אוּ אֲנַחַת הַרוּחַ
אֵךְ כַּעַר וְלִלְוִים,	כְּמִיתְרֵי הָעוֹנֵב,
אוּ כְּבֶק נְגוּהוֹת	אוּ רְחִים מֵל
בְּאֲדָמְדָם בְּקָר ?	עַל עֵלָה שׁוֹשְׁנָה ? (32—31).

האם רבים המה בעברית חרוזים עשירים במליחם ומבטאיהם ונשאים בדקות ציוריהם המרהיבים כחרוזי „העונב“ אלה האחרונים...?

\* \* \*

הרכינו להביא מן „העונב“ שירי־אהבה רבים וישונים והטעמום בשביל הקורא העברי, שלא הסכין בשירים כאלה. מה היתה מטרתנו בזאת? רבים יאשימונו, כי כתבנו פרושים ובאורים לשירים או כי רצינו להגן על המשורר מפני מבקריו; אך באמת היתה מנמתנו אחרת לגמרי. רצינו להראות עד כמה עלול רגש האהבה להתחלף לכמה גונים ולהתפוצץ לכמה ניצוצות. הנה לפנינו מחברת שלמה כתובה עברית ומוקדשה ל„הרגש, אשר מוצאו מימ־עולם וזמנו כומ־האדם עלי־אדמות“, ולא לשום רגש אחר (מה שאין בשאר ספרי־השירים בשפת־עבר, וע"כ בחרנו ב„העונב“), ובכל־זאת מה רבו הרעיונות ומה עצמו ההרגשות השונות, התלויים והמקושרים ברגש הזה! „זהו מעשה ישן, אך חדש ישאר תמיד“. כזאת אמנם יזכירו לנו שירי־„העונב“ באופן נעלה. אנו הטעמנו את כל שפעת־הרעיונות וההרגשות הדקים. שהביע המשורר העברי במחברתו הקטנה; האמנם כל אלה הם רק „כתנות עור, אשר יתנו עליו (על רגש האהבה) בעלי־החרוזים שבנו?“ — וזו פריץ אמנם משורר עברי הוא, ואמנם בתור משורר עברי יכול היה לתת על הרגש הישן „כתנות־עור“ חדשות. הקוראים זוכרים מה שאמרנו בראשית המאמר הנוכחי ע"ד התרכוזות הרוח בשירי־אהבה. שירי־אהבה אמתים הם שירים ליריים גמורים והרוח העצמי של ישראל מסוגל ביותר

להוצירה הלירית, כאמור, אם לא נשארו לנו מתקופת-המקרא שירי-אהבה רבים, שבהם היה צריך להתבטא הרוח הסוביקטיבי הוזה עוד בימיקדם, אז סבת-הדבר הוא — מה שנשארו לנו רק „כתבי-הקדש“, שבהם אין מקום לשירי-החול כשירי-אהבה. הספר האחד „שיר השירים“, שנצל באורח-פלא מן הננייה, מוכיח למדי, כי על הרגש האחד היו מוסבים ציורים ודמיונות והרגשות אין מספר גם בשירת-ישראל כמו בשירת היונים, ורק לישראל חסרו תמיד הרגשת-המדה ודקות-הבהנת-החופי שהיו ליונים, ואת שתי אלה על משוררינו החדשים לרכוש להם מספרי-העמים היותר מתוקנים. בעל „העוגב“ הוא, אהרי-מיכ“ל, הראשון בין משוררי-ישראל, שהתאמץ לרכוש לשיריו, המפליאים כל-כך בהתרכוזות רוחו של כותבם, כלומר בתכונה עברית אמיתית, גם את כל הסגולות היקרות אשר לשירי-האהבה היותר מצוינים, שכתבו טובי-משוררי-אירופה, וככה צריך החקוי, שחקה מר פריץ את המשוררים הלועזים, להחשב לא „חקוי של התבטלות“, כי אם ל„חקוי של התחרות“. אך שירי-פריץ יכולים להתחרות גם עם שירי-מיכ“ל: אלה האחרונים מצטינים אמנם ברוך ועדנה הרבה יותר, אך אין בהם הברק והריפות-הרעיונות, המפליאים אותנו כל-כך בשירי „העוגב“. — לדאבוננו טרם הגיעו קוראינו ואפילו מבקרינו ליד-ההכרה, כי שיר קטן מלא ציורים יפים והרגשה טבעית ונמרצה יקר לנו הרבה יותר מן השירים הארוכים על ישראל ותורתו וגלותו: ואולם קוה נקוה, כי יבוא יום וישראל ישוב לתחיה, ובשוב הרגשותיו להיות אז טבעיות ואנושיות, יהיה הספר הקטן הזה לדבר-הספין לכל בני-נעורינו, לישראל הצעיר, אשר ידע על אדמתו, בארץ, שבה הושר „שיר השירים“, אהבה וחיים אנושיים ולאומיים, מלאים וטבעיים.

## ראובן אשר ברודס.

(נולד כ"ה אלול תרי"א).

אין מטרתו בזה לכתוב את תולדות חיי ברודס ולתאר את כל אשר עבר עליו מיום הולדו ועד היום הזה, ממקרי ימיו ברוסיה, ממלחמותו בליטא, מצרותיו ברומניה, ממעשיו בגליציה ופעולותיו באוסטריה, כי על הכותב כל אלה לחבר ספר שלם, אשר יכיל בקרבו לא רק פרטי חיי האיש הזה הצריכים למוד בהיותם נאחזים וסבוכים בחיי אנשים גדולים וסופרים רבים אשר בא אתם במגע ומשא ומתן, כי אם גם התפתחות תקופת ההשכלה ברוסיה מימי מלחמת בעלי התקונים בדת ועד היום הזה. חיי ראובן אשר ברודס, שהם בכללם תמונת חיי היהודי הנצחי בזעיר אנפין, לא יוכלו להכתב בפני עצמם, והסופר אשר ישלם בהם יהו מוכרח להעביר לפני עינינו חלק גדול מספרתנו, אשר ברודס הגהו אחד מגדוליה, ולכל אלה צר לנו לעת עתה המקום ב"האשכול". אנחנו נסתפק כעת לעבור בסקירה רק על פעולותיו הספרתיות והשתדלותו לטובת בני עמו, בדברים אחרים: הפצנו לתאר את ברודס בקיום ושרטטים בתור סופר ושתדלן לטובת עמו.

בהיות ר"א ברודס בן ארץ ליטא ובהצטינו כבר בילדותו בידעותיו העבריות, התעורר בקרבו עודנו נער החשק הנמרץ לחבר ספרים. הנער בן שמונה שנים יושב על האבנים והוא כותב. לגלות שפוני טמוני קדש, לחפש נוטריקון מכתבי התנ"ך, לעיל פילא בקופא דמחטא, אלה כל מאווי נפשו. מה יכתוב למען ימשוך עליו עיני כל בני עירו ושמו יהי נשא על שפתיהם? הוא החל לחבר השנות על ה"פרי מגדים".

שנת 1868, היא שנתו של מ"ל לילינגבורג, אז נערכה בהחוק יד המלחמה נגד הוראים והמעפילים וחצים אחרים נפלו משדה המערכה מבלי משים גם לבית מדרשו של ברודס. רוח חדש החל לנשב בין בני הדור החדש, הידים הצנומות אחוז בגליונות, "החלוץ" ושימו בו את מעניהם. בוויילנא היתה מרקחה קטנה, או בא גם יעקב ספיר, חותן בריל בעל "הלבנון" לוויילנא, למען לאסוף חותמים בעד המה"ע הזה וידע לרכוש לו את הצעירים. בהתודעו אל ברודס הכיר כרנע את כשרונותיו וימריצו לכתוב מאמרים בעבור "הלבנון". בשנה ההיא עלה ברודס בפעם הראשונה על במת הסופרים, אך ככל צעיר העתיד להיות אמן גדול נגש גם הוא בתחלה באפלה ולא ידע לאיזה מקצוע יפנה, ויפן אז אל מאמרי החכמה, ויודפס ממנו "מאמר אגרת בקרת על כמה מאמרי תורה וחכמה הנאמרים ב"כבוד לבנון" שנה זו, אשר משך עליו עיני רבים וכן שלמים. בשנת 1869 נדפסו ממנו מאמרים תלמודים וגם מאמר בקרת תחת השם "ילקוט ראובני". בשנה הזאת החל גם לערוך פה ושם ב"המליץ" ו"הכרמל" מאמרים פובליציסטים הנוגעים בשאלות הזמן ויחתום תחתיהם את שמו "ראובן אבי"ב" (ראובן אשר בן יוסף ברודס). רעיו אשר התהלכו אתו ואשר השתוממו לפני עטו קראוהו אך בשם הזה ולרבים לא נודע בשם אחר.



ראובן א. ברורס.





בשנה הבאה הגנו רואים אותו כבר בתור סופר במלא מוכן המלה, מאמריו בחכמה מופיעים אך במספר קטן ודל, אך לעמת זה ירבו מאמריו הפובליציסטים המוצאים הן בעני קוראיהם. אז כבר העירו שפתו המהורה ורבת-התמונות, סגנונו הפשוט והחד, התולו השגון, הלך הגיונותיו וכל אופן כתיבתו תמהון בין הסופרים, וברודס היה בן לילה לאהוב הקוראים עברית. אז מצא ברודס את כשרונו. בהמליץ שנת 1870 ראה אור פיליטונו הראשון „שיחה שעה אחת אחר המות“. הפיליטון הזה מקומו יכירה בשדה מלחמת התקונים בדת. רב „ישן“ ורב „חדש“ פוגשים זה את זה שעה אחת אחר המות ויחלו להתוכח ע"ד דעותיהם והשקפותיהם. האחד ימלא פיו שחוק על רעהו וכל אחד הנהו נכון ובטוח, כי אין ככל העולם שומה גדול מן השנה. סטירת ברודס מתחלת להראות. בשנה הזאת נדפס פיליטון גם ב„הכרמל“ תחת השם „סופרי ישראל ברוסיה“, בו יופיע ברודס בתור דורש להסופרים ומטיף להם מלתו מה הזמן דורש מאתם ומה היא חובתם.

מברודס הפובליציסט והכותב פיליטונים יהי לאט לאט מקפיר.

בשנת 1874 מופיע ספרו הראשון „מסתרי בית צפניה“ ב„השחר“. לא גדול מאד הוא ערך הספור הזה, אך הנהו מראה כבר, כי ציור-תמונות ומעשים הנהו המקום אשר יוכל ברודס להתגדר בו. בהספור הקטן הזה נראה כבר כשרון ברודס בנוגע להקומפוזיציה והסדר. הנכון השורר תמיד בספוריו, בעוד אשר מספרים רבים בספרתנו, אשר גם להם היה כשרון מיוחד לספר את כל אשר ראו, נאחזו תמיד בסבך תמונותיהם עד כי נלאו למצוא את הפתח ולא ידעו איך לצאת מן הרשת אשר שמנו להם בעצמם. בשנה הזאת נדפסו ממנו גם מאמרים שונים ב„השחר“.

בשנת 1875 נראה את ברודס בווארשא. שם נדפסה מהברתו הראשונה, ספרו „מודה ועווב“, אשר מצא הן גדול בעיני קהל הקוראים. ב„מודה ועווב“ נדפסה ההודעה, כי עתיד המחבר להוציא לאור בקרב הימים רומן גדול מחיי ישראל תחת השם „הדת והחיים“ וכי מחיר „המודה ועווב“ קדש הוא להדפסת ספרו זה. הדפסת הספור הגדול הזה, שהיה יכול להיות, לו נמנה, הפיראמיד היותר גדול והנכבד בספרתנו, היתה אז בעיני ברודס לא רק חובה ספרתית כ"א גם חובה לאמית. בשנה ההיא בא גוטלובר לווארשא, ויעש חווה את ברודס למען יסע ללבוב ויוציא לאור שם את המה"ע „הבוקר אור“. ג"ל הודיע כבר ע"ד המה"ע הזה ב„המגיד“, אשר הופיע אז בליק, ובשורתו זאת נתקבלה מאת הקהל בשמחה רבה, וכבר נהרו חותמים רבים אשר נתנו את ידם לגוטלובר. ברודס קבל את ההצעה הזאת ויסע ללבוב ויערוך שם שלש שנים רצופות את „הבוקר אור“. מלבד מאמרים רבים מכילים שאלות הזמן, בקרת ספרים, דברי חכמה והערות על התנ"ך נדפסו ממנו בעתון הזה ספורים קטנים ובראשם שני החלקים הראשונים של ספרו הגדול „הדת והחיים“, אשר בו הפיץ המחבר להראות כבראי מלוטש את דרכי הדור הישן והחדש ולירות גם הצנים אחרים בקשרי המלחמה לכבוד התקונים בדת. ל. קנטור כתב אז בקרת גדולה על ספרו של ברודס זה ויפור לו מלא חפנים כבוד ויקר וירוממנו כמעט על כל הספורים אשר ראו אור בהספרה העברית עד היום ההוא. בשנת 1879 קבל גוטלובר את הרשיון להוציא את „הבוקר אור“ ברוסיה. מערכת „הבוקר אור“ העתיקה את משכנה לווארשא ואתה

יחד נסע ברודס שמה. שם נשאר כשלושה חדשים עד אשר המריצוהו דינים ודברים שהיו בינו ובין גוטלובר למשוך את ידו ממערכת „הבוקר אור“ ולעזוב את העיר.

או היתה עת צרה גדולה לאחינו בארץ רומניה, אשר נרדפו על צואר מפקידו הממשלה. על ידי הרדיפות האלה התעוררה שאלת היהודים ביתר שאת ועזו ואתה החל גם הרזה הלאומי לנשב בארץ הזאת בחוקה. הישוב בארץ ישראל היה משאת נפש רבים וכן שלמים וגם בחוץ לארץ רומניה האירו אחינו פנים להתנועה הזאת. דורשים רבים קמו לרכוש להתנועה הלאומית אוהבים וגואלים, ובכן נראה גם את ברודס ברומניה בשנת 1882. אם אמנם זר היה בעיר בוקרסט, אשר אליה שם פעמיו, בכל זאת עלה בידו לרכוש לו אוהבים ומכבדים, ובכן יחל ברודס בשנה ההיא להוציא לאור בעיר הזאת את עתונו הושרגוני „יהודית“, כלי מבטא התנועה הלאומית בעד העם. נפלא הוא המותו אשר הדפיס המו"ל בראש עתונו הלאה הם הדברים: „תדבר עמנו יהודית באזני העם“. „היהודית“ הזאת פעלה הרבה לטובת הרחבת רעיון הישוב ברומניה וביחוד עשו מאמרי ברודס הושרגונים המלאים רגשי קדש לעם ישראל רושם עז על כל קוראיהם, אך בשנת 1884 יצא לאור ברומניה הוקדהגלות והסופרים העברים לבשו כלי גולה ויעזבו את רומניה וברודס בתוכם.

מבוקרסט — לבלוב. להרחיב את התנועה הלאומית בין המון העם ולהשיב את הדור הצעיר אל חיק אמם הוקנה — זאת היא העבודה הקדושה אשר לקח ברודס מן הימים ההם על שכמו ואשר לא הניחה עד היום הוזה. לבלוב עלה בפעם הראשונה על הבמה וידבר באזני העם. בתחלה לא עשו דבריו רושם חזק על הנאספים וביחוד שחקן הצעירים לדרשותיו, כי הסכן לא הסכימו לשפתו הושרגונית, אשר תבדל מהשפה המדוברת בארצנו גליציה, אך לאט לאט משך את לבם אחריו עד כי באחרונה היה הוא להם המטופח האחד והמיוחד אשר הקשיבו לדבריו ועשו את אונם כאפרכסת לשמוע כל מלה אשר תצא מפיו. במות אז פריץ סמולנסקיין הודיע מלה רבים, כי ימלא ברודס את מקום הסופר המת ויוציא לאור בוויין תחת „השחר“ את הירחון „היהדות“, אך ברודס לא בא אז ויגה. את מיכל וולף עשה ברודס הוזה להוציא לאור לבלוב את „העקד ספורים“ ואת יהושע מזה אשר היה אז לבלוב כרת ברודס ברית להוציא לאור את „היהדות“ מדי שבועים. כל עלה היה בן גליצונות. די גליצונות הופיעו והחמשי היה גם מוכן לדפוס, אך לא הופיע מפני דברים פרטים שהיו בין ברודס ומזה. ב„עקד ספורים“ נדפסו שלשת החלקים הראשונים של „הדת והחיים“ וספורו היותר גדול בערך „שתי הקצוות“.

ב„שתי הקצוות“ מופיע ברודס בתור מספר נפלא, והספור הזה הוא לפי דעתי הראשון הראוי להזכר בבקרת תמה בספרותנו. התמונות הנראות לעינינו הן מעשי ידי אמן, ובצדק העיר אז מבקר הספור ב„הוסהוד“, כי זאת היא הפעם הראשונה אשר הניה ברודס את עטו האגיטטרי ויאהו בשרד האמן המפליא כל עין רואה. המחזות אשר יעביר ברודס לפני עינינו, ביחוד אלה כבתי אחינו המחזיקים בנישנות ומנהגי אבותיהם בעיניהם, הנם למעלה מכל בקרת וכל איש אשר קראם פעם אחת לא ישכחם לנצח. גם הצורה החיצונית של הספור הזה ואופן הערכתו עלו ביד המספר ככל צורתם החיצונית של ציוריו הקטנים, אשר אמנם לא יפלא אם נודיע

בוה, כי ברודס לא ישב לכתוב איזה דבר עד אשר ערך את הכל בראשו ועד כי יראה בעיני רוחו את התבנית והתוכן של ספורו או פיליטוני.

בשנת 1886 מופיעה מהברתו „זקנים עם נערים“ המכילה תמונות וציורים קטנים. בשנת 1886 „הרמון“. בימים האלה הגהו עורך בלבוב גם את הקובץ השנתי „אוצר הספרות“ במשך שלש שנים. המאמר „תבואת השנה“, אשר נחתם תחתיו השם Dr. Sabura יצא מעטו.

בשנת 1891 נמצא את ברודס בעיר קראקא. שם יוציא לאור במשך תשעה ירחים את „הזמן“, מכתב עתי אשר היו לו עתידות גדולות לולא קפדה היתו בלא עת. במה"ע הזה הופיע ספורו „שירים עתיקים“, אשר לא נגמר, וספורו „מאין לאין“, אשר יצא לאור בגליונות מיוחדים ואשר לא ראה גם כן את סופו. משנת 1893—1895 נראה את ברודס עוד הפעם בלבוב. הגהו מוציא שם לאור את המה"ע הושרגוני „הכרמל“, „הוועקער“, אשר יצא לאור אחר כן מדי שבוע בשבוע תחת השם „ידישעס וואַכענבלאַטט“. במכה"ע הזה אשר היה כלי מבטא להחברה „ציון“ בלבוב נדפסו מאת ברודס בחתימת האותיות Rir פיליטונים רבים, אשר משכו אליהם את עיני כל הקוראים, כפיליטוני „דאס איינע וואַרט“, „בריעף וועכסעל צווישען פּשישלאשטין אונד הכרמל“, „אויפן גליטש“ ואחרים רבים, אשר מהם נעתקו לשפות אחרות.

בשנת 1895 ימשך ברודס את ידו ממערכת המה"ע הזה אשר יחדול להופיע, ומן השנה הזאת אפס כל הזון ממנו על שדה הספרה העברית, כי מלבד הפיליטונים הקטנים אשר הוא מדפיס פה ושם, ואשר רובם הגהו מעתיק בעצמו מאלה אשר נדפסו כבר ממנו בשפה הושרגונית לשפת עבר, לא יצא מתחת ידו דבר רב הערך, אשר ראוי לשים אליו לב. כעת הגהו חי בוויין ומקריב את זמנו וכחותיו לטובת הרעיון הציוני, אשר פשט צורה ולבש צורה בימינו אלה. בכל אספה גדולה לא יפקד מקומו בין הדורשים ואל דבריו יחכו כל הצעירים אשר יאהבוהו מאד ויוקירוהו כתלמידו בלבוב, אשר חגגו בשנה הזאת את חג מלאות לו שלשים שנה מיום עלה על במת הספרים ברוב פאר וחדר וישלחו לו עט זהב טהור למנחת מזכרת עולם. הצעירים יאהבוהו, כי הגהו הפשי בדעותיו וידע לדבר בדברים הוצניים להבות אש על עם ישראל ועתידותיו. ברודס הגהו גם דרשן נפלא. דרשותיו שהוא הורש בשפת זשרגון או עבר הנן מבושמות ומלאות חדודים והתולים, וכל מלתא דבדהותא שלו יספר האחד לרעהו.

בשבתו לפני שבועים באחד מבתי הקאפע בעיר וויין בחברת ברודס ובדבריו אתו ע"ד ימיו אשר עברו, אלה ימי המעשה אשר היה כמו שר וגדול בספרתנו, התמלטו מפיו הדברים האלה:

„כעת היה ואנכי אשוב ואהיה לברודס הזה אשר היה לפני שנים בעת צאת הדת והחיים“, ו„שתי הקצוות“ לאור. אחדש כנשר את נעוריו ושמי יָדַע עוד הפעם בספרתנו העברית! מי יתן!

דוד רוטמבלום.

וויין, א' סיון, תרנ"ח.

## רות לאצארום.

Nahida Remy.

„אנכי אינני חפץ לתאר בספרי חדרים וכליהם, אנשים ותכונותיהם, נשים ותאוותיהם, כי לא ריאליסט אנכי. אנכי אינני חפץ לתאר בספרי תוצאות המוח והלב, כי שניהם יחדו מעצורים גדולים הם להנפש, שהיא חלק אלוה ממעל. אנכי הנני ציר הנפש. הנני ציר הנפש העוה שנפלה חלק לאחד מרבבה, לאחד מני עשרת רבבות, אשר ממנה תוצאות למעשי האדם הגדולים, העושה אותם בלי כל עכוב ולמרות כל מכשול, כי עוה עליו מצות הנפש לעשותם. אשר על כן אני מתאר על פי הרוב את האנשים כאשר הם באמת, אך כאשר יכלו להיות ע"י כחות נפשותיהם הנפלאים.“

אלה דברי פשיבישיבסקי, חקרן הנפש הנעלה במחברתו הקטנה Pro domo mea, אשר הוציא לאור בתור הקדמה לספרו De profundis, עלו על דעתי בשבתי לכתוב על אדות נאהודא רימי ולתת ציור קטן מהתפתחות נפשה, כי הנפש הזאת הנה אחת מני רבבות, נפש מלאה כחות נשגבים המנבחה לעוף ונושאת את האדם אתה מעלה מעלה על כרחו; נפש מלאה יופי אשר התנשאה על החלאה והזוהמא של המאה התשע עשרה, נפש מלאה תאות האמת בכל תוקף ועזו, אשר התגברה על כל המניעים והמכשולים אשר מצאה על דרכה, נפש מלאה הכרה עצמית החולכת בדרכה אשר התותה לה בלי כל עוזר ומושיע.

בארץ איטליה עמדה עריסתה; באיטליה, אשר שמיא בעין הבדולה לטוהר, אשר אויר ארצה חיי נשמות, באיטליה אשר יפעת התולדה עושה רושם נכר על כל נפש יפה אשר תתרחב ותתענג למראה הוד הבריאה, באיטליה המגדלת משוררים וציורים, ועוד זאת: באיטליה — הארץ האחת הנקיה בימינו אלה משנאת היהודים, אשר עדיה לא באו גלוי הזרם המכוער הזה המכאוב כל חלקה טובה בכל מקום אשר אליו יגיע. משם לנאהודא רימי הנפש היפה, אשר התענגה תמיד על יפעת הטבע, הנפש הדקה המרגישה את היופי במקום אשר עיני אלפי אנשים לא יראוהו, הנפש הרחבה המכילה בכל בתיה פיוט ואהבה עוה לכל קודש ורם, הנפש אשר כנפש נביאה תספוג לתוכה השפעת כל עתיק ונשא בבריאה, יהי הר, עמק, אדם או לאדם, משם כשרונה לציר בשרד עלי גליון, חכמתה אשר על ידה התודעה אחרי כן בבירת אשכנז לצירים נודעים לשם, מהם גם יהודים (מוריץ לויזון), אשר השפיעו עליה רב שפע לטובת התפתחותה.

בעודה ילדה קטנה, אשר לא ידעה להבחין בין טוב לרע, מת עליה אביה אשר הביא טרף לה ולאמה — ובכך שתתה באבה את כוס התרעלה, אשר החייט משקים לבני תמותה, ותרע כי נולד האדם לחיות בפני עצמו, האסון הזה היה המניע הראשון, אשר דחה אותה על דרכה בחיים, בתחלה חיתה את אמה חיי צער, אבל



רות לאצארוס (גאהודי ריבוי)



אחרי כן נפרדה מאתה, כי נמרה אמה לעזוב את העיר ולנוע לארץ אחרת, למען תמצא מחיה מהוראות שעה, ונאחידא הקטנה, אשר נפשה נקשרה בנפש אמה, נתנה על יד אחת הנסיכות, אשר לקחה אותה לה לבת, המעצור הראשון על דרכה בחיים, נפשה, אשר הפצה לחיות בפני עצמה, לחיות חיים הפשים בלי השפעות, אשר למרות רוחה הן, נפשה זאת פגשה במכשול, הנסיכה היתה קתולית-אורד-תודוסית, בעלת נפש צרה, נוטה לצד אחד, והילדה הקטנה היתה מלאה אהבה לכל בריה בבריא, היתה מרבה לשאול ולחקור ולא יכלה למצוא שמחה ונוחם בלמודי הוקנה, נפשה סבלה אז לחץ נורא, כי הרגישה רגשות עבדות תחת השגחת הנסיכה הוקנה, אשר לפעמים יסרתה בשוטים למען תסור למשמעתה, וכאשר תענה אותה הוקנה כן רבתה נאות נפשה החפשית, אם גם היא בעצמה לא ידעה או מה חסר לשלומה ושלותה, והנה היא מוצאת על פי מקרה את ספרי הקדוש וקוראת בהם, איזה דלתות נפתחו לפתע פתאם בבתי נפשה ומהן נוזל חום לכל בדי עורה, היסוד הראשון להתפתחותה, אכן הפנה אשר מאסוה בני משפחת הנסיכה ואשר עליה נשענה הילדה ככל כחות נפשה, הרוח הקדוש המנשב בספרי הקדוש השיב מעט את נפשה מכל תלאותיה אשר עברו עליה, בה מצאה נוחם על כל צרותיה, בה מצאה את "דבר-מה" אשר חסר לנפשה ואשר היא בעצמה לא ידעה לכנותו, כל הספרים שמצאה בבית הנסיכה כספרי דימא וסי, אשר בכחם למשוך אחריהם נפש ילדה קטנה בהוויותיהם והבליהם. היו כספל בעיניה וספר התנ"ך העקר, אם אמנם קראה גם בחשק נמרץ את "היהודי הנצחי" של סי, זה הספר אשר לא פסק משלחן כל אדם יודע ספר בימים ההם. עוד דבר נפלא, לכל משרתות הבית תפן נאחידא הקטנה עורף, לא תדבר עמהן מטוב ועד רע, ועמליה המשרתת העבריה היא רעותה, לפניה תשפוך כל שיחה, לה תספר את כל תולדותיה, בחיקה תניח ראשה וממנה תקבל נוחם, איזה דבר ימשכה אל העבריה מבלי אשר תדע מדוע ולמה, היא תרגיש חסרון בנפשה, הלחץ והדחק הזה יגדלו מיום ליום, עד אשר תגמור לברוח מבית הנסיכה ולנסוע לאמה, על ההחלטה הזאת לא השפיע הפצה הכביר לבד כי"א גם הרומנטיקא אשר באה לה מקריאת הרומנים של דימא וסי, שהם מלאים מקרים כאלה, וכל המרבה ללחום נגד פגעי החיים הרי זה משובח, ובלייל אישון ואפלה, בעת אשר יושבי הבית כבר הוו שכבו על משכבותיהם, קמה הילדה הקטנה ממתתה, יחפה וחצי ערומה פתחה את הדלת לבל ישמע איש את קול הליכתה, ודרך החלון ירדה ארצה ותברח מבית הנסיכה יהודה בלי כל משען ומשענה מבית הנסיכה ומעירה לאמה.

מקרה בודד כזה אצל ילדה קטנה, שטרם בגרה, הוא כאמת נפלא במינו, ראשית כל נשתומם על החפץ האדיר בנפש עלמה קטנה הוודעת היטב, כי כל דבר רע הנעשה על ידה יגמול לה שבעתים, שנית הכה הכביר שלא יחת מפני כל, שיוודע ומרגיש, כי יוכל לכלות את הכל אשר יחפין, ושלישית העדר היראה אצל עלמה קטנה הולכת בחצות הלילה ללכתה, המקרה הזה מעיד על כחות הנפש של נאחידא דימי, אשר הראו נפלאות בימים הבאים.

אמה, אשר מצאה את מחיתה בדוחק גדול, נתנה את בתה על יד הגזירות, לאחד מבתי הספר הרבים ממין הזה הנמצאים באשכנז, המכניעים את נפשות התלמידות

וממיתים בהן כל הגש הפשי וכל הכרה עצמית. בית הספר הזה היה מניעה חזקה בדרך התפתחות נפש נאהידרא רימי, כי אם אמנם לא הועמה נפשה, ככל זאת לא הלכה קדימה ולא מצאה מנוח. גם ממורותיה לא הפיקה הנערה הקטנה רצון. כי סבבה אותן תמיד בשאלות, אשר לא ידעו לתת מענה עליהן. תאות האמת, אשר התגברה אז עליה מאד, לא נמלאה, אשר על כן החלה לותר עליה, והצד השני בנפשה, תאות היופי, התגבר עליה ביתר שאת ותהי לצַרְה. בבית הספר לצירים התודע לאנשים רבים, אך מעטים מוצאים הן בעיניה. הציור הוא כל הפצה ותאות נפשה, בו היא מוצאת נוח, אם גם לא מנוח. והנה נתן לה ציר אחד את התנייך במתנה. הספר הקדוש הזה עורר בקרבה את הרגשות הישנים ותאות האמת התעוררה עוד הפעם בקרבה בכל תקפה. האמת והיופי מלאו הפעם את כל בתי נפשה, פטר קרנליוס, אשר התודע אליה, מדבר אתה על ענינים גבוהים ונשגבים העומדים ברום העולם, והתאוה למלא את החסר בנפשה מתגברת אז עליה עד מאד, וביחוד התאוה לדעת את הכל הכתוב בתנ"ך על בוריו, כי הגד הוגד לה, כי התרגומים הגם רובם ככלם משובשים ונמצאו במ חסרונות רבים.

אז החלה להרגיש כי קשה מאד לאשה להיות לבדה, כי היא מוצאת מכשולים על דרכה, ונקל לה לבוא למטרתה אם תהיה בצל איש, אשר יגונן בעדה ועוזר לה בכל מעשיה. בימים האלה התודעה גם אל הסופר והמבקר הנוצרי רימי, אשר היה איש ידוע חולי, מוכה ונגוע, ותתן לו את ידה, כי הכירה בו איש הפשי מכל משפט קדום הרודף את האמת והצדק. כשבע שנים ראתה אתו חיים, חיים שלווים ולפעמים גם נעימים, כי אצל האיש עליה מרחו ותחת השגחתו כתבה גם ספורים ומאמרים במכ"ע שונים, וגם חיונות אחדים, אשר הוצגו על כמת החיון, ובם מצאה נוחם ותרופה בעת צרותיה, אשר עליה היה להפוך את משכב בעלה בחליו, אשר לא קם מן המטה אשר עלה עליה.

והנה בשנות השבעים החל רוח השנאה לישראל לנשב בראשונה באשכנז ושאלת היהודים עלתה לפתע פתאם על כל שלחן, כאלו היתה יד נעלמה בכל אלה, ותמצא לה גם פותרים בלתי קרואים בכל בית וארמון. ככל זרם חדש אהו גם הזרם הזה בכל ארבע כנפות הארץ, וככל דעה חדשה מצאה לה גם הדעה הזאת אוהבים ואויבים. מחברות עפו ממחנה למחנה. אהבת רימי להרוח העברי התעוררה, אבל אהבתה להאמת לא נתנה לנפשה לצדד בזכות היהודים בלי כל סבה, בלי כל מניע פנימי. אשר על כן גמרה אומר להכיר את תכונות העם הזה ותולדותיו מספרתו העתיקה והחדשה, מאופן חיי משפחותיו, מתהלכותיו במשך ימי היותו ככל עם בין העמים ובימי פזורו על כל כדור הארץ. ותפתח את ספרי שלידן, דיליטש וגרויא ותקרא במ בכל מאווי נפשה, ותישם את מעיניה בספרי יוסט, ודיסויער, גרמיץ והצברג היו לה למשיב נפש. אז החלה למצוא לאט לאט את אשר בקשה מימי נעוריה ועד היום הזה, את כל איש חכם, אשר פגשה באחד הבתים אשר התארחה את בעליהם לחברה, דברה ע"ד ספרת ישראל וקורותיו, ע"ד נביאי ישראל וספריהם, עד כי יראוה מאד הנשים העבריות והעלמות העבריות בדעתן, כי לא תוכלנה לשוחח אתה כהפצה ולתת לה מענה על כל שאלותיה או תשובה על תמהונה, כי לא תוקרנה ננות ישראל את שפתן וספרתן, כמעשה הבנות בתוך כל עם ועם.



בימים האלה הכירה גם לדעת את הפרופיסור משה לאצארוס, חוקר הנפש המהלל, ונפשה הורמה על על ידו, כי היטב לחדור אל רוחה עמוק עמוק. החכם הזה, אשר השכיל להכיר נפשות העמים ואופיהם ולהעמיק חקר בסתרי רוח לאומים רבים, הוא הכיר גם הנפש הנעלה הזאת, אשר שמה לה תכלית אחת למטרה ואליה שאפה בכל מאמצי כחה. הוא הקריב אותה אליו ברוח נדיבה ויחל לנהלה על מי מנוחות והתפתחות נפשה קרבה להשתלמותה. בראותו אותה מעמיקה בספרי הקדש העיר את אונה, כי מן ההעתיקות לא תוכל להכיר את הרוח האמתי המרחף על התניך אם לא תלמוד את השפה העברית, למען תוכל לקרוא את ספרי הקדש במקורם הראשון. תחת השגחתו החלה נאהידיא רימי הנוצרית ללמוד את האלפא ביתא, דבר אשר אחיותינו העבריות היו יכולות להקנות. גם צונין, ילינק ורינאן הביאוה והקריבוה למחנה העברים וגייגד ומונק עזרו על ידה להכיר את העם הנצחי ולאחבהו בכל לבב. שקידתה העצומה הפליאה את לב הפרופיסור וזיקר מאד את ערכה ויתמכנה בכל אשר היה לאל ידו.

תקופה חדשה בחייה הביא ספרה „האשה העברית“, אשר חברה בעצת מנהלה ומוקדה הפרופיסור לאצארוס. כאשר הציע החכם הזה לפניה לכתוב את הספר הזה לא אבתה רימי לשמוע לקולו באמרה, כי קצרה ידה לכתוב ספר רב הערך כזה. אבל הוא, אשר ידע היטב את מעלות רוחה, דבר על לבבה, ותשמע לו, ששה ירחים שלמים עבדה יומם ולילה למען קבץ את החומר להמלאכה הנכבדה הזאת, וכל אשר רבתה לעבוד, כן גדלה אהבתה לעבודתה, עבודת הקדש הזאת, כאשר הגיד עליה הפרופיסור לאצארוס בהקדמתו לספרה. האשה העברית בדורות עברו וגם בדור הזה היא בעיניה סמל האהבה והיקר ובכל לבבה השתוקקה להיות כמותה. בעבודתה זאת מצאה נפשה מנוח, כי באה אל תכליתה, אשר אליה שאפה, ובכל זאת בערה עוד אש בתהום נפשה ואיזה חסרון לא נמנה בקרבה, כי נפשות כאלה אם תשתוקקנה אל איזה תכלית לא תשלינה ולא תרנענה עדי תשיגנה אותה כלה. ובכך בא לה הרעיון להתגורר.

מבלי שאול את פי איש נסעה לגינף למען יביאה הרב תחת כנפי האמונה העברית, והנסיעה הזאת היא הנקודה הגבוהה (קולמינאטיאנספונקט) בחייה. האמונה העברית הטחורה והלאום העברי הנפלא משכו את הנפש היקרה הזאת אליהם. את המנוחה השלמה, מנוחת הנפש, אשר נאהידיא רימי היתה רוצה בה, מצאה אחרי אשר היתה לעבריה.

על דרכה לגינף פגשה במיטיבה ואיש חסדה הפרופיסור לאצארוס. אשתו מתה עליו בשנה הזאת והוא נפל למשכב בעיר פרייבורג. ששה שבועות נשארה רימי על יד משתו ותהפוך את משכבו בחליו, וכאשר שב לאצארוס לאיתנו שלם לה ככל תגמוליה עליו — וישאנה לאשה.

ומאו שמה: נאהידיא רות לאצארוס.

ובחולה מסוכן אחרי אשר שב לבריאותו מספר לכל מבקריו את עניו הקשים ואת מצבו במשך ימי חליו למען ישמח וישמה על האושר הרב אשר מצא בשובו לאיתנו, כן גם ספרה נאהידיא רימי בספרה „בקשתך“ את כל ימי חייה, את

נענועי נפשה להתכלית הגבוהה ואת כל עניה אשר מצאה עד אשר מצאה את אשר בקשה. „בקשתך אלהים — ומצאתך“ — אלה הם דבריה האחרונים בספרה. כפני המשורר המפורסם בירנסטון בירגוזון העבים והגסים, אשר אינם נותנים כל עדות מרוחו וכשרונות נפשו; כן גם פני נאהידיא רימי לא יגידו ולא יספרו מנפשה הנפלאה אשר עליה ישתוממו בני אדם לאלפים. רק עיניה הגדולות הנטויות לנקודה אחת ושפתותיה הדקות והסגורות אומרות, כי לא נקל הוא למצוא פתרון נכון לחידת נפשה, הנפש אשר אין משלה בימינו אלה, שהם ימי פזור כחות הנפש לכל הצדדים בלי תכלית מרכזית, אשר אליה תתנשא.

ויין,

דוד רוטבלום.

### משירי התהיה

(אחרי הקינגרס הציוני).

<p>ראינו מתעורר ונאסף העם מצפון, מדרום, ממזרח, מים, מאמצות גלותו המרה; מה גדול הרגע בחיי הלאום, משבים הוא מצנקה, עמקה בתהום, ים עוני, ים שפלות, ים צרה ...</p> <p>נאספים הכנים לקריאת האם, מאחד עמנו — מה גדול היום! — עמנו המפזר בתכל; ודופק בחוקה, וימנה הלב, ותקנה חדשה משפחת הכאב, ושירה חדשה — האבל ... ל. יפה.</p>	<p>שמענו שיר חדש, שיר אשר ודרור, מסוים חדשים של תקנה ואור, שיר עם המתעורר לתהיה; עמנו מתנער, עמנו עוד חי, בקינות ויללות לעמנו אין די אין די לו בשירי תאגיה!</p> <p>שמענו שפתנו הנעימה, בהד שיר אביב, ומלאה עלומים והוד, שפתנו היתידה השרידה, משפתי הצעירים באחקה ועוז, שפתנו עוד חיה, עוד ניבה לא מת — שפתנו — שפת עם העתידה!</p>
--	---



ד"ר יצחק שלמה פּוֹנֶס.



## ד"ר יצחק שלמה פוכס ז"ל.

אך כשרון הפשעה יעדה חינונו:  
הרבות טוב מהרנו רבו ימינו, פי  
הקמנו וקנת איש תום שייבת גְּבַר.  
(רנה"ו).

„צעיר סתום וכמוס יכסה את הארון הזה, בו טמונים חיי איש נפלא, נאצל רוח, חיי איש חולם, הוגה נכאים, אשר קצרה יד כל אדם לבוא עד חקר תכונתם ואל מסתרי סודם. רק אחד הוא היודע יצר כל היצורים, „לאלהים פתרונים“, הוא יודע פשר הסבה הזאת ולו רק לו נגלה פתרון החידה הסתומה הזאת, פתרון חיים כמוסים ונפלאים, אשר בתקוות נעימות ונעלות החלו את ארחם ובעצבון ושממון כלו את מעגלם כאביב ימיחם; הוא רק הוא ידע את סתרי הנפש הזאת, אשר עוד לפני שנים רבות, בשנות למודו בבתי מדרש החכמה, נלחמה מלחמת החיים והקיום, המחסור הכבד עליו אכפו ומעצורים ומכשולים אין מספר היו פרושים ברשת על כל צעד וצעד וימדדו את חיו, מאפס תקוה ותוחלת התמוטטו ונליו, לא ידע להוקיר את חין ערך החיים, „והארץ היתה תהו ובהו וחשך“, התבל היתה כארץ ציה לפניו, כעמק עכור ובתפתה ערוך, „ורוח אלהים“, אשר התנוסס בו תמיד, הפיץ להרום את עמודי החיים ולקעקע את קיר הומותיהם, כי נכסף נכסף לשוב למקורו הראשון אשר ממנו הצב, למקור חיים רוהנים, למקור האור האמתי. אולם „גר אלהים טרם יכבה“, והגר הזה האור גם בהיכל החכמה והדעת ויפיץ אור בהיר ומוקק על ספרת ישראל והשפה העברית. אשר אותה אהב המנוח אהבה עזה וטהורה כל ימי חיו, וקני האור הזה הפיצו את זהרם ויפעתם על העדה הזאת, אשר ידעה להוקיר את ערכו ומעלת כבודו מיום דרכו כפות רגליו בפעם הראשונה על אדמת העיר הזאת“.

בדברים הקצרים האלה, אשר העיר אחד החכמים והרבנים בהספדו אשר נשא על אחי האמלל ד"ר יצחק שלמה ז"ל, אשר נקטף בדמי ימיו מארץ החיים בשנת ד"ל ובש"ק פ' וישב בשעה השביעית בבק, בלכתו לביה"כ להתפלל ולהשיף לקחו ה"ך לפני קהל עדתו בעיר קוויטיון, מורביה, צפונה אמת מרה, אשר רק היודע את חיי המנוח ואת ארחות מותו יודע להוקירה ולרדת לעמקה. אך אין מטרתו במאמרי זה להאיר את מחשבי הטרנידיה הנוראה אשר בחיי אחי המנוח, כי לתכלית זו הקדשתי זה כבר ספר שלם (\*), ובה אסתפק רק בדברים מעטים על ערכו הנעלה.

(\* „מצבת זכרון“, תולדות ד"ר יצחק שלמה פוכס, חיו ופעולותיו, אשר כפני סבות ידועות עלי לעכב עוד את הרפסותו.

אם כל אדם „עולם בפני עצמו“ הוא, לא מליצה ריקה היא לעמת המנוח, אשר מוסרי חייו רק בעבודת הרוח, עולם אחר לא ראה, עולם שני לא ידע — וזה היה בעוכרו. הוא חי חיים פנימיים, חיים נפשיים מבלי פנות אל העולם הגדול, המבקש גם הוא מכל אדם את שלו, לתכלית אחת שאפה נפשו מימי ילדותו עד היותו לגבר, לתכלית אשר היתה משאת הלומוותיו ומבחר שעשועיו בימי נעוריו, ואשר לה הקדש גם מהוריו אשר אהבוהו כאישון בת עינם, והיה כאשר קרב אל מטרתו אשר אליה נשא את נפשו, כאשר קרב אל שפות הים אשר טלטלה נוראה בסערותיו — והנה ראה כי טעה טעות נוראה בחשבונו, כי שגיאה נוראה נמשכה הרך כל ימי חייו, כי נשא את נפשו אל הבל, אל מטרה אשר לא יכלה השקט את סערות נפשו, אשר השתוקקה ללמודים בלי כל קץ ותכלה, שגיאת חייו זאת והשקר והתרמית אשר פגש בכל דרכיו, התרגנות נפשו בהוכחו לדעת, כי רק ההונף והוודע ללכת לפני כל רוח מנשב ישב כסא למשפט והאמת נעדרת — כל אלה דכאו לארץ את היותו, עד כי קפדו כאורג לפתע פתאם את פתיל חייו בפעם אחת...

יצחק שלמה פונס היה אחד היחידים השרידים אשר בהם יתקמו דברי חכמינו ד"ל, כי אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה. הוא היה אחד מאלה, אשר הלמודים הם מאכלי נפשם וגם גויתם, היכולים לחיות יום או יומים בלי אוכל, אך אף לא שעה קצרה בלי ספר. הוא היה אחד מאלה, אשר נפשותיהם מתפתחות כחידה, אחד מאלה הנבדלים בתולדות רוחם מאלפים אחרים, אשר כחות נעלמים וגפלאים פועלים בנפשם ומשפיעים על מעשיהם, הוא היה אחד מאלה — אהה, מה מעט מספרם בימינו אלה! — אשר לבם כלב ילד, הנושא אותו תמיד על שפתיו, המאמין בכל מבלי דעת כי לא כשר כל דבר, אשר יכשירוהו שפתי כל גבר, הוא היה אחד מאלה, אשר הוציא משפט על כל בן אדם לפי נקודת הלך מחשבותיו ורוחו הוא, אשר על כן ראה ידיו בכל איש הקרב אליו, רע בכל אדם המדבר אליו, והיה כאשר נהפך לפעמים משפטו למשפח לו, כאשר הרעו לו בפעם בפעם רעיו אשר אמר כי קרובים הם לנפשו — נהפך לאט לאט רוחו בקרבו, וכילד תם המכה את הכסא אשר נגפה בו רגלו והמשקין את כל סביבותיו באמרו, כי קשרו עליו קשר, כן שקץ גם הוא באחרית ימי חייו כל אדם זה, ירא מפניו תכלית יראה, דמה בנפשו כי בא להרע לו, עד כי היה גם הרעיון הזה אחת מסבות מותו...

באשר התנשאה נפשו לעולם האצילות ותפן עורף לשעשעיהלדה, לעולמו פה על כוכבו אדמה, לא ידע המנוח להתהלך את האנשים לפי רוחם, להנף להם או להשתחוות לפניהם, כי זרים היו לו דרכים כאלה ולא ידעום כלל. הוא לא היה, כאשר ידמו אחדים ממכיריו, מוגדלגב אשר לא מצא די און בנפשו לעשות ולפעול כאנשים אחרים, אשר לא הרהיב לדאוג למוכותו ולחיו כאשר יעשה כל איש מפני יראה פנימית אשר קוננה בלבבו — מכוריו אלה לא הכירוהו למדי וישפטו כשפוט כל אדם אך למראה עיניו. המנוח ידע היטב את תכונת נפשו זאת, הוא הכיר בעליל כי לא רפד על שושנים, כי ימצא מכשולים על דרכו בחיים, אך הוא לא יכול — לו גם הפיץ — לאחוז במעשי-חנה, לבקש חסד נדיבים, מחיר דברים חלוקים מחמאה, ולא ירא פן ינהם באחריתו וירע לו בעמדו לברו בחיים.

הד"ר פוכס לא היה בעל כשרון מיוחד, בעל כשרון במקצוע אחד, כי לא גדל בארץ נאורה, אשר שם יתמצנו להוציא מכל אחד את כשרונו המיוחד אשר נתן לו מן הטבע, כי אם היה בעל כשרונות רבים, אשר כל אחד מהם התפתח לפי הזמן והמקום עד מקום שידו מגעת. לו נשאר בארץ מולדתו רוסיה, ולא כתת את גוליו למקום ההשכלה בבירת אשכנז, כי אז אולי התפתח בו כשרון מיוחד, והוא החריפות הנפלאה מאין כמוה, ידיעתו את התלמוד בדרך החכמה והבקרתו, כי התלמוד היה בימי נעוריו משאת כל נפשו, הוא שעשעהו בעת אשר דאגות החיים סובכוהו והוא טרם ידע לאן פניו מועדות. התלמוד היה לו גם עקר בעת אשר החל לשום מעיניו בספרים לועזים והספרים האלה טפל.

אחרי אשר עזב את החרד, אשר בו בלה את מבחר ימי ילדותו רבים מאתנו, את החרד אשר אורו המשחת שם מחנק לצוארו ואשר מציץ את דמי עלומיו כעלוקה, את החרד הצר, אשר ממנו אך ממנו למחלותינו הלאומיות תוצאות, כמו: מעוש"דם, מעצור בפעולת הראה, מניעה בגדול הנף, צרות-החזה, ויחל ללמוד ככל "בהור"בית המדרש" בפני עצמו אחרי אשר ידע כבר את התנ"ך עם מפרשיו על בורים — אז התנפל על התלמוד בתאוה עזה עד להפליא, ולפי דבריו בתולדותיו אשר כתב בידי עצמו בשנת 1884 (בתור מאמר בהכנסו לגימנוזיום בברלין) מצא בלמוד התלמוד נוחם וגמול בעד כל רע ואי-נעים אשר פגע או בחייו, וגם אחרי שנים רבות, בעת אשר עסק ב"שבע החכמות", היה התלמוד שמחתו. יש ערך פסיכולוגי לידועת המנוה הזאת, כי כמו שלמד בשמחה את התלמוד, אשר היה צריך להתעמק בו ולדרת לתוך עמקה של החלבה, ללמוד בעמל ויגיעה, כן גם השתלם בכל ימי חייו אך בלמודים הצריכים הקירה, קבוצין מחשבות וירידה לעומק דעת המהבר, כמו הקירת תולדות ישראל, מקצוע הביבליאוגרפיה העתיקה והומיהם, ואך לנשיתו זאת לנו להורות, כי יצאו מתחת ידו ספרים ומאמרים נודעים כ"בן בלעם", כחקירותיו ע"ד סעדיה גאון וכמאמריו ב"החוקר", אשר עשו רשם אדיר, חזק וקים בעולם החכמה והמדע. — לשקידתו לא היה כל קיץ. גם בספר תולדותיו הכתובות בידי עצמו מודה המנוח, אשר לענותו הותרה אין חקר ומעוררו לא הפיץ לשמוע ומה גם להשמיע אחת ממעלותיו התרומיות — כי "שקידתו בלמודים היתה כל כך חזקה, עד כי גם אבותיו היראים בני הדור הישן, אשר התענגו לראות את בנם הבכור מתמיד בלמודיו ושוקד עליהם בלי-הרף מבקר ועד ערב החלו להתעבר עליו, כי שם לו גם לילות כימים ולדאוג לו פן תדבקו הרעה בבריאותו, אשר לא היתה שלמה בו כל ימיו" אך הוא לא שם את לבבו לכל אלה, כי שקידתו זאת היתה שמחתו, ועל השבון גויתו הוסף להביא טרף לרוחו יומם ולילו. תורתו היתה לשמה בלי כל תכלית, בלי כל תקוה לגמול, היא בעצמה היתה לו התכלית. בשכתו לפעמים בדר במועדיו, יושב והוגה גם בשנים האחרונות על דבר ענין, אשר אולי ימלא עליו איש אחר שחוק ואשר היה בימים האחרונים למקצוע אשר בו יעדרון חכמים אין מספר, למשל באיזה שעה, באיזה יום, לפני או אחר הצהרים נברא גאון פלוני — והנה עלה בידו להוכיח ע"י מלה אשר מצא באיזה כתב יד, כי הגאון הפלוני לא נולד כאשר כתב החכם האלמוני בזם זה מ"א ביום אחר — אז האירו פניו, עיניו הפיקו שמחה, שחוק נראה על דל שפתותיו ויקם ממושבו ויצא כמעט במחולות משמחה על ההמצאה הגדולה אשר עלתה בידו,

כי לבו ונפשו נתונים נתונים היו לחכמת ישראל, החכמות האחרות היו לו לפרפראות, לאמצעים לתכלית, והלשונות הרבות אשר השתמש בהן היו לו רק למליצים ספרי חכמת ישראל הכתובים בהן, רומן, ספורי-אחבים או איה ציורים אחרים, אשר לא נגעו בקורות ישראל, לא קרא כמעט בכל ימיו, כי לא יצא לו שכרם בהפסד עתו... הנטיה הנפשית הזאת לחכמה, השתללות המנוח לאסוף רק ידיעה בחכמת ישראל, היא היא אשר הכתה שאיה את מטרתו הראשונה, אשר אליה שאף, משפמו זה יבואר בהמשך דברי.

ככל האבות השמחים מאד לראות את בניהם שוקדים על למודם ובוניהם מנדלים באויר ע"ד עתידותיהם, כן גם לבשו הורינו היקרים ששון כמדם למראה בנם הנחמד הזה, אשר נודע בכל העיר ביאליסטק, "לולמע"קה המתמיד" (שמו היה יצחק שלמה ולמן), ויחלו להשוב מחשבות על אדות ימים יבוא, מה יעשו את בנם ואל איה מטרה יקדישוהו, כי לא על זלמ'קה ללכת בדרך אשר ילכו בו כל בחורי בית המדרש, לשאת אשה בן שמונה עשרה ולאכול לחם חסד על שלחן חותנו, כי לא לזה הוחן בנם מאת הטבע בשכל ישר וזכרון שנון, ביחוד חשב אבינו נ"י, המצטיין בעצמו בשכל זך וישר ואשר נהל בעצמו את למודי בניו בלמוד שפת עבר ותנ"ך, הרבה מחשבות עד כי נמר אומר, כי יהיה בנו הכבוד לרב בישראל, אשר ירביין תורה ברבים ויהיה למופת לבני דורו. את החפ"ן להשיג את המטרה הזאת השפיעו אבותינו על נפש המנוח, עד כי היתה המחשבה הזאת הרוח החיה באופני חייו, והחפ"ן הזה הרעיש עוד ביתר שאת ועז את נפש המנוח מנפש הוריו, כי בחיותו כבן חמש עשרה טעם כבר מטעם עין הדעת, ובהיותו חונן מאת הטבע בבקרת ישרה יורדת עד תהום כל דבר, ראה גם את המצב הרוחני השפל אשר עליו עמדו היהודים יושבי ארץ מולדתו, ויבוא עליו רוח אלהים להיטיב בתור רועה נאמן את מצב היהודים ברוסיה, להקריב את שתי הקצוות הנראות שם אחת אל אחת, להאיר את המחשכים הנוראים, אשר שררו בקרב מחנה החסידים ולקרב את הנאורים, אשר עזבו כבר את גבול ישראל ויתנכרו לעמם, בדברים אחדים: להיות רב נאור, להשליב את התורה ואת החיים, את הזמן ואת האמונה, ובשמעו מערך ביהמ"ד לרבנים בברלין שם שמה פעמיו בשנת י"ח לימי חייו, שם קרה לו אשר יקרה לכל עלם משכיל, אשר יעזוב את עירו בכרם מלא בש"ס ופוסקים ויגיע לעיר גדולה מלאה חכמה ותרבות, על כל הפרטים הרבים נעבור בשתיקה, כי לא את תולדות חייו ככל פרטיהם ודקדוקיהם אנו כותבים בזה, אם אמנם סבל המנוח בימים הראשונים הרבה צרות ויגון למכביר, ככל זאת לא הניח ידו ממטרתו אשר מלאה את כל בתי נפשו, שכלו ורוב ביתו, תום דרכו וישרת מעשיו עוררו אהבה אליו בלב כל מכיריו, אשר התודע אליהם, ובעזרתם מצא לו מורים חכמים אשר החלו להורותו דעת בשבע החכמות, עד כי במשך שנתיים ימים נכנס להמחלקה העליונה באחת הנימנויות בברלין, אשר בקרה ב' שנים ויהוד עם זה בקר גם את בית המדרש של הרב צ'ומבר והתודע אל שומעי לקח בתי המדרש לרבנים בעיר הזאת, ויכיר את הרבנים המטיפים ויודע לה, כי לרבים ככלם תורתם אומנותם שעשוה קרדום לחפור בה, ואין איש בתוכם אשר יתאמץ בכל עוז לאחזה את הקרעים הגדולים והנוראים הנראים בבית ישראל, וירא כי ראשי הקהלות יתגהגו את הרבנים לא בדרך הנמוס והיושר, כי עבודה רבה,



שאינה נוגעת אף כמלא נימא למצבם או להשתלמותם, מונחת על כתפות הרבנים ובי עלימו לתת ספר כריתות לאהובתם הראשונה, היא התורה והחכמה, וכי הרבנות היבשה, התלויה על הרשות יפות לבד, תשלל כל זמנם וכל מנוחתם. הרעיון הזה לא נתן לו מנוח, כי הוא ידע והכיר את עצמו וידע, כי אם יושם מעצור בלמודו, או תמו חייו, כאשר הסכין לאמור תמיד בהלצה לרעיו: „אנכי אכלה אולי את למודי שעה אחת לפני מותי“ (איך ווערדע מיינע שטודיען פיעלליכט איינע שטונדע פאָר דעם טאָדע אבסאלווירט האבען). הרעיון הזה הכה בו שרש רב ונפשו החלה לבחול ברבנות ולא בקר עוד את בהמ"ד לרבנים ויחל לפנות בכל לבבו אל החכמה, בהשתדלות חכמים רבים, אשר הכירו את ערכו הרב, בהם גם אהדים אשר אהבו להתקשט גם בנוצתו, ותמכוהו ככל אשר היה לאל ידם, השתלם במשך עת קצרה במדעים שונים, ביוחד בחכמת ישראל, ויודע שמו לתהלה ולתפארת, מאמרו אשר כתב במכ"ע עברים ולועזים אשר לישראל משכו אחריו לבות חכמי ישראל בכל ארבע נפשות הארץ, כלם השתוממו על שכלו החד והישר, בו יקלע תמיד בכל דבר אל השערה ולא יחטא, ובקיאותו העצומה בכל הדרי המחקר וההגיון ובכל מקצעות התורה וחכמת ישראל, ויחלו להריץ אליו מכתבים ולשאת ולתת אתו בענינים ספרתיים, ויהוו לו עתידות טובות, כי יהי אחד המאורות הגדולים אשר יאירו על שמי היהדות וקרנים בידם להי עמנו הרוחנים. מרוץ־האגרות בינו ובין חכמי עמנו הם תקופה רבת־ערך בהי המנוח, אלפי מכתביו המפורים והמפרדים — ואשר אני משתדל לאספם ולאגדם לאגדה אחת — המה אוצר בלום, במ צפונים המון מחקרים חדשים בכל עניני חכמת ישראל וספרתו, רעיונות נעלים על ישראל ועתידותיו והגיונות נפלאים על האמונה והדעת. כאשר אהב המנוח להתרועע פא"פ ומכירו היו לירידיו הנאמנים, אשר לפניהם נגלו מרחבי נפשו העדינה, כן דבר במכתביו אל רעיו בלא לב ולב וישפוך לפניהם כל שיחו, עד כי רעיו מרחוק ידעו והכירו אותו היטב כרעיו מקרוב, וכלם כבדוהו והוקירוהו בכל נפשם בגלל ידיעותיו הרבות וביחוד בכלל תכונות־נפשו הנעלות, יראת־שמים הקדמת לחכמתו, אהבתו להאמת, ענותו, תסירותו והצניע־לכתו, במשך ימי בקרו את האוניברסיטה במחלקת הפילוסופיה ללשונות בני קדם ערך מאמרים מדעים במכ"ע העברים הלבנון, הצפירה, המליץ, הכנסת, וביחוד „בהמ"ד" שיצא אז לאור בליק ואשר ארבעה ירחים אחר־מות הרד"ג ז"ל ערכהו בעצמו על שם המו"ל, ובמכ"ע אשכנזים וצרפתים המקדשים לעניני ישראל, ויעסוק בהרחבת שפת עבר אהובת נפשו ורעיון הישוב בא"י, הוון רוחו, בין אהינו האשכנזים, לא שקט ולא נח לפעול לטובת עמו, הקהיל קהלות, יסד אגודות והכין כתי מקרא לספרים עברים. והיו בברלין למופת לכל בני גילו ילידי רוסיה והיה אהוב ורצוי לכל מכיריו. וכאשר היה עסקן גדול לתועלת הכלל, מלא ברכת ד' ורב אונים לבית ישראל, כן הסרה לו התשוקה לעשות מה לטובת עצמו וישפיק תמיד במועט וירעב לפעמים ללחם ולא התאונן מעודו באוני מכוריו, בהם עשירים ונדיבי־לב ודועים, על מצבו השפל, וכה התרחק יום יום מארחות העולם ומן החיים המעשיים ולא השב ע"ד מטרה נכונה בחיים ולא בקש מקור נאמן לפרנסתו וירא את כל

תעודתו בחיים: להשתלם בלמודים שונים — ביחוד באלה אשר לא רבים יחפצו לבלות בהם ימיהם ולהשוך מעמל נפשם, כמו לשונות בני קדם — ולפעול כפי כחו ומצבו לשיבת ציון ועריכת נר לשפת עמנו. בעוד אשר רוב בני גילו אשר למדו אתו יחד, ולא הגיעו לפעמים עד קרסוליו, גמרו זה כבר את חק למודם, הכתרו בכתר ד"ר ועזבו את בית המדרש לרבנים ובאו אד המנוחה ואל הנחלה איש איש כנטיית-לבבו, חלם הוא הלומות שונים ע"ד עתידות עמו וכל קדשיו, וכאשר ראה, כי אין עוד לפניו כד"נרחב בברלין שם פעמיו, אחרי שבתו שם כשמונה שנים, פארוזה, שבה השתלם בלמודים שנים אחדות ופעל להרחבת שפת עבר בין בני הנעורים, גם שם כמו בברלין יצא שמו לתהלה, והח' הפרופ' דרנגבורג ז"ל שלחהו לבית עקד הספרים באוקספורד לחפש אחרי כתבי-יד של סעדיה הגאון, ואמנם אחי ז"ל מוצא שם כתבי יד יקרים, שמו"ל ספרי סעדיה הגאון השתמשו בהם לתכליתם — כמובן מבלי הזכיר את שם ממציא כתבי-היד, מניהם ומסדרם לדפוס, כי חכמת מסכן בויה בימינו — בתוכם כתבי-יד נעלמים בתולדות הדקדוק ובאור כה"ק אשר ערכם טרם נודע עד כה לחכמי דורנו, וינהל כבוד ויקר מכל מכיריו ושומעיהם, אך אין איש שידאג לא להיותו נפשו כמרחבי ים ורגשותיו כהמון גלים שוקקים לבוא אל חוף משרה-מדעית, משרת מורה בבית ספר או מנהל אוצר ספרים וכדומה, וכלו משרה אחרת, ומה גם הרבנות, היתה שנואה לו, אך לא איש ענו וחכם מסכן כמותו יגיע אל משרה כזאת. אחדים ממכיריו ומוקיריו בפאריס, בראשם הרח"ג נדיב-הלב ויקר הרוח ר' צדוק הכהן המליצו אמנם טוב בערו לפני מנהלי ביהמ"ד לרבנים אשר באנגליה, אך בכאו ללונדון ובראות הרב, והחכם" העומד בראש ביהמ"ד הנ"ל את הצנא מלא ספרא הזה, מוצא תואנה לדהותו, ובאין לו תקוה בלונדון שב שנית לברלין, ופה הפצירו בו ידידיו הנאמנים כי ישתדל להכתר בתאר ד"ר, למען יוכל לקבל עלי משרת "רב" באחת הקהלות, והפעם הבלגי על תשוקתו הפנימית ויט און קשבת לתהנוני ידיו ויסע לברן בשווייץ ויעמוד על המבחן ויצא מכתר ד"ר בתואר "מצוין מאד", ובעזרת ידיד-נפשו החכם הנעלה הפרופ' ד"ר דוד קויפמאן נבחר לרב ומטיף בעדת ישראל קוויטיין (מורביה), אשר על כפים נשאתו ותתפאר בכבודו לעיני כל קהלות אוסטריה, ופה יכל אמנם לעבוד בנפש שוקמה לטובת חכמתנו ולהכין לדפוס את כל החומר היקר, אשר צבר מנגנו ישראל ועתיקות ספרתנו באוצר הספרים בברלין, פאריס, לונדון ואוכספורד, אך הה, אוצר המדע הזה היה אסונו, ועושר שמור לבעליו לרעתו", והנה אבד העושר ההוא בענין רע, ואוצר החכמה מלא דעת ותבונות ירד פה לטמיון גבר. בקש המנוח לשבת בשלוה ולנוח מעצבו ורגו בימי חייו, ויבוא עליו פתאם שד משחת להישיבת את יפעת האושר הזה מטהרו, להשיחות ולאבד עולם מלא, מלא עושר רב של חכמה והשכלה אחרי עבוד שנה לימי כהנתו בקויטיין. דברי ימיו, קורותיו ופעולותיו בשיש השנים האחרונות לימי חייו יתנו לסופר חמר רב לעסוק בו, אך כאמור אין מנגמתנו בזה לספר כמו תולדות המנוח, וגם טרם הגיע הזמן להאיר נתיב על התקופה הזאת, שבה צפון תורה שלמה ילקח טוב ...

המשורר הנודע ד"ר שלמה מנדל קרן חרת על מצבת קבר המנוח, אבן  
שיש יקרה, את הכתבת הזאת:

## פ"נ

יְהוּדֵי נְאֻמָן עִם אֵל, שׁוֹחֵר טוֹב לְיִשְׂרָאֵל,  
פָּאָר חֲכָמֵי הַדּוֹר,  
צַר וּמְצוֹק סְכָבוּחֵהוּ, לְחַמּוּ בּוֹ נִמְרָרוּהוּ,  
נִיִּירִידוּהוּ אֶל הַבּוֹר.  
חֹקֵר לְשׁוֹנוֹת וּמַדְעִים, מְדַבְּרֵי נְהַמְדֵי וְנָעִים,  
כְּרִיִם לְבוֹנֵה נְמוֹה,  
קָבְרוּ פֹה לְנוֹתוֹ, הַשְׁמִימָה עֲלֵתָהּ נִשְׁמָתוֹ,  
סִתֵּר עֲלֵיוֹן לָהּ אוֹר!

אדם ביקר אבד כמותו להיהדות, סופר מצין לספרתנו, חכם נעלה לחכמתנו, אשר  
לולא המכשולים הרבים והעצומים אשר מצא על דרכו היה פועל הרבה במקצוע  
החקירה שבה, ועלינו הנשארים לבכות את מותו ולהציב לו מצבת-זכרון בלבבנו  
ובספרתנו, אשר אחי ז"ל המית את עצמו עליה. תחי מנוחתו כבוד!

יעקב שמואל פוכס.

## גם ציונה.

פה עֲבָדִים מְשֻׁלוּ בְנוֹ,  
נְהִי אֶךְ מְאוֹם, סְחִי ;  
שָׁם - מִי וְדָמָה, יִשְׁנֶה לָנוּ  
אִי נְשׁוּבָה נְחִי ז

אִי עִם נְהִיָּה בְמוֹ הַיּוֹנוּ,  
מְנוּ יְתֵד, פְּנֵה ;  
אִי אֶךְ יִשְׁחַק וּמְלֵא פִינוּ  
וּלְשׁוֹנֵנוּ רָנָה.

רוּחַ יוֹאֵב תִּלְכְּשֵׁנוּ,  
רוּחַ גְּבוּרַת צְדָקָה ;  
בְּעַד עֲמֵנוּ, בְּעַד אֲרֻצֵּנוּ  
חִיקוּ וּנְתַחַקְקֵה.

אֵל נָא יִבֵּא מִרְךָ בְנוּ  
מִפְּנֵי חֶרֶב יוֹנָה ;  
נִמַּח לָנוּ מִה שְׁלָנוּ -  
נִשְׂא גַם צִיּוֹנָה ז ז

נפ"ש.

שְׂאוּ צִיּוֹנָה גַם וְהִגַּל,  
דִּגְלַל מִחֲנֵה יְהוּדָה ;  
מִי בְרָכָב, מִי בְרָגַל  
נַעַשׂ נָא לְאַגְדָּה.

יַחַד גִּלְכָּה נָא, נְשׁוּבָה  
אֲרֻצָּה אֲבוֹתֵינוּ,  
אֵל אֲרֻצֵּנוּ תִּאְהוּבָה,  
עֲרַשׂ יִלְדוּתֵנוּ.

שׁוֹבוּ, שׁוֹבוּ מִמְרַחְקִים  
אֲרֻצָּה אֲרֻץ אֲבוֹת ;  
נוֹסוּ, נוֹסוּ מִמַּחְשָׁשִׁים  
וּחְבוּשׁ עֲרֻבוֹת עֲבוֹת.

פֹּה גִדּוּפִים בַּק נִשְׁמָעָה,  
חֲרָפָה מִנֵּת חִלְקֵנוּ ;  
חֲקִים קָשִׁים אֶךְ גִּדְעָה,  
נִשְׁקַי יַד מִבְּנוּ ;

## שומר ישראל.

וּתְעַמְד לָהּ שׁוֹמֵר בְּלִילָה וּתְעַל  
עַל עֲרֻשָׁה לְשִׁבְחָה בְּאַגְנָתָה,  
וּתִשָּׂא עֵינֶיהָ שְׁמוּמָה מִמַּעַל -  
אִם פְּגִיחַם לֹא אֲדַמּוּ רְאֵתָה.

וְעַמָּה הִיא נִחָה גַם לְבָה בְּמוֹת,  
כִּי שׁוֹמְרָה לֹא וּמַעַל בְּשׁוּמְרָה ;  
גַּם רְאֵתָה עֲבוֹים עַל פְּנֵי הַרוּחַ  
נִשְׂאִים וּבָאִים הָעִירָה.

וְעֵנִים פִּכְשׁוּ וּמִטְרוֹת נִתְכוּ  
וּבִצָּה עֲמָקָה הִתְקָה,  
וּתְחִי הַקְּרִיָּה, כִּל לְבוֹת אִי נָחוּ,  
כִּי אֲבָן גִּלְגָּה - מַעֲמָקָה.

כָּלֵב מְלֵא פֶחַד מִפְּנֵי בְנוּ בְּלִיעַל,  
מַפְּלִי עַל עִירֵי אִימָתָה,  
הַבִּיטָה עוֹד עִירֵי שְׁמוּמָה וּמַעַל  
לָנוּחַ עַל עֲרֻשָׁה, מִשְׁתָּה.

זֶה רְבוֹת בְּלִילוֹת לָהּ נִפְשָׁה שְׁבָעָה  
נְדָדִים, גַּם יוֹמָם לֹא נָחָה ;  
כִּי עֵינָה רְאֵתָה גַם אוֹנָה שְׁמָעָה  
דְּבָרִים, שְׁתִּירָא עַל פְּכָה.

פְּעֻמּוֹם כִּכָּר אֲבָלָה הָאֵשׁ אֵת כְּתִיבָה  
וּאֲנָשִׁים אֵת יַתֵּד הַמְּלָמָה,  
וְאֵלֶּה יִזְכְּרוּ הָעִיר מִשְׁפָּתֶיהָ -  
לֹא תִשָּׁב עוֹד שְׁלֹחַה וּשְׁמָתָה.

ו- וְיֹמֵר הַקְּרִיָּה אֲזוּ שָׁב לֹא לְמַעַנּוֹ,  
 בְּעֵלְיָה שָׁם יִשְׁקֹף וְיִצְפֶּה ...  
 וַיִּפְתַּח יַת גְּעוּר מִשְׁנֵתוֹ חֲלוּנֵי  
 וַיִּקְרָא בְּגִירוֹן: "עַל מִצְפֶּה ז'  
 וַיִּשֶׁן הַשׁוֹמֵר גַּם עִירֵי יִשְׁנֶה  
 וְרוֹאִים בְּחֻלּוּמָם רַק בְּצֶה ...  
 אֶף בְּרַק וְרַעַם הַפְּרִיעֵי הַשְּׁנֶה  
 וַתִּרְא אִישׁ לֹחֵט בְּהַקְרִיצָה ...

נח ראזענבלום.

מִי פָתִי כִי יִסוּר עַד הַנְּהָה לְשַׁלֵּחַ  
 בְּכַתְּוִים אִישׁ אֲכַלְהָ, בְּעֵרָה,  
 בְּמִמְטֵר, בְּכִצְהָ, שְׁנֵשׁ בָּם דִּי כַח  
 דִּי עֲצוּר גַּם פְּבוֹת תְּכַעֲרָה ? ...  
 גַּם שׁוֹמֵר הַעֲמִידָה וְהוּא שׁוֹמֵר אַמוּנִים,  
 לֹא יָנוּם, לֹא יִישֵׁן בְּלֵילוֹת ...  
 וַתִּבְטַח עוֹד שְׁנֵית שְׁמִימָה הַמְּמוּנִים  
 וַתִּשְׁכַּב וַתִּישֶׁן - בְּאַפְלוֹת ...

פטרבורג.

### לַעֲשׂוֹ אָחִי.

הַיְלֵלְנִי נָא מִנֵּד אָחִי מִנֵּד עֲשׂוֹ כִי יִרְא אָנֹכִי אֹתוֹ  
 (יִישׂה יב.)

הֵן כְּבֵר לָךְ הַקְּבִימִי עֲלוֹת מַחִים  
 וּמַה אֹכֵל עוֹד תֵּת ? הַגִּידָה מִכְּרִי ז'  
 מִקְצוֹת כָּל הָאָרֶץ וְאַסְפּוּ עֲלֵי גִבּוֹם  
 וּכְזֹאבִים רַעֲבִים לֹא יִשְׁבְּעוּ מִכְּשָׂרִי,  
 הַתְּקַרִּיב לָךְ קִרְבָּן מִקְרִישֵׁי גִבּוֹם ?  
 הֵן לֹא אֲנִיבָה לְשָׂדִים לֹא אֵלוֹת ז'  
 קַח מִנִּי אֲשֶׁר תִּקַּח, קַח לָךְ עִירִי ז'  
 קַח כָּל אֲשֶׁר לִי, קַח בְּסִפִּי וְהִבֵּי,  
 קַח אֶת דְּגַנִּי תְרוּשֵׁי וְיִצְהָרִי  
 כַּךְ אֵל תִּהְיוּ לְמָרוֹם אֵל מִקְבֹּשׁ לְכָבִי ז'  
 אֶף שׂוֹא אֵתָה אֹמֵר אֵלַי רַחֵם וַתִּמַּח ז'  
 הֵן קִשְׁה עֲרַף אָנֹכִי יִבְעֵת מִכְּבָר ז'

וְכַשְׁיוֹת עֲרַפִּי מִימֵי חֲרָפִי לָךְ מוֹדַעַת  
 עִם אֱלֹהִים וְאַנְשִׁים בְּהַתְּלַחֲמָתִי ז'  
 וְאִם שְׁנֵאת אַחִים כָּל מוֹסֵר פּוֹרְעַת  
 הִלֵּא כְדָמוֹס וְקָרִים כְּבוֹרְתָה שְׁלֵמָתִי ז'  
 בְּשֵׁם אֶף גִּזִּיד עֲבִישִׁים אֲזוּ מִנִּי לְקַחַת  
 אֶף דָּמִי עַד הַיּוֹם בְּמַה שְׁפַכְתָּ ?

לֹא אֲשַׁאֲלָךְ מַה הָאֵף וּמַה חָרִי ?  
 גַּם חֶסֶד וְחַיִּינָה מִמָּה לֹא קִוִּיתִי,  
 הֵן שְׁלוֹם אֵתָה לִי כְּמִלְאָךְ אֲכַרִּי ז'  
 וּמַתְּנֵת יָדָה אֲנִי כְּלוּתִי,  
 עַל חֲרָבָה תִּתְּנֵהוּ מַחַת הַשְּׁמַיִם  
 וְנִשְׁקִי כַּךְ נִסְכֵי דַמְעוֹת גִּיטִים ז'

יִבְעִיתִי אָחִי, שְׂאֲרֵי וּבְשָׂרֵי ז'  
 שְׂדֵרְתִּי רַבְצִי, הַשְּׂמֵת אֶת נְוִי,  
 עַל שְׂבָעָה יָמִים כְּבֵר פְּוֹרֵת אֶפְרִי  
 וּבְחוּמָמוֹ עוֹד אַחֲמָם לָךְ, הֵן זֶה הוּא תְנוּ ז'  
 בְּעַד גִּזִּיד עֲבִישִׁים לִי הַכְּבוֹרָה מְכַרְתָּ  
 וּמֵאֲזוּ וְעַד הַיּוֹם לִי שְׂנֵאת נְמַרְתָּ ז'  
 שְׂנֵאתָ נְמַרְתָּ, עֲבַרְתָּה לִי שְׁמוּרָה  
 הֵן אַחֵר עוֹרִי נִקְפּוּ מִפּוֹתִיָּה ז'  
 אֹד מִצֵּל אָנֹכִי מֵתוֹהַת הַמְּדוּרָה  
 וּמִנְעִפּוֹ עוֹד לֹא נָח לָךְהָ,  
 הַתְּבַרְכֶּה לְקַלְלָהּ כְּבֵר לִי הַתְּבַרְכֶּה  
 וַחֲמַתָּה אָחִי עוֹד לֹא שְׁכַבְהָ ז'

עוֹד אִשְׁףָּה בְּעֵרָה, עַד שְׂאוֹל יִוְקַת  
 וּכְבֵר עֲצֻמוֹתֵי נְחֹרוֹת, אִין כִּי מְתוּם ז'  
 גּוֹלָה אַחֵר גּוֹלָה כְּעוֹמֵתָה נִדְרָת  
 זֶה שְׁנֵים אֶלְפִים מֵאֲזוּ וְעַד הַיּוֹם ז'  
 מִמָּה עֲשׂוּקָה כְּבֵר פִּישְׁמָה וְעֵרָה  
 הַעוֹד לֹא דִי שְׁלוֹמִים בְּעַד הַכְּבוֹרָה ?

לָךְ יָדוֹם שְׁעֵרוֹת, אֲנָרוֹף גְּאֲדָרִי ז'  
 לֵב חָזֵק מְצוּר גַּם קוֹל בְּכִבִּיא  
 וּכְבֵר בְּכָל פֶּה אֲכַלְתָּ אֶת בְּשָׂרִי  
 וְאֵיזָה מִנְחָה אָחִי עוֹד לָךְ אָבִיא ?  
 מַה יַעֲלֶה לָךְ לְרַצִּוֹן לְרִים גִּיחוּם  
 הַתְּקַרִּיב לָךְ עוֹד דָּם, חֲלֵב אוּ מִח ?

בוז זָחַהּ, מִצִּיּוֹן מַחִו, מְלוֹךְ אֶת צִיּוֹנִי י  
 אִם לֹא נִלְאִיתְּ הַפּוֹת עוֹד אִם עַל בָּנִים,  
 כִּי אֵל תִּלְחַם בִּי כְּאוֹיֵב מִסְתָּרִי  
 הֶרֶב כְּמוֹ אֶרֶב וּבְהִסְתֵּר פָּנִים,  
 שִׁים גּוֹי תִחַלֵּל בְּעֶפֶר לְדוֹשׁ  
 תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְקַח לְךָ הֶרְבוֹשׁ י

וְאֵנִי אֶחָ אֲמַלֵּל בְּמִנְחָה אֲסַבֹּלָה  
 נִפְלִיתִי בְנוֹפְלִים, וְאֶלְמִתְּךָ מָקָה י  
 לִי תִבֵּל מִזִּבְחֵךָ, וְאֵנִי הִשָּׁה לְעוֹלָה  
 קוֹל דְּמִי אֲחִידָה צוֹעֵקִים מִן הַאֲדָמָה י  
 גּוֹי גַּמְתִּי לְמַבּוֹים, עוֹר בְּעַד עוֹר,  
 אֲךְ הִנֵּה לְמִצְעָר פִּשְׁטָן, וְאֶת נַפְשִׁי שְׂמֹר י

נויארק ב"ג אדר אלף תתכ"ט לגלותנו. יצחק ראבינאוויץ איש קאוונא.

### אֲזַכֵּרָה נְגִינָתִי!

הוא העמיד תלמידים,  
 המה בני הנביאים,  
 להיות מורים תלמידים,  
 מוציאים ומביאים,  
 להסיר בשפתי דעת  
 אמרי אל בשערים,  
 לכל-און שומעת  
 מוסר ומישרים.

להעביר התענועים,  
 בל-הבלי האלילים  
 נשלמים וידועים,  
 את העם מהבילים;  
 לטהר המחשבות  
 מתבלי העמים  
 ולאחד הלקבות  
 להיות יחדו תמים.

רוחו הוא קבצם און  
 ויפד האגדה,  
 עם רם מעם לא-עו  
 לו תורה ותעודה.  
 עם אחד בלמו  
 יחד בתי אבות,  
 אל מלפם עו למו  
 והמה עמו נדבות.

אז על אדמת קדש  
 בקרנת היכל יה שם,  
 במועד שבת חדש  
 בהתאסף נדיבי עם;  
 משוררי אל אז שרו  
 שירות אל עדינות,  
 שם במשא שרו  
 שם נצחו בנגינות.

שירת קדש תמומה  
 מעירת לב רוח  
 זמרת יה הנעימה  
 עלימו תנוח.  
 ביה איש אל יודע  
 יעלה מבית חמר,  
 אמרי אל שומע  
 לו יביע אמר.

שמואל גלוי עינים,  
 אבי זאת השירה,  
 ברא ניב שפתנים,  
 עבודה וזמירה;  
 הגות לב עבודה  
 לא מנחת בפנים,  
 רננה שיר קול תודה  
 וארשת שפתנים.

גאות-ללב ממארת.  
מתעבדים עם שונים  
אחריהם ומשוכו,  
פעבדים ואדונים  
את ערבים יערכו.

ספרתם עובו  
ברוחה ויהנו דפי,  
ספרת זר יאהבו  
בעינים ברילת יפי.  
את שפתם שקחו  
ינקרו אותותיה,  
את ארצם זכחו  
בגרים לא-בניה.

הן ארצם לפניהם  
לא ארץ מרחקים,  
בארצותם לגוויהם  
תקים גרים מתקים.  
פולנים גרמנים  
אזרחים גאונים  
שם דשנים ורעננים  
על נמעי געמנים.

כי הרשת מזרה  
לא יראו פחשים  
וימקרו את הבכורה  
במחיר גזיר עדשים.  
איה על אדמת גבר  
שירי אל מושרים,  
נגינות שותי שקר  
ומרת יה פשערים ?  
שובו אחי שובו  
זכרו קדמוניות,  
בן עוד שם תנובו  
כמו אז בראש הומיות.  
נשובה ציונה,  
עיר שמחת גילנו  
אז נשוב גרנה  
שירי אל עגנו ז

ידע העם בלו  
נחר שבמי יה הם  
ואיש לא וכבוד עלו  
על בגי עליון, בגי שם.  
תורה אחת תמימה  
נחלת כל-העדה,  
לאיש איש נחלה נעימה  
היא לא נחלת לידה.

לה אין שפלים גבהים  
גאון נחש משפחות,  
לה אין בגי אלהים  
קמים על בגי שפחות ;

איננה מבקרת  
עשיר על רב הונו,  
איננה מנברת  
עני בחסר אונו.

עמה אדמת קדש  
חה עובדה שממה,  
במועד שבת חדש  
ומרת יה נאלמה.  
תורתני נחלתני  
היתה נחלת זרים,  
ומרתני מנחתי  
המנת נבלים נערים.

אני נושא אורה  
לי חשך אפלה,  
פחת אהבה מהורה  
שנאה ומקשלה.

נהי חה שירתי  
בנורי לאכל ;  
תפתי הנתי,  
אמונתני חבל.

אחי שנו מעמם  
בם רוח אחרת,  
רוח זרה תפעמם

### משפט הריון.

והוכח הוכיח לעם להשיב האברה,  
 אה אין קול ואין ענה - נעשיתה המזומתה,  
 או החליק וקנו שירד על-פי מדותיו  
 ויקרא: "דבר האמלל אל-לבי נוגע  
 פן בלי-עגור ומשען ישאר כל-ימותיו ...  
 אפס לנסות אתכם עוד אחת אני יודע :  
 האיש אשר מעולם לא נשק נשיקת אהבים,  
 קול זמרה ורננה לא השמיע לבו  
 אף גם לא שתה לרוחו ממשבת ענבים,  
 ובש הלום - והנשארים ילכו איש לאהלהו.  
 את-דברת פי-החכם כמעט שמע העם  
 אחד אחד מר-המסגד בלם נשמטו  
 אה איש וקן אחד נשאר במקצוע נשם  
 הקרוב בגאון ומפיו מלים התמקטו.  
 "הנני, מי אני, האחד אשר ובקש אדוני :  
 שפתי בשפתי אישה מעודי לא נגעו,  
 קול רמז לא אשקע ורנה לא מלאה לשוני  
 פרי-גפן ומשבת ענבים אל-פי לא באו".  
 "אם בן זכרא החכם לשואלו, האיש הלזה  
 חלף תמורה לעגור כנגדה אנה קהנו,  
 חלא הוא בכבודו וכעצמו העיד ככל-פה  
 כי לא נמצא בתמורים : גדול ממנו!"  
 ד"ר ש. מאנדעלקערן.

אל-חכם יועץ פלא שם באחת ערי ערב  
 בא אחד המאמינים ויפרש בפנים  
 ויתכונן לאמר: "איש אלהים מושיע ורב,  
 הושיעני-נא, אדוני, חכם-לב וגלוי עינים.  
 הנה זה חמורי המובע בשער בת-רבים,  
 חמורי מחמל נפשו, לעגור היה לי בנכרי,  
 עמד קשור בחבל אר-אבוסו בין מושאבים,  
 זה שלשה ימים אבד לי, הנה יעד ושבר !  
 ואומר ארוצה-נא אליה מהרה חיש,  
 כי אה לשוא בקשתיו רבשתי ער-עמה,  
 ובלפנים ער-דבר אתנות אבדות שאר בן-קיש  
 לשאול את-פיה באתי - חלא הראה אותה".  
 "צר לי מאוד ... איני ראהה רק ביואה דביואה,  
 האמנם לכל-המאמינים גלוי וידוע  
 שפמים פטירת נביא אלוה פסקה הנבואה ...  
 אה השמר והשקט ערדהששי בשכובע.  
 או אנסה לחו, אנעשה בכל אשר תמצא ידו  
 בהתאסף עם למסגד, לתפלה ושיח,  
 על-יד ומיני שם היה נכון נצב עמדי  
 או דרוש אדרוש - ואל חפצי בדי וצלח".  
 ויהי ביום הששי בהקהל כל-העדה,  
 כבולות התפלה עלה החכם בהמיתה

### על פרוב דמיוני.

ישנים מיטיו הנפים ;  
 ונמנם על גדותיו חסוף,  
 כנקודות הפסוק בפסוף  
 יונים הנביהו על עוף.  
 גדלים, מעננים, מי איתן,  
 יתמרה, ורתחו בפורה,  
 ויפכו מנקמני-הסלעים,  
 ולפותו מסלע על גיה.

על פרוב דמיוני נעופה,  
 יונתו, עבר לים  
 כנה ארץ מקרם נגעו,  
 חבל תכיר-נאותה שם.  
 מראש קדמות-ארץ שם תרים  
 בתדרעוו ויתנוססו על,  
 בון סלעיההוה, צורים נפלאים,  
 יס-תבלת, בו יישן כל גל.



וימרה ריחות. עדן נפשם  
 כפתור השושן ופיץ.  
 אשקנה, יפה, אשקנה,  
 אשקנה באש השקן, פי עז,  
 ותרנגן לך צפור כל פנה,  
 כל גבעול ושב לתי-הסו;  
 ונחמו מעינים ונחלים,  
 אף יתנה פנתת הקים,  
 וכסוד שים פארות השקמעי:  
 ושוב עוד ופרח העם.

פחורשה השרת-צאלים  
 ירועו הנמיר, הדרור,  
 מןמקוקראש צוריהר תבור  
 נשמע הוד-קולו התור.  
 בערוץ-נחל סוג-פשושנים,  
 נרדה, אחותי, נא שם,  
 ובחביון ליל-ענפי-התימור  
 מקנהן ישמש פי הם, -  
 מרבהא-דשא נציע,  
 ובקדשאי-ענג וציץ,

אדםה      שאול משרניחובסקי.

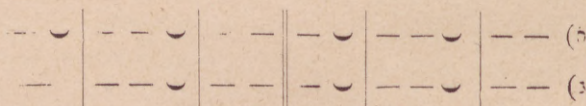
פת שירתי.

הנגים אין נפשי יובעת,  
 ומלאה לפתי רוגזת,  
 מנצרות הנפש נובעת  
 שירתי בגאונה רועשת.  
 נובעת פזרם מעינים  
 באבק רסיס-צבע ואורה -  
 גלי-מעין הם שירי הקמנים,  
 פחרונים מורמו אנצורה...

ניב קסם על שפתי שושנים -  
 קול מיתר, זה רוח יגיע,  
 וכצלצל מנגינות שנאנים  
 הוד סרתי לפתי יריע.  
 ומלאתי קסם הרנה,  
 המון גלי-קולות נשאים...  
 תוספרו גלגלים פגנה,  
 אם מעין המפנה בסלעים?

אדםה      שאול משרניחובסקי.

בשובה ונחת תושעון.



ציון הלא תהמי ארה לגורוד  
 דמו לרפא במלחמתם שקברוד  
 איש איש באחיו ברב-בש וריבון ביום

שֶׁכֶּךָ יְדַבֵּר וְנִרְעוּ דְבָרֶיךָ;  
 אֵיךְ יִשְׁחַקוּ אֵיבֵינוּ עַל הַגּוֹפֶת קָרֵב  
 נִלְעָגוּ כִּי מְדֻנִים בֵּין בְּחִירֶיךָ;  
 הַפָּרֵד וְתִמְשַׁל׃ הֲלֹא כֵן מְשָׁלִים הֵם וְכֹא  
 יוֹם יִחְלוּ לוֹ מִשְׁנֵאֵיךָ וְצָרֶיךָ;  
 זֹאת מֵאַנְתָּם וְזֶה חֶפְצָם הֲלֹא יִפְקְחוּ  
 עֵינֵי חֲכָמִים וְקִנְיֶךָ נִפְעָרֶיךָ;  
 אֵלֶּה יַחֲשִׁיזוּן הַלֵּיכֹתֶם בְּהַתְמַהֲמַהֶם.  
 אֵלֶּה יֵאָחֲרוּ בְּעוֹפֶם אֵל מְגוֹרֶיךָ;  
 אִזּוֹ אִישׁ יִקְדֶם פְּנֵי אָחִיו בְּלִי גֵאֹה  
 בְּחַר אֲדֹנָי כְּסֵינִי בַל בְּהָרֶיךָ;  
 תַּעֲזֹרְרוּ נָא בְּלֵב שְׁלֹם וְהַתְעוּדְרוּ  
 יַחֲדוּ לְמַעַן בְּגִי עוֹלָה וְשׁוֹרֶיךָ;  
 הִנֵּה כְּאַחַת חֲבָרִים הֵם וַיִּתְנַשְּׁאוּ  
 לְגִיד מְרוּדִים וְלִכְבָּר אֶת־גִּזְרֵיךָ;  
 זֹאת הַמְּסֻלָּה לְחַשְׁלִים בָּהּ וְהַתְאַחְדוּ  
 כָּלֶם לְשַׁחַר שִׁבְם אֶחָד קְצִירֶיךָ  
 וְשִׁלּוֹם אֶמֶת פִּתְעָלֶם יִבִּין וְהָיוּ בְּלֵב  
 אֶחָד תְּמִימִים בְּנַחַת עַד בְּעוֹרֶיךָ;  
 עַד בּוֹא תִבְיֹאךָ שְׁנַת יוֹבֵל וְקִדָּא דְרוּר  
 לָךְ לֹא כְּסוּל וְכֵם אִמְרֶיךָ  
 וְרָאָה אֱלֹהִים יַעַר רוּחַ צְדָקָה עָלָי  
 תִּבְלֵ וְשִׁמּוֹ פִּקְבֵת כָּל־שְׁעָרֶיךָ.

מילוים, תרג"ח.

ד"ר אברהם אבלי עהרליך.

## עולה מבין הקברים.

(ציון)

מאת ראובן אשר ברודס.

חצר מות. קברים למאות ולאלפים; מתים חדשים גם ישנים נקברו שמה קבר על גבי קבר; ציונים, נפשות ומצבות שונים עומדים למראשותיהם. יש אשר נמחה שמה הכתב מרוב ימים וגם רשומו לא נכר עוד, ויש אשר אותיותיהם גדולות וקבריהם נבקר מפקודה לפקודה — והנה גם עצמות בודדות מפורות שמה, עצמות יבשות מאד... ופתאם והנה רוח יעבור ויפתחו הקברים, ויעלו הקבורים, והעצמות היבשות תחינה ויקם ויעלה קהל גדול, כנבורים ידלגו שור, יהמו אף ישקו, וירעו אף ישוררו, ילחשו דבר באזנינו — ונחי כחולמים...  
תחית המתים!...

והצרה-המות יהפך פתאם למקום רגש והמיה רבה, כל אשר בו ידחו, ינעו ויתגעשו, המתים אשר קמו לתחיה ירמסו כרגל נאווה על הקברים אשר לא פתחו, ידכאום, ירעצום וירצצום, וימשלו לבדם בכל המקום, וממשלתם ברגש ושאוך-רב יכוננו...  
והצרה-המות ההוא לא פה בארץ הנהו והמתים אשר חיו לא מתי-אדם הנם.

לא באנשים שמתו ולא בקברים אשר באדמה אדבר הפעם, — אנכי בהצרה-מות אשר בקרבנו פנימה שמתי דברתי.

הקרא! התדע את המקום הצר אשר בראשנו ואשר „מוח“ נקרא לו? התדע כי הצרה-מות נפלא הוא אשר תשאנו אתך מיום דעתך את-עצמך עד יום מותך? — חצר מות הנהו לרגשות מתים, למחשבות קבורות, להגיונים נשכחים, לדמויות שעברו, לאידיאלים שבטלו ולהרהורים רעים וגם טובים... ישנם נפלים אשר מבטן לקבר הובלו וגם זכרם נמח, ויש אשר חיו ימים רבים וגם במותם לא שכחנום ועוד נבכה על קברם מעת לעת; רבים ימותו מות-דנשיקה, לא יכאיבו במותם ולא יוסיפו לדאבה עוד, ויש אשר ישובו ויחיו, יציצו מקברם, יביאו המולה רבה בהקיצם, ירתיחו דמנו בעורקינו, ירעישו את רוחנו בקרבנו, וכמשק גבים ישקו בנו, ונשכה את כל אשר לנו ונעזוב את כל רגשותינו בהוה ואך הם ישובו למשול בנו ממשלה גדולה.

ותחית המתים כזאת הרגישה הפעם נפש יהודה בן-ישראל, ובעלת האוב אשר בכשפיה החיתה את המתים במוחו היתה — העיר בזו-ליה אשר בארץ שוייץ.

והקבר, קבר נשכה, ומתו ינוח בו זה כחמש-עשרה שנה, וכבר העלה שטף הזמן עליו שרטון, וקברים חדשים נכרו על גבו, — והנה בזו-ליה, והנה קונגרים כל-לי להציונים, והנה תחית המתים! קבר אחרי קבר נפתחים, מתים קמים,

נשכחות נזכרות, — ויהודה שב לקדמות נעוריו; המתים יהמו וירעשו, ורתוהו את דמו בעורקיו, ישכיהוהו את ההוה וימשלו לברם בכל בתי נפשו...

בהסדהדעת באה התחיה הזאת, יהודה לא בא לעיר בזיליה למקרא הציונים, לא היה אחד הצירים להקונגרס, אף לא ידע שמין מנהו טרם בואו הנה; בעת האחרונה הסיה דעתו מכל אשר ביהודים וביהדות, מסחרו גדל בארץ ועסקיו הגדולים והסבוכים לקחו את כל לבו, השכיהוהו את עמו ולא נתנו לו לחשוב על עניני הכלל, שקוע הוא כל היום במסחרו אשר לא יתן שנת לעיניו גם בלילה, אולם באחרית ימי הקיץ לשנת תרנ"ז, בימים אשר "ימי המרגעה" נקראים ונעשים בכל עיר ומדינה, בימים אשר ישבתו וינפשו גם התלמידים וגם המורים, גם הרשים וגם העשירים, וכל איש ואיש אשר לאל ידו ילך, "להיין לארץ" לנה ולחתענג בחמי מי מעינות או באור ארץ חדשה ושמים חדשים, — בימים ההם הואיל גם בן-ישראל לשאוף אור ארץ שווייץ, להתענג על הררית, יאוריה והדרת הטבע השוררת שמה ויצא מעירו ומארץ מולדתו ללכת למצוא מנוחה ומרגוע בארץ הכרובה הזאת, ובכן בא לבזיליה, בא — ותחת המרגוע אשר בקש עורר לו רפאים, זכרונות נשכחים, אשר טרדהו וכל עצבו הרעישו, לתמו הלך בחוצות העיר ועיניו נמשכו על מודעה נדפסה באותיות גדולות הדבוקה על החומות ואשר תודיע כי בהיכל הגדול אשר להקסינא תהיה אספה גדולה וכללית, אספת הציונים מכל הלקי תבל, אשר ציריהם באו הנה, "ציון" — "ארץ ישראל" ... היו ימים רבים והדעה הזאת חיתה בקרב לבבו ותחיה את נפשו; בשנות תרמ"א — תרמ"ב, השנים אשר הולידו בראשונה את הדעה הציונית בארץ רוסיה ואשר הלהיבה אז את לבות בני הנעורים לדבקה בה, בשנים ההן היה גם הוא אחד ההרדים על דברה והמנבאים בשמה; אולם בשכבר הימים הכל נשכח...

"והדעה הזאת עודה חיה וקימה, ורבים עוד הנשבעים לדגלה, וצירים ישלחו ועצרה קדשו ומכל הלקי תבל התאספו דורשיה — והנה הנס!" המחשבה הזאת הזכרתהו ראשונות.

בעינים חדרות הביט אל מול פני המודעה, דקדק באותיותיה, קרא פעמים ושליש את כל הכתוב בה בעיון, כמו בקש למצוא בה את כל אשר עבר על הדעה הציונית מאז הנה הוא בה ועד עתה, מאז חיתה העיון מפשט, אידיאל פורה באור, מהשבה נלהבה ועד אשר לבשה עור גידים ועצמות ועד אשר בכחה לקרוא לקונגרס ציוני, לאספת צירים מכל הלקי תבל...

מאז — ועד עתה! ומבין הקברים אשר במחוה עולות תמונות שונות וזכרונות רבים, יזכור את הבהלה הראשונה בעיר וילנא, עיר מולדתו, את רגשת המשכילים ואת המית הסופרים אשר ברעם ורעש באו על העם, מפייהם אש הלכה, ומליצותיהם נתכו שלחבת, ויקראו בקול גדול: "הלאה אירופה!", "תחי אויה!" שם ארץ אבותינו, ארצנו היא, בה נשב, בה נכונן ממלכה גדולה ונהי ככל ממלכות הארץ... הקולות האלה הלכו הלך וגדול, המשכילים והסופרים הגדילו הרחיבו ההתעוררות, ויהי גם הוא בין הצועקים, המשתדלים והמפיצים בעם את התקוה כי עוד מעט וארץ וממלכה לנו, כבן עשרים שנה היה אז, סמוך על שלחן אביו העשיר, אמון על ברכי ההשכלה הליטאית בימים ההם, אשר גם העבריה וספרתה החדשה על דגלה הנו, ויאספוחו

הסופרים והמשתדלים אז בהברתם, ונחשב גם לו הדבר לכבוד והיה כאחד מהם דורש לציון ושיבת ישראל ובונה בדמיונו ממלכה יהודית.

„אמנם כן, אך בדמיוננו בנינו אז ממלכה יהודית“, חשב בן־ישראל עתה, וזכר כל המעשים אז שבו ויחיו לפניו, — „הן לא נתנו לב להשכיל לדעת איזה דרך נבוא שמה? האם תנתן לנו הארץ לנחלה? — דמינו כי ממשלת תוגרמא אבדה נצחה אחרי נפלה במלחמתה האחרונה עם הרומים; דמינו כי ארץ־ישראל אדמת הפקר היא וכל הרוצה בה יבוא ויזכה בה; דמינו כי בין לילה תבנה ותכונן ממלכה, — ומה הדבר חסר? בנעורינו ובקנינו נלך ומלוכה נעשה לנו... הדמיונות האלה לקחו אז כל לב ונחלום בהקיי“... .

ובמהרה יחזה הפעם את פרצוף פניו של נחמיה יודו מנוער, את לחיו הרזים ואת עיניו הבולטות מאד ואת הגליון אשר בידו. נחמיה זה התימר לסופר עברי מאד נעלה, לממליץ מליצות נמרצות, ובשעת „חרום“ זו, בעת ההתפעלות וההתרגשות, לקח לו גליון גדול ויכתוב עליו כעין „עלה לזוגמא“ של מכתב־דעת־אופיציאלי: „ציר ממלכת היהודים בירושלים“, ויראהו לכל מכורו, לאמר: כאשר היה תהיה הממשלה נכונה בידינו, אז אהיה אנכי העורך את מכה־ע הזה ככל אשר אני מראה אתכם בזה את תכנו ואת תבניתו. — ובמהרה יחזה גם את לצני הדור ההוא אשר היו מלעבים בו לאמר: „ספחני נא אל אחת הכהונות בעריכת מכ״ע זה“... .

„מה נשתנו העתים!“ חשב בן־ישראל לזכר הדברים האלה, — „החלומות עפו, הדמיונות נזו הלפו, — והנה ד״ר הירצל בונה את מדינת היהודים בדעת מיושבה ובדעה צלולה... . והנה גם קונגרס ציוני בארץ שווייץ וצירים מכל חלקי תבל“... .

את שם ד״ר הירצל אמנם שמע, גם שמע מהברתו „מדינת היהודים“ בא לאזניו, אך כאשר בלעה אזנו הימנית את השמועות האלה, כן פלטה אותן אזנו השמאלית: הן הוא איננו עוד עתה את אשר היה אז. — ההתעוררות הגדולה ברוסיה הדלה, הדמיונות היו לפעולות קטנות כעין מעשה צדקה וגמילות חסד, והוא הלך בדרך כל הארץ: לקח לו אשה ויולד בנים והיה לסוחר ובעסקי שם כל מעינו; והיה אם פגעה בו „המורשה“ ויתן גם הוא את „נדבתו“ לתמיכת הקולוניסטים בארץ־ישראל, ובדרך אגב שמע אז חדשות את אשר יעשה שמה, ואת אשר חושבים „הגדולים“ בחוץ־לארץ לעשות, וכן התמה „הציוניות“ שלו בעיר מנורו. — אפס כי יתאספו צירי ישראל מארבע נפשות הארץ לכונן קונגרס־כללי ולהביע בפומבי כי במדינה אנהנו הפצים וממשלה משאת נפשנו, כזאת לא עלה על לבו.

„לראות קונגרס כזה לא פללתי, — והנה הוא נגד עיני“

שקוע בשרעפיו אלה הלך בן־ישראל ברחובות עיר בזיליה ובכל מקום ומקום אשר מצא „מודעה“ דבוקה בקיר החומות עמד עליה ויקראנה עוד הפעם מראשה לסופה כמו חדשה היתה בעיניו, וכמו חשב בנפשו למצוא בה הפעם באורים חדשים ומחשבות חדשות.

השמש באה והיה ערב, בן־ישראל עודנו תועה ברחובות העיר, עיניו לנוכת יביטו מבלי בקש דבר, רעיוניו הומים ולבו משתומם.

— האם ידרוש אדוני לבית המשתה של ברוינשבייג, מקום אשר הציונים יאכלו שמה היום? שאלהו אחד העוברים בחשבו כי גם הוא אחד הצירים הנהו: — הנה הוא בפרור־שפולין, לא רב הדרך, לך נא אחרי ואורך את בית משתהו. לתומו הלך בן־ישראל אחרי האיש.

— שם מאכל כשר תחת השגחת הרב דפה, באר לו האיש בלכתם: — ושם יאכלו כל הצירים־הציונים אשר התאספו פה ביום השבת הזה.

בן־ישראל התעורר. אמנם ליל התקדש השבת הלילה הזה, בדממה הלך אחרי האיש, בלא כונת הלב עלה המעלות, והנה הוא בבית המשתה. — מהוה נפלא נגלה לפני עיניו: בחדר ארוך ערוכים שלחנות זה בצד זה, סביבם יושבים צפופים האורחים השונים גם במראה פניהם, גם בלבושיהם וגם במבטא שפתם, והכרת פניהם תעיד גם כי רוח אחד יָחִים פה, כי לב אחד לכלם ורעיון אחד אספס הנה... גם גבולי המדינות השונות, גם השפות המיוחדות, גם מצב האנשים לא יפרדו ביניהם, גם עשיר ורש, זקן ועול ימים נפגשו, משכיל וחרד נשקו, כלם ידעו הפעם כי אין קיר מבדיל בין יהודי ליהודי, אין סָוֵן שְׁחִיץ בין אחים, הציוניות קרבתם באהבה, — ומי יפרידם?

לב בן־ישראל פחד ורחב למחות, והנה אחד העלמים עמד ממקום מושבו ובשפת עבר צחה ברך את הנאספים על כוס מלא. הנאספים מהאו כף ויקראו „היורד“, אך פתאם נדמו לקול אחד אשר נשמע מפנת החדר בירכתיים. כל האורחים הסבו עיניהם מול פני המדבר וגם בן־ישראל הסב פניו למולו. הנה איש קצר־קומה ודל בשר, פניו רזים ועצמותיהם שפו עומד שם על יד העמוד הקיצון. אשר רק האיש אשר תורינה עיניו וקולו החוצב להבות איש נתנו עדותם כי הייחי הוא: — והקול קול אדיר וחזק, קול מהול בככי, קול אשר גם המית לב גם עגמת הנפש נשמע בו, קול נוקב ויורד עד לב שומעיו.

„אמנם הטאתי!“ דבר האיש ובעיניו נראו דמעות־קדש, — „בפעם הראשונה אשמע דברי איש מדבר אלינו עברית צחה מפה לאן; מה כלתה נפשי בימי נעורי לישמוע כזאת! מה מאד שמחתי לו יכלתי גם אנכי לדבר אליכם עברית! — אתי היתה ושלחתיה! את השפה הקדושה משאת נפשי הזאת ונחתי — ולי בשת הפנים! ומשנה שמחה אשמה כיום בשמעתי אותה מפי צעיריני, אשר יתנו תקוה בלבי, כי עוד תשוב שפתנו העתיקה להיות שפה מדוברת בפי בנינו“...

נרעשו השומעים ויתפלצו — „הלא פה הפרופיסור הרמן שפירא המדבר אלינו“ התלחשו הנאספים, ובחצר־המות אשר בראש בן־ישראל נפתח עוד קבר אשר מראשיתו עמדה לפנים מצבה ועליה חרותים: „השרידה היחידה“... ודיוו של הפרופיסור עורר לו רפאים. גם נפשו השקה, עודו בנעוריו בבית אביו, בשפה השרידה היחידה הזאת, גם הוא ענב על מליצותיה וניבה היה וקר לו; מות נשיקה מתה לו אהובתו זאת, לא בודון ומעל שלחה מעל פניו, — מדרותיו ועסקיו לא נתנוה בוא הדריו, והנה היא נדרשה!

„עזבתי את עמי, נטשתי את שפתו“, הנה בן־ישראל נכאום, „ולי בשת הפנים! בשביל היי־שעה, בשביל ענג־עובר פניתי ערף לעמי ושכחתי גם את שפתי... לא טוב המעשה אשר עשיתי“...

— מחר לא אסע מזה, כאשר הגדתי מראש, אמר בן־ישראל לבעל בית  
מלוגו בשונו הביתה: — עוד כימים שלשה אתמהמה פה, וחררי לאחר לא אתן.

\* \* \*

והחיכל הגדול אשר להקסינא עם תאיו ואולמיו המו מאדם רב, גם בן־ישראל  
היה בכאום. כאורח הבא רק לשמוע בא אל הבית וישמע ויקשב — רב קשב!  
זכרונות רבים שבו ויחיו, תמונות שונות לנגד עיניו, לבבו כים נגרש, יהמו יחמרו  
שרעפיו, ראשו עליו כנגלגל ומעיו רתחו וכמו שבו לו ימי נעוריו, כמו עוד הפעם ימשל  
הדמוין־העו עליו ממשל רב, ויחי נדהם!

כל הלילה, אחרי עבור היום הראשון לקונגרס, לא נתן שנת לעיניו: תמונת  
האספה לפניו; הנשיא עם סגניו, סופריו ועורריו אשר ישבו בשורה אחת על הבמה  
לא משו מנגד עיניו, וכמו בצדה ישבו הוקנים על יד העלמים הליפות לרהיב עין  
וכמו לסמל היהדות היו אשר זקנה ובהרות בה נפגשו...

וישכם בן־ישראל בבקר אין ללכת לבית הקסינא לבלתי יאחר את המועד  
פן יאבד ממנו דבור קל או שיחה נאה. בא — והוכוח על דבר מטרת הציונות  
לקח את לבו. עוד הפעם מדינת, עוד הפעם משפט־עם, אפס כי לא בטלנים, לא  
מבלי־דעת ידברו עתה בזה; יודעי בינה לעתים הנם, גם מתונים במבטאם ועל סגנון  
לשון הסעף הזה יתוכחו באמין לב ובדעה צלולה... והנה מבין הקולות האדירים  
והחזקים אשר מלאו את החיכל נשמע פתאם לאונו קול ערב דק ונעים, קול אשר  
בדברה, והקול רך וענוג והאון תמלא משמוע.

— הגם נשים באות הנה? שאל בן־ישראל את אחד הצירים אשר עמד אצלו.

— אמנם כן, נשים ב"ציון" פעלו רב מאד ופעולתן שפרה עלינו.

— ומי הוא המבקשת עתה לחות דעה? הן תאמר כי כרטיס־חבר בידה...

— העלמה מרים רינוס, שומעת לקח בבית־ספר הגבוה.

וכמו בריקים רב האיש בדברו ויהם את בן־ישראל; לתומו משך קשת אשר  
פלה כבדו.

"מרים"... קסם על השם הזה להרעיש מורשי לבב בן־ישראל, לנתק זמותו,  
להחיות זכרון־מת אשר גם בקברו לא יתן לו מנוח, להשיחיו את כל אשר לו  
ולחביא גם נוחם בלבבו וגם המעות בעיניו...

ובן־ישראל לא שמע את אשר דבר האיש עוד על אדות העלמה רינוס, לא  
שמע גם את הוכוחים באספה, אטמו אוניו משמוע וגם עיניו קמו: מרים קמה  
מקברתה... וקברה זה לא כמוהו חצב, לא בדמיונו נכרה לה שחת, — עמוק עמוק  
בלבבו נשאר זכרה ושם חביון עוזה.

גם מרים שלי היתה "ציונית", גם היא פעלה או בעד הדעה הזאת הרבה  
מאד... חשב בן־ישראל וזכר אהובתו הראשונה הקיץ בלבו וזכר הימים הטובים  
אשר התהלך אתה. "ימים טובים היו, ימים מאושרים!" נאנח הפעם מרה, — "היא  
אהבה אותי בכל לבבה ובכל נפשה, היא עוררה בקרבי כל מדותי הטובות, היא נפחה  
אהבת עמנו באפי, היא הופיעה כמלאך מושיע על ידי לבלי אפול ברע, והיא גם  
היא דברה אז על לבי כי אשתדל וכי אעבוד עבודת עמי ושבתי לציון... מרים,  
מרים! מה חטאתי נגדך!"...

וזכר כל המעשים בא לפני עתה. הוא עודנו בבהרות, ואת משכילים נמנה, ואחד ממכרו הציונה לפני עלמה צעירה ממנו לשנים שלש; מרים ברכה, עלמה רבת החן ומשכלת, עלמה אשר לה יתר שאת בדעתה את שפתנו וספרתה ידעה נכונה. העלמה הזאת לקחה אז את לבו לא רק ביפי פניה כי אם בשכל מליה, במתק שפתיה וברוח המליצה והשיר אשר פעמה. בן-ישראל שבע נעיונות בהברתה, וירבה לשוח אתה ויתנה אהבים באזניה ומרים אהבתה בכל עז אהבת עלמה רכה בשנים. גם בן-ישראל אהבה אז בכל לבו. מדי ערב הלכו לשוח, ומדי בקר חבו על-הערב הבא. התרועה הציונית בתמונתה אז לקחה את לב הנאהבים, ושניהם עורו על ידה בכל אשר יכלו.

„עברה גוררת עברה“, השב בן-ישראל עתה בלבו, — „בנדתי בעמי ובנדתי גם באהובתי!...“ אבי השיאני אשה אשר נדה רב לה, ונשני גם את עמי גם את מרים...“

ובעיניו נראו דמעות, הנוחם הציק לו מאד, האויר בהיכל הנאספים כמו שם מהנק לצוארה, צד לו עתה פה המקום, ויאמר לעוזב את מקומו לשאוף רוח... ובצאתו המסדרונה שמע אחד הצירים מספר לרעהו כי מגרשי עיר בויליה והרריה ישוּו וידמו למגרשי ירושלים וההרים הסובבים אותה.

ההערה הפשוטה הזאת נכנסה מאד באזני בן-ישראל ותחי לו כדבר בעתו. זכר כי מגרשי עיר מולדתו וילנא נקראים בשמות ערי ארץ ישראל: „ירושלים“, „בית-אל“, „בית להם“, ההגדה תספר כי השמות האלה נתנו מאת נפוליון הראשון בהיותו בוילנא בשנת 1811, באמרו כי מגרשי וילנא ישוּו להמקומות בארץ ישראל ובשמותם קרא למו. — „ובמקומות האלה הלא הלכתי מדי ערב לשוח עם מרים בימי אשרי“, השב בן-ישראל ויאנה בשברון מתנים, במקומות האלה הלא הרבינו שיחה אז על דבר שובנו לציון, לירושלים, לבית-אל ולבית-להם בארצנו... אלכה נא ואראה הידמו מגרשי בויליה למגרשי וילנא גם הם?...“

\* \* \*

בין ההרים הגבוהים עלי נאות דשא ישכב בן-ישראל, מגרשי בויליה ומצוקי סלעיה יראו את דמעותיו, — שמה שפך מדרתו כי זכר את מרים, זכר את אהבתו, זכר את עמו, את ציון...“

„פוקדים על הקברים שלשה יום“, ובשלושת ימי הקונגרס פקד גם בן-ישראל את קבריו, — היפקדם עוד? הישוב לעמו, לשפתו ולציון גם בשובו הביתה? האם לא ישוב מסחרו לעפר בעפר על הקברים האלה? — יבוא נא הקונגרס השני ועיד עליו!



## הַנְּבִיא.

מאת

נחום סלוֹמֵטְשׁ.

(מחקר פסיכולוגי).

היתה עלי יד ד' ואקשב קול קורא אלי לאמר: "לך הנבא!"  
ורוח פעמני, הציקני, הדריכני מנוחה...

"לך הנבא!" — שמעתי מלפני ומאחורי קול צועק, מתמרמר, מפקד, קורא בעזו... ויהי בקרבי נגחלי רתמים, כנקירת יתוש, כדקירת מחט בבשר החי...  
"לך!" — רעם הקול כסתרי לבי פנימה וישימי למחתה לו, השתרר עלי גם השתרר, הכריעני, שעבדני תחתיו.

ומני אז נסתם כל הזון חי, מני אז נואשתי עוד להיות כאחד האדם, מני אז היתה לי התבל וכל מנעמיה לזועה ונעל, מני אז לא ראיתי עוד בעיני בן-דתמותה פשוט, אשר טפש לבו, את המעשה הרע הנעשה תחת השמש בכל עת ומקום, את הצרות והנדודים העוברים על פני רחבי התבל, מבלי שמרגיש אותם האדם ומבלי שישער את אכזרותם... אז נשמע לי קול האדם הראשון, — המגורש מגן-העדרן והמשעבד לעמל, צרות ותלאות אין קצה באשר הוא, — ההולך מסוף העולם ועד סופו. אז נפקחו עיני ואראה את דמעת העשוקים ויללת הנענים ונגשים אשר מלאו את הארץ, את שלטון האדם באדם לרע לו, ואת הרעות הנוראות אשר ירבה לעשות איש לרעהו, יותר מאשר ידעו לו הטבע וכל מלאכי אלהים הרעים גם יחד, ואראה כי לשוא ברא אלהים את התבל למחתה לו, ויעש, אדם כדני הים, כרמש לא מושל בו, כלו בחכה הועלה, יגורוהו בהרמו ויאספיהו במצודתו, כי בלבו נתן לבקש את רעתו ולעשות אך מדחה ותעה, כי רגע של שמחה ושל נחת רוח אחד מעלה לו באלפי הנעים של ענויים, של יסורים קשים; אז ראיתי "שבר על שבר, הוה על הוה", — אם יצאתי השדה והנה הללי הרב, הרב איש באחיהו, עצמו ובשרו, ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב, "רכבות איש נענים ונגשים, אשר חנם יעבדו בהם נוגשיהם השאננים והבוטחים, הבונים ביתם בדמים וכרעיהם יעבדו חנם ופעלם לא יתנו להם", אז ראיתי, כי הנפה הארץ תחת יושביה, כי אין קורא בצדק ומדבר באמונה, כי האמת נעדרה וסר מרע משתולל, כי "כל אה עקב יעקוב וגם נביא גם כהן כשלו", אז נוכחתי כי אויל האדם, "בנים סכלים הם, ולא נבונים המה, חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו"; אז הקשה לבי ויהי כאבן; "ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, יליל ישימון ועלטה, אל השמים ואין אורם; ראיתי החרים והגם הועשים מועקות העשוקים, וכל הגבעות התקלקלו, התמוגגו מדם אחים הישפך; ראיתי והנה אין האדם" נחשב בעיני כמו לפנים, עם כל משאות נפשו, תשוקותיו וחפציו; חיתי על האדמה כמו בן עולם אחר, בריה משונה, זרה לכל, כל משאלות לבי, תקותי ואדיר-החפצי הקדומים נמוגו וילכו למו...

"לך הנבא!" ובכל, בכל השתי את הקול הקורא אלי, את היר החוקה, אשר נחתה בי...

בחורשת יער נחבאתי, למדבר אינראיש נדרתי, על ראש החר בדר ישבתי, במים רבים יודתי למצוא מפלט ומנוס מפני היר השלוחה בי; לבית-מרוח באתי להשקיף את ביתי, בין נסיתי להשכיח את עצמי, להחריש את קול הרוח הפועם בקרבי, אך לשוא...

"לך הנבא!"... הנבא על הנבעות, על האפיקים והנאוות, הנבא על יעדות-עוד ונחלי הבתות, הנבא על הרועים הרעים ועל עם לא-בינות, הנבא על אדמת ישראל ועל גליל הגוים. הנבא על הרוח המהיה ועל העצמות היבשות, הנבא על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאכיד ולהרוס, לבנות ולנטוע... לך ודברת, אל תירא ואל תחת!...

ואני מאנתי... אני הייתי בדמירימי ואשאף לחיי טובה וכל מנעמיהם, אשר לי אמר לבי, כי לא אוסיף עוד לדעתם, אם אך אכנע, אשתעבד למציקי הכמוס, הנעלם, אשר השתרר עלי יום אחד, כי אז לא אוסיף אהיה כאחד האדם...

והקול הקורא הוסיף להציגני, לדפקני, לרדפני מבלי תת לי מנוח אף רגע, החם כל ידע... ואני עצרתי ברוחי, התאפקתי בכל מאמצי כחי... לשוא התאמצתי לבקש עצות, לקרוא לנפשי דרור מעול סבלו ולהחליץ ממנו כמעט-קט...

הוא, האכזר, היה נורא, איום, הודר-לב, בוקע כל קרבי, מתמיד, מושל בכל עשתנותי, מפקד כל יצירי ומשעבד אותי כליל, דבוק, עצור בי...

לשוא חנרתי שאריות כחי, וימים רבים — הה, ימי עמל ותלאה מנו לי — התאמצתי ללחום נגד מציקי הנעלם, אשר לא הרפה ממני אף רגע, לא נתן דמי לי, לשוא פתיתי את נפשי, כי אשור אליו אף אוכל לו... לאט, לאט נוכחתי כי אני משעבד לו, נכנע תחתיו מאין אומר השב, ופעם אחת כאשר הציגני רוחי ונפשי לה

עיפה, כאשר נואשתי עוד לחיות כאחד האדם ולראות בטובה עלי אדמות, כאשר נוכחתי, כי ימי חלפני כצל, מבלי שאצפה רגע של שמחה ושל נחת אחד בעולם הזה, נסיתי לשים קץ לחיי המרים, להוריד לשחת נפשי יחד עם מציקי הנם; בהשרת מים כבירים, לתוך ים סוער התנפלתי ובענני רב צפה צפיתי לרגע אשר בו אבד בעניי, תמות נפשי הנהלאה יחד עם רודפי האכזר... צפיתי, אך לא כאשר דמיתי כן היתה, כמו יד נעלמה אחזה בציצית ראשי ותדחפני אהור אל היבשה;

איזה הפין מזור, חזק מחפצי אני, שונה מרצוני, המריצני להתור אל החוף; ואני הישתי ברוח, כי לא החפין הטבעי לחיות היה זה, כי אם הפין הקול המפעם בקרבי, היר המושלת עלי ממשלה בלי מצרים, אשר יעדה אותי לכלי-הפין למטרותיה הנעלמות; גם נחמת האדם האחרונה, ההכרה כי חיו הם בידו, גם היא נעלמה מאתי, ולמרות הפין, להותי ומנינת לבי, נמצאתי על החוף, ושאון המים הכבירים, נאות הים והמית גליו הרועו לקראתי כמו להרעימני בשחוק מזור, אדיר, איום: "לך הנבא!"... ומאז יספתי לשמוע עוד את הקריאה הזאת, יותר חזקה, יותר אדירה, יותר מתמידה... המית נאון הים, יללת הרוח, הדיהרים, שאון-קרת, קריאת הנבר, שירת הזמיר, לחש העיר וצפצוף העלים כלם דברו בעדי ובשפתהם ברור מללו: "לך הנבא!"... ראיתם, שמעתם, השתים לא עוד בעיני אנשי, בהושי בן-תמותה

פשוט, כי אם מסתרי לבי פנימה, מנכבי קרבי, בעינים חדשות והושים חדשים אשר נפקחו בי... לישוא התאמצתי לשוב ולהמלט, לנצה את מציקי הנסתר, להחליץ מעול סבלי ולגרשנו בכה, זה כחי לשאוף לחיים טובים ושאננים, ואני הייתי עקש ובעל רצון אמיץ מימי; עקשותי נמולה כקש ורצוני היה כחשש... מעט, מעט נוכחתי, כי לא הייתי עוד ברוח מביתני אני לפנים, כי לא אמשול עוד על עצמי ובשרי לבדי, כי כל המודותי ומשאות נפשי, אשר היו לי מימי קדם, בהלו נר הנער על ראשי, אבדו בעדי, כי שבת משובש לבי, וששון החיים הוביש לפני, כי אינני עוד מה שהייתי בימי הרפי, כי רוח אחר, מעולם אחר, אבי הרגשות אחרות, הושים אחרים ומושגים אחרים, סוקר בעינים אחרות את כל אשר מסביב לי, הכרועני, שעבדני תחתיו, ויתן בלבי את העולם המשונה ההוא, בעוד ה"אני", אני הקודם, הצלול, החי והשוואף לחיי טובה ואושר מרגיש כל זאת למצוקתי, בעוד הושי-אנוש לא חלפו מקרבי להיות... כי אינני עוד אחר, כי אם שנים, וכי השני הזה, האורה החדש או המחודש מקרוב בא, הוא חזק, אמיץ, עקש ממני אלף פעמים, כי לישוא אלחם נגדו... והרעיון הזה, ההכרה המרה הזאת, כי אחר מושל בו, כי ל"אני" שלי אין עוד כל ממשלה בכל אשר לי, היה גורא מאד, איום ומציק עד-שאוול. זעם מלאתי "כאבי היה נצה, ומכתי אנושה, מאנה הרפא, הנה תהנה לי כמו אכזב, כמים לא נאמנו לי"...

\* \* \*

ופעם אחת כאשר הציקני רוחי, כאשר כרעתי, שחתי תחת משא סבלי, כחתי עזובני, מבלתי-יכולת עוד, להתנגד ולשור עם הרוח המושל בי, אשר קשתה ידו עלי, הסיתני יצרי ללכת ולהנבא...

פתיתי את נפשי כי אדברה אך הפעם וירוח לי, אשמע בקול רודפי-הנס הנסתר, האינרנראה, אולי ירפה ממני... ואקום, ואדבר את כל אשר שם הרוח בפי, ומדי דברי אך חמס אקרא, שד ושבר — בלי משא פנים — אשוע, על הכהנים לא ידעו איה ד' ועל תופשי התורה המוליכים שולל את העם ההולך חשכים בהבליהם, על הנביאים הנבאים בשם ד' לישקר ויתעו את ישראל בשקריהם, ועל שופטי עמי המטים דין עני ואביון; על אחי ובני עירי הנשבעים לישקר והמתמכרים לתאותהם, הקוראים לריב ומצה בבית ד' ויעלימו פניהם מאנקת העני; והזרתו אותם, כי אם לא ישובו מדרכיהם הרעים, אז יאבדו ברעה וישארת לא תהיה להם...

בהנאה מיוחדת, בקורת-רוח משונה שמעתי את לענ השאננים מסביב, כל העם המתאסף לשמוע אל דברי, שמה הייתי למשמע אזני...

— הראיתם את איש הרוח, את המשוגע החדש אשר נולד לנו? עם יהודה, הנם זה בנביאים!... רעמו כלם לקראתי, האנשים הטובים! לו ידעו מה הודיתי להם על הרפתם זו... כמו נטל כבד הוסר מעל לבי בהוציאי את כל רוחי ברנע ההוא; אני אמרת, אכן סר מר רודפי ממני ומציקי הנסתר יעזבני, אחרי דברי את דברי ושפני את כל רוחי, כי ההכרה הזאת לבדה, להיות צחוק לבני עירי, מנגנתם כל היום, ולישוא אשחית את דברי ושומע לא יהיה להם, תגרש מפני את אויבי כי עו, אשר לא יהין לתקפני עוד הפעם... אך לא כאשר דמיתי בן היתה ותקותי מפה נפשי... ביום השני קמתי ממשכבי אחרי שנת-נדודים ואמרתו ברוח נכון בקרבי:

"לא אזכרנו עוד, את הרוח האיום, ולא אדבר עוד בשמו". והנה למגינת לבבי נוכחתי, כי עוד לא סר ממני, כי "היה בלבי כאש בערת, עצור בעצמותי, נלאיתי נשא וכלכל לא אוכל עוד"... במר נפש קללתי את היום בו נולדתי, ואת גורלי המר והזר, ובלתי-החפץ נדפקתי לתוך הרחוב ואדברי. ומדי דברי הוספתי "לזעוק, אך חמס ושוד אקרא, צרות ונדודים בשרתי", ככל אשר שם הרוח בפי... או שמעתי "דבת רבים מגור מסביב, כי דברי היה להרפה לבני עירי ולקלם כל היום, כלה לועג לי"... או נוכחתי "כי גם אחי ובית אבי, גם המה בגדו בי, קראו אחרי מלא", וכי איש מהם לא חפץ להאמין לי ולקחת חבל בגורלי ולהבין את מצוקתי, או מלא יאוש ושברון לב "עזבתי את ביתי, נששתי את נחלתי אשר נתנה עלי בקולה, היתה לי כאריה ביער"... או הקשחתי את לבי, גמרתי אומר להכנע תחת רודפי, לבלתי המרותו ונסוג אהור מדבריו, או "התחוקתי, הייתי כגבור עריץ לא ידע רחם", לא ידע מכשולים... "קללו, לענו, חרפו!" קראתי בלב קר; "למורת רוחכם עוד אוסיף לדבר ולנבא; תנו את גוי למכים ולחיי למורסים, פני לא אסתיר עוד מכלימות וריק"... ואדבר, ואדבר בעיר ובשדה, ביער ובמדבר, מרצון או שלא מרצון, לא נודד כקוף, כי אם בעל לשון נודדת ורוח נגרש, ואדבר בבקעה ובהר, על הים והנהר, לפני פראי אדם וחייתו יער... במר רוחי נדרתי ממקום למקום ונפשי עלי אבלה, עיני מפיצות ברקד תועה, מתנודד, מתעתע, מלא יאוש ומרורים איך-קצה מכלי שים-לב אל כל סביבותי, מכלי הזכר אף רגע כי בארץ היים אני בוטה, אח הייתי לתנים ורע עם כל בנות יענה... \* \* \*

\* \* \*

לי היתה משפחה חביבה, נדבות אהבתי ואני אהבתיה מאד, כל מורשי לבי ונפש היו מסורים ומכורים לה, את חיי הקרבותי בעדה, ואני מה הנותיה, רחמתי... והנה מאז היה עלי הרוח, התעלמתי ממנה, לא כסיתי על פשעיה, מאנתי עוד לדעתה וכמו זרה נחשבה לי, פעם אחת עמד אחי הקטן, אשר נפלאה אהבתי לו, בין הקושרים ואני הזרר הזהרתי בתגרת הרוח הדובר בי, אשר אלצני לדבר את כל אשר בלבבי על תוצאות המלחמה למרות הפצי והכרתי לרפות את ידי אנשי המלחמה, העוורים בלא לב ולב למען ארץ מולדתם, כי לא יצא בין הקושרים, כי נפל יפול ביד האויב, והוא לא שמע לי, לעג לדברי... במנוחת לב ראיתי איך נפל בשבי, אך הלך בוקים מחויק פלך, כורע תחת סבלו וההרשתי; והמיראח לא המסו את לבבי ולא עמדו בעדו ורגשות אדם ספו מני; לא קמתי לעזרתו ולא הלכתי גם לפלל בעדו... \*

לי היתה אחות, יחידה, רכה וענוגה; טובה היתה כמלאך אלהים, נאוה כשושנת העמקים, ואני מה אהבתיה כל הימים; והנה היא אהבה את אחד נביאי השקר, מבני הנביאים כאשר קרא להם העם; איש יפה תאר ומלא רוח חיים אשר חסנו כאלוף. אכן מה נהדר היה מראו כנבאו ברהובות קרת בשם האלהים אשר לא ידעתי למלחמה עם האויב, בקראו לעם לפרוק את עול הטוגש וסבלו. כסתר לבבי אהבתי את העלם החי הרענן הזה, מלא תקות עלומים ובטחון, אשר אם גם נתעה בשוא, אם גם בטח על משענת קנה רצוץ ויואל הלוך אחרי הבעלים, למען משוך אחריו את כל העם הנוהים אחריהם, בכל זאת תומו ויושר דרכו, אהבתו לעמו ואמונתו העזרת בכל אשר הוא עושה כפרה על חטאתו. יש אשר במסתרם נסיתי גם אני אחרי

קריאתו והודיתי כי העלם הזה החרד על כבוד עמו, הצעיר הזה המדבר בשם די לשוא, עשה מה שהיה עליו לעשות, ומה שלא עשיתי אני לבשתי ולהותי; ובכל זאת קלל קללתיו בשם הרוח הדובר בי, וכמעט הפצתי לכלות בו את הצי ועמי ונקמתי בפעם אחת; לשוא צעקה אחותי, מרטה שערוותיה, התיפחה ותשוע, כי עמו יהד תרד שאולה; לשוא שוו לפני את כל שאר-רוח העלם התמים הזה; גם רגש המלה אחד לא התעורר בקרבי, קשה כבדול הייתי ואביר באין אומר השב, ואדום...

לוי היתה אשה, רעיה צעירה ורכה, מלאתי חיים ותן, ומה רבה אהבתי לה, היא התחננה לפני, כי אהדל מדרכי השולל, כי אשוב אחיה כאחד האדם, כי לא אחיה עוד קלסה לכל בני עירי, כי למה זה יוסיפו יקראו לי איש הרוח, משוגע. עיני ראו את פניה החביבים אשר נהפכו לירקון וכלה תמס הלכה מרוב יגון וצעה, ידעתי כי אני קופד את פתיל-חיותה במעשי הזרים, כי היתה גם היא למנודר-ראש לכל בני עירי, ורוחה נעכר בקרבה, כל נבכי לבי פנימה, כל מורשי שכלי חרדו והתנודדו למראיה; שארית כחותי חגרת לעורר עוד הפעם קרבות עם אויבי הנסתה, העו, אך לשוא, אני שמעתי אותו ברור מדבר אלי; "בן אדם, הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה ולא תכבה, ולא תספור ולא תתאבל...". ואם לא כאשר נבאתי, כן היתה? כאשר גברה המגפה, אשר בשרתי מראש את בואה, גרשוני בני עירי, עזבתו את ביתי, נשטתי נחלתי, נתתי את ידודות נפשי בכף אויביה, אשר לא קמו לעזרתי כאשר נספתה גם היא במגפה, והיא הטאי נשאה ומפשעי נגע לה... אך עד לבכי, לא נגע הדבר, כאלו לב בשר לא היה לי עוד; בקר-נפש התהלכתי בחוצות, נבאתי כימי קרב, לא בכיתי ולא ספרתי ולא התאבלתי...

רך וענוג הייתי מנעורי, לא התנאלתי. פעם אחת ראיתי יד שלוחה אלי והנה בה מגלת ספר עתיקה כתובה פנים ואחור בדיו, ואשמע קול קורא; "בן אדם, במגך תאכל ומעיך תמלא את המגלה הזאת, ואני לא מריתי, אכלתי את המגלה המאוסה הזאת ותהי בפי כדבש למתוק", כאלו חכי לא טעם עוד את החומרים הארציים.

טהור עינים הייתי מעודי וסר מרע, והנה פעם אחת חזקה עלי מצות הרוח המפקד בי לאמר; "לך אהוב אשה אהובת רע ומנאפת כי זנה תזנה הארץ מאחרי ד", או נדמה לי כי עשיתי כדבר הרוח המפקד בי, כי אני יכול להפריע את חקי המוסר והחברה אשר תרגלתי בהם מעודי, השתי כאלו לא בעדי נאמרה הדברה השישית, כאלו מרום אני ממנה... אני אהבתי את עמי אהבת עולמים, משחר ילדותי הניתי בו, דאנתי לשלום, חרדתי לכבודו ובכל צרתו לי צר; לא רבים היו האנשים הנאמנים לעמם כמוני, לא רבים המתפעלים מכל הרעות והטוב אשר קרו אותו כמוני, בשמחת אין קץ חיותי את ציון קרית מועדינו, את ירושלים עיר תפארתנו הבנויה, שישם עלו שבטים, שבט-יהודה; בנילה ורעדה ראיתי את יהודה יושב על אדמתה, איש תחת נפנו ותחת תאנתו, את שריו ואציליו המתנוססים לתהלה, את חכמת חכמיו וחדרת כהניו, וגם על לבי לא עלה הרעיון, כי יבא יום ואני, אני אוכל לקלל ולאור את משכנות שאננים אלה, כי אשלה בהם את המארה והאלה, כי אחיה לזועה לכל בני עמי, למלאך מפיל בלחות עליהם... לו נבא לי או איש, כי כזאת היה תהיה, בי או נקם דרשתי מאתו, לא סלחתי לו ואת עד עולם...

והנה מאז... שוטטתי בראש הוצות ואדבר השכם והערב דברים איומים אשר גם הרעיון על אדותם היה ער כה מפוזץ אותי, שם למתלאה... „אם לא תשמעו לקול הדובר בי, קראתי בועף, אם תמאנו ומריתם, אתם ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל, המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו, הבונים ציון ברמים וירושלים בעולה; אתם הראשונים אשר בשהד תשפטו והכהנים במחור תורו והנביאים בכסף תקסמו ועל ד' ישענו לאמר: הלא ד' בקרבנו לא תבא עלינו רעה... אז ציון שדה תהרש וירושלים עיין תהיה זר הבית לבמות-יער“, „אז ישאו ערים מאין וישב ובתים מאין-אדם והאדמה תשאר שממה... ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער...“ ואני קראתי זאת יום יום, בשעה שהרגשתי, חשתי כפעם בפעם, כי עמי איננו בכלל הרע מכל העמים, כי צדיק הוא מכל הגוים אשר מסביב, כי שריו וקציניו עושים מה שעושים האחרים, אבל נבדלים הם בשאר רוחם, כי מלכיו בכל רעתם מלכי הסד הם הידועים בכל הארצות, וחכמו אנשי לבב הם מכל חכמי העמים.

אז משפטים דברתי עם מציקי, למה זה נתך רע הנודל על עמי, „למה זה נביט בוגדים בעמים נחריש, ככלע רשע צדיק ממנו?“ למה זה שוא כהר אלהים את ישראל עמו למחתה לו, לשפוך עליו חמתו בכל עת ורגע. למה זה רק אותו ידע מכל העמים, ועל כן רק עליו ישפוך חמתו... ובכל זאת דברתי...

\* \* \*

עיר מולדת... מדי אזכרנה יהמה לבי ומיתריו יתרו ממקומם... מה יפה היא העיר הקטנה הזאת הבנויה בנאות, מה יקרו לי זכרונותיה. כמו בניים יתיצבו לפני בתיה הנשאים על ראש ההר העומה ירק כלו, תלמי הכרמים הנמועים על גבו, נחל מים חיים וזכים השוטף למולו עד העמק... והעמק? מה נהדרה, נחמדה ויקרה לי כברת אדמת מישור זאת, עומה דשא ובר כלה, מה אהבתי לשוח בו, לרעות את צאן אבי ולהתעמק ברעיונותי והלומותי אני לבדי ואין איש אתי, מה יקרו לי ערבי-המד אשר בליתי תחת כפת הימים, שמי הננב המהורים והצחים הפרושים כמלית של תכלת על ראש ההרים ממעלה, ששם לחשו לי ככני-ליל הנוצצים סודות עולמים... מה התענגתי לראוה במשפחת הכהנים, אנשי מדה וצורה, המכובדים על פני כל העם, לובשים לבנים וצוענים בהור, אשר באמונתם כבדתם כאחד העם בימים שלא בקשתי השבונות רבים ובתומי האמנתי. למשמע אוני ומראה עיני; מה ששתי להתערב במחולות המהנים בחמישה עשר באב, בחג העם, להסתכל בבנות עירי היפות והבחורים השוופים, אשר כהם במתנם ואשר פניהם הלוחטים והתמימים בשרו את תר אביכם, מה נעמו לי הילדים והילדות הבריאים והרעננים אשר גדלתי אתם יחד, מה מתקן לי החיים המלאים טוב, פשיטות ונחת, אשר רקבון חי עיר הבירה רוב דאגותיהם טרם הדרו עדיהם... ומני אז נסתם בעדי גם חוון חי המרהיב הזה, מני אז בקשתי השבונות הרבה בכל אשר ראיתי, הדרתי לתוך נככי הלכבות וההרגשות; מני אז התרחקתי מבני עירי, לא יכולתי דבר אתם לשלום, הפשתי אח עוקב מלא מרמה ודואג אך לנפשו תחת מסוה האדם הפשוט „איש ריב ומדון הייתי לכל הארץ“ על אשר לא שמעו לקול הדובר מפי ולקול אשר לא אחת, כאשר חלף רוחי ויעבור, כאשר תקפתני תשוקת החיים, התקוממתי נגדו בסתר לבבי, ראיתי עותתו ואכזריותו, „לא נשיתי ולא נשו בי“

לא חטאתי להם והם לא חטאו לי, ובכל זאת „כלו מקללני“. והם הביטו עלי כעל משוגע, כעל עור והוכה בתמהון, בדברי בחלו ולמוסרי המו עורף, וכאשר באו רבים מדברי השבו עלי מהשבות לספות נפשי. או קלל קללתים בקר רוח כי „הבחורים ימותו בהרב, בנייהם ובנותיהם יתמו ברעב, ושארית לא תהיה להם, כי בא תבא אל אנשי עיר מולדתי שנת פקודתם, כי עוד הורש יבא לעיר מורשת אבותי...“

דברתי ונתרה בי רוח לדבר הלאה.

לי היה תלמיד, אמצתיו כבן לי, נחמתי האחת מכל עניי ומרודי. טוב היה כשמן הטוב, רך במוגו היה כקנה, צדיק ובעל נפש עדינה: האחד אשר דבק בי לאהבה באמת ויבן הגיני בכל עת. כאשר באו ימי הרעה בקש פליטה לו, התחנן לפני כי אקחנו עמו, כי אצילה אותו ואת משפחתו מרדת שחת, כי אפניע בעדו את האויב, אשר הטח הסד לי לבשתי ולהותי, כי ילך באשר אלך אני. „לא!“, אמרתי לו. „אתה מבקש פליטה לך ולבית אביך, לא תנצל, רב לך אם נפשך תהיה לך לשלל!“. אמרתי ועיני ראו אותו הולך בשבי ולבי לא נמס בקרבי...

בהרבן עמו ראו עיני, ראיתי את השרידים אשר נותרו לפליטה, ראיתי את השבר והשוד אשר כתומם באו על בת-עמי, את מרו הנפש הנותרים ויאושם הנורא. „שמעתי את קול אלמנותיו וזעקות ותומיו צללו באזני כל היום“, עיני ראו צרות ונדודים, אשר ילא כל עט לתארם וכל לשון תקצר לספרם. ואני הוספתי להקשיח את לבי: עוד נבאתי להם, לשארית עמי הנותרה, אם לא ישמעו לקול הדובר בו „לחרב, לרעב ולשבי, כי שריר ופליט לא יהיה להם, כי יהיה שמש לאלה, לשמה ולקללה...“

וזעף די נשאתי ימים רבים... אני אמרתי נואש ואכנע תחת גורלי המר. אך ברבות הימים נדמה לי כי הרוח כמו סר, הרפה ממני, כי הייתי כאחד האדם. אחרי אשר בצע הרוח הדובר בי את כל אשר יום, אמרתי כי הפעם רוח לי; ואני אז במבחר שנות, תועה ממקום למקום, סר וזעף כל היום, מקונן על ימי אשר חלפו כצל, על הנפשות היקרות לי, אשר נדמו בדמי ימיהן, ועל צרות עמי אשר גברו ממל; פעם אחת נדדתי אל משכנות שאננים, אל קצה ארץ מולדתי, מקום לא ידעו את הנביא ואת איש הרוח; כאשר עיפה נפשי מעמלי ויגוני הרב, כאשר קצתי בחיי הבודדים ומרוב ימים נחמתי מעט על הצרות אשר ראו עיני על אדמות, הסיתני לבי כמעט-קט לאמר: „פה תשב ותשאר, ופה תנוח מעמלך ונדודך הרבים...“ ועלמה נקרתה לפני, יעלתהן וטובת-מעם, אשר נפשי נקשרה בה, ואחשוב מחשבות לחיות ככל האנשים לקומם את הריסות בית החרב...

ופתאם שמעתי מנכבי-לבי את הקול-הקורא, הנודע לי, להותי, יותר מדי: בן אדם, אל תקח לב אשה, ובנים ובנות לא יהיו לך ובית לא תבנה לך; לא לכך נוצרת... לך מזה...!

והד אלפי קולות הריעו לקראתי בשחוק-לעג: לך, נוד מזה בן-אדם... ובדר ישבתי מפני יד די אשר הויה בי... תעיתי מארץ אל ארץ, ממקום אל מקום, מנבא „לנתוש, לנתוין, להרוס ולאבד“. מתרגו מתקצף, שונא האדם וההיים. נדדתי כקן, מבלי מצוא מנוח...

ואתחנן אל ד': „אם באמת בחרת בעבדך לשימו למפגע לך, למנוד לכל בני אדם וללעג לכל בני עמי, אם גזרה נגורה עלי, כי נצה כה אדוד ואתעה מבלי מצוא מנוח, כי בוגד בעמי יקראו לי וישנא האדם יכנוני כל בני תמותה, כי אשקה את כוס התרעלה, כוס אבדן, צרות וגדודים, וחרב ורעב את כל עמי הארץ. אם אחת גמרת, כי נצה כה ימשול הרוח המכריעני תחתיו, כי לא אחיה עוד בארץ החיים כאחד האדם, חנני נא הפעם והעבר לפני כל טובך, חסדך; הראני נא על מה שוא בראת איש. „טהור עינים מראות ברע והביט אל עמל לא תוכל, למה עשית אדם כדני הים, כרמש לא מושל בו. למה זה תמיד תהרוג נים, תרוק החמך לא תחמול. למה תראני און, ועמל תביט וישוד וחמס לנגדי, אך ריב ומדון ישא. יודך הלא עצבוני ויעשוני, יחד סביב למה זה תבלעני... שומר מה מליל, מה מליל המר הזה; הודיעני מה קצנו ומה כחנו כי נחל; האמנם יצרת אדם לשחק בו? האיש להשתעשע בו, ולרדפנו עד הרמה"? ...

\* \* \*

ופעם אחת כאשר הציקני רוחי עד מות, כאשר ישבתי לנוח תחת התומר במדבר-אין-איש עיף ורפה-כח מלא דאבון ויאוש, ואשאל את נפשי למות כי לא טוב אנכי מאבותי אשר תמו לנוע, והנה נפתחו לפני מראות אלהים ואקשב רב קשב. לפני עיני-רוחי נגלה עולם חדש, צוהל ועלה, מלא עדנה ורענן, כגן עדן הארץ אשר לפני מלאה כל טוב, תנובת שדי ופרי-העץ, נחלי-שמן ופרי-היקסם; ראיתי את בני האדם חיים באשר ושלוה, כלם מתענגים על רוב טוב, מאשרים בחלקם אשר שפר עליהם; לא ישמע עוד פרץ וצוהה ברהובותיהם, מדנים וריבות מזורים הם להם; כלם עובדים את עבודתם ברנה ונהנים מאור החכמה והמדע; לא יבנו ואחר ישב, לא ישעו ואחר יאכל, לא יגעו לרוק ולא ילדו לבהלה; לא נבר שוע לפני דל ועשיר לפני רש, והיה כעם, ככהן כעבד כאדוני; כלם חיים באור החופש והדרור בארץ הפלאות הזאת, אשר פקודתה היא השלום ונוגשיה צדקה אשר יעשו איש לאחיו; בה לא יאמר עוד איש לרעהו צר לי המקום לשבת, כי ברכת ד' במעונותיהם, וכים אחד לכלם... גם חית השדה השלמה להם, זאב וטלה ידעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו, לא ירעו ולא ישחיתו...

כל זאת ועוד רבות ראיתי ולבי פחד ורחב בקרבי.

— אהה, אלהים, צעקתי מנהמת לבי, מתי קין הפלאות, מתי תהפך גם הארץ לגן-העדן כזה, מתי ישלם עון האדם אשר עליה, מתי יחדל כל שוד וקרין בה?... וקול נסתר הריע לקראתי: „לך והנבא; לך והוסף לעבוד, לזרוע ולנמוע את דברי בארץ ומלואה; אני קראתיך בצדק, החזקתי בימיך, יצרתך ואתנך לברית עם, לאור-גוים להיות ישועתי עד קצה-ארץ וימים; כך ובעמך בחרתי להיות לי השאור שבעיסת כל העמים, לך כל האדם אשר על הארץ, לפקוח בכל הדורות עינים עורות, להוציא ממסגר אסיר ומבית-כלא וישבי חשך; אל תאמר נואש, כי דברך נפלעו על צחית הסלע, על תלמי לבות פדאים אשר הפכו את דברי אלהים חיים אשר בפך וידגלו בשמו לעשות כל מדה ותעבה, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוח את הארץ ונתן רע לזרע, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם, כי אם יעשה אשר הפצתי והצליח אשר שלחתיו... כי עוד ימים



רבים, אלפי שנות עמל תשלוט הרשעה בתבל ומלואה, כי עוד דם רב ישפך, ואלפי רבבות קרבנות יעלו למוקד על מזבח רעת האדם, אשר יצר לבו רע מנעוריו; כי ימים רבים יהיה עמך לבווי עם, להרפת לאומים, אשר ינצלו את מחמדיו וידגלו בשם קדשיו לשקר; כי רוחות חוקים מפרקים הרים ומשבירים סלעים, אשר ימטירו על הארץ מבויל של דם ואש, יקומו להיות לאור-מתעה לבהמת האדם אשר בשמם תעשה כל תעבה ומדחה, וימים רבים עוד בלי חוון ובלי נביא, אשר יגלה עתידות מראש ויסיר את הצעיף מעל האפלה הנוראה אשר תכסה ארץ ומלואה; אבל האמת והרעות אשר בשרת ותפור לכל רוח, לא יאבדו לתהו; לאט לאט ישגשגו על ידי השרידים אשר ד' קורא מעמך, אשר גם בימים שהחושך יכסה ארץ וערפל לאומים, יורה עליו כבוד ד', יתגברו על כל המכשולים אשר על דרכם ויהיו לגאון ותפארה, ומלאה הארץ דעה אותי כמים לים מכסים... אל תרבה שאלה, כי כמוסה היא עמדי עד עת קיץ, הוקי היא אשר שמתי ביום בראתי אדם על הארץ... חק הקדקדקה?

וכאשר נעלם החוון, נתרתי ממקומי, נדפקתי אל שאון-קרת ואוסיף לדבר בקול גדול, ואבשר לעניים; "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ד' העוזב הנה בראש ההרים ונשא מנבעות ונהרו אליו כל הגוים וכתתו חרבותם לאתים והניתותיהם למזמרות, ולא ישא גוי אל גוי הרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ומלאה הארץ דעת את ד'... והיה ביום ההוא שארית יעקב על אדמת עמי תחת היותה עזובה ואין עובר לאור גוים, לגאון עולם, למשוש דור ודור, ואליהם גוים ידרשו, תחת משנה בשתם כבוד אין קצה ינחלו..."

ומני אז בשרתי יום נחם, תשועה ורוחה "שמתי פני כחלמיש, כי ידעתי כי לא אביש עוד", חיותי את הרעות הבאות לרגלי הטוב ואדע כי "לא לריק ינעתי, לא לתהו והבל כחי כליתי".

מני אז, כאשר מררני ויעצבני הרוח הדובר בי, כאשר הוספתי לאור את הארץ ויושבי-בה, לא עוד הלכתי חשכים כמו לפני, במהתי בשם ד' וידעתי כי קורא הדורות מראש אני, צופה מרחוק, כי אני הוא אשר מבטן קראתי, ממעי אמי הקדשתי להיות למנחם, למבשר עוז, למחבש נשבר-לב, קורא לשבויים דרוו, לאסירים פקדקה. מני אז יתרוצצו בקרבי הטוב והרע. עוד אוסיף להגיד לעמי פשעם ולבית יעקב הטאתם, ותהי זאת נחמתי בעיני, כי מפי עליון לא תצאנה הרעות בלי הטוב לעתיד..."

מני אז על המשמר אעמודה, ברוח נכון ושקט, מלא תקוה טובה, חבה ואהבה. לכל הנברא בצלם...

## באנום.

צויר

מאת חיים דוב הורוויץ.

הלילה הקצר עבר, אתא בקר.

תלתלי העננים הקטנים והבהירים, המפורדים ומפורדים על אופק השמים זעיר פה זעיר שם, הרוח הקל והנעים, הנושב מפאתי קדים, צפצופה הצפרים החד והרענן, ההודר אל העיר מהיער הקרוב — כל אלה יתנו אותותם, כי יהיה היום — יום חם וצח, יום אביב...

ברחובות עיר מרה טרם נראו עוברים ושבים. רק הרועות רצות בחפזן מחצר לחצר, פותחות את הרפתים, מגרשות משם את העזים ואת הפרות ומאספות אותם לעדרים קטנים בחוצות קריה. העזים רצים ממקום למקום וכל קפיצותיהם ודלוגיהם יעידו, כי ארכד עליהם העת במכלאותיהם והמה מתגעגעים על נאות השדה. גם הפרות השאננות נועות מעת לעת, — בהתאמצן לעקל את צוארותיהן ולהסב את פניהן כלפי שמא — גונחות וגונחות זו את זו, לאות כי גם המה נהוות אחרי מרעה הבקר.

כל גרי העיר עודם ישנים שנת הבקר, רק מרדכי אהרן המלמד יושב בנתי-הירק הקטנה אשר מאחורי ביתו ומנכש את ערוגות הקשואים, שעלו כולן קמשונים וחרולים. הוא ישנים יום יום לקום בבקר עם עלות השחר, כי משעה התשיעית עליו ללמד את תלמידיו ב"הדרו" והגנה, ביחוד הקשואים, ידרשו ממנו עבודה רבה והשגחה מיוחדת. בשנה העברה הרויחו בעלי הגנות במכירת הקשואים הרבה יתר מאשר במכירת האבטיחים האחרים, ומרדכי אהרן, אשר לא רזע קשואים, ראה זאת ויראב לבו. בשנה הזאת קהר לתקן את עותתו ויבחר כבדת אדמה בגנתו, עדית שבעדית, ויעדרה ויזבלה בחריצות יתרה ויזרעה קשואים, וכאשר אך נראו הנצנים הרכים בעלי שלשת עלים מעל האדמה, הש מרדכי אהרן כמו ננולה אבן מעמסה מעל לבו. אבל האביב היה אביב קר, רוחות קרות, המשחיתות את הגדולים, נשבו בכל עוו ותוקף וטל הבקר נהפך לכפור הממית את הנטיעים הרכים בעודם באביב עלומיהם. רק זה כשבוע ימים ורוח היום שנה לטוב, האביב בא בכל הומו ואורו, אשר אליהם ישאף כל היקום, זרעי הקשואים גדלו וישגשגו מיום ליום, רק החרולים והקוצים לא אבו לפנות את מקומם להקשואים ובהם נלחם מרדכי אהרן גם בבקר הזה.

— גם היום הזה יהיה יום חם וטוב — הגיד מרדכי אהרן לנפשו, בנוחו מעבודתו ובנשאו עינו לשמים. האביב, כנראה, לא יבגוד עוד בנו. עתה עוד נחוי, כי ירד גשם מן השמים, למען ירכך וישקה את האדמה וירבה ליה הצמחים ולשדם. רק את החרולים — אמר כמעט בקצף — את המחבלים האחרים האלה צריך

להכחיד, לכולות ולהשמיד. ובדבריו זאת הוסיף לעקום משרש מזוויות יתרה... העשבים הנעקרים מלאו לאט לאט את הריצי התלמים. פתאם ראה מרדכי אהרן בין הקמשונים פרה אחד ויקטוף גם אותו בלי המלה, אבל לא השליכו מידו ויסתכל בו בעיון רב. הפרה הזה יזיק בלי ספק לקשואי, ובכל זאת מה יפה הוא, מה נחמד מדאהו! הוא הפריד באצבעו את אברי הפרה הפנימיים ויתבונן אליהם בעצמו את עינו האחת ובקפלו את ידו כשפופרת וינחה על עינו השנית. הנה פטורי הציצים, המשה במספרם, מכתירים את הכפתר! הנה עשרה העלים המקופים בשתי שדרות את האברים הרכים והחשובים האלה. בימי עלומי הפרה המה מקופלים ומנינים על חלקי הפרה התיכונים מכל השפעה רעה ופגע רע מבחוקי, עתה התפרדו וישתרעו במצב אפקי כמשבצת לפרה, להגדיל את יפיו ואת חנו, מה טוב, מה נעים הריה הנורף מהעלים האלה! הוא הקריב את הפרה לחוטמו ויריה בחוקה, פלאי פלאים! — אמר בלאט, בהניעו ראשו הנה והנה, עתה זכר, כי בהיותו פעם אחת בבית פקיד העיר, ראה כי בנו הנער מביט אל פרחים יפים מבעד זכוכית מגדלת, והנער באר לו אז את תעודת כל חלקי הפרה ואבריו השונים. גם ספר פתוח היה מונח לפניו — הוא ספר תורת הצמחים, תורה נעימה ומועילה להאדם, מה מאד הפיץ מרדכי אהרן לדעתה. אבל מלמד הוא, גבער מדעת ומחכמה... מלמד הוא! עליו לשבת כל היום סגור בחדרו, לכלוא את רוחו ואת רוח הנערים הרכים, השואפים לחרות, למרחבי התולדה...

מדוע נעשה למלמד? מדוע לא היה לאכר פשוט? מדוע לא היה, לכל הפחות, לבעל-מלאכה כאביו? רק כשרונותיו הטובים, שכלו החריף היו בעיניו... מרדכי אהרן צלל במחשבותיו. הפרה נפל מידו. זכרונותיו התעוררו בנפשו ויכו בה גלים...

הנה הוא נער בן שמונה עשרה שנה. הוא לומד בבית-המדרש, כי אביו החיט, המתרועע תמיד עם לומדים וחסידים ושותה בצמא את דבריהם, יחפיץ, כי גם בנו בעל הכשרונות המצוינים יהיה ל"למדן". במקרה בא לידו הספר: "תלמוד לשון עברית", הוא לומד את דקדוק הישפה ומרגיש, כי נעשתה בנפשו מהפכה יסודית. ספרי התורה, הנביאים והכתובים נראים לו באור זוהר חדש. בלבו תעלינה פתאם מחשבות רות, יתעורר החפיץ ללמוד שפות ומדעים, ונפשו התוססת לא תדע מנוחה...

השדכנים מרבים להציע לפני אביו, "שדוכים" מקרוב ומרחוק, אביו בוחר ובוחר, והבן מועם בלבו על השדכנים, על אביו, החפצים לשום בחוקה רחים על צוארו בעודו כאביב עלומיו. ופתאם הנה הוא תחת הרחים, והכל נעשה בכפית רצונו על פי רצונו הטוב. עודנו זוכר את היום אשר שמע בו בפעם הראשונה את שם דבורה, היא רעיתו עתה. הנה הוא בא הביתה מבית מדרשו לאכול פת שחרית. אביו עומד אצל השלחן הארוך ולפניו פרושה התיבת ארג צמר, בפסת הנתר אשר בידו יתאר עליה קוים ישרים ועקומים לאיכה ולרחבה. פתיל-המדה על צוארו ושני קצותיו יורדים על זהוה משמאל ומימין. מאחוריו עומד זלמן ליב השדכן ומביט גם הוא ממעל לכתפות אביו אל עבודתו.

— רבי זלמן ליב! שומע הוא את קול אביו מדבר אל השדכן מבלי פנות ומבלי הפסיק ממלאכתו — הלא לא ככל השדכנים אתה, אשר זה דרכם כסל למו להפליג ולגזם, ואיך לא תבוש להציע לי נכבדות עם שמואל בעל הרחים?

— האם פנעתי בכבודך בהצעתי זו? — שואל השדכן בתמהון ומריה מבק מקופסתו.

— אמנם פנעת — משיבו אביו, בהיותו גוזר את ההתיכה לגורים. — ראשית דבר, הלא שמעת, כי הכלה קוראת בספרים לועזים... .

— דבורה לא תפיק רצון ממך? קורא זלמן ליב בתמהון עוד יותר גדול. דבורה? הלאוי שיוכני רבנו של עולם בבת כשרה וצנועה כמותה. ואם יודעת היא לדבר ולקרוא בשפת הארץ, הלא „מעלה“ היא ולא חסרון. דבורה! מעטות, מעטות. מאד „דבורות“ כאלו בעירנו, מה אני אומר בעירנו — בכל הפלך. גם יפה היא מאד. יפה? מה אני אומר? ממש בת מלכה!...

אביו מניח את הנתר מידו ומוסר את הגורים אל אחד הפועלים. ראה, יוסף, בל תקצר גם הפעם... המעט צרות הסבה לי מלאכתך הנשחתה בשבוע העבר? הנני מזוהר, אם תקלקל גם היום את הבגד, או אנכה משכרך ונקה לא אנקך עוד.

— הברה לבנה! נתן אביו פתאם בקולו קול עז על „הפועלים“ שהפסיקו ממלאכתם ושומעים באזנים קשובות מה ידובר בו. — את הכל צריכים אתם לדעת, ואם לא תדעו, חס ושלום, את הכל, אז ירחב העולם. אין הענין הזה נוגע לכם כלל, נרפים, עצלים!

אביו מוציא ספר מארגו, וישב על הכסא ומתחיל לעיין בו. הפועלים שבים למלאכתם. השדכן יקרב אליו עוד הפעם.

— וזאת שנית — מוסף אביו לדבר בהשקיעו את ראשו בספרו — וזאת שנית, מצבו של שמואל בעל הרחים רעוע מאד; הוא עמוס חובות... מה עמוקים פה הדברים — אומר אביו בהראותו באצבעו על מקום אחד בספרו — מובחר מן המובחר! — זלמן ליב מעין גם הוא בספר ומודה כי נפלאים הדברים מאד, אולם לא ישכה להזורר לענינו.

— מצב שמואל ברע הוא — אומר השדכן, ומה לך, רבי יצחק, ולמצבו? הוא נתן במזומנים, התבין? מזומנים, כסף עובר לסוחר...

מרדכי אהרן לא ישמע עוד את דבריהם, אבל בלבו תתעורר פתאם התשוקה לראות את אותה דבורה — הקוראת בספרים לועזים... בימי השבת הולך הוא לטייל ברחוב, שבו יגור שמואל בעל הרחים, והרחוב הזה מהוין לעיר הוא, מעבר הנהר. הוא מטיל ארוכות וקצרות לפני בית שמואל, מביט אל החלונות, לראות, אולי תשקוף בעדם דבורה, אך פניה לא יראה. הפצו לראותה הולך הלוך וחוק, או יחליט לבוא לביתה... .

באחת השבתות הולך הוא עוד הפעם לשוה ברחוב הזה, ובראותו כי דבורה איננה, ישים פעמיו לבית שמואל. הוא פותח את הדלת בידים רועדות, מנמנם בלשונו: „שבתא טבא“ ומתבונן במבוכה אל כל סביבותיו. בבית אין איש, רק עלמה צעירה לימים, מלובשת בגדי־שבת וישבת אל השלחן וקוראת בספר, ויבן, כי זאת היא אותה דבורה.

העלמה קמה ממקומה, צועדת צעדים אחרים למולו, מתעכבת בלכתה, מבטת עליו — ובמבוכתה היא מקמטת ומנבלת את קצות המטפחת שעל כתפותיה... .

גם מבוכת מרדכי אהרן תגדל מרנע לרנע: הנערה יפה מאוד — ולמן ליב  
הניד את האמת.

— תני, תני לי מעט מדמים, כי צדצמאתי — מגמנם הוא בלשוננו, הנערה  
מונשת לו פך מים, הוא שותה, הכד מכסה את פניו, אולם גם בהמים יראה, יחניש  
את האור הוצא מעיני העלמה...

הוא יודע, כי לא מן הנמוס הוא להשאיר יחידי עם עלמה בבית, גם ירא הוא,  
פן יבוא עתה שמואל הביתה, ואז בלי ספק יבולע לו בעד הוצפתו זאת... אבל  
איזה כח טמיר ונעלם יעצרהו על מקומו, ימשכחו אל השלחן, הוא לוקח את הספר  
מעל השלחן, מהפכו בידו וקורא בקושי: So-zi-nenia Puschu-na אודם יכסה את  
לחיו, כי לא הרגל בקריאת שפת הארץ.

— הספר הזה נתן לי השר איבנוב, יועץ בית הפקידות, ואני קוראת בו  
בשעות הפנויות — הודר לאוננו קול העלמה הרך והמצלצל. מרדכי אהרן איננו  
יודע מה לענות, "שבתא טבא" — יאמר בהטיפה וממתר לצאת מן הבית — ובצאתו  
יחוש בלבבו, כי הוטל גורלו...

— את דבורה ארש לי לאשה — היא עלמה משבלת וקוראת בספרים, היא,  
היא תהיה לי, "המלאך הגואל" ומורה דרך בחיי, מה יפה, מה יפה העלמה הזאת!  
יחשוב מרדכי אהרן בלכתו לבית מדרשו, בראותו אחריו עבור ימים אחדים כי ולמן  
ליב הושרכן יתלהש עם אביו, לא ישנאוהו עוד — אדרבה, לולא התבייש, כי אז היה  
נופל על צוארו ומנשקהו...

ובזכרונו יעברו הימים הראשונים אחריו התונתו... דבורה היא לא רק אשה  
יפה ומשכלת, כ"א גם טובת לב ויודעת את החיים, הוא מצא בה את מלאכו הגואל,  
על פיה היתה שומה, כי משתלם הוא בלמודי השפות ויתר המדעים — וגם שמואל  
הותנו לא יתנגד לזה, בינם לבין עצמם החליטו, "הנאהבים והנעימים" כי בעוד שנה  
אחת, אחרי אשר ישתלם מרדכי אהרן בלמודים, יסע לאודיסה לבקש לו משמרת  
עבודה, הוא ואישתו יחלמו חלומות בהקיץ ומשויים להם לפעמים בדמיונם את חייהם  
בעיר הרובלת וההומיה הזאת, הוא עושה חיל בלמודים, מורו יחללהו בעיני רעיתו,  
והיא תוסיף לאהבהו מיום ליום, עוד אך צעד אחד, ומרדכי אהרן יצא לחפשי, ישיג  
את מטרתו...

עוד אך צעד אחד! אולם פתאם לפתע נהפך הגלגל... עוד כמו חי נצב  
בזכרונו היום הזמר והנמהר, אשר ישם קין לכל תקותיו ומגמותיו.  
הוא בא מבית התפלה — והנה דבורה לקראתו ודמעות בעיניה...

— מה קרה? ישאל מרדכי אהרן ברעדה ופחד, דבורה בוכה, בוכה ואין קץ  
לדמעותיה.

— אמרי נא, עני נא מה קרה בביתנו? חוזר הוא את שאלתו ופחדו יגדל  
מרנע לרנע.

— את ה"טחנה שלנו" התמו בנושפנקא דמלכותא — ענתה דבורה ומבול  
דמעות שוטף מעיניה על לחייה החזרות.

מיד מרדכי אהרן יפול, "תרמילי-הטלית" לארץ, גם הנדן שלו היה מונח בידו  
הותנו לפקדון.

ברגע זה נדמה לו, כי תחום עמוק, עמוק מאד פער את פיו תחתיו ויבלענו חיים, הוא איננו יכול לדבר את חותנו לשלום, לא כן דבורה, אביה נעשה חביב עליה עוד יותר באסונו.

היא מתרפקת עליו עוד יותר ומתאמצת לנחמו מינונו...  
עוד שלשה ירחים נוקפים — והוא מלמד!

מה נבחר מרדכי אהרן בשמענו בפעם הראשונה מפי חותנו את ההצעה המזוהה, כי יהיה למלמד. הזאת היא אחרית כל שאיפותיו הנשאות? לא! הוא יעבוד כל עבודות פרך שבעולם ולא יבחר בפרנסת המלמד, אבל העוני והמחסור הישוררים בביתו ידברו בשפה אחרת... .

דבורה, אמנם, איננה מתאוננת על רוע מזלה, על תקותיה הנעומות, אשר ננוו ועברו יום אחר, להפך, היא מכסת עליו בעיניה היפות כאלו תבקש ממנו סליחה על עון אביה הגדול, ולפעמים ידמה לו, כי תאמצהו ותחוקהו במבטו עיניה שילך בדרכו אשר בחר ולא ישום לב אליה ולמכאוביה. אבל — אודם לחייה עבר, כל רשמי פניה יביעו את יגונה הנורא, את יאושיה המר — עוד מעט ותהיה לאם.

ובין כה וכה וחותנו מאיץ בו, כי יהיה למלמד. הלא הגביר סעדיהו?—מטיבנו ואיש חסדנו — יתן על ידך את בנו ללמדו תורה, והוא גם ימציא לך תלמידים אחרים, ואתה לא תתרפס לפני ההורים, לא תתחנן אליהם — אומר חותנו אליו — ושכרך? מי מהמלמדים יקבל שכר רב כזה? באמונתו כי רבים מבעלי הבתים החשובים בעירנו יקנאו בך ובמשכרתך, ובכלל, האם מהיוב אתה חוקא להיות כל יומך מלמד? הלא תוכל לצבור מעט כסף ולשלוח במסחר יודך, דברי שמואל מעוררים חמת מרדכי אהרן עד להשחית, לולא משל ברוחו, כי אז חכה את השמן המסית והמדיח הזה. הוא לא יבחר בפרנסת המלמדות; כל באיה לא ישובון, אבל הימים חולפים, סעדיהו דוחק בו, כי יאמר לו תשובה כרוה; הן או לא? ודבורה — דבורה מהרישה ופניה יהורו מיום ליום... .

— צדיק חותני הפעם — חושב מרדכי אהרן, אני אצבור מעט כסף ואעשה ילי עסק... .

הנה הוא — מלמד! הוא משתדל לעשות גם עתה בשעות הפנויות מ"הדרו" איזה עסקים, ודבורה עוזרת על ידו בכל מאמצי כחה, הוא מקמין גם בהוצאות היותר נחוצות, איננו מספיק אף את צרכיו ההכרחיים, מקמין, מקמין ומצרף את הפרוטות המקומצות אחת לאחת.

וכל אלה לא להועיל: בעסקיו איננו רואה כל ברכה, את הפרוטות אשר יאצור היום תלכנה, לפעמים, מהר לטמיון; ימים רבים עברו — והוא עודנו מלמד! הנה הוא עתה כשלישים וחמש שנה, חזקה קפצה בו בלא עת, כל ימיו רעים ומקור מחיתו עוד — המלמדות... ימי הטובה המעטים, שראח לפנינו, מהה רק חלום נעים והנותן לו להרגיש עוד יותר את מרירות המציאות... .

למה נולד? למה הוא חי? מה תהי אחריתו?

מרדכי אהרן זוריד את ראשו לארץ ופוישט את רגלו האחת לארך המענית... .

פתאם התעורר כמו משנה עמוקה. הוא העביר בידיו על מצחו כמו הפין לגרש מושם בחוקה את רעיונותיו השחורים. לאט לאט הרים את ראשו ויבט עוד הפעם אל על.

השמש כבר יצא על הארץ ואורו הנעים היה שפוך על כל הטבע, על גדר הגנה, על תלמייה ונטיעיה, רק הפרח שקטף יבש, נבל בלא עת... .

— אָה! אָה! אָה! אמר מרדכי אהרן בתרוממו לאט לאט מעל הארץ. — מרדכי אהרן הוא גבה הקומה, בנוי לתפארת, פניו היופות מפיקות תונה, זקן שחור ועגול, אשר שערות-כסף פזורות בו פה ושם, יסוב את לחייו, עיניו שחורות ומתנועעות בעצלתים ועל מצחו הרהב יראו לפעמים קמטים אחרים.

הוא הרים את הפרח היבש וישליכוו בחוקה הרחק מעל לגדר הגנה. אחריו כן קבץ בחפניו את החרגלים שעקר ויכונן צעדיו לביתו. בטרם סגרו את דלת הגנה הביט עליה עוד הפעם בחבה רבה... .

בית מרדכי אהרן המלמד עמד בקצה הרחוב. שלשה חלונות, בעלי ארבע זכוכיות, יוצאים לרחוב אחד, ושנים — אל הרחוב השני. הבית היה קטן מאד, אבל חדש, כי זה רק שנתים עברו עליו מיום הבנותו. ימים רבים ישב מרדכי אהרן בביתו הישן, בית רעוע ומט לנפול, למרות הסכנה הנשקפה תמיד לו ולבני ביתו, כי חסה נפשו על כספו המעט, גם לא היה לו כל הסך הדרוש לבנין בית חדש. והנה באה פקודת שר השוטרים להרוס את בית מרדכי אהרן, אז נאלץ לבנות בית חדש. כל הימים אשר בנה את ביתו, הסיח את דעתו מכל עסקיו האחרים. בשעות הפנויות מעבודתו בחדר השגיחה על הבונים וישתתף בעבודתם בפועל. את רצפת ביתו ואת התנור עשה בידיו הוא.

עוד עתה מתעכב תמיד מרדכי אהרן מדי עברו לפני ביתו החדש, מתבונן בו, מקיש על קורות הבית וממשמש בויות הכתלים כאלו יחפץ להוכיח בכל הושויו, כי הבית הזה הוא דבר שיש בו ממש ולא בדמיון יסודו. גם היום עמד אצל ביתו ויבט עליו... .

— צפרא טבא, רבי מרדכי אהרן, נשמע קול מאחוריו. מרדכי אהרן הכיר כרגע את קול שלמה ידידו ושותפו.

— האם היית אתמול בחנות יעקב? מה ענך החנוני? שאל המלמד.

— בחנות יעקב? השיב שלמה בשאלה ויניע ראשו. הנה והנה, ולמה זה אלך אליו? כלום איני יודע את עקשנותו? „אבל היום אלך אליו ואקוה לנצחתי” הוסיף שלמה בקול שנשמעה בו אמונתו בנצחנותו.

— מה היום מיומים? שאל מרדכי אהרן ויסב את פניו לשלמה ויבט עליו בעינים חודרות.

שלמה הוריד את ידו לצלחת בנדרו העליון ויוציא ממנה קופסה קטנה ויגישה לשותפו. מרדכי אהרן לקח את הקופסה, פתחה, מישש באצבעותיו את המשחה השחורה אשר בתוכה ויריחה באפו. מראה המשחה כמו שנה לטוב — סגן בין שניו — גם רכה היא עתה הרבה יותר. הוא נבל עוד הפעם באנדולו את המשחה. מראהו

נשתנה? אמר שלמה ויחל לנקר באצבעו הקטנה בתוך נחירי הוטמו, ומדוע לא תשאלי על הרכבת המשחה עתה? שבעה לילות עמלתי, לא נתתי תנומה לעפעפי — לך, ממילא מובן, לא הגדתי מאומה — עד אשר עלתה בידי לשנות את יסודות המשחה שניי נמרה, והנה עתה לפיך המשחה היותר טובה בעולם, אין כטיבה וכפעולתה, גם שמריהו ואמר...

— שמריהו? מי הוא שמריהו? איננו יודע הנוני בשם זה, ענה מרדכי אהרן ויקטוש את מצחו כמו יתאמין לזכור את האיש המכונה בשם הזה.

— את שמריהו לא תדע? קרא שלמה ויספוק את כפיו: את שמריהו הסופר בבית־הפקידות?

— אה! יודע, יודע, אני את „היקטן המתופה“ הזה — ברבור מתנפח! אמר המלמד וישחק.

— וכן גם הלכתי אליו — אמר שלמה — יען שהוא יודע פרק בתלכות המדה ובקי גדול בעניני הקישוט וההתיפות, ושמריהו זה לקח ממני את המשחה, לעיני צוה לשפחתו למשוך את נעליו ולנהצם, וברגע אחד היה להם ברכ — ויראו כראי ממש. הוא השתומם על זה ולא האמין למראה עיניו. לאות תורתו קנה ממני עשר קופסות. התבין? עשר קופסות בפעם אחת... מה תאמר עתה? גמר שלמה ברנש.

הוא הוציא מצלחת בגדו המשים פרושות וימנן ויספרן עוד הפעם, אחרי כן מסרן לשותפו — כ„מופת הותך“ ובראיח נצחת, כי הצליח במלאכתו.

מרדכי אהרן לא האמין עוד, כפי הנראה, לשמועה. הוא התבונן עוד הפעם אל המשחה אשר בקופסה ויאמר בשפה רפה: אם כדברך כן הוא, או... הבה אנסה גם אנכי. המלמד ושותפו נכנסו הביתה.

שלמה „בעל ההמצאות“ הוא אברך צעיר לימים, קטן הקומה ודל הבשר, יערות ראשו צהובות, צבע עיניו אמיץ ועל הוטמו הרהב — יבלת, כשהיה מתעמק במחשבותיו היה מכניס את יערות זקנו הקטן והחד לתוך פיו ותולשן אחת אחת, ובעת התרגשותו היה מנקר בתוך הוטמו בלי הפוגה, לבו היה טוב ונוח להתפעל. הוא קנה לו ידיעה קלה בשפת הארץ, בחכמות הטבע והחשבון ויבלה כל ימיו בהתנלות „המצאות חדשות“. את כל המצאותיו אשר המציא בעצמו, כן גם את ההמצאות אשר מצא בספרים שקרא, היה כותב לזכרון על ספר, הלא הוא „ספר ההמצאות“ שהיה יקר לשלמה מכל הון. את ספרו זה נשא שלמה תמיד בחיקו וגם בעלותו על משכבו לנה בלילה היה מהביאו תחת הכר, לבל יאבד לו. שלמה היה תמיד חיי עוני ומחסור, נדד מעיר לעיר לבקש לו שותפים שבעורתם יוכל להוציא אל הפועל את המצאותיו הרבות, אבל כאשר אך עלחה בידו למצוא לו שותף בהפצו ולהמציא לאיוו מהמצאותיו מהלכים בשוק החיים, כאשר אך החלה המצאתו להביא לו תועלת ממשית — וכבר נקעה נפשו ממנה והוא מפנה לבו להמצאה אחרת. להגל מסעיו בא גם לעיר מרה ויתאכסן בבית המדרש כדרכו תמיד. שם נפל למשכב ויתגולל על מטה שבורה בפנת „הדר־השני“ אשר לבית־המדרש. מרדכי אהרן ראהו ויחמול עליו ויסעדהו על ערש דווי, גם דבורה שמרה על הגר החולה הזה ויזמם ולילה, עד אשר קם מחליו. אז נודע למרדכי אהרן דבר המצאותו ויקההו לביתו, כי בית המלמד הזה היה פתוח תמיד לכל אמלל וקשה יום, המבקש לו עבודה ומעמד בחייו, ומרדכי



אהרן היה דואג תמיד להמציא להם את מבוקשם. מרדכי אהרן ושלמה החלו לעשות בשותפות משהה חדשה למשוה בה את הנעלים, אולם החנונים מאסו בהמצאת שלמה, כי אמרו שהמשהה הזאת משחתת את הנעלים ואיננה נותנת להם את הברק הדרושי, מרדכי אהרן כבר גמר בלבו לנסות את הצלחתו בעזר המצאה אחרת מהמצאות שלמה, והנה עלתה בידו „בעל המצאות“ לשנות את המשהה שלו לטוב...

אך סגר מרדכי אהרן את הדלת אחריו, ותשעה נערים — המה תלמידיו — באו בהפזון מהחצר, אשר שם ישחקו עד הנה, ויתפרצו הביתה בקול שאון והמולה.  
— רבי! רבי! קורא נער אחד: זבלון לא ידע, איפה נלחמו הפלשתים עם שאול ודוד.

רבי! רבי! צועק השני: משה תפש את הכלב אשר לבנימין הקצב וירכב עליו...  
— רבי! רבי! אשר אכל את גביתי...  
— רבי! רבי! ישכר לא התפלל היום.  
— רבי! רבי! רבי!...

כל התלמידים צעקו, המו רעישו, גם דחקו בלאט זה את זה. מרדכי אהרן ידע היטב כי לא רוע הלב אך תמימות הילדות, שאיננה יודעת לבסות סוד, היא היא הפותחת פה להנערים האלה להרשיע זה את זה בפני רכס בעונות ופושעים, לכן לא היה שם לבו, על פי רוב, „למסירותיהם“ אלה, גם לא היה מוחה בידם לעשות כזאת, להפך, הוא היה מטה אוזן אל המלשינים — יוסר לא ייסרם... גם הפעם העמיד המלמד את פניו כאלו יש את לבבו להביאם במשפט על עונותיהם ויקרא: הסו, שקצים! חוטאים! ופושעים אתם כלכם! מה עשה משה?

— משה תפש את הכלב — ישמעו קולות רבים בבת אחת.  
— משה! גדול עונך מנשוא. ילדים! אומר המלמד: קראו לו היום — רכב.  
— רכב! רכב! קוראים כל הנערים. משה עומד נכלם וממעך את שולי בגדו.  
— וישכר במה חטא?  
— וישכר לא התפלל...

— לכן יתפלל מחר פעמים — גוזר הרב. קול שחוק יתפרץ מפי הנערים. דבורה הסיקה אך עתה את התנור ותצג סוד נחוישת מלא בליל-סובים בעד הפרה שתשוב עוד מעט ממרעה הבקר. פניה אדמו ומטפחתה צנה מעל ראשה הצדה. דיה היתה לה סקירה קלה על בעלה לראות ולהבין, כי שמה הוא היום — וגם לבה נתמלא שמחה. היא לקחה על הוועותיה את בתה הילדה הקטנה, אשר עמדה אצלה ואשר משכה בסינורה בלי הרף — הרימה למעלה ותשקנה באהבה רבה. הילדה התרפקה על אמה בחבה.

— לא טוב הדבר שאתם עושים, ילדי הטובים — אמרה דבורה בלאט אל הילדים העומדים עליה — להלשין איש על רעהו בפני רכס. המלשינות — דבר מנוגה הוא ועון גדול. היא נשקה עוד פעם אחת את בתה ותאמר לתורידה מורועותיה.  
— לכי נא, בתי החמודה — אמרה דבורה — עלי עוד לבשל בליל-סובים בעד פרתנו. פרתנו תבוא מהרה. הפרה האמוצה, היפה...

— ה — פ — רה תנ — נח! — קראה הילדה בקול בוכים ותחבק את צואר אמה נתלחץ אליה ביראה ופחד...

— לא! לא! פתיה! הפרה לא תננה. היא תתן לנו הלב. גם לך אתן. היא הורידה את הילדה על הארץ.

— ה — לב! הלב! קוראה הילדה, מתנפלת על הרצפה ומכה ברגליה...

מרדכי אהרן הביט בחמה אל בתו הבוכה. הסיו! קרא בקול, והילדה שתקה מיד.

— למה תפנקי כה את הבנות — אמר בפנותו לאשתו — מציאה יקרה האם מעט לנו בנות? הכיני להן נדוניא...

— תגדלנה בנותינו ויגדל אתן גם מולנו. הוד השם תקצרו? — בסתר לבה היתה גם נפשה ענומה על כי אין לה בנים, רק בנות, אבל היא קבלה הכל באהבה.

„שור! שמרו! מרכבה! מטאטא! שעון! שעון! שעון!“ נשמעו פתאם קולות הנערים.

— מה קול השאון הזה באזני? קרא המלמד וימהר אל השלחן. — הנערים הביטו בתמונות שונות, המתוארות בספר קטן אשר לפניכם. המלמד לקח את הספר בידיו. הספר היה — אלפא ביתא רוסית.

— מי הביא את האלפא ביתא? שאל הרבי.

— אני קניתיה — ענתה דבורה — כי יש את נפשי ללמד את ברכה בתנו. מחירה אך פרוטה.

— ולמה הנחת אותה על השלחן? האם לא תדעי כי המחבלים האלה יקרעו לנו? ובדברו מסר את האלפא ביתא ליד אשתו.

מי שראה עתה את דבורה הכיר בכבודות, כי היא היא דבורה היפיפה לפנינו: כה שנתה לרוע ברבות הימים. היא עתה ככת שלשים וארבע, אבל תראה זקנה. הוטמה נתארך ונתחדד, מצחה כסה בקמטים, עצמות לחייה שפן, ועיניה, עיניה היפות עוד גם עתה, הפיקן תונה הרושיות והכנעה לפני גורלה המר. מצבה החמרו לא הדאיב אמנם את נפשה, אף כי הסכינה בנעוריה בבית אביה לחיים יותר טובים, כי היו הוריה עשירים והיא היתה בתם והודתם. כאשר זכרה תמיד אהרית אביה לא התקנאה עוד בעשירים, אשר כל הונם והצלחתם — כחלום יעוף; אך בכל זאת הרגישה תמיד מועקה בנפשה, כאב נסתר ועמוק. היא חשה תמיד בלבה, כי לולא נהרס מצב אביה לפתע פתאם, כי אז היו חיים שונים לגמרי מחייה היום, והעקר כי אז היה בעלה לאיש אחר, לאיש יותר טוב. היא הכירה, כי היא ואביה אישנים בכל הרעה אשר מצאה את מרדכי אהרן, כי היא ואביה חסמו בערו את הדרך ויפילוהו לפח המלמדות — לכן נטתה דבורה שכמה לסבול את אשר נטל עליה ומעולם לא הוציאה אף תלונה מעל דל שפתותיה. קשה היה למרדכי אהרן לבקש כסף מחורי תלמידיו, עוד יותר קשה היה זה לה, אבל היא הלכה בכל זאת לגבות את שכר-המלמדות, אם גם היו ההורים מכלימים אותה לפעמים על פניה, באמרם כי גבית הכסף אין זה עסק של אישה כלל ועל המלמד בעצמו לתבוע את שכרו ולא להסתתר ב"הדרו" ולהראות בעיני ההורים רק „אחת בשמיטה“, כאשר יעשה מרדכי

אהרן... היא בכתה, לפעמים בהחבא, אבל מעולם לא ספרה לבעלה את תלונות החורים...

גם קמצינותו הנפרזה של בעלה היתה למורת רוח דבורה — הקמצינות השנואה לה, המביאה לא לעתים רחוקות קללה ולא ברכה. התנור והרצפה, שעשה מרדכי אהרן בידיו, עלו בדמים יקרים מאד: הרצפה נמלאה בקיעים בקיעים, פרצים פרצים כעבור חצי שנה, והתנור התפורר לרסיסים, והלבנים אשר התפורו בכל הבית עוד מעט והמיתו אותה, כי היא ישבה על המטה אצל התנור עת קרה האסון... ומי יודע, אם התנור החדש, מעשה ידי אישה, יאריך ימים, התנור, אשר בו יתנאה עתה לפני עושי התנורים המומחים. עוד יותר היתה נפשה כואבת עליה בראותה, כי קמצינותו של מרדכי אהרן מביאתו לידי הטא ועברה, כי — שגא תכלית שגאה את העניים החורים על הפתחים ויגרשם מביתו בהרפה, באמרו כי אך נרפים המה, הבוחרים בלחם עצלות ומואסים בכל עבודה. דבורה היתה נותנת בסתר להעניים האלה את פרומתיה האחרונות, לפעמים את שארית הפת אשר בסלה.

הספרים נפתחו, הנערים ישבו איש איש על מקומו.  
— ומשולם איהו? שאל פתאם המלמד בראותו כי נפקד מקום משולם בין תלמידיו.

אין עונה.

— מי ילך לפקוד את שלום משולם?

— אנו! אנו! אנו! קראו כל הנערים, אחד לא נעדר.

שחוק מר עבר על שפתי המלמד. כלם הפצו להסיר מעל שכמם את עול החרד, אם גם רק לעת קצרה מאד. "חיים! אמר מרדכי אהרן, לך וראה, מדוע לא בא משולם אל החרד?" — חיים היה החלש שבכל התלמידים, והמלמד התאמץ לתת לו תמיד חרות יותר מאשר לכל תלמידיו. אולם גם לתלמידיו האחרים נתן בכל יום שתי שעות חופש לשחוק בחצרו, ולפעמים שחוקו הנערים תחת השגחה רבם ופקודתו. השחוק היה בידי המלמד התחבולה היותר טובה לשגן היטב בלב תלמידיו את ספורי התנ"ך, כי מהם היה לוקח את התוכן למשחק הילדים.

חיים יצא בשמחה מן הבית. חבריו הביטו עליו בקנאה מסותרה...

— זבלון לא ידע, איפה היתה המלחמה בין גלית וזור, הלא כן אמרת,

אשר! האמת הדבר, זבלון?

— לא! לא! אני יודע, אני יודע! בין שוכה ובין עזקה באפס דמים.

— רביו רביו! קרא אשר! נפתלי לחש לו באזניו...

— הם! גער בו המלמד ויראה להמלישין את רצועות העור אשר בידו. הוא

לא אהב את הנער הזה, כי היה לו לב רע ויבקש תמיד תואנה להלשיין על חבריו.

"זבלון! — קרא המלמד בפנותו אל אחד הנערים אשר ישב בקרבתו — ספר נא לנו את כל אשר הנך יודע על דבר שאול ומלחמותיו."

הנער קם ממקומו ויספר ולא נכשל. אז יביט במבט של נצחון על אשר, אחריו החלו כל התלמידים לספר אחד אחד.

— היום אחר הצהריים נשחק בחצרי שחוק „דוד וגלית“ מי מכם יהיה גלית? — הנערים החרישו.

— שוטים — אמר המלמד בשחוק־קל — מדוע לא יהפוך איש מכם להיות גלית? הלא הוא ילבש כובע חדש, עשוי נר טוב ומצופה זהב, הכובע שמור בארגוני, חדש, נוצץ, מבריק...

— גלית היה רשע!

— גלית היה — ערל טמא!

— גלית נהרג וראשו נכרת!

— גלית! גלית! גלית!

— שוטים — אמר הרבי, גלית היה שר צבא הפלשתים, הגין על ארצו, עמו ונחלתו, הפלשתים אהבו את גבורם זה כאשר שנאוהו היהודים...

— אבל גלית הרף מערכות אלהים חיים — קרא זבלון ויבט אל רבו כמנצה. טענותיו של המלמד הסתמו, שחוק מר עבר על שפתיו. צדקת — אמר במנוחה — גלית היה רשע, אבל הנער שיתחפש לגלית לא יעשה כל רע. מי יהיה גלית? שאל המלמד עוד הפעם.

בראות מרדכי אהרן, כי גם עתה יחרישו התלמידים, החליט לכוור בעצמו את גלית. הוא הביט אל אשר ויאמר: אתה דברת היום סרה ברעך זבלון, גם שקר ענית בו, וענשך יהיה — „גלית“...

בעיני אשר נראו דמועות, להמתיק את הדין הוסף המלמד: „אם תשכיל לשחוק היום והיית מחר — יזאב שר צבא ישראל“...

— זבלון יציג לנו היום את דוד המנצה — אמר המלמד.

— אני אבך ולא אכנע מפניך — לחש אשר באוני זבלון.

— ואני עוד מעט ואתן את בשרך מאכל לעוף השמים... קרא זבלון.

— רבי! הוא מתגרה בי — יתאונן עוד הפעם אשר.

— הומו, נערים שוכבים! נסו נא אך עוד פעם אחת להפריעני מעבודתי במלשינותכם — או אז תדעו את נחת זרועי, קרא המלמד בקול עז, ויכה ברצועותיו על השלחן בכה...

הנערים נאלמו דומיה, המה ישבו עתה צפופים ומתדחקים זה אל זה מפחד.

— כל תלמידי יחצו לשני מחנות: למחנה פלשתים ולמחנה ישראל. מחנה פלשתים יעמוד בין הארוה והגדר ומחנה ישראל בקצה החצר אצל הגנה... עתה נחזור נא על קשיטול י"ז...

„ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה, ויאספו שוכתי“ נשמעו קולות הילדים, בהתנועעם הנה והנה בכל גוס...

הדלת נפתחה כמו ביד נסתרה. עיני הנערים הוסבו ברגע אחד אל הפתח הפתוח, דבורה הפצה לסגור את הדלת — ברגע הזה נראה חיים, ובניו אל החובב. — בא נא, בא נא — קרא חיים בקול צפצוף, ובתנועות ראשו וידיו רמו להנער, אשר אליו פנה בדבריו, כי יכנס הביתה.

— רבו! קרא פתאם בפנותו את פניו אל הבית! הוא בוכה...  
 — משולם! בא הנה — קרא מרדכי אהרן בקול רם — גם אתה, חיים,  
 בא הנה.

חיים בא, בלב הנער התרוצצו רגשות שונים. רגש הדהו והתפעלות מעין אותו  
 הרגש שירגיש המצנח, בהביאו את שבוייו לעירו, רגש עונג מעין אותו הרגש, המפעם  
 בלב הרואים המקיים למחזה מרהיב לב, התערבו עם רגשות תוגה ורחמנות על חברו,  
 הנתון עתה בצרה... רגשות שונים נראו מיד גם על פני יתר הנערים.  
 עוד רגע אחד — ומשולם עמד על סף הדלת, מעילו העלוזן היה פתוח,  
 שערות ראשו פרועות, כובעו על הצד, לחיו אדומות ומלוכלכות מדמעות שנתבישו,  
 עיניו אדומות מעט — לרגעים רעד בכל אבריו...

מרדכי אהרן הביט בתמהון אל תלמידו, "קרב נא הנה — אמר בקול רך —  
 וספר מה קרך?"

משולם היה בנו של סעדיהו העשיר, הוא סעדיהו שהחזיק בידי מרדכי  
 אהרן עת היה למלמד, גם נתן לו אחד אחד את כל בניו ללמדם תורה. משולם  
 היה נער בעל כשרונות נעלים ומצוינים, גם היה נבוה, בריא ויפה מאד. הוא אהב  
 אהבה עזה את הטבע; את היער, את כל החי, את הצמחים ואת הפרחים. בעתות  
 החפש השתתף לפעמים בעבודת מרדכי אהרן בננתו, ואם היה מספר לו רבו במעוט  
 ידיעותיו על הצמחים או על החיות וקורא אותם בשם, אז היה משולם הנער היותר  
 מאושר בתבל. המלמד חש בלבו מעין קרבת הנפש לתלמידו זה ויאהבנו כבנו. חבריו  
 קנאו בו, בבגדיו היפים, בכשרונותיו, אבל אהבוהו גם הם, כי היה למשולם לב טוב  
 ונפש רחבה, רכה ועדינה.

המלמד לא נגע באהובו זה אף באצבעו ויסלה לו באהבתו על כל פשעיו...  
 — קרב נא הנה — שנה המלמד את מצותו. השמעת? הלא הנך יודע, כי  
 אינני אוהב לישנות את פקודותי. נש הנה וספר נא, מה עשית? למה תבכה?

דמעות התפרצו כנהל מעיני הנער. הוא קרב אל רבו.  
 — ט — פס — תי על העיץ — פטפט הנער בלשונו.  
 — למה טפטט על העיץ? מתי? מה היה הפצץ?  
 — לננוב את האפ — האפרוחים מקן צ — צפור...

— עברה המורה היא ואכזריות גדולה — אמר המלמד. הנני מצוה עליך,  
 לבל תעשה עוד כדבר הרע הזה.

המלמד לקח ספר התנ"ך מעל השלחן. חיים וזבלון פתחו את הספר ויחזיקו  
 בו בידיהם.

— משולם! קרא המלמד. הניחה נא את ידך על הספר והשבעה לו, כי לא  
 תגע לרעה בקני הצפרים...

כל הנערים קפצו ממקומותיהם ויכתירו את משולם. המה עמדו צפופים מחרישים  
 ומשתוממים: אימת השבועה פעלה עליהם — את פעולתה הדרושה.

— הנני נש — נשבע, קרא משולם, כי לא א — אנע...  
 הדלת נפתחה עוד הפעם ופרלא אשת סעדיהו נראתה על הסף. בראותה את  
 הנערים מכתירים את בנה עמדה בתמהון על מקומה.

פרלא, אם משולם, היתה כבת חמישים שנה. קומתה גבוהה, מבנה גוף — הרמניה יפה, פניה מלאות ויפות, עיניה עמוקות וצבע תכלת להן, מחלפות שערותיה, אשר כמעט החלו להלבין, קבוצות בטוב טעם, צבורות כגבנון קמץ על ראשה ומשלכות במחט מעשה השן, שמלת פשתן לבנה עם נקודות שחורות וזר ירוק בשוליה כסה את גוה. מטפחת משי עשויה ככברה על שכמה, ועל אצבעותיה הארוכות טבעות זהב, משובצות אבנים טובות וספירים. מכטי עיניה, תנועות גוה, מדברותיה והליכותיה הביעו, כי היא אוהבת את השלטון ואת השררה והיא מכרת תקפה וממשלתה.

דבורה נבהלה לראות את אשת סעדיהו בביתה. היא אמנם גרה בשכונתם, אבל מעולם לא דרכה רגל „הגבירה“ על סף בית המלמד. דבורה הרדה לקראת פרלא ותאמר: האת בכבודך באת אלינו?

— אני בכבודי — ענתה פרלא. שאלה מזוהה! האם אסור לי לבוא לביתך? הלא שכונת אנחנו. גם יש לי להתאונן על בני — חשובב... .

המלמד נשאר על מקומו ויגמגם בשפה רפה את ברכת-הבוקר. פרלא ראתה זאת ואפה הרדה לה על המלמד ועזותו, אבל היא התאמצה למשול ברוחה ותאמר בשחוק קל מבלי זוז ממקומה:

— מה הקומידיה הזאת לך, מרדכי אהרן?

— משולם נשבע עתה, אמר המלמד מבלי פנות לפרלא — כי מהיום והלאה לא יחריד עוד את מנוחת הצפרים... .

— הא! הא! הא! שחקה פרלא. קומידיה מעוררת שחוק ורוגז כאחד. משולם נשבע — שבועה קדושה! היא קרבה אל השלחן ותבט אל המלמד בקצף, התאמץ, מרדכי אהרן, כי על הצפרים תחום עיני — חכמה גדולה! הלא את המכנסים, את המכנסים היפים, אשר תפרו לו אך זה כשבוע ימים, קרע משולם-קת, בני מחמדו! — היא ההויקה ביד בנה הנבון ותמשכהו אליו בהוקה. — הביטה נא — אמרה פרלא בפנותה אל המלמד ובהראותה לו באצבעה על מכנסי בנה — הביטה נא אל הקרע הגדול הזה — פה, פה, פה, — שחברה עתה שפחתי בקושי גדול. הלא השחית, השחית לגמרי את המכנסים היקרים... . שמח, מרדכי אהרן, בתלמידך זה... . היא דחתה את בנה בשתי ידיה מעליה, עד כי נפל לארץ... .

פרלא קפלה את ידיה לאחוריה ותתהלך „בהדר“ אחת הנה ואחת הנה.

— מרדכי אהרן! הנני להניד לך את כל לבי — אמרה פרלא בקול רם — כועסת אני עליך מאד, סעדיהו שלי מאמין בך, הסמרטוט הזה איננו יודע, איננו רואה מאומה. ואני? למה אסתיר את האמת תחת לשוני? אינני מוצא כל תועלת בלמודך ובהליכותיך המזוהים עם תלמידך. אל הילדים לא תשים לבך, רק את הכסף... . היא לא גמרה עוד את דבריה ופני המלמד חזרו כשיד, נחירי חוטמו רעדו

רעד קל; הוא, כפי הנראה, התאמץ להבליג על קצפו... .

— משולם! קרא המלמד בקול רעם, אשר החריד את כל התלמידים, את דבורה ואת „בעל ההמצאות“ שישב עד הנה בחדר השני ועתה נראה על סף החדר נרעש ונפחד. משולם! מהר לבקש מאמך הגבירה סליחה על אשר קרעת את המכנסים היקרים... .

"אמיו! אמיו!" — קרא הנער בקול בוכים ולא נמר את דבריו.  
 — אמיו! אמיו! הקתה האם את בנה, למה לי בקשת-סליחה? יסרהו נא היום,  
 למען יזכרו ימים רבים את קריעת המכנסים, האם גם את התועלת הזאת לא אפיק  
 ממך בעד שכריו?

קצפו של המלמד עלה עד נקודת הרתיחה. ברנע זה הרגיש שנאה עזה אל  
 פרלא האכזרית, אל בנה, לכל העולם, הוא לא יכול עוד למשול ברוחו, הוא שכח  
 הכל, הוא שכח הנות... .

הוא הרים את רציונותו ויצעוד עוד צעדים אחדים למול פרלא... .  
 פתאם רין בחמתו אל הנער, הפילהו על הספסל ויוריד את הרצועות עליו בכל כחו.  
 קול מר צורה נשמע בבית, דבורה החזיקה ביד בעלה, נערים אחדים החלו  
 לבכות בקול רם, רק על שפתי אשר נראה כמו לעג לאיד הברו... .

— רוצה, רוצה היער! קראה פתאם פרלא בחמתה ותרין אל בנה המוכה.  
 הלא תמית את בני היקר, משולם-קה — חננה את קולה, בוא אחרי, צא נא ממערת  
 פריצים הזאת... . סעדיהו, הסמרטוט שלי, איננו רואה מאומה, אנכי לא אתנך עוד  
 לבוא אל הדר הרוצי... . הוא החזיקה בידי בנה ותכונן צעדיה אל הדלת.  
 הנער הוציא בחזקה את ידו מידי אמו וימחר אל רבו: "רבי! רבי! סלה נא  
 לי" — קרא בכבי ויחל לנשק את יד מכהו.

"מעשה כשפים" — צעקה פרלא ותפרוש את כפיה — "המה נסכו על בני  
 רוח כשפים — בני! כספי"... .

"כסף, כסף, כסף! — קראה פתאם דבורה ותוקוף את קומתה מול פני  
 העשירה — גם אני בת עשירים ויודעת מה הוא הכסף! התשמעי, התבני פרלא?... .  
 דבורה רעדה בכל אברו גופה, המכאוב שהיתה מרגשת תמיד בעומק הנפש  
 התעצם לאט לאט ויהי למכאוב גופני, ופתאום הרגישה בלבה הפועם בחזקה כדקירות  
 מהט הדות ועמוקות, מעיניה התמלטו זיקי אש זרה ונוראה.  
 הגבירה מהרה לצאת מן הבית.

"רבי מרדכי אהרן, — הרף מאף" — אמר שלמה בחיל ורעדה: "אסור  
 אסור לבעוס כה... ."

"שובה למנוחתך, מרדכי אהרן, התחננה דבורה... ."  
 מרדכי אהרן עמד על מקומו כהלום רעם, הוא לא חש כך מעולם את כל  
 מרירות פרנסתו כמו ברנע הנורא הזה, הוא שנא עתה את כל הורי תלמידיו, את  
 כל האנשים, גם את עצמו... . עוד צללו באוזני דברי פרלא, הרופיה וגדופיה, עוד  
 מעט והוא הכה אותה.

ומי יודע, אם לא תמלא הזעומה הזאת את דבריה ותשבור מטה לחמו?... .  
 ומשולם? מה עול עשה, כי הכרו? המכנסים היקרים! הוא לא הביט אל  
 תלמידו, אבל רצונתו נצבה לעיני רוחו וקולו המר קרע את לבבו... . לבו נתמלא  
 החמים והמלה על תלמידו האהוב, כמעט הפין לבקש ממנו סליחה... .  
 פתאם אורו עיניו... .

"שלמה!" — קרא בקול — "תנה הנה את הקופסא, אני בעצמי אלך ליעקב  
 ההנוני... . ובפנותו אל משולם לקח את ראשו בידו וישקרו... ."

## הַאֲכָר וְהַנְּצִיחַ

(מספר הזכרונות של אחד הסופרים)

הובא לדפוס ע"י

יצחק פערנהאף.

ג' אב תרנ"...

"מי יגרשני מפה?" — שאל שאל אותי אתמול חברי נחום — "מי יאלצני להתרחק מביתו, מרעי ומעיר מולדתי?" אנכי נמגמתו, כמו צבת אחזה לשוני ולא הגדתי לו דבר ברור. אם הוא לוקח השמלה ומכסה על הדברים המעציבים, אם כל רעי בכלל לא יחפצו לדעת מעצמם, לא אוכל אנכי להגיד להם, ואני אדמה, כי הסבה הגורמת יציאתי בולטת יותר מדי ועליהם לחקור על אודותיה. כמדומני כי הסבה הזאת נשקפת מפניהם של אשתי וילדי, היא נקראת באר הישב כמו מעל ספר מלחיי הצנומות, והמה עוד ישאלו? מי יכריחני להרחיק נדוד? — הרעבו!...

ז' אב תרנ"...

יום הפרידה הגיע.

היו כמה תנועות ותנועע הלב, כמה נומים דקים שבו ינתקו ברגעים כאלה, רק אז נרגיש את הכח הנעלם המאחה אותנו למשפחתנו, אז נדע מה אנחנו לה. אנכי בקראי בספר על דבר אויו פרידה והיא מתוארה בעט סופר מהיר תרב התנועה בקרב לבי, ודמעות עצורות בעיני, אבל אעצין בכל כח, פן יראה הרואה ויחשבני למושגע. ועלי עתה להפחד מבני ביתי הרבים, מאפרוהי הקטנים, לבלי ראות פניהם — מי יודע עד מתי.

"אדיע מהמדי הלב; הפרידה תסב כאב!"

ומעולם לא סבלתי עניו הפרידה ולא הבנתי עומק מושגה כחיום הזה, והנני אנוס לתאר תמונת זעיר-אנפין ממנה בפנקסי זה.

רעותי מסדרת הפצי, ודמעות כנשמים נגרות מעיניה ותפולנה על הארץ, היא תתאמץ למחותן, היא תתאמץ להראות לי פנים של שיוון-נפש, למען אמין לבי הרך ונפשי המתגעגעת.

שם בפנה יושב בני החביב, ילד כבן שבע שנים, ושואל שאלות, וחשאלות מוחצות את לבבי; "אמי, האמנם יסע האב מאתנו? אבי, אשר כחיי כנשמתו אאהבהו. האם לא עוד אישעשע על ברכיו? האב יעובני? אמי, האמת הדבר? שבת תגיע, ואבי איננו? — מי יבחנו את, "החומש" עם "רש"י"? מי ילך אתי לשוה? בדה, כישראל"יק היתום אשר יאמר "קדיש", אלך אל בית המדרש, ואנכי אבכה... אבכה..." והוא בוכה, ומקהלה של בוכים ובוכות עונים אחריו; ובני, ילד כבן שלש שנים, מביט מתמיה על כל המראה, שפתיו אטומות ואיננו שואל ומבקש עתה דבר. הנשמה החיה שבו רועדת רעדו טבעית, גם על התנוק המוטל בעריסה, גם עליו כמו פרשו הרגעים העצבים האלה מעטה כהה, הוא שוכב דומם, הוא לא יבכה.



שם אל השלחן וישב אבן, ראשו שח על הזווה. עיניו מביטות נכחו, והמבטים כמה מרורים... כמה מכאיבים...  
 אהותי נאנקת דופ, וכאשר קמו סערות הבכיות לדממה מעט, מתחילה היא לסדר קינותיה: „ארבעה עזבה אמנו הקדושה אהרית, שני יתומים אמללים מתו באבם — אשרי להם! — ושנים הנשואים נטל עליהם הנורל להתרחק מאד זה מזה. הוא נוסע לארץ אחרת, מעבר לים, לפני מי אשפוך מרי שיהי, מי יבין אנהותי ודמעותי?“ והיא מתמונת בדמעות.

מי'ז אב, באניה.

השניים בחיי האדם, אם לטובה ואם לרעה, יעציבו אותו וילבשוהו רוח כהה, מבלי שידע לתת השבון לנפשו; מדוע ולמה הוא עצוב, ויש אשר השניים הטובים יעציבו אותו יותר מן הרעים. גם בלבי הביאו התמורות איזה מכאוב כבד שלא אוכל הסירו. לו יכולתי לבכות מעט, למלט משא יגוני! ובאמת, על מה אני נאנח? מדוע הנני עצוב כל כך? הלא אל הארץ החדשה אני נוסע, אל אמריקה המפיצה השכלה לכל שוכני תבל, שם אתפרנס בלי כל ספק ברוח ולא בצמצום, הן שמי נודע למדי ע"י מאמרי הרבים ב„השחר“, ב„המליץ“ וב„המניד“, מכתובת מאמרים ושירים לבד אוכל פחות או יותר לכלכל שם את עצמי; ומחוראות-שעות לשלוח לאשתי; מדוע לא אודה לעצמי? הלא תלמודי גדול אנכי, וגם ידען בשלש שפות חיות. כן, אכתוב, אלמד, ואקבץ קמעה קמעה עד אשר יצליח הפצי בודי להסיע את בתי, זו אשתי וילדי לאמריקה, ואז מה תשמח הנוצה! מה ישמחו הילדים!

מי'ז אב, באניה.

פני האבר הסרוח פרקדין על מכסה האניה נודעים לי — כמדומני כי מכיר אני אותה... ואולי זה בן עירי פודקא הארץ?  
 — האתה זה פודקא?  
 אין עונה.

קרבתי אליו — כן כן, הוא הוא זה. „מה אתה עושה פה פודקא? מי הביאך הלום?“ אמרתי אליו בהניעו את ידו בירי.  
 „לאמריקה אני נוסע“, דובבו שפתיו בקול עב ומפוי זו קצף, וראשו אשר הרים מעט, נפל תכה לאחור.

בראותי כי שותה שכר הוא עזבתיו לנפשו.

מה יוכל עשות אבר לא לָמָר, שכל גם ורגש קחה כזה, באמריקה הנאורה? איך יהיה ירק זה בארץ, אשר שם זיקרו איש רק לפי השכלתו וידועותו? אנכי, אם כי טרם הכינתו לי שמה איזה מעמד וטרם אדע לכנות בדיוק את המקור לכלכלת ביתי, לכל הפחות יש לי תקוה גדולה, הַפְצָה שיבדיל לא תתן אותנו לסבול חרפת רעב, אבל האבר הזה?...

לבי הומה על הללי היציאה כמוהו!

\* \* \*  
 אינני יודע לאיזה תכלית רשמתי את המקרה עם האכר כל עקר בפנקסי-  
 בעוד שרגיל אני לרשום רק את המקרים הבלתי-רגילים כל כך, הנוגעים לנפשי.  
 אכן אין חקר לרוח האדם וקצר קצרה בנית כל חוקר לבוא עד תכליתי —  
 פנישתי עם האכר פעלה על נפשי איזה רושם, שיעשה עלינו אמלל וקשה-דיוס.  
 ורחמיו על כל מעשיו, כתיב.

ה' תשרי, ניו-יורק.

„אנו ערבאין ואנו אחראין בעד ילדינו לעשותם ליהודים ולא נסתפק בזה  
 שעשינו אותם ליהודים בהסכון אשר בידנו בהיותם בן שמונת ימים. ברבות הימים  
 ישכחו רבים מבנינו את המאכלת ואת האות אשר נתנה בבשרם, ויבוא בהם הרוח  
 להתבולל בין העמים, איש איש לפי דת העם אשר בקרבו הוא וישב. אחים יקרים!  
 עתה בימי התשובה נשימה על לבנו להשיב לב בנינו אל עמנו, נלמדם תורה,  
 מאי תורה? שפתנו העבריה! אך היא, השפה, מסגלה לארוננו בלב הער הוטים דקים  
 ופתילים יקרים המקשרים את החיים החיים עם העבר שלנו, וכו' וכו'“.

כאֵה וכאלה דברתי באוני אספה שהתאספה היום לטובתי, הודות להשתדלות  
 אחרים מחובבי שפתנו בניו-יורק. אבל קיוות רוחו של ר' אספסוף הביא מרד  
 וכאב בלבי.

„פְּרוּזוֹת הַבוֹטוֹת הוּא דֵשׁ“ — הניעו דברי אחד לאוני.

— הירוק הוה דורש לטובת עצמו — צפצפו אחרים — הוא הפין לחזות מורה.  
 הנאספים השתמשו לאחדים.

לפי הנראה אין לי כל תקוה למצוא פה חית ידי ע"י הוראות-דשעות.  
 התחלה לא טובה, אנסה את הנוצה.

עשרה בטבת, ניו-יורק.

בהנחל הקב"ה תבל, באו כל בני-האדם ויבחרו להם איש איש פרנסתו ומלאכת  
 ידו, וגם לפני המשורר של אמות-העולם נפתחו שערי שמים, ורשות נתנה לו לחזות  
 מחזות שדי בלי כל תשלומין. בעת ההיא התהלך המליץ העברי לטיל ביער מְקַקְס  
 מהדר הטבע, מהאילנות העטופים טלחיות שכלן תכלת, והם עומדים מן הבקר עד  
 הצהרים ומניעים ראשם בהתפללם תפלת שחרית, מרהב מההרמוניה של הצפרים  
 הקופצות ומנותרות ואימרות „קדושה“, ומחרוה אשר יבוא בסערה ותוקע בשופר גדול  
 מאה קולות, ישבחה את התבל וצרכיה, וכאשר שב אליה ראה לדאבנו כי לא נשאר  
 לו כל מהרה.

„רבש"ע! הלא גם לי קבה תובעת, מה אכל, מה אשת?" בכה והתחנן.

בטלן! אתה חיבת בנפשך — הרעים שדי — בכל ענף של מהיה לא אחות  
 זעתה מה אעשה לך? עט לך, ברא לך בעמך עולם חדש, שמם חדשים וארץ  
 חדשה, והיה בעולמך....

והמליץ העברי העולם נתון בלבו, הוא בונה עולמות, טפוסים, בריות ויצורים בעלי גונים ושונים, אך דבר קטן אחד לא יכול להכריח בבית-הרשת-המעשה אשר לו, אין בכחו הגדול להוציא מאין יש — עגול — — — לחם.

וכבר ישבו רבים על מדוכה זו, ולא עלתה בידם. לחם לא תוכל הספרה העברית תת בכל הארצות, וגם אמריקה במשמע, או יותר טוב לאמר מה גם באמריקה ששם עוד שנאה כבושה, קנאה שפלה בין הסופרים העברים בעצמם, אינטריגות צדדיות ופניות פרטיות עוזרות לא מעט, להמעיט דמות הסופר, אשר בלא זאת לא גדול כבודו בעיני העם.

הוי הזיונות נעימים, הזיונות נעימים! איהן עתה כל הצפרים העפות האלה? מי נשב אותן?... מי שם להן קבר?

הוי, מציאות נוראה!

„אקה את הנוצה, ואשליך אותה ההוצה“.

ג' כסלו, ניו-יורק.

זה כשני ירחים הנני הולך בטל מאפס כל עבודה ורחנית. הבטלה מביאה אותי לידי שעמום, ומבית אני מקבל מכתבים מלאים קינות ויללות: „אשתי כותבת כי לע"ע תחיה את נפש עולליה בתפוחי-ארמה, בלי כל תבלין, והיא תחכה בכל יום לחשיג הדולרים לבח"פ בסכום שהשיגה אשת שמעריל-יונה לפני שבוע, ומה הוא באמריקה? חייט פשוט! ואתה“ — כה כתבה אלי אשתי הלאה — „אתה הנך מלומד, לישרט, שמך בוער ממרחק, כמה מכתבים עם „טיטלען“ גדולים קבלת מ„התבל“ ולפעמים גם באמריקה, א"כ גם באמריקה נודע שמך, ואיה הכסף? — האם חלילה שכתת אותנו?“ אשתי התמימה! לו תדעי את אשר אדע אנכי!

אנסה את כחי באיוו עבודה נשמית.

כ"ה אדר, ניו-יורק.

כשלושה חדשים עבדתי בבית-הרשת-המעשה של נ. בתחלה היתה עלי העבודה קשה מאד, הבנין הגדול והמכונה הגדולה עם ורועותיה של ברזל הפרושות לשמים, הפילו עלי אימה, התנגלות האופנים ותנועותיהם, סאון המוטות והשתקשקותיהם בקול לא-טבעי, הביאוני לידי בלבול ויפרפרוני, אולם במשך הזמן הסכנתי בכל אלה ונתפוסתי עם גורלי. שיש עשרה שעות ביום עבדתי בועת-אפי, כמו הייתי לאבר אחד מאברי המכונה, אבל השכר קטן מאד ולא יספיק לי לשלוח לביתי אף על תפוחי ארמה. תמול נועזתי לשאול מאת אדוני כי יוסף לי מעט על שכרי, ויתן עלי בקולו: „בטלן! לבלר! האם לא ראיתך פעם איך באמצע העבודה הוצאת פנקסך וכתבת? כסיל אדם! כותב בעתונת! סוציאליסט! הוי, העבדים מתפרצים לפני אדוניהם נותני לחמם! — לך לך!“

כ"ה ניסן.

האביב עם כל הדרו ונעימותו, כנפי רננים, קולות נעימים, קולות הכריאה הטהורה, הרשימצל, נניטויל, נאות דשא, נשים יפיפות, וכל מיני יופי נשמי ורוחני. אך ממני לבד מסתירים פניהם, אני האכל האחד בין המון הפנים העליונים, סביבי תהו ובהו, בלבי חרף, קרה נורא... אני הולך בטל ברחובות ניויורק והנני שקוע במחשבות נוגות. הנני רואה בהזון את הסכנה האיומה המרחפת על העתיד שלי — ולמצוקת נפשי אין קץ. "שוב לארץ מולדתך ככלי מלא בושה וכלימה! — צועק בקרבי לבי — שובת!"

אבל הוצאות הדרך?!... פתאום השתי יד גדולה וגסה מונחת על שכמי, הנני מסיב פני, ולפני איש גדל הקומה בפנים של שחוק ונחת, והוא עומה מעיל קצוץ הכנפים, רביד לבן על צוארו, נעלי-יד לבנים על אצבעותיו. — האלהים! האתה הוא פודקא?

"כן, מושקא, אנכי פודקא, האכר הפשוט בעיר מולדתנו, ואדון הדור בלבשו בניו-יורק, מה שלומך מושקא?"

— צר לי מאד — ואתה פודקא כפי הנראה הנך מאושר!

"כן, כה לחי! משרת הנני בהאכסניה של האדונים היקרים נ. נ. ושותפם. בעלי יאהבוני מאד, יתן די' להם היים ארוכים! שכרי יגדל מהדש להדש, עתה הנני מקבל מאה דולר להדש, טוב לי מאד, כי גם מתנות שונות אישני מאת האורחים הטובים המתאכסנים. לכה דודי ונשתה כד שכר, לחיי האמריקנים, ולהצלחת הארץ הטובה אמריקה!"

# תולדות אנשי-שם.

## קריה נשגבה.

(תולדות רבני זאלקווא ונאוניה)

מאת שלמה בובר.

## ראש דבר.

בטרם אבוא לדבר על אדות הנאוונים הרבנים והחכמים, אשר היו ופעלו בעדת ישראל (בזאלקווא, \*) אביא בזה דברים אהדים לקורות היהודים בעיר ההיא, ואקוה כי הקוראים היקרים ימצא בהם הפיץ.

(א) העיר זאלקווא היתה מתחלה כפר בשם „וויניקי“, ותהי אחוזת הטפסר זאלקיעווסקי, ובשנת שני"ה (1598) היתה לעיר ונקראה בשם זאלקווא. ראשית התישבות היהודים בעיר ההיא מכוסה בצעיף ולא נודעה אל נכון. בשנת שס"א (1601) יזכר שם בפעם הראשונה בקורות העם, ואין ספק כי התישבו בה עוד זמן מה לפני זה. בעת ההיא היה מושב היהודים בצפונה של העיר, ובהבנות החומות מסביב לעיר בשנת שפ"א (1621) נקרא השער הפונה צפונה בשם „שער היהודים“. (ב) כאשר נקרא השר זאלקיעווסקי הנ"ל בשנת שע"ח (1618) להיות מזכיר הממלכה בהצר המלך ויעווב את העיר, השתמשה אשתו בשעת הכושר להצר צעדי היהודים וישבי העיר ההיא, ותתן צו ביום 8 אקטאבר 1619 (א' דר"ח מרחשון ש"פ) כי אסור ליהודים להתישב שם מחדש, ואלה היושבים בה מכבר חייבים לתת חמשים מארק לגלגלת לצרכי בנין החומות, מלבד מה שיש להם לשלם מס ככל שאר תושבי העיר (1).

(ג) במות הטפסר זאלקיעווסקי נכנסה העיר לרשות השר יאהאן דאלינאוויטש ובימיו בנו היהודים בהכ"נ של עצים. אחריו משל שם השר יאקאב סאביעסקי ובימיו נהרג אחד הנוצרים (בשנת 1649 = ת"ש) יען אשר הרג איש יהודי (2).

(ד) הצרות אשר עברו על היהודים בזאלקווא במלחמת הקוזקים תחת הצורך המיל משנות ת"ח — ת"ש (1648 — 1649) מזכיר בעל צוק העתים (נרפס

(\* ההוספות מפנקס העיר ההיא אשר המחבר הנכבד יזכירן כמשך מאמרו תבאנה בסוף כל הספר בכרכים הבאים, המו"ל.

(1) כפי הגראה ממה שהבאתי בההוספות מתוך פנקס הקהלה (ראה הוספות י"א וי"ב) השתדלו את"כ היהודים התושבים בעצמם שלא לתת ליהודים הדישים להתישב בעיר, ע"י מניעת „חוקת הקהלה“.

(2) ראה „בן חנניה“, משנת תרכ"א מה שכתב החכם ר"ג לאנדערס בעקבות הספר Pamiątki miasta Żółkwi.

קראקא ת"י ושנית באוצר הספרות ח"ג, כי נסגרו היהודים שבה לאלפים עשרה וישבו בפקד וצרה, מסגרת אין יוצא ואין בא, וינס העם אשר בקרבה כו... הולך ומתרבה, ויבואו המורדים ביד רמה, מזרחה צפונה תימנה וימה, ויגשו לשבור את החומה, וישפכו מהעיר עליהם מים רותחים, ויגוסו המורדים כצפרים פורחות, ויורו המורים אחרי הכותלים, ויועצו עם בני האמה, אם לערוך בעיר מלחמה, יהרגו אותם מן החומה, טוב לעשות עמהם פשרה, כואו נתפשר עמהם מהרה, כאשר עשינו בלבוב הבצורה, וישלחו אל העיר צירים כו, הוציאו לנו זהביכם וכספכם, ואת כל מהמד עיניכם, נמלא רחמים על נפשותיכם, ויצאו אליהם אנשים שלשה כו, והעמידו על שני רבבות, ואלפים גלאוואצקי ראש הקרבות, וחזרו העירה בטוב לבבות, בעיר היו אורחים נכבדים, עשירים פרנסים אנשים אמודים, כוהב וכסף וכל מהמדמים, ויקחו מהם כל האוצר, והוציאו ונתנתו למן המצר.

ה) גם בעל "יון מצולה" מזכיר דברים ע"ד היהודים בואלקווא בימי המלחמה ההיא ואלה דבריו: בקשו (היונים) לגשת אל החומה להעמיד סולמות, וישפכו עליהם מים רותחים מן החומה ויגוסו הפוחזים מפניהם ויורו המורים אחריהם בקני השרפה ויהרגו מהם רבים, ויתיעצו הפוחזים ויאמרו הלא טוב לנו לשלוח אל האנשים העירה להתפשר עמהם כמו שעשינו לק"ק לבוב הבירה, וישלחו אל אנשי העיר ויאמרו אליהם לא טובים אתם מלבוב הבירה שלא יכלו לעמוד כנגדנו ועשו פשרה עמנו, לכן אם תתפשרו עמנו מוטב, ואם לאו נבואה כלנו ונצורה עליכם ונעשה ככם שפטים גדולים ומיתות משונות, כמו שעשינו בשאר מקומות מושבותיכם. וייטב הדבר בעיני אנשי העיר שהפוחזים רוצים להתפשר עמהם וישלחו מן העיר כומר אחד ושר אחד ויהודי אחד מארץ רוסיה מטשרניאוב [ר"ל מעיר טשערנינוב] שיעשה פשרה עמהם ונתפשרו שיתנו להם אנשי העיר עשרים אלף זהובים, ואלפים לשר האלף שלהם ושמו גלאוואצקי, ויסעו משם וישאירו אצלם כמה אלפים קאזאקין לשמור העיר מן שאר קאזאקין, שלא יצורו את העיר עוד פעם אחרת.

ו) בשנת תכ"א (1661) נכנסה העיר לרשות המלך יאהאן סאביעסקי. מספר היהודים אשר בעיר היה אז כשליש של שאר התושבים, ועל פי תכונת העיר אשר בידו משנת 1680 (ת"ט) היו שם בעת ההיא קפ"ג בתים של נוצרים ופ"ח בתים של יהודים.

ז) המלך סאביעסקי אזה את העיר הזאת למושב לו בימי הקיץ. הארמון הבנוי לתלפיות בתוך העיר עוד יעמוד על מכוננו, ועל משפטו ישב בימים האלה. בית הכנסת בנוי בעז והדר בשנת אמ"ת לחמדת כל עין, קרוב לשער העיר מצפון, והמלך ואשתו הגבורה היו לו למישען ומשענה לא מעט בהבנתו, ויצו לתת להם את כל העצים והאבנים הנצרכים על הישבנו הנם.

ח) בעלית קיר גדולה הנשענה לחצר בית ה' נאספו ונועדו יחד מימים ימימה ראשי ומנהיגי הקהלה להמתיק סוד יחדיו על עניני יושבי העיר וצרכיה ומעשה הצדקה לכל מחלקותיה.

ט) לא רחוק מכית הכנסת בנוי בית המדרש אשר היה מלא מפה לפה יומם ולילה מתופשי תורה ולומדיה ובפרט בימי החורף רבים באו להנות בתורת ה' מן הספרים הרבים הנמצאים שם מהורות קדם שנות עולמים (וכרזן בספר מאת החכם המהולל מה"ל).

(א) בראשון לנובמבר 1690 (כ"ט מרחשוון תנ"א) נתן המלך רשות לכונן בית דפוס בעיר בואלקווא ולהפיץ את תוצאותיו בכל ממלכת פולין, וה"ר אורי פייביש סג"ל מעיר אמשטרדאם, (1) נקרא בשנת תנ"ט מאת המלך יאהאן סאביעסקי, לנטוע אהלו בעיר זאלקווא וליסד שמה בית דפוס, ויהי בית הדפוס הזה הראשון לבני עבר במדינה הזאת, ובטרם הבנתו ועמד על מכוננו, הציג לו המלך יד בהיכלו, לכונן שמה כל כלי למעשהו ולמלאות עבודתו, ויהי בית הדפוס הזה ירושה מאב לבן עדי היה לנחלה לר' זאב וואלף הלוי (אבי זקנו של החכם המליץ מה"ל) אשר על ידו נדפסו ספרים רבים ונכבדים בבית דפוסו, והציג להם ציונים בשעריהם לאמר: כי נדפסו „באותיות אמשטערדאם" ובאמת נדמו נמשלו בתוארם ויפיו לספרים הנדפסים בעיר אמשטרדאם לפנים לתהלה ולתפארת. גם אבי החכם הרמ"ל מוה' גרשום שם פניו אל בית הדפוס ובשום שכל ומועצות ודעת שם לבו לתקן כל מעות ולמלאות כל חסרון בכלי המלאכה כי תפארת בית הדפוס ההוא ירדה עשר מעלות אהורנית מאשר היתה בימים הראשונים בעת הונאה מאמשטרדאם בכבוד הדר מלאכתה, ור' גרשום הטיב לעשותה ולתקנה באמצעים נכונים ומועילים כאשר הביא החכם מה"ל בוכרון בספרו, ועי' בכורים תרכ"ה צד 53.

(א) בשנת תנ"א (1691) נפלה דליקה בואלקווא אשר אכלה את כל כתבי הזכויות של העיר וביום י"א מרץ 1693 (ג' אדר שני תנ"ג) נתן המלך כתבי זכויות חדשים, שם נתנו זכויות ליהודים כי נשתוו לכל שאר יושבי העיר בזכויותיהם ובחובותיהם.

(ב) אחרי מותו של המלך יאהאן סאביעסקי נפלה העיר ירושה לבנו קאנסטאנטין סאביעסקי. ובשנת תנ"ט (1699) נפלה דליקה בעיר, ועשרים בתי יהודים היו למאכולת איש, או מחל להם השר הנ"ל את המסים והארנוניות, אח"כ נמכרה זאלקווא למשפחת השרים ראזווייל, בחג השבועות תק"ו (1746) נהרגו יהודי אחד ושלוש יהודיות, אבל הרוצח נתפש ונתלה על עץ, ולמען יהיה ענשו לאות לבני מרו, הוסר ראשו מעליו והושם לראוה בו בשער העיר.

(ג) בשנת תק"ל (1770) היתה מגפה בעיר זאלקווא ומסכותיה ויושבי העיר הזאת עשו להם סוכות במגרשי העיר על ההרים הרמים הנקראים Haraj עד היום הזה בעצת הרופאים למען ישאפו שמה רוח צה שפיים ואויר טוב ונקי וכאשר מובא בס' „חמדה ננוה" החלה המחלה להתגבר בעיר בשבת חוץ ובש"ב גברה מאד ויצאו האנשים מן העיר ויפצו על פני השרה והיו נטושים באהלים ובמערות בימי החורף תקל"א, ונמצא כתוב כי בהדרש מרחשוון נעצרה המגפה ההיא אשר אלף ושמונה מאות נפש אדם מישראל מתו בואלקווא בעיר ונקברו שם (2).

(ד) העיר זאלקווא היתה עיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים וז"ל הגאון הר' משה בן הגאון הר' הלל בעל בית הלל בהקדמתו לספר הנ"ל: אבי נתקבל למדינת אשכנז לאב"ד ור"מ לק"ק האמבורג ואלטונא, עיר מלאה חכמים ונבונים, להראות להם חוקים ומשפטים כו', ומשם חזר הגלגל עד שנתקבל לעיר ואם בישראל

(1) כן נאמר בפנקס דף רל"ז ע"א ודף רל"ה ע"ב (בהוספה כ"ג וכ"ד) כי הוא היה המדפיס הראשון בואלקווא, ולא הר' חיים דוד בנו כאשר כתב החכם מה"ל בוכרונותיו.

(2) דברים אחרים על אודות המגפה הזאת נמצאים בפנקס דף קמ"ה ע"ב (ראה הוספה אות כ"א).

מלאה חכמים וסופרים ק"ק זאלקווא עיר המלוכה יפה נוף משיש כל הארץ, אשר שמם הטוב נודע בכנף הארץ, וסמך לה זמן אספה לכל שנאספו שם כל העדרים חכמים קצינים ורוזנים, לעשות תקונים, כדת מתוקנים, נופת נבונים, בינת עם מבינים, נטיעות דרבונים, כצירוף הרבנים המופלגים, גאונים גדולים ומפורסמים, והנה גם כסא של אמ"ו הגאון החסיד ז"ל ה' מוטל בין הגדולים הגאונים שהי' נבחר לעשות הקים ומשפטים ותיקונים כו' עכ"ל.

טו) בעיר זאלקווא נתן החכם הגדול מגדולי ישראל בשנת תקי"א, אשר באו לסייע להגאון מו"ה יונתן אייבשיטין ז"ל, וגרפס בס' לוחות העדות (דפוס אלטונא וברפוסים אחרונים השמיטו המדפיסים שמות החותמים) וכא בראשונה על החתום הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל הורוויץ ז"ל (שהי' אב"ד בזאלקווא) ואח"כ באו על החתום עוד י"ג חתימות, ואלה הם: הר' צבי יוסף בר' יצחק סג"ל, הר' שאול בר' פנחס ז"ל מלובלין, הר' משה פנחס בר"א ר"ח מלובלין, הר' משה בר' אברהם, הר' נפתלי הירץ בר' משה מבראדי, הר' יהודה ליב בר' יהודה משה, הר' אהרן בר' יוסף, הר' בנימין בר' יעקובי סג"ל מדובנא, הר' הלל בר' שלמה, הר' יוסף בר' משה, הר' יהודה משה בר' שמואל, והבאתי כלם בספרי במקומותם למושבותם. <sup>1</sup>

טז) מן העיר ההיא יצא העורך הנודע משה מאיר קאמינקר מכת ש"צ אשר שלחהו בני כת ש"צ בשנת תפ"ה לסוכב בערים רבות ובכל ערי אשכנז לראות את פני האנשים מכת ש"צ הנחבאים בסתר ולאסוף רב כסף להוציא את מומותיהם הרעות ולהדיח רבים מאמנת ישראל, וכה עבר משה מאיר בערים רבות ולא נודע מה מעשהו בהיותו מתקדש ומתחסד למראה עינים, (עי' אבן התועים להחכם הגדול הר' דוד כהנא). ובס' אספקלריא המאירה טופסי כתבים וחרוזים ברוב הידוע נגד הגאון הר"י אייבשיין, ובסופו נזכר קנטרס הו"א דרבנן טופסי כרוזים וחתמות על משה מאיר מזאלקווא שהוכרוז באמשטערדאם ר"ח אב תפ"ה ובפד"מ ואלטונא (מוכא באוצר הספרים אות א' 904) ועיין דברי הגאון יעב"ץ בספרו לחיטת שרף הנספה לספרו תורת הקנאות, באמרו שם נמצא ושם היה איש שדה יודע ציד משה מאיר מזאלקווא שנעשה שליח לדבר עבירה להסית ולהדיח ישראל במכתבים שונים ומשונים שהיה מוליך עמו כו'.

ועוד מתעה שני יצא מהעיר הזאת, הוא חיים מלאך מזאלקווא שהי' נקרא לפניו בשם חיים מהלך, מפני שהלך לטירקויא ללמוד תורת ש"צ, ומאז כנה את עצמו בשם חיים מלאך, בשומו לפולין הרבה להסית ולהדיח את בני ישראל יושבי הערים זאלקווא, בוטשאטש, האראדענקע, פאדהייין וכדומה, ועל ידו נתיסדה כת ש"צ בפולין, עד שעלתה ביד היהודים לגרשהו מפולין בשנת ת"מ (ראה דברי החכם הגדול הר"ד כהנא בספרו „אור וחשך“).

יז) עד שנת שפ"ו לא היה אב"ד בזאלקווא ויהיו בני העיר מוכרחים בכל משפט ומשפט לבוא לפני הרבנים דק"ק לכו"ב <sup>2</sup>, אך בשנת שפ"ו ז"ך סיון התעוררו

(1) בלוחות הערות מתחיל שם העתיק מן החיים הגדול הנעשה בעיר ואם בישראל בק"ק זאלקווא באסיפת רוזני גאוני דור והסיום: כ"ד האלופים קציני מנהיגי עדת ישראל דקהלתנו וכבוד הדינים מומחים דגליל לכו"ב וצ"ו אשר ישנו פה אתנו פה ק"ק זאלקווא.

(2) בשנת שפ"ד עוד נעשה הכל לפני האלופים ראשים ומנהיגים דלכו"ב. ד' סיון שפ"ד



דמנות להם רב ואב"ד שלא יצטרכו להיות נעים ונדים בדבר ריב ומשפט אשר יהי להם אל הב"ד בלבוב, ומוכא בפנקס דף קס"ג (ראה הוספה אות ג) אשר נקהלו יושבי ק"ק זאלקווא וקבלו אב"ד כו' אבל לא רשמו את שם הרב.

יח) פנקס הקהלה מזאלקווא שבו השתמשתי הרבה לחבור הספר הזה, כולל זכרון דברים מעניני העדה, תקנות, בחירות, הערכת מסים, שמרי חובות וכו', והוא משנת שע"ג (1613) עד שנת תקמ"ג (1783) זמן של מאה ושבעים שנה. רוב הכתבים הבאים בו וחתומות-היודים נעתקו מתוך הכתב הראשון, ואין כל ספק כי הי' עוד פנקס אחר ואולי גם יותר, כי הפנקס הזה הנמצא כעת בידי הוא כנראה קובץ עלים בודדים, אשר מצא אחד האנשים היודעים להוקיר ערך דבר אשר כזה, ויתנם למורך לכרכם יחד בספר.

ובזה אסיים ואקוה כי הדברים המעטים האלה יספיקו להרוות צמאון המשתוקקים לדעת את הנעשה לבני עמנו בעיר זאלקווא ויותר מזה ימצא הקורא בפנים הספר ובהוספותיו. ידעתי אמנם כי לא יצאתי עוד בזה ידי חובתי מכל וכל, אבל הסרון המקורים בגדן זה יצדיק את פעלי בעיני הקוראים המבינים ולא עלי המלאכה לגמור. לבוב ה' שבט תרנ"ז יום מלאת לי שבעים שנה לימי חיי.

שלמה ב"ר ישעי' אברהם הלוי באכער.

---

חתמו על תקנות, כנהוגי מדינה בלבוב ה"ר אברהם שרענציל בעל איתן האורח, והאב"ד בלבוב ה"ר אברהם אשכנזי (הוא אשר הבאתי בספרי אנשי שם סי' ה' ע"ש).

א) ה"ר אברהם הקטן ר' איסרלש מלובלין. התום בפנקס (דף רל"ז ע"ב) תחת פסק דין המדפיסים מואלקווא מיום כ"ז אלול תנ"ט וחתומים אתו „האלופים, הקצינים הרוזנים, מנהיגים דד' ארצות", אשר חתמו בועד קדש, ביומא דשוקא ביערסלב, ה"ה הצעיר יואל היילפרין מק"ק יערסלב, הק' זכר"ו מענדל מקראקא, הק' מרדכי מלוצק, יעקב בן לא"א מו"ה משה יצ"ו מלובוב, הצעיר מרדכי מלובלין מגליל לבוב, הק' צבי הירש סג"ל לגרא מאפטא, יצחק אייזיק יכונה בהרב מו"ה עזריאל זעליג זצ"ל מקאליש, הק' גרשון נתן בהקצין מו"ה בעלאל ז"ל, משה בן לא"א מו"ה מרדכי מסקאהל מגליל בעלזא, משה כהנא זעירא מפרעמיסלא, ישראל קראקאווער מרישא (ראה הוספה כ"ג). — ואשאל עליו את פי הרב הגי"מ יוסף לעווניטשיין, ויענני כי ר' אברהם הקטן נתן הסכמתו על הס' „דמשק אליעזר" על התורה ולפניו עמד הר"י בעש"ט לענין יעלה ויבא (ככתוב בשבחי בעש"ט מבלי להזכיר את שמו), ויהי פרנס דארבע ארצות, ונפטר מלובלין ביום ד' דהחומ"פ תק"ה, ועל קברו בנויה חומה קטנה סביב (אצל קבר הר"י צבי הירש מלובוב, המובא בספרי „אנשי שם" סי' תע"ט, ואצל קבר הגי"מ נפתלי הירץ אבד"ק לובלין). הוא היה נקרא בשם ר' אבלי, ויהי אה לר' מרדכי פרנס מואלקווא, ובן להגי"מ ישראל איסרל אבד"ק לובלין, בנו של בעל „מהדורא בתרא" חתנו של המהרש"א.

זוה נוסח מצבתו:

„פה נטמן צנצנת המן, הנגיד ושר, פרנס הועד דד"א, מו"ה אבלי בן הרב „האב"ד מו"ה ישראל איסר בהרב הגאון מו"ה משה ז"ל, שהיה אב"ד ור"מ „דק"ק לובלין, י"ג ד' דהחומ"פ כ"א ניסן תק"ה, תנצב"ה."

קרוב לקברו נמצא קבר בנו הגי"מ ישראל איסר מלובלין (מובא בהקדמת שו"ת „קדושת יו"ט" להר"י יו"ט מקאפוליא).

זוה נוסח מצבתו:

„פה נטמן הרבני, החריף, המופלא, הנגיד, המפורסם, מו"ה ישראל איסר בהרב „הגדול הפרנס דד"א מו"ה אבלי ר' איסרלש, י"ג ג' ניסן שנת תק"מ."

וסמוך לו נמצא קבר בנו של ר' ישראל איסר, ועל מצבתו הרותים הדברים האלה:

„פה נטמן בן של גזע ישישים, הרבני מו"ה מאיר בהרבני הנגיד המפורסם „ר' ישראל איסר ר' אבליש, נפטר שנת תק"ס."

- ולמעלה מן הקבר הזה נמצאה מצבת קבורת בנו של הר' מאיר, נכדו של הר' ישראל איסר וכן רבעים להר' אברהם הקטן ר' איסר'לש ועליה כתוב:
- „פה נטמן איש תמים במעשיו וירא אלקים בר אבהן ובר אורין הרב, החריף, התורנן, מו"ה יהושע העשל בן מו"ה מאיר ר' איסר ר' אבלש ו"ל. תקפ"ה. תנצב"ה.”
- (ב) הר' אברהם כהן. התום בפנקס (דף קמ"ב ע"א) על תקנת הקהלה, שנתקיימה על ידי מנהיגי לבוב ביום ד' סיון שפ"ד.
- (ג) הר' אברהם ר' וואלףש מקאלימיי, התום בפנקס (דף קל"א ע"א) על קיום תקנות הקהלה, שנתקיימו בועד זווירו ביום ה"י טבת תכ"ד, ואתו התומים: הר' שמעון גינצבורג מפרעמיסלא, הר' יוסף אייזיק מיאברוב, הר' שמואל זינגויל סג"ל מלבוב, הר' דוד פרענר מבושטאטש, וגם הגאון בעל ט"ז (ראה הוספה י"ד).
- (ד) הר' אברהם ר' יוספש מטיסמיניץ, התום בפנקס (דף קנ"ב ע"א) יחד עם ראשי המדינה הגליל לבוב על תקנות הקהלה שנתקנו בקוליקוב ביום ד' ב"ב שבט ת"ן (ראה הוספה כ'), והרה"ג מהר"י לעווניטש"ין כתב לו, כי בנו הר' יוסף היה התן הגי"מ מענדל מרגליות, והוא זקנו של הר' אברהם מטיסמיניץ (המובא בספרי „אנשי שם" סי' כ"ד).
- (ה) הר' אברהם במהרר"י מלבוב, אחד משבעה טובי העיר בלבוב (מובא בספרי „אנשי שם" סי' כ"ג). התום בפנקס (דף מ"ח ע"א) על חזוק תקנות זאלקווא, שנעשה בלבוב ביום ב' י"א כסלו תס"א, ואתו התומים ראשי מנהיגי לבוב (ראה הוספה כ"ט).
- (ו) הר' אברהם ברמ"י מואלקווא. התום בפנקס (דף קכ"ז ע"ב) על תקנה מיום ה' ט"ז מנחם תק"מ, שלא לתת שכירות למשרתי הקהלה בלי כתב מראשי הקהל.
- (ז) הר' אברהם ב"ר דוד זבארז'ור. הוא היה מגיד מ"שרים בזאמזשטש ונקרא ר' אברהם זבארז'ור מואלקווא.
- (ח) הר' אברהם ב"ר זואל אשכנזי. הוא הגי"מ אברהם ב"ר זואל אשכנזי קצנלפונץ שהיה אבד"ק לבוב ונפטר ביום ו' אייר שצ"ז (ראה אדותיו בספרי „אנשי שם" סי' ה'). התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על קיום תקנות קהלת זאלקווא מיום ד' סיון שפ"ד, ואתו התומים: הר' אברהם ב"ר ישראל יחיאל כ"ץ (הוא הגי"מ אברהם ראפורט שרענציל המובא בספרי „אנשי שם" סי' י"ב), הר' בנימין ב"ר אליעזר מלבוב, וה"ר יוסף ב"ר ירוחם סג"ל (ראה הוספה כ'). עוד נמצאה התימת ידו בפנקס (דף קמ"ב ע"א) על תקנה מיום הג"ל, ואתו התומים: הר' אברהם כהן, הר' וואלף קאלוש מלבוב, וה"ר יעקב אליקים כ"ץ נעטשלוך, ופעם שלישית התום בפנקס (דף קמ"ה ע"א) על תקנת הקהלה מיום ה' כ"ה כסלו שפ"ו (ראה הוספה ו').
- (ט) הרב אברהם ב"ר יעקב בלוך. התום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה כ"ב).
- (י) הר' אברהם ב"ר ישראל יחיאל כ"ץ. הוא הגי"מ אברהם כ"ץ ראפורט (המובא בספרי „אנשי שם" סי' י"ב). התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על קיום תקנת ק"ק זאלקווא מיום ד' סיון שפ"ד.

יא) ה"ר אברהם ב"ר מרדכי אשכנזי, התום בפנקס (דף קמ"ה ע"א) על תקנת הקהלה מיום ה' כ"ח כסלו שפ"ו (ראה

הוספה ו') והג' מהר"י לעיונישטיין כתב לו, כי אביו ה"ר מרדכי כתב הקדמה לספר „אור נערב" של ר' משה קורדווארי ושם כתב, כי חבר וגמר את ספרו הגדול „אשל אברהם" והתם: „מרדכי בלא"א מו"ה יהודה ליב אשכנזי."

יב) ה"ר אברהם ב"ר משה, אחד מגדולי העיר, אשר לא נודע לי אל נכון מי הוא, ואלה הדברים החרותים על מצבתו:

„פה כמערה ויגוע וימת ויאסף אל עמיו, הוא אב"ד הרב המאור הגדול, החסיד והמקובל, מו"ה אברהם בן ה"ר משה מגיד דק"ק דאמבראווי, נפלה עטרת ראשו ונגזרו טעמי התורה נפטר ביום א' ד' דחזה"טפ, כ' ניסן תצ"ד לפ"ק, תנצב"ה.

יג) ה"ר אברהם ב"ר שלום, התום בפנקס (דף קמ"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג'), ולדעת הר"י

לעיונישטיין במכתבו אלי הוא ה"ר אברהם ב"ר שלום מבעלז, המובא בתשובות מהר"ם מלובלין (ס' קכ"ו) ובתשובות ב"ח החדשות (ס' מ"ב).

יד) ה"ר אברהם אהרן ב"ר יעקב יורש, הרב הגדול מהר"ם ד"ר פריינדנשטאל מדעסוי כתב לי כי מצא בהאמבורג ב'

מצבות: א) מצבת ה"ר אברהם אהרן במוהר"ד יעקב יורש ז"ל מזאלקווא, נתיב כ' אדר... תקל"ב; ב) מצבת האשה רבקה רחל בת האב"ד מו"ה יחזקאל נ"י אשת

מו"ה יעקב בהגאון מו"ה יצחק לנדא אבד"ק זאלקווא נתיב ט"ז ניסן תצ"ה, „ובאנשי שם" ס' רצ"ט הבאתי כי ה"ר יעקב סג"ל לנדא בן הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא,

היה אב"ד בטארנופול ונתן הסכמתו: על ס' „אמרי צרופה" על ש"ס, על ס' שבט מישראל, על תהלים ועל ס' תפארת ישראל וזטא. גם יש אליו תשובה ערוכה בשו"ת

„בת עיני" ס' ב' והובא גם בשו"ת ר"ח כהן חלק אהע"ז ס' ס"ג, ואשתו הרבנית מ' רבקה רחל היתה בת הגאון בעל „נודע ביהודה".

טו) ה"ר אברהם ב"ר שמואל מרגליות, התום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על תקנת הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז

ש"פ (ראה הוספה א'), ופעם שנית הוא התום בפנקס הג"ל (בדף קמ"ב ע"א) על תקנה בענין נדרים ונדבות שנתקנה ביום א' א' דחזה"מ שפ"א, בן התום שם (דף

קמ"ג ע"ב) מיום ב' ז"ך סיון שפ"ו (ראה הוספה ג'). ולדעת הגר"י לעיונישטיין במכתבו אלי הוא אחי הגי"מ מרדכי מרגליות מקראקא (מחבר הס' „חסדי ד"ר), ואחי

הגי"מ צבי הירש אבד"ק לודמיר (המובא בתשובות הבי"ח סס"י ע'), ואחי ה"ר מענדיל מוויילנא (המובא בתשובות ב"ח החדשות ס' ע"ה).

טז) ה"ר אברהם (אבל) ב"ר מרדכי ר' ליבושם, אבד"ק זאלקווא, נתקבל לבדן פאר במשמרתו ביום א' ט"ז

ראשון תנ"ט, אביו ה"ר מרדכי פרנס דדי"א נקרא „ר' מרדכי ר' ליבושם" (ראה אות מ' ס' רי"א), והיה בן הגי"מ איסרל אבד"ק בריסק, בנו של הגי"מ משה אבד"ק לובלין

(מחבר הס' „מהדורה בתרא"), שהיה חתנו של המהרש"א, כדבר שכתוב בסוף ספר „אלפי ישראל" על חו"מ לה"ר ישראל מתתיהו אויערבאך (לבוש תרל"ג), והיה ה"ר

אברהם אבלי חתן להושר והנגיד מו"ה יצחק מזאלקווא (בספרי אנשי ישם צד 246

ולהלן אות י' סי' קס"ג) וחותן לה"ר אביגדור (שמנוחתו כבוד בעיה"ק בירושלים),  
 בנו של ה"ר דוד מדובנא רבתי, בן בתו של הט"ז (ע"י "אלפי ישראל" הגיל); ושני  
 ניסים היו לו, בעלי אחותיו: א) ה"ר אלכסנדר סענר שור בעל "תבואות שור"  
 ו"שמלה חדשה" ב) ה"ר יצחק הכהן ראפורט אב"ד ור"מ בקלויז דאוסטרהא. ובניו  
 וחתניו של חותנו, שגם הם היו ניסיו, נזכרים להלן (אות י' סי' קס"ג). ומחותנו היה  
 הג"מ חיים יהודה ליב סג"ל איטינא אבד"ק לבוב ובהסכמתו על ס', "טעמי המסורה"  
 (אמשטרדם תפ"ח) כתב: "עם היות שטרוד אני מו' מ"מ סמכתי על כבוד מחותני  
 הגאון מו"ה אברהם כמ"ה מרדכי האבד"ק זאלקווא" וחתם שם ביום ה' כ"ג אלול  
 תפ"ז (ראה בספרי "אנשי שם" סי' קס"ג). ומובא ה"ר אברהם אבלי בס' "אדני פו"  
 פ' ה"י, בספר "לקוטי שושנים" (קונטרס אחרון), בס' "דברי חכמים וחדושים"  
 (יעסנין תפ"ז) ובס' "אמרי נעים" (פ' וזרא). בס' פנים יפות, בהקדמתו של הג"מ  
 אפרים זלמן מרגליות, משבח את המביא לביה"ד ומיחסו לה"ר אברהם ב"ר מרדכי.  
 ובפנקס קראקא נמצא פסק דין בועד קדש שהיה בק"ק סטרעליסק ביום ב' י"א אלול  
 תס"ח וחתומים עליו כל רבני הגליל ובראשם הגאון מו"ה נפתלי הירץ אשכנזי אב"ד ור"מ  
 בלבוב (ע"י בספרי "אנשי שם" סי' תמ"ח) וגם הוא בא שם על ההתום, ונמצאו ממנו הסכמות  
 רבות, כמו: על ס', "קרנים" מיום א' סיון תס"ט, על ס', "פני אריה וזמא" עה"ת (ווילמרשדארף  
 ת"פ) מיום ג' ג' תמוז תס"ט, על ס', "נתיב הישר" עה"ת (דיהנפורט תע"ב) מיום ב'  
 ער"ה אלול ת"ע ושם חתום ה"ק אברהם בה"ר מרדכי חונה ק"ק זאלקווא, על ס'  
 "עיר הומח" על המשניות (פד"א תע"ט) מיום ג' ה' אלול תע"ב, על ס' "ברכת יעקב"  
 על הוי"מ מיום ד' מנחם תע"ה בועד יערסלב, על ס' "דמשק אליעזר", על "תורת  
 הטאת" הקצר משנת תע"ח, על ס' "שביל הישר" על הדרן עלך שבש"ס (זאלקווא  
 תע"ח), על ס' "קין אור" (זאלקווא תפ"א), על הידושי אגרות, זרע ישראל"  
 (ווילמרשדארף תצ"ז) מיום ה' י' תמוז תפ"ב, על אבות דר"ג עם פ"ר מנחם מנלי  
 (זאלקווא תפ"ג) מיום עש"ק ראה כ"ב אב תפ"א, על ס' "קנין אברהם" (זאלקווא  
 תפ"ג) מיום א' י' סיון תפ"ג, על "קצור שליח" מיום ג' כ"ז אדר תפ"ה, על ספר  
 "מפעלות אלקים" מיום ט"ז תמוז תפ"ה, על ס' "טעמי מסרת" עה"ת (אמשטרדם  
 תפ"ה) מיום ג' ג' אלול תפ"ה, על ס' "חקי הדר" מיום ב' סיון תפ"ה, על ס' "אלף  
 המגן" (זאלקווא תצ"ב) משנת תצ"א, על ספר "בית לחם יהודה" משנת תצ"ג,  
 ונמצאה חתימתו "הק' אברהם חונה ק"ק זאלקווא" פעמים רבות בפנקס, כמו: על  
 תקנת הקלה מיום ב' ו' אב תס"ה (בדף י"ג ע"ב וראה הוספה י"א), בדף ל"ג ע"א  
 חתום על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד יחד עם הג"מ נפתלי הירץ אשכנזי  
 אבד"ק לבוב (ראה בספרי "אנשי שם" סי' תמ"ח) ועם ה"ר חיים הלוי מיאבורוב  
 (ראה הוספה י"ג), בדף ס"ז ע"א חתום על תקנת הקהלה מיום א' ז"ך ניסן תס"ט,  
 שם ע"ב חתום על בחירת הקצין ר' נתן שיהיה מנהיג לשכת הגליל מיום א' ד' ניסן  
 תע"א, בדף ג' ע"ב נאמר כי נתקבל לאב"ד בזאלקווא ביום א' ט"ז אדר ראשון תנ"ט  
 לפ"ק ומקורם היה אב"ד ברעשטיצקא, וכתוב שם: "היום יום א' ט"ז אדר ראשון  
 תנ"ט לפ"ק נתקבל למו"ט הרב המאור הגדול כמ"ה אברהם אב"ד ור"מ דק"ק  
 ברעשטיצקא פה לאב"ד ולמורה צדק לקהלתנו יצ"ה, הכל קבלו הקרובים על עצמם  
 באלה ובשבעה, ה"ה האלוף הראש והקצין כמ"ה מרדכי נר"ו עם התנו האלוף

המרוזם כמו"ה אליעזר ליפמאנן והאלוף המרוזם ד"ר המצויין כמו"ה אלכסנדר סענדר נר"ו, גם האלוף המרוזם הראש והמנהיג הישיש כמו"ה מרדכי גומפרטט כמו"ה יצחק, שיהיה להם לאיסורא להיות בתוך שבעה טובי העיר כל זמן היות פה הרב המאור הגדול כמו"ה אברהם הנ"ל למורה צדק ולאב"ד בקהלתנו וכו', עוד התום בדף ג"א ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' ה' כסלו ת"ס, בדף קנ"א ע"ב על קיום תקנת הקהלה מיום ג' כ"ה מנחם אב תס"ב, בדף רכ"ה ע"ב על פסק דין בדבר כותל מפסיק בין המקולין של הקהל ובין הצר ביתה של אלמנה אחת מיום ג' ער"ה תע"ז ואחריו התומים: יעקב בן לא"א מו"ה דוד ז"ל, שלמה כמו"ה אלי' מטישוויץ, וואל בהרב מו"ה אברהם ז"ל, טובי בהמנוח מו"ה יצחק ז"ל, בן התום בדף רל"א ע"א על בטול שטר חוב שאבד מיום ה' כ"ז תשרי תס"ז ובדף רל"ב ע"א התום ג"כ כנ"ל מיום ד' ב' תמוז תע"ה.

ונוסח מצבתו:

..... ממנו תצא תורה, הגאון הגדול ומופלג, רבן של כל בני הגולה, ארבעים שנה שפט את ישראל ולא נמצאה בו עולה, מו"ה אברהם בן הראש מנהיג מדינה הרבני המופלג מו"ה מרדכי ז"ל .....

יז) ה"ר אברהם מרדכי ב"ר ישראל היילפרין. אביו היה ה"ר ישראל חר"ף והוא

היה אבד"ק וראניק ואח"כ כהן

פאר בזאלקווא ובסוף ימיו נסע לבראדי (כמונא בדעת קדושים צד 65). בהיותו בוראניק הסכים ביום ה' ניסן תע"ה על ס' "שם יעקב" לגיוס ה"ר יעקב הלוי מזלאטאו, הכולל הרושים ומוסר על דרך הקבלה. (זאלקווא תע"ז) והתם: "ה"ק אברהם מרדכי בלאאמ"ו החסיד מו"ה ישראל זלה"ה היילפרין החונה בק"ק ווראניק גיסו של הגאון האב"ד דמדינה", ובהיותו בזאלקווא הסכים על ס' "עשרת צבי" על התורה מר"ו נה צבי אבד"ק וואיגילוב (זאלקווא תקכ"ג) ביום ו' כ"ה סיון תקכ"ג והתם: "ה"ק אברהם מרדכי חונה פק"ק זאלקווא ואנפיה"; כן הסכים שם על ס' "גטיעה של שמחה" (זאלקווא תקכ"ג) ביום ו' ער"ה שבט תקכ"ג והתם: "הצעיר אברהם מרדכי חונה בק"ק זאלקווא", על ס' "חסדי אבות" על אבות לה"ר אהרן הלוי מאלעקסנין (זאלקווא תקכ"ה) ביום ג' כ' תמוז תקכ"ה, על ס' אהל משה דקדוק מה"ר אהרן משה ב"ר צבי הירש (זאלקווא תקכ"ה) ביום ד' י"ד תמוז תקכ"ה והתם: "אברהם מרדכי חונה פה ק"ק זאלקווא ואנפיה", על ס' "ברכת דוד" על ש"ע א"ה לה"ר דוד אבד"ק יאנאלנין (זאלקווא תקכ"ז) ביום ג' י"ד אלול תקכ"ז, על ס' "עיר דמשק אליעזר" מר"ו אליעזר אבד"ק ראזוואדוב (זאלקווא תקכ"ז) ביום ה' ד' אב תקכ"ז והתום: "ה"ק אברהם מרדכי חונה פה ק"ק זאלקווא ואנפיה"; עוד הסכים על האלשיך (זאלקווא תקכ"ה) בצרוף בית דינו: "ה"ר צבי הירש מואלקווא, ה"ר גדליה ב"ר בנימין וואלף, ה"ר ישראל מרדכי ב"ר ברוך יצ"ו מואלקווא; עוד הסכים על ס' בית אהרן מר"ו אהרן זעליג ב"ר יהודה ליווא (זאלקווא תקכ"ה) ביום כ"ב סיון תקכ"ה ונמצאה שם גם הסכמת הג"מ חיים כהן ראפורט ז"ל, על ס' "נוכח יעקב" בשנת תקכ"ה ועל ס' "הלוקא רבנן" חדושים מה"ר משה מסאמבור (זאלקווא תקכ"ה) ביום א' ב' חשוון תקכ"ה. מואלקווא נסע לבראדי ושם הסכים על ספר "שבט מישראל" לה"ר יעקב ישראל ב"ר צבי הירש מגיד דק"ק קרעמינין (זאלקווא תקל"ב) ביום ו' ער"ה ניסן תקל"ב, ועוד באו שם בהסכמה ה"ר שמשון מייזליש (שהיה אבד"ק זאלקווא) ביום

ד' ט"ו אלול תקכ"ו עם בנו ה"ר צבי הירש מייזלש ביום ג' כ"ה ניסן תקל"ב: כן הסכים שם על ס' „תקוני זהר” עם פ"י „באר יצחק” (ואלקווא תקל"ח), על ס' „עטרת יוסף” (ואלקווא תקל"ח) ביום כ"ז תשרי תקל"ח. ממעל להסכמתו כתוב: „אשר בעת איתן מוישבו בק"ק בראדי” והתום: „נאם הצעיר אברהם מרדכי אבד"ק זאלקווא” ונמצאה שם גם הסכמת ה"ר צבי הירש מייזלש: כן הסכים שם על ס' „שפה ברורה” בשנת תקל"ח, גם על ס' „עין חיים” לר"ה וויטאל נמצאה הסכמתו מיום כ"ה אייר תקמ"א ורשום: „אב"ד ור"מ דק"ק זאלקווא ואיתן מוישבו בק"ק בראדי”: על ס' „דברי רב משלם” שו"ת (קארעין תקמ"ג) נמצאה „הסכמת הרב הגאון המפורסם לשם ולתהלה מו"ה אברהם מרדכי יהודה אב"ד ומ"צ בק"ק זאלקווא” והתום: „יום כ"ב סיון תקמ"א פה בראדי, הצעיר אברהם מרדכי אבד"ק זאלקווא יע"א”.

ולפי מה שכתב לי הר"י לעוונישטיין היה ה"ר אברהם מרדכי חותנו של הג"מ יוסף האבד"ק פינמישוב בן הג"מ יהודה ליב (אבד"ק ראקוב, סטאשיוב, שידלוב וקראקא) ונכדו של הרב בעל „מגני שלמה”. — לה"ר אברהם מרדכי היה אח ושמו ה"ר יצחק אייזיק היילפרין אב"ד דק"ק טרטיקוב, אשר הסכים בשנת תקמ"ו על ס' „מים יחוקאל” וחתם „הק' יצחק אייזיק בהגאון מו"ה ישראל חר"ף זלה"ה היילפרין הונה ק"ק טרטיקוב”. ואחותו היתה אשת הרב מו"ה דוד ב"ר פתחה ב"ר דוד לידא (כמוכא ב„דעת קדושים” צד 65).

ה"ר אברהם מרדכי נפטר בבראדי ביום ז' תמוז תקמ"א, ואלה הטורים הרוחיים על מצבתו:

„ומרדכי יצא, יציאת צדיק עושה רושם, תיש כחה של חמה, כהו מאורי כסיל וימימה, בטל זיו החכמה, נטל תפארת החכמים לעמוד השלמים, כליל החמודות ונור התעודות, אוש חי רב פעלים, פרו קדש הלולים, אור ישראל וקדוש, מו"ה מרדכי אבד"ק זאלקווא, נכד לבעל המספה זלה"ה, נפטר ז' תמוז תקמ"א ל"ק, תנצב"ה”.

יח) ה"ר אהרן ב"ר יהודה ליב סג"ל הורוויץ. התום בפנקס דף קכ"ו ע"ב על קיום בחירת ראשי העדה מיום ב' דחומ"פ

תנ"ג ובדף קפ"ז ע"ב התום על קיום בחירת ראשי העדה ביום ב' דחומ"פ תנ"ג.

יט) ה"ר אהרן ב"ר יוסף. התום תחת החרם הגדול משנת תקנ"א, הנרפס בספר „לוחות העדות” (רפוס אלטונא), בתוך י"ג חתימות גדול.

זאלקווא, וזה חותמו: „הק' אהרן בלא"א כמו"ה יוסף”.

כ) ה"ר אהרן ב"ר יצחק. התום בפנקס (דף קמא ע"ב) על תקנות הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז ש"פ (ראה הוספה ז'). כן התם

בדף ע"א על תקנה בענין נדרים ונדבות שנתקנה מיום א' דחומ"פ שפ"א, ושם נאמר כדברים האלה: „עלה המוסכם בקהלתנו בידיעת ובהסכמת יקורי הקהלה לעשות

נדבה בכל הנל והנל כשקורין פרישת מתנת יד והמעוה יהיו מונחין לבנין ביהכ"ג א"ה, ע"ז התום: „נאם אהרן בלא"א מו"ה יצחק זלה"ה ואחרי התום: „אברהם בלא"א

מו"ה שמואל מרגליות” (ראה סימן ט"ו).

כא) ה"ר אהרן ב"ר משה. נזכר בפנקס (דף קמ"ב ע"א) מיום ג' תשרי שע"ה, כי עלה במוסכם כלם לעשות אותו לגובה מס וסבומין. כן מוכא

שם איך נתן ס"ת לביהכ"ג והטיל תנאי בדבר, כי אם יהיה בית הכנסת בנוי כמו

בשאר הקהלות, אזי ישאר ספר התורה לביהמ"ג לעולם, אך אם יעתיק דירתו למקום אחר בטרם יהיה עוד בית הכנסת בנוי על תלו, אזי יוכל לקחת את הס"ת אתו אל המקום אשר יגור שם וכו'.

זה נוסח מצבתו:

(יום א' ז' כסלו שפ"ה לפ"ק).

"פה נגנו ונטמן איש א' מרבה בעבודת ה' היה חוש מורה, ר' אהרן בן הקדוש ר' משה ז"ל, כל ימיו היה ביתו פתוח לרוחה, עסק בצרכי צבור באמונה, בזכות זה תהא נשמתו צרורה בצרור החיים תחת כנפי השמינה".

(ב) ה"ר אהרן זעליג ב"ר הלל. הוא בן הגאון בעל "בית הלל" (ראה אות ה' סי' ס"ט). ובס' "אור החיים" להר"ה מיכל ז"ל (צד 357)

מובא, כי להרב בעל "בית הלל" היו שני בנים, אשר שם האחד היה ר' אברהם ושם השני ר' זעליג, ושניהם דרו אתו בהיותו באלטונא, כנראה מכתב הרבנות אשר נתנו לו ראשי הקהלה בעת קבלתו שנית לרב על המש שנים (בר"ח ניסן תל"ה) והתנו אתו תנאים אודותם. את אשר היה לבנו ר' אברהם אין אתנו יודע עד מה, אך בנו ה"ר [אהרן] זעליג, בא לזאלקווא אחרי מות אביו ונתקבל לחזקת הקהלה, כי נזכרו לו מעשי אביו שהיה אב"ד בעיר (פנקס דף ל"ו ע"א). ולא ארכו לו הימים בזאלקווא עד שנבחר לאחד מראשי הקהלה ומנהיגיה, כי ביום א' ח' למב"י תנ"ד כבר נמצאוהו חתום תחת תקנת הקהלה יחד עם כל הראשים והמנהיגים (ראה הוספה י"א). בן חתום על תקנת הקהלה מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב), גם ברף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' כ' אייר תס"ד, ברף ג"ב ע"א על כתב התחיבות מיום ב' י"ב ניסן תס"ב, שהתחייב לסלק את חובותיו לאוצר הקהלה, ברף רל"ב ע"ב על פסק דין מיום ב' סיון תע"ד, והתימתו שם: "אהרן זעליג מואלקווא", ברף פ"ג ע"א חתום: "אהרן זעליג באב"ד זע"ל" מיום ה' כ"ה מנחם תע"ו על תקנה שלא יהיה אחד מקרובי הרב אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה, עוד חתום ברף קמ"ט ע"א על שטר חוב מיום א' ר"ה כסלו תפ"ד וברף קנ"ג ע"א על שטר חוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן ב"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד.

מנוחתו כבוד בזאלקווא, ואלה המורים הרוותים על מצבתו:

"ואהרן בן שלש ושמנים שנה בעמדו לפני מלכו של עולם, בחדש החמישי בעשרים בו שנת תצ"ה. נפטר הראש המנהיג החשוב, התורני הישיש, מו"ה אהרן זעליג בהרב המאה"ג הגאון מו"ה הלל ז"ל בעהמ"ח ס' "בית הלל" תנצב"ה".

(ג) ה"ר אהרן זעליג ב"ר משה. חתום בפנקס (דף קמ"א ע"ב) על תקנת הקהלה שנתקנו ביום א' י"א תמוז ש"פ (ראה הוספה א').

בן חתום (ברף קמ"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

(ד) ה"ר אהרן זעליג ב"ר משה מואלקווא. אחד מגאוני ישראל בעל המחבר ס' "עמודי שש" המכיל המשנה חלקים:

א) פרוש והנהגות על הזהר הישן והחדש ובאור מלות זרות; ב) תשלום המאמרים החסרים בזהר גדול; ג) מאמרים מזהר ישן וחדש המבוארים במקום אחר; ד) מאמרים מהתקונים המבוארים במ"א; ה) הנהגות על כל הנ"א שבזהר (קראקא שצ"ו), והוא נזכר בס' אור החיים להחוקר ר' חיים מיכל (בס' 258). אביו נקרא "ר' משה ר'



הללם" מכריסק דליטא. בנו השני של ר' משה היה הרב ר' שמואל פרנס דר"א בק"ק בריסק דליטא (ראה "עיר תהלה צד 177), והגאון בעל מגני שלמה היה התנו של ר' שמואל (ראה בספרי "אנשי שם" סי' קצ"ח) ובניו היו: ה"ר נפתלי הירץ אבי בעל "בית הלל" וה"ר משה מאך אבד"ק שאריוגראד.

ה"ר אהרן נפטר בעיר זאלקווא ועל מצבתו חרותים הדברים האלה:

יום ד' ו"א אלול ת"ג לפ"ק

„אהיו מצוקים ואראלים אהרן קדש קדשים, והעלו עיר גבורים נשמת הוקן נבון לחשים, אשר צלל במים אדירים און ותקן פרושים, וגלה סוד כרבים ספר מוהר הרקיע, שמו גודע בשערים הרב האלוף מו"ה אהרן זעליג ז"ל . . . . .”

כה) ה"ר אהרן יוסף כ"ץ רפאפורט. התום בפנקס (דף מ"ה ע"א) על חוקק תקנת הקהלה שנעשה בלכוב ביום ו"א כסלו תס"א

(ראה הוספה כ"ט), וכנראה הוא ה"ר יעקב אהרן יוסף כהן רפאפורט המובא בספרי „אנשי שם" (סי' רמ"ח).

כו) ה"ר איסרל ב"ר מרדכי. ראה להלן אות י' „ה"ר ישראל איסרל”.

כז) ה"ר אליהו ב"ר העזר. נזכר בפנקס (דף ל"ז ע"ב) כי נתנה לו ולגיסו חוקת הקהלה בענין הקלפי וההתמנות לכל דבר שבעדה.

כח) ה"ר אברהם (בדף קמ"ט ע"א) על שטר חוב מיום א' ר"ה כסלו תפ"ד יחד עם שאר מנהיגי הקהלה.

כט) ה"ר אלכסנדר סענדר ב"ר אפרים זלמן שור. אביו ה"ר אפרים זלמן ב"ר יהודה ליב שור היה מניד

בק"ק לכוב (מובא בספרי „אנשי שם" אות א' סי' פ"ה, ראה שם גם בס' כ"ט. \*)

ובנו ה"ר אלכסנדר סענדר שור היה החתן ה"ר מרדכי ר' ליבושם פרנס דר"א, (ראה אות מ' סי' רי"א).

בנו של ה"ר מרדכי היה ה"ר אברהם אבלי אבד"ק זאלקווא (ראה אות א' סי' ט"ו) מרוב ענותו מאן לשרת בקדוש במשרת הרבנות וימצא מקור לפרנסתי ממקום אחר ויעסוק בתורה וזמם ולילה. הוא חבר את הס' הנודע „תבואות שור”, ומובא בס' „המדה ננוה” להגאון ה"ר צבי הירש מייזלש (סי' ז') וה"ל: „גם הגאון מוהר"ר סענדר ז"ל בעל המחבר „תבואות שור” שהיה אבד"ק אלהובנוב כ"ר. ויתי בנות היו לו, האחת מ' דבורה היתה אשת הרב מו"ה מנחם מאניש מרגליות בהרב מו"ה יצחק התנו של הג"מ מאניש היות (ראה שיה"ג החדש כי שם מובאים איזה

(\* בעל שם הגדולים החדש אות ז' סי' ו"ח מביא בשם ס' „מעלת היוחסין” כו' מהגאון ה"ר אפרים זלמן מרגליות ז"ל כדברים האלה: ראש המשפחה הגאון מו"ה אפרים זלמן שור (לא זה הוא אפרים זלמן שור שזכור למעלה), חבר ס' „תבואות שור” קטן קצור מספר הב"י על ארבעה טורים, ונדפס בלובלין על רבע בוגין בשנת שע"ה. מנוחתו כבוד ב ובלין,

ונעתק למעני נוסח מצבתו:

אראלים ומצוקים . . . פשטו ידם באיש אלקים ולקחו . . . רבנו וגאוננו נר ישראל ראש גולת ישראל . . . יראת ד' מבטח עוו אפרים לראשנו מעוו . . . משכיל בדרך תמים וישר ורב כח בתבואות שור, מיתתו יכפר בעדנו, ויהפך לשמחה אבלנו, וישלח אפרים משיח צדקנו, אמנ סלה. הגאון הגדול . . . מו"ה אפרים זצ"ל נקרא זלמן שור, אב"ר ור"מ דק"ק לובלין בן הגאון דק"ק לובלין מו"ה נפתלי . . . כ"ח תשרי ש"ן צדי"ק דל"ת לפ"ק. תנצב"ה.

פרטים. מכתב היחש של הגאון ה"ר סענדר מרגליות): והשנית היתה אשת הגאון מו"ה שמואל שמעלקא בה"ג מו"ה משה מולאטשוב (כמובא ב"דעת קדושים" צד 67). בן הוא מובא בס' "שם הגדולים" להגאון חיד"א ז"ל (אות א' סי' 209) ז"ל: "הג"מ אלכסנדר סענדר שור חבר ס' "שמלה חדשה", "תבואות שור" ו"בכור", נדפס בזאלקווא תצ"ג, והוא ספר נפלא על שחיטה ושרפות וענינים בש"ס ופוסקים, והרגיל בו עיני יחוו כי העמיק בעיון ישר ובקיאות גדולה וחדש כמה חרושי דינים; ס' "שמלה חדשה" הוא קצור דינים בטעמים קצרים ע"ד הרב הלבוש, ס' "תבואות שור" הוא פרוש ובאור רחב על "שמלה חדשה" בפלפול עצום, ורב תבואות בכח שור, וס' "בכור שור" הוא חרושי הלכות ופוסקים שמעתא ואגדתא על מסכת חולין ושאר מסכתות, והגאון בעל "תורת חיים" היה מר דודו, ומחדש נדפס ס' פרו מגדים על ש"ע חו"מ ושם מהלל ומשבח את הגאון הנזכר מקצת שבהו עי"ל, ונמצא גם חתום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב).

מנחתו כבוד בזאלקווא ועל מצבתו הרוחיים הטורים האלה:

"מצבת אבן יקרה, קנא דתורה קבורה, מחבר ספר שמלה חדשה, תורה היא וגם פרושה, ספר תבואות שור ובכור שור, הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר שור בה"ד מו"ה אפרים זלמן שור, נפטר ביום ג' כ"ו שבט תצ"ז לפ"ק, תנצב"ה".

כט) ה"ר אליעזר דיין מפרעמיסלא. חתום בפנקס (דף קל"ו ע"ב) על תקנת שנתקנה בועד יעריסלאב ביום ג' כ"ו אלול

תמ"א וחתומים אתו ה"ר יעקב בהרר"ש מקראקא, ה"ר יהודה אברהם מביט לוי, ה"ר יצחק כהנא מבריסק דליטא דיין מפרעמיסלא, ה"ק קלונימוס בן הקדוש ה"ר משה סג"ל ה"ד זצ"ל דיין מפוואז וה"ר מרדכי כהנא מוילנא (ראה הוספה י"ז).

ל) ה"ר אליעזר ליפמאן (ווסמן) ב"ר אריה לייב כ"ץ מלובלין. חתום בפנקס (דף מ"ד ע"ב) "ה"ק

אליעזר ליפמן מלובלין" על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב). בן חתום (בדף צ"ג ע"א) "אליעזר ווסמן בהר"ר אריה לייב כ"ץ מלובלין" על קיום בחירת ראשי מנהוגי הקהלה מיום ג' ב' דהוה"מ תנ"א, וכל הרואה את שתי החתימות האלה יכיר כרע כי יד אחת כתבתן. עוד הוא חתום (בדף קי"ט ע"א) על הערכה, גם חתום הוא בפנקס (דף רל"ב ע"ב) אדות אחד שלקח מעות של צדקה (ראה הוספה כ"ב) מיום ב' סיון תע"ד, והגאון הר"י לעווינשטיין כתב אל, כי ה"ר אריה לייב היה חתן ה"ר ליפמאן [שהיה חתן המהר"ם מלובלין, כמבואר בשה"ג החדש אות מ' סי' ס"ט], בן הגאון ה"ר אברהם ב"ר משה אשכנזי היילפרין (מובא בספרי "אנשי יש"ם" סי' י"א).

לא) ה"ר אליעזר ב"ר חיים. חתום בפנקס (דף מ"ה ע"א) על חוק תקנות שנעשה בלבוז ביום ב' י"א כסלו תס"א (ראה הוספה כ"ט),

והוא ה"ר אליעזר במהרה"ה שהבאתי בספרי "אנשי יש"ם" (סי' ע"ה).

לב) ה"ר אליעזר ליפמאן ב"ר צבי הירש. חתום בפנקס (דף ק"א ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' חוה"מ

תנ"ב, בן הוא חתום (בדף קכ"ו ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ו' ב' דהוה"מ תנ"ג, ועוד הפעם (בדף ר"ט ע"ב) הוא חתום על בחירה כזאת מיום ב' חוה"מ תנ"ה.

גם התום הוא (בדף קנ"ג ע"א) על שטר הוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן בה"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד, ונפטר בעיר זאלקווא.

וזה נוסח מצבתו:

"פ"ג הפרנס הגדול הנגיד המפורסם, צדקת ה' עשה ומושפטו עם ישראל, רישא דעמא, מדברנא דאומת' בוצינא דנהורא כבוד התורני מו"ה אליעזר ליפמאן בהגאון מו"ה צבי הירש, אור נשמתו בג"ע עלתה למרום יום ג' י"ט סיון תע"ז לפ"ק."

לג) ה"ר אליעזר ליפמן, בש"ע י"ד הנדפס (זאלקווא תק"ב) עם באר הושב לר' משה ב"ר ברוך, נמצאה הסכמת בי דינא רבא דק"ק זאלקווא, ואחד מהם הוא ה"ר אליעזר ליפמאן אבד"ק סטרעליסק (עיין אות מ').  
לד) ה"ר אליעזר ב"ר אברהם, היה מחויק ישיבה והרביץ תורה ברבים, ואלה הדברים החרותים על מצבתו:

יום ב' אדר תקמ"ב,

"איש תם ויושב אהל, לא מש מתוך האהל של תורה לילות וימים, צלל בעמקי ים התלמוד מים אדירים, הרבני המופלא ומופלג, צנא מלא ספרא, מוהר"ר אליעזר ליפמאן בהרב מו"ה אברהם ז"ל, תנצב"ה."

לה) ה"ר אליעזר פאוור, הוא היה ספרא בזאלקווא, חבר ס' "ספורי הפלאות" מכיל ספורי מעשים בל"א מלוקטים מתלמוד ומדרשים, גם נמצא בו ספורי מעשיות מר' שמואל ובנו ר' יהודה החסיד ועוד זולתם (זאלקווא תקס"ט). יובא באוצר הספרים (אות א' ס' 468).

לו) ה"ר אליקים געץ ב"ר ישראל מזאלקווא, מנהיג העדה והתום בפנקס דף י"ג ע"ב) על תקנת הקהלה מיום א' ה' למב"י תנ"ד (ראה הלאה בהוספות), כן הוא התום (בדף מ"ט ע"ב) על הסכמה לעשות "קרובקי" גדולה מכל משא ומתן שבעולם מיום א' כ"ג שבט תנ"ב, עוד נמצאה התימתו (בדף ס"ח ע"ב) מאור ליום ג' כ"ח חשוון תמ"ה על הרם שהחרימו את אחד הרשעים, יחד עם התימת ה"ר הלל ב"ר נפתלי הויץ האב"ד מזאלקווא (מחבר ס' בית הלל) והתימות כל ראשי הקהלה, עוד הוא התום (בדף צ' ע"א) מיום א' טוב טבת תמ"ח על תקנת הקהלה שלא להניח לשום דרשן לדרוש בבחיב"נ בתפלת ישרית בשבת, כי אם במנחה מפני טרחא דצבורא, גם התום הוא (בדף ק"ל ע"א) מיום ב' א' דהוהמ"פ תנ"ב על קיום בחירת ראשי העדה, והתום עוד (בדף קנ"א ע"א) על תקנות הקהלה שנתקנו בקוליקוב בעת האספה ביום ד' כ"ב שבט ת"ג (ראה הוספות), עוד נמצאות התימותיו על קיום בחירות ראשי העדה מיום ה' א' דהוהמ"פ תנ"ט (דף רט"ז ע"א), ומיום ה' דהוהמ"פ תנ"ב (דף ק"א ע"ב).

לז) ה"ר אפרים שיינערט, היה דיין בבית דינו של הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין בהיותו אב"ד בזאלקווא, ונתן הסכמתו בצדוף בי דינא רבא על ספר "טהרת הקדש" והתום שם: "ה"ק אפרים שיינערט מזאלקווא", נכתבה ביום א' ר"ח תמוז תקס"ד, וגם אחריו אשר נסע הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין לכתן פאר במשמרת הקדש בעיר לבוב, עוד נשאר בי דינא שלו בזאלקווא, כמו כן נמצאה הסכמת בי דינא רבא דק"ק זאלקווא על "זהר חדש" מיום ה' ז' טבת תקס"ז והתומים יש: ה"ר אפרים שיינערט, ר' יצחק שמשון ב"ר פסח שהיה אבד"ק ראווע (ראה

אות י' סי' קע"ה), ה"ר יוסף שטערן סג"ל מזאלקווא וה"ר יוסף אלעזר בה"ר שמעון וואלף גאטליעב מזאלקווא.

לח) ה"ר אפרים ב"ר ישעי'. היה דיין מצוין ומורה צדק בזאלקווא ונפטר שם.

ועל מצבתו כתוב הנוסח הזה:

"יום ד' ב' דר"ה חשוון תק"ע לפ"ק".

איש יקר רוח קרן אפרים אשר הרבין תימרים הרבה הריון המצוין ומורה הוראה

פ"ק זאלקווא, הרב הגדול החריף המפורסם מו"ה אפרים ז"ל בהרבנו מוה"ר

ישעי' ז"ל. תנצב"ה."

לט) ה"ר אריה יהודה סג"ל הורוויץ. מנהיג העדה והתום בפנקס (דף צ"ג ע"ב)

על תקנה שלא להניח את ה"ר מאיר כ"ץ

מקאליש לשבת בעיר גם להלאה, יען אשר הרבה להחרר ריב ומגנים בעדה, כן נמצא

התום (בדף קי"ט ע"א) על הערכה. עוד הוא התום (בדף קל"ה ע"ב) על תקנה

מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסות השמשים, ונמצא עוד הפעם התום (בדף כ"ח

ע"ב) על הערכה מיום ג' וישבתם על הארץ לבטח" תמ"ו, והתום (בדף צ' ע"א)

על התקנה מיום א' ט"ב שבת תמ"ט שלא להניח לדרוש בשבת בשחרית כי אם

במנחה, ואתו התום גם הנאון בעל "בית הלל" האב"ד בזאלקווא. והג' ר' יוסף

לעווינשטיין כתב אלי, כי הוא בן ה"ר יהושע האריך מפרעמיסלא.

לז) ה"ר אריה ליב ב"ר מרדכי מארדויש מקאמינקא. מנהיג העדה והתום בפנקס

(בדף קל"ה ע"ב) על תקנת

הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בענין הכנסת שמשו העדה, ונמצא עוד התום (בדף

ק"א ע"ב) על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' חוה"מ פסח תנ"ב.

מא) ה"ר אריה יהודה ליב ב"ר מרדכי מזאלקווא. מנהיג הקהלה, והתום בפנקס

(בדף קל"ה ע"ב) על תקנת

הקהלה מיום ב' י"ג סיון ת"מ בדבר הכנסת השמשים, גם התום הוא (בדף ס"ד ע"ב)

על קיום בחירת ראשי העדה מיום ו' ב' דחומ"פ תמ"ט.

מב) ה"ר אריה יהודה ליב חסיד. התום על חוק התקנות שתקן יחד עם הב"ד

דק"ק לבוב, ושם התום גם הג"מ הלל אבד"ק

זאלקווא. התקנות האלה נתחוקו אחרי כן ע"י ה"ר ישכר בער אבד"ק הג"ל והקצין

הטפסר הרופא מומחה מו"ה שמחה והתומים שם האב"ד וראשי הקהלה מק"ק לבוב

מיום ב' י"א כסלו תס"א (ראה הוספות). והוא מובא באנשי שם סי' פ"ט ע"יש.

מג) ה"ר אריה יהודה ליב ב"ר שמואל גרשון. היה אב"ד בק"ק סקאהל ומנוחתו

כבוד בזאלקווא וחבר סי' לוית

הן (זאלקווא תצ"ב), הגדפס בכרך אחד עם סי' אור יקרות עה"ת שחבר בנו ה"ר יוסף

בנימין זאב וואלף אב"ד דק"ק שינאווא. גם הוא גדפס בפני עצמו (דיהרנפורט תצ"ה).

ובעל סדר הדורות בשמות הספרים אות ל' הביא וז"ל: לוית הן זאור יקרות חברו

אב ובנו הרב מו"ה אריה יהודה ליב בהרב החסיד מו"ה שמואל גרשון איש ירושלים

בהנאון החסיד מו"ה ליב אב"ד האנשטין בהג"מ יואל בעל מחבר "בית הדש". ובנו

הרב החריף מו"ה יוסף בנימין זאב וואלף פ"ה התורה ע"פ דרוש, וקצת הדושים מהרב

גיסו החסיד מוהר"ר נפתלי הורין ב"ר הנדך הענדך עב"ל (ראה הלאה אות נ' סימן מ"ו).  
ואלה הטורים החרותים על מצבתו:

„פ"ג הרב המאוה"ג החריף איש צדיק תמים בעל מחבר ס' לזית חן כמו"ה אריה  
יודא ליב כמוה"ר שמואל גרשון ז"ל שנפטר יום ג' כ"ג אדר ראשון תפ"ט לפ"ק".

מה) ה"ר אריה ליב ב"ר שמואל. בש"ע זי"ד (זאלקווא תק"ב) הנדפס עם באר היטב  
לה"ר משה ב"ר ברוך נמצאה הסכמת בי דינא  
רבא דק"ק זאלקווא וביניהם התום גם הג"מ אריה ליב בה"ר שמואל האבד"ק האדרוב.  
גם האב"ד דשם ה"ר נפתלי הערין הלוי הורוויץ בא שם בהסכמתו.

מה) ה"ר אריה ב"ר אברהם. הוא היה אחד מגדולי ישראל בזאלקווא ועל מצבתו  
חרותים הדברים האלה:

„והאבן הזאת תוסמת היא את העוברים ויאמרו מה הציון הלז ויאמרו אנשי  
העיר קבר איש האלהים זקן בא בסוד ד' אור הגנוז מו"ה אריה בהרבני מו"ה  
אברהם ז"ל אשר יד לו בנגלה ונסתר, נגלו אליו תעלומות חכמה, לו שם כאחד  
אשר הם אנשי שם, תנצב"ה".

מו) ה"ר אשר זעליג ב"ר ישראל שמואל. בס' צנצנת מנחם (בערלין ת"פ) על  
מאמרים תמוהים שבש"ס מאת ה"ר  
מנחם מענדל אבד"ק ווענגראב במדינת מעהרין בן בתו של הגאון ה"ר אברהם שרענציל  
ז"ל (בעל איתן האורח), מובא שם בסופו מאמר הנקוב בשם „התנצלות המחבר“,  
בו הוא מונה והולך את שמות רבותיו אשר יצק מים על ידיהם, וזכר שם כי  
„בתחלה למד אצל הרב הגאון בעל טו"ו ומשם נסע לק"ק זאלקווא ולמד שם אצל  
הרב המופלג מו"ה זעליג אבד"ק זאלקווא. ואולי זה הוא ה"ר אשר זעליג והיה נקרא  
בפי הבריות רק בשם זעליג לבדו. אך הוא הביאו בתור „אב"ד, ויכול היות כי היה  
שם ראב"ד.

וזה נוסח מצבתו אשר העתיקו למעני:

„פה נטמן רבן של בני הגולה הרב הגדול החסיד כבוד מוהר"ר אשר זעליג  
בן מו"ה ישראל שמואל אשר הרבין תורה בישראל והעמיד תלמידים הרבה  
ונפטר בשבת כ' אדר תכ"ה לפ"ק".

מו) ה"ר אשר זעליג מוזאלקווא. החתם בפנקס (דף פ"ג ע"א) על תקנה מיום ה'  
כ"ה מנחם אב תע"ו שלא יהי' אחד מקרובי הרב  
אב"ד בתוך מנהיגי הקהלה.

# ר' משה הגולה מקיוב בן יעקב בן משה.

מאת

אברהם עפשטיין.

ר' משה מקיוב השני<sup>1</sup> הוא אחד מחכמינו שעברו עליהם מימי נעוריהם עד יום מותם צרות ותלאות, ובכל זאת לא חדלו מלחקור ולדרוש כל חייהם. ר' משה היה כל ימיו נע ונד, מולו הרע רדף אותו בלי חשך, גם היה חלש הגוף וידוע חולי<sup>2</sup>, ובכל זאת שם כל מעינו בתורה וחכמה וכתב הרבה ספרים נכבדים. ר"מ נולד בט"ו כסלו שנת ר"ט בשאדוב אשר בליטא<sup>3</sup>. בליטא ובכל ארץ רוסיה לא היה אז הוון התורה והחכמה נפרץ, וע"כ הלך ר"מ (קודם שנת ר"מ) לתוגרמה, שישם היו בימים ההם רבנים ובעלי חכמה מפורסמים. בקונסטנטינופול למד חכמת התכונה אצל הקראי ר' אליה בשייצי בעל ס' „אדרת אליה“<sup>4</sup>. בלי ספק שמע תורה מפי חכמי הרבנים בהעיר הנוכרה ובאדריאנופול. משם שב לארץ מולדתו ותקע אהלו בעיר קיוב, עיר החכמים וסופרים בזמן ההוא. בקיוב כתב ר"מ הישגות על ס' גן עדן לר' אהרן האחרון. בשנת רמ"ב — רמ"ג נפלה קיוב ביד הטטרים, וגם בית ר"מ היה להם לבו. הם לקחו את כל רכוש ר"מ וספריו, וגם את בניו שבו וימכרו אותם בכפא אשר בקרים<sup>5</sup>. ר' משה אשר נצל מידם יצא בגולה והלך מעיר לעיר לקבץ על יד את החספה שהיה נחוצו לו לפדות את בניו הישבוים. בעברו לויצקא וטרוקי בקר את הקראים אשר שם, ובהתווכחו עמם ספר להם, כי בטל בהישגותיו כל דברי בעל ס' גן עדן. פחד ר"מ נפל על הקראים והשתדלו להשיג את הישגותיו שהיו כתובות על גליון ס' ג"ע הנמכר בכפא, וחלו את פני בשייצי

<sup>1</sup> ר' משה בן יעקב מקיוב הראשון חי בהמאה העשירית לאלף החמישי, ע' מה שכתבתי על אודותיו ב"מקראטטסריפט" חלק ל"ט ע"ג 511 ותק מ' ע"ג 185.

<sup>2</sup> ר' אליה בשייצי יאמר עליו: כל ענין צהות האים הואו רע היצירה. חכמה תחת חכמה, ועיניו לצנות, ובערותיו למראה ההרפות סונות ... (חדשים גם ישנים לר"א הרמב"ם ח"ב 15).

<sup>3</sup> ב"אוצר נחמד" סוף ס' אזור כתב ר"מ: ופה נשלב ס"י סזומות אמור ליל ב' י"ז לכסליו שנת האלקים הרע"ה אחי מעודי עד היום הזה. והיה זה ביום שנולדתו, כי היה יום מולדתו ג' ט"ו לכסליו שנת ר"ט לפרט, ועתה החיינו אלקים ואני בשנת ס"ו כשנת רע"ה יצאל האצונה. והוא ברחמי יחינו ויבאלי להר קדשו ובס תחיה קבורתי אלים (פירקאווין הפכמל השנצוי ח"ב 32).

<sup>4</sup> ז"ל ר"א בשייצי בכתבו לקהל לויצקא (אודות השנות ר"מ על ר' אהרן האחרון): אולי זה האים שכת הזמן שהיה נכנע לפני כשהיה לומד עמי מחכמה חכונה, ועתה לזה אלל כבודם להנגל (חדשים גם ישנים כס).

<sup>5</sup> קן יספר ללב אפונדוסולו בחדשים גם ישנים כס 14, וע' הערת הרמב"ם.

ואפונדופולו תלמידו להשיב עליהן ולהצדיק את בעל ס' ג"ע<sup>6</sup>). אחר ששלמו לר"מ ימי הגלות הזאת התישב בעיר מולדתו שארוב. בשנת רנ"ה התחיל לכתוב שם את ספרו שושן סודות<sup>7</sup>). גם בשארוב לא ארכו ימי מנוחתו. בשנת רס"ו הלך ר"מ

<sup>6</sup> שם. מכתבי ר' אליהו והלמידו ר' כלב הכוללים תשובות על טענות ר"ת ומאמרים באוצר הספרים אשר בפטרסבורג (הרצבי סכ.). אודות תשובת ר' כלב משנת רמ"ז ע"י המזכיר חלק י"א 10. ההקדמה נדפסה בהמזכיר ח"ב 122. ר' משה היה רגיל להכניס ולקחת את הקראים בהוכחתו עמם. ר' כלב יספר כי בהיות ר"מ בלונקא "העביר קול צעקה והשמיע קולות וצרכים, הם הפענות שטען על החכם (ר"י אהרן)". עוד יספר: והלך לעיר טרוקי מארצות ליטווא לבקש מהם נדקת מתיר קנין בניו ובנותיו אשר שבו ויבואו אוהם הקדמים, והשמיע להם גם כן קול פחדים באזניהם ...

<sup>7</sup> בסוף ס' שו"ן סודות (כ"י גינזבורג) כתב המעתיק: ספר זה חברו אל הגדול הזוכן והמקובל במעשיות ובעיוניות מהר"ר משה צ"ל יעקב מארץ רוסיה, ונהפך ציפייה של מעלה במהא קדישא דקשא אשר היא על כ"ף ימא רבא הוא הים השחור בארץ טרעריאה. וקרא ס' ספר זה שו"ן סודות והלך בדרך המקובל הידוע משה איש האלוהים הוא רמב"ן שחבר כמו כן ספר על דרך האמת. ובו כמעין שו"ן סודות נעמיים. אשרי עין ראתה כל אלה. והוא בעצמו נתן שבת והודה להחכם הנזכר, וישא משלו בשיד ויאמר:

עשר קבין ירד שכל על כל חוקר מבין חידות

רבינו משה בר נחמן נטל מהם תשע ידות.

כי הוא השלישי מתשבי קבל סתרי עשר מדות.

משה בכורי אָרַה מריו עם בשמי סודות נכבדות

בשנת רנה חרש ניסן היא עת צרה אל צאן אוברות.

וילקוט מהם קב נקי קרא לשמו שושן סודות (הדפיס ג"ס ישי"ס ח"א 8).

גל הדפוסים "כי הוא השלישי מהש"ב העיר הר"ש זק"ב, כי בוחנו להרמב"ן שהיה שלישי לאלהו בקבלתו אודות עשר הספירות או המדות, כי כן אמרו המקובלים שאלהו נגלה לר' יעקב סגני נהור וגלה לו הסודות האלה, והוא מסרם לר' עזרא ור' עזריאל רבותיו של הרמב"ן בקבלה, וע"כ הרמב"ן הוא השלישי לאלהו. במקום משה בכורי ארה מריו מביא בעל שה"צ: "משה נכדו הרב מרנו". מלות הרב מרנו נכתבו מן ארה מריו שלפנינו. אך גירסתו "משה נכדו" במקום "משה בכורי" היא כפי הגרסה גירסא ישרה. אך אין הכוונה בזה שר' משה היה נכד הרמב"ן, (כדעת הרצ"ב), כי לפי דעתו נכדו אינו מוסב כלל על הרמב"ן, והוראת משה נכדו היא נכד משה, דומה לבנו בעור, בנו נסור, רק שר"מ הקדים מלה משה למלת נכדו. כזאת כתב ר' משה גם בשיורו על הרמב"ע בסוף ס' אוצר נחמד הדומה להשיר שלפנינו: עשר קבין ירדו שכל, על כל מבין חוקר חידה, רבינו אברהם נכד בן עזרא נטל עשר ידות, בהם חקר תורת משה דקדוק ופשט עם כל סידות ... באור יקר הנו נאמס גלי רזי תורת משה, יד בן יעקב נכד משה, כהנה כל סוד דבר יקבה, קרא עצמו עבד אברהם ומשרת משה (הגרמל ח"ב 81). הלא הראה שר"מ קרא את עצמו נכד משה, ולזה כיון גם באמרו משה נכדו, ובאילו אמר נכדו משה. בכ"י ר"י רייפנאן כתוב: משה נכד"ן, ולפי"ד רי"מ 51 בכ"י, היינו בן כבוד ר' יעקב (הגרמל ח"ב 207). — העיר הזה מובא בפרושים רבים בשם הגדולים, וגם בשם יש שהרש ר"ה. אמנם בשו"ן סודות דף ע"ב ע"א (מובא מהרצ"ב, ואינו לא ראייתי) כתב ר"מ:

משאדוב ללידא לעשות שם, מלאכתו מלאכת שמים, ויהי בהיותו בצום שבעה עשר בתמוז בביהכ"נ אשר בלידא והטמרים באו וישבו אותו ועוד אנשים אחרים והובילו אותם לעיר ממלכתם אסכי קרים, הרבנים והקראים שגרו שם פדו את ר"מ מיד הטמרים<sup>8</sup>). ר"מ בספרו את המקרה הנורא הזה מספר ג"כ כי מצא בקרים הרבה ספרים יקרים, שלא ראה בארץ מולדתו. מה עזה היתה אהבתו לתורה והכמה, אחר כי גם בעת צרתו נשא עליהן עינו. ר"מ נשאר בקרים ולא שב לרוסיה. מאסכי הלך לכפא (Theodosia), ששם נמכרו בניו וספרו בשנת רמ"ב, ושם חבר את ספרו „אוצר נחמד" בשנת רע"ה. בני קהלת כפא הנחילו לר"מ כבוד גדול וישימותו לראש עליהם. כשפרצה מחלוקת בין יושבי כפא, כי מקצתם רצו ללכת אחר מנהגי אשכנז, ומקצתם בחרו במנהגי רומניה, ועוד היו שם אנשים אשר החזיקו במנהגי בבל, אז אסף ר"מ את כל הקהל ודבר על לבם שיעזבו את המחלוקת, ועלתה בידו לעשות שלום ביניהם. גם תקן להם י"ח תקנות אשר מצאו חן ויתקבלו גם בערים אחרות<sup>9</sup>).

והנה אמתו שהיום הזה רס"ט מאלף השני. לפ"ד הרבני נכתב הסיד קודם שנחבר הספר. בסוף כ"ו כ"יפמחן נאמר שהספר (שזן סודות) נשלב בשנת רע"א. גם בכ"י מילזבאכר (ע' אהל אברהם) נאמר שפירוש ס' יערה נשלב בשנת רע"א, וזה מחזק השערה הרבני. אך לא זקק החוקר הזה באמרו על יסוד הסיד שלפניו: ואחרי כן בשנת הרנ"ה (1495) היה גרוב כולל בליעא מטעם הנסוך אלכסנדר, ויהודי ליעא ובגללם גם יהודי עיר קיוב היו מנכרמן נאסו ללכת בגולה מארץ מולדתם, ואנשי קיוב ורי משה בראשם בחרו ללכת לחי' חי קרים (חג"י ח"ב 16). מן הסיד הזה מוכח רק כי בשנת רנ"ה עזרו לרוח על בני ישראל, אך אין בו שום רמז כי ר"מ הלך בהעת ההיא מקיוב לקרים. הלא נדע כי ר"מ הלך מקיוב בשנת רמ"ב וגשנה בלידא בשנת רס"ו, ולפי דעה הרבני מוכרחים אנו לומר שר"מ שב לקיוב ומשם הלך בבני לקרים בשנת רנ"ה ושם מקרים לרוסיה וגשנה עוד הפעם בלידא בשנת רס"ו. וזה רחוק מאד. וע"כ נראה דברי פירקאוויץ האומר כי ר' דוד ור' אליעזר לחנו (ע' הערה 9) טעו באמרם כי ר"מ הגלה מקיוב לקרוס (הכרמל ח"ב 407), כי ר"מ נשבה בלידא והגלה משם, אבל מקיוב יצא חשאי ולא הלך לקרים רק ללייפאק וטרקוי.

<sup>8</sup> בסוף ספרו אור נאמד כתב: אני הגבר ראה עני בהיותי בן שבע וחמשים שנה בימי אדונינו הדוכס אלכסנדר בשנת מזכחותך הרס"ו לפ"ג, בצואת העטרים ומחמט בן מלכס בראש בחיל כבד להלחם על עיר לידא, ואני יליד שדוב בחי' סם לעשות מלאכה מלאכה שמים ונחשתי גם אני בידם ביום ה' ב"ז בחמיו בבית ה', ועור וריק מכל מחמדי וחבורי אשר חברתי, והגלו אותי עם הגולה פה עיר קרים ומלכת קדרים, ויפדוני אחינו הרבנים והקראים י"ו זכרה להם אלהי לטובה חמן, וזכיתי לעבוד במלכת הקדש ומלאחי אה באהבה נפשי פה ספרים רבים ונכבדים בפ"י לא ראייה כמה בארץ מולדתי ומהם נעזרתי, וחקרתי סחומות חבי הפשטנים אדוני אברהם הספרדי נ"ע ...

<sup>9</sup> בסידור הפלות ... צמחה ק"ק כפא .. (ע' קריה נאמנה XII הערה 4) כתב המגיה ר' אליעזר צ"ר ישכר לחנו כי מנהגם הוא „על פי הנהגת החכם השלם הדיין המצויץ הגבר הוקם על הרצ הכולל כמוהר"ר משה הגולה זקוק"ל היוצא מנגלות קיוב, כי עליה יאמרו המושלים לאמר כי מקיוב תאז תורה ואור (ג"ל וגו')". ור' דוד צ"ר אליעזר לחנו בהקדמתו למחזור מנהג כפא (כ"י) משנת התפ"ה כתב: ועוד נוסף עליהם שהיה גרוב כולל בקהלות



ר"מ השתוקק לעלות לירושלים למען ימות ויקבר באדמת קדש (הערה 3), אך הפצו לא הצליח בידו וימת בכפא.

ר' משה היה החן ותלמיד ר' אברהם הצרפתי<sup>10</sup>; ספריו הודועים לנו הם: (א) השגות על ס' גן עדן הנזכרות לעיל. (ב) שני מכתבים שערך להקרא יוסף בני, והם בקובץ פירקאוויץ 660 (המוכר חלק ב' צד 97). (ג) ס' שושן סודות. יש בו תרנ"ו סימנים כמספר שושן. כתבי יד ממנו נמצאים בבית גינצבורג ובאווספורד 1556. גם ביד ר"י רייפמאן היה כ"י ממנו (הכרמל השבועי ח"ג 208). מסימן תס"ד מתחיל הפירוש לס' יצירה. בשנת תקל"ט נדפס בקאריץ הפירוש לס' יצירה, ונקרא בטעות בשם אוצר ה' (וכן נקרא בדפוס ווארשא), כי הס' אוצר ד' הוא ספר בפני עצמו (ע' להלן סימן י"א). ובשנת תקמ"ד נדפס בקאריץ ס' שושן סודות עד סימן תס"ד. ובאמת הפירוש לס' הוא רק חלק מס' שושן סודות, כמו שנראה מקובץ אווספורד וכ"י ר"י רייפמאן, וכן כתב ר' משה בעצמו באוצר נחמד: ובפירושו לס' יצירה בהבורנו שושן סודות ... (הכרמל השבועי ח"ב 39). כי מפירושו לס' נמצא בקובץ כרמולי 125 (המוכר ח"ב 135) הוא קובץ מירצבאכר 103. (ד) יסוד העבור; נזכר בשושן סודות, גם באוצר נחמד (הכרמל שם), (ה) סליחה המתהלת; אלהים

של רוסיא וכוונם צעיר גדולה לאלקים של חכמים ושל סופרים הנקרא קו"ב אשר עליה יאגרו המושלים כי מקיוב הלא תורה וגו' קהלה גדולה חנשים וטף וגוים יחדו ועצרת מלכס בראשם הרב המקובל האלפי הדיין המצויין כמוהר"ר משה הגולה כבר יעקב ועמ"ש צל ספר אורח נחמד ואחר עמו במחלתו ג' רבנים גדולים כנה"ר אשר הכהן ע"ה וכמה"ר קלמן אשכנזי ע"ה והג' לא נודע אלינו שמו. ונאספו שמה אל בית הכנסת של כפא יס"ע ונעשו חלוקים לשלש כחות והיו מחפלים במנהגות משונות מנהג אשכנז ומנהג רומניא ומנהג צבלי כפי קבלתם מהגאונים ע"ה והיה מריבה ביניהם עד אשר בקשו לבנות לעצמם בית הכנסת אחרת עד שהאזן ע"ה הני' הגדיל לעשה, ורוח חלקים לבשה אותו ויקבץ ויאסף את כל העם והכריחם להיות לאגודה אחת, והקן להם שמונה עשרה הקנות בחכמות ונדוים ... (הכרמל ח"ב 344, חנ"י ח"א 7). ההקנות נדפסו בהכרמל ח"ג 101. ר' הס' י' יחיאל בתומה ישרים אלה ק"י מהלל ומשנה את הקנות כפא בנוגע לקדושתן וחלוסיקן, וסוף הקנה ה' ו' בהכרמל שכ, אך חינו מזכיר את שם ר' משה (ע' ר"ג זקם בחג"י ח"א 9). — מה שמכנים פה את ר"מ בשם "גולה קיוב" הוא טעות עי' הערה 7, וכן טעות הוא מה שכתב ר' דוד לתנו כי ר"מ הקן לקהל כפא שיתנהגו על פי הרמ"א ולא על פי ר"י קרא (הכרמל ח"ב 334), כי ר' משה קדם לבניהם.

<sup>10</sup> ר"מ נביא אורה בספרו אורח נחמד בלשון: ומורי חמי כמוהר"ר אברהם הגרפתי (הכרמל ח"ב 39). בלשון ר"מ היו בחוגרמה ר' יצחק הגרפתי צל האגדה בשבט ארץ הוגרמה בשל לשם מאשכנז (ע' קונטרס גזרות החכ"ו ליילינק ד' 20) ור' אברהם הגרפתי בשלל שאלה מנ' אליה תזרחי (תשובותיו סימן נ"ע ועוד, עי' קורא הדורות ד' לג ע"א). אולי היה ר' אברהם חוקר ר"מ מן המשפחה הזאת, ור"מ נשא אשה בריחוק ימינו נעוריו בארצות המזרח. — קובץ וויץ 178 נכתב בשנת רל"ב על ידו ר' יוסף צ"ר משה כהן בשביל רבו ר' משה בן יעקב הרושי. לס"ד רמ"ש (המוכר ח"ג 68) הוא ר' משה הגולה בלוי. אך בשנת רל"ב היה ר"מ בן כ"ג שנים, ורחוק הוא שהיו לו תלמידים כבר בהיותו צעיר לימים.

חי ואל נורא (צוננין ליט"ג 388). ו' ס' שערי צדק, מזכיר אותו בשושן סודות.  
 ז' ספר בדקדוק, נזכר באוצר נחמד (הכרמל שם, וע' רייפמאנן הכרמל ה"ג 208).  
 ח' פירוש על התורה, נזכר בראש פירושו לס' יצירה, גם באוצר נחמד (הכרמל ה"ב  
 שם). ט' פירוש על קהלת, נזכר באו"ג (הכרמל שם, וע' ה"ג 208). י' אוצר נחמד,  
 פירוש על פירוש הראב"ע על התורה, היה בכ"י ת"י פירקאוויץ, ונמצא כעת באוצר הספרים  
 בפטרסבורג. חלק ממנו נמצא באוצר הספרים שבעיר Leeuwarden (Letterbode II, 88);  
 ההקדמה נדפסה בהכרמל השבועי ה"ג 61. הספר הזה נזכר בהגהת ר' שמואל אשכנזי  
 לס' נובלות חכמה ליי"ר מקנדיאה דף נ"ו ע"א. י"א ס' אוצר ה', בשושן סודות  
 (ע' שה"ג) ובפירושו לס' יצירה (פרק א' משנה ב', פ"ב מ"ג ומ"ה, פ"ה מ"א) גם  
 באוצר נחמד (הכרמל ה"ב 39) כתב: באוצר ה' יבא, היינו שיבאר את הענין בס'  
 אוצר ה' שהיה בדעתו לחבר ולא נודע אם עלתה בידו לחבר אותו או לא.



## משירי ר"ש הנגיד.

מאת ד"ר חיים בראדי.

פי המבקרים הראשונים אשר קמו לספרתנו היפה, ר' משה בן עזרא ור' יהודה אל-הרזי, מלא תהלת הנגיד והמשורר ר' שמואל הלוי. הוא שמואל אשר מרדותיו הרבות בעיני הנהגת המדינה לא הטרידוהו מעבודת ספרתנו ולא המיתו את תשוקתו העצומה ואת אהבתו העזה להכמת חכמתו, אשר בערו בלבו כשלהבתה. הוא היה חוקר תלמודי, הוא דרש אחר הקי שפת עבר, הוא הואיל לפרש את הסתום בכה"ק, והוא מלא את ידיו לכתוב גם שירים, שירי קדש ושירי חול, אשר עליהם אמר החרזי, "היו שיריו נגידים וראשים, חוקים וחדשים, אך רוב שיריו עמוקים וקשים, וצריכים לפרושים" (1). ור' משה בן עזרא כתב (2) לאמר: "שיריו נפלאים הם על פי הרוח השוררת בהם, על פי לשוננו הנאה והצחה ומליצתו המלאה כה חזק ועל ידי זופי הסדר וזקק הענינים וכו'". שני המשפטים האלה יתאימו יחדו, ובכל זאת יראה הרואה בעין בוחנת, כי יש ביניהם הבדל כענין אחד. ר' מב"ע יהיה את דעתו כי שירי הנגיד טובים בהחלט, בעוד אשר ר"ש הריזי זוסף לאמר: "אך רוב שיריו עמוקים וקשים, וצריכים לפרושים". סבת הדבר היא, כי ר"ש היה אחד מהמשוררים הראשונים, אשר פעולת הפיוטים היתה עוד חזקה עליהם יתר הרבה מפעולת הישרה הערבית, אשר הטביעה את חותמה על שירי המשוררים שבאו אחריו. רמב"ע היה חי בעת, אשר הפיוטים לא נשכחו עוד מלב בני הדור; גם הוא בעצמו יש מעינו בפיוטי הפייטנים הראשונים ועיש כמעשיהם בפיוטיו הרבים, ואיש אשר אלה לו לא ימצא זרות גם בשירי הנגיד, וכל מליצותיו ורמזיו הלקוחים ממדרשי הראשונים והמלות המחדישים, אשר לקחם מן הפייטנים או הדשם בעצמו לפי רוחם, לא נפלאו בעיניו ולא היו לו לצורו מכשול בהבנת השירים. לא כן ר"ש הריזי. הוא היה חי בעת היורדה, השירים הראשונים, ילדו רוח ר"ש הנגיד והמשוררים שקדמוהו, כבר נשכחו כמת מלב רבים, והנשארים לא היה לאל ידם לרדת עד סוף דעת המשוררים ולהבין שכל מליחם, משוררי דור דור מרמב"ע ורי"ה עד ר"ש הריזי למדו אל דרך הערביים ובחקותיהם הלכו, ואם הראשונים לקחו מהם את משקל השיר, הנה באו האחרונים ולקחו מהם גם את המליצות היפות לפי טעמם ואת הרעיונות הטובים לפי רוחם. שירים ערביים בשפת עבר נעמו לחך הריזי ובני דורו, ואת מליצות ר"ש הנגיד לא הבינו על פָּרָן ולכן היו בעיניו שירי ר"ש "עמוקים וקשים, וצריכים לפרושים".

ממשלת הערביים על חצי האי הפירינאי חדלה ותחדל גם ממשלת ספרתם על ספרתנו. ישראל הלך בגולה ובימי נדודו ונעונו מארץ לארץ אבד הרבה משירי הספרדים ואל הנשאר בידו לא יש לב מקצר רוח ומעבודה קשה אשר עבד בו בכל ארצות פוזוריו. ואם מצא מנוחה לפי שעה פנה אל ספרת העם אשר ישב בקרבנו, ראה את שירי גדולי משורריו ויחקה אותם (כמו באיטליה), ולאט לאט אבדה הבנת

(1) החכמתו שער ג' (דפוס קונשט' דף ו' ע"ב).

(2) בספרו הערבי כתאב אלמחאצרה ואלמראכרה והעתיק את דבריו הח' הרכבו בס' זכרון

שירי הספרדים כמעט בלֵה ונכרתה מפי העם, ועתה כי מצאנו מנוח בארצות גלותנו ויש לאל ידנו „להחזיר את העטרה ליושנה“, להראות לכל, ובשורה הראשונה לבני עמנו, כי גם לנו היו משוררים בעלי רגש עז ורוח כביר, עתה כבר עבר המועד! העם לא יבין את דברי גדוליו אנשי השם, ומאחר שלא יבינם לא ימצא בהם טעם, ומאחר שלא ימצא בהם טעם אין לו הפיץ לתמוך בידו „היחידים השיריים“ המקדישים כחותיהם ועתותיהם להוציא לאור תעלומות חכמה אלה, אבל עוד ילעג להם ויחשב אותם בקבלי עולם!

הנה כי כן אין כל תקוה שיצאו לאור עוד כל שירי ר"ש הנגיד, הנמצאים אתנו, באספה אחת. מעט משירי הנגיד יצאו לאור ע"י החכם ר"א הרמב"ם<sup>1)</sup>, ואלה יספיקו עוד ימי דורות אחרים להחכמים מתי המספר העוסקים בחכמת בישראל, ויתר העם, ההמוני הרב, אין לו חלק ונחלה בספרת השיר והמליצה. מספר שירים משירי הנגיד, שנמצאו אחר צאת ספרו של הרמב"ם לאור, לא נדפסו עד היום הזה, ואם נמתין עד עת צאת הוצאה חדשה משירי הנגיד כלם, מי יודע אם נזכה לראות השירים האלה נדפסים. לדעתי נחוץ איפוא, כי כל איש ואיש, אשר ימצא שיר מאחד המשוררים הקדמונים, ידפיס אותו באחד הקובצים הוצאים לאור מדי חדש בחדשו ומדי שנה בשנה, ואנחנו אשר עינינו צופות לקבץ פזורי עמנו, נקוה כי בא תבא עת לחננה, יבא מועד לקבץ גם הפזורים הספרתיים האלה, אם נשתדל להצילם עתה מאבדון.

את הראשון משלשת שירי הנגיד, אשר אני מו"ל בוה, מצאתי בתוך שירי ר' אברהם הלפון אשר בסוף דיואן הראב"ע כ"י ברלין<sup>2)</sup>. הבית האחרון מוכח כשם הנגיד בספרו של רמב"ע הנזכר לעיל (הערה 2) והעתיקוהו חוקם<sup>3)</sup> ור"ש פוזנאנסקי<sup>4)</sup>, ועל ידו הכרתי את השיר בלוי. השיר השני הוא רשות לנשמת לשבת ופ' החדש, והשלישי הוא (רשות לנשמת?) לשמחת תורה; גם את השני גם את השלישי מצאתי בספר „חזונים כמנהג המערבים שנתגוררו בסיויליא“, קונשטאנדינא ש"מ (או ש"מ"ה?). הספר הזה לא היה נודע בעולם, גם לא נמצא ממנו דבר בבתי עקד הספרים אשר בארץ, רק שריד כמעט נשאר ממנו, דפים אחדים שלא כסדרם, ואותם קנה הרמב"ם בשנת תרנ"ג בעד בעד"ס אשר לממשלת פרוסיה, והוא הזכירו בהוספותו לרשימתו הגדולה<sup>5)</sup>. את השיר השלישי הזכיר הח' צונץ בספרו ל"ג צד 229, וכתב שנמצא במחזור קורפון; גם את סוף השיר הוא מביא, אך בנוסחה משבשת (פקודותיהם בידך ד'), ולא כתב שהוא לר"ש הנגיד<sup>6)</sup>. ברלין, כסלו תרנ"ח.

1) כ"ס הנזכר בהערה הקודמת (סט' פטרסבורג 1879).

2) ראה רמב"ש ברשימתו כ"י ברלין II, 29.

3) נחל קדומים צד 38.

4) ר' משה גוקטליא צד 24 הערה 3.

5) Supplementum צד 494.

6) גם בסדרו התיכונים כ"י ברלין נמצאים אחדים משירי הנגיד, והח' הרמב"ם הכתיב (יכרון לראשונים הנ"ל צד XI בהערה) להדפיסם, ולא אדע אם ק"ס את הבטחתו זאת.

## הגאון ר' יוסף קאזי.

מאת

ד"ר שרגא פיבוש בלאך אב"ד דק"ק פוונא.

אחד מגדולי הדור בעלי תריסין בגמרא ובהוראה תלמיד של תלמידי הגאון ר' שלום<sup>1)</sup> שכנא בר יוסף היה ר' יוסף קאזי. בחיים חתנו קראו בשמו עלי אדמות יהודה. אמנם במותו לא השאיר אחריו חבור או תשובה ואם השאיר שום ספר הרי זה אבד או עודנו בכתובים, מכל מקום לא יצא לאור עולם ואפילו הסכמה אחת לא ראינו יצאה מתחת ידו התומה בשמו: יוסף קאזי. מקורות ימי חייו ותולדותיו אין לנו יודעים בלתי מעט מזער.

הראשון הטיף מלתו אודותיו הגאון הגדול הרב בקי ושנון מה"ר חיים נתן דעמביצער ז"ל בספרו היקר „כלילת יופי“, חלק א', מבוא דף י"ט ע"א ושם הגהה ה'. ושני לו החכם המפורסם אשר עשר ידות לו בחדרי המדרש והתורה ר' שלמה בובר בספרו הנחמד „אנשי שם“ צד פ"ט סימן רט"ו ושם אסף והביא כל מקום אשר בו נמצא שם ושאריות לר' יוסף קאזי. והאחרון הרב הגדול מה"ר יוסף בקן צדק בחבורו הנכבד „לוית הן“ צד ל"ו, הנדפס באוצר הספרות שנה המשיית, אבל הוא ההטיא את המטרה בהסירו מצנפת ראש בית דין בפוונא מעל מצחו של ר' יוסף. ולמען הציל דבר אמת על אודות הגאון הזה ולהציב לו יד ושם בעולם ספרתנו נציגה ונעריכה פה כל המקומות אשר בהם הופיע זכרו לכבוד ולתפארת.

1) בראשונה יסע דגל „משאת בנימין“ תשובה כ"ב בעסק הגט שהמגרש מערער עליו. בראשית דברי התשובה הוצת נזכר ר' יוסף יחדיו עם בעל הסמ"ע והקדים המחבר שמו של ר' יוסף לשמו של הסמ"ע לאמר: „המה שני המאורות הגדולים, ביום ובלילה מושלים, עמודי גולה נאוני ההנ"י האב"ד מהר"ר יוסף גר"ו והמופלג בחכמה ויראה הני מהר"ר פלק גר"ו. ולמעלה בראש התשובה נאמר: „תשובה מיוחדת להנאונים ולע"ה מוהר"ר יוסף קאזי ומוהר"ר כ"י“.

2) בספר מצב"ק ח"א 1 סימן י"א, ח"א 2 סימן י"א וח"ד דף ע' ע"ב נמצא מה שחרות על מצבת בנו של ר' יוסף מה"ר שלמה ולמן שמת בלבוש שנת שע"ב לפ"ק ושם כתוב: ... הגאון מוהר"ר שלמה ולמן בן הגאון בישראל הרב המופלא מורנו ורבינו מוהר"ר יוסף וצוקלה"ה קאזי אשר מנוחתו כבוד בק"ק פוונא וינוחו שניהם על משכבותם בשלום וכו' (אנשי שם, צד ר"ג סימן תק"ח).

אם על פי שנים העדים האלה נקים דבר, אז עלינו להחליט כי שמש ר' יוסף קאזי במישרת הרבנות בקהלת לבוב וכי נאסף אל עמיו בעיר פוון ושם מצא את

<sup>1)</sup> הגאון הזה נקרא בכינוי שכנא על שם אמו או חמותו כי שכנא הוא שם נקבה בשפה פולאנית Czachana, ע' ב. I. Posen. Die ältesten Grosspolnischen Grodbücher. Nota quod veniens ad iudicium regale Czachana Judea : 265 סימן ל"ה cum Jordano filis etc. הוי יודע שבאה לפני בית דין המלכות שכנא אישה יהודית עם בנה יהודה וכו', השם Jordanus הוא בודאי יהודה.

קבורתו ימים מעטים לפני מות בנו שלמה או לכל היותר לפני הקמת מצבתו הנזכרת סביב לשנת שע"ב.

(3) בתשובות מהר"ם לובלין (תשובה פ"ח) נמנה בין ארבעת גדולי המורים אשר בכל מדינות פולין, ליטא ורוסיה, אשר הסכימו לכל דבריו גם „הגאון מהר"ר יוסף אב"ד דלבוב וכל מדינת פודוליה". החכמים בעל כלילת יופי ובעל אנשי שם שניהם היו דעתם ויחליטו כי האיש יוסף הזה הנזכר בין זקני המורים וגדולי הארץ, איננו כי אם ר' יוסף קאזו, ועדות שני החכמים האלה דיה היא להרזין על פיה משפט אמת וצדק.

(4) בהכרוז אשר הוציאו הרבנים הראשונים נגד קנית כתבי תעודת הרבנות ומשרות קדושות בארץ פולין בשנת ת"ו למספרם (ראה מכ"ע החדשי פ"ר נעשיכמע אונד וויסענשאפט ד. יודענטהומס לשנת 1867 צד 222 ולבנון שנת תרכ"ז דף 324) נמצא בין שלשים הרבנים אשר באו שם על החתום גם את שם הגאון ר' יוסף קאזו שתי פעמים. אולם קול הקורא הזה לא נכתב על טהרת הלשון וסגנונו שונה הוא מאד מסגנון התעודות מימים ההם ובהביאו את שמות הגאונים אשר וקימו את הכרוז הזה לא ידויק בשמא ואיננו מזכירם לפי חתימת ידחם בעצמם כי אם בצורה אחרת, ובלי כל תפונה נשתנה פה גם השם קאזו לקאזא ושניהם אחד הוא<sup>1</sup>. אך שתי הידיעות האחרונות לא תפיצינה עוד אור בהיר על חי האיש המורם הזה זאינן מגידות לנו יותר מאשר נוכחנו לדעת מהמקורים הראשונים. כנראה היה ר' יוסף קאזו אב"ד או לכל הפחות ראש ב"ד בלבוב, אך האם נשא עליו את המשרה הזאת גם בעיר פוזן? השאלה הזאת תפתר לנו ע"י שרידי קונטרס אחד אשר על פי מקרה נשארו לפליטה מכליון הזמן והמה שמורים אתנו כיום הזה. ואלה הם דברי הקונטרס בקצתם:

היום יום ה' בר"ה אלול שין עין לפ"ק נמנו וגמרו בהתאסף ראשי עם יחד וצירפו אליהם שני המאורות הגדולים במהור"ר מרדכי יפה ובמהר"ר יוסף קאזו יצ"ו ועלתה ההסכמה שהכהן או הלוי יוכל לעלות אחרון להס"ת. גם בעצם היום הזה עלתה ההסכמה בצירוף הגאונים הנזכרים שכל ספר תורה שנתנו כבר לבה"כ בכבוד כמנהג הן פה אתנו או במקום אחר אינו רשאי לתת בבה"כ פעם אחרת בכבוד. וקודם גמר התקנות כתוב שם: בשמחת תורה לשחרית קורין שישי כמו בשבת וכן בכל יום כשקורין יותר מחמשה גברי מוכרין שישי. וכן ביום כפורים. וקורין גם כן אחרון אחר כל הנערים, ומתחיל לאחרון ולדן עד מעונה אלהי קדם, ולחתן תורה מתחילין מעונה אלהי קדם ומסימין. וכן הסכימו הגאונים מהר"ם יפה ובמהר"ר יוסף קאזו. מוכח מזה שמהר"ם יפה ומהר"ר יוסף שניהם שרתו יחדו בקדש בק"ק פוזנא ולפי שמהר"ם יפה כהן פאר בתור אב"ד דמדינת פולין גדול היה בלי כל ספק ה'

<sup>1</sup> אך לעומת זה רחוק הוא להאמין כי האיש ר' יוסף קאזאק, חתן השר ר' שאול וואל, הנזכר בספר גדולת שאול דף כ"ה ע"ב, הוא אחר עם ר' יוסף קאזו שלנו, כאשר ישער בעל „עיר תהלה" צד כ"ה הגהה ח', כי הנה על פי הדברים המעטים הנאמרים שם אודות ר' יוסף קאזאק לא נזכר להוציא כל משפט. מלבד זה לא יתאים זמן חייו ר' יוסף קאזו לימי חי האשה הנ"ל, בת ר' שאול וואל, בעת החיה לא היה יכול ר' יוסף לשבת על כס הרבנות בברוסק ומה גם לארוש לו את הנלו לאשה.

יוסף בתור ראש ב"ד (ואב"ד?) בעיר פוזנא, אשר על כן אפוא דרשתי והקרתי אחר ספרי הזכרת נשמות הישנים, אם אמצא שם שם ושארית להנאון הזה, אך לא מצאתי כלל, רק במקום שהיה לפי השערתו ראוי ונכון להזכרת נשמת הנאון הנזכר ראיתי שם אחר והוא: רבנו מורנו מוהר"ר יוסף בן הר"ר אברהם שפירא, והנה אציעה פה קצור קטן מקונטרס בית הכנסת הישנה ושם נאמר: יזכור אלהים את נשמת..... וני החכם השלם הדיין הותיק האלוף כמוהר"ר יונתן כמוהר"ר מרדכי ז"ל וני המנהיג כמוהר"ר בנימין בר אליעזר ז"ל וני המנהיג והגדוב כמר יעסל יוסף בר שמשון ז"ל וני הדין הותיק כמוהר"ר משה בר אהרן וני מהור"ר יהואל בר קלנימס ז"ל וני מוהר"ר נתן בן מהור"ר יהודה זעלקלי ז"ל וני הנאון ר"מ מוהר"ר יהודא ליב בר בצלאל<sup>1</sup>) וני הנאון ר"מ מוהר"ר מרדכי יפה בר אברהם וני הנאון ר"מ מוהר"ר יוסף בן הר"ר אברהם שפירא וני המנהיג כמר משה שלמה בר פנחס וני הנאון והחסיד מהר"ר יהואל בר חיים זלח"ה שפירא וכו' והנה כמעט קט קודם נשמת מהר"ר מרדכי יפה או מעט אחריה היה מקום להתגדר בנשמת ר' יוסף קאזי אבל חסורי מחסרא והזכירו תחתיה נ' ר"מ יוסף בן הר"ר אברהם שפירא. מדוע הוציאו את האיש קאזי אשר שמענו נודע בשערי יהודה והכניסו את האיש שפירא אשר שמענו לא שמענו מעולם? ולפי שידענו שמוסף קאזי ועד יוסף הצדיק פאלקנפעלד חתן בעל נודע ביהודה אשר עלה על כסא הרבנות בפוזנא שנת תק"מ לפ"ק לא קם רב וזמרה בפוזנא אשר שמו יוסף, יצא מזה כי הוא ור' יוסף קאזי ור' יוסף בן הר"ר אברהם שפירא כלם אחד הם ואין בין הראשון לשני אלא שני השם בלבד. בשם ראשון נזוהו הבריות ובשם אחרון הוא התם בעצמו התימת ידו, ובמקום קדוש לזכות נשמתו הזכירוהו בשמו הקדש כמו שכנה בעצמו הוא את שמו.

ויש לי עוד ראיה לדברי, נתיי ספר יקר הערך אבן העזר ספר ראב"ן ונחזה מה שכתוב שם בהסכמה לספר הזה, ההסכמה הזאת היא כרוז שיצא בק"ק פוזנא בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות להודיע גלוי בשער בת רבים שכל מי אשר ידבנו לבו יבא על החתום לקנות הספר וכו' ובסוף הכרוז כתוב: עד כה דברינו הבאים על החות' היום ה' י"ג למנחם השס"ט פרישת וזאת התורה פה בק"ק פוזנא.

מרדכי נקרא יפה	ונאם שלמה אפרים בן מהר"ר
ונאם יוסף בן לא"א הר"ר אברהם זלח"ה שפירא	אהרן זצ"ל איש לונגשיטין
ונאם שמואל אליעזר בן מוהר"ר יודא הלוי זלח"ה	ונאם הק' יצחק בר שמשון כ"ץ ז"ל
ונאם דוד בן לא"א מהר"ר יצחק זלח"ה	ונאם משה בר דוד הלוי ז"ל
ונאם עב"ד אברהם לבית לוי בן מוהר"ר יודא ס"ל ז"ל ה"ה	ונאם מרדכי בן מהר"ר אליה
ונאם אליהו בן לא"א מוהר"ר מרדכי ז"ל ה"ה	זצ"ל ליפשיין

ולוי מה יקרו עדות ההסכמה הזאת ועדים המסכימים הבאים על החתום, המוציא לאור את ס' ראב"ן ר' יצחק אשכנזי בן אהרן שמואל העריך את עשרה המסכימים מערכת שישה מול מערכת ארבעה, שישה העומדים על צד הימין הם גאוני בני ישיבה דק"ק פוזנא והארבעה הנצבים על צד השמאל הם גאוני ודייני דק"ק פראג, את

<sup>1</sup> הוא מהר"ל מפראג.

ההסכמה או את הכרוז הזה כתב ספרא דמתא פונא ר' יוסף הלוי בפקודת הגאונים  
 החתומים בשולי היריעה, וכאשר נסע ר' יצחק אישכנזי מפונא לפראג שמו גם נאוני  
 ק"ק פראג את שמם תחת הכרוז של פונא. הגאונים המסכימים בפונא היו ר' מרדכי  
 יפה, ר' יוסף בן אברהם שפירא ור' שמואל אליעזר בר יהודה הוא הנקרא בפי כל  
 מהרש"א, ושלושה האחרונים היו דיינים מצויינים תורה ועשירות במקום אהר. אבל מי  
 זה הוא ר' יוסף בן אברהם שפירא אשר חתם את שמו אחריו ר"מ יפה ולפני מהרש"א?  
 אין זה כי אם ר' יוסף קאזי, כי הוא היה דר יחדו עם מהר"ם יפה ועם המהרש"א  
 בעיר פונא. ונלמוד מזה כי העיר פונא היתה <sup>1</sup> בימים ההם ראש ועקר במחנה העברים,  
 הלא שלשה גבורי תורה מטיבו צעד בעקבי ההלכה בעל הלבושים ור' יוסף קאזי  
 והמהרש"א עמדו שם על משמרת הקודש! והמדרשים ספר ראב"ן ר' יצחק אישכנזי בא  
 מארץ מרחקים לבקש עזר וסיוע על דבר הדפסתו ונסע תחלה לק"ק פונא להבטיח  
 לו הסכמת גאונים הללו ואחר כך הלך משם לק"ק פראג.

זאת ועוד הסכמה אחרת מצאתי יוצאת מתחת ידו. הרבנים הנועדים בועד  
 יערסלאב שנת שס"ג כמו מהר"ר שלמה אפרים לונטשיץ, מהר"ר בנימין אהרן סלניק,  
 המהרש"א ואחרים הסכימו שם על הדפסת ספר קיצור אברבנאל על פרקי אבות  
 אשר חיבר מהר"ר יעקב בר אליקים היילפרין ובתוכם בא גם כן מהר"ר יוסף בן הר"ר  
 אברהם שפירא על החתום. אמנם לא זכיתי לראות את הספר הזה, רק מצאתי שמות  
 המסכימים על הספר הנזכר אצל Roest, Catalog der Rosenthal'schen Bibliothek  
 צד תתכ"ה. השם קאזי מוצאו הוא בלי כל תפונה משפת איטלקית, אם כי אין בדי  
 להגיד פשר דבר ביאורו. בספר מאור עינים לר' עזריה מן האדומים דפוס ווילנא תרכ"ג,  
 כרך שלישי מצרף לכסף, מספר החכם הגדול ר' יוסף טוב ליפמאן צונץ את תולדות ר'  
 עזריה ובסופן צד ל' מונה חכמים רבים הנקובים בשם קאזים. ואין חלוק בין קאזי  
 לקזים (עיי' שם).

והנה יוכל היות כי ר' יוסף התגורר זמן מה בארץ איטליה ושם השיג את  
 שמו קאזי אשר מאז והלאה כנחה בו בני דורו וגם הוא בעצמו חתם בו לפעמים.

בספר שלישי הזכרונות דפה דף ג' ע"ב נמצאו ברשימת חובות הקהל לטובת  
 הכלל אלה הדברים: אלה החובים פוי (פולניש) הייבום הקהל יצ"ו מעות ת"ת (תלמוד  
 תורה) לורשי הגאון כמות"ר יוסף אב"ד כמבואר למעלה בדף צ"ד ע"ב (הדפים  
 חסרים ואינם), ו"ז אלול שע"ג—מזה נתנו עשרה זהו לקרובה האב"ד בצווי הארצות  
 יצ"ו בירד ש"י (שוואנקי) שע"ד — עוד נתנו הקהל בלובלין גראמניץ שע"ד לעני  
 קרובים ס' זהו ועוד לעני א"י (ארץ ישראל) מ"ו זהו כ"ג (כ' גראשן) עוד חלקו  
 ל"ו זהו לעני עירנו, סיון שע"ד. והנה מהר"ר יוסף אב"ד הנ"ל הוא בודאי ר' יוסף  
 קאזי ואין אחר מלבדו.

<sup>1</sup> אולי מטעם זה קבע ה"ר אברשקי ב"ר שאול וזאהל חתן מהר"ר אברהם אלפרש  
 מק"ק פונא בשנת שע"ד דירתו בפונא ותפס שם ישיבה והקהל עשה לו בעבור זה הנחה על  
 הסכומות כנזכר בספר הזכרונות.



א.

אֲשֶׁר בָּא וְנָשׂא אֵלַי קִיר לְבָבִי (1)  
 וְרַחֵם וְיִכְבֹּשׂ עֵינַי אֲהוּבִי (2)  
 רְצוֹנִי בְקַצְפוֹ וְטוֹבוֹ בְּחֶבְרִי (3)  
 וְאַעֲן אֲמַתְּ בּוֹ וְשִׂוֵּא וְשִׁעָה בּוֹ:

רָמִי מֵאַנְשֵׁים אֲסַפֵּר בְּאַרְבִּי  
 פִּנָּה רַפְאִי אֶל לִנְגְעֵי אֲרִי עַד  
 מִרְצָה יִרְדֵּי וְהוּא יִחַשֵׁב אֶת־  
 אַחֲזֵן וְיִקְשֶׁה וְאֵחָב וְיִשְׁנָא

ב.

בְּמִדְרַתִּי מְקוֹם קָרְבָּן וְאֲשִׁים  
 וְלִבִּי (4) לְתַחֲרֹךְ בֵּין קְדָשִׁים  
 מַעֲזֵן חֶסֶד לְנִקְבְּדִים וְרָשִׁים  
 וּמַפְעֵלָיו לְחַפְצֵיהֶם דְּרוּשִׁים (5)  
 וְיִשִּׁירוּ לָךְ שִׁירִים חֲדָשִׁים  
 בְּיוֹם שַׁבָּת וְעֵינַי רֹאשׁ חֲדָשִׁים:

שִׁחַרְתִּיךָ מִזֶּלְלֵי כְּלֵי־נַפְשִׁים  
 מִנְּמִתֵי לְחַלְלֵךְ נְבוּנָה  
 וְבִמְחַתֵּי עַל־שִׁמְךָ אֲשֶׁר הוּא  
 אֱלֹהֵי רַם בְּפִי כְּלַחֲתִי מִחֶלֶל  
 לָךְ כִּדְמִינְצוֹר טַרַד וְהוֹדוּן  
 לָךְ בְּרַם תְּהוֹדֶה וְהִנְשַׁמְהוּ (6)

ג.

אֲבוּנֵן בּוֹ לְאֵל מִנִּי רַנְנִי  
 לְרוּחָם מִסְדָּךְ בְּקַבֵּל אֲמוּנִי  
 וְאֲשִׁיחָה בְּחֹךְ גִּתִּי בְּסִינִי  
 הִגִּינִי וְשִׁמְעֵ קוֹל תַּחֲנוּנִי  
 וְשִׁמּוֹת תִּפְקֹדוֹת לָךְ אֲדַנִּי:

שְׁמִינִי הִגִּי עֲצָרְתִּי חֵג לְאֲדָנִי  
 מִחֶלֶל אֲקַרְאֶה שִׁמְךָ אֱלֹהֵי  
 וְאֲעִרְבֶה לְפָנֶיךָ תְּהִלָּה  
 אֲמַכְרִי מֵאוֹנָה אֶל וּבִינָה  
 לְעַת תּוֹדָה לָךְ נִפְשִׁי כְּמוֹ כָּל־

(1) מי הוא האיש, אשר אוכל לספר לו את נגעי לבבי ואת מכאובי העצומים, על אשר מאם בו אהובי ואהבי בשכחו את הברית אשר כרתנו אני והוא!

(2) פנה לך רפא! סב לך ואל תנסה לרפא מחלתי האנושה, כי היא לא תרפא עד אשר ירחם אהובי ויכבש את עוני ולא יעלה על לבו עור.

(3) אולם אין לי כל תקוה כי ישוב עוד ירדתי ורצנתי, יען כי הוא ישעה בו, ובעוד אשר טובו בחבי ואת שלומי אני דורש תמיד, יחשוב הוא כי קצפו הוא רצוני ואתו אחפוץ כל הימים! ידע כי בכ"י כתוב „רצוני בקצפתי“, והנוסחא הזאת בלתי מתישבת על הלב. ואולי יש להגיה: רצוני בקצפתי, ויהיה פרושו כמ"ש ר"ש הנגיד במ"א (זכרון לראשונים הנ"ל צד 8): „רצונה וחרני וקצפי יתדיה“.

(4) וחוקאל מ"ג, ל'.

(5) תהלים קי"א, ב'.

(6) מלת „הנשמה“ הוספתי מסברא.

## ע"ד התואר הנכבד ברבי. <sup>(1)</sup>

גאט

### יחיאל מענדעלסוואהן.

הכניו "ברבי" הוא תואר יקר ותפארת, הגדול בערכו יתר על התואר "רבי", ונתן למתי מספר מהתנאים ואמוראי א"י (ע' סד"ח). פתרון השם הנכבד הזה לדעת רש"י במקומות שונים הוא: גדול בתורה, אדם גדול, חשוב בדורו וכמו כן הרשב"ם פסחים ק' מפרש: "גדול הדור". האחרונים בעלי מ"מ חשבו כי "ברבי" מורכב בכ"מ מן בן (בר או ביר) ורבי ומוכני הוא, "גדול בן גדול", "ת"ח בן ת"ח" (עיין ערוך השלם). אם ההרכבה הזאת מסכמת לכל המתוארים כן, קשה להכריע, ורבים מהנודעים באמת לת"ח בן ת"ח לא זכו כלל לתואר הכבוד הזה. ע"כ מצאתי את לבני נאמן להציע לפני הקוראים מביני דבר מה שעלה על לבי בעיקר הבנת התואר הנפלא הזה ומקורו, כן בבחינת הלשון וכן ביחס לקורות עמנו—אחרי אשר הראיתי לדעת במקום אחר כי השם רב במובן מורה ומלמד (אף כי לא בתור כנוי כבוד) עלה עמם מבל ועוד בזמן קדום שגור היה בפי כל, כאשר המאמר עתיק יומין "עשה לך רב" (אבות א') זוכיה, ברור הוא שהשם בירב (בהבלעת התיו) נהוג היה ביחוד בא"י לכנות בו כל בית-מורה או בית מדרש (ע' הולין ס"ו וזכחים מ"ב תנא בירב המקביל לתנא דבי ר' ישמעאל ומוסב על ב"מ של ר' עקיבא (ערוך השלם להרד"ח ד"ר קאהוש ז"ל), ועינין ג"כ כתובות ס"ב ר' חנינא חבינאי (בן דורו של רשב"י) אול לביירב ועוד <sup>(2)</sup>. — עפ"י הדברים האלה לא רחוק הוא לע"ד כי התואר "ברבי" נבנה ונתהווה מן בירב בחוספת יו"ד כסופו אשר הוא פה יו"ד החס <sup>(3)</sup>, והמכוון הוא בשני פנים. א) תלמיד הלומד מפי רב ושוקד על דלתי בית מדרשו, ר"ל תלמיד ששמש ת"ח. ב) איש גדול ונעלה הראוי עפ"י דיעותיו אשר רכש לו בבירב להיות בעצמו מנהל ומנהיג בית מדרש כזה ולהרביץ תורתו ברבים, ומאד יתכן כי חכו"ל נהגו פה מנהג לשונות העמים אשר ישבו בקרבם, והתואר "ברבי" בהוראתו הכפולה הוא מן בירב כעין העתקה מן

(1) דוגמא קטנה מספרי העתיד לצאת לאור, המדבר על "תולדות וקורות הכנויים והתוארים הנהוגים בישראל מאז ועד קרוב לזמננו".

(2) גם בבבל נקרא בזמן מאוחר ביה"מ בשם בירב, ואף כי במקומות רבים מוסב על בית מדרשו של אבא אריבא המכונה בתואר רב כנודע (הציונים נמצאים בחוברת, איין ווארט איבער דיא מכולתא דעס ר"ש להרה"ג דר' לעווין ג"י בכרעסלוין), בכ"ז אין להכחיש כי ברבות הימים נאמר על ב"מ סתם, ע' סנהדרין ר"ז לענין "אמרו בירב" ואיזה מבעלי כללי הש"ס החליטו כי "לאו רב ממש אלא בית המדרש" ע' הליכות עולם ותחלת חכמה ואכטה"ל. —

(3) אך לשפת יתר יחשב להוכיח פה כי במקרא ותלמוד נמצא לרוב חוספת יו"ד התוארו בסוף התיבה המורה על היתר שבין איזה שהע"צ בנוגע להמקום או בהתייחסות איש לאיזה משפחה או שבט כמו פנימי, חצוני, אמצעי, פרעונו, בכלי, גלילי, בייתי, מדרבי, ראובני ישראל, וגם על קנין נפשו; רחמני, אכזרי (ע' יתרון לאדם).

Scholasticus בלשון רומי (והיא כידוע מלה יונית נגזרת מן *σχολή* = שולע) אשר מובנה נ"כ כפול; תלמיד וגם מלומד ובפרט מורה חכמת הדבור <sup>(1)</sup>. ועתה עלינו לחקור ולדעת מתי נולד התואר „ברבי“, ומה ראו על ככה לעטר בו ראשי חכמי ישראל אחרי אשר התוארים הנעלים „רבי ורבן“ כבר היו נהוגים ונודעים ביהודה.

והנה הראשון אשר נמצאהו מוכתר באות הכבוד „ברבי“ היה ר' גמליאל השני הוא ר"ג דיבנה בנו של ר"ש הנהרג, ולפי הישערתו הסבה המניעה לזה צפונה בקורות העתים ההם. — ר"ג השני אשר אך לבקשת רבי"ז נמלט מחרב נוקמת של הרומאים ותחי לו נפשו לישלל, לא נשמע ממנו מאומה בכל ימי הנהגת רבי"ז אחר הרבן הבית, וכידוע היטב כי אין אמן בממשלה רומא ועברתה שמורה נצה לבני הנשיאים, הרחיק א"ע, כל"ס בנונה מיוחדת, מסוד חכמים ביבנה והיו נחבא אל הכלים עד אשר יערה רוח ממרום ותעבור חמת המציק, ולפי"ז איכותו והין ערכו לא היה נודע לרבים כ"א למתי מספר מאוהביו וחבריו מאז בירושלים, וכנראה הם גם הם התנכרו אליו מיראת הממשלה וכמעט לא נשאו את שמו על שפתם, ואולי מטעם זה לא מצאנו את ר"ג השני במספר תלמידי רבי"ז (אבות פ"ב מ"י). ואולם כאשר נשתנו מעט העתים לטובה, יצא ר"ג ממחבואו וחזרה עשרת הנשיאות ליושנה, וכלם שמחו אמנם לקראת הנשיא ממשפחת הלל מגזע דוד, אך בכ"ז מצאו אוהביו לנהוץ להודיע טבעו בעולם לכל אשר לא הכירוהו מאז או נשכה מלבם בשנים האחרונות שנת צרה וצוקה, ולא ידעו מכל רום מעלתו מאומה כ"א מוצאו מגזע הנשיאים בימי הבית, ולהראות להם כי נצר משרש הלל זה לא לבד מפני כבוד משפחתו הרמה הורם למעלה נשאה להיות ראש שבטי ישראל, אך עוד יותר בעבור גדלותו ובקיאותו בשמועות והלכות כאחד הגדולים אשר בארץ, למטרה זאת עטררה פאר בתואר „ברבי“ (אשר מובנה נודע לכל), ר"ל איש ששמש ת"ח מנעוריו, תלמיד בית הלל" (יבמות ט"ו) ומכני ושיבתם של חכמי ישראל, עד כי ראוי הוא כעת גם מפאת ערכו המדעי להיות רועה נאמן לעמו ולשבת בראש בירב או מושב זקנים להגדיל תורה ולהאדירה, ובאמת לא יכלו לבחור כנוי אחר המתאים יותר לכוננת מהתואר ברבי (מן בירב בחוספת ז"ד הוחם) הכולל בקרבו שני המושגים יחדו: שמוש ת"ח בכיר, והבשרון הנפשי לנהל בתבונות כפיו, כל עניני בירב או ועד החכמים ביבנה אשר ר"ג זה הליבשו אח"כ בצורת סנהדריא כאמור למעלה. —

זה הוא לע"ד המקור הראשי של התואר ברבי בהוראתו הכפולה אשר נברא לשעתו בזמן שהושיבו את ר"ג דיבנה על כסא הנשיאות, ומן אז והלאה השתמשו בכנוי „ברבי“ באופנים שונים: יש מהם רק בהוראה השנית כמו תואר נעלה לגדולי הדור הראים ומסוגלים להיות מנהיגי הישיבות ולהאציל מרה חכמתם לאחרים [על ד"מ: ר' יוסי ברבי (פסחים ק'), ר"ג ברבי (ספרי ואתחנן), ר' חייא ברבי (יבמות מ"ו)] ועוד, כאשר יבואר כל אחד במקומו, ולפעמים במובן „רבי בן רבי“, גדול בן גדול.

(1) ע' ערך (ערך אסכולטיקא) ומה שכתב רב"מ וז"ל „בלשון יוני ורומי למרן ושקיד בבית"מ" וע"ז העירי הבלשן הנודע זאקס בספרו בייאטראגע וכו', ראפ"ד שפריכט דער שפראכ-געברויך דער בצאנטינער ענטשייערען" יעוין עוד מ"מ צד קל"א ע"ב.

(ע' לעיל), ויש מהם רק בהוראה הראשונה של „ברבי“ וענינו הוא: תלמיד ואחד „מבני בירב“<sup>1</sup> [ירושלמי מ"ק פ"ו ה"ב גם ב"ר] עד כי לבסוף ירד הכנוי „ברבי“ מעט מעט ממדרגתו הנשאה וערכו היה כמו ציון ורית של „בן רבי“ (ריה"ג) ומזה המין ר' גמליאל ברבי (חלה פ"ד דף ס' ע"א) היינו בן ר' יהודה הנשיא המכונה „רבי“ סתם, וכמו כן ר' גמליאל ברבי הנזכר ירושלמי ע"ז פ"א ל"ט ע"ב, הוא בנו של ר' יהודה נשיאה (נכדו של ר' יהודה הנשיא) המתואר ג"כ „רבי“ סתם (מבוא ירושלמי להרד"ק ז"ל דף ע"ג).

עוד עלי להעיר כי הכו"ל השתמשו בתואר „ברבי“ גם בדרך שיחתם בנוף שלישי כמו „ואני לא יהא ר"ג ברבי עומד וכו'“ (קדושין ל"ב ע"ב) ולפעמים בעזיבת השם הפרטי (כמו „מר“ ע' פ"ד בבב"ל) כגון טעם „ברבי“ איני יודע (סוטה כ"ט ע"ב) (פי' רש"י טעמו של ר"י), „מדבריו של „ברבי“ ניכר שאינו בקי בתרגומים“ (חולין נ"ז יע"ן עוד שם קל"ז ע"א). ולמען נלך לבטח דרכנו עלינו להזכיר כי נמצא השם ברבי גם בתור ש"ע פרטי (ע' מכות ה' חולין י"א) ועוד ידובר ממנו בפרקים הבאים. פלעסס י"ז אדר תרנ"ה.

<sup>1</sup> ז"ל הירושלמי שם „חד ברבי אמר הרא דר' יוחנן קומי רשב"ל וכו'“ ובאורו אחד טבני הישיבה עיו"ש ומובא ג"כ בס' מ"י צד ע'. והנה הלשון „חד ברבי“ (ולא אמר חד דבי רב) הוא הוכחה ברורה להשערתו כי הכנוי „ברבי“ גם כמובן הראשון היינו תלמיד נגור מן בן-רב בהוספת יו"ד היחס כמבואר למעלה. דוגמאות כאלה שהתלמידים נקראו ע"ש בית הספר נמצא גם בלשונות אייראפיות, עד"מ Schüler מן Schule ובל"צ Eccler מן Ecole.—



# קדמוניות ישראל.

## דברים עתיקים.

(מפנקסי הקהל בקראקא לקורות ישראל בפולניה).

מאת פ. ה. וועטשמייין.

„המפורסמות אינן צריכות ראיה.“ לא תמול פנקסי הקהל בקראקא וכבר יצאו מוניטין שלהם, מהותם ואיכותם, יקדם וערכם, בעולם הספרה לרגלי ה„קדמוניות“, אשר הוצאתי בשנת תרנ"ב ותשאינה הן מלפני הבקרת העברית והלועזית, מלפני חכמי ישראל ומלפני חכמי האמות. הפנקסים, שהיו לנו בשעתם כעין ספרי הפקודות של הממשלה, יכילו שטרי חוב, מכירה, קניה, אמנה, שובר, מקרים, מעשים, נזרות, צואות, הרמות, קנסות, פסקים, גדרים נגד המותרות והפריצות, ותקנות השוק, העניים, החוקה, המס, הבריאות, הנקיון, המכס, החכירה, החנוך, הלמוד, והזכרות שמות אנשי שם, גדולי ישראל, בקצור „דברים עתיקים“ אשר יעבירו לפנינו כבני מרון דור ודור ובניו, דור ורבניו, מנהיגיו וקציניו, חכמיו ומטיביו, אפיטרופסי האומה ופטרוניה, ויציגו לעינינו כמו חי את דרכי הייחם והלך רוחם, את דרכי הנמוס והתרבות, המדות והמנהגים, התום והנדיבות, הקדושה והטהרה של אבותינו בימי קדם, בימי הבינים, הראוים להיות לנו לעינים, להרימם על נס למופת בדורנו הנאור הזה. אין לך מקורות יותר נאמנים ומוסמכים לקורות ישראל מפנקסים כאלה המסיחים לפי תמם, דברים כהיותם, פשוטים וערומים מכל כחל ומכל שרק, מכל הפרדה ומכל הויה, ומשויים לנגדנו תמונות היות, תמונות נאמנות מכל המקרים אשר עברו על עמנו במאות הקודמות, כמו היו בזמננו ובעינינו ראינום ובאזנינו שמענום. מי מקוראי ה„קדמוניות“, ממביני דבר לאשורו, לא יודה כי „הרבה יש ללמוד מהן לקורות ישראל הפנימיות, לתולדות המנהגים והמדות, דברי ימי החנוך והלמוד, ותפיצינה לפעמים אור בהיר על פרק שלם בתולדות עמנו והן מקורות יקרים לשאוב מהן דעת קורותינו“<sup>1</sup>; מי מקוראיהן הנבונים לא ידע ולא יבין כי מהן פנה ומהן יתד לבנין קורות ישראל ולשכלולו ממסד עד הטפחות בשלש מאות השנים האחרונות, התקופות הגדולות,

<sup>1</sup> דברי הרב החכם המטיף ד"ר פונאנסקי בווארשא ג'המניד" שנה ל"ו נ' ל"ב. ראה גיב העהונים „עסטר. ווכנש.“ נ' 19 משנה 1892 ו„ישרון“ נ' 12 משנה 1892 והקווארטל. היסטור „מראשית שנה 1894, מ"ע לרבע שנה בשפה פולניה. מ"ע יומים, שבועים וחדשים כאלה וכאלה בכל אומה ולאן דכרו ע"ז נכבדות.

רבות הערך ובכירות העליליה, בחיי היהודים בפולניה בחמר וברוח. הכל רואים את האור הגדול, את הברכה המרובה הנגזרה בפנקסים האלה; הכל יודעים כי ספרי העדה הישנים הם גנוי נסתרות, מטמונים, סגולות ומכמונים, אשר כל הפצים וכל שכזות ההמדה לא ישוו בהם; הכל יודעים כי כל זכר וכל רושם, כל מלה וכל אות הנמצאה בפנקסים היא רבת הערך וקובעת ברכה לעצמה, יען כי לפעמים תפטרנו מהמון וכוחם, השערות ומכוכות בחקירות ההסטוריות; הכל יודעים כי הפנקסים הם עלים בלים, עלים נובלים, ובהם אותיות שנמחקו לגמרי ולא נתנו עוד להקרא ואותיות אשר בנם הן עומדות והפרוצה מרובה על העומדת וכמעט פורחות הן באור; הכל יודעים כל אלה נאמנה ואין איש דורש להם מכל שלשים הראשים, עני העדה, נטורי קרתא, אשר בידם טובה והם אחראים לכל עניניה. אין איש דואג לאחריתם להצילם מתהום הנשיה, אין איש שלבו נוקפו פן ברבות הימים ירדו לטמון גם יתר העלים והאותיות הנשארים לנו לפליטה גדולה ויהיו לברות למלתעות הזמן המבלה ומכלה את הכל, המעתיק גם הרים ממקומם, כאותם הפנקסים והדפים, אשר לפני שנים בכירות עלו בתהו ויאבדו וכאותם אשר לפני זמן קצר, בדורנו בימינו, שלטה בהם יד הכליון ואינם, או מפני כי עש אכלם והיו כמסוס נוסס או מפני כי בעצלותם ובאשמתם חלו בהם ידי אנשים מן השוק ואבד זכרם המה. הכל יודעים כל זאת נאמנה, הכל יודעים את האמת ומתכוונים למרוד בה. כל עם ועם יחבב קדמוניותו, יסלסלן וירוממן, יפזר כסף תועפות להוציא תעלומות שרירי קדם אורה, אם כי עשיר הוא בספרי זכרונות נדפסים לקורותיו, ועמנו המותר והמכובד ממוני לכל ענין תחת השמש, הנתבע לעגל ונותן, חוזר ונותן; „עם הספר“, עם היותר עתיק בזכרונות קדומים והדל בגוים בספרי הרשומות, ולרש אין כל, לא ארץ ולא ממלכה, לא מקורות יקרים ולא די חמר ולדברי ימיו, כ"א זעיר שם זכרונות עברו, שברי לוחות, דברים מקוטעים, ועליו לפתור חידות קדם ולברוא יש מאין, קופץ את ידו מהוציא אף פרוטה למטרה זו ונקל לו למלא את אמתחותיהם של הנוצרים כסף וזהב לענינים טפלים, מאשר להרים תרומת אגורת כסף אחת להדפסת „דברים עתיקים“, דברים נוגעים לבני בריתו, לקורות אבותיו, לקורות עצמו. כמה דיו כבר נשפך וכמה קולמסים כבר נשברו ע"ז וכמעט אחשב כטוחן קמחא טחינא, כשונה „הלכות פסוקות“ שנאמרו וגשנו לא אחת ולא שתיים, אבל „יש מן האמתיות שראוי לשנותן אפילו מאה פעמים“, אמנם ה„דברים עתיקים“, וככ"ז חדשים הם בעינינו. „דבר ישן הוא, וככ"ז חדש הנהו, ובמי גונע, את לבו קורע“

ברביעי בשבת אחר להחדש אדר שנת חמשת אלפים ומאתים וארבעים וחמש לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בעיר קראקוב <sup>(1)</sup> איך שבאו לפנינו מרת תנא בת ר' בנימין ובנה ר' יעקב ב"ר אברהם ואמרו לפנינו הווי עלינו עדים וקנו ממנו בקנין סודר וכתבו בכרא כי היכי דלא להוי כמילתא שמירתא והתמו ותנו לו להר' שמואל ב"ר חיים להיות בירו לזכות ולראייה שהגנו שנינו מודים בפניכם בהודאה גמורא דלא בהשטאה והגנו הייבים לו להר' שמואל הנ"ל חוב גמור מאה זהובים אונגריש וכל אחד משנינו חייב בפני עצמו לשלם החוב הנ"ל משלם עד שישתלמו המאה להר' שמואל הנ"ל עד גמורא ומעכשיו קבלו עליהם בפנינו מרת תנא הנ"ל מצדה ובנה הר' יעקב הנ"ל מצדו לשלם להר' שמואל הנ"ל השטר חוב הזה כל אימת שיתבעו הר' שמואל הנ"ל תוך שנתים ומעכשיו נתנו לו להר' שמואל הנ"ל ארבע אמות קרקע בהצריהם ואגב קנין סודר הקנו לו המעות דלעיל להתחייב לו להר' שמואל הנ"ל המאה זהובים דלעיל ולשעבר את כל נכסיהם לפרוע מנהון ואפילו מן גלימא דעל כתפיהון מן יומא דנן ולעלם ונתנו לו להר' שמואל הנ"ל רשות לתבוע מהם בין בדיני ישראל ובין בדיני האומות וכל דמתעני ליה בדינא עלינו דידינו הדר ושטר חוב זה לא יגרע כחו ולא יפסל לא בחיסור לשון ולא בייתור לשון ולא בשום נדנד אלא הכל יהא נדרש ליפוי כח בעל השטר וידו על העליונה ומעכשיו הגנו מבטלים [כל <sup>(2)</sup>] מודעות אך אם הגר' <sup>(3)</sup> שמואל בר חיים הנ"ל יבא [וין] דה [ב] ע [צ] מו תוך אותן שנתים שלא היה . . . . <sup>(4)</sup> הר' יעקב הנ"ל אז לא יהא השטר [זה] חשוב אלא כחרס הנשבר דלית ביה ממשא וכגבוי דמי וכל זמן שלא יודה הר' שמואל הנ"ל בדבר זה הנ"ל יהא השטר [זה] בתוקפו וכמו שעשוי בני דינא דרבינא ורב אשי דלא כאסמכתא ודלא כת [ט] ופסי דשטרי וקנינא מן מרת תנא בת ר' בנימין ומן בנה ר' יעקב ב"ר ר' אברהם לר' שמואל בר חיים ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה <sup>(5)</sup>.

<sup>(1)</sup> שטר החוב הזה הוא העתיק בכל הדברים העתיקים הנמצאים בידנו בשפה עבר ביוגע לקהלת קראקא ונכתב עוד בשנת יוסציה היסודים פניס העיר, השע פניס קודס לקביעת מוסב מיוחד ומגבל לסם — בשנת 1494 — בקזימיר, סהיה אז עיר מיוחדת בפני עממה. גוף השטר נמצא כחוב על קף בביבליאטיקה של העיר סוזן, והודות לכך הכדה שס ד"ר פניס בלך על כי העירני עליו ומציא לי ממנו את הכעקה.

<sup>(2)</sup> החיבות והאחיות המסוגרות בס' זה הן כוספות הכך בלך הנ"ל.  
<sup>(3)</sup> הנעלה ר'.  
<sup>(4)</sup> נקודות בחקוס מלות חסרות או נמחקות הן בס' זה וכן בסמינים הנאים אחריו.  
<sup>(5)</sup> שמות העדים חסרים.

## ב.

יזכור אלקים לטובה את נשמתם הקדושים והטהורים בפיוונג שמתו על קדוש השם המיוחד ובטלוו חיי עולם הזה מפני חיי העולם הבא את נשמת הקדוש ר' פינחס בר חזקיה שלום הכהן ונשמת אשתו הקדושה מרת דבורה ונשמת בתו הקדושה ונשמת הקדוש ר' יעקב בר יודא הכהן ונשמת הקדוש ר' יצחק בר יקותיאל הלוי ונשמת אשתו הקדושה מרת גיטל בת ר' אברהם ונשמת נינהו הנער הקדוש ר' משה בר יעקב הכהן אשר רין ברצון נפשו עם יתר חבריו הקדושים הנערים אל תוך האש ונשמת הקדוש ר' דוד בר שמואל הלוי ונשמת הקדוש ר' יעקב בר אשר ונשמת הקדושה אשתו מרת סילכה בת ר' שבתי ושני בניו ונשמת הקדוש ר' יונה בר זכריה ונשמת אשתו הקדושה מר' דבוריל בת ר' משה ושני בניו ונשמת הקדוש ר' יעקב בן הקדוש ר' יונה הנזכר ונשמת אשתו הקדושה מרת רחל בת מהר"ר יצחק ובנותיו ונשמת הקדוש ר' בנימין בן מהר"ר מרדכי ונשמת אשתו הקדושה מרת יוכבד בת ר' נחמן בטל (?) נשמת (?) ונשמת התנו הקדוש ר' אליעזר בר יצחק ונשמת אשתו מרת חנה בת הקדוש ר' בנימין הנזכר אשר הלכו אל תוך האש בזכות שמסרו נפשם בשריפת אש בשכר זה יצפון נשמתם צרור בצרור החיים עם אייו ונשמת שאר צדיקי שבגן עדן ונאמר אמן א'.

## ג.

יום א' פ' משפטים י"ט שבט שני"ה טובה לפ"ק פה ק"ק קראקא היתה שריפה על המבצר ונשרף חלק גדול מהמבצר, החדרים פנימיים של המלך יר"ה (2) והמלכה הוצרכו לברוח מבית תענוגיהם ומחדריהם ברחוב הטום הערץ (3) וסגרו המבצר ולא הניחו לכבות את השריפה הגדולה כי אם יהודים יצ"ו, והם הצילו כל התיבות וננו המלך והמלכה אל (בית תפלתם) הגדול בהמבצר, והמלך יר"ה בעצמו עמד על פתח (הבית) וראה הוא בעצמו הטורה והאמונה שעשו היהודים יצ"ו. גם כמה דברים וענינים שנלקחו באותה שריפה הוחזר על ידי יהודים יצ"ו, כי הם הגידו למלך ולשרד מחוט ועד שרוך נעל מה שבא לידם, או שהיה להם ידיעה או רמז ורמזיה ממנו, והו עשה שלום גדול ת"ל, ונחפך לב המלך והיה כאיש אחר לטובה להיטיב לעמו ישראל אמן.

וכמו עשרה ימים אחר זה התחיל יום הנועד (4) כאן ק"ק קראקא, ונמשך שישה שבועות עד יום ד' י"ב ניסן, ובאותו יום הל' הרוש, שנפל גחלת בהגות שהיה בו הפולוויר ונהרס החנות, והגויה שישבה בחנות כמעט מתה ונתעלפה, וכמה יהודים הווקו מהפולוויר, והיה רעש גדול על הישוק, וכמו שעה אחר זה תקעו בחצוצרות לאות

(1) פנקס הח"ק דף ח' ע"א. הקדושים בעיר Pösing עלו על מוקד האש „לויטו-דאפע" בשנת 1529 (רס"ט). ראה ירחוים של קויפטן ובראן; סנה השלטים ושמונה 29—426.

(2) זימונד השלישי שמלך על פוילניה מסוף סנה 1587 עד סנה 1632 (מסנה סמ"ה עד סנה ס"ב).

(3) הדומהערין.

(4) הועד (רייכסשטאט, Sejms).



שיום הנועד נגמר לטובה עד שנראה בהשנחה שקודם יום הנועד התחיל בענין השריפה ונגמר בשריפה, ודי' יתן בלב המלך ובלב כל יועציו ושריו להטיב עם עמו ישראל א'.

## ד.

היום יום י"ד סיון שפ"ג לפ"ק האבן ויך מתקשר גיוועזן ביחד בת"כ כל השמשים דהיינו כמ' פסח שמש וכמו מאירל שמש וכמ' יצחק שמש הגבאים וכמ' יצחק קטן שמש הגבאים בכל התנאים המבוארים למטה. וכן מוטל להתנהג ולכל השמשים הבאים אחריהם. בראש כמ' פסח שמש איז מחויב זיין שירות צו טון באמונה סעודות מצוה צו רופין וכן שול קלאפין זיד פֿיש רופן שבע ברכות לבנה מקדש זיין שול צו קלאפן ורופין דרשה ספירת עומר וכן באם יהיה חיו' מת מצוה צו רופין. אך ארון צו מכין מטהר צו זיין בר מנן צעטל צו נעמן בעמן לייט על סעודת מצוה. אויף צו זעהן אין מנן שול אונ' ווייבר שול אויף דיא מקומות דו קיינר זאל נישט ברעכֿן נוך בוי אן כמלא נימא בלי רשות הגבאי' לכל הפחות שני גבאי' זאלן וויסן דר פון. וכן כל דבר שבעולם. אך זאלן אויף זעהן של ערב אויף דיא שול אז קיין ליכט ח'ו קאן מוזיק זיין בב"ה ומכ"ש ביום השבת ובאם יעבור כמ' פסח שמש מכל הג"ל אזי הרשות ביד הגבאים להעביר את כמ' פסח מן השמשות ובאבוד השכירות שלו מלבד שאר חרפות ועונשין אשר ישיתו עליו הגבאים יציו. אכן הרשות ביד כמ' פסח שמש לשכור לו את כמ' גרשון בר יוסף ז"ל לסייע לו קצת בעניינים הג"ל מלבד מטהר זיין מת מצוה ואויף צו מערקן אין דיא שול כניל איז כמ' פסח שמש מחויב בעצמו צו טון בעונשי' הג"ל וכן להשגיח על בדיק הבית תמיד ולהשגיח על כל כלי קודש הן כסף וזהב ופרוכת ומענטולדיך וכל כלי קודש שיש בב"ה וכל שנה ושנה אחר חג הפסח איז כמ' פסח שמש מחויב מאסך צו זיין הגבאים אונ' אב געבן השבון מכל כלי קדש אונ' לאזן איין שרייבן בפנקס וואש צו איז קומן כלי קדש בשנה זו. וכמ' מאירל שמש בבח"ג איז מחויב להשגיח על ב"ה כמו כמ' פסח שמש הג"ל דהיינו נישט לאזן וועק נעמן כלי קדש אודר ח'ו שריפות אונ' נישט לאזן בוי אן נאך ברעכן בכל ב"כ הן של אנשים ונשים וכן אויף צו מערקן אונטן אין הויז בייא רייך אהרן דו נישט זאל ערין דען דורך גינג כפי הפסק הגבאים. אך צו הארכן וואש זיינע גבאים בבח"ג אויף אים שאפֿן. אך קיין כלי קדש נישט הלטן אין דער פאליש, וכן שול רופֿן קלאפן דרשה מת מצוה ספירה מטהר צו זיין ניפלה טהר ברעט טראגן פֿיאר אן מכין טאפֿ צו טראגן מיט דעם איז כמ' מאיר הג"ל מחויב צו טון בעונש איבר

1) דברי חלה (בפנקס הח"ק) מהח"מס דד צדד עם דברי הסופר הסולני עלענער, בן הדור הכול, הכותב כי בשנת 1595 יום 29 יאנואר נסרף חלק הענגל בקרקא ובחזרה מה יום 6 פעברואר החזיל פֿזיום הועד. Grabowski, groby Królów polskich w Krakowie p. 20. הכותב בהמניד" (בליק טה טה גליון 12) עשה טלא טהונן כחוקיסו טס אחר מלה, יועד" אח הדברים, "להמטיק סוד על אודות היסודים" מה טלא מחר בפנקס כלל. חולאה הועד היו כי "נגמר לטובה" והרבה עזרו לזה "הסודות והאמונה שעשו היסודים" בעת השריפה הגדולה אשר הכיאו להם, טלוט גדול חילי' עד כי נראה הדבר כמו אצבע חלום. שקודם יום הועד התחיל בענין השרפה ונגמר בשריפה".

שמשות ושכירות וזולת שאר עונשיו. גם אויב כמו מאירל זעלט זיין שירות ניט טון  
אויג בפרט לצורך ב"מ וניפלה אויג שמש אחר ווערט עש טון אזי עש מחויב קנס  
צו געבן ג' גרו' לאותו השמש ....

## ה.

היום ר"ה תמוז שפ"ו .... ווער ווערט ביגערן איין בריבל לכלה הן איין מאנגן  
בריבל הן איין ווייבר בריבל דא זאל מן קיין בעל דבר געבן אין דיא הנט. דוקא  
זאל מן געבן דיא בריבלדיך אין דיא הנט דען גבתית. אויג דיא גבתית זאל געבן  
אויש אירי הנט דען לייטן דיא דא ווערן אום ג'ין. אויג דיא לייט דיא דא ווערן אום  
ג'ין זאלן דאש געבן דיא גבתית אין דיא הנט. דאש מעות וואש זיא ווערן אויף  
הייבן אויג ניט דען בעל דבר אין דיא הנט. אויג דאש בריבל זאל זיא מיר צו  
רייסן. אויג דיא גבתית זאלן דאש געלט געבן דען פרנס החדש אין דיא הנט. אויג  
דעד פרנס החדש זאל עש אין בוך איין שרייבן וועלכיר כלה אזי עש ווערט גיהערן.  
אויג דער גבאי זאל עש דוקא געבן צום אפ' ריכטן דיא גדווגי. ניט צום גרעט  
ומלבושי' אויג דער פרנס החדש זאל הוקר ודורש זיין אויב איין כלה ווערט האבן  
מלבושי' אודר גרעט וואש ניט צו שטיט איין כלה דו מן איר אום ג'יט מבית לבית.  
ווערט זיא האבן זעלכי מלבושי' אודר גרעט זאל מן דער כלה עשט געבן פון דען  
געלט וואש מן האט אויף גיהובן. אויך זאל זיך קינג דרוועגן אום צו ג'ין אם לא  
אז ער וורט דאש בריבל האבן גיגומן דוקא בייא דיא גבתית אויג ניט פון דען בעל  
דבר האב ערש גיגומן וואו עש ווער דער דאש ווערט עובר זיין זאל מן קנסן אים  
חמשה אדומי' אין דער צדקה. מכל שכן ווער ווערט אום ג'ין אן בריבל הן איש  
הן אשה. דאש האבן גבאי' יצ"ו אויף זיך מקבל גיוועזן ניט מוחל זיין דיגן דען  
קנס. דאש אזי כנ"ל אויש גירופן גווארן בכל בתי כנסיות ג"כ בידיעת ר"מ  
וכל הקהל יצ"ו.

## ו.

הנהגת של אנשי הקדש יצ"ו. באם ח"ו יצא קול עיפוש ב"מ מיר יוסיפו להם  
הגבאי' לכל אחר עם אשתו שני זהו נוסף על קצבה שלו. ולנשי' לכל אחת זהוב  
נוסף על קצבה שלה. והגבאי' יצ"ו יכירו מתי יהיה קול עיפוש ב"מ ח"ו כרו לידע  
מתי יתחיל ההוספ' הנ"ל. וכן להשמישי' של הגבאי' יצ"ו יתנו הוספ' זהו לכל אחד.  
באם ח"ו יהי' איזה עיפוש ב"מ באיזה בית ויצו הגבאי' יצ"ו על אחד או אחת  
לילך לאותו הבית אזי קודם כל דבר יתן בעל הבית של אותו החולה ב"מ ל' זהו  
לאותו וורטיר גם מונות כל זמן שיהיה סגור בבית הן שיהי' ח"ו עיפוש הן שיהיה  
שאר חולי' מ"מ אלז' הלי' זהו' הם שלו. גם הגבאים יצ"ו יתנו לז' הקצבה כמקדם  
כל שבוע. ואם קיבל הוורטיר ל' זהו' פעם אחת ויהי' מן הצורך עוד לילך לבית  
אחר מחמת עיפוש ח"ו ואז אינו מן הצורך ליתן לז' עוד ל' זהו' רק מחויב לילך  
וליתן לז' שני זהו' וליתן לז' שכר וורטיר געלט ג"כ ח' זהו' כל שבוע ואם ח"ו יהיה  
נפטר יתן בעד קבורתו שני זהו'. וכן השמשים מחויבים לילך ולהתעסק בכל צרכי  
המת להכין לז' תכריכים ושאר צרכיו בכל דבר שבעולם.

## ז.

היום יום א' ד' אייר שפ"ט לפ"ק הסכימו האלופים מ"כ הנבאים יצ"ו בהסכמה אחת באם יהיה ה"ו איזה חולה בהקדשים הן באנשים או בנשים מחויבים הם לשמור כל אחד לשני בהגם שהיונו יום ולילה בחוור הלילה, וכן אצל הנשים יהיה הסדר נ"כ כנ"ל, בקנס הפסד החוקה ושאר עונשי.

עלה המוסכם מפי מכת האלופים הנבאים יצ"ו להחזיק התקנה קדומה שיהי' הקצבים הקבועים נזהרים מלקנות בהמות איש מיד חברו קצב קבוע כמותו לא בהמות היות ולא שהמות, רק הקצב הקבוע הוא מחויב בעצמו למכור לקצב את הבהמה על יד בפרוטרוט לנתח אות' לנתחים כנהוג.

וכן מי שאינו קצב קבוע כגון נערים משרתים וכן הפועלים המפשיטים העורות אינם רשאים ויכולים לקנות שום בהמה בעולם לא גסות ולא דקות הן בקראקא הן בכפר בעשינאב' רק הקצבים הקבועים המה בעצמם יקנו הבהמות.

וכן מי שאינו קצב קבוע וקונה בהמות על רוחים כדי להזור ולמכור להקצבים הקבועים אינם רשאי ויכול לקנות עכ"פ תוך ג' פרסאות סמוך לקראקא ומכ"ש בקראקא ובכפר בעשינאב'.

כל הנ"ל מוטל על ראשי הקצבים להשגיח ולהחזיק התקנות הישירות הנ"ל לבל יפול דבר א' ארצה מכל הנ"ל בקנס זהו' אדו' לצדקה.

## ח.

היום יום א' פ' אמור ישוע"ה לפ"ק נתאספנו ונתועדנו הנבאים יצ"ו והסכמנו על איזה תקוני' בענין הווארטרי"ש לעשות ביניהם איזה תקוני' לטובתם ולהנאתם, דהיינו וועלבר ווארטרי"ר יהיה מי שיהיה דו ער אוזי בייא איין חולי ב"מ הן עשיר או בינוני או עני אוני' בתוך כך זעלט זיך טרעפן הלילה איין אנדרר חולה יהיה מי שיהיה אוני' ווערט דען זעלבונג וורטר וועלן האבן צו זיך אוז טאר דער זעלביג וורטר ניט ווייבן דען ערשטן קרנקן בלתי רשות וידעת הנבא' יצ"ו בקנס אבוד שירות שלו, עו' א' ווען איין וורטר ווערט וורטין איין חולה אוני' דער וורטר ווערט וואל קענן קריסטירן ושאר צרכי אותו החולה אך ורק דער חולה ווערט נוך איין אנדרן שיקן אוז מוז דער אנדר וורטר טיילן דאש זעלביג געלט וואש ער פֿר דינט מיט דען ערשטן וורטר, ווען אבר דער ערשט וורטר ניט קאן ניט דיא זעלביגן זאבין אוז דארף אים דער אנדר ניקש צו געבן דער פֿון אוני' ווען דיא ווארטריש לדיג זיין דא מוזן זיא איטליכר גלייך לסיוונגין וורטין דיא חולים עניים דו דיא צדקה פֿר זיא צאלט זאל זיך קיינר קענן משמיט זיין דער פֿון, עו' הסכמנו בענין החולים דו מען ליגט אין הקדש דו מען ניט זאל ליגן אין איין שטוב מין או אין דיא אנדר אך ורק זאל אלש גלייך זיין ווען מן ליגט אין איין חדר א' חולה זאל מן קיינן מין אריין ליגן ביו דו פֿאר אין איטליכן חדר איינר ליגט, וכן וחורר הלילה, זולת וועלכו חדר גרעשר איז או דאש אנדרר זאל מוזן מין חולים הלטן לפי אומד הדעת הפי"ה מן הנבא' יצ"ו כ"ד הנבא' ביום הנ"ל, עו' הסכמנו ברצון כל האנשים המשועבדים בהקדש אוני' האבן אויף זיא גוזר גיוועזן בעונשים וקנסות גדולי' ובאיבוד שרות שלהם דו קיינר זאל טערן גין צו קיין חולה ב"מ מבקר צו זיין אוני' צו בעטלן כנהוג אם

לא דער חולה ב"מ מעכט נוך אים שיקן אבר זינשט טאר קיינר צו קיין חולה גיין וואו דו ער נישט ווארט כל הנ"ל האבן זיא אויף זיך מקבל גיווען בעונש הנ"ל נאם יודא ליב כ"ץ <sup>1</sup> ונאם שמעון משה בן יעקב קאפילמנש ז"ל ונאם אברהם בלא"א דוד ז"ל ונאם יהודי בן הנדיב הר"ר בנימין כ"ץ ז"ל פאפרש <sup>2</sup> ונאם אלי' בא"א מהר"מ סג"ל שליט"א <sup>3</sup>.

הועתק אות באות נאם משה שור ולא אדם ספרא מתא דקק"ק. היום יום א' פ' אמור שצא"ל נשתעברו מחדש האנשים שבהקדש בת"כ בפועל ממש לעמוד ולשרת עבודת ההקדש על כל צרה שלא תבא כנהוג מאז ומקדם אבל גישלש משה פרידלש וועלבל הענדלש שמשון שאשקש יחזקאל עם רבקה מונש ולוור התן פישל הירש צימלש הירש מוגלש אלמנה קילה שרה ביבלש פישל עם האלמנה הינדא כל אלו בהקדש חוץ להקדש יודא איין בינדר עם אשתו מענדל קאפש אברם פיישר הענדל אונגר מרדכי בראמביך הענדל לאה בענדילש יונה פרבר בערל פלטיאלש עם אשתו רבקה קעכין.

ז.

היום יום ה' ז' טבת שצב"ל שלחו אלינו מעב"ת ר"ש וכל הקהל יצ"ו לרשום בכתב אמת על הספר למען יעמוד ימים רבים לאות ולמשמרת איך שכמד ראובן צורה משדך את בת אחותו בתולה גידמית לנער א' בעל מלאכה ולא הרשוהו הקהל יצ"ו לשדכה פה בקהילתינו יצ"ו מדאגה מדבר שלא יהא מוטל חלילה תיכף ומיד על הצדקה. בכך נשתעבר כמר ראובן הנ"ל שעכ"פ חמשה שנים אחר החתונה לא יהא הונג הנ"ל נהנה מארנקי של צדקה אפי' בפחות משוה פרוטה. ובאם יהיו נצרכים חלילה אזי מחויב הוא לזונם ולפרנס אותם מכיסו כל משך חמשה שנים כנ"ל לעדות ולראי' כתבנו וחתמנו יום הנ"ל נאם שלמה זלמן בן לא"א מהור"ר מנחם ז"ל רבינו <sup>4</sup>

<sup>1</sup> האלוף והמנהיג והקצין כ' יודא ליב כ"ץ היה מוחנו של הג"מ מנחם מנדל חויערנך בעל "עטרת זקנים".

<sup>2</sup> משפחה פאפרש היא משפחה ראשית, שועים, ורביים כמו ר' מאיר פאפרש הכהן כ"סטר שנה הכ"ב וחבר, מחורות נתן הנדפס בשנת תס"ט, ור' בנימן וואלף צ"ר ישראל גרשון פאפר שנה פה ביה"כ הנקרא על שמו ונפטר ג' כסלו שנת שפ"ו. כפי הגרסה ר' יהודה הוא בנו של ר' בנימן וואלף פאפר בעל ביה"כ הנזכר בשנת ה'תקנ"א פה גס בשם "כ"ץ" ואחיו כל הקצין והאלוף ר' ישכר בער כ"ץ פאפרש שהיה בעל אחותו של הג"מ לבי הירש שנהגו זכריה מענדל קלוזנר האב"ד בלבוב ובלובלין. ראה "בילולת יופי" ח"ח דף ע"ח.

<sup>3</sup> האלוף הראש והקצין ר' אלי' צ"ר משה סג"ל ליסדן מוחנו של הג"מ שלמה זלמן ר"מ ואב"ד דק"ק כריסק שפזר נתן בסתר חר"ם זהו' כמנין סה"ל ללמד חמשה נערים פה גמרא פ' הוסי' ונפטר ט' חשוון ת"י לשיק. ע' "קדמוניות משפחות ישיב" 75 48 סי' כ"ו והאחוקר"י שנה שניה חוברת ב—ג 70 סי' ג'.

<sup>4</sup> "ר' מנחם ז"ל רבינו" הוא הג"מ מנחם זיון צ"ר זלמן רבינו הנקרא פה ר' מנחם ר' זלמן גבאים שחבר את הסי' "נחמות זיון" על דרושים הנדפס בשפ"ד בשנת תל"ז לשיק. ר' מנחם זיון למד תורה מפי הגאונים ר' נח ר' פסח מחבר "הולדות נח" (על מדרש רבה מספר שמונה הנדפס בשנת ש"י), ור' משה ר' ונדלש ר"מ פה קראקא, ויהי לפניו ר"מ ואב"ד בק"ק ווארסלב ואח"כ דיון דנה ראשונה (כי שלש כחות דיינים היו פה) בעירנו, כאשר עינינו רואים מתוך שער הספר "נחמות זיון" ומדרש י"ב דף מ"ב ומ"ג סס. ומתעסקת הגימ' ליב ר"מ

ונאם יהודא בן הנדיב הר"ר בנימין ב"ן ז"ל פאפרש<sup>1</sup> ונאם הק' אלי' הלוי ליפשיין<sup>2</sup>.

בענין האורחים ששמענו מאבותינו ספרו לנו מימי קדם שהיתה תקנה קדומה להעמיד שמשים מיוחדים שישניהו וישקיפו על האורחים שלא יתארחו לאיזה בעל הבית שירצו כדי שלא תכבד העבודה על הבעלי בתים שהם אנשי שם כדי שלא להכשילן לעתיד לבא לנעול דלת כו' רק שיחזיקו האורחים לסירוגין לבעלי סכומות לכל א' וא' כפי הברכה אשר ברכו ד'. ככן הסכמנו אנחנו הנבאים יצ"ו בצירוף השבעה טובי עיר שהובררו מתוך הקהל יצ"ו להחזיק התקנה הקדומה הנ"ל והעמדנו השמשים שלנו יצחק ויצחקל שיעמדו על המשמר פעמים ושלש בכל יום לפני ... יצ"ו באופן שבאם בא יבוא ארחה יהיה מי שיהיה יתנו לו תיכף מקום ללון ובהזין לא ילזין נו' ונשבעו בפנינו שבועה חמורה ... ולא יהא שום משא פנים בדבר. והקצבנו להם שכירות מזה המש עשרה זהו לשנה ביהר.

#### יא.

היום יום ג' י"ב טבת שצב"ל האבן מיר אויף גינומן שני כתות אנשים דיא אונו זאלין מעל מאלין אויף פסח הבע"ל מאתים ועשרים וחמשה קערין באופן דו עש זאל זיין דווקא מוכחר זיא זאלין מחויב זיין דיא פרובן צו ווייזן להנבאים יצ"ו דו דאש קעל ווערט מוזן גאר אזו וויים זיין אז דיא פרובן אוני ניט זאל זיין זיין און דיא פעסיד כלל וכלל אוני זאלין אונו דאש מעל שטעלין וואש לצורך הצדקה גיהערט ביזונדר צו איין נבאי אין הויז אריין. אוני זיא זיין מחויב צו געבן איטליכר קערין אום ג"ג בזול ווייניקר אז וויא דיא ממונים ווערין זעצין אויף דער קהלה. ואלו הן האנשים ליב מאיר ציפרלו ר' אברם מורדש יוסלי קרעמר איצק ציפו זיא זאלין שטעלין מאה וחמשים קערין באופן הנ"ל. הכת השנית יודא איין בינדר אברם דרוקר יענטיל משה שרליש זיא זאלין שטעלין שבעים וחמשה קערין באופן הנ"ל.

#### יב.

כהיום יום ה' ד' א' שצב"ל הסכימו כבוד האלופים הקצינים הנבאים יצ"ו בהסכמה אחת על ההרשות מקרוב באו שמתנהגים בעלי בתים לשלוח לבעל סגן להוסיף להם בעלי בתים לקרא שיעלו לס"ת וזה אינו לא ממנהג הקדמונים ולא מתקנתם וגורמים הזיק רב לצדקה. ע"כ תקנו שמהיום והלאה לא יעשה כן במקומינו בשום בתי כנסיות ובאם שיעבור א' יהיה מי שיהיה יענש הבעל סגן בשני זהו אדומים הגריים לצדקה בלי שום מחילה בעולם. והאלופים הנ"ל קיימו וקבלו עליהם לקיים את כל תוקף התקנה לנבות הקנס לקופת הצדקה ולמען יעמוד ימים רבים

ואביד דק'ק ניקלסטרונ (נו סל הנ"מ מנחס מענדל בעל סו"ח „גמח דק"י) על הספר לנו רוחים כי היה קרובו וכותב עליו עס: „גודל מעלת סאר גדולת ספארט סאירי סארי וסדרי מנחס מציב נסאי".

<sup>2</sup> ע' סימן ח' הערה 3.

ציו האלופים יצ"ו להכריז כנ"ל בכל הב"ב שיהיה חוק ולא יעבור ע"כ באו על החתום יום הנ"ל נאם אהרן למטה לוי ונאם אברהם בלא"א דוד ז"ל ח"ר ונאם מנחם ציון המכונה מענקא בן א"א הר"ר יששכר זצ"ל גבאי לע"ע נאם יודא ליב כהן<sup>1</sup> ונאם יהודא בן הנדיב הר"ר בנימן כ"ץ ז"ל פאפרש ונאם הק"ן אלי' הלוי ליפשיין.

## יג.

עלה המוסכם מפי האלופים הקצינים כבוד הגבאים יצ"ו להעלות נר תמיד בשמן כתית למאור כמו שיהיה המנהג מקדמונים ומהיום והלאה. אל יחסר המזוג ואפילו יהיו כמה י"צ אעפ"י כן לא ימנע אור מהפמטושי ועל כן קבלתי עלי אני החתום לסייע להמצוה ולהשתדל בה באופן שיהיה נשאר תמיד וע"פ ההתקשרותם עמי ליתן לי שנה זו שלש עשרה זהו שקניתי השמן כל קווארט בעד ששה גדולי פו' בעד שלש עשרה זהו פו' וע"ז קבלתי תכף ומיד ששה זהו ואח"כ בכל רביעית שנה יתנו לי לפי הערך הנ"ל ומותר לי להחשיב בזה י"צ ככל הנ"ל קבלתי עלי להתעסק בלי שום התרשלות בעולם ולעסוק באמונה ובתמימות נעשה היום יום ה' ד"ה סיון שצ"ב לפ"ק כה אמר חוקי' פייבש משדר הכותב והותם בציוויהם.

אחרי כי ראה ראינו שהנר תמיד הנ"ל לא היה מתמיד להעלות נר תמיד הן מחמת שהפוט לא היה מספיק הן מחמת התרשלות בכן הסכמנו להחזיק נר תמיד בנרות של שעוה בזה האופן בכל יום שיהיה נר של יאר צייט בבה"י או יוקה אותו הנר להעמידו על מקום הנר תמיד וכן בכל שבת ושבת יוקה נר של שבת להעמידו למקום הנ"ל וביום שלא יהיה נר של יאר צייט או יוקה מהנרות שנתנו ליד הישיש הנעלה כמו הירש פאס<sup>2</sup> יצ"ו אשר נדבו רוחו אותו להתעסק במצוה רבה זו ולהשניח מדי יום ביומו ערב ובקר באופן שיהיה נר תמיד לא ימוש מתוך המקדש מעט יומם ולילה לא יישבותו אמרנו להעלות על הספר למען יעמוד למשמרת ימים רבים היום יום א' לפ' לכפר על נפשותיכם י' אדר שצ"ג לפ"ק.

## יד.

הסכימו כבוד האלופים הקצינים הגבאים יצ"ו שמהיום והלאה יהיה חוק ולא יעבור שבאם ירצו הגבאים יצ"ו מהבה"ה הגבוה ליתן להתפלל לאוזה חזן אחר שאינו קבוע בבה"ג הן אוזה אורה או חזן אחר מהקהילה יצ"ו שאין להם רשות ליתן לו מארנקי של הצדקה אפי' שוה פרוטה ולזה התרצו גם הגבאים מבה"כ יצ"ו וכן עלה המוסכם שאין רשות להגבאים הנ"ל להוציא מארנקי של צדקה יותר משישה זהו הוצאה אחת ואין האלופים הגבאים הגבוהים יצ"ו צריכין לקבל החשבון שהוציאו יותר משישה זהו בפעם אחת קיומו וקבלו עליהם ועל זרעם למשמרת לאות לדור דורים כל הנ"ל נעשה בהצטרפות כבוד האלופים הגבאים היום יום א' בר"ה תמוז שין צד"י בית לפ"ק.

<sup>1</sup> הנ"ל בסו' ח'.

<sup>2</sup> חביו של הנכיר והנגיד ר' ליב פאס שהיה חותמו של הגימ' גרסון אשכנזי בעל עבודת הנרשונים.

כן הוא הדין בכל הבתי כנסיות דקהילתינו יצ"ו ככל מה דכתב ומפרש לעיל אך בענין ההוצאה מארנקי של צדקה יהיה בזה האופן דהיינו ב"ה של קופה לא יוציאו הוצאה יותר על זהב וחצי ב"ה מושב וקנים <sup>1</sup>) לא יוציאו הוצאה יותר על זהב אכן כל הב"כ יכולי להוסיף על המדה בשאלתם אל כבוד הגבאים הנבואים יצ"ו נעשה יום הג"ל וכן אין רשאי יחידים מהב"ה לעשות איזה גבוי לגבות להון כאשר התחדשו מקרוב ונעשו על זה בקנסות ושאר דברים ע"כ כל שמש מב"ה הוא שיעבור על כל הג"ל וכן הבעלי בתים או גבאים שיעברו על הג"ל וקנסו בקנסות ובחרפות כאשר ישיתו עליהם כבוד האלופים הגבאים יצ"ו.

בהתאסף כבוד האלופים הגבאים יצ"ו בענין הג"ל התרצו גם הגבאים מהב"ה קלויז ג"כ לאשר ולקיים ככל מה שגזרו עליהם האלופים כבוד הגבאים יצ"ו דהיינו שלא ליתן לשום חון אחר שכירות מארנקי של צדקה אפי' שזה פרוטה וכן לדרשן וההוצאה שלהם לא יוציאו יתר על זהב וחצי מכלתי שאלת רוב כבוד הגבאים יצ"ו וענין תיקון שלא יתנו לשום דורש מן הצדקה ננור גם על הבתי כנסיות האחרים הנזכרים לעיל נכתב ונחתם יום א' בר"ה תמוז שצב"ל נאם חוקיה פייבש משדר חותם בציווייהם.

### טו.

בהיות שאנחנו הגבאים ח"מ ראה ראינו בענין התחלקי הצדקה שנתחלקת ע"י נשים שהוא שלא כדת ודין תורתנו הקדושה והרבה דברים שאינם מתוקנים יצאו מזה אשר לא ניתן להכתב ולהעלות על ספר בכך האלופים מכ"ה הר"ט וכל הקהל יצ"ו בררו אלנו הגבאים שלשה אלופים גדולים לחצטרף לפקח ולעיין בענין הצדקה באיזה אופן תהיה מתחלקת. בכך מצאנו שמחויב והלאה עד עולם לא תהיה מתחלקת ע"י שום אשה ונשים בעולם כי אם דוקא ע"י הגבאים בעצמם. דהיינו שהפ"ה של הגבאים יצ"ו מחויב בכל יום ד' לחשוב הקצבה ואותו הסך יתן וימסור ליד השמשים של הגבאים והם יקחו מיד הפ"ה בכל יום ד' הקצבה ויחלקו בין העניים איש ואשה כפי קצבתם ואין להשמשים להתעסק בשום עסק אחר בעולם כי אם דוקא בעסקי העניים ליתן לכל א' קצבתו מלא וגדוש כאשר קבל מיד הגבאי ואין להם לגבות שום פרוטה לשום עני מקצבתו. גם אין לו לקבל שום שכר משום עני בעולם יהיה מי שיהיה באיבוד שורותיו וע"פ השבועה חמורה שנסבעו בנק"ה על כל פרשים הג"ל שיתנו לכל עני ועניה בהצנע לכת כדי שלא לבייש. גם לא יגרע ח"ו לשום עני שום פרוטה כנ"ל. גם נשבעו שמהויבים להשיגה ולהקור בכל שבוע ושבוע על כל פרט ופרט מעניי קהילתינו מי

<sup>1</sup>) מלבד חמשה בתי הכנסת "ב"ה"כ היסין, "ב"ה"כ הרמ"א, "ב"ה"כ הגבוה, "ב"ה"כ: פאפרי, "ב"ה"כ קופה" העומדים עד היום בקרקע עמנו אז (\* פה עוד שסה ב"כ והס: "ב"ה"כ מושב זקנים, "ב"ה"כ קלויז", (אולי "ב"ה"כ קלויז" "ב"ה"כ של הגאון המקובל ר' זכריה מענדל אז בנו הג"ל "קלויז" וקרא ע"ש "קלויז"), "ב"ה"כ הסמוך לכה"י, "ב"ה"כ של פאפרי: "ב"ה"כ ר' שלום מעלים (אבי חתנו של בעל "הוס" יו"ט), "ב"ה"כ ר' מנחם ליון המכונה מענקא", שאינם נמארים עוד ומלאכים נזכרים בפנקס הצדקה. ר"י "מנחם ליון" זה איננו "מנחם ליון" בעל "נחמות ליון" הנ"ל. כי האחרון היה בנו של ר' זלמן והראשון — בנו של ר' ישכר כנזכר בפנקס הצדקה.

(\* "ב"ה"כ ר' חייזק ר' יעקלים ז"ל נכנס אח"כ בשנת קר"ט.

יעשר ומי יעני מבני קהלתנו יצ"ו. הגבאים שיהיו מעתה ועד עולם ישביעו השמשים שלהם בכל חצי שנה בשבועה חמורה על כל פרטי ענינים הנ"ל.

וע"ד התיבה של הכלות עניות הסכמנו לברר שני ב"ב שיסבבו מבית לבית בכל יום ד' ויגבו לצורך כלות עניות וכל מה שיוגבו יביאו ויספרו לפני הפ"ה של כבוד הגבאים יצ"ו. והפ"ה יכתוב הנבייה לתוך הפנקס שלהם שכך וכך גבו בשבוע זה. וכן בכל שבוע ושבוע יכתוב הנבייה מה שגובים השני ב"ב בתוך הפנקס. ואח"כ כשיהיה נכתב בתוך הפנקס יביאו הנבייה להנשים היקרות שנתבררו מפי כבוד הגבאים יצ"ו הלא המה מרת סירקא שתי' אלמנת מהר"ר לייבש כ"ץ ז"ל ומרת זוטל שתי אלמנת מהר"ר ר"ף סנ"ל ז"ל. ואין להנשים הנ"ל כה ורשות להוציא שום פרוטה בעולם מהמעות הנ"ל לשום עני ולשום צורך בעולם כי אם המשה והו' פו' לכל כלה ענייה. ובכל תקופת השנה מחוייבות הנשים הנ"ל לבוא לפני הגבאים יצ"ו או לפחות לפני הפ"ה ועו' נבאי א' וליתן חשבון מקבלתם ומהוצאותם ויכתב בפנקס הגבאים מהוצאותם ומקבלתם ומה ששאר בידם בכל סוף תקופת השנה. ואין הפ"ה של הגבאים רשאי להוציא מתחת ידו ורשותו התיבה וארנקי הצדקה בסוף תקופת השנה ליתן ולמסור התיבה והארנקי לגבאי אחר עד שמקודם יקבל חשבון מן הנשים ושיכתוב הכל בפנקס כנ"ל. כה דברינו יום ד' ט' כסליו שצ"ג לפ"ק. ואף גם החמשה והו' הנ"ל אין רשות בידם ליתן לשום אדם בעולם אם לא על פי כ"ו הפרנס החדש דהגבאים יצ"ו וכל תקופת שנה יתנו חשבון צדק כנ"ל על פי אותן הפתקאות של הגבאים יצ"ו כ"ד היום יום ב' ד"ו טבת שצ"ג יוחאל בן לא"א אשר כ"ץ ונאם אהרן למשה לוי ונאם לייב פאפרש כ"ץ<sup>1</sup>) ונאם הק' בענדט הלוי איש לבוב נפתלי הירש בר וואלף פיוס ז"ל ונאם הק' אברהם יואל אשכנזי\* ונאם הק' מנחם ציון המכונה מענקא ונאם אברהם בלא"א דוד ז"ל ונאם הק' אלי' הלוי ליפשיין.

## טז.

אלה דברי הברית שנדברו והותנו בין הקצבים והטריביטשר בקשר אמין דלא יתפרד בי כן התקשרו בכל חמר שבעולם לפני האלופים הקצינים הגבאים יצ"ו והקשר הזה בכל מיני תנאים ואופניו נעשה דווקא עם הקצבים אשר נקבו בשמות שיש לכל א' מהם חלק בהייטק"א<sup>2</sup>) הן שלישי או חצי ייטקא אבל שאר הקצבים הקטנים שאין להם חלק כנ"ל והיינו שאין לו שום חלק ייטקא אינו בכלל התנאים המבוארים למטת. והו' אופן התנאים שלא יפול דבר ארצה וכן יעמוד וכן יקום באופן שכל א' על מקומו יבא בשלום ולא יבאו עוד לירי מצה ומריבה ויהיה ג"כ טובת הכלל יצ"ו. דהיינו הקצבים יצ"ו התחייבו נגד הטריביטשר כמ' יאקב וכמ' נטע וכמ' אלי' ודוד ויצחק ושמואל שכל אחד ואחד מהקצבים מחוייב ליתן להם בכל שבוע ושבוע עכ"פ שני רביעות בשר ומשכורתם תהא הקליין פלויש והחלב ושאר דברים כמקדמת דנא. ואין חילוק בין קצב גדול או קטן ודוקא מי שיש לו חלק ייטקא לאפוקי מי שאין

<sup>1</sup>) ה"ל כס"י ח.

<sup>2</sup>) א"ע"ח.

(\* כנראה הוא אביו של ר' טודרוס אשכנזי הנ"ל בסוף ס' י"ח.



לו חלק יוטקא כלל אינו בכלל הפשר והתנאי. כל אהר מחויב ליתן להם עכ"פ שני רביעיות בשר כשיהיה לאותו הקצב בשר בהמ' גסה באותו שבוע על ימי השבת ואף אם ירצה לשלם להטריביטשר ולא ליתן להם הפירטל אינו רשאי בקנס עשרה אדומים לצדקה, ובאם לא ישחט שום בהמה על שבת והיו לו בהמות בימי החול או מחויב לשלם להטריביטשר עשרים גדו' בעד אותן שני פירטל'. אמנם אם הקצב לא ישחט שום בהמה הן בימי החול הן על שבת או אינו צריך ליתן שום פרוטה להטריביטשר, אכן כשישחט בהמות דקות באותה שבוע ולא ישחט שום בהמה גסה או מחויב לשלם להטריביטשר באות' שבוע עשרים גדול' כנ"ל. גם התחייבו הקצבים שכל א' וא' מחויב ליתן להשישה טריביטשר' יחד בכל ערב שבת א' חתיכה שומן שיהיה שווה שלשה גדו' לפחות ובי"ט ראשון יוסיפו לו על הג"ל הדיינו שיתנו להם כל קצב וקצב חצי קווארט שומן וכן בי"ט אחרון ואז לא יצטרכו ליתן להם שום חתיכה שומן. נגד זה התחייבו הטריביטשר וקבלו עליהם בחרם חמור שיתעסקו מלאכתם באומן אמונה כדון וכדת תורתנו הקדושה לחלוק הפירטל והק"אטשקי ובייט"ש ופֿלנקן כפי הצורך ע"פ הדין ושלא לוותר שום דבר קטן או גדול לחתוך חלב או שומן או בשר יתר מן הצורך וכפי שהתנהגו עתה מקרוב בימים האלו הנקראים פֿסאין, והם אינם רשאים ליקח ולנגוע בקצהו אפי' דבר פחות משהו פרוטה הן שומן או בשר או חלב מה שאינו מגיע לו, והם מחויבים להיות תמיד תדיר סמוך לייטק"ש באופן שיהיו מוכנים ומזומנים בכל עת ובכל שעה לעת הצורך לנקר ולעשות לכל א' מן הקצבים כחפצו וכרצונו. גם קבלו עליהם בחרם הג"ל שלא יחניפו לשום קצב מן הקצבים ולא יהא נכ"ר לפניהם שוע לפני דל קצב קטן או גדול לנקר לאוזה מהם יותר מלחבירו רק כולם יהיו שווים בעיניהם כשינקרו לקצב א' פֿירטל א' ינקרו גם לשני פירטל א' וכן לשלישי וכן לכולם וכן בחזור חלילה באופן שכל א' יהא בידו בשר מנוקר. גם שלא יקבלו שום שוחד משום קצב בעולם שירצה להוסיף לו על שכירתו בדרך מתנה או שכירות שיקדים לנקר בשרו תחילה, רק כפי תנאי הג"ל בחזור חלילה וכפי שסדרו ביניהם חלוקה להשישה טריביטשר על שמנה עשר קצבים שלשה קצבים לכל א' מן הטריביטשר כן יעמוד וכן יקום, וזלת זה אין להם זה על זה שום חילוק וטענה ואמתלא בעולם כי על כל הג"ל תקעו כפס בפועל ממש הצדדים הג"ל ונעשו ע"ק זה בעד זה לאשר ולקיים ככל הג"ל בקנס עשרה אדומים לצדקה על כל מי שיעבור על שום דבר מכל האופנים המוזכרים למעלה, ומיד שיעבור א' מהצדדים הן טריביטשר א' או קצב א' מהג"ל יעברו אותו מאומנתו מלבד שאר עונשים אשר וישתו עליו כפי ראות עיני כבוד האלופים הקצינים הגבאים יצ"ו. נעשה היום יום א' י"א ניסן שצ"ד לפ"ק בהסכמת האלופים הקצינים הגבאים יצ"ו נאם הזקי' פייבש משדר כותב וחותם בציווייהם.

י"א

יום א' ער"ה תמוז שצ"ד לפ"ק באנו חשבון עם כמ' דוד בר משה קלהארא הנק' דוד אפטיקר (1) והנה עלו סך כל הפתקאות וכל החובות שהיינו חייבים לו

(1) חזיו של הקדוש ר' מתתיהו אפטיקר הנשקף חיים על ק"ה נפיעטקוב בשנת ה"כ"ד ע' "שס ועקב" ערך הספד ס"י כ"ו, וכלילת יופ"י ח"א כ"ג ע"ב.

בכל מכל כל עד יום הני"ל עולה לסק תשעים זהו' ובכך פרענו לו עד היום הזה ומהיום והלאה הסכמנו פה אחד שביביא כמ' דוד הני"ל איזה פתקא וריצעפט שלא יהיה התום תחתיו הפרנס החדש מהנבאים יצ"ו או לכל הפחות גבאי א' מהנבאים יצ"ו אזי איננו רשאי לחשוב אותו הפתקא בשום חשבון ושום גבאי לא יודקק להביא אותו הפתקא לשום חשבון בעולם.

כהיום יום א' כ"ה אייר שצ"ה לפ"ק נתפשרתי עם כמר דוד אפטיקר על כל הפתקאות שהיו לו עד היום הזה ומה שיתן עוד עד קודם ר"ח תמוז שצ"ה מכל וכל חשבנו ונתנו לו ש"ח מחתימות ידינו על סך מאה וארבעה עשר זה' ז"פ קודם סוכת שצ"ו לפ"ק. גם החזרנו לו הש"ח שהיה בידינו עליו מסך ששה עשר זה'.

קודם ר"ח אב שצ"ה הקצבנו שכורות עם כמר דוד אפטיקר על שנה תמימה עד אב שצ"ו שיתן רפואות לחולי עניים די מחסורים אשר יחסר להם עד שידו מוגעת. ויתנו לו מארנקי של צדקה בסוף השנה מאה זה' מזומנים. גם ינכה בכל שנה ושנה ממועות מצות המשה עשר זה' ועל זה נתנו לו ש"ח על סך מאה זהו' לשלם קודם ר"ח אב שצ"ו לפ"ק וחתומים עליה ארבעה גבאים דהיינו כמהר"ר זלמן יצ"ו <sup>(1)</sup> ומהר"ר הירש יצ"ו <sup>(2)</sup> ומהר"ר יצחק יצ"ו <sup>(3)</sup> ומהר"ר אלי' סג"ל <sup>(4)</sup>.

כהיום יום א' ד' א' חשוון שצ"ה לפ"ק נתפשרנו עם כמר דוד אפטיקר שיתן רפואות לחולי עניים די מחסורים אשר יחסר להם עד שידו מוגעת ויתנו לו מארנקי של צדקה בסוף השנה מאה מזומנים גם ינכה לו כל שנה המשה עשר זה' מעות מצות וע"ז נתנו לו ש"ח על מאה זה' פולניש ז"פ <sup>(5)</sup> קודם י"ב שצ"ט לפ"ק וחתומים עליה ארבעה גבאים דהיינו ר' אביגדור <sup>(6)</sup> ור' הירש ור' יעקב ואני ... כל הני"ל געשה בהסכמות ....

<sup>(1)</sup> בנו של ר' מנחם ליון בעל "נחמות ליון".

<sup>(2)</sup> הוא "היחוס הנעלה" ר' הירש פאס סג"ל בסי' י"ג ובהערה 2.

<sup>(3)</sup> הוא ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש אשר דודו (כ' ליוון ר' יעקליש אחי אביו) בנו פה זה ביה"כ הנקרא על שמו. אביו האלוף וסקל"ן ר' משה בנו בקרקא בשנת ת"ז "בית מקלט" נקרא בשם "הגלגל נפשות" ויטון בו מרחופים עמוקים במעבה האדמה גדולים ורחבים לבד בהבדל ולמזוזא מניס ומחסם עוז מפני חמת המליק. הבית ההוא הנהו עתה ביה"מ של הנדיק ר' שאול לנדא ז"ל ("המגיד" בלית) שנה שניה גליון 12). בפקס הנדקה נזכר שמו של ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש כמה פעמים בסוף המאה הרביעית. בעל "יחות זכרון" ד' 50 סי' ג"ז כוהב כי ר' יצחק ר' משה ר' יעקליש נפטר בשנת ת"ק והוא דבר נאגע, כי בפקס נזכר שמו בין גבאי לדקה עוד בשנת שצ"ה ולפי' נמצא כי חי יותר ממאה ועשרים שנה, והוא פלא! ז"ח ועוד אחרת; בכל פקסי הקהל נזכר שמו רק בסוף המאה הרביעית, ומראשית המאה החמישית ולא אח"כ, ולכן אין זה כ"ח טעות היא — כאשר כבר נגעתי בזה בין הערותי על "לוחית זכרון" ב"המגיד לישראל" שנה שצ"ה גליונות 43, 44, 47 — וז"ל תך תחמ"ק אז כי ר' יצחק ר"מ ר"י שלנו המובא סס הוא איש אחר ואינו ר' יצחק ר"מ ר"י שלנו. לרי' יצחק זה היה אח וסמו כ"הר"ר נחמן" שהיה חתנו כנזכר הלאה בסי' כ"ח.

<sup>(4)</sup> עיין לעיל סי' ח.

<sup>(5)</sup> זמן פרעון.

<sup>(6)</sup> בנו של ר' אשר כנזכר בפקס הנדקה במקומות אחרים.

יח.

אחר זה הסכמנו מחדש שיכתבו פתקאות ע"פ הגורל וינתנו להאורחים שילך כל א' עם הכתב שהוא להבעל הבית שיפול לו בגורל והשמישים ילכו עמו לבעל הבית שהוא שיקבלו בסבר פנים יפות והשמישים מחויבים להשגיח בכל עת לפני רחוב היהודים שתקף ומיד כשיבוא שום אורח יביאוהו אל הפ"ה מן הגבאים יצ"ו ויתנו לו בעל הבית ומקום ללון עכ"פ על ג' ימים ובחויץ לא ילון חלילה. וכל מי שיסרב ולא יקבל את האורה שהוא מחויבים השמישים לקחת ממנו משכנות על סך זה' אדום לצדקה בלי שאלת שום מנהיג מלבד העונש אשר יושט על בעל הבית ההוא מפי כבוד הגבאים יצ"ו ומוה הקצבנו להם שכורות מדי שנה בשנה עשרים זה' דהיינו עשרה זה' בחודש תשרי ועשרה זה' בחודש ניסן ומה דאזל אול מחלנו להם ומכאן ולהלן הושבנא נעשה בחודש סיון שצ"ו.

יט.

בכאן ק"ק יצ"ו קבלו על עצמם לנהוג לדורות עולם אבילות בשבת שלפני י"ט שבועות שלא לרחוץ או להתענג ביום ו' שלפניו ובשבת עצמו ללבוש בגד שוביבא של חול ולא לעשות סעודת מרעים ואם חל י"ט ביום א"ב שחל שבת בעי"ט או יתנהו כנ"ל בשבת שלפניו ע"פ הסכמת הגאונים יצ"ו מפני הצרה של שבעה קדושים הי"ד בשנת שצ"ו לפ"ק.

יזכור אלהי את נשמות הקדושים והטהורים שנהרגו ונטבעו במים בקדושת השם על לא המם בכפם בעו"ה ברשעת הגוים אנשי בליעל עם לא היה להם השילם ונהרגו שבעה הקדושים ביום הש"ק קודם שבועות כ"ט אייר שצ"ו לפ"ק. שנסתרו ונחבאו בבית גוים מפני האורחים הרשעים האלה וכשנודע להם הדבר לקחו אותם בחזקה מן הבתים והכוסם ופצעום במכות אכזריות שכמוהם לא נהיה בכל גזרות ושמדות ועם כל זה לא נח רוגום עד שהוליכו אותם ברשעתם ובאכזרותם היוץ למקום אל בריכת המים ושם המיתו אותם בטביעת הנדר בעו"ה ד' יתברך ינקום נקמתם ובצדור החיים תהא נפשותם צרורה בצרור החיים אמנ<sup>1</sup>.

(1) דברי חר"ה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. דברי הסופר הפולני Wegierski החי בקרקא, במקום ובזמן הריגת הקדושים, יפ"ו אור על דברי הפיקס — של ח"ק ד"ק ע"ב — הסחומים, על הדברים: «עם לא היה להם השילם» ולמידים חזו את הסחום פה בפיקס מן המסורג סס בספרו Kronika zboru ewang. p. 95 שחברו בשנת ח"א (1651) חרבע עשרה שנים אחרי הריגה. גופא דעבודא הכי הוא: «בשנת שצ"ו (1637) ביום יע"ה, עת חג, חג ה'ה'סומעלשאהרע», סרו שני הלמידים — בצומם מקאלוואריע ונכפרה שצ"ע (אבלום) לקרקא — למוסבות בני בקומוניו וישמו סס צבוס יהודי מי דבש, וכאשר לא חפשו לגלם לו מאומה בעד השקף, לא נחן אחום ללחא מן הבית ויקס צו שאון והמולה יהודים דחפוס ויחרפוס, והתלמידים בצלם בחוקה החוזה ונבוחם לחך העיר ובספרם זאה לחבריהם, החלקמו אליהם, ויהאספו ויחגודדו לחבוע חח עלבון כבודם, להקס מיהודים זעמו נשס ולבלות בהם חחי חמחם, ויחחמו התלמידים חח הדך בעד היסודים אשר היו בחך העיר לגני עסקיהם, ויהנפלו עליהם, ויכוס במחד מאד. היהודים לא יכלו לצוא לביתם ויקדם חח השבת, ויחנבחו חח כל אשר היה לאל ידם. ביום המחרת, צצ"ק צבקר השכס, בחפסם לצוב לחלום ולבני משפחהם ונלכתם בלויט מכרחי צחי הספר והעומדים בראשם — צלמס להם כסף מלא בעד הלויתם — חמו ויארצו התלמידים להם כחחי חח גודוס ויכוס וישעוס

## ב.

האלופים התורניים כבוד הגבאי צדקה דקהלתינו ק"ק קראקא נתחייבו ונשתעבדו קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם אחריהם שיהיו גבאי צדקה בקהלתנו יצ"ו עד ביאת הגואל לשלם להאלוף הראש פרנס ומנהיג כמוהר"ר שמואל כ"ץ הרופא (1) מומחה יצ"ו או לכל ב"ב בכל שנה ושנה תמידין כסדרן חמשים זה' פו' כדי שיחלק אותן חמשים זה' פו' לעניים ומרודים לפי ראות עיני מהר"ר שמואל כ"ץ יצ"ו הנ"ל או ב"ב. ובכל ר"ח תמוז מחויבים הגבאים יצ"ו ע"ק זה בעד זה לשלם החמשים זה' פו' הנ"ל למהר"ר ש כ"ץ או לב"ב במוזמנים בלי שום חלוקי' וטענה ואמתלא בעולם ויתחילו בר"ח תמוז שצ"ש לפ"ק וכן בכל ר"ח תמוז רצופי' ותכופי' עד ביאת הגואל במהרה בימינו אמן נעשה בק"ם בכל תוקף כל ת"ש שבעולם יום ג' שבעה עשר בתמוז שצ"ה לפ"ק הק' משה בן מהר"ר משולם ד"ל ה"ה הנקרא שור ולא אדם ספר' מת' דקק"ק.

וילתנו נפשות חרות מהם. המגויס מפחדם שנת ירגמוס בחבנים חסר השליכו עליהם, כרחו על נפשם, והיהודים מצלתי יכולת לבוא למחוז חפסס, לבתי מושבות ב"י, בקשו מנוס ומחסה בבתי הגוֹלָרִים. התלמידים חקרו וידרכו אחריהם מבית לבית ואלה שנמלאו בדיהם סחבוס החוֹלָה ויכוס נפש. אחדים מצ"י את נפשם הצילו בחסדי הגוֹלָרִים הישרים, קהולים ולוחטנים, אשר נכמרו נחומים עליהם ויסתורס מהתח לארץ. אנשי הצבא אשר עמדו מזוינים על המצד לזו אח"כ את היהודים לשלחם ולהלויכס למעונותיהם, ובקוס התלמידים עליהם ובהחלס לצבז ולשלות בהם יד ולהכוסם, ירו אנשי הצבא עליהם ופילו מהם שני חללים. הדבר הזה הרהיב את לבות התלמידים כסור מזולה. יזוק שמן וגפרית על מדורת עברהס לב"י ולא נמו מזעפס עד כי נקמו את נקמת שני חבניהם השפוך ויהרגו יהודים אחדים בידים ובמזים וירבו אנשי חיל לבוא והתלמידים נפסזו והשערוריות חדלו". דבריו אלה יתאימו בד בבד עם דברי הפנקס לכל פרטיהם ומוזניה לנו עפ"ז הדברים "עם לא היה להם השליכ" כי לא היה להתלמידים לשלם ליהודי בעד המשקה. שמות שבעת הקדושים נזכרים בפנקס המונח בבי"כ של ר"א ר"י, והס: א) הרב ר' אברהם בן מורינו הרב ר' יהודה יצחק, ב) ר' יעקב בר דוד, ג) ר' שמואל בר בנימין שמואל, ד) ר' אליהו בר יהודה, ה) ר' בנימין בר שלום, ו) ר' יעקב בר יצחק, ז) ר' משה בר פנחס. בעל "לוחות זכרון" נד' 44 הערה 29 כותב כי ר' אברהם בה"ק הר"ר שמואל הזכר שלישי בין שבעת החדושים היה חד מבי ד"ר פה בסמכו על "קדמוניות מפנקסאות ישנים" נד' 36, והוא ללא אמת, כי מאס לא נראה הדבר כי היה דיון כ"א רק "עד" כרי אליי חללים לפיפן שבה שס לפניו על החרוכ, וכן יוכיחו שס הדברים: "כל הנ"ל נעשה בפנינו "עח"מ".

(1) הרופא שמואל הזה חבי המזכר ר' ברוך הזכר ב"קדמוניות" נד' 47 ס"י כ"ב, איננו שמואל רופא אמת המלך זימנונד הראסון, הזכר בבתי הארכיב פה משנת רפ"ב (1522) אס לא שנאמר כי חי ויחד ממהה ועשרים שנה כרי יצחק ר"ח ר"י לפי חשבוננו של בעל "לוחות זכרון". בשנת ת"י כבר היה גפער הרופא ר"ש כ"ץ כנראה "מקדמוניות" סס.

## כתב הרבנות

אשר קראו בו את הרב ר' יחזקאל לנדוי לאב"ד ולר"ט בקהלת פראג.

הוצאתו לאור אני

דוד קויפמאן.

אל מקורי תולדות עמנו, אשר השבתי אחד לאחד באוצר הספרות שנה ב' צד 91 והלאה, יש להוסיף עוד כתבי הרבנות אשר בהם קראו קהלות ישראל את מוריהם ומנהיגיהם להושיבם על מדין בשבת תחכמוני והסכמות בחירתם אשר כתבו על ספר בפנקס העדה למען תעמודנה דור דורים ולא יאבד זכרון מקרבנו. כערך גודל יקר בחירת הרב בעיני בני דורות שחלפו אשר ידעו גם ידעו כי אין להם דבר שקול נגד ההסכמה הזאת בין כל עניני הקהלות וזו זה כל ישעם וכל הפעם להפקיד על ראשם איש מלא רוח אלהים אשר יצא ואשר יבא לפניהם להורות להם את הדרך אשר ילכו בה, לפחת רוח עצה ונבונה, רוח דעת ויראת ה' בעצמותיהם — כן יקרו גם שטרני הרבנות אשר שלחו לבחירתיהם בעיניהם להלבישם מחלצות מעטה תהלה ותפארת הן מפאת לשונם כי נתנו להכתב על ידי בעל עט סופר מחזיר אשר השכיל לארוג מליצות בחלל ותושבחות הן מפאת החתימות אשר מלאו אותם על כל גדותיהם, כי ברב עם הדרת מלך, מאן מלכי רבנן, ולהיות שחשקה נפשם של כל מצויני הקהלה להראות בין החותמים את ידיהם על השטר הזה, על כן נהיו כתבי הרבנות האלה כראי מוצק אשר נראו בו תמונות כל אנשי המעלה אשר בעדה, בעלי תריסין ובעלי זרוע, האלופים והחכמים, האדירים והמנהיגים, הראשים והטובים, גדולי הקהלה ובחירה, עד אשר נקרא מתוכם עוד היום כמעל ספר פתוח את מצבה המוסרי והמדיני גם יחד ואת יקר תפארת גדולתה וכה החיים השולט בקרבה.

כתמונת היכל אשר תעביר לפנינו את כל יקר הבנין, את כל תאיו ואולמוי התיכוניים בסקירה אחת, כן הכתב הזה אשר באו נקבצו בו בני עליה המעטים והבינונים וגם אלה אשר ר"ק לעתים רחוקות וזכרו אם כי הבית נכון עליהם. חומר יקר לתולדות בני ישראל צפון בשטרני הרבנות והסכמות הקהלות האלה כי יותר שיגלו לפנינו את רוח היו עמנו הפנימיים עוד יקימו מערמות עפר שמות יחידו סגולה שבכל דור ודור שנישכחו מלב כי אין זכר למו בחוצות ספרותנו. ומעת אשר החלו נצני חכמת קורות הדורות להראות בארצנו הכירו בוני דבריו ימינו באמת כי אין למאוס עוד באבנים כאלה אשר תהיינה לראשי פנה בידי עושי המלאכה והפשו הפש מחופש אחרי זכרונות ימי קדם האלה להצילם ממלתעות הנשיה ולקבצם בעמיר גורנה למען לא יאבדו וישארו לפלטה ועוד יתנו עיניהם בימים יבואו. ולתת דוגמא איך יקרו וגדלו חברי השטרות וההסכמות האלה בעיני חוקרי תולדותינו אשר ענדו בהם את ספריהם אעביר לפניך, הקורא, איזה מכתבי הרבנות שנועדו עד הנה ונדפסו על שם בעליהם ומנהיגיהם ומקומותיהם אשר בהם יצאו לאור:

ר' ישעיה בן מוהר"ר אברהם הורוויץ הלוי בעל הספר שני לוחות הברית נתקבל לרב קהלת פראנקפורט דמיין סביב לשנת שס"ו והסכמת בחירתו הלא היא כתובה על פנקס הקהל וכבר יצאה לאור בס' הרב ד"ר Horovitz על רבני פ"פ חלק א' צד נ"ח והלאה.

הרב ר' מענדל רוטשילד הנקרא בכרך אישכנזי נבחר לאב"ד קהלת במברג בכ"ז טבת תמ"ו, והסכמת הקהלה נדפסה בפנקס ק"ק במברג שהוצאתי לאור בס' קבץ על יד כרך ב' צד י"ג והלאה.

ר' נפתלי הכהן אב"ד פוזן כבר בא שמה בשנת תמ"ט, אבל כתב הרבנות וההסכמה הראשונה אשר על פיה נבחר לא נשארו לנו לפלטה ורק ההסכמה משנת ת"ץ לחדש את המלוכה ולהושיבו על כסאו מחדש על משך שלש שנים יצאה לאור בס' הח' המנוח פרלס על קורות קהלת פוזן צד פ' הע' ל"ו.

ר' אברהם ברודא נבחר לאב"ד קהלת מיין בשנת תס"ט על פי ההסכמה אשר הוצאתיה לאור כליל בהדרה במ"ע Revue des études juives כרך י"ט צד קב"ד והלאה.

ר' משה בנו של ר' אברהם ברודא אב"ד הענא נבחר לרב בקהלת במברג בשנת תע"ט ע"פ אגרת הרבנות אשר הדפסתי בתוך פנקס הנ"ל צד י"ט.

ר' יעקב יושע בעל פני יהושע נבחר לאב"ד ברלין בשנת תצ"א והעתק שטר רבנותו יצא לאור בס' לאנדסהוטא הנקרא תולדות אנשי השם ופעולתם בעיר ברלין צד כ"ב ובשנת תק"א קראוהו אליהם בני ק"ק פראנקפורט ע"פ ההסכמה הנדפסה בס' הורוויץ הנ"ל ח"ג צד פ"ו ופ"ו.

ר' דוד פדענקל בעל ס' קרבן עדה עלה על מדין בעיר ברלין בשנת תק"ג כאשר הראינו לדעת מתוך הסכמת הקהלה הנדפסה בס' לאנדסהוטא הנ"ל צד ל"ב, ובשנה הזאת נבחר גם ר' יוסף ברסלא בעל ס' שרש יוסף לאב"ד במברג כאשר נראה מתוך הפנקס הנ"ל צד כ"ו.

ר' אברהם זאליר נתעלה לאב"ד במברג בשנת תק"ב והעתק כתב הרבנות שנשלח לו ה"ה כתוב על הפנקס הנ"ל צד כ"ז.

ואחריו עלה שם לגדולה ר' טעביל שייאר בשנת תק"ט ובל תוקף יקר גדולתו אשר גדלוהו ביטור הרבנות ואשר עטרוהו בו נמצא בפנקס הנ"ל צד כ"ט.

ר' צבי הירש בן מהור"ר אריה ליב נכד החכם צבי נקרא אל מרומי גפי קרת לעלות על כסא הרבנות בעיר ברלין בשנת תקל"א כאשר יעידון ויגידון דברי אגרת הרבנות אשר שלחו לו פרינסי העדה והיא נדפסה בס' לאנדסהוטא הנ"ל צד ע"ח והלאה.

ר' ליב ברלין דיין פיורדא נתקבל לאב"ד במברג בשנת תק"ב ביום ד' כ"ב מרחשון כאשר כתוב לאות ולמשמרת באגרת הרבנות אשר יצאה לאור בפנקס הנ"ל צד מ"ד והלאה.

ואל כל האגרות וההסכמות האלה הנחשבות כאן ואשר נפורו עוד על פני ספרתנו אוסף הנה את פתשגן כתב הרבנות אשר כבדה בו קהלת פראג את הגבר הוקם על אשר מימיו שתו כל נפוצות הגולה ואשר שמו אינם מזכירים ה"ה הנודע ביהודה כאשר נבחר לכהן פאר ולשרת בקודש במקום אשר כלו אמר כבוד לרב

שרי התורה אדירי מעלה אשר הרימו קרן ישראל בעדה העתיקה והמהוללה הזאת. ואפריון נמטיה לדידי הרב ד"ר פארגס הוישב על מדין בעיר לייפציג כי מידו באה לי הסגולה הזאת באמתחת כתבים מכתבים שונים כלם ברורים כלם אהובים כאשר יצאו מתחת ידי מאספס ה"ה ר' יוסף הירש הנפטר בשנת תר"ן בעיר פראג והוא זקנו אבי אמו של ידידי הנ"ל אשר עיניו היו פקוחות על כל הנשאר לפליטה מקדמוניות עיר פראג ועל כל הנמצא כתוב מידו דורות עולמים הנוגע לקורותיה ולתולדותיה.

ועוד מעלה יתרה לאגרת הזאת על כל כתבי הרבנות הנשארים לברכה כי היא תגלה לפנינו בהמון התימותיה את מצב עיר ואם בישראל אחרי ימי עניה ומרודיה ה"ה ימי הגלות הנורא אשר הגלתה שלומים בשנת תק"ה בהרות. אף הקיסרות מאריה תרזינה עליה באשר הלשינו עליה כי יד יהודי פראג היתה עם שונאיה, אשר לא עלה על לבם מימוחה, כי מי כעמנו ישראל נאמן למלכו ולארצו, והי כאשר נפתחו לפנינו דלתי העיר כי גם שונאיהם ומנדיהם חודו בפה מלא כי מעולם לא היו היהודים כמרד ובמעל הזה אשר האשימום בו וכאשר שבו אל עירם ואל מולדתם בשנת תק"ה (ע"ו) מה שכתבתי על קורות התשועה הזאת בישראל בס' הזיבל ליום מלאת שבעים שנה למורי המנוח הפראפעסאר גרעץ הנקרא Jubelschrift צד הע"ש עד ש"ג) שתו עצות בנפשם להעמיד הקהלה על תלה ולהחדש נעוריה בקדם למען תשוב במהרה לאיתנה ולהדרה וליפעתה אשר שללו מעליה בשנות המצור והמצוק כאשר הלכו בגולה ונתפרזו בכפרים ובעיירות בארץ ובחוצה לארץ ולא הרחיבו עוד עוז בנפשם לקוות כי עוד ישובו לבצרון ויהוו בתקומת קהלתם בקרב הימים הבאים. גדולות עשו מיסדי הקהלה החדשה אשר לא נתנו שנה לעיניהם עד אשר השכילו לחומם את בנין עדתם הנושנה על אשיותיו ועמלו בלי הפוגות שנה אחר שנה עד אשר החזירה לה הודה והדרה וזויה אשר פנו והלכו בחמת המון הרעות אשר קרו אותה, אבל בחזרת הרב אשר העמידו על ראשה גדלה על כלנה כי בעינם הכדולה הכירו אשר בה ראש כל עניניהם לטובת הקהלה והצלחתה לתת המשרה על שבמי איש מתור המעלה אשר יהיה ככריה התיכון בבנין המשוכלל החדש הזה ואשר על ידו כל המשכן יהיה אחד. כדאי היה ר' יחזקאל שנתנו עיניו בו פקדי ראש קהלות ישורון בממלכת אוסטריה כמו עשרים שנה אחרי אשר שקעה שמשו של ר' דוד אופנהיים ביום ב' תשרי לשנת תצ"ז, והרימוהו למעלה מעמדתו השפלה בקהלה הקטנה יאמפול ונתנו עטרת המשרה על ראשו כי יותר שהיה אחד מראשי שרי התורה אשר בימיו, אשר אליו התאספו העדרים צאן קדשים לשתות מים היוצאים מן הקודש מכארו עד אשר זרחה שמש ישיבת פראג יותר מאשר הזוירה בימי תקפה וגבורתה בדורות הקודמים, עוד רוח יתרה נתנה לו ממרומים לדעת לעות את יעף דבר לחזק ברכים גושלות לקבץ הנדחה ולאסוף את הנהלאה לעמוד בפרץ ולבנות כל גדר הדהויה ולנהל בשבט מושלים ובמקל נועם את צאן מרעותו ולקשר בקשר אמין את כל בני קהלתו ולמצוא חן ושכל טוב בעיני כל רואיו בין ישראל ובין העמים ולמשוך חוט של חסד על עדתו מדי הממשלה עד שהיה עמוד התוך אשר כל בית קהלתו נשען עליו, ועל כן היו ידיו גבורה לנהל קרובים ורחוקים הצמאים לשמוע חכמתו והתאבים לקבל עצתו עד בא שמשו כאשר בא לגבורות בשנת תקנ"ג.

ויתר דברי השמות הנזכרים באגרת הזאת ופרטי החתומות הנמצאות תחתיה, אשר זה וזה נכיר בו אשר שם לו על פני הוצות ספרתנו ע"י ספרים אשר השאיר אחריו לברכה וגם נודע לשבח ע"י מפעלותיו לטובת הקהלה והכלל, כלם אדירי התורה ויחידיו הסגולה דורשים טוב לעמם ורצויים לרב אחיהם, שתילי משפחות קדושות ועתיקות בישראל, הלא הם כתובים בספר משפחות ק"ק פראג להחכם המנוח ר' סיני האק אשר הוצאתי לאור בשנת תרנ"ב כי שם מקומם לשמותם לבית אבותם דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו עם שלשלת יחוסם ועם כל יקר תפארת גדולתם. וזה תוקף האגרת:

מזל	לפרט	טוב
ישב שופט צדק לכסא	בחודש כסלו בעשרים יום בו	עד כי יבא שילה ולו
על ממשלה	או ישיר ישראל את	יקהת
שלו יאריך ימים.	שירה	עמים.
	הזאת עלי באר ענו לו.	

י ראת אוצרו וראשית חכמתו,  
 י ום יום יעמוס על המרו כהררי אל צדקתו,  
 י יסוד עולם צדיק ונושע בישועתו,  
 י פרוש כנפיו יקחנו יסך לנו באברתו,  
 ח וף ימים ישכון כאריה וכלביא במעונתו,  
 ח וצב להבות אש מפיו תאכל עוף הפורה בפריחתו,  
 ח רב חדה בעל פיסיות הרים ירופפו מנערותו,  
 ח מד אלקי' החר לשבתו לשכון בארצינו כבוד מנוחתו,  
 ז ה היום גדול ורחב ידים ידיו אמונה תורתו אומנתו,  
 ז ורח כחשך אור ל[וי]שרים נאוח תהלתו,  
 ז את מנוחתו עדי עד פה ישב וינהג ברמה נשיאתו,  
 ז ה דודינו וזה רועינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו.  
 ק דם יקדמו עיניו אשמרות לשיח באמרתו,  
 ק ולו יתן בבית ד' לילות כימים יהגה בתורתו,  
 ק רוב אליו הדבר(ים) מאד בפיו ולבבו לעשותו,  
 ק דוש בקרבינו יבוא בעיר על מנונתו.  
 ל יז פיני קראנו ותחת לשוננו רוממותו,  
 ל וף לראש יהיה לנו ויסמכנו כרוח נדיבתו,  
 ל מתו קמה וגם נצבה לא יחלף ולא ימיר לזולתו,  
 ל ינו בא יבא ברנה ה' ישמור צאתו וביאתו.

לה"ה אדונינו מורינו ורבינו נור ישראל ועשרה, עשרת צבי וצפירת תפארה, ארו הלכנון אדיר התורה, ידיו רב לו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולברר בראי' ברורה, ובסתרי תורה, הצפונים בביתה הטמונים בהדרה, כל רו לא אנס לוי ולא מנו נסתרה, כבוד הרב



הגאון הגדול מהור"ר יחזקאל סג"ל שמו נקרא, לו נאה הענו והמשרה, מהרה יבוא ויפתח לנו שערי אורה, שערי תורה, ישכון בטח בדד ושאנן עד ביאת יום הבישורה, אומר לציון מלך אלקים, הגדול הגבור והנורא, בימינו במהרה אבי"ר.

זה היום, בהתאסף ראשי עם, וטובי נועם, ובעלי אסופות כדרבנים וכמסמורים נטועים, בי דינא רבא ובי דינא זוטא הקביעים, וכל חכמים ונבונים ויודעים, ואליהם יאספו כל הרה בדברי אלקי ישראל אנשי חיל יראי אלקים קרואי מועד אנשי שם יפיפי פעם, ולכונן העיר על מכונה יסדו יחד, ויענו כלם פה אחד, לא תהי לנו זאת לפוקה זאת העיר כלילת יופי אשר מיום הוסדה יסודתה בהררי קדש גאוני ישראל וקדושו להשיבוע ולהשיפע שפע ימים מי מעינות החכמה להפרות ולהרבות עדרים עדרים עדרי הברים מחכמים, אבני המקום עם אבן הראשה, ועתה זה עשרים שנה ה' לקח את האבן אשר שם ל[מ]ראשיתנו, וכל המאורות משתמשים בכתר אחד, עתה לנו נשיב את האבן על פי הבאר ונתנה ראש ורעה אבן ישראל, דבר אחד לדור ולתקוע יחד במקום נאמן לתלות עליו כל שלטי הגבורים, הלא אז יבקע כשחר אורים, וארוכתנו ארוכת תמיד מהרה תצמיה לשון חכמים מרפא יניח הטאים, ואז הלכנו אל השדה הקל תפוחין ללקט אורות איזה הדרך ישכון אור ישראל וקדושו, ובהעלות את הנרות להאיר אל עבר פנים לחפש חיפוש נר מנרות, והנה אורו זרה, ויקמו כל העם וירנו רנה וישועה באהלי צדיקים כאור בוקר יורה שמשו בקר לא-עבות בעיני ואיכא תלתא תלתא בחד קינא, חכמה ועונה ויראת הטא, ועינו ישבע עשר בטעמי תורה, ונפישא וזותי וזכות אבותיו קדושים מהצבתו, אך נגד ה' משיחו, ה' ה' דבר ה' על יחזקאל לו דבר צור ישראל מושל באדם צדיק, ובהקהיל את הקהל שנית יתקעו ולו יריעו תרועת מלך בו, וכתוב בספר וחתום וקיימנו וקבלנו תפארת עזמו עלינו, על משך עשרה שנים לרב ולאבי"ר ולראשי ישיבה להורות לעם ה' חקים ישרים ומשפטים צדיקים ככל חתנו וככל משפטיו, הן בדיני איסור והיתר, טמאה וטהרה, ובקדושוין ונישין וחליצות בצירף בית דינו יפיין אורו, ולשפוט צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו, ככתוב בתורת משה בחורו, ולעמוד בפרץ לגדור גדר לגדרו, וראש שר המשקים להטות כדו, ברוך טעמו על המביע נהל נובע מקור חכמה לדלות להשקות מתורתו את הצאן גדיום ותוישים, עברי צאן קדשים, ככל ראשי ישיבות אשר היו מימי קדם חכמי הרשים, ונבוגי להשים, מהרשי הרשים, וכל אשר ימצא הן בעיני שכלו לסמכהו בסמיכת חכמים, ובית דינו מסכימים כטוב בעיניו יעשה סמוכין לאורייתא לקראו בשם חבר ומידינו לפי חבלו אשר יפול לו בנעימים, ולהראות את יקר תפארת גדולתו יקרא דאורייתא פעמים בשתא לדרושי ברבים בכ"ה בשבת הסמוך לחג המצות, ובשבת תשובה לפני ה' לרצות, כנהוג בכל התפוצות, מהרה יהיו מקבצות, לבית אלקים בקול רנה ודיצות.

**וזאת** חקת התורה אלו דברים שאדם אוכל מקצת פירותיהן בעולם הזה, והקרן שמור לבעליו רב טוב הצפון, מדי שבוע בשבוע יתן לו מקופת הקהל סך שנים עשר זהובי רייניש, ובאשר יפיק רצון מה' ובני המדינה כל סביבותינו ויבילו שי למורא וגם המה יבחרו ויתנו אותו לשר ולנגיד עליהם כאשר הוא לדעתנו בלי ספק ברצות ה' דרכי איש כבוא הנח או אין לו כסף מקופת קהלתנו כי אם תשעה זהו לכל שבוע, גם מחויבים לשכור לו מדור מקופת הקהל לפי צרכו ורב גדלו

מקום שמגדלין בו תורה, וירשות בידו לגדל תפלה במקום רנה של תורה, ובבוא עת דודים מצהלות התנים בחופתם מכל חופה תהי' לצל החכמה צל הכסף עסק הנדן של הכלה ממאה הראשונה אחד זה' שלשים צ"ל וממאה שני' ולמעלה חצי זה' ריניש מכל מאה, ומלבד זה וזה אהת לאחת למצוא השבון והמה בכתובים בפנקס הקהל באריכות.

**ומעתה** קרוי בגרון אל נחשוך עורה כבודו עורה ילבש עיו הנשר הגדול גדל הכנפים מלא הנצה אשר לו הרקמה, יבא אל הלבנון וקה מורעו אור זרוע לצדיק תולדותיו מעשיו הטובים ויתנם בשדה זרע על מים רבים היא עירנו הגדולה אשר ממנה משתיתי. של עולם, מימי עולם ויצמח ויהי לגפן פורחת ויעש בדים וישלה פארותיו ילכו וינקותו ויהי כזית חדר וריה לו כלבנון, ואחר אחרון אנו באים להלות ולהגן מן הזרזים מקדימים למצוה רבים ישתו יין נסיכו, מהר יעלה אר"י מסככו, זה' ישלה לפניו מלאכו, לשמרו בכל דרך חילוכו, עם כל העם אשר ברגליו ילדיו ביתו ובני חינוכו, ויברך מברכו, ויגדל נא כחו, ופי שנים ברוחו, עד כי יתן עוז למלכו, ויום קרן משיחו, אלה דברי ראשים וטובים ושאר ראשי המדברים בעדם ובעד כל ישראל את אשר יישנו פה יום הג"ל לסדר ולפרט ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם.

שמואל בן הרר בונם קנישפורג	אברהם דושנת לבית לוי הורוויץ
הק' שלמה זלמן כהרר גומפל עמריך ז"ל	הק' ישראל ב"ה שמעון פרענקל
נאם אהרן ליברלש	יצחק כהרב המנוח מהורר ברוך סגל
הק' דוד קוא	אויסטרליין (1) זצ"ל
הק' משה מאיר עוזרש	הק' נתן בן כהר"ר יצחק סג"ל עפשטיין
יהואל המכונה מיכל ווין	הק' וואלף בן כהרר ליב בומסל
הק' סיני פויברש	הק' צבי הרש בן כהרר ליור פורית
הק' אשר אנשיל בן מוהרר צבי הרש ווין דיין	וואלף בן כהרר בער צדיק
הצעיר יוסף שמעון בן הגאון מהורר אל"י	הק' יאקב איג'ר מפראג
שפירא זצ"ל	הק' משה מיכלוף
הקטן שלמה זלמן קרוב	הק' אברהם בומסל מפראג
יהודא ליב קסוויין מפראג	הק' צבי הרש בהמנוח כהרר ענול עלפונג ז"ל
מאיר כהר"ר פישל בומסל ולה"ה כ"מ	הק' עזריאל באנדי
הק' אשר אנשיל בן מהורר ברוך עוזרש ז"ל	הק' שלום ייטלס
אברהם דוד במוהר"ש שפירא זצ"ל	בנימן וואלף קרפליש
נאם וואלף בן מהורר אהרן אויסטרליין	הק' משה בא"מ המופלג המפורסם מהורר
סג"ל ז"ל ה"ה פראג	מאיר פערלש ז"ל (2)

(1) עיין מה שכתבתי על אביו ועל משפחתו בספרי על גולי ווינא הנקרא Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien צד קע"א הערה ג'.  
 (2) עיין מה שכתבתי על שלשלת יחוסה של המשפחה המצוינה הזאת באגרת יחוסו של הגאון ר' אלעזר פלעקלש שהוצאתי לאור במ"ע, Monatschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judentums כרך ל"ז צד שכ"ג.

הק' יעקב בין מיולאפ	הק' דוד בן האלוף מהורר ברוך עורש
הק' בענדוט בן כהרר שלמה דושנת סג"ל	הרש בן ר' גבראל ווען
לוי בן מהורר מנחם פנטא זצ"ל	ליב במהורר פיבל דיין זצ"ל מפראג
הק' יוסף קרפליש	הק' יוסף במהורר ישעי' ליב ליברלש זצ"ל
הק' אברהם פרעשבורג <sup>2</sup>	יצחק במהורר אלי' ברודא זצ"ל
הק' יוסף בן מהורר אברהם פלין	הק' נפתלי הירץ בן הרב מהורר י"ט
נאם הרש צבי פיסק	באנדי זצ"ל
הק' נתן אינר	הק' שמעון בן הרר נטע אוטיין
הק' ליוור זעקלש מפראג	הק' נפתלי בן הרר זכרי' מייוולש ז"ל
הק' בנימן וואלף בן מהורר"א דושנת	הק' ורה בן הרר מאיר איידליין ז"ל
הורוויין סג"ל	הק' שמואל זנוויל קרוב כהן
הק' מתת טויסק ניג <sup>3</sup>	הק' זעליג טיין
הק' שמחה ווינר	הק' בער שעפטעלש
הק' יששכר בער בן המנוח ענוול עלבונן ז"ל	הק' הרש ווינטרנין
אפרים ייטלש	מיכל אברהם רמ"ד
הק' נפתלי הירץ במ"ה המנוח כהרר אהרן	נאם ליב פאניס
כהרן מיין זצ"ל סופר נאמן פ"פ	נאם מענדל קרפליש
הק' מנחם טיין סג"ל סופר נאמן ק"ק פראג	הק' יעקל סלאטקש סג"ל
הק' שלמה ולמן בן הרב המופלג במהורר	הק' שמעון בן המנוח מהורר יאקב נ"ש
יצחק סג"ל מאשליש <sup>4</sup> סופר נאמן פ"פ	נאם יעקב סג"ל מליין
הק' גבראל בן מהורר משה זצ"ל ממשפחת	יצחק דושנת הלוי הורוויין
א"ש סופר נאמן דק"ק פראג	מנחם מניס פערלש מלמד להועיל
יצחק משה ארי' הנקרא ליב בן לא"א כהרר	הק' וואלף בן מהר"ש שפירא פרענקל ז"ל
יוזל מנטלש שמש ונאמן פ"פ	הק' חיים קלאבר
הק' שמואל זנוויל בכרך שמש נאמן פ"פ	הק' שמואל ש"ד <sup>1</sup>
הק' אבי עזרא המכונה זעליג מאיר טויסיק	הק' ברוך מוגלש
שמש נאמן דק"ק פראג	הק' אהרן ייטלש
הק' ישראל איסרל בלא"א מהורר"ר משולם	הק' יצחק יהודא בן הקדוש כהר"ר זכרי'
רא"ה שמש נאמן פ"פ	אם ז"ל
יהודה ליב בן האלוף מהורר הרש פורי'	הק' נתן ירושלמי
שפירא	הק' ליברמן ליברלש
שמעון בן מ"ה משולם ר' איסרלש	הק' משה פאניס

(1) שנידררעהער.

(2) על הגבר המצוין הזה עיין מה שכתבתי בספרי הנקרא : Aus Heinrich Heine's

Ahnensaal צד 43 והלאה.

(3) נייגרעשל.

(4) עיין על אביו ועל משפחתו מגלת אובין לר' איצק בן הקדוש ר' ולמן ר' מאשליש

שולחאף סג"ל ז"ל אשר הוצאתיה לאור עם הערות ותולדות המחבר בשם : Die letzte Sturmung Ofens und ihre Vorgeschichte. בשנת תרנ"ה.

הק' יהודא ליב בן כהרר אברהם פשיברם	הק' אברהם שמואל במ"ה מורי בישיין זצ"ל
הק' יוסף בנימן זאב ייטלש	הק' שלום בן המנוח מ"ה יהודא
הק' חיים דישנת הורוויץ	קלאבר סג"ל
הק' יהואל מיכל ירושלמי	הק' בער בן מהורר דוד ל"ס זצ"ל
וואלף בן קפמן ליבנא קאליש	הק' ישראל רוזין ברג
הרש בן המנוח ר"א בער וועלי ז"ל	הק' וואלף מ"ה משה שפירא
הק' חיים בן הרר אליעזר בן הרב ר' חיים יודי ז"ל	נאם אפרים טכארש סג"ל
הק' שמואל בן המנוח ר"א בער וועלי ז"ל	הק' וואלף בן כהרר זלמן שולהוף
הק' שלמה בן מהורר סיני נ"ש	הק' י"ט בן המנוח מ"ה יונה בומסל ז"ל
הק' אברהם בהרר קלזנמיס אולמא ליב	הק' משה ר' זעלקי צדוק
הק' ישראל נהוד	הק' גבריאל בן מ"ה אנשיל נינצבורג
הק' טודרס בן הרר ליב ז"ל נהוד	הק' אהרן בן מ"ה אברהם יאנוויץ
הק' בנימן הכהן פאפריש	הק' יששכר בער שיק
הק' יצחק בן המנוח האלוף מ"ה פיישל בומסל ז"ל	הק' נפתלי קרפליש
הק' מאיר בן הרר טודרס נהוד	הק' משולם רופא דקהלתנו
הק' שמעון בן הרר ליב קוא סג"ל	הק' מישל בן הקצין כהרר ליב ייטלש
הק' יוסף בן הקצין כהרר איגר מפראג	רוקה מפראג
הק' ליב ר"ש ייטלש	הק' יוסף בן צבי הרש מיולאפ שוי"ב פ"פ
הק' משה בן שלום וויזלש	הק' יו"ט בן מהורר אברהם באנדי נרו
הק' משה יצחק הגוף ווינטרניץ שוי"ב פ"פ	הק' יצחק בן הרר צבי הירש פורית
הק' דוד בישיין	הק' אפרים ליב כ"ץ טעבלש
	הק' ישראל יאקב בן מ"ה ליוור פורית
	הק' משה בן מ"ה יודא ליב פורית שפירא

[על גב הכתב]

**כתר תורה.**

י עלה בראש האילן עין הדעת שענפיו ושרשו מרובים,  
 חכם הרישם הורש אבן אבני שיש טהור משבצות זהב מוסכים  
 זה זכרו וזה שמו שמן תורק נודע בשער בת רבים,  
 קדש הילולים לה' כל פרוי מתוק מדבש ונופת צופים ערבים,  
 אמנת עתו חסן ישועת חכמת ודעת יראת ופרישות עשרה קבים,  
 לו איש חסידו יורה משפטיו ופיצו מעינותיו בין משאבים,  
 לה"ה הדר ישראל וגאונו, בים ירו ובנהרות ימינו, רב תבואות בכחו ואונו,  
 אדונינו מורינו ורבינו, גאון עוינו, תפארת מניגנו, הרב המאור הגדול בכבוד  
 שמו נקרא מהורר יחזקאל הלוי תמוז ואוריו יאירו לנצח ויאיר עינינו בתורתו  
 עד כי יביאנו ה' אל הר נחלתו.

# מאיר עין אל ס' "שמואל".

מאת מאיר איש-שלום.

מבוא.

להכנת הספורים הראשונים אשר בספר הזה צריך שנדע כי נפסקה הכהונה הגדולה מזרעו של פינחס בן אלעזר והוסבה לזרעו של איתמר שיצא ממנו עלי הכהן והשופט, ובדח"א (ה' כ"ט עד מ"א) נמנו הכהנים הגדולים לזרעו של אלעזר, והם אהרן, אלעזר, פינחס, אבישוע, בקי, עזי, ורחיה, מריות, אמריה, אחיטוב, צדוק, אחימעין, עזריה, יוחנן, עזריה, אמריה, אחיטוב, צדוק, שלום, הלכיה, עזריה, שריה, יהוצדק, שהם כ"ג ונכפל מנינם שם עד אחימעין שהיה בדרו של דוד (שם ו' לח' עד ל"ט). ובספר עזרא (ד' ב' עד ו') הוא מונה יחוסו עד אהרן עפ"י הסדר הזה: שעזרא היה בנו של שריה ואחיו של יהוצדק, והשמיט ביחוסו מן עזריה אשר כהן בבית שלמה למעלה עד מריות שהם ששה דורות והם: אמריה, אחיטוב, צדוק, אחימעין, עזריה, ויוחנן, ומעם השמטה זו הוא באשר כי בששת הדורות ההם שמשו בני איתמר אם לבדם או עם בני אלעזר וע"כ השמיטם מפני הכבוד. אמנם הכהנים מבני איתמר אשר ידענום הם עלי וזרעו, ונאמר להלן (י"ד ג') ואחיה בן אחיטוב אחי או כבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' בשלה, ואמרו כהן ה' בשלה הוא נמשך על עלי, ואחיה זה נראה שהוא אחימלך כהן נוב ובנו אביתר שהלך עם דוד כהן אח"כ בימי דוד עם צדוק הכהן עד שגרשו שלמה כמ"ש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לחי' למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשלה (מלכים א' ב' כ"ז) והם היו מזרעו של איתמר והיו לדוד שני כהנים כמ"ש ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים (דח"א ט"ו י"א). והיה צדוק מזרעו של אלעזר ואביתר מזרעו של איתמר כמ"ש (שם כ"ד ג') ויחלקם דוד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר, ואחימלך זה נקרא שם (שם שם ו') בן אביתר שנאמר ויכתבם וגו' וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר וגו'. וא"כ היה בנו של אביתר אחיו של יונתן בן אביתר, או שנאמר שאין הדברים נכתבן אלא שאביתר היה נקרא על שם אביו אחימלך, והיה צדוק בכמה הגדולה בנבעון כמ"ש (שם ט"ז ל"ט) ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בכמה אשר בנבעון, והנה הנמנים לעלי הם חמישה או ששה דורות, והם: עלי, פינחס, אחיטוב, אחימלך, אביתר ואחימלך בן אביתר, ולא ספרו לנו הכתובים אך הוסבה הכהונה מבית אלעזר לביתו של איתמר, גם לא ידענו ברור אם עלי היה הראשון שזכה לכך או אירע זה בדרות שקדמוהו, ולפי הכתוב להלן (י"ד ג') שהבאתיו וראה שעלי היה הראשון אשר כהן לחי' בשלה ולהלן (ד' י"ח) נאמר על עלי והוא שפט את ישראל וממשתל בני אפרים נתדלדלה ויקם עלי להם למושיע ושופט ויסב לזרעו גם את הכהונה, ועל כן לא היה כהן נאמן, שהחזיק בכתר כהונה ובכתר מלכות, וזהו שאמר לו איש האלהים להלן (ב' ל"ח): והקמתי לי כהן נאמן וגו' והתהלך לפני משיחי כל הימים, ונתמלאה סאתו בחטא בניו, ובוה אבוא אל ביאור הספר.

## ספור א.

א. (א) ויהי איש אחד. סגנון הלשון שהוא המשך לשון מהקודם, וכפי שהדברים לפנינו צריכים אנו לפרש שהוא נמשך אל ספר שופטים, והדברים מראים שאין זה התחלת הספור אלא כל זה הספור בתולדתו של שמואל לקחו הכותב מאיזה ספר זכרון שהיה כתובים בו מאורעותיו של עלי ותחלת כהונתו עד שבא בגלגול דבריו אל שמואל, אלא לפי שכוסה קלין ערום הישמיט הכותב מה שהיה יכול להשמיט כפי מגמתו, ונשאר הדבר בפי הנביאים כעין תורה שבע"פ שהם ופרשו לשומעיהם הדברים מפייהם, וראיה לדבר שהרי הוא אומר ושם שני בני עלי וגו' וכ"ה אומר ועלי הכהן ישב וגו' ועדיין לא הודיע לך הכתוב מעלי כלל והיה לו לומר ויהי בעת ההיא וישפט עלי להודיע איזה שופט מת ואיזה קם תחתיו וכמו שהוא הסגנון בס' שופטים, וכלל זה יהא מסוד בדרך שכל אלו ספרי הנביאים לא נכתבו להיות האדם קורא בהם כקורא בדברי הימים של כל אומה ואומה, כ"א נכתבו לדרוש בהם מפי הנביאים לפני העם הבאים לפניהם כשבת וחודש, ע"כ אין לנו לבקש בהם הסוד הנראה לנו נכון עפ"י הענין, כי מסודרים הם עפ"י תכלית מיוחדת שהיא תכלית הנבואה, וכבר גלו לנו חז"ל ענין זה בכ"ד (פ"ה) בשם ר' הונא עיי"ש, ולא להנם נקראו אלו הספורים בשם נביאים ראשונים.

ושמו אלקנה וגו', יחסו בד' דורות שהם ירחם אליהוא תחו צוף, וביחס הימן המשוור מבני הקהתי נמצא ברה"א (ו' י"ח) הימן המשוור בן יואל בן שמואל בן אלקנה בן ירחם בן אליאל בן תוח בן צוף בן אלקנה בן מוחת בן עמשי בן אלקנה בן יואל בן עזריה בן צפניה בן תחת בן אסיר בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קת בן לוי בן ישראל, ונמצא שאלקנה הוא מזרעו של קרח, והשם אליהוא נשתנה שם לאליאל ותחו לתוח, ובפ' ורא נטנו ג' משפחות לקרח, אמר שם ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו' כ"ד), והנה אלקנה הוא ממשפחה השלישית שהיא אביאסף ושם ברה"א (ו' ז' וגו') מסדר היחס לבני קחה, ואמר בני קחה עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו תחת בנו איריאל בנו עזיה בנו ושאל בנו ובני אלקנה עמשי ואחימות אלקנה בנו (כתוב וקרי בני) אלקנה צופי בנו ונחת בנו אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו ובני שמואל ושני ואביה, וצריך לאמר דעמינדב הוא יצהר, ומה שאמר קרח בנו אסיר בנו אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו, פירושו שאסיר אלקנה ואביסף הם בניו של קרח וכמו שהזכיר בפ' ורא, ואסיר בנו הוא נמשך על ואביסף שאסיר הוא בנו של אביסף, ומה שאמר תחת בנו איריאל בנו עזיה בנו ושאל בנו, צריכין אנו לומר: להשוות היחס שאיריאל הוא צפניה ועזיה הוא עזריה ושאל הוא יואל, ומה שאמר ובני אלקנה עמשי ואחימות אלקנה בני אלקנה, אם יסכים סדר זה עם מה שאמר בן אלקנה בן מוחת בן עמשי בן אלקנה, שהוא מוחת הוא אחימות, ופירושו ששלישתם עמשי ואחימות ואלקנה הם בני אלקנה שהם בנו ובן בנו, כי ראה שלשים וגולדו על ברכיו ונקראו על שמו, ועכ"פ המקרא מסודר שצריך להקדים אחימות לעמשי, ואח"כ אמר צופי בנו ונחת בנו, הוא צופי הוא צוף והוא נחת הוא תוח או תחו. ואח"כ אמר אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו, הוא אליאב הוא אליאל או אליהוא, ואח"כ הוא מזכיר את שמואל ובניו, ובאן לא הזכיר רק ד' דורות, שכן דרך הכתובים ליחס עד ד' דורות, שעד כאן לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, שכן הוא אומר באיוב וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות (איוב מ"ב ט"ז), וביוסף הוא אומר וירא יוסף לאפרים בני שלשים וגו' (בראשית נ' כ"ג) שהם רבעים ליוסף, וכן בענין הפקודה נאמר פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ' ה'), ולענין ארכיו ומצוי נאמר בנים אשר יולדו להם דור שלישי ובא להם בקהל ה' (דברים כ"ג ט') שהם עם המוליד ארבעה דורות שנרחקו משרשם, והקולה התורה ברור הרביעי שיבא בקהל, וכן שנינו לענין בדיקת הנושא כהנת (קידושין פ"ד מ"ז) שהוא בודק ד' למעלה עד אם אם אבי אמה ואם אם אבי אביה, וכ"ה אומר ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ז ט"ז) שהם ארבעה דורות מאברהם ואילך, וע"ז שנינו בעדיות (פ"ב מ"ט) האב זוכה לבן בנוי ובכח ובעשר ובחכמה ובשנים ובמספר הדורות לפניו והוא הקין שנ' קרא הדרות מראשו, אעפ"י שנאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ונאמר ודור רביעי ישובו הנה, פי' שהוא זוכה עד מספר הדורות לפניו, ומספר הדורות הוא רבעים כמפורש בכתובים, ואמר שזה המספר הוא הקין לזכות האבות, ואמר

אעפ"י שקצבה התורה ד' מאות שנה חוררה ופרשה שהוא עד דור רביעי, וע"כ סדרו הוחס ד' דורות למעלה, וכ"ה אומר בקוש אבי שאול, קיש בן אביאל בן צדור בן כבורת בן אפיח (להלן ט' א'), ומרדכי הוא מוחסו ג' דורות למעלה מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימינו (אסתר ב' ה'). אבל מקיש ולמעלה לא יחסו שקיש היה מן הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה והיה מהמיוחסים והחשובים.

מן הרמזים צופים מחר אפרים. להלן (פסוק י"ט) אמר ויבא אל ביתם הרמתה, ובשמואל נאמר ז' י"ב) ותשובתו הרמתה וגו', וכן בברית דוד (י"ט י"ח) נאמר ויבא אל שמואל הרמתה, ונאמר שם וישבו בניית וגו' הנה דוד בניית ברמה (שם שם י"ט). והנה נמצא רמה בגבול בנימין סמוך לגבעה ביהושע (י"ח כ"ה) ושופטים (י"ט י"ג). אבל מאמרו מחר אפרים מוכח שאין זה רמה שבבנימין. ולהלן בשואל נאמר (ט' ד' וגו') ויעבר בחר אפרים ויעבר בארץ שלשה ולא מצאו ויעברו באר שעלים ואין ויעבר בארץ ימינו ולא מצאו המה באו בארץ צוף ושואל אמר וגו' הנה נא איש אלהים בעיר הזאת וגו'. והנה שאול מבנימין היה וע"כ פרוש הכתובים ויעבר בחר אפרים שהלך מארץ בנימין לחר אפרים. והקדים זה לפי שהוא בא לספר איך בא שאול לשמואל, ואח"כ פורט והולך איך בא לחר אפרים שמתחלה בא אל שלשה ואח"כ אל ארץ שעלים עד שעבר בארץ ימינו ולא מצאו. ואמר המה באו בארץ צוף וגו' והוא בחר אפרים, ונתן דעתו לחזור לפי שכבר עבר כל ארץ בנימין ובעצת נערו הלך אל שמואל, והנה ארץ צוף אינה ארץ ימינו עוד אלא היא בחר אפרים. ורמה מקום שמואל הוא בארץ צוף וא"כ אינה רמה של בנימין, ובגמרא דמגילה (י"ד ע"א) ר' שמואל בר נחמני אמר אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו, וכן במדרש שמואל ר' אלעזר אמר תרתין רמין הוינו וכו', ואולי נקראו צופים על שם ארץ צוף.

אפרתי. כבר פורשתי בס' שופטים.

(ב) ולו שתי נשים וגו', במדרש שמואל ובפסיקתא רבתי התעוררו חז"ל שהכתוב מזכיר דבר שהוא נגזר לו, ואמרו בפסיקתא ולמה נטל ב' נשים כשביול והיה לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים, כיון שראתה חנה שלא ילדה אמרה, אומר לו שיכניס צרתי לביתי, ומתוך זה יראה הקב"ה שהכנסתי צרתי לביתי ויפקוד אותי. והנה אמרו שם אחת חנה כמו שם הראשונה, שחנה היתה אשתו הראשונה ולפי שלא ילדה לקח לו גם את פנינה.

(ג) ועלה האיש ההוא מעירו וגו', שחיתה במה בעירו ואנשי עירו לא היו עולים לשלה אבל האיש ההוא היה רגיל לעלות. והנה אף שהיה מן הלויים לא היה ממשרתי המשכן בשלה, אבל מימים ימימה היה עולה שמה.

לה' צבאות. וכן להלן בתפלת חנה אמרה ה' צבאות ויראה שהיא כעין אלהי ישראל לפי שנקראו צבאות ה' כמ"ש יצאו כל צבאות ה' (שמות י"ב מ"א). וענין זה השם הוא כבו ה' איש מלחמה (שם ט"ז ג'). ונאמר ה' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישעיה י"ג ד'). ואומר בן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון (שם ל"א ר'). ולפי שהארון היה יורד עמם למלחמה נאמר להלן (ד' ז') וישאו מיטם את ארון ברית ה' צבאות וגו', אמנם מה שנאמר בתפלתה של חנה ה' צבאות היא על כונה אחרת, שתפלתה היא לה' פוקד עקרות ולא לשם עושה מלחמות, אלא היא מענין חסד וכן כמ"ש ארץ חמדה נחלת צני צבאות גוים (ירמיה ג' י"ט). ונאמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות וגו' (שה"ש ב' ז') והתאחדו בזה השם ב' ענינים מדת גבורה ומדת חסד, וכמ"ש עוז וחרוה במקומו (ד"ה"א ט"ז כ"ז). ואומר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום (תהלים נ"ב ג'), שהתאחדות מדת גבורה עם מדת חסד היא תפארת, וע"כ שנו בתהלים המקרא של רה"י ואמרו הוד והדר לפנינו עז ותפארת במקדשו (תהלים צ"ז ו'). ואמרו במכילתא (מס' דשירא פ"ד) ה' איש מלחמה שהוא נלחם על המצודים, ה' שמו שהוא מרחם על בריותיו וכו' שהוא שומע צעקת כל באי עולם וכו' שהוא זן ומפרנס לכל באי העולם, וזה נכלל בהשם ה' צבאות, ורעיון כזה ר"ל בהתאחדות אלו הב' מדות נמצא גם באומות אחרות עפ"י סגנונם ודרכם כדוע לבקי בספוריהם.

וישם ימינו בני עלי וגו', הוא מאמר מוסגר, וכבר אמרתי שכל הספור כמו שהוא לפנינו הוא קטוע רישא, ובוה המאמר בא לומר הטעם שזה הדיו לא בא לשילה רק פעם אחת בשנה

ישם היה עיקר הבאת קרבנותיו ועבודתו את ה' והיה נמנע מזה כל השנה לפי ששם שני בני עלי וגו', כאשר יספר להלן.

(ד) ויהי היום וגו', תרגומו והוה יום מועדא, ולדעת חו"ל יומא של עצרת דהיינו חג שבועות (ומעה המתרגם והמבאר לאשכנזים שסבר שהיא שמיני עצרת) היה לפי שדעתם שבר"ה נפקדה חנה דהיינו אחר עצרת.

(ה) ולחנה יתן וגו', כך היה תדיר עושה ולבך נאמר יתן בעתיד. מנה אחת אפים, תרגומו חולק חר בחיר, וחז"ל במדרש שמואל ובפסיקתא רבתי פמ"ג פירשו בו פירושים שונים וכבר קדקו בפירושיהם לכל פירושי האחרונים, ועיין בפ' הרשב"ם עה"ת כפ' תרומה בענין לחם הפנים וראב"ע שם, וה' סגר רחמה, הוא מאמר מוסגר אל כי את חנה אהב שלא לחשוב כי אהבת אלקנה לחנה היתה על דרך אנשי דור המבול.

(ו) צרתה, כבר כתוב בתורה ואשה אל אחותה לא תקח לצר לגלות ערותה עליה בחייה (ויקרא י"ח י"ח) ופי' עליה אצלה, כמו והחנים עליו (במדבר ב' ה') ותוסיף בחייה לימור אפי' אם גרשה, וע"כ נקראו ב' נשים צרות זו לזו, ועפ"י דרכנו למדנו שלקחת ב' נשים היתה מוגנה שעושה אותן צרות זו לזו.

גם כעס, לא די לה הכעס בהכנסת צרתה לביתה אלא שעשתה מעשים להכעיסה.

בעבור הרעימה כי סגר ה' וגו', בענין שאמרו במדרש על הגר, שרה דומה צדקת ואינה צדקת, שאלו היתה צדקת לא מנע הקב"ה ממנה הריון, וכן נמצא ברחל שאמרה אסף אלהים את הרפתי (בראשית ו' ב"ג), ובסוטה נאמר ונקתה ונזרעה זרע (במדבר ה' כ"ח), אף כאן כעסה פגמה את חנה בענין שה' סגר את רחמה, וחז"ל דרשו לש"ש נתכוונה, שפירשו הרעימה מלה מורכבת הרי עמה" משרש הרה ועקרו הרי כמו חלי ונשמה היו"ד וע"כ הרי"ש ברגש לרמו ע"ו, ומעמם לפי שלא עשתה כך רק מדי עלותה כבית ה'.

(ז) וכן יעשה וגו', ואמר מדי עלתה וגו' שלא עלתה תמיד, כי לפעמים דרך נשים להם ולא יוכלו לבא אל הקדש, כן תכעיסנה, ענינו וכן תכעיסנה והו"ו במלת וכן מושך עצמו ואחר עמו, וכן יעשה וכן תכעיסנה, ותככה ולא תאכל, במדרש שמואל רבנין אמרין מי יהוא בוכה אינו אוכל.

(ח) ויאמר לה אלקנה וגו', הרבה בשאלות להראות לה חבתו, והזכיר תחלה הכביה כי היא המכהילתו, ואח"כ הזכיר המסובב מזה היא מניעת האכילה, ובהשקפת רוחו מהמיתו ע"י דברו הוא פונה אל הסבה ושאל ולמה ירע לבכך, וירע ענינו נשכר מן רעע והיה ראוי וירע ולהקל על הדבור אמר ירע.

(ט) אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה, לפי המסורה ענינו אחרי שעת האכילה והשתיה בשלה, ומעמם דאל"כ למה נאמר בשלה, ולפי התרגום שתרגם בתר דאכלת בשלה ובתר דשתית תהיה אכלה במפיק"ה"א והמקור שתה הוא נמשך אחר הפעל אכלה וא"כ ענינו כמו שתותה, וחז"ל בכתובות (ס"ה ע"א) דעתם ג"כ כי מלה אכלה היא במפיק"ה"א, אבל מלת שתה אינה נמשכת אחר מלת אכלה.

ועלי הכהן ישב וגו', הוא מאמר מוסגר לצורך המסופר להלן, (ועיין רש"י ורד"ק בשניו נסחתם ועי' בליקוט שג"כ כרד"ק וע"ע סוטה כו' ע"ב ובירושלמי שם ובריש מדרש תהלים):

(י) ותתפלל על ה', תרגומו ומצליא קדם ה', ולדעת חו"ל (ברכות ל"א ע"ב) כל בקשה הבאה בטענה כגון למה יאמרו הגוים וכדומה הוא תפלה בלשון התפלל ופילול, וכל שהיא בקשת חנם היא תחנה, ומדרך כבוד של מעלה מחובר התפלל עם אל או לו, ובאן שכתוב על, היא הטת דברים, ובאובנתא דלבא הזכירו שם מה שאפשר שאמרה:

(יב) והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' וגו', והוא דבר שאינו ראוי כמ"ש (קהלת ה' א') כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דברין מעטים.

(טו) לא אדני, חז"ל ורש"י עפ"י דבריהם ודרו לעומק הדברים, שבמלות קצרות אלו שפכה לעג עליו, והיא מדברת דבריה בהדרגה נפלאה להגיד לכהן זה את עותו על פניו.



(ז) ויען עלי ויאמר לבי לשלום. ויאמר אליה לא נאמר, שאף הוא מתוך כעס השיבה.  
 (ח) ותאמר תמצא שפחתך הן בעיניך. הן בעיני אדני לא נאמר. הוא שאמרו חז"ל  
 לא אדני אתה בדבר הזה, ואעפ"כ בדרך ארץ השיבה, ובנגותו של עלי דברו הכתובים והוא  
 כעין הקדמה אל מה שסופר מבניו.

(ט) וישכימו בבקר וגו'. כענין שנאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים י"ז ז')  
 שלא להתעכב שם יותר מראי, ואין נפטרין אלא מתוך השתחוויה.

(כ) ויהי לתקפות הימים, הוא נמשך על אמרו ויעל האיש אלקנה וכל ביתו וגו'.  
 ואמרו ותהר חנה וגו' הוא מאמר מוסגר ופי' וכבר הרתה וילדה והיא נמשך על אמרו וזוכרת ה'.  
 ותקרא את שמו שמואל כי מה' ישאלתיו, ענין השם כמו "שמואל" ולמה קראהו  
 אל לפי ששאלה אותו מה' ע"כ והא שמו לזכר השם, וכעין זו פרש"י.

(כב) וחנה לא עלתה, לענין מצות שמחה שהאשה חייבת בה בחג, ועיין במכילתא  
 משפטים פ"ב ומ"ש שם כמ"ע במהדורא בתרא.

ונראה בקמ"ץ האל"ף ותרגומו ואתחיו. אבל האשה פטורה מראיה.

(כג) אך יקם ה' את דברו, ענינו כענין מה' יצא הרבר (בראשית כ"ד ג'). ואמר שם  
 ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה'. לפי שאירעו הדברים כאשר התפלל א"כ הם דבר ה', אף  
 כאן כיוון שנחמלאה תפלתה הוא דבר ה'. והנה יקם ה' את אשר דברה עוד בתפלתה.

(כד) וישחטו את הפר וגו', שהביאה ג' פרים כנגדה וכנגד כעלה וכנגד הבן, ואמר  
 וישחטו את הפר שנייוחד לשמואל, וחז"ל סמכו בזה המקרא ספור שהיה מקובל להם, ויחסוהו  
 אל זה המקרא שנראה כמו שאין בו צורך כיוחס תורה שב"ע"פ לתורה שבכתב.

(כה) וישתחו שם לה', הוא מדבריו חנה, שספרה שכבר התחיל בלמודו והשתחווה  
 שם לה', וכן תרגומו וסגיד תמן קדם ה', ואילו בא הכתוב לספר מהשתחוויתם היה אומר  
 וישתחו כמ"ש לעול וישתחו לפני ה'.

ב. (א) ותתפלל חנה ותאמר וגו', לא הזכיר הכותב את תפלתה אלא מה שאמרה  
 בשבחו של מקום בהנהגת עולמו, ואין ככל דבריה ענין מבואר שנמשך על מקריה רק המאמר  
 עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה, ונמצא דוגמת מה שאמרה במזמור קי"ג. ורוב  
 הדברים אשר במאמר הזה אין להם המשך אל המאורע אשר אירע לה. ע"כ פירשוהו שהוא  
 בולו על דרך נבואה (עיין רלב"ג) ובדרך זו תרגמו המתרגם, ויתכן שהוא מזמור מזמורי קדם  
 מהמזמורים שהיו להם לאמר לעת הבאת קרבנותיהם, וכדרך שאנו אומרים היום מזמורי תהלים  
 באוזה מאורע ענין המאורעות שנמצא בהם קצת המשך עם המאורע, וספר הכותב שאז אמרה  
 חנה זה המזמור והוסיפה בו מענינה המאמר עד עקרה וגו', ובדורות האחרונים עשו את חנה  
 דוגמא לכנ"י וע"כ קבעו את דבריה למפטיר ביום הזכרון, ודוגמא זו היא ג"כ במזמור שהזכרתי  
 שנאמר בו מושיבי עקרת הבית וגו', ומיוסדת דוגמא זו בדברי הנביא רני עקרה לא ילדה וגו'  
 (ישעיה נ"ד א').

(ג) יצא עתק מפיכם, תרגומו לא יפקון גידופין מפומכוון, ומלת אל נמשך ג"כ על זה.

(ד) קשת גברים חתים, כמו גברי קשת דוגמת בפשתי העין (יהושע ב' ז') תחת  
 בעצי פשתים.

(ה) ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו, לפי שאמרה ה' ידון אפסי ארץ, אמרה שה'  
 הוא שנותן עז למו שממליך אותו, ואמרה וירם קרן משיחו הוא כפל ענין במלות שונות שכל  
 מלך נקרא משיח, שמנהג המשיחה היה אף באומות כמ"ש כה אכר ה' למשיחו לכורש וגו'  
 (ישעיה מ"ה א'), ומה שנקרא כל מלך שמולך בארץ מלכו של מקום, לפי שכל ממלכה היא  
 מן השם ית' כמ"ש לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש (דה"א כ"ט ו"א), ואומר מהעדה  
 מלכין ומהקים מלכין (דניאל ב' כ"א), ואומר די תנעד די שליט עליא כמלכות אנשא ולמן די  
 יצבא ויתננה (שם ד' כ"ב), ואומר פלגי מים לב מלך ביד ה' וגו' (משלי כ"א א'), ואומר ברוך  
 עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתו ישראל (ישעיה י"ט כ"ח), שכולם הם מעשיו של הקב"ה,  
 וכה"א ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי (ירמיה כ"ה ט'), והמזמור הזה בהנהגת המקום את  
 עולמו דבר והשגחתו מקפת את כל בראויו, ולא הברילו נבואי ישראל בזה בין ישראל לא"ה.

וגם דבורה בשירתה פתחה שמעו מלכים האיזנו וגו' (שופטים ה' ג') וכן בתהלים ועתה מלכים השכילו וגו' (ב' י"ט), אבל בישראל המקום לברו הוא מלכו וכמ"ש להלן כי אותי מאסו מומלך עליהם (ט' ז').

(יא) וילך אלקנה הרממה על ביתו, ולעיל אמר וישכימו בבקר וגו' וישבו ויבאו אל ביתם, למדך שחנה נשארה שם עוד אצל בנה שהרי עדיין קטן היה כמ"ש והנער נער, והנער היה משרת וגו' את פני עלי הכהן, תרגומו הוה משמש קדם ה' בחיי עלי כהנא, וענין הכתוב לומר שאלקנה הלך אל ביתו אבל הנער נשאר שם כל ימי עלי, וכבר אמרתי שחנה נשארה עוד שם, והפסוק כאן בענין בני עלי ואח"כ הוא חוזר אל הספור ואמר ושמואל משרת את פני ה' וגו' (להלן י"ח).

(יב) ובני עלי בני בליעל וגו', למדך צדקתו של שמואל שלא למד מדרכיהם, וכל אלו הפסוקים עד ושמואל משרת וגו' מובלעים כאן באמצע הספור, ועינים כמו הקדמה, לא ידעו את ה', ידועה תשמש לעינים שונים, הידעת כי היום ה' לקח את אדנך (מלכים ב' ב' ג') הוא ענין אחר, הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה') הוא ענין אחר, והאדם ידע את הוה אשתו (שם ד' א') הוא ענין אחר, אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל' ד') הוא ענין אחר, אמנם ידועה את השם יאמר על ידועת דרכיו וההליכה בהם, כמ"ש אביך הלא אבל ושתה ועשה משפט וצדקה או טוב לו דן דין עני ואביון או טוב לו הלא היא הדעת אתי נאם ה' (יזכיריה כ"ב ט"ו וט"ז), ואומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה הפצתי נאם ה' (שם ט' כ"ג) וזהו כנין אב לכל המקראות שנוכרו בהם ידועה את ה' כמו הודיעני נא את דרכיך ואדעך (שמות ל"ג י"ג), אשגבהו כי ידע שמו (תהלים צ"א י"ד), שמדותיו של המקום הן הן דרכיו.

(יג) ומשפט הכהנים וגו', שהורגלו בעול ושב העול להיות משפט.

(יד) ככה יעשו וגו', שכבר היתה כך משפטם.

(טו) גם בטרם וגו', והנה הוסיפו בעול על מה שהיה משפטם.

(יז) ותהי המאת הנערים גדולה וגו' כי נאצו האנשים וגו', שגרמו ע"י דרכם הרע

שנאצו האנשים את מנחת ה' ונמנעו מלבא לשלה וגם הבאים שמה הוקלה בעיניהם העבודה.

(יח) ושמואל משרת וגו', שלא היה כבני עלי אלא ידע את ה'.

(יט) ומעיל קטן וגו', הוא מאמר מוסגר.

(כ) וברך עלי את אלקנה וגו', הוא סיום הספור מהבאת שמואל אל עלי שבשחורה

חנה ברכם עלי, אבל אין טעם ברבר לפרש שברכם כך בכל שנה ושנה, תחת השאלה אשר שאל לה, כמ"ש לעיל כל חימים אשר היה הוא שאול לה, ותלה הדבר באלקנה לפי שהבן ברשות האב, והוא מדברי הכותב וברכתו של עלי הוא ישם ה' לך ורע מן האשה הזאת, והלכו למקומו של אלקנה, ותרגומו לאתריהון כמו למקומם, אמנם תפש כך את לשונו שבאן בא לומר שאף חנה הלכה.

(כא) כי פקד וגו', מלת כי היא להתאמתות הענין, ולשון הרד"ק לעיל (ב' ט"ז) כיום

הכ"ף ב"ף ההתאמתות וכן השבעה לוי כיום וכו', וזו הכ"ף המחוברת היא ממלת כי הנפרדת, ויגדל הנער שמואל עם ה', בזה סיום הספור מלידתו של שמואל והבאתו לירושלים, שהוא ענין אחר של ג' חלקים, ה"א הוא עד פסוק כ"א ומסיים ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו, ה"ב עד וילך אלקנה הרממה וגו' (ב' י"א), ה"ג מן ובני עלי וגו' עד כאן, ומכאן ואילך סיפור ב' במאורעות עלי.

### ספור ב.

(כב) ועלי זקן מאד, הקדים זה לצורך מה שיספר אח"כ שכל דבריו היו מסורים ביד

בניו, וגם להגיד עגמת רוחו וכמו שאמרו במדרש שמואל יש שהרבו זקנה לרעתן: ואת אשר יש כן וגו', בגמרא שבת (נ"ה ע"ב) אמרו כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה ורעתם שכך שמע עלי, אבל הם לא עשו אלא מה שספר מהם כותב הספר, (ועי"ש שפי')

ישכבן כמו וְיִקְרָן את הנשים דוגמת ותראהו את הילד, וכן פ' מעבדים עם ה' מְעַבְדֶם עם ה' כלו' העבירו את-עם ה'). את האנשים הצבאות פתח אהל מועד. ענין אוהל מועד היה נהוג בישראל מימי קדם קודם משכן משה, והוא מנהג העברים מני אז והיה נהוג מימי האבות ואילך, וכבר בארתו הרב בנקום אחר (בית תלמוד" שנה א' צד קל"ו). והשירות אשר ישרתו באהל נקרא צבא כמו"ש כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד (במדבר ד' ג'). ואמר יבוא לצבא צבא בעבודת אהל מועד וגו' וישב מצבא העבודה (שם ח' כ"ד וכו"ה), ונקראו הנשים שיחדו עצמן לעבודת האהל הצבאות, ועל אלו נאמר ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות ל"ח ח'). ואמר אשר צבאו קודם משכן משה, ולפי שאמר כאן אשר ישכבן הוסיף מלת הנשים, ולא נתפרש לנו במה היתה עבודתם וטמא שמסופר ממרום והנשים ששרו בתופים ובמחוללות, וממחוללות במעשה שאול ודוד, ומזכרון המקוננות בירמיה, וראה שחיתה עבודתם אם לשיר או לקונן, ואולי הנשים הנביאות שהוזכרו ממותן הצבאות היו, והיה המנהג הזה בכל בית ראשון, ואמרו בפסוקתא רבתי קל"א ע"א כשראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנשרף ביהמ"ק נפלו כאש ונשרפו שלא ועינו אותן השונאים (עיי"ש כמ"ע אות ס"ו). ויש ללמוד מזה שאותן הצבאות בתולות היו והיתה עבודתן מענין מלאכת הנשים המוידה והאורגה, ובקינות איכה (א' ד') נאמר כהניה נאחזים בתולתיה נזות והיא מר לה, מה ענין בתולות אצל כהנים למדנו שבבתולות שהיו במקדש הנתוב מדבר, ואתן הבתולות הן הנשים הצבאות.

(בג) למה תעשין וגו'. סגנון לשונו מורה שאף הוא לא האמין בדברים אלא הוכיח למה נוהגים במעשים שגורמים לשמועה כזאת, מאת כל העם אלה, העם הזה לא נאמר, שאין העם כאן לרמו עליהם גם אין צורך לרמו עליהם, ומלת אלה נמשך על דברים. כלו' אלה הדברים שחם מספרים,

(כה) ופללו אלהים וגו'. תרגמו המתרגם הלא ייתן לקדם דינא וישמע מליהון ופללו בנייהון ואם קדם ה' ייחוב גברא מנין יבעי וישתבוק ליה, ופללו מלשון פלו פלווי בדחול" (משרש פלה אשר יפלה ה' ונדרף עמו שרש פלל). ונראה לי כי ופללו הוא מחובר מן ופלל לו, פ' שיפלל כל אחד ואחד מהם, ואמר מי יתפללו תחת מי יפללו בכינוי כבוד כלפי מעלה, וענינו מי יפלל בנייהם, כי חפץ ה' להמיתם, לשון רש"י עפ"י דבריו הו"ל שכבר נחתם גור דינם אבל קודם שנחתם גו"ד נאמר כי לא אחפין במוות המת, וענין הגור דין הוא שעל ידי ההרגל בחטא מאבד האדם את החפשויות ומבעי מכריחו לחטא ואינו יכול לשוב עוד ואבדן החפשויות והרצון הוא הגור דין.

(כו) והנער שמואל וגו'. להודיע שבחו, כמו אבל הנער שמואל.

(כז) כה אמר ה' הנגלה נגליתי וגו'. האם נגליתי לבית אביך כשמסרו עצמם לבית פרעה במצרים לעשות כהונה בישראל, ודחו הבכורים מכהונתם, וענינו של דבר בארתי בארוכה במ"ע בפסוקתא רבתי דויהי ביום כלות אות צ"ב.

(כח) ובהר אתו וגו'. וזי בהרתי אותו מכל שבטי ישראל ואעפ"כ ואתנה לבית אביך את כל אשר בני ישראל, והיה לכם עכ"פ להכיר טובה, ורמו לו בזה ג"כ שהנבחרים הם בני אלעזר ועבדו שבני איתמר תפסו ככהונה גם עמיהם וסכים השם אם ניהגו כשורה, אבל הם אינם מכירים חסדיו של מקום.

(כט) אשר צויתי מעון. תרגומו דפקרית לקרבא קדמי כבית מקדשי, ויתכן שענינו כמו וצויתי את ברכתי (ויקרא כ"ה כ"א) וכל צבאם צויתי (ישעיה מ"ה י"ב) שענינם הכנה והומנה אף כאן אשר הכונות והומנת מעון שהוא אהל מועד שהוא מעון ה' בקרב ישראל והם מביאים לו שם זבח ומנחה, מנחת ישראל לעמי, תרגומו מנחת ישראל דעמי, ויותר נראה שעיקרו מנחת ישראל עמו והלמ"ד נתוספה ממלת ישראל לפי שהוא מורגשת במבטא כשאתה אומר ישראל עמי.

(ל) ביתך ובית אביך. ביתך זו בית איתמר ובית אביך הוא משפחת הכהונה בכלל כמו"ש אל בית אביך בהיותם במצרים, וכאשר יפרט להלן, וזו יקלו. תרגומו דומבסרין על שמו יתשמון, והוא לשון ביוזו יבזו עשו את הבכורה (בראשית כ"ה ל"ד) תרגומו ושט עשו ית בכירותא.

(לא) וגדעתי את זרעך וגו', שלא יהיו עוד מושלים בישראל אלא יהיו נכנעים לכהר מלכות, מהיות זקן כבי תך. זה יגיע לבותו בפרט ופרשוהו חז"ל שאין סומכון זקן מהם.  
(לב) והבטת צר מעון, מלשון הצר הצר אתכם (במדבר י' ט') וקרא לעלי צר מעון שהוא צר את מעון ה', וכלו' אתה צר מעון תביט בכל אשר ייטיב וגו'.

(לא) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, היא נבואה על העתיד ונתקמה בנוב עיר הכהנים.  
(לה) והתהלך לפני משחי וגו', שיהי כתר מלכות עולה ע"ג כתר כהונה, ובוה תתקיים וגדעתי וגו' ואת זרע בית אביך, ובוה יעשה כאשר היא בלכבו ובנפשו של מקום. ואמר לפני משיחי, שאף השופט היה משהו לגדולה, שכל ממשלה בישראל היתה ע"י משיחה שאף הנביא היה נמשה. כמו"ש זאת אלישע בן שפט וגו' תמשה לנביא תחתוך (מלכים א' ו"ט ט"ו). ואמר להלן (י' א') ויקח שמואל את פך השמן וגו' הלוא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד, הא למדת שכל נגיד הוא נמשה.

ג. והנער שמואל וגו', היא הקדמה אל מה שיספר, אין חזון נפרץ, לא כענין שנאמר וזיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' בחורכם חזיונות יראו (ויאל ג' א'), כי בימים ההם אין חזון נפרץ שיהיה נער ובהור חוזה.

(ב) ועיניו החלו כהות וגו', הוא מאמר כוסגר והקדמו הכותב כאן אל מה שיספר להלן (ד' ט"ו), וסמכו כאן לומר שרוב הצער על מה ששמע גרם לו כהות עינים, ואמרו חז"ל בענין זה כל המעמיד בן רשע עיניו כהות, לפי שגורם לו צער.

(ג) ונר אלהים וגו', פשוטו של מקרא, שהיה שמואל שכב בהיכל ה' במקום הראוי שם לשכיבה ובמו שהוסף המתרגם ושמואל שכוב בעזרת לואי. אבל לדעת חז"ל והתרגום ובעל הנגינה מקרא זה נפסק שלא במקומו, ואמרו כהיכל ה' אשר שם אדון אלהים, הוא נמשך על ויקרא ה' אל שמואל וגו', וע"כ תרגמו וקלא אשתמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה' וקרא ה' לשמואל וגו', ואשר הביאום לזה דאל"כ למה נאמר אשר שם ארון אלהים, אלו לא נאמר מה היה המקרא חסר.

(ד) טרם ידע את ה' וגו', תרגומו עד לא אלף למידע אולפן מן קדם ה', וענינו עדיין לא למד מאחרים סגנון נבואה שלא היה בן נביאים כבני הנביאים אחריו כן, וגם לא עמד מאילו על זה כי עדיין לא נגלה אליו דבר ה'.

(יא) ויאמר ה' אל שמואל וגו', ומעם ההודעה הזאת היא לבחירת שמואל לנביא ה', וכמו"ש כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז').

(יג) כי מקללים להם בניו, גורמים קללה לעצמם בפי ישראל.

(טו) וישכב שמואל וגו', אין זו שכיבה למנוחת הלב אלא שכיבה של אימה, וע"כ מסיים ושמואל ירא וגו', ועוד הודיע לך שאלמלא שהשביעו עלי לא היה מגיד לו.

(יט וב') ויגדל שמואל וגו' וידע כל ישראל וגו', אחר שספר הכתוב תחלת נבואתו של שמואל הודיעך שלבסוף זכה שהחזיקוהו כל ישראל לנביא נאמן לה' וכענין שנאמר במושה ככל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז').

(כא) ויסקף ה' להראה וגו', אף כי מאס ה' בשלה נגלה שם בזכותו של שמואל שבין שנגלה שם לשמואל הוסף להראה שם לנביאים אחרים, כי נגלה וגו' בדבר ה', בנבואה בדורה וכענין שנאמר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (ירמיה כ"ג כ"ח), ובוה נשלם הספור הב' איך זכה שמואל לנבואה, והוא כולל ב' חלקים: חלק א' מן ועלי זקן מאד (ב' כ"ב) מה שיוקדם לנבואתו, והב' היא נבואתו הראשונה מ והנער שמואל כל סימן ג' עד ויסקף ה' להראה וגו'.

## אגדה וקבלה.

מאת

ד"ר ע. גינציג.

האגדה והקבלה הנה שני עמודי תְּקוּף אשר הספרה התלמודית והרבנית נשענת עליהם. בנסות המאה הששית לערוב, טרם עוד נחתמה עבודת התלמוד בלמודיה, היו השטות האלה הנקודה התיכונה המשפעת שפע חיי הרוח על כל פזורי האומה ותפוצותיה ותטביע חותמה על העת ההיא, אשר תוצאותיה נראו בילדי רוחם של חכמי ספרד בתקופה הפורחת המליצה והמדעים, ממקור אחד, מארץ הגליל (נאלילעא), ערש ילדות אמונת הנוצרים, יצאו שתיהן אלה לקבץ את כל הרעיונות והדעות המפורים אל מרכז אחד, להעביר לפנינו את אשר הורו והגו בני עמנו בכל המקומות ובכל הזמנים לפני זה על דבר העולם והחיים, על דבר הישוב וההשכלה ועל כל עניני המחקר וההתבוננות בפלאי הטבע על פי סדר קבוע ושטה מסוימה, לעשות שלום בין דעות היהדות והגויי הפילוסופיה היונית ולחבר את התורה והחכמה, התושיה והמדע להיות האוהל אחד, כמאתים שנה אחרי החרבן, עוד טרם העתיקה היהדות את מושבה מארץ ישראל לבבל, החלו בני יהודה להתקרב אל הרומים והפרסים, להתבולל עמם בדרך ארץ ובמדעים ולחקות את מעשיהם. אמונת היהודים רכשה לה אז אמנם נפשות רבות בין גדולי רומא ותמצא לה מסלות בלב יחידי סגלה ובני עליה אשר בארץ ההיא, אך בכמה דברים, בארחות חייהם החברתיים שאינן נוגעות אל הדת והאמונה, למדו היהודים אל דרכי בני יון ורומא, נקראו בשמותם, נחלו דעותיהם ויעשו כהמתוקנים שבהם, להפיץ את רעיונותיהם ודעותיהם גם בקרב אחיהם ולהביא את יפיותו של יפת באהלי שם, כאשר עשו מלפנים גם באלכסנדריה של מצרים אחרי אשר המצרים הקדמונים ספו תמו מן בלהות ויהיו להם היונים לעינים בהליכות עולם וישובו בענינים מדיניים ובכל מיני מדעים המתהלכים בארץ. על פי רוח הזמן ההוא היתה שומה כי החלו חכמי עמנו לבאר את ספרי התורה והנביאים בדרך הרמוז והסוד, להלביש את הרעיון הנשקף מפשט הענין ולהעמיק חקר בסתרי הכונה המסתתרת לפעמים עמוק עמוק, להרחיבה, להגדילה ולפרשה כשמלה על רעיונות אחרים והמזן מעשים רבי עליליה בחיים, כמעשה היונים החדשים בעת ההיא בבואם לבאר את ספרי קדמוניהם, לברר וללבן את דבריהם ולהאיר עליהם נתיב.

לאט לאט התרחבה השטה הזאת ותהי לספרה מיוחדת, ספרת האגדה, אשר היתה יסוד מוסד לספרה היהודית שנבנתה עליה אחרי כן.

בימים ההם ובמקום ההוא הונח גם אבן הפנה למוסדות הספרה הנעלמה, ספרת הקבלה<sup>1</sup>. על ידי אגודת חכמים ומלומדים אחרים אשר לא השפיקו במסורת אבות ויתרוממו במעלות רוחם להתבונן אל סוד חקר שדי ודרכי הבריאה ויחתריו בכל עוז למצוא במקראי קודש המדברים מהתגלות כבוד ה' סמל ומליצה חידות, נבראה תורת המסתרים אשר שתה לה עד מהרה מסלות בלב רבים מבני הדור ההוא ותמשוך אבירים בכחה, חוקרים גדולים, אשר ערכם נודע למשגב בין היהודים וישיתו לה לזית חן והדרת קודש. לחוק פעולת דעותיה ולהרהיב את לקחה. הצייר, אשר עליו תסוב תורת המסתרים של התקופה ההיא, היא „ירידת המרכבה“, התומכת יתדותיה במרכבת כבוד ה' שראה יהוקאל הנביא ובידיעת צבאות שדי, שרפים וחיות ואופני הקדש, ואליה נספחה החקירה „מעשה בראשית“, ההשקפה במסתרי הבריאה, במה למטה ומה למעלה, בהתגלות כבוד אלהים אל בני אדם ובכחות-הבינים העומדים בין ה' ובין העולם<sup>2</sup>. בספרים מפליאים ובחבורים זרים אשר לא נודע מי אביהם ורק בגלל עתיקותם נתיחסו לגדולי חכמי התנאים: ר' עקיבא, ר' נחוניא בן הקנה ותלמידו ר' ישמעאל בן אלישע, נתבארו ונתגשמו אחרי כן הדעות והרעיונות האלה לכל אופניהם פרטיהם<sup>3</sup>. רוח החקירה והבדיקה אשר לבשה או את כל חכמי עמנו בהואילם לכאר את התורה בשפות המתהלכות בארצותיהם, הועילה הרבה להרהיב עד מהרה

<sup>1</sup> בדבריו פה על דבר הקבלה כונתי אל תורת המסתרים העתיקה של תקופת הגאונים אשר אחזו בה מחברי הספרים: אותיות דר' עקיבא, שיעור קומה, היכלות וספר היצירה ואשר ממנה לשטת הקבלה המאוחרת של מאת השלש-עשרה תוצאות. ראה ע"ד הענין הזה מאמרי „תורת מסתרי הקבלה“ ב„המגיד“ גליונות א'—ו"ב ש"ז.

<sup>2</sup> השטה הזאת מוצאה כנודע מתורת מחקר אלוה (טהעאזאפיע) האלכסנדרוני, אשר נוסדה בראשונה על ידי אריסטובלס, הסופר הראשון שהיה להיהודים ההילונים בהפילוסופיה הרתית, ונשלמה ונעשה לשטה מסוימה על ידי פילון האלכסנדרוני, לדעת פילון הנה „האלהים הוא רוח הכל“ ובכתיבת „בורא העולם“ הוא יוצא מחוג העצמות שלו ומתלבש ברוח החכמה, רוח החכמה הזה הנאצל מאת העתיק יומין הוא הכח האמצעי, אשר על ידו ברא אלהים תבל ומלואה, הארץ וכל אשר בה, הרעיון הזה ברא לכת היוודעים (גנאסטיקער) את דימוי גאם, כח נאצל מאור ד' כמעשה בראשית, הוא המאמר, הבורא והמנהיג, או שר העולם, או לוגוס, או ארכון, היא הספירה הראשונה: „כתר“ או „נקודה קדמאה“, הנקראת בשטת פילון גם אדם קדמון וישראל סבא, והוא הוא המכונה באגדות אותיות דר' עקיבא ובספר היכלות דר' ישמעאל בשם מטטרון, שהוא אצל המקובלים שר עולם היצירה.

<sup>3</sup> ממין הספרים האלה נקבו בשמות: פרקי דר' אליעזר, אותיות דר' עקיבא, מדרש כונן, ספר ריזאל, שיעור קומה, היכלות רבתי, היכלות זוטרתי, ספר יצירה, שר התורה וספר חנוך; מלבד אלה נודעו לנו עוד ספרים אחרים ממין ספרי הכשוף והקסמים כמו ספר הישר, אשר בלי כל תפונה אחד הוא עם הספר חרבא דמשה, ספר הרזים וספר שם בן נח, העוסקים כמעשי נסים ונפלאות, בהשבעות רוחין ושדוין ובכתיבת קמיעות ולחשים ומקומם יכירם בחלק הקבלה המעשית, אשר יצאה אחרי כן בעקבות הקבלה העיונית ובה ימלאו על פיהרוב הסודות את מקום הבינה וההגיון הישר ותפרוש מעטה כחה על כל הלכות.

את חוג השטה החדשה הזאת ולפלאם לה נתיב במערבי לבות בני ההמון, כי הרוח הזה צרר גם אותם בכנפיו ויגעו ויעמלו בכל כחם להקור כל סתום ולהוציא תעלומה אור על פי חידות נשגבות ורמוזים עמוקים. הן אמנם התאמצו גם רבים מחכמי התלמוד הראשונים, אשר התנגדו ללמודים האלה, להשיב את לב ההמון מכל למוד המעולה בצעיה הסוד והתעלומה באסרם אסר על נפשם לבלי חקות אחרי שרשי הדעות האלה בטרם בשלו כשרונות מחקרם ובטרם מלאו את כרסם בהלכות הש"ס ופסקיהם לבל ישלכו כרוחם ולא ינקשו בתגונם, אולם מצד אחר הרבו גם חכמים אחרים להאציל מרוח מחקרם על בני העם על ידי ספריהם והבוריהם השונים ממין הזה, אשר עד מהרה יצאו מרשות היחיד לרשות הרבים ויהיו לנחלת העם ולקנין הלאום כלה.

כה נולדו שתי השטות האלה אשר בראשונה לדבר אחד נתכנו ולמטרה אחת פניהן מיעדות: להפיץ אור יקרות על ערך חזיונות רבים בכתבי הקדש אשר כונתם איננה גלויה לכל איש בסקירה הראשונה ולמצוא את האמת הפנימית המסתתרת בחקר אלוה ובסוד בריאת העולם, לבוא עד נכבי מסתרי האמונה, להגיע אל גבול החקירה העליונה, להתבונן אל מה שאחר הטבע ולהטות קו על למודי המדות והמוסר, על ההגיונות הטהורים והמחקרים הנעלים המסתעפים מהלמודים השונים האלה, שתיהן אלה על עמוד אחד הטבעו ואגודתן על בסיס אחד נוסדה. שתיהן חוקרות אל כל תכלית, בשתיהן הרוח הוא העקר, שתיהן מושלות בהרגש וסומכות על ידיעה כהה בדמיון, שתיהן נובעות ממקור השתפכות נפש האומה והגיוני הלב, תחבשינה לנשברי לב ומשלמות נהומים לדכא ושפל רוח, תעוררנה רגשות טובים ועדינים בלב כל בן ישראל, רגשות תקוה נעימה ואמונה טהורה, רגשות נעלים ונשגבים.

הנה כן, האגדה והקבלה שתי אחיות הנה ורוח אחד לשתיהן. הן אמנם האגדה, בצורה אשר בה תופיע היום לעינינו בספרי התלמוד והמדרשים, קשורה היא בעצם וראשונה בזכרונות ימי קדם, שנות דור ודור, ובהוט של הן המשוך עליה תמשוך את לבנו בספורים נפלאים ותמונות נהמדות לקרב אל השכל המין המראות הנשגבים מעל לגבול בינת אנוש שהופיעו מראש מקדמי ארץ, אך לא נוכל לכהד כי חלק גדול ממנו יסודתו בתורת הרזים ובחקירת הנסתר על פי התכנית שקבעה לה השטה הזאת בימים ההם. הנה אחד ספרי הרזים הראשונים, "שעור קומה", המכיל הגשמות נסות ונוראות, נולד על ברכי האגדה ועל ידיה נודע לנו בפעם הראשונה טיבו וטבעו של הספר הזה, אשר היה ראש וראשון לשטה הזאת. גם נעלה הוא מעל כל ספק כי בעלי האגדה הראשונים עמדו בברית הקבלה ויעשו אתה הוזה, הגו והתבוננו בה ויתנו לה מהלכים במשנתם ובדרשותיהם ולפעמים בקשו וימצאו עור וסעד לרעותיה וחזוק להשערותיה התלויות בשערה, בהשתדלם להטות את הכתובים והמקראות אל מהלך השקפותיה ורעותיה הצרופות. בה נמצא באגדות דר' ישמעאל ור' עקיבא את הצורה המבהילה והמשמימה, היא צורת שיעור קומה, שנאמר באלפא ביתא דר' עקיבא: אמר ר' ישמעאל אני ועקיבא ערבים בדבר הזה שכך הוא

נדול כבודו אבל בשעור נבדו אין סוף זהו שנאמר ושכינת עזו נבנהו מרומים וכו' <sup>4</sup>, ואמר רבי ישמעאל סה לי מטטרון שר הפנים בשעה שעלה משה למרום צוה הקב"ה אותי ונתן לי משעור קומה שלו ע' אלף פרסאות וכו' <sup>5</sup>. מלבד זה נמצא בספרת התלמוד כר נרחב להכמת המסתרים ועל פי הגיוני המחקר ועל פי רוח הסוד והתעלומה אשר במקומות רבים מבין שורות ההגדה יצדירו נוכל לראות את הקשר והיחס, את הרתוק הנעלם המחבר את האגדה אל תורת הקבלה הקדומה.

אולם אם במהותן החיצונית שוות ודומות הן השמות האלה אחת לרעותה, הנה במהותן הפנימית שונות האהיות האלה אישה מאחותה ומלחמה להאחת בשניה מדור דור ובעלי ברית כל אחת ואחת שונאים ורודפים אלה את אלה עד חרמה בשם האלהים ולכבודו. בימים הראשונים, כל עוד היתה תורת החיים הזאת בראשית עלומה, כל עוד לא העמיקה חקר במעשה בראשית ובמסתרי הבריאה, היו שתי השמות האלה נאחות ומסובכות יחד וישפיעו זו לזו שפע רב, אך כמעט היתה הקבלה לשטה ערוכה ולספרה עומדת בפני עצמה, כמעט הרחיקו בעלי בריתה ללכת בדעותיהם ואמונת כההבינים במפעלות אלהים היתה להם לראש פנה, אז קמו בעלי התלמוד ויחתרו בכל כחם להשפיל את ערכה בעיני ההמוץ ולהגביל את קהל מעריציה, ואמנם הפצם הצליח בידם כי הועילו להסיר את לבות החרדים ואנשי המעשה מאחרי הלמודים האלה ולמסוך בקרבם רוח פחד ויראה לנגוע בהם <sup>6</sup>, בהטילם אימה על כל הנוגע בהחכמה הזאת כי גחלים הוא חותה על ראשו וכי צפוי הוא אלי מות על ידה <sup>7</sup>, ובהוכיחם לדעת כי הדעות וההשערות האלה לא נבראו על טהרת הקדש רק לקוחות הן מיסודי אמונת הנוצרים ועל כן חולין הן ולא יבואו בקהל לנו. כן יאמר למשל הריב"ש באחת מתשובותיו על המחזיקים בשטת "עשר הספירות": הנוצרים מאמיני השלוש והמקובלים מאמיני עשיריות, ואחריו החרה החזיק גם הרשב"א בתשובותיו (תשובה קפ"ש) באמרו: אם הנוצרים טוענים השלישיות אלו טוענים העשיריות <sup>8</sup>. אך המקובלים לא טמנו גם הם את ידם בצלחת

<sup>4</sup> מובא בפירושו של ר' הירץ טרוויס להתפלה "האדרת והאמונה" בשם המדרש אותיות דר' עקיבא.

<sup>5</sup> ילקוט ראובני בשם פרקי היכלות.

<sup>6</sup> תשובת רב האי גאון (בספר טעם זקנים לר' אליעזר אשכנזי צד 58—54): "וכמה ספרים מסורים אצלינו כתוב בהם כמה טהשמות ושמות מלאכים וצורת חותמו... והיו הזקנים ואנשי היראה כשרואין אותן הספרים מתפחדים מהם", ראה גם פירסט: תולדות הקראים חלק שני צד ח' הערה א'.

<sup>7</sup> על כן הזהירו חכמי"ל ואמרו: אין דורשין, הציץ ונפגע, הציץ ומת ועוד אזהרות רבות כמותן הנמצאות במקומות מפורסמים בספרי התלמוד והמדרש.

<sup>8</sup> גם המקובל הגדול רבי אברהם אבולפיה (החי במאה השלש עשרה) הרחיב לשונו על השטה הזאת והודה בפה מלא כי רעיון הספירות לקוח הוא מאמונת הנוצרים וכי זמורת זו הוא בכרם ספרתנו: כמו שהגוים אומרים הוא שלשה זה שלשה אחר כן מקצת בעלי הקבלה מאמינים ואומרים כי האלהות עשר ספירות



כי גם עליהם נחה רוח מלחמה ויצאו הוציץ לקראת הרבנים בעלי התלמוד ועומי נפשם להרפס, לנרפס ולהמיט עליהם ועל למודיהם גם יחד לענן וקלס מרבה להכיל. כה יכנו אבות הקבלה את המשנה בשם „קליפה“ או „שפחה“ וימלאו פיהם שחוק ולצון על סגנון שפת התלמוד ועל שטת כללי הגמרא כמו קושיא, קל וחומר, תיקון, ברייתא, הלכה ועוד<sup>9</sup>. גם מחבר „ספר הקנה“ שופך את כל חמתו על האגדה של „הקב“ מניח תפילין ויריק את חצי לעגו על האגדה „שלשה ספרים נפתחים“<sup>10</sup>, ובעקבותיו הלכו רבים וכן שלמים מבעלי ברית הקבלה בני דורו ויצאו למלחמה על בעלי התלמוד והמדרש המגשימים את האלהות בתוארים גופנים ומחפזים על ה' דברים אשר לא כן ויתאמצו להקים בנין שלם בתורת המסתרים ולהביא את הקבלה במערכת השטה והסדרים, להציגה כאויב מול ספרת התלמוד ולהרחיב את הגיא המבדיל בין שתי השטות האלה. בין המקובלים המאוחרים אשר נתנו דופי בהתלמוד וישימו בו תהלה הצטיין ביותר המקובל הנודע ר' אברהם אבולפיא מסרגוסה בהוציאו משפט חרוץ על המשנה כי היא „קבורת החוק והמשפט“ ובגורו אומר כי רק המקובל הוא קרוא אדם בעוד אשר התלמודיים, המה השוגים רק בתורת התלמוד לבד, הנם קופים אשר עליהם הננו מוכרחים לברך: ברוך משנה הבריות.

המלחמה העצומה הזאת להטה מסביב כאש מתלקחת ותעש את כל הארץ כמרקחה, ובאחרונה הנחילה את עשרת הנצחון להקבלה, והנצחון הזה התוה את הדרך והמטרה לימים הבאים. למודי הנסתר והקבלה, אשר עד אז פעלו את פעולתם כמו אופל, קמו ויתעודדו ויורכו עוז וכמו בחבלי הקסם משכנו אחריהם את כל הכמי הדור ההוא לבוא בביתם. מיום ליום נוספו כחות הדישים ויעמלו לחזק ולבצר את הנצחון הזה, אשר ממנו יתד ממנו פנה לעתידות הרוח ותהלוכות החקר וההגיון, כי הרוח אשר לא עצר עד היום כח להתבונן בעצם המסתתר ובכבשונו של עולם בינה הפשית, התאמץ עתה לפלס לו בערפלי הנסתר דרך וברזי עולם נתיבה על ימי למודי הקבלה והסודות.

עקבות המלחמה ההיא נודעו בתוך המשנה, כמו כן בשני התלמודים, ושם גם עקבות הנצחון בצדם, כי למרות התנגדות שני הצדדים האלה ופלגות דעותיהם לא ינכרו אותות הרושם וההשפעה אשר נחה אז על בעלי התלמוד משטת הקבלה ולמודיה.

כל היודע פרק בחכמת הקבלה הקדומה ימצא הדמיון השלם וההשתוות הגמורה שבין המקובלים הראשונים ובין בעלי התלמוד, אשר עשו תורתם אומנתם, בנמוסי חייהם ובמדות דרך ארץ, בצניעות ותיקון, בחסידות אנשי מעשה, במנהגיהם בבית ובחוק, בשמירת טהרת דבורם, בזוירתם מכל נדר ושבועה, בהתרחקם מגאה וגאון ומתאות

והעשרה הם אחד. ראה ספר „מנחם הכבלי“ להר"ר ש. רובין צד 50 וספר „יסוד הספירות“ להנ"ל צד 24.

<sup>9</sup> רובין כספרו „הידענטום אונד קאכבאלא“ צד 13.

<sup>10</sup> שם צד 40 וצד 74.

המותרות, בשקידתם להתגבר על רוחם, לכבוש את יצרם, להכניע את החומר ולסגף את הגוף, להיות רצוי לכל אדם וענו כמשה, וכיוצא בהרבה דעות ואמונות כאלה וכאלה, גם אם נהפוש ונחקר בהרבה משפטי התלמוד, הנראים בהשקפה ראשונה תמוהים ונפלאים מאד, נמצאם אחד לאחד מכוונים ומתאימים אל דעות הקבלה אשר מהן השפעו. לזוגמא ידענו כי הענין פריה ורביה היה גדול ונכבד מאד אצל המקובלים הראשונים והמצוה הזאת היתה חשובה ויקרה בעיניהם יותר מכל המצות, כאשר היתה קדושה גם אצל הפרסים אשר העריצו והקדישו בדתם כל מיני הזווג בכל מערכות הטבע, עד שנקרא אצלם הנישואין עבודת קודש לאלהים אור מוצד<sup>(1)</sup>, ואשר מהם קבלוה המקובלים בעלי סודות שהיו הוגידיעות מרכבות מאמונות הפרסים והיוונים והשתדלו להשריש את הדעה הזאת בלב אחיהם בנתנם לה ערך מסתרי נעלה, תכלית קדושה ומטרה נשגבה מאד. על כן יאמרו המקובלים: „כל המזלזל במצות פריה ורביה עושה פגם בספירות עליונות ומחריב עולמות“ (זהר לפרשת בראשית ועוד בכמה מקומות) והרימו את סוד הנישואין למעלת „ספירה“ ואת כה התאוה והמשגל ל„התגלות שכינת האלהות השוכנת בקרב האדם“, ואין ספק שזה הוא מקור כל החומרות שהכבירו חכמינו על מצות פריה ורביה ואמרו: מי שאין לו אשה כאלו שופך דמים... מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו ממעט את הדמות (יבמות ס"ג) ונזרו אומר: מת בלא בנים אין לו חלק לעולם הבא (שם), ועל כן היו הנישואין אה"כ גם בעמנו כעין עבודת אלהים שהתעסקו בה גם ביום צום הכפורים שבו בנות ישראל היו יוצאות וחולות בכרמים ואומרות בחור שא נא עיניך בבתולה וכו' (תענית כ"א<sup>18</sup>). אך גם את האמונה במציאות המלאכים למיניהם בתור כחות נבדלים ועצמים נפרדים ובתור שותפים להקב"ה במעשה בראשית ובהנהגת העולם, האמונה בשדים ומויקים עם כל צבא הרוחות הרעות, האמונה בהשארית הנפש, בביאת המשיח ובאחרית ימי העולם, אמונת הכשוף, השפעת צבא השמים וכסיליהם ופתרון החלומות, חכמת צרופי האותיות, מרכבת השמות ומערכת סודם, הדעה מגלגולי הנפשות ועברן מגוף לגוף, כל אלה קבלו חכמי התלמוד בראשונה מאת המקובלים אשר גם הם מצדם הוסיפו עליהם המון חקירות והשערות וידרשו עליהם תלי תלים של הלכות הנפורות לרוב בספרי התלמוד והמדרש.

קשה הוא מאד לתאר בשרד נאמן תמונה נכונה וברורה מהקרבה והיחש שהיה להאגדה עם הקבלה, לקרוע את המסך המבדיל בין שני המחקרים האלה, להראות עד כמה היתה האחת נר לרגלי השקפות השניה, איך הובאו הדעות השונות בחוברת ומתי נקבצו לנקבציהן, כי יש אשר שתיהן משפע אחד ינקו וממקור אחד יחלכו, אך בכל זאת במקומות רבים לא תכחיש האגדה את מוצאה, את הצור אשר ממנו הוצבה, וכל עין רואה תעיד כי על עמודי הקבלה בנתה ביתה, מידה לה קרנים ומשם הביין עוזה.

<sup>(1)</sup> את הענין הזה ברר הר"ר רובין בספרו „קאכבאלא אונר אנארא“, ויין 1895.

<sup>(2)</sup> רובין שם צד 7.

לא יפלא היא כי קרבת שתי השטות האלה והתחברותן פעלה פעולה גדולה על תופשי התורה בימים ההם, לפרוץ את החומה המקפת את למודי התלמוד המוגבל רק בדברים המקובלים ומסורים מדור לדור ולתת את ידם לכל חוקר והוגה דעות הבא אחריהם לאצול גם מרוחו עליהם ולכרוא תורה חדשה לעמו. באחרית המאה השתים עשרה נולדה בארץ צרפת הדרומית הקבלה החדשה השונה מתורת הרזים העתיקה שנוי רב, רבי אברהם ב"ר דוד, הראשון אשר פתח את מערכת המלחמה נגד הרמב"ם, וביחוד בנו ר' יצחק העזר, היו ראשי מיסדי תורת הקבלה החדשה. האחרון הרחיב את שטת "הספירות" כפי שבאה בראשונה בספר "היצירה" ויפץ את הדעה מגלגולי הנפשות ויבאר סוד בריאת העולם וסדר הנהגתו על פי מספרים ואותיות. על ידי שני תלמידיו ר' עזרא ור' עזריאל, אשר בראשונה נחשבו שניהם לאיש אחד, נפוצה הקבלה חיש מהר על פני כל ארץ ספרד. מעיר גירונזי, מקום מולדת שניהם, עברה התורה החדשה בזמן קצר דרך כל ארץ ספרד עד אשר באה לעיר טולידה, עיר המלאה אז חכמים וסופרים, וגם שם הרתיחה את הלכות ותקף את כל הרוחות שבי בקסם מחקרה. על ידי ההתחברות בין החסידות והקבלה במאה השלש עשרה הוסיפה תורת המסתרים להכות שרשים על אדמת ישראל ולפרושי את כנפי ממשלתה על כל תפוצות הגולה. ר' יהודה החסיד בעל "ספר חסידים" ברעננשפורג ותלמידו ר' אלעזר ב"ר יהודה בעל ה"רוקח" בווארמס סללו מסלה חדשה לסתרי תורת האלהות השונה שנוי גדול מן הדרך אשר אחזה בה הקבלה בארץ ספרד, ואשר עד מהרה רחבה ונסבה בכל ארץ אשכנז ותוסיף אומץ על ידי תלמידיהם הבאים אחריהם. כה התפשטה והתרחבה אפוא לאט לאט חכמת המסתרים, כל פעם בצורה אחרת, גם בין הרבנים מעריצי התלמוד אשר בדורות הבאים והיו גם הם למקובלים ובעלי סודות ועל ברכיהם נולדה אחרי כן עוד הקבלה הצעירה במאה השש עשרה בעיר צפת. ראשי אבות השטה היותר חדשה הזאת היו: ר' משה קורדוורי, ר' שלמה אלקבץ, ר' יוסף קארו, ר' משה גלאנטי ובניו, ר' משה אלישיך, ר' יצחק לוריא ור' חיים וויטאל, כלם תופשי תורה ומורי דת ודין, אשר מהם נסו מקצתם להביא את רוי הקבלה ולמודיה גם לתוך ההלכה והתפלות. מיום ההוא התרועעה החכמה הזאת יותר ויותר אל דרישת התלמוד וסרה קנאת אשה מרעותה, הקבלה לא תצור עוד את בעלי האגדה והמה לא ישנאו עוד את הקבלה בלבם והיה שלום נצה ושלוח עולם ביניהם כחיום הזה.

## שני פשטים בדברי מדרש.

.א

### הן דמלכא שלמה.

כאשר בדקתי כל דברי ר' עזריה לבררם ולהביאם בתוך החלק השלישי לספרי על „אגדת אמוראי ארץ ישראל“ בא לידי המאמר המפליא אשר נקרא שמו עליו בפסיקתא רבתי פ' כ"א דף ק"ג ע"ב דפוס ווינא (ש' תכ"ו) והוא נלוח אל מאמר אחר וזה לשונם: „ורבנין אמרו ידרו שנונים על העולם להחריבו אמר רבי עזריא הן דמלכא שלמה“. ומה שנאמר פה בשם רבנין נמצא במקום אחר בשם ר' אלעזר בן פדת שדורש מלת שנואן (תהלים ס"ה י"ה) מלשון שנון. עיין פסיקתא דר' כהנא דף ק"ה ע"א: „א"ר אלעזר בן פדת וכולם — ר"ל המלאכים שידרו עם הקב"ה על הר סיני — ידרו שנונים לכלות את שונאיהן של ישראל שאלו לא קבלו את התורה היו מכלים אותן, ובתחומא אשר יצא לאור ע"י הר"ש בוכר פרי' יתרו סימן י"ד נמצא המאמר כלו כמו בפסיקתא דר"כ רק במקום „שנונים“ יש שם „בהרבות שנונים“ והוא הנכון (על לשון הכתוב שנונו כחרב לשונם) ובמדרש שוחר טוב על מומור ס"ח סימן י' נמצא המאמר בדרך קצרה „וכלם ידרו שנונים לכלות את העולם אם לא יקבלו ישראל את התורה, ומהלשון הקצרה הזאת נקצר המאמר עוד יותר ויצאה צורתו כאשר הוא לפנינו בפסיקתא רבתי, ונפל בו שנוי קצת כי המקצר לא הבין מלת „העולם“ ולא ידע כי ענינו כאן כלל ישראל ולכלות את שונאיהן של ישראל — ר"ל את ישראל — ידרו המלאכים, ולפי זה בחשבו כי מלת העולם נאמרה כפשוטה אמר „להחריבו“ במקום „לכלות“. ועתה מה ענין דברי ר' עזריה הנלוים אל דברי ר' אלעזר? אבל דברי המפרשים לפסיקתא רבתי וגם דברי המפרש האחרון היוצא בעקבותם תמוהים גם הם כדברי המאמר אשר הם יגיעים לפרשו ואיני רוצה להציגם הנה כי הלא ימצאם המעיין בפירושי דר' מאיר איש שלום אשר בדפוס ווינא. יסוד הפרושים נבנה על הסברא שר' עזריה על שלמה המלך מדבר, אך יסוד רעוע הוא והבונים עליו לא מצאו טעם למאמרנו ולא מצאו לו קשר עם המאמר אשר נלוח אליו. ולפי האמת אין פה זכר שלמה המלך כי במקום „שלמה“ צריך לכתוב „שלמא“ והיא מלה ארמית ר"ל שלום, וביאור המאמר כך הוא: ר' עזריה בא לחלוק על דברי ר' אלעזר בן פדת ואומר „במקום המלך יש שלום“ („הן“ הוא כמו אהן ומלת הענין מורה על המקום) כלומר המלאכים אשר ידרו עם הקב"ה על הר סיני לא באו לכלות את ישראל, כי באשר המלך שם בעצמו ובכבודו מפליא שלו הבאה עמו לא למלחמה באו, כי אם לשלום. וכלי ספק המאמר הזה „הן דמלכא שלמא“ היה משל שגור כפי אנשי דורו של ר' עזריה ונלקח ממה שראו ממנהגי מלכי רומי. ודומה המשל הזה בסגנונו למשל אחר אשר נמצא בין מאמרי ר' אבין והוא בן דורו של ר' עזריה וזה לשונו: „הן דמלכא שרי טימיקון“ כלומר מקום שהמלך שוכן בו הוא מיוחד לו ורק למלך משפט הקנין עליו (עי' פסיקתא דר' כהנא דף ז' ע"ב, ומלת טימיקון היא *ταμιχικόν* עיין מה שכתב הח' פירסט בספר המלים שלו הנקרא גלאססאריזם דף 121). ומי לא יראה ששני המשלים דומים זה לזה וממקור אחד יצאו. ויש לי ראיה ברורה על היות זה פירושי דברי ר' עזריה, כי במקומות הנזכרים למעלה והם

פסיקתא דר"כ ומדרש תנחומא ושחר טוב אחר דברי ר' אלעזר בן פדת שדרש שנאן מלשון שנון תחת מאמר ר' אלעזר נמצא מאמר ר' לוי וזה לשונו: „אלא שראו פני הקב"ה ומי שרואה פני המלך אינו מת שנאמר באור פני מלך חיים" (כן בפסיקתא דר"כ ובתנחומא אלא שראו פני שכניה ומי שרואה פני שכניה אינו מת, ובש"ש יש „הקדוש ברוך הוא" תחת שכניה). והנה גם ר' לוי בא לחלוק על דברי ר' אלעזר ולומר שהמלאכים לא ירדו לכלות את ישראל כי במעמד הר סיני לא היו לישראל לפחד פחד מות כי זכו לראות פני השכינה.

והנה מוזכר עוד משל שלישי המתחיל במלת „הן" והוא הנמצא במדרש ויקרא רבה בראש פרשה ד' וזה לשונו: הן די תלא מרי וייניה כולבא רעיא תלא קולתיה. ובתלמוד בבלי בבא מציעא דף פ"ד ע"ב וסנהדרין דף ק"ג ע"א הביאו המשל הזה אך תחת מלת „הן" יש שם „באתר" או „באתרא" כי בלשון הבבלי לא נהגו להשתמש במלת הן (ועיין מה שכתבתי על המשל הזה מה"ע מאנאטסטרופט לשנת 1876 דף 238).

ב.

### גור טב אנא.

עוד נמצא בין דברי ר' עזריה מאמר אחד קצר בלשון ארמי הקשה להבין והוא נמצא במדרש חוית על שיר השירים פר' ה' פסוק ג' וזה לשונו: „אמר ר' עזריה אמר הקב"ה גור טב אנא, אתון אמרין ומעי המו עלי גם אני אמרתי מעי מעי אוחילה". מלת „גור" לא ידעתי מה היא וגם אינני יודע אך הבינוה המפרשים כי לא העירו עליה מאומה. והנה נמצא מאמר ר' עזריה זה בשני לשון גם במדרש דברים רבה פרשה ב' סימן כ"ד ושם נאמר: „א"ר עזריה אמר לו הקב"ה לירמיהו לך אמור להם לישראל חייכם אני כופר בכס אתם אמרתם לי בסיני ומעי המו עליו אף אני כך אומר לכם מנין שנאמר הבן יקר לי אפרים וגו' [על כן המו מעי לון], ולפי המפרשים במקום אני כופר בכס צריך לומר איני כופר בכס והוא מלשון הכופר במלוה כלומר איני כופר במה שקבלתי מכס אבל אני פורע לכם מה שנתתם לי, אתם אמרתם בתאות נפשכם אלי ומעי המו עליו גם אני אומר כנגדכם על כן המו מעי לו (ובמדרש חוית נתחלף הפסוק אשר בירמיה ל"א י"ט בחברו שם ד' י"ט). והנה במקום „איני כופר בכס" יש במדרש חוית „גור טב אנא" ומעם זה כמעט זה, ואולם מה היא הוראת מלת „גור"? לפי דעתי אין לה פה הוראה כלל, אך צריך להגיה ולשום גוי במקום גור ואת תקוני זה תמכתי במאמר אחר אשר נמצא בו שרש גוי והוא בפסיקתא דר"כ דף כ"ד ע"ב (וכן במדרש תנחומא פר' כי תצא סימן ו') וזה לשונו: הוה והירין למיגוי לטבא טבותיה ולמיגוי לבישא בישותיה. ושעמו בלשון הקדש: הוה והורים לשלם (או לפרוע) לטוב את טובתו ולשלם לרע את רעתו. ובפסיקתא רבתי פר' י"ב דף מ"ז ע"ב נמצא המאמר בלשון הקדש: הוה וזורים לפרוע לטוב טובתו ולרע רעתו. גם במסכת סופרים פרק י"ד הל' ד' יש בלשון הזה: „למגוא (צ"ל למגוא) לטב טבותיה ולביש בישותיה". ועל פי המאמר הזה נאמר כי „גור טב אנא" הוא כאלו אמר פורע טוב אני, כלומר אני פורע את הטוב שאני חייב לפרוע, ואחר שבאנו לכאן איננו רחוק לומר כי בדברים רבה מלות אני כופר בכס נכתבו בטעות סופר תחת אני פורע לכם ופורע הוא גוי.

בנימין זאב באכער.

Prof. W. Bacher.

בדפוס אדר התרנ"ח.

# דברי יפת באהלי שם.

מאת

דוד מארגנאלין.

דְּבָרִים אֲחָדִים.

(במקום הקדמה).

חסרון העתקת שירי־הגבורים איליאדה ואדיסיה להומירוס, הוא חסרון מורגש מאד בספרתנו העברית. שני השירים האדירים האלה, שהם ראשית השירה היונית העתיקה, היו ליסוד מוסד ולראש פנה לכל ספרות אירופה, ואשר על כן כמעט בספרת כל עם ועם נמצאות העתקות שירי־המופת הנ"ל לעשרות, מעשה ידי משוררים בעלי כשרון ולב־מתנה. על ברכי ההעתקות ההן נולדו גם בכל השפות, המתחלכות בארצות הנאורות, ספרי מחקר ובקרת למרבה, הבאים לבאר ולפרש שירי העלילה של הומירוס, והתולים בהם תלי תלים של פלפולים והלכות על כל קוץ וקוץ, ומנין כל הבאורים ודקדוקי־הסופרים במקצוע זה עולה עד כדי יצירת ספרה מיוחדת של חקרי קדמוניות היונים. השפעת השירים איליאדה ואדיסיה, אשר לפי השערת גדול ההוקרים, הגם עתיקי ימים כתהלות דוד בן ישי, היתה עצומה וגדולה מאד על כל בני הדורות הראשונים. בשכבר הימים, במשול המחוקק ליקורגוס על שפרטא, נעשה לחוב על כל בני־הנעורים, ילידי הארץ ההיא, לשנן בעל פה את דברי השיר אשר שר הומירוס שתום־העין, לבעבור יהיו שגורים על שפתם תמיד. בעיני היונים הקדמונים נחשבו שירי הומירוס על פי חזן ערכם ויקר תפארתם ושיא גאונם לכתבי קדש, ועל פני כל העם נכבדו כספרי אורים ותומים. גם אחרי כן, בימי הבינים, לא הדלו פעמותיו הנאדרות והמפוארות לפעם במחנה הסופרים, ולהראות פעלתו על כל ההוגים בהנה, ורוחן נסכה על כל תבואת הספרה של העת ההיא. ואף עד היום, בעת חית, עומדות זמירות הומירוס הנעלות לנג גוים למשל עמים ולמופת לרבים, ותלמודן נוהג ברוב ארצות אירופה בבתי הספר הבינוניים. כי אף אמנם שני השירים איליאדה ואדיסיה, הנה הגם לא רק שירי־מומור ודברי־פזטים שאינם לא מעלין ולא מורידין, כי אם, כמו שקרא להם בצדק אחד המבקרים ההלניסטים, „עניקי־לופדיה שלמה של העת העתיקה“. בה נחזה כמו במערכת מסודרת את כל מחנה אלילי יון השונים בתהלוכותיהם על פני הארץ מתחת ותהבלותיהם ועשתנותיהם בשמים ממעל; אחריהם עולה קהד טפוס־יאנשים גדול, הם הגבורים אנשי המלחמה, הנפילים בני האלהים, וגם בני איש פשוטים, עם כל צבא עלילותיהם, ארחהם ורבעם בין אדם לחברו ואופני הליכותיהם על מרומי שדה־קטל ובחיי המשפחה פנימה. כפעם בפעם נפגש במהלך ספורי הומירוס

גם מהוות הטבע וציורים דקים, לוקחי לבבות, תמונות ודמויות מעשה ידי אמן, אשר ירהיבו עינינו וישובבו נפשנו בחוש החן המשוך על פני כלם, בנעם המליצה וביפי הפיוט, האצור בקרבם. שפת השירים בעצמה עשירה וכנירה במאד, ומלאה לה על כל שעל ניבים נאווים ונאומים נעימים, תארים וכנויים המציירים את הענין מכמה צדדים כאחד, נוסף על משקלם המצלצל כפעמון, משקל הקקסמטר הנחמד ומאד נעלה. רק בספרתנו, השרידה היחידה, לא נברו אותותיהם של שירי הומירוס הקלאסיקים ופעלם לא נראה על סופרינו ומשוררינו, כי חסר לנו תרגום השירים הנזכרים מכל כל, אי לזאת בהפצנו למנות את החסרון הזה במעט, נסינו להריק אל שפת עבר פרק אחד אחו משיור איליאדה להומירוס, פרק קטן-הכמות ורב האיכות, בתור עלים לתרופה, והננו מציעים אותם בזה לפני הקורא בשם אשר בחרנו לנו: „דברי יפת באהלי שם“ לקיים מה שנאמר: „ויפיתו של יפת יהא באהלי שם“ (מגלה ט'). מבלי יכלת לשמור בעברית את המשקל היווני ההקסמטר, אחרי אשר בשפתנו אין לנו הברות קצרות וארכות ולא הריתמוס הערב אשר ללשונות יפת הקדמוניות, נאלצנו לעשות רק כמתכנת ההקסמטר, ובתרגומנו הנוכחי יסדנו על כן את השיר על י"ז תנועות, והמלה הקיצוטה, המבריחה את החרו, נגנתה מלעיל, כמו בעצם החיוון היוני, וליהד שמות העצם, שמות האלילים והגבורים הנמצאים בשיר, נתנו להם פנים עבריות, כמה שנוגע להעתק (טראנסקריפטיון) מלשון יון, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

המעתיק.

קויב, הרנ"ז.

## הַקָּטָר וְאַנְדְרִמָּעָה.

(משירי-הגבורים איליאדה להומרוס, פֶּרֶק שְׁשִׁי.)

שָׁמָּה עַל יַד שְׁעָרֵי סְקִיָּה \* הַתִּנְאֻכָה הַנְּבִרָת; אַחֲרֵיהֶם  
אַחַת הַשְּׂפָחוֹת נִשְׂאָה אֶת בָּנָם (אֲשֶׁר לֹא יָדַע לִקְרֹא עֲדָנָה  
אֲב וְאִם) — פָּרִי בָטָנִים הַתְּחִיד, הַנִּפְסָה בַסֶּהר; הַקָּטָר  
קָרָא לוֹ סַקְמִנְדְרוֹיוֹס; אוֹלֶם בְּנֵי הָעִיר מְרִוּה בְנוּהוּ  
בְשֵׁם אֶסְתִּיאנֶכְס, לֵאמֹר: רַק הַקָּטָר הָיָה מַחֲסֵה לְמִרְוָה.  
בַּצְּחוֹק שְׂפָתוֹם הִבִּיט הָאֲב דוֹמֵם עַל בְּנוֹ הַיָּלֵד.  
אֶצְלוֹ עָמְדָה אַנְדְרִמָּעָה רַעֲוִתוֹ, יוֹרְדַת בַּכִּי,  
וְתַחֲבֵק לוֹ וְתִדְבֵר אֵלָיו אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:  
אִישֶׁר־חַיִל רַב־פְּעָלִים! אִמְעַן לְבָבְךָ יִשְׁחַתְּךָ, אֲנִיָּה!  
עֵינֶיךָ לֹא תַחֲזִים עַל בְּנֶיךָ יַחֲוֹדֶךָ וְעַל אִמּוֹ הַעֲנִיָּה.  
מִהָר אֲשִׁב אֶלְמָנָה אֲמַלְלָה! וּמֵאִישֵׁי עוֹוִבָה, הַקָּטָר,  
טוֹב לִי לְרִדַּת לְבָאֵר שִׁחַת! נַחֵם מַעֲנֵי יִסְתָּה.  
אִם יָד הַגּוֹרֵל הָאֲבִיבִירִי תַהֲרֶה בְּךָ לְקַחְתֶּךָ מִמֶּנִּי!  
חֲלָקִי בַחַיִּים רַק צָרָה נִיגֹן! אִין לִי אֲב מוֹרַח־דָּרֶךְ,  
אִין לִי אִם רַחֲמֵנִי! אֶת אָבִי הַשֹּׁב הַרְגוּ בְיַד רֵצַח  
אֲכִילוֹם גְּבוּר־הַמְלָחְמָה, כּוֹ בְיוֹם אֲשֶׁר הָרַם חֶרֶם.  
אֶת בֵּית גּוֹיִיר־קוֹלִיקָה, <sup>(א)</sup> הִיא תִבִּי גְבַחַת־הַשְּׁעָר,  
בַּעֲצָמוֹ רֵצַח נָפֵשׁ הַתִּיּוֹן, אֵד לֹא הִרְדִּיב עוֹ בְּנַפְשׁוֹ  
לְפָשׁוּט מִמֶּנּוּ אֶת נֶשְׁקוֹ: כִּי חַת מִפְּנֵי עֲנֹשׁ גְּבוּהָ.  
נִתַּן עֲצָמוֹת הַשֹּׁב עִם בְּלִי מַלְחָמָתוֹ הַבְּבָדִים וְחַד  
לְמַאֲכַל־תֹּאשׁוּ, וְנֵעַשׂ עַל קַבְרוֹ גַּל אֲדָמָה לְמַצָּבַת.  
וּסְבִיבוֹת זֶה הַגַּל הַנִּמְפֹּזֹת <sup>(ב)</sup>, בְּנוֹת זֶה <sup>(ג)</sup>, עֲרֻמוֹגִים נָטְעוּ.  
אֲחִי הַמְּסַלְאִים בְּפֹו! שְׂבַעֲנָה נִשְׂאָרְתֶם בְּבֵית!  
בְּלָתֶם וּבְיוֹם אֶחָד לְאַרְצָן אֲבִדוֹן הַעֲתִיקוֹ שְׂבַת,  
בְּלָם הַרְגוּ בְּאֲבִירוֹת־חֲמָה אֲכִילוֹם <sup>(ד)</sup> קַל־הַרְגָלוֹם,  
בְּרַעֲוֹתֶם עֲדֵרֵי שְׁוֹרִים אֲבוּסִים וּבָשִׁבִים לְבָנוֹת הַצָּמָה.  
גַּם אֶת אִמִּי הַמוֹלָבַת בַּעֲמֻקֵי הַהָר פִּלַּק בְּרִבְבֵי־שְׁעָר,  
סָחַב בְּשִׁכְנוֹת־חֶרֶב אֶל מַחְגָּרוֹ עִם שְׂאֵר הַמְּלָחוֹת.  
אַחֲרֵיהֶן גַּמֵּן לָהּ חֲפָשֶׁת בְּעַד בְּפֹר רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנָה.



אף ארתמית ו' רובת־קשת, באמי פגעה גם בית הזריה!  
 הקטור, כך כל מעניי, אתה עמה לי אב ואם נאהבת,  
 אתה אחי הנחיה אתה אישי תיקר גם יחד!  
 המלנא איפוא עלי, והשאר פה על המצפה אתנו,  
 אל תעשה את בנד יתום, את אשתך אלמנה בל תעש!  
 תילינו הצב אצל עין־התאנה: בי משם על־יתר  
 נקל להצטר להתפרץ העירה ולעלות על הכצר;  
 שלש פעמים קרבו אל המקום ההוא ולהפיץ קרת  
 סערו הנבזרים אשר בארץ, המה! האחים אינם<sup>ו</sup>  
 האדירים, איךמיניום<sup>ח</sup> הנודע למשגב בשעה,  
 שני בני אטרים<sup>ט</sup> גם המדידי<sup>י</sup> אמיץ־לב גבור־חיל,  
 אינזאת, בי גלה להם דבר זה ידעוני מחכם אחד  
 או את עצמם דחה לבם ברום בביר נכואתו שמה.  
 הקטור, המכריח בקובעו, השיב לה בדרים האלה:  
 "מכל זה גם נפשי וגה בנפשה, אפס בי בלמה נצחת  
 לי לפני כל טרוני ולפני כל טרונית ארבת־הבנה,  
 אם ברא ורד הלבב פה אותר ולא אצא למלחמת.  
 לבי לא יתני לעשות בדרך חיה: אני למדתי  
 להיות תמיד עשוי לכלי חת ולהלחם בחמת־כח  
 ראשון בין הטרונים ולקנות לי ולאבי שם־תפארת.  
 אדע נאמנה מראש אשורה בלב ובמששבה פנימה:  
 יבוא יום, ותהרס עיר הקדש טרוני, עמה יחד  
 ירד שאולה פריאמוס<sup>יא</sup> וגם עם פריאמוס מחזיק הרמה.  
 אף לא כה תדבאינה רוחי הצרות הבאות על טרוני,  
 על אדוני אבי פריאמוס, על אמי הנקנה הקכה  
 על אחי הנקרים, בחורים רבים וטובים אנשי־חיל,  
 אשר יפלו חלל אל־נכון מתגרת־נד אויבינו בנפש,  
 בצרת נפשך את; איככה הארניבי<sup>יב</sup> לבושת־הנחשת  
 ישבך שבי, יורדת בבכי ויגזל חפשך ברצח,  
 ובשכנית־חרב בארנת תטוי מטנה לנבירה,  
 תשאבי מים ממענות מפוס או היפעררה,  
 בתלונה מרה בקרב; אף יאכף עליך האנס!  
 אותה יורדת בבכי, וראה הרואה שמה ויאמר:

הנה זאת היא אשת הקטור, אשר עלה בגברת־עוהו  
על כל המרונים רוכבי־הסוס, עת סביב איליון לחמו.  
בכה יאמר, ובגפ־שד או תעור תונה חדשה! תזכרי  
את בעלך הנגזר, אשר עודו בחיים הגין עליך  
מעבדות; אך טוב לי לגזע ולהכסות בעפר קבר  
מאשר אראה בשבית, וקול תלונותיך אשמעה!  
אחר הדברים האלה לחבק את בנו התעורר הקטור,  
אך העולל נפל בצעקה אל שדי מיניקתו, לזבשת  
שנים, כי נבעת מפני מראה אביהו, המורה פחד,  
ונכחל מפני כרס נחשתו ומפני כרפלתו הפרועה פרע,  
אשר מעל רום הכובע ברעמת הסוס התנועעה נוע,  
צחוק קל עבר על שפתי אביו ואמו הגברת.  
את בובעו מעל ראשו חיש הסיר הקטור בך־שמים,  
נגים אותו, הנוצץ בעין החשמלה, על הארץ,  
נקה על אורעותיו את בנו הנקיר וישקוהו  
ונחמקהו וירימהו על ויתפלל בכה ברנש  
אל וזו — אל האדיר ואל האלהים החיים לנצח:  
"וזה והאלהים בני־אל־מות! יהי רצון מלפניכם,  
כי בני זה הנחמד יהיה כמוני נודע לשם בשעה,  
כמוני גבור־חיל ומלכותו מאד תבון בטרונה,  
עליו יאמרו באחרית הימים: יפה כח הנן מבח  
האב! עת ביד רמה ישוב מן המלחמה עמוס שלל־חרב,  
לקום מיד ערהו וישמח לב וילדתו סלה!"  
בגלותו לדבר אל ידי בעתו העדינה הגים  
את בנו הנקיר לו, והאם אמצה אל לבו את הנער,  
בזרעות אהבה ובצחוק שעשועים מהול בדמעות־עין,  
לב אישה הנגזר נהפך בקרבו למראה עיניהו,  
ונחמקה ויתרפק באהבים עליה וכה לה הביע:  
"תמתי! אל נא בניגון מרבה להביל את גפ־שד תדאיבי,  
למרות מזלי כל איש לא ישלחי לממלכת אא־דם"  
אך ממנת בוסו, אדמה, לא גמלט אף אחד ולוד־אשת,  
גם איש חיל גם רך הלבב, בצאתו לראות חיים מבטן.  
שוכי נא הביתה, יונתי! צפי לך בליכות ביתה.

שִׁלְחֵי יְדֹוֹךְ לַמַּטְנֶה וְאַרְגִּי ; פִּקְדֵי עַל שְׂפָחוֹתֶיךָ.  
 לַעֲשׂוֹת אֶת מְלֶאכֶתְךָ וְהַמְלַחְמָה עַל הַגְּבָרִים מְטֹלָה  
 וּבִיטָר עַוְעוּלִי מִכָּל יְלִידֵי אֵילֹוֹן עִיר הַקִּדְשׁ.  
 כִּכְלוֹתוּ אֶת דְּבָרָיו הַרִים הַקָּטָר הַמִּתְנוּסִם בַּתְּפֹאֶרֶת  
 שְׂרִינֹו אֶת כּוֹבְעוֹ וְכָל חֲרָעְמָה מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ  
 וְאַנְדְרָמֶעְכָּה הִלְכָה חֲרָשׁ לְבֵיתָהּ בְּהַבִּיטָה כַּפַּעַם כַּפַּעַם  
 אֲחֶרֶיךָ וּבְהוֹרִידָה דְמָעוֹת בְּנַחֲלָה מִהַר הַגִּנְעָה  
 אֶל בֵּית־הַבִּירָה בֵּית הַקָּטָר מִרְעִיץ אֲוִיבֹו שֵׁם מַצָּאָה  
 שְׂפָחוֹת רַבּוֹת יַחַדוּ נִקְהָלוֹת וְלִבְכִי מִלֵּן הָעֵרְהָה  
 עַל יָדֶן הַקָּטָר בְּבֵיתוֹ נִסְפַד בְּתַיִם תִּתָּו עוֹדְנִי  
 כִּי דַמִּי כַּנְּשָׁן הוּא לֹא יָשׁוּב לְבֵיתוֹ מִשְׂדֵי לֶחֶם וְקֶרֶן  
 וְלֹא יִנְקָה מִיְדֵי הַדְּנָאִים (י) וְעִבְרָתְם כִּי קִשְׁתָּהּ.

#### הערות נחוצות.

- (א) סִקְקָה — השם הנקרא על אחד השערים בחומת טרויה, היא אילון, העיר  
 המהוללה בהירוסתיה, בירת ממלכת הטרוינים, בארץ פרוניה הקדמונה, השוכנת באסיה הקטנה.  
 (ב) קיליקיה — שם מדינת קדומים בארץ אפריקה, על שפת הנהר נילוס;  
 עליה מלך השליט התיון, אבי אנדראמעכה, אשת הקטר, הראש והראשון בין גבורי  
 טרויה; קרת המלך התיון, ובירת גויי קיליקיה היתה תבי (Theben) המוקפת חומה  
 נשגבה ושערים רמים ונשאים, והרובצת לרגלי ההר פלק המכסה בסבכי יער.  
 (ג) הנמפות — שם כללי לבנות אלהים, אלילות רבות וכן שלמות, אשר היו  
 במיתולוגיה היוונית לסמל כחות הטבע השונים. הנמפות שמו משכנן בהרים ויערים,  
 בשדות ואחו, בעמקים ובקעיהסלעים. בנהרים ונחלים. על פי המקום, אשר אוו להן  
 למושב, תפרדנה הנמפות לפלגות מפלגות שונות, ואלו הן: נמפות-המים, נמפות  
 ההרים, נמפות היערים והבקעות, נמפות העצים ועוד.  
 (ד) זוו — כן הרשנו לנו להעתיק את שם אלהי הנבר האילי *Zeús, Zeus*  
 היווני, הוא יופיטר הרומי, הגדול מכל אלהי יון ורומא המתולגיים, אדוני האור והשמים  
 וכל כחות שחק, אשר בראו להם העמים הקדמונים האלה בחזיונם. לפי אמונתם היה  
 זוו אל השליט על כל בני אלים וכל בני אדם, ויהי אל קנא ונוקם, אך אוהב צדק ומשפט.  
 (ה) אכילות — הכי נכבד בין גבורי יון הקדמונים, אשר נלחם מלחמת עמו וארצו  
 על בני טרויה בחרון הכשר ואמין לב מאין כמהו.  
 (ו) ארתמית — אלילת-הציד וגם ההריון והלבנה, היא דיאנה של הרומאים.  
 צירוה, ע"פ הרוב יושבת במרכבת זהב, הרתומה לשתי אילות קלות הרגלים, בידה קשת  
 גבורים ועל שרמה תליוהצידים; לבושה שנים עם ארגמן, וצעי לבנה בראשה לעטרת.  
 (ז) אַיאָס, או אַיאָס (*Aias, Aias*) שם שני גבורי יון, אשר לקחו חבל בראש  
 במלחמת היוונים נגד הטרוינים. האח הצעיר, איכס הקטן, בן אנליוס, מלך לקרה המדינה, נפל

מידי האליה אתנה בדבר הטאו אשר הטא נגד קענדרה. איכס הגדול, בן תילמוס, מלך סאלאמינה, על פי דברת הומרוס, עלה באמין רוחו ועוזו נבורתו על כל גבורי יון, רק אכילות, הנמדד בכח אלהי, גבה ממנו במעשה תקפו ואילותו. איכס זה לפני תם המלחמה על טרויה שלח יד בנפשו מחמת קנאה, אשר אכלתהו בכל פה ולא נתנה דמי לו, עקב אשר כלי זיינו של אכילוס נפלו חבלים לא לו, כי אם לאדיסיוס, הוא אוליס האביר והערוס.

ח) אידאמיניוס — מלך האי כריתים (Creta), נכד מינוס, — אחד מגבורי החיל אשר ביחד עם יתר בני טרויה הגיין על העיר במלחמתה לקראת בני יון.

ט) בני אטריאס — הלא המה אנאמימני, מלך מוקען, ומיניליוס, מלך ספרתה, הראשון היה השר המצביא על כל חילי היונים במלחמה הטרויונית, והשני נודע ביותר כבעל חילינה היפה, בת-הרהב, שבשלה התלקה הקרב בין עמי-יון וגויי טרויה המהוללת.

י) הטידידי — שם התאר לאחד גבורי יון, בן טידיאס ודיפילה, מלך המדינה ארגת, וכנויו העצמי הוא דיאָמָעדוס, במלחמת היונים על טרויה הצטיין כאיש מלחמות, מנחה בקרב ואלקום עמו.

יא) פריאמוס — מלך טרויה האחרון, בעל האשה הקבה, אבי הקטר ופריס. האחרון גזל את חילינה, אשת מיניליוס, מחיק בעלה וביאה אתו אל ארצו ומולדתו, אז עלתה המת אישה למעלה ראש ויסת את כל מלכי יון ללכת את כל צבאותיהם למלחמה על טרויה לנקום בעמיה נקמת כבודו המהולל ולהשיב את עון פריס בראשם. —

פריאמוס בהיותו זקן ושבע ימים לא לקח שכם בעצם המלחמה, ולא התערב במערכי קרבות. יב) הארגיבי, כלומר תושב המדינה ארגת, שם כולל לכל איש יון בשירי הומרוס; ארגת היא אחת ממדינות פלפנוס, ארץ ממשלת יון הקדמונה, ושם פלפנוס היום מרעא המדינה הקטנה הנ"ל נמצאה במורחה של פלפנוס.

יג) האידס, (Aias), אברון בעברית, פלחה ברומית, ע"פ אמנת היונים היה המושל על עמקי האדמה, והרן היחיד לכל הרשעים יורשי גיהנם. הוא גם הנותן לבני-אדם את המתכוות השפונות בתחיות ארץ והזן את כל הצמחים, אליל זה נחשב כהמתלגיה לאחי האלים האדירים וזו ופסמרון, ונדמה למלאך הדומה שלנו.

יד) הדנאים — שם כללי לכל יושבי ארגת המדינה, וגם לכל בני יון, נדרף עם השמות ארגיבים ואכיים.

# מכתבי אנשי-שם.

.8

חמישה מכתבים מאת יש"ר (יצחק שמואל רגניו) אל שד"ל. \*

4, 10, 1818

ד' תשרי 5579

אל הנחמד ובנון דבר כמ"ר שמואל דוד שלום! <sup>(1)</sup>

כאשר נתעלסתי בחברתך בהיותי בעירך, בן מצאו כתבך הן בעיני, כי ידעתך דורך אחר האמת ולבד תר בחכמה למצוא דברי הפין באמרת אלוה צרופה, ובהיותי מאז אוהב את האמת גם מושריה ועלו לרצון לפני. אמנם אהבתי אותך לא תמנעני מלהודיעך כי לא אסכים גם לסברתך השלישית בדקדוק מלת הנקודה מן הטעמים אשר אציע לפניך, ואתה תשפוט עליהם.

אם היתה המלה מבנין הפעל ראויה ה"א (שהיא סימן הבנין) להנקד בשורק כדרכה בכל הנחי פ"י תמורת הקל הבא בשאר הנורות, וא"א שתתחלף נקודה זו בחירק בזמן העבר מאחר שגם הנקודה שתחת הו"א היא צריכה לסימן הבנין, כי לולי הנקודה לא היה די לפעמים אות ה"א לסימן הבנין מאחר שיש ה"א בנפעל ויש ה"א בהפעיל וגם בהפעל ובהתפעל, לכן לא תמצא בכל התנ"ך העבר מבנין הפעל בה"א חרוקה, ומה שהבאת ראיה מן וי"שם בארץ (סוף בראשית) הנה הוא עתיד בו"ו המהפכת ואין להקיש ממנו על העבר כי משפטים ממשפטים שונים לכל זמן והמן. גם מה שאמרת שהונעה הו"ו בעבור היות ה"א בחירק לא יסייע לסברתך, כי מן הנמנע הוא שתבא הו"ו נעה בעבר מן ההפעל בנורת נפ"י, ולשווא נעמול למצוא מושל כזה בכל התנ"ך. שנית גם הוראת ההפעל לא תתכן בפסוק שלפנינו, כי בהיות פועל יסד בקל יוצא לשינוי ותחייב היותו בהפעיל יוצא לשלישי וכן הדין בהפעל שהוא הפך ההפעיל, אך מה טעם להעיר כאן אם ארץ מצרים נוסדה על ידי מושל שצוה לאחריים לבנותה, או אם נוסדה על ידי אנשים שנתעוררו מעצמם לבנותה?

\* המכתבים האלה והערותיהם נשלחו לנו מאת החכם הפרופסור יצחק חיים קסטילונינג איש טריאסטי. המו"ל.

(1) בעת ההוא ישב שד"ל בעיר מולדתו טריאסטי והיה בן י"ח שנה.

הלא כונת הכתוב רק להעיר על הזמן שבו נוסדה מכלי לחקור אחר אופני יסודתה. מזה יתאמת לך כי מלת הוסדה מקור מבנין נפעל, ולזה הסכים רש"י ז"ל עצמו אם תדקק בלשונו, כי מה שכתב שנתסדה כונתו להודיענו הוראת המלה שהוא פעול ולא פועל, אך לא להודיענו בנינה שא"כ תהיה המלה מבנין התפעל, וכבר העירות בחכמתך שזה אפס ותהו, גם אונקלוס מתנגד לסברתך כי הוא תרגם דאשתכללת כדרכו תמיד לתרגם הנפעל בהתפעל, ומה שהוסיף הדל"ת ועשה ממנו פועל עבר הוא להורותנו פתרון המלה לא לתרגם בנינה.

אולם הוזה אני כי כל הפעך לברוח מן הזריות והיה קשה לך ה"א הדיעה שבמלת היום וה"א רפוייה שבסוף מלת הוסדה, לכן בקשת לייחס המלה לבנין אחר. אמת, ידירי, כי יש שתי זריות אלה בכתוב, אך מוטב לקיים הזריות שיש הוגמתן בכתובים אחרים מלהסביר זריות חדשות שאין הוגמתן בכל התנ"ך, כי בענין ה"א הדיעה הנה הוא כאילו אמר למן היום יום הוסדה, כמו ועין הדעת טוב ורע (ברא' ד') ורכים נכה [ומה ששאלתני על זרות ויהי ערב ויהי בקר יום השישי (ברא' א')] שהיה לו לומר היום השישי הנה יש הוגמתו הרים הנבזים (תהלים ק"ד), ובענין הה"א הרפוייה שבמלת הוסדה יש הרבה כמות בכתובים, כמו ויקרא לה נכה בשמו (במדבר ל"ב), ודי בזה.

עתה אבא אל מלת נָפַח אשר חשבת היותה עתיד בנין מדברים בעדם, ובאמת כך אפשר להיות כפי טבע המלה, וכן פירשה רש"י ז"ל וגם הרב אבנהה בהערותיו לס' מכלל יופי מסכים לדעת הזאת, אך עכ"ז המושך המאמר יורה שהוא מקור, כי הכתוב התחיל ביחוד אולי אוכל, וסיים ביחוד ואנרשנו, א"כ לא יתכן היות פועל נכה ברבוי, ועוד תחסר וי"ו העטף כי היה ראוי לומר אולי אוכל ונכה, ועוד מה טעם לשתף עמו גם בלעם בהכאה זו, והלא בלעם לא בא להכותם אלא לקללם, ואף כי מצאנו והכה ארץ כשבט פיו (ישעיה' י"א ד') הנה הוא דרך מליצה בדבור שירי, אך בדברי בלק אל בלעם שהם דרך סיפור לא יתכן זה, ועל כל פנים אין להשוות הכאת בלעם להכאת בלק, גם אינו נכון לצרף שניהם יחד בפעולה זו כי לא היתה דעת בלק להכותה בהרב בעוד שבלעם היה מקללם, אלא הם שתי פעולות זו אחר זו, ועוד מדברי בלעם אל הו"ת נראה שייחס ההכאה לבלק לבדו, כי אמר שבלק שלח אליו לאמר: אולי אוכל להלחם בו. מן הטעמים האלה יתברר לך שמלת נכה היא מקור בפשוט, ומה שקשה עליך כי היה לו לומר נכות, אין זו קושיא כלל, כי כן מנהג נחי ל"ה במקור לבוא עם ה"א בסוף, וכמעט אומר לך שמדברים הנמצאים בח"א מהנמצאים בו"י תי"ו כשיבא המקור לבדו, ויהיה א"כ משפט כל הנחי ל"ה במקור לבא בח"א ירשית ע"ד השלמים, אלא ישעם ב"כ"ל"ם תשתנה הה"א לוי"ו נחה ותי"ו נוספת אחריה. אמנם מה ששאלת כי על כל פנים היה לו לומר הכה בהפעיל, באמת הקשית לשאול, כי לא בא פועל זה בבנין פיעל בכל התנ"ך וזלתי באך, גם הוראת הפיעל אינה מתישבת היטב בסוסק זה אם נפרש המלה לשון הכאה ממש, כי הכתובים משתמשים תמיד בהפעיל להורות על כונה זו, כמו וַפָּח תכה (דברים י"ג ט"ו) וזולתם, לכן לבי אומר לי שיש הוראה אחרת לישורש נכה כשבא בפיעל, והוא לשון פחיתה ונרעון כמו ישורה גם לשון קללה, והנה טענת בלק היתה כי עצום

הוא ממני ולכן בקש מבלעם שיקללהו כדי שעל ידי הקללה יתמעט העם ויגיעוהו חולשה או רפון, ובוה ויכל אה"כ לגרוש מן הארץ, ולשון חז"ל מסייע לי כי אמרו בפועל קנפיה לו מן הדמים שפירושו מגיע לו, והם ז"ל ידעו בלי ספק הוראת המלות על מתכונתם, כנ"ל.

נשאר לי עוד ליישב תמוהתך על פסוק ולא אבה לשתותם (ש"ב כ"ג י"ז), שכפי ההבדל שבין לשון מיאון ללשון לא אבה השבת שהיה לו לומר וימאן לשתותם. אשיבך שאין הדבר כן והכלל שהניח הרב המופלא נה"ו זצ"ל אמת ויציב שמליצת לא אבה הונחה על המואס בדבר מפאת הדבר עצמו, ולשון מיאון נופל על מי שהפין בדבר אלא שממאנו מטעם אחר שהוציא לו, אך טרם אפרש לך כונת הכתוב אשאלך: למה לא רצה הוד לשתותם? אף אם הישב היה לו על כי שלשת הגבורים סכנו עצמם בעבורו, הנה עתה כבר עברה הסכנה ומה יתקן במאנו לשתותם? האם בזה נתן להם תשלום גמול על גבורתם? אדרבא כפלים יתעצבו האנשים בראותם כי להנם הרפו נפשם למות, הנך מוכרח להודות כי לא נמנע הוד לשתותם בעבור סכנת הגבורים, אלא בעבור ענין שנתחדש עתה במים עצמם, וזה כי נחשבו בעיניו כדם, וכמו שמחויבים אנו למאוס ולנעול בדם לבלתי התנאל בו, כן מאס הוד במים ההם להיותם בעיניו כדם ממש, וכמו שאמר הרם האנשים האלה אשתה (ד"ה א' י"א י"ט), והמקראות מסייעים לפירושהו כי אמר הוד הלילה לי מאלהי מעשות זאת (שם שם), ואילו היה ממאן לשתות בעבור כי המל על הגבורים שנסתכנו בעבורו, היה אומר הלילה לי מכס מעשות זאת, אך הוא לא רצה בזה לשלם להם פעלם, אלא נשמר מחטוא לאלהים בשתותו דבר שהיה בעיניו כדם, ומעתה תבין שאילו אמר הכתוב וימאן לשתותם היינו חושבים שהיה הפין במים ההם, וזה אינו אמת כי הוא היה קין בס, לכן כתב ולא אבה, ואילו היה כתוב ולא אבה לשתות עדיין היית יכול לטעון ולשאלו: איך מאס עתה כמו בר בית לחם אשר התאוה בתחילה לשתותם? עכשו שכתוב לשתותם בכנוי, שמעטי שרק במים ההם אשר הביאו לו היה מואס, אבל משאר מי הבור עוד היה מתאוה לשתות כשיוצאו לו בלי סכנת נפשו.

זאת יעצוני כלותי לחשיב לאגדתך הראשונה (ואין ראשון בלי שני), ואצא בדרושת שלומך ושלומו אהובי היקר כמר שא"ל, ירוק ה' לך ולו ברכה עד בלי די בתאות עבדך הנאמן

יצחק שמואל רובינ.

גוריצא יום ד' לשנת התקע"ט

14, 11, 1818

ג' ט"ז השון 5579

אל הכתור הנכון בכבוד תרום קרנו, אשר בצל החכמה מכוננו,  
שֶׁבִּשׁ וְחָלָב (1) תחת לשוננו, ה' יהי סתרו ומגנו, שלום ו

כבואי לתת מענה למכתבך אל יחר לך אם אקצר בדברי, כי לך נאה להתהלך  
ברחבה להראות חריפותך בשבילי המדע, אך לי יאה להציע לפנך תמצית הדברים

(1) האותיות המצוינות הן ר"ת שמואל הוד בן חזקיה לוצאטו.

בקיצור נמריץ, התרועצים כאשר המה והראיות כאשר המה, ואתה מבין דבר מתוך דבר, תשים מיצר למרחב ותרד לסוף דעתי.

מציאות השמות הנרדפים אינה מתנגדת לקדושת לה"ק בפרט, אלא לטבע כל הלישונות, כי המלות אין כ"א סימני הרעיונות, והנרצה בהן לבאר מחשבות החישוב לזולתו ע"י הרבור, לכן טרחו חכמי הענין לתת גדר [Definizione] לכל מלה ומלה לכל התערב עם הדומה לה, כי בלא זה יהא הרבור מבלבל ומלא ספקות, והטעם כי בהיות לכל רעיון ורעיון גדר בפני עצמו, כן צריך שהמלות תהיינה נערכות מול רעיונותן ביחס השווי, מעתה אם ישתמש המדבר בשתי מלות שונות בהכרח ויליד בלב השומע שני רעיונות שונים, ואם ירצה המדבר לבין בהם אל רעיון אחד בלבד השומע לא יבין כונתו, ואך אם יבין ע"פ יודה כי דבריו לא בהשכל, שהרי ברור הוא לכל בר דעת שאין תועלת בכפול הדברים פעמים בלי תוספת ומגרעת, ומה בצע כי נסמן רעיון אחד בשתי מלות מאחר שהיה די באחת? אשר על כן כל חכמי העמים נזרו ואמר שאין מציאות לשמות נרדפים, ואם יש לשתי מלות הוראה משותפת, יהיה בודאי הבדל דק ביניהן, ואם לפעמים יקשה עלינו להבדילו בראוי, זה נהיה בעבור כי נאכדו הוראות איזה מלות באריות הזמנים, אבל מניחי הלישונות אין ספק שכיונו לשום הבדל ביניהן, כי בלא זה לא יובן בשום פנים למה יבחרו לתת לרעיון אחד ב' או ג' מלות שונות בחמרון ושונות בצורתן, וכבר קמו בכל האומות אנשים חכמים אשר טרחו להבדיל בין כל המלות הנראות כנרדפות בלישונותם, כגון בלשון צרפת הוציאו לאור חבור גדול כולל בסדר א' ב' כל המלות הדומות במובנן והוכיחו שאינן נרדפות לגמרי, וכן עשו אחרים ללישונותם בנייהם, כלם הכחישו מציאות השמות הנרדפים, והסברא הזאת מוסכמת היא בין כל החכמים באופן שהאריות בה אך למותר, ועתה אישאל ממך אם בכל לישונות העמים עם היותן מעשי ידי אדם לא תמצא מלות משותפות ההוראה לגמרי, למה תתעקש לקיימן בלשון עברית מאחר שהודית שהיא אלהית? <sup>1</sup> ואם השכל האנושי ירחיק השמות הנרדפים, האלהים יבקש את נרדף! —

ואף כי תלחין לומר כי אין יתרון לישפת עבר על שאר הלישונות, כמו שכתבת: גם לישוננו גם לישונותיהם מעשה אלהים הנה לכל הפחות לא תהיה גרועה מהן בענין הזה, אך מי יקבל סברתך לחשוות לה"ק לשאר הלישונות? והטעם שהבאת כי האלהים שם בפניו כל הלישונות אין בו ממש. כי הוא ית' לא שם בפניו המלות שבכל לשון ולשון, אלא חנן לאדם דעת להמציאן מעצמו, לא כן הדבר בלשון-ק, כי הבורא ית' שם בפי אדה"ר כל ירשי הלשון המקודש הזה כמו שהוכחתי בהקדמתו, והאוי א"כ להבדיל בינה לבין שפת העמים כבין הקדש ובין החול. הוצא מדברי שאם באת להליין בעד השמות הנרדפים לא על רבינו נהיו וצ"ל לבד תלונתך כ"א על כל החכמים אשר הכחישו מציאותם, וסברתך לקיימם לא תשגב מנגד אל קדושת הלשון בפרט, אלא השכל הישר יעמוד נגדה, ועוד אילו הרב נה"ו היה רק מתפאר בדבריו לאמר: אין מציאות לשמות הנרדפים, ואין ממש בכפל הלשון, מבלי לשרות

<sup>1</sup> על הענין הזה החליף שד"ל במשך הזמן את סברתו כמו שנראה מהקדמתו לספרו דקדוק עברי ומקומות אחרים.



עצמו למצוא מופתים רבים לדבריו, יפה היית אומר שאין לו על מה שיסמוך, אך כל ספריו מלאים הבדלי השרשים, ובאמת רבים את אשר ביאר מאשר לא ביאר, כי רק בס' יין לבנון הביא יותר מארבעים הבדלות, אעפ"י שאין עיקר כונת הספר להבדיל בין השרשים אלא לפרש דברי התנא, אולם בשאר חיבוריו מי יוכל לספור את כלן, ואם תתן אל לבך להעמיק בלימוד ספריו יתאמת לך גדול ענות וזניעות המחבר הלזה כי אין דרכו לישפוט מן הפרש על הכלל כמו שהשבת, אלא יחקור על פרטי המין ומהסכמת הפרטים כלם יישפוט על אמתת הכלל, לדוגמא בשהמציא ברוחב לבבו ההוראה האמתית לשורש חכם לא שערזה הקדמונים, לא הסתפק בהביאו ב' או ג' מקראות להחזיק בהם סברתו ההרשעה, אלא בדק וחקר בכל התנ"ך כל מקום שזכור בו השורש ההוא, ואחרי שהוכיח היותם כלם עולים בסגנון אחד ומסכימים עם דעתו אז נזר אומר שפירושו אמתי וסותרו שקר, כך הוא דרכו של הרב ז"ל ועל יסודות האלה בנה ביתו המפואר בל ימוש לעולם. הנך רואה איך נשמר הרב ז"ל מליפול ברשת זו להקיש הפרש אל הכלל, ולחנם חשדת אותו לאיש חולם חלומות המוציא תולדה מאיזה אישי המין אל המין כולו, אך אתה בעצמך נלכדת כפה הוזה, ומכ"י או ג' שורות שקראת בספרו הרב שפסת על הכלל כולו ודנת נזודה וזה שלא כהוגן, כי כבר ידעתי שלא העמקת כראוי בספרו הנחמד נן נעול לחיותו בענין ככלי אין הפיץ בו, לבן לכבוד האמת צא ולמד תחילה בעיון רב את כל יקר תפארת מלאכתו הנכבדה אשר עשה לשם ולתהלה, כי רבה היא, ואם אחרי החקירה בעומק הענין ישיאך לבך להרוס בנינו ולהלום פיתוחו בכשיל וכולפות, אזיר נא מנבר הלציד וקום נטע לך נן פתוח לרוחה, כי תנסה לפרש כל הכתובים על פי הנחה אחרת, ונראה דבר מי יקום.

זכורני כי שאלתני פ"י הפסוק ומגרשי הערים וגו' (במדבר ל"ח ד') אשר בתהלה נטיתי לסברת הרמב"ן ז"ל, אך אחרי העיון ראיתי כי אין דבריו מסכימים עם קבלתנו, לבן בחרתי בדעת הרמב"ם ז"ל, ואעתיק לך דברי ביאורי מהם תבין כונתי: „אלף אמה סביב, ואחריו הוא אומר אלפים באמה למדנו שאין האלף בכלל „האלפים אלא תהלה מודדן אלף אמה סביבות העיר מכל צד, וזה נקרא בלשון „הכמים מגרשי, ואח"כ מודדן מן המגרשי הזה ולהיין עוד אלפים אמה לשדות וכרמים, „נמצא בין הכל ג' אלפים אמה לכל צד, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (הל' שמיטה ויובל פ"ג), והוא כר"א בנו של ר' יוסי הגלילי (סוטה פ"ה משנה ג'). ע"כ לשוני יסם.

ואל ידורנו המושכיל שחברד"ל המושחר בדרלות החכמה האמת, כי בשמחת לב קבלתי מכתבו היקר, אך לא אטריחנו בתשובתי כי כבר הודה לי שיש לפקפק בדברי הרמב"ן אם הוא ז"ל מאמין בבחירה החפשית אם לא, ורק על זאת רציתי להעיר ולא יותר, לבן אל יחשדני כמזולל באהבתו אם הפעם אמנע מלכתוב לו <sup>1</sup>.

אולם אל מה שישאלת על סתירה הנראת בדברי רשב"י בזהר עם דבריו במדרש רבה על פסוק ויראו בני האלהים וכו' לא אשיב לך מאומה, כי מנעונו

1) עיין על זה ספר דבר שמואל הכולל אגרות שחברד"ל אשר הריץ ליש"ר שהוצאתי

לאור בשנת התרנ"ה.

משכתי ידו מן המדרשים להיותם דברי כבשונו של עולם מלאים סודות ורמזים ואין  
מבוא בהם לשכל האנושי, ואף אם אטרה לפרוק עול קושיא זו מעל צוארך, הלא  
כמה אלפים קושיות אחרות שבמדרש ילחצוך וכמשא כבד וכבדו ממך, ועל כיוצא  
בזה כתבו בירושלמי דמעשרות ר' ועירא הוה מקנטר לאילן דאגדתא וצוה לון ספרי  
דקסמו, ובמס' סופרים פ"ז אמרו אגדתא לא נתנה לכתוב, ורב שירא גאון כתב:  
הני מילי דנפקי מפסוקן ויקרו מדרש ואגדה אומדנא היא, ורבינו נסים בפירושו לפרק  
הרואה כתב: האי מלתא אגדתא היא ובה ובכל דמי לה אמרו רבנן אין סומכים  
על דברי אגדה, וכבר ידעת מאמרם ו"ל אין מקשיין על המדרש, כי כל עוד שנעלה  
ממנו עומק כונת המאמר לשוא נעמול למצוא פשרה בינו ובין מאמר אחר הנראה  
מתנגד לו, כגון בנר"ד טרם אענה לשאלתך הייתי צריך לדעת מה טיבם של עזא  
ועזאל? כמה יובדלו משאר מלאכי מרום? מה תפקידם ומלאכותם? מה בין עזא  
דאתתקף וארגיו כלפי מעלה לעזאל דלא אתתקף, כמובא בזהר ח"ג דף כ"ח? מה  
הם שלשלאי דפרזלא בטורי דהשוכא הנוכרים שם? מי הם בני דינייא שומר רשביי  
כבראשית רבה? איך יובן אשר יבואו מלאכי מרום מופשטי החומר אל בנות האדם  
וילדו להם (ובפרט שלא ליתן פתחון פה לטועים בזיווג דה"ק עם האשה וד"ל)?  
וכיוצא בחקירות האלה אשר בהעדר ידיעתן יהיה השער סגור לנצה מלהכנס בפנימיות  
המאמר, אשר על כן שמע נא בקולי איעצך, שבקיה למילי דאגדתא, ובפרט איכא  
דליכא נפקותא לענין דינא, ויהי אלהים עמך בחקירות מועילות לשלמותך, ושמר  
הנלך מלכד במופלא ממך.

כ"ד הדרש שלומך וטובתך כל הימים

הצעיר יש"ר

גוריצאה יום ט"ו לחדש חשוון ש' התקע"ט

11, 12, 1818

י"ג כסליו 5579

לידו ידבחה"ל שלום:

כמעט שעברתי על דלתות מכתבך ראיתי כי אין תועלת להאריך עוד במחלוקת  
על מציאות השמות הנדרסים, באשר גם אתה לא תחליט לאמר: כל השמות הדומים  
במובן הם נדרסים, אלא תאמין שיש בקצתם איזה הפרש, ולכן ישרו בעיניך דברי  
Soave ישאמר: „על המעט ימצאו בלישון אחת יסתי מלות משותפות התוראה לגמרי,  
הבקי בטבע הלישון ימצא תמיד איזה הבדל בענין". הגם כי ממלת תמיד יראה  
שהחכם הלזה היה מכחיש במציאותו. אמנם מה שיקשה בעיניך הוא שיהיה בכולן  
הפרש באופן שיהיה מציאות ההדרש שקר, ויגורשו א"כ המשוררים מלהסתפח בנחלת  
השמות הנדרסים, לכן גורת אומר שיש קצתם במציאות ואמרת: לא אבטל דעתי עד  
שיבא אדם ויראני בבירור מה הפרש בין זו לזו. לזאת אשיבך כי א"א לשום בריה  
לבא עד תכלית כל שמישי לה"ק בעבור היות הלישון הזאת אלוהית ומליצותיה נכתבו  
ברד"ק, לכן לא יוכל לא הרב נה"ו ולא זולתו למצוא כל ההבדלים שבין הישרשים  
הדומים, אך לא מפני זה נכחיש מציאות ההבדלים ההם, כי לא ראינו אינו ראיה,

ודעת האדם בעלת גבול לא תשיג כל הכמת הלשון שהיא פועל הבב"ת, לפיכך די לנו במצוא איזה הבדלים וכל עוד שירבו ההבדלים כן תתחזק יותר הסברה שאין מציאות לשמות הנרדפים, ובזאת תודה לי עכ"פ כי סברתי קרובה לאמת יותר מסברתך, שהרי אתה נשענת על השרשים הדומים שלא מצאת בהם הבדל ועל פיהם גזרת מציאות הנרדפים, ואני נשענתי על השרשים אשר נמצא בהם הבדל, אי"כ יסודך אפשר שיהיה רעוע, כי מה שלא מצאת אתה אפשר שימצא אחר, אבל ההבדלים שכבר נמצאו נתקבלו בפי כל החכמים, ואף אם אתה תפקפק בקצתם, ובפרט בהבדל שבין שורש חכם לשורש בון, שכל ידע, וזולתם, אשר אין אדם בעולם שיעזי פניו לבטל הראיות החזקות שהביאו רבינו נה"ו על ענין זה, אמנם טענתך משימוש הנרדפים לבעלי השיר לא תספיק לקיימה, כי לא בדרכי המשוררים דרכי החכם הפילוסוף השוקל במאזני השכל כל שורש ושורש בצמצום דק, לכן הגח להם לבעלי השיר היוצאים בשיר ונמשכים בשיר ליפות מליצתם ואינם מהוייבים להשיגה אל ההנראה ההגיונית של כל מלה ומלה, ואף אם לתועלתם אודה שיפה הם עושים להשתמש בשרשים דומים כאילו יהיו נרדפים, כי לכונתם לא יזיק אם יש איזה הבדל דק בין המלות הדומות במובן, זה לא ימנעני מלהאמין שיש הבדל ביניהן, כי כללי השיר לחוד וכללי ההגיון לחוד.

בענין עטור סופרים אין תחת ידי למלאות שאלתך, רק זכורני כי זה שנים ראיתי מאמר ארוך ועמוק על ענין זה בס' מבוא התורה להחכם אייכנהרן, אולם אין הספר ההוא אצלי ואין דעתו נרשמת בזכרוני, חזור אחריו ותמצא בו מה שלבך חפין. אדברה שלום לך ולרענו שחבד"ל, פרי צדקתכם תאכלו והתעננו על רב שלום עד בלי ירה.

גוריצאה י"ג כסלו ש' התקע"ט

27, 1, 1819

א' שבט 5579

ליד ידי שדבח"ל שלום!

הטובות כי היה עם לבבך לדרוש אחר השמות הנרדפים להבדיל ביניהם, והנסיון יורך אמתת מה שקצרה ידי להוכיח לפניך במופתים, כי כפי אשר תעמיק החקירה בענין זה, כן תוסיף לחדש הבדלות בין שורש לשורש, ויצא לך בסוף כי אין נרדפים במציאות.

אמנם אל ירע בעיניך אם אחזה לך דעי על ההבדלות אשר הבאת באנתך, לא לקנטר אלא לאהבת האמת, אחזה אנכי כי יש ביניהן חדשות ונכונות, אבל לא כל החדשות נכונות, ולא כל הנכונות חדשות, וקצתן לא חדשות ולא נכונות לפי דעתי, לכן אהלק את כלן למחלקות, והא לך פרטן: אלה ההבדלות חדשות לי וישרו בעיני: דשן, אפר; מלשין, הולך רביל; החלף, המיר; שונא, אויב; גם, ברה, ואלה נכונות הן אבל אין בהן חידוש, כי כבר הובאו בשאר מחברים, או נודעות מעצמן כפי השרשים אשר מהם נגזרו: איש, אדם, גבר, אנוש; מביא דבה, מוציא דבה, ארב, צדה; וכי וכו' וזלתי אלה הנשארות אשר הגה זרות בעיני, ואלה הן:

חמה, שמש, חרס; אפשר לי לומר כי נקרא חמה בבחינת היותו מחמם כל הנופות (ואין נסתר מחמתו, שפירושו מחממותו של שמש), ונקרא שמש בבחינת היותו לתועלת ושימוש רב בתבל, כי כן גורו הו"ל מן השם הזה לשון שימוש; ונקרא חרס בעת זריחתו או בעת שקיעתו דוקא, דהיינו בבוקר או בערב, שאז הוא אדום וזמראו כמראה החרש בסוף, שהוא האדמה האדומה הצרופה כבשן. <sup>(1)</sup>

ירח, לבנה, בבחינת משך זמן הקפתה שהוא ביום נקראת ירח כי לדעתי שם ירח נגזר מן ירח, ולא בהפך; ובבחינת מראה הלונן שבה נקראת לבנה. <sup>(2)</sup> נרף, דלק, הרדיפה אינה כ"כ במהירות, (והראיה רדפו מהר אחריהם) (יהושע ב' ה') שלכן הוסיף מלת מהר כי אינה במשמעות פועל (נרף), אבל הדלוקה במהירות גדול כמו השלכת הדולקת מהר; הרודף אפשר שלא ישיג את הנרף, ולכן בשישגהו בא אחריו פועל החשנה (ארוף אינו, קום רדף והשגתם, ארוף אויבי ואשיגם, כל הודפיה השיגה), אבל הדולק ישיג בלי ספק לפי שרודף במהירות, ולכן לא תמצא אחר הדלוקה פועל החשנה.

ולחשוב לך כגמולך אביא לפניך שתי הבדלות שמצאתי ואלו הן: משאת, מנחה, מה שהגדול נותן במתנה אל קטן ממנו נקרא משאת, כי על ידי מתנתו הוא מנשא אותו, ומה שהקטן מביא לדורון לפני הגדול ממנו נקרא מנחה, כי על ידה הוא עושה נחת רוח לפניו.

מבדיל בין... ובין, מבדיל בין... ל... אם ההבדל הוא בין שני דברים שונים בעצם או מתנגדים, תבא ב' פעמים מלת בין (בין האור ובין החושך, בין היום ובין הלילה, בין הקדש ובין החול ובין הטמא וכו'), אבל בבוא להבדיל בין ב' דברים שוים בעצם ורק שונים במקרה, או יבא השם השני בלמ"ד (בין מים למים, בין דם לדם בין דין וכו'), ולכן משהוכיח יחזקאל את הכהנים על שהיה דומה בעיניהם כאילו אין הבדל בעצם בין דבר קדוש לדבר חול, אמר: בין קדש לחול לא הבדילו, אך קצר המצע, ואתה שלום.

נורציאה רוח שבט שי' התקע"ט.

12, 2, 1819

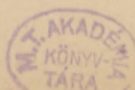
י"ז שבט 5579

לאיש שלומי ירבח"ל שלום!

פונה אני מכל עסקי לשים עיני ולבי על דבריך כי נעמו לנפשי, ומאד אשתעשע בחקירות כאלה אשר יקרו לי מזהב ומפו, ובהיותי כי איני נשען על בינתי בכל

(1) בישעיה ה' ל' מצאנו גם אור נרף לשמש, לפי דעתי א"א להניח שמקור מלת שמש הוא הפועל שמש' הבלתי נמצא בתנ"ך כי אם בישעיה נ"ד ו"ב ושמותי כרכור שמשותך שהן לפי שד"ל שני החומה על שם קרנו השמש, וגם בלשון ערבו שמש' הוא מין מוסק בעל שנים, פועל שמש' הוא ארמו (דג' ה' א'), אולי מקור שמש הוא שם-אש (עיין אוצר הנרדפים למשה יצחק אשכנזי) או שם-מש משרוש מוש, מפני סיבובו ברקיע, וזוה גם חרס בהופך אותיות משרוש סחר ובלשון ארמו סביב סחור סחור (עיין ספר הג'ל).

(2) גם סחר נרף לירח ונגזר מן זחר או צחר וזוה צר להוראה עצמה (ישעיה ח' צ') או בחילוף והיפוך אותיות סחר=סחר=חרס משרוש סחר (עיין ספר הג'ל על שם ירח).



סברותי, לכן בהרתי להציען לפניך ואתה תשפט עליהן כי מתוך חוכמה תתברר האמת: אשר על כן לא נזרתי אומר שההבדל בין שמש לחמה, ובין ירח ללבנה כך הוא בלי ספק, רק הראיתי לך כי יש להפריש בניהם באופן מתחלף לסברתך, ובין כך ובין כך אין בדבר הכרה ואין להאריך. אך מה שהקשית עלי בפסוק ואת מיטאותיכם (יהוקאל כ' ח') אחשוב כי הוא לשון הנבחה ורוממות כחבירו שבפסוק ואת תרומותיכם, ואין נכלל בו הוראת המנחה והדרוך, והראיה לזה שם ראשית המהובר אליו, כי מה טעם לומר ראשית הדרוך? אבל ראשית התרומה נחא, והנראה כי לזאת נחקק רש"י ד"ל לפרשו כמו משארותיכם, לפי שהיה קשה בעיני לשון ראשית ובחר לדמותו לפסוק ראשית ערסותיכם (במדבר ט"ז כ'), אמנם פ' ומישאת בד תקחו ממנו (עמוס ה' י"א) בודאי ענינו כדברי רש"י, ופירושו מוכח מתוכן הכתוב שמדבר בלקיחה בחוקה ולכן אין לפרשו מענין הרוך. גם הפסוק השלישי מישאת משה עבד האלהים (ד"ה ב' כ"ד ט') יתכן כפ"י רש"י שהוא לשון סך וחשבון ונקט לשון כי תשא את ראש וכו', והדברים ברורים.

ומה שספרת לי כי שם מנחה נגזר משורש מנח ולא משורש נוח, אינו חידוש לי, וכל תלמיד בחכמת הדקדוק ידע בזאת, אולם גם אתה ידעת שאם שתי אותיות שורש אחד שוות לשתי אותיות שורש אחר על הרוב יהיו ב' השורשים דומים גם במובנם, לכן שורש נוח ושם מנחה אפשר שיתדמו בהוראתם אעפ"י שאינם שווים בישרשם.

יפה הבדלת ב' ג' הלשונות למד, הורה, אלף, והנני מוסיף ביאור קצת על דבריך, הפעול בפועל למד ויכל להיות גם בעל חי שאינו מדבר, גם דבר שאין בו רוח חיים, כגון מלמד יד, למדו לשונם, ללמד בני יהודה קשת, פרא למד, עגלה מלומדה, והטעם לפי שעיקר הנחתו על התרגל, ואף מי שאין בו דעת אדם ויכל להתרגל מן המעשים, משא"כ בשורש ורה שלא תמצא אצלו שום פעול בלתי מדבר, לפי שאינו מוכשר לקבל ההוראה וולתי האדם, ורוק, והכלל אצלי כי לשון הורה על המאוריצה, ולשון למד על הפראמקא. ההבדל אשר ישמת בין ה' שרשים המורים על החסרת: גם הוא מתישב אל הדעת, וייתר כחך שהעצב נבולות בין השרשים הדומים, והתאמצת לנתק יתדות האהל אשר נטה לו בעל אהל מועד מהזין למחנה האמת כי על אבני בהו יסודתו ולרוק כל יגיעתו. מה שכתבת בדקדוק מלת ואמותהו היא אמת ובדון תפשת את בעל ערוגת הבישם, אך ללא צורך הארכת להציע לפני דיני הוי"ו המתפכת, כי הדברים נודעים ומעולם לא נסתפקתי בידיעתך בהם, והגם כי באמת מתי מספר הם המדקדקים כאשר דברת, אתה מהם בלי ספק, לפיכך הרשתי לדון לפניך בענין פתחות הוי"ו של ואמותהו. כמו שלפעמים יחסר הדגש במקום הראוי כדי להקל על המבטא כמו כל הלויים שבמקרא, כן לפעמים לא נשלם הדגש ע"י הילוף ת"ק לה"ג באות שלפניו, ד"מ ההולך, החי, בעד החלון, ועל השנות החלום ווולתם רבים, ואם ככה לפני ה"א וחיות מדוע לא יהיה כן גם לפני אות אל"ף בחיות כי אינה מקבלת דגש? לכן אפשר שבדרך זרות בא ואמותהו בלי השלמת הדגש ע"י ת"ג ואעפ"י"כ הוא ווי"ו ההפוך ופירושו כפשוטו, הן אמת כי זרות כזה קשה מאד שהרי בדרך הזה אין להבחין עוד בין וי"ו ההפוך לוי"ו החבור, ויכול אדם לטעות ולומר כי וי"ו ואגרשנו היא ג"כ מהפכת, ולכן לא

שמו המדקדקים וזות כזה בין היוצאים מן הכלל, אך עכ"פ יש זריות הרבה בענין הנקודות ולא יבצר מהיות גם זה כאחד מהם כאשר זכרו הקדמונים על מלה זו, אמנם אם נרצה לקיים פתחות היוויו במלת ואמותתהו על פי כללי הדקדוק אסכים עמך לפרשו כמו למען, ודי בזה, אך מידי בואי אל פסוק זה לא אמנע מלהעירך על זרות אחר אשר מצאתי בו, והוא: ידוע שפועל מות בקל הוא עומד, ואם ירצו הכתובים לסמן בו פעולה יוצאת ישתמשו על הרוב בהפעיל (והמית איש, אתם המתם, להמיתנו, אני אמות) מעתה אם ההפעיל יוצא לשני על מה יורה עוד הפועל? ולמה לא אמר ואמיתו? ומה ההבדל בין המית למותת? — ושמע נא דעתי בזה, פועל מות בהפעיל מורה על הריגת אדם חי ובריא שאילו לא הרגוהו היה יכול לחיות עוד, אבל הפועל נופל על התורג אדם חולה או מסוכן שאף בלי הריגה היה מת מעצמו מחמת חליו, אלא שההורג ממחר מיתתו, והנה בכל התנ"ך נמצא ישרש מות בפועל רק ט' פעמים, וכולם מסכימים לפירושי, ואלו הן: אבימלך אמר לנושאי כליו שלוף חרבך ומותתני (שופטים ט' נ"ד) וכבר נלגלתו רצוצה: יונתן היה מכה בפלשתים הכה ופצוע, ונושא כליו ממותת אהריו (ש"א י"ד י"ג) כלו אותם שהיו כבר קמים וכפשע בינם ובין המות: כשקלע דוד אבן במצה גלית אמר הכתוב וך את הפלשתי וימיתוהו (ש"א י"ז ג), אך עדיין לא מת ורק ידע שלא יחיה עוד, וכשכרת את ראשו כתוב וימיתתהו (שם שם ג"א): שאול אמר לעמלק עמוד נא עלי ומותתני (ש"ב א' ט') לפי שכבר היה נשען על הניתו, אך לא עלה בידו להרוג את עצמו כאשר פירשת גם אתה, אך לא היה אפשר שיחיה עוד כמו שהעיד העמלקי באמרו ואמותתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו (שם), ומשעם זה כתוב אנכי מותתי את משיח ד' (שם) בפועל: וכן נפרש פסוק תמותת רשע רעה (תהלים ל"ד כ"ב), הרשע כבר מת מיתת הנפש כי עונותיו ילכדונו וחיתו לא תראה עוד באור פני מלך חיים, אכן לפעמים גם הרשע יושב בשלוה אלא שבכוא עליו רעה או סכנה, הרעה היא תמותתהו גם מיתה נופנית כי אין בו זכות להנצל ממנה, לא כן הצדיק כי שבע יפול וקם בהיות זכותו ומותו מרובים, וזו כונת הכתוב רבות רעות צדיק בלי רבים, תמותת רשע רעה בלי יחיד: וכן פירוש ונכאה לבב למותת (שם ק"ז י"ז), כי איש עני ואביון ונכאה לבב נחשב כבר כמת כי חיו אינם חיים, אולם האכזרי ירדפהו עוד עד שימותתהו: ובדרך הזה ירמיהו הנביא בהיותו מתאונן על זום לידתו כי טוב מותו מחיו אמר אשר לא מותתני מרחם (ירמיה כ' י"ז), שהרי הוא חשב עצמו כמת, ובשילשת הכתובים האלה בא הפועל על דרך משל. כיוצא בזה אני מבדיל בן מות למליצת בן תמותה (אעפ"י שאין בה הבחנת הבנין) כי כל בני אדם הם בני תמותה בהיות סופם למות, אך לא יקרא בן מות כי"א היוצא להריגה בלא זומ: ואתה לחיים ארוכים ולשלום כתשוקת נוריצאה י"ז שבט התקע"ט

אוהבך יש"ר.

## ב.

## ארבעה מכתבים מאת אברהם מאפו (1).

אל כבוד האזרה הנכבד, נבר הוקם על לכבוד ולתפארת לבית ישראל,  
האדיר וכו' כש"ת מו"ה יהושע גינצבורג (2).

מיום סור ישב מיהודה ומישלים מקרב עדתו, הקים למו ה' אדירו עם, הם  
הם אצילי בני ישראל בכל דור ודור, כן הוא אדוני לדור הזה, אשר נתנהו ה' עליון  
על נדיביו עם וגביר לאחיו מאד נעלה, וקול ה' אליו יקרא בדור הזה. אך מה הדור  
הזה? הה, דור חלק לבו, כמו פני ד' חלקם לדור ישן ולדור חדש, לאשר יקרא  
האחד טוב, רע רע יאמר השני, כעת יאמר ליעקב: בחרו לכם אנשים אשר יהיו  
למליצים בין העם ובין הממשלה. והנה האיש הרצוי לאחיו מעבר מזה פסול הוא אל  
העבר השני, ומה רבו דברי הריבות וקטנות הדעות. כי שטן המריבה מרקד ביניהם  
וגזור אותם לגורים, ובאשר גורים—שם יזוב דם, כי מלשני בסתר ימצאו ידים לנבל  
איש איש את אנשי עברתו ולהבאיש רוחם בעיני המשרה, וכדי בזון וקצף, את כל  
אלה ראתה עיני, שמעה אזני ותכן לה. וישומרו משמרת ה' לא יראו אחרית דבר,  
ומליצי הדור החדש ישרים בשירים על לב רע, וכאלה כן אלה לא נחלו על שבר  
יוסף והפרץ הולך ורחב מאד והצבועים מהרחרים ריב במסתרם ויתאכזו גאות עשן  
לחכות עין יעקב.

סופר אנכי לעמו, וכדי רצוים לדור ישן ולדור חדש על כן אמרתי אתאר נא  
מריבות עם בחזון "עט צבוע", זה יצרתי לי להראות כי רוב הדעות איש הוא אוכלת  
בשתי קצות העם, ועשן הרוב הזה כעשן הכבשן, בקיטור הזה יראה הקורא פני הלזט  
הלזט ומרמה צפונה מתחת למסרה.

אך מי הוא זה עמנואל האדיר בעמו הנשקף כמו שחר בספרי הראשון הזה,  
הזורה כשמש בנבורתו בשני החלקים אשר יבאו א"י? מי הוא זה עמנואל אשר  
פעלו והדרו נראה על עם אלהי אברהם? הלא השם הזה נראה בכבודו הרם, וכל  
אדם הזה בו ראשיתו ואחריתו ישגא מאד. הן השם הזה תרות על לוח לבי  
בשלהבת יה — עמנואל! כי בכבודו הרם והנשא נראה כי עוד יאיר ה' פניו אל

(1) המכתבים האלה נמצאו בין כתבי המשוור המנוח אברהם קאפלאן ואחד מידידיו  
היושב לשלחם לירדנו למען תת להם מקום ב"האשכול", והיו גם הם לחמר נכבד בידי אחד  
מסופרי תולדות מאפו, המספר הכביר והנפלא אשר בספרת ישראל. המנוח קאפלאן לא שב  
להם מקום במחברתו, "חיי אברהם" אולי מאיזה טעם שהיה כנוס עמדו, ואנחנו — לא נוכל  
להוקיר מעמים שנכחדו מאתנו, ולעמת זאת אנו מחבבים כל דבר, אשר פלט עט הסופר הנשגב  
ובפרט בהמצא לנו גם דברים מעטים, שיש בהם ערך ספרתי, בכל הנוגע לתולדות סופר כזה  
עלינו לחבב כל דבר מצער הנוגע לגפשו, ובפרט דברים שכתבה ידו ולכן תקותנו כי קוראנו  
ידעו להוקיר את חן ערך המכתבים הנדפסים בזה ואשר נוסף להדפיס בחבורות הבאות, המ"ל.

(2) לו ידענו כי מאפו שם באמת ובתמים את מר גינצבורג לו לסמל, והוא הוא האיש  
עמנואל שהיה בספרו למופת, כי אז נודע לנו ע"פ המכתב הזה דבר נכבד מאד, אך לא נוכל  
לבחד, כי מתוך המכתב נכו שמאפו השמיע פה באזני הגבור, דברים שהיו זרים לרוחו, ותכלית  
המכתב היה — במחילת כבודו — מחזיר הגון. המלבה"ד.

ישרון, על כן בנה כמו רמים בית אדוני ויהי לנס להתנוסס עד קצוי ארץ עד דור אחרון.

והנני מניש לכבודו הרם את ראשית מחברתי זאת עיש צבוע, המהוללה בכל מקום בואה כי אשר לא שערו סופרים מלפנים, אותה יצרתי אף עשיתי כיד ד' הטובה עלי, ובהנות לב מלא כבוד ויקר לכבודו הנעלה, הנני משתחאה אליו מרחוק,

הנני עבדו המחבר

אברהם מאפו.

קאונא, 13 פֿעברואר, 1857.

### ידיד לבי, קאפלאן!

יודונו האברך החכם ה' ק. יניד לך כי ידי רפות ממשך בעט סופר, ועל כן מנעתי דברי ממך, אך לבי הוגה בך תמיד ומי יתנגד עמדי. שני חלקים „אשמת ישורון“ ערובים עמדי, לא תערבם „אהבת ציון“ (אשר תהיה להם עתה שלישית, כי רוח אחת זעת אחת לשלישתם).

אין את נפשי למכור ספרי בעד עקועמפ. כי אם בכסף, כי קשה עלי הקורספאנדענין. לעת מצא אשלח לך את משפט החכם הגדול ריגו אל יש"ר אשר הדין על מחברותי, וינשאם וינשלם על כתבי: Sue, Duma(s), Manzoni ואנכי ידעתי כי לא אנע לקרסוליהם, אך פיו הוא דבר במכתב העתי שלו Strena בלשון איטלקית. ועל פי המכתבים אשר וריצו אלי סופרינו מארבע כנסות ארצנו, רואה אני כי דברי יקרו מאד לבני החדש, וגם בני הדור הישן יקראם בסתר ובכעס אויב יגורו מהם. החלק הני „עיש צבוע“ עורך עמדי לדפוס, ועל החלק הדי והאחרון עוד אניף ידי לערכו, לגרוע ולהוסיף.

וישלום לך מאת ידידך ודושי'ת

אברהם מאפו

### קאפלאן יקירי!

המוכ"ז הוא ידידי המליין... החולך אל מחוץ הפצו אודעסא, אנכי דברתי עמו על אדותך, כי זכרך עולה תמיד על לבי, והוא ידבר עמך ונועצתם יחד לטובתי. אולי טוב הוא אשר יקה אתו מספר רב מספרי לחלקם ביעקב. הודיעני כמה יצא בדפוס? הרק ההקדמה לבדה נותרה? ומדי דברי אעירך לתת עיניך על הפועלים לבל יוסיפו לחדשים להם, ואתה הלא ידעת את גורל מחברוי העברים הזורעים כסף מלא בדמעה וקוצרים קוצים או מלקטים הם עצמות נפשות. כן אנכי עמדי היום... ידידך א. מאפו.

כסוף המחברת או על המעטפת תדפיס: „א קוה כי מהלכים יהיו למחברת הזאת ובמחורה אוציא אייה שנית לאור מחברתי „אהבת ציון“ בשומי עליה נוספות. מישא גיא הדין“ מכלל יופי“.



אל כבוד ידידי הרב החכם הנעלה, סופר וחוקר לכל תכלית טובה,  
נדע ביישרין לשם ולתחלה מ"ה שמואל יוסף פֿין.

מכתבו היקר לי מנ"ה הנ"ל הניעני ברנע הזה בנישף אור ליום י"א הנ"ל. השתוממתי  
על האות אשר עשה עמדי לטובה ולזכרני ולהזכירני אל האדון הקוראטאר. הן נקל  
היה לרומע"כ לעשות עמדי טובה כזאת ובכבודות אמצא מלה בלשוני ומענה במערכי  
לבי להשיב תודות לו. ומה אוסף דבר? הן גדול כבודו ורב להושיע ואנכי קטונתי  
מהכיל הסוד.

1. ראשית דבר כי יראתי לעשות דבר ולא רח הדירעקטאר אשר בידו אני  
בכל עת.

2. לא נקל הוא לכונן ב"ס בקאונא אדמת קדש ואף כי בתוך הזמן אשר  
אין הדר ריק, לא בן הוא הנוצרי אשר לו מקום גדול ורחב ידים בשגם לו גם  
הפענסיאן וכל דבר הדרוש לחפין ומורים על כל הלמודים מלמודי הלשונות עד  
מלאכת נשים, ואיך אתחרה אתו? והמחויקים בו הם שמנה במספר גוספו עד עשרה  
והוא לוקח מכל נפש 4 רובל לחדש לבר מוויק ומורה הוא חמש שעות ביום הוא  
ועורו.

3. ועל זה יתחמין לב רבים, הבעד בנות העשירים אשר יש לאל ידם לשלם  
במישב כספם בפלים תתן גם המשרה עור, ומה לעשות לאבות אשר לא מצאה ידם  
לשלם המחור, והמה הלא הרבים? אך כבר הריה הנוצרי בריח הכסף ולא יקף ממנו  
ואם אעשה מאומה נגדו כי עתה יקומם עלי אויבים מסביב, ידי לא תעשינה תושיה  
כי אם אנהל משטמה ואיבה, כי הכסף כמו נתון לו.

4. הסמאטרישעל קראיעווסקי ממדרגה השנייה בעברתו כי קשתה על שני  
מורו העברים השתדל מקום בעבורי אצל הנוצרי בעל הפענסיאן וימאן הנוצרי ויאמר  
כי למורי מדרגה השנייה היתרון והם יפארו בלמודיהם מקום בית ספרו, ואנכי קטונתי  
בעיני ומה לעשות? אלהים באו גויים בנהלתך!

5. הנוצרי כונן בכ"ס יסודי הדת לנערות שלוש שעות בשבוע ומכתב עברי  
כללל. וזאת התורה נתונה למורי מדרגה הב'. הלא כבודו וכול לחוות דעתו כי אין  
בני שעות לשבוע ליסודי הדת וכי המורה העברי יוכל לתת למו לקח גם בלשון  
אשכנזית, ומי יתן והי' החפין הזה בידו כי עתה תברכתו נפשי לנצח! ואנכי אמנם  
אעשה מעשי ביתר טעם ודעת.

6. גם זאת יוכל כבודו להציע לפני האדון הסוכן: הבית אשר ישכור הנוצרי  
יהיה פתוח לרוחה גם אחרי צאת הנערות ממנו, למען תבואנה בו נערות בנות האבות  
אשר לא מצאה ידם לשלם 4 רובל לחדש.

7. לו היה לי רשיון לפתוח בכ"ס לנערות בכ"ס עצמו של הנערות אחרי  
צאת האחרונים ממנו ג' שעות אחר הצהרים כי עתה המקום היה נכון לפני וכמשנית  
על כל בתי הספר הלא יוכל כבודו הרם להציע כזאת שיהי' ע"י רשיון כזה  
עקאנאמיע, כי ראשית דבר הוא המקום והמכשירין למורה וביחוד בעיר קאונא אשר  
יקר המקום מאד, ובתוך משך השנה אין להשיג כלל. סוף דבר, הנני נבוכ הפעם  
בראותי אוצר פתוח לפני ואין לאל ידי לקחתו מפחד אנשים ומקצר יד ובכך אל נא

יתנני לגבר לא יצלה לקבל הטובה אשר הראני בחסדו כי אין לאל ידי להתחרות את שעוצילאָ הנוצרי אשר הוא ואשתו ואחותו עוסקים בלמודים, ומה ערום הוא! הלא אלה השרירים העשירים הנותנים לו את בנותיהם דורשים ממנו לבלול אותן בתוך בנות הנוצרים כמו במקומות רבים אך הריה הנוצרי הזה ריוח כסף 600 רובל ובהיות פענסיאן הנוצרים ת"י פתח בפענסיאן לבנות ישראל לבד להרבות בצע והכנות בנות עשירים ובמספר ה' או י' ומעבורן ירצה 600 רובל.

8. עוד אחת אדרשה מאת כבודו הרם בראותי כי גבר עלי חסדו, הן לבד משכורתו פה מבח"ס אין לי מאומה לעת כזאת, ע"כ נגת בתי על צאצאי בעיר ראסין ואנכי הפין להחליף מקומי בראסין, אולי אוכל לפתוח שם בח"ס לנעוה? אדמה כי טרם נמצא שם פותח ב"ס כזה, והיה נא חסדו שמור לי לעת כזאת אם לא ישלם האקרוג הפצי זה לַעַד אותי כמורה יסודי הדתי עם עוד ענין אחר כאשכנזיות בבח"ס לבנות הנפתח כבר, ושלום ועתרת ברכות ישא לכבודו הרם מקרב ולב עמוק אוהבו מכברו ומברכו אבהם מאפו.

ג.

ארבעה מכתבים מאת החכם ד"ר יצחק שלמה פ"כס ז"ל, \*  
פאריז, די שבט תר"ח"ס לפ"ק.

כבוד יודו, יקר נפשי, המשכיל המפואר והשלם כש"ת מ'  
מ. ל. שינחווז נ"ל.

מכתבך הגלוי הניעני בזמני, אולם טרדותי הרבות והעצומות לא הניחוני עד הנה לבוא אליך בכתובים, עד שקבלתי מכתבך ששלחת אלי על האדרסה של אחי ברלין! אמנם יודו, לך הצדקה להלין עלי על אשר לא אנמלך בכברים נעימים ונמלצים, כמו שתענני באלה מדי פעם בפעם, אולם אקוה כי תדיני במדת טובך לקב זכות ולא תשא אישם נפשי, ולמען כבר את פנך אמרתי הפעם למלא את הבטחתי שהבטחתך זה כבר, להעתיק לך ספר תולדותי, ובנוגע לנניף המאמר ע"ד תולדותי הנני שונה מה שכתבתי לך כבר, כי כתבתי אותו לפני איזה שנים, עוד בטרם באתי להנימנאווים ברלין, כאשר תכיר גם מדברי בסופו, והנה במשך הזמן הזה — ארבע שנים שלמות — נשתנו בכמה פרטים השקפותי ודעותי, עד כי לא אסכים עתה לכל מה שכתבתי אז, אולם אם אומר לשנות עתה את הדברים עלי לכתוב את תולדותי עוד הפעם ממסד ועד הטפחות ולזה לא ירשני זמני, גם אין מצוי עתה כשר וראוי לקב, כי יש לי הרבה דברים ממקרי חיי במשך השנים האחרונות, שלא אוכל עוד לזכר עליהם, גם חסר לי בכלל החפשי לכתוב על ספר תולדותי, וללא צוני אז מורי בשפת אישנו לכתוב מאמר (אינפואסין) בשם „מין לעבענסלוקי“, כי אז לא באתי לקב, לכתוב תולדותי, אך אחרי שכבר נעשה מעשה יקרים לי הדברים, המראים לי היטב השקפותי על החיים ועל עצמי שהיו לי לפני ארבע שנים,

(\* כאלף מכתבים מאחי ז"ל, אשר לכל אחד מהם ערך ספרתי רב הן מפאת ענינו הן מפאת סגנונו הנעלה, עומדים לצאת לאור בכרכים מיוחדים, אך לבקשת רבים כמכירי הכנות אתן טוקס למספר מכתביו גם ב„האשכול“.

ובכן אבקשך ידידי, כי בקראך דברי תשער ברוחך כאלו קבלתם לפני ד' שנים, או כאלו מצאת כתב יד ישן... ואל תשום לב כלל על אשר העתקתי לך עתה את הדברים, כי לא עשיתי עתה כ"א מעשה מכונה המעתיקת מה שנכתב כבר בלי כל דין וחשבון.

הענין הספרתי שהנך עוסק בו בעת הזאת מצא הן בעיני מאד, כי דברי ימי היהודים במזרח פרסיה אינם ידועים עוד בספרתנו, כי גם רוב סופרינו שנכתבו תולדות היהודים באשכנז לא התעסקו בפרסיה המזרחית, באשר כי יחשבוהו ע"פ רוב לפולין. אמנם עבודה קשה היא מאד אך נכבדה ומעילה, ע"כ לך בכחך זה והבא נא ברכה לספרתנו. טוב תעשה ידידי אם תפנה בבקשתך אל איזה מהרבנים וראשי הקהלות בפרסיה המזרחית שיתנו לך לעיין בהפנקסים הישנים ובהכתבים העתיקים אשר בקהלותיהם ואז תחי עבודתך מלאה ונדושה על צד היותר טוב, ואם ימשך הדבר עד אחרי צאת "הכנסת" לאור לא יזיק כלל ותדפיס את הדבר במקום אחר: בכל אופן אין לך למחר ולהחיש מעשיך בשיב"ל הכנסת, אם תחפזין שיצא מתחת ידך דבר שהוא מתוקן, ואין לך דבר הרוש יותר מתנעת וחפז ועיון מההיסטוריא.

גם אני שמחתי בקבלי את המודעה של "האשכול" בוווארשא, כי העלים למבחן לא הפיקו רצוני בשלמות, ביהוד החלק הישני מהמאמר "אנציקלופדיא" והמאמר "האלכסנדרונים" (צ"ל "האלכסנדרונים", כמו "יהודה האלכסנדרוני" וכו"ב, כי "אלכסנדרונים" הם שם הרומים הנהגים בספרה הצרפתית). בהראשון באו (בחלק הב') אך נמזב דברים בלי כל עיון, אם שייכים הם להמאמר, או אם נכבדים הם בכלל, כמו כל הדברים על ספרי וואלף, פריסט ושיטינשניידער, אשר מקומם במאמר "ביבליוגרפיא", ובשני כל הדברים כלולים ואין בהם כ"א זכירת שמות רבים בלבד, תחת אשר היה נחוצן לתת השקפה על השיטה הפילוסופית של האלכסנדרונים וקורותיהם, גם לא נזכר אבי האלכסנדרונים אחיט, "פילון היהודי" אף בשם, ורוב הדברים אינם נוגעים לאלכסנדרונים כ"א לאלכסנדריא העיר, אך הסופר העתיק את דבריו מהלעקסיקון של מאיער, אולם תחת אשר שם חלוקים הדברים לאיזה מאמרים בבלבם יחד למען הקיצור: — בנוגע לעבודתי אני בעד "האשכול" אפונה עוד, אם אהיה עוזר תמיד לו, כאשר ידרשו המוציאים לאור ממני, כי הם יחפזו רק את הקצור, בעוד שאנכי לא אחפזין לכתוב בקצרה יתרה במקום הראוי לדעתי להאריך בעד הקוראים העברים ולהיות מעתיק פשוט מהמאיער והבראקרוז לא אחפזין נ"כ. זה לפני הדש ימים שלחתי להם ע"פ בקשת המו"ל מאמר "אפלטון", שמצאתי לנכון להאריך בו, באשר כי השם הזה שגור בפי כל מביני שיע, מבלי אשר ידעו על נכון דברי ימי היוו, ספריו ושיטתו הפילוסופית, וע"כ מלאתי את החסרון הזה לדעתי, אולם המו"ל יביטו על הכל אך מפאת המצב החומרי ובחפצם לגמור בעגלא ובזמן קרוב את כל האנציקלופדיא לא ישימו לב לאיכות המאמרים ויקחו מן הבא בידם אם יהי דרוש לחפצם זה.

ידידך מכבדך ומוקירך דורש שלומך באהבה

יצחק שלמה פייכס.

(\* מה מקום אתי לחלות את פני האיש, אשר בירו נשאר מאמר אחי הנ"ל, כי זואיל להשיבו לירי, ועכ"פ הנני מותר אותו לבלתי הדפיסו בשום מקום בלי רשותי. העורך.

Wien 14/7 893.

ידידי הנכבד ! \*

סלה לי ידידי על אשר לא הטיבותי לך דבר על מכתבך הוקר אשר שלחת לי ביהוד עם הקרקטור של מאמרך, ואשר הנחתו למשמרת, בתורתו מולל דברים אחרים אדות ר"י בן בלעם. כתיבת מכתבים ככלל ובעניני מדע בפרט היא קשה לי בעת הזאת, כי מחשבותי טרודות ודאגותי תגולנה מענותי. ע"ד המקור הערבי מספרי חיוג הניעני מכתב מהד"ר יאסטרוב בפילאדלפיה, כי הוא מוציאם עתה לאור בליידן אצל Brill, ובמשך השנה הזאת יגמרו בדפוס. הוא בקש ממני לפרסם זאת במשך עבודתי על ריב"ב. אני בקשתי ממנו, כי ישיב לשלוח לי את הגליונות הנדפסים בטרם יגמרו הספרים, אך לא קבלתי מאתו מענה. אם אקבל איזה דבר ממנו אריצנו אליך, כי בודאי יסכים כי תשתמש בהוצאתו בטרם תתפרסם.

ע"ד מאמר הרכבי, הנה מלבד לישון המחבר והמנעו להוכיח באיזה מקום דברי הו"ל, נראה מדבריו „ולא בכיעור איש היו מודיעים“ (ראש עמוד 170) כי הוא קרא, גם יש עוד בעמוד ההוא ובעמוד שלפניו סמנים על קראותו, מלבד זאת הנה מצא הרכבי כפי הנראה את היסוד הזה בין יתר שרידים קראיים ואולי כ"י סופר אחר הם. — הפר, באכ"ר שלח לי לפני ימים אחדים מאמרו הארוך הנדפס במכתבי של שטארד על באור בן בלעם ליישועיה הוצאת הרנבורג, המכיל תמצית באורי ב"ב ומתאים בפרטים רבים לדברי בפרק ה' והג' ממחברתי. שם הוא מזכיר לטובה את דברי בהחוקר ה' — ו נגר הרנבורג בדבר ר"י בן יושיע וזמן בן בלעם אולם את מאמרי בהמאנאצין לא ראה עוד בכתבו את מאמרו.

זה כבר הפצתי לכתוב לך ולהשיב לך תודה על מאמרך אדות ספרי, אך טרודתי ומבוכת רוחי היו תמיד בעוברי, כי עד היום הזה לא אדע מרגוע לנפשי. אמנם נספחתי לפני ירח ימים בתור תושב לקהלה אחת במורביה, אך העקר חסר עוד מן הספר, כי על השטאטהאלטרייא כברינג לקבלני בתור אורה אוסטריה, וזה וכל להמשך עוד ערן ועדנים ובין כה וכה הנני כערער בערכה ויושב ומצפה תמיד לקראת הימים הבאים. קרוב אצלי הדבר להיאוש מכל וכל מקהלת קי. כי עד היום הזה היתה לי הבחירה שם רק למפח נפש וכל תועלת לא הביאה לי. תקותי רק למצוא מקום אחר אשר אוכל לכהן בו גם בטרם יגמר הענין בהשטאטהאלטרייא, אם יעלה הפצי זה בידי הנני מסופק מאד. — התפלאתי כי ישמת בפי במאמרך הו"ל דברים אשר לא אמרתי, כמו הפין אני לקבוע שנת הולדת בן בלעם אחרי 1050. אני כתבתי רק: eher nach als vor, אשר מזה אין להוכיח מאומה; כי באמת ידעתי כי קשה לאחד את הזמן ההוא והעירותי כי הראב"ע מכנה כבר את ב"ב בתור אחד מוקני לה"ק, אולם יותר קשה עוד לדעתי להקדומו כדעת ריב"ב. בן כתבתי ההפך ממה שכתבת בשמי אדות אבי הדעה כי „ברך“ הוא שם, ע' הערת 3 לקאפ' ב"ב ס' במדבר, גם אני כבר העירותי בעמוד 32 בהערה כי דברי ב"ב לדברים ה', ו—"ה נדפסו כבר

(\*) המכתב הזה כשני המכתבים הבאים נערכו אל הרה"ח המטופ' ד"ר פוננסקו בווארשא

ע"י נייבויאר וע"י נייגר, ולמה היה לי להזכיר זאת עוד הפעם (משטראק לא ידעתי ואין זה מעלה ולא מוריד), ועוד הרבה דברים לי אדות זה בפרק הג' בדברי על יחס ב"ב להמסורה. לא אבין איך יכלת להעלות על הדעת כי „נכת אלמקרא“ הוא הספר הנזכר אצל רמב"ע, כי הספר האחרון עקרו על התורה, ולשון „אלמקרא“ מורה, כי הוא רק על נביאים וכתובים, כאשר כתב ע"ז באכר פעמים אחרות, וגם אני הוספתי דברים בזה בהמשך מחברתי. ידיך הנאמן הדו"ש י"ש פּוֹכֶס.

Krakau 8/11 93.

ידידי היקר!

מכתבך היקר קראתי בעונג, אולם ברוב הערותיך לא אוכל להסכים אתך ואזכיר בזה ביחוד, כי אין להעלות על הלב כי „הפרוש לפ' בשלח“ הננו העתקה מערבית, כי הוא דומה בסגנונו המקורי לסגנון הראב"ע וגם חרוזים עבריים כתובים בראשו, וגם אצל הראב"ע ימצאו הרבה מבטאים בלתי מובנים כ"א בעזר לשון ערבית, אשר היתה שגורה בפיו, כאשר כבר הראיתי בדבר השמוש במלת „לכן“ בהוראת „אבל“. כן אין לדעתי הבלד בין פ' הנאון לס' שמות לפירושו ליתר ספרי הקדש, אחרי כי ראיתי מהרמב"ן מוסבה על ס' שמות מהשירים. מס' שמות אין כל ראייה, כי יד המקרה בזה, וראוי להוסיף על מה שכתבתי, כי רק בספרד לא נודעו עוד ספרי רס"ג, אולם בארצות המזרח נשארו גם במאות הי"ד והט"ו, כאשר הוּוּ עוד ביד ר' אברהם ב"ר שלמה, אשר העתקתי מפירושו לנ"ך כמה שירים מס' רס"ג לספרים שונים, וכן השריד הגדול מס' שמות הובא כפי הנראה מתימן. ושלוש מאת ידיך הדו"ש י"ש פּוֹכֶס.

ידידי!

מכתבך הגיעני במועדו והנני להשיב לך עליו. דברך ע"ד פתרון מלת „הקשה“ דהוקים מצד עצמם וגם לא יתכנו כלל מפני הוספת המחבר; „אולי יפק עינו וראה“ המראה בעליל כי הדברים ערוכים אל אחד המפרשים... הערותיך בבאור כונת המפרש בדבריו „ויצעקו כמו ויצעק העם אל משה“ ובדבריו „והנה המבלי שלש אותיות“ נודעו לי לפני הדפיסי את המאמר, אך אנכי מצאתי לנכון יותר לבאר כונת המחבר כאשר כתבתי, אם כי אדע, כי גם לפי באורי דברי המחבר דהוקים ואפמ"ל. — דברי דרנבורג אדות הס' „מעאני אלנפס“ ראיתי זה כבר וכבר הודעתי להפרוש' באכר, כי אנכי הקדמתיו וישב לי באמרי חן כי לא ינע בזכותי להוציא את הס' לאור, וגם לא יכתוב עליו, כי הספר איננו תחת ידו. הוא יעצני לכתוב אדות זה להריווא, אך אני בהחתי לבלתי לשים לב לדברי ד"ב המתקשט בנצות זרים ורק במבואי להוצאת הספר אזכירם א"ה.

מחברתי כבר נמרה לדעתי ואני מחכה לקבל אכסמפלים, וכאשר יגיעו לידי אמחר לשלוח לך אחד מהם. קרוב הדבר כי בימים האלה אמסור לדפוס עוד חוברת מ„החוקר“ (הא' לשנה שניה), אם כי מצבו מורה מאד ואין לי אף עשרים חותמים אשר שלמו בעבור השנה העברה! בקרתך על ספרי רש"ב תואל נא לשלוח אלי.

בהשיבי לך תודה על דברך הנעימים והיקרים לי תמיד הנני ידיך הדו"ש ומברכך בכוח"ט יצחק שלמה פּוֹכֶס.

## תורת החיים והשלום (היגיעניע).

מאת

יעקב אריה גראססבערגער, רופא חולים בכרומוברג (פרוסיה).

אחי, בני עמי! אל תקל בעיניכם הדרישה על תורת החיים והשלום, כי היא היתה בימינו לאחד הדברים העומדים ברום עולם המעשה. מכע רבים גדולים וטובים באשכנו קובעים לעתים מזומנים בגליונותיהם פרק לתורת הבריאות ורפואה הטבעית אשר על האור, על האויר והמים והכלכלה נוסדה, ומתאמצים להורות את העם באורח החיים, למען ידע להזהר מהדברים המזיקים לשלומו ולבקש ולרדוף את הדברים אשר יעשה אותם וחי בהם חיים טובים, אך בספרתנו העברית כמעט נפקד מקום הדעת הזאת. הלא מעולם נחשבה בריאות הגוף למיטב קניני העולם הזה, ומה גם עתה אשר תכבד העבודה על רוב בני האדם אשר לא נפל חבלו בנעימים לאכול מטוב הארץ בלא עמל כפיים ולא זעת אפים, וכל מאמצי כח דרושים ונחוצים לו לעבוד ולמשא. ואף לשלוי עולם היושבים ספונים בבתי תענוגיהם ובעמל אנוש אינמו נחוץ מאד לדעת את תורת החיים והשלום, כי יש עושר אשר להיות בעליו יועיל אם כרוב לכספו ירבה מזבחות לתאות לבו וכרוב לזהבו ירבה לשנות בתענוגים עד אשר יכל בשרו מרואי ובאחריתו כמו שבלול תמס יהלוק, כי אך האדם אשר מנוער באשורי הטבע תאחו רגלו ובחוקות החיים ילך, הוא יאריך ימים ויראה טוב תחת השמש, ואשר לא ישים לבו לחקותיהם ויעזוב אותן הוא לא יחצה ימיו בשלום, ואם ככל זאת ימלט בעור שניו והיתה לו נפשו לשלל ויוקן, הנה יבלה רוב ימי חייו הכלו ביסורים ובהלים רעים. לכן נכבדה מאד הדעת הזאת לכל אדם החפץ חיים, ומי לא יחפוץ בהם?

והנה חפצי הפעם לדבר על האויר, אשר בו תלויים חיינו וארך ימינו, כי רובי החללים המוציאים את האדם מן העולם יחרו על ידו לתוך האדם דרך שני מבואים: דרך הריאה בדמות אויר משחת ודרך הקיבה בדמות אוכלין ומשקן המהבלים את שלום הגוף. בזה אדבר רק על החללים החודרים אלינו דרך המבוא הראשון, ואת דבר החללים החודרים לקרבנו דרך המבוא השני אחשוך לעת אחרת. הנה גוף האדם (ככל גוף בעלי חיים נכבדים ביציאת גופם המהלכים תחת השמש) בריאה נפלאה היא, כי בו מקור חיים ומקור מות יחד, כי מלבד תכונתו הנפלאה להשלים ולמלאות תמיד בקרבו על ידי המחיה והשנה את חסרון דמו ולשדו ואת חסרון אבריו הפנימים וההיצונים החולכים וכלים תמיד להגלי עבודתם אשר הם עובדים בלי חשך בחקין, ומקצתם (כמו הלב, הריאה, הקיבה ובני המעים) גם בשנה, מלבד זאת עוד תכונה אחרת נפלאה לו להוליד בקרבו תמיד להגלי פעולת השרפה הפנימית הנמצאה בו (הנרצה לעינינו בחומו הטבעי שהוא בימי שלומו לא יותר משלשים ושבע מעלות בתרמומטר צעלזיוס) את החומץ

הפחמי, המזיק, אשר הוא (הגוף) מוציאו ע"י נשימת הריאה מרגע הולדו עד בוא חליפתו, כי בדרך החכמים ומצאו כי בתוך מאה ליטר אויר אשר האדם מוציא מריאתו ע"י פעולת הנשימה נמצאים משלשה עד ארבעה ליטר חומץ פחמי, אמנם גם בהאוויר החיצון במרחביה נמצא חומץ. פחמי, אך שם מצער הוא עד מאד, כי חכמי הטבע מצאו שעל שני אלפים והמש מאות ליטר אויר חיצון — שהוא מורכב מן ע"ש חלקים הנקן (שטיקשטאף) וכ"א חלקים חמצן (זויערשטאף) וחלק בלתי מוגבל אדיהמים (וואססערדונסט) — מגיע אך ליטר אחד חומץ פחמי, והחומץ הפחמי הנהו ארס נורא לדמנו ולכל גופנו בהמצאו באויר הדרנו בשעור רב, ואלה דברי אחד חכמי הרפואה הגדולים באישנו אשר כתב בספרו על אדות הענין הזה: „באויר טוב נמצא אך  $\frac{1}{25}$  למאה (ה"ה חלק אחד שלם על שני אלפים וחמש מאות חלקים כנ"ל חומץ פחמי, ואם יכיל הדר מושבנו או משכבנו אך עשירית הליטר חומץ פחמי למאה ליטר אויר, או נרניש כי אין שלום בעצמינו, ואם המצא ימצא בתוך אויר החדר חומץ פחמי משלשה עד ארבעה חלקים למאה או יזעם אור הנרות הדולקים בתוכו ולשלום גופנו יגיע נזק רב; ובשימנו אל לבנו כי האויר אשר תוציא ריאתנו ע"י פעולת הנשימה יכיל בתוכו משלשה עד ארבעה חלקים למאה חומץ פחמי, או נכיר ונדע מה נחוצן כי יהיו חדרי מושבנו גדולים ומרוחים, למען יבטל האויר המשחת היוצא מתוך ריאתנו ברוב אויר החדר הטוב. החמצן אשר ריאתנו תגמא תמיד כל ימי חיינו יהפך בקרבנו (לרגלי פעולת הישרפה הנוכח) למשחית, הוא החומץ הפחמי המזיק הגדול. לדעת חכמי הרפואה הגדולים ובראשם הפרופיסור פטנקאָפּר ממינכן (שהוא גאון חכמי ההיגיינע ברור הזה) נחוצן שיגיע במעון בני אדם גדולים וברואים חלל של ארבעים ולמצער של שלשים מטר מעוקב (קוואדראטמעטער) לגלגולת, ולחוליים פשוטים ששים מ"מ, לחולי פצעים מאה מ"מ, לחולי מגפה מאה וחמשים מ"מ ולילדי בתי הספר חלל של חמשה עשר עד עשרים מטר מעוקב לגלגולת. והשעור הזה איננו גדול, כי לפי השבון פטנקאָפּר דרושים לאדם גדול קרוב לתשעה אלפים ליטר חמצן לכ"ד שעות (הוא חצי ליטר לכל נשימה ונשימה) בעוד אשר די לו בעת ההיא בשלשה או בארבעה ליטר מזון.

בנהוג שבכולם לא יבשלו בני האדם ביום באויר משחת כמו בלילה, כי ביום פזורים בני הבית איש לעברו לעשות איש איש את מלאכתו או את דרכו ואינם נקבצים יחדיו בהדר אחד, ואולם בלילה בהאספם יחד אל הדר אחד שנים או שלשה לישון שם, ישחיתו מאד את אויר הדר המטות בהבל פיהם, כי החומץ הפחמי כלעומת שיצא מתוך ריאת כל אחד ואחד מהישנים כן ישוב ויבוא אל תוכה פעמים אין מספר וישחית את הדם. לכן יקיצו בני אדם כאלה בבקר עיפים ונדחמים, פניהם זועפים, גפשמם שוקקה ולשונם כמו תדבק להכם ולא יהיושו את טוב השנה הנותנת ליעף כח והרפואת למהושים חדשים רבים קלים וכבדים אם אויר הדר המשכב טוב וצח, ולכן מתאווים ב"א כאלה בבקר אחרי קומם מעל משכבם לשתות קאפּע או טהעע חזק וחס מאד, לעורר את דמם אשר בעצלתים הוא סוכב סוכב הולך בגידיהם מרעל החומץ הפחמי העצור בו, ומה צדקן דברי הרופא הנודע Briemer באמרו: „רוב מחלות שחפת הריאה יסודתן בחדרי המשכב, ועל כן קרא להן „מחלות הדר

המשכב" (שלא־צ'יממערקראנקהייטען). והמהלה האומה הזאת מפלת יום יום הללים רבים! לפי הספירה (סטאטיסטיק) החדשה מתים בארצות אשכנז לבד שנה בשנה מאת אלף וששים אלף אדם מתגרת יד שחפת הריאה (הוא החלק החמישי ועד השביעי ממספר כל מתי הארץ הזאת), ובשלשת בתי החולים הגדולים בוויין שוכבים תמיד בשלשת אלפים וארבע מאות הולי שחפת הריאה! על כן ישים כל אדם לבו אל אויר הדר מושבו וביחוד אל אויר הדר משכבו, כי יהיה צה. הן עוד לא נחקרו היטב מסתרי השנה, המפתחת הרצונות עמל היום ותלאותיו והמחוקת והמאמצת את עצבי הגוף הרפים והמוסכת בקרבנו רוח היים חדשים לבקרים, אך זאת חקרו ומצאו החכמים הפרופיסורים פטנקפּר ורעהו Voit כי בלילה יאסוף האדם הישן ע"י נשימת הריאה פ'י שנים המצן מאשר יאסוף אותו ביום, והיה החמצן הזה אשר יאסף בלילה לפקרון להוציאו אה"כ ביום בדמות הומין פחמי. — לאושר בני האדם ולטובתם מלאים קירות הבתים נקבים נקבים קטנים וצרים עד מאד (אשר לא תשורם עין בלא מיקרוסקופ, והם בעין נקבי עיר הגוף) ודרך הנקבים הקטנים האלה יצא מעט התוצה מאויר החדרים המשחת ותחתיו יהדור מעט אויר טהור מההוין, כי לולא היתה זאת אז לא יוכלו בני אדם רבים, המזוללים בשחרת האויר להתקים ולעמוד אף ימים אחדים. את דבר נקבי הקירות האלה, הנמצאים גם בבתי הזמות עבות, מצא פייטניקאפּר בניסיונותיו החרוצים, ואף עלתה בידו בעזרת מכונה העשויה לדבר לכבות לעיני חכמים רבים נר דולק מבעד לחומה, אשר מדת עוביה היתה רגל וחצי, זאת אומרת: הנר הדולק העמד בעבר החומה האחד ופייטניקאפּר והרואים עמדו בעבר החומה השני, ותעל בידו לכבות דרך הנקבים הנזכרים את הנר הדולק, אף כי חומה עבה הפרידה בינו ובין הנר. — אמנם זאת רעה חולה כי רוב בני האדם לא ישימו לב לכל אלה, ובצדק נוכל להחליט כי רוב האדם איננו יודע מה הוא אויר, מה משפטו ומה גדלה פעולתו על שלומנו ועל חיינו, כי ההמון הסכין מאו לחשוב את האויר לדבר קל הערך אשר איננו שוה לטפל בו, ונודע פתגמו לאמר: "לא על האויר יהיה האדם", והוא להפך כי החמצן הנמצא באויר הטהור הוא עקר חיינו, ולכן הוא נקרא גם בשם "אוויר-החיים" (לעבענשלופט), כי בלעדיו לא יוכל האדם לחיות אף רביעית השעה<sup>1</sup>, לא כן האכילה והשתיה, כי בלעדיהן יוכל אדם להתקים אף ימים אחדים, כאשר נחזה, למשל, ביהודים סגפנים המענים בצום נפשם "משבת לשבת" משך שנות מספר; ובלא אכילה אבל בשתיית-מים לבדה יכול אדם להתקים ולעמוד אף שבועות אחדים, כאשר יעידו על זאת מעשי הרופא טאנר מאמריקה והרעבן הגדול זיטי מאיטליה, כי שני האנשים האלה מנעו מפייהם כל אוכל (אך לא

<sup>1</sup> על פי סוד ה"פאקירוס", המה נזירים סגפנים ידועים, אשר נמצאו בארץ הודו עד קרוב לשנות השבעים (אשר בשנות המאה הזאת) אשר נתנו א"ע פעמים רבות להקבר לעין רואים בעודם חיים ושכבו בקבריהם הסתומים, הסגורים והחתומים בחותם שר המלך ארבעה או ששה שבועות ומעלה (כאשר יערו מראש בטרם נקברו), ואדמת קבריהם נעבדה ונזרעה ונתנה יכולה, ונקץ ימים הוציאום מקבריהם לעין רואים ומעט מעט שבה נפשם אליהם ויחיו ויעמדו על רגליהם וילכו לדרבם, כאשר העידו על כל אלה רופאים ידועים ונוסעים מפורסמים ושרו צבאות אירופים רבים, אשר ראו כל זאת בעיניהם. על אנשי המופת האלה אשר, כאמור, יכלו לחיות שבועות אחדים בלא אויר אקרה לכתוב מאמר שלם באחת חוברות "האשכול" הבאות.



מים) ארבעה שבועות ומעלה, כאשר מודעת היא בכל הארצות, ובכל זאת לא מתרברעב, אף לא נפלו למשכב ויהיו לנס, ויעשו בזה עושר רב.

אפס כי גם חמצן נקי בלתי מהול בחנקן וביתר יסודות האוויר הנוכחים לא תוכל ריאתנו לנמא, כי להגלי גרוי תכונתו החריפה יוליד (החמצן) בקרבה דלקת, ואך בהיותו מהול ביתר יסודות האוויר הנוכחים, כאשר הוא נמצא באוויר החיצון בהכמת יוצר הטבע ועושה, מסוגל הוא לנשימת ריאתנו. והאוויר החיצון טוב לנשימת ריאתנו בלילה כמו ביום, ושונים בני האדם החושבים כי האוויר החיצון אינו טוב בלילה כאשר ביום מפני החומץ הפחמי הרב הנמצא בו בעת ההיא, כי לפי דברי הרופא ד"ר פולק שכתב בספר „הידראטהעראפיע“ להרופא ד"ר מנדי (שהוציא הוא במהדורא י"ג) מצאו חכמי הטבע בשנים האחרונות כי הצמחים הירוקים מוציאים חמצן מתוך עליהם גם בלילה, לא כאשר חשבו לפנים, כי הצמחים האוצרים בקרבם ביום את החומץ הפחמי המותר אשר בתולדה (היוצא מנשימת בעלי החיים) ומפרידים אותו בכח אור השמש לפחם (קאָהלענשטאָף) ולהחמצן (זויערשטאָף) ומחזיקים את הפחם לצרך גדולם ואת החמצן הם מריקים מתוכם לאויר העולם להחיות בוגפוש כל חי, כי הם עושים כל זאת רק ביום, אבל בלילה מוציאים הם מהם גם את הפחם גם את החמצן בדמות חומץ פחמי (כמו בעלי חיים), כי, כאמור, הדעה הזאת משגה היא.

בערים גדולות עוד יתרה לאויר הלילה על אויר היום, כי ביום איינקי הוא מעשן הארובות ומן האבק העולה מאופני המרכבות המשתקשקות ברחובותיה ומרגלי סוסיהן הדוהרים ומרגלי בני אדם המשוטטים בעיר, לא כן בלילה, אשר אז נפשי המנוחה פרושות על האדם ועל כל יגיע כפיים. אמנם האוויר הטהור הוא חיינו ואך ימינו! לכו הוו אך ישליו אהלים ליושבי הכפרים, עובדי אדמה ורועי מקנה, אך רטפוש בשרם בכל עבודתם הקשה ומאכליהם הנסים הקשים להתעכל, ולמרות בנדיהם הכבדים והחמים מאד בקיץ ולמרות מעונותיהם הצרים ואייחנקיון השורר בהם ובעורם אשר לא ירחין כל הימים בלתי אם בדרת עליו מטר סוּחָף, כי את כל החסרונות האלה ימנה האוויר הטהור רבי-החמצן במרחביה, אשר ריאתם תנמא אותו בעשותם בשדי התבואות ובנאות הדשא, וגם נדיפת עורם תרבה בעת עבודתם ובו יצאו סיגים רבים מן הגוף החוצה. גם ילדיהם המרבים לרוץ ולרקוד בחוץ כמו עגל יחלמו ויחוקו, והאביונה (וואָללוסט) תאחר להתעורר בקרבם. לא כן חלק בני יושבי הערים המבלים רוב ימי השנה בחדרים סגורים: פניהם יתורו, עצמותיהם תיבשנה ועצביהם ירפו, ועוד בשחר ילדותם תתעורר בקרבם האביונה ותכשיל כחם ותשים שמות בגופם.

למען הראות את הקוראים עד היכן פעולת האוויר מגיעה אספרה נא בזה שלישה „מעשים שהיו“, אשר על אמתתם העידו סופרי דברי הימים וגם רופאים חכמים וידועים כמו: צירמאן בספרו „פאָן דער ערפאָהרונג“, הופילאנד בספרו „מאָקראָביאָטיק“ ומנדי בספרו הנזכר „הידראטהעראפיע“ הוצאה י"ב. וזה דבר המקרה הראשון: בשנת 1756 נתנו בעיר כלכותא אשר במדינת הודו מאה וארבעים וישיה אנשי אנגליה אל הדר-בלא, אשר מרתו היתה אך שמונה עשרה רגל מרבעות ורק שני חלונות קטנים היו בו, אשר דרך כם בא אל תוכו מעט אויר מן החוץ, אך שני החלונות האלה היו ככותל אחר (לא זה לעמת זה) ולא יכול האוויר הכלוא בחדר

הכלא להתנועע ולהטהר. ואם נשים אל לבנו כי לריאת אדם גדול דרושים כחמש מאות ליטר אויר טוב לשעה אחת, אז נבין כי כמעט שנסגרה דלת החדר הכלא בעד השבויים האמללים האלה מיד החלה צרת נפשם ומלחמתם האיומה והאכזרית אשר נלחמו איש באחיו למען הגיע אל אחד החלונות הפתוחים לשאוף מעט רוח צה. מקין ארבע שעות או התעלפו רבים מהם וישכבו על הארץ כאבנים שאין להן הופכים, ומקין שש שעות נפחו נפשם תשעים וששה איש, וממחרת כאשר נפתחה דלת החדר הכלא ויקרא להשבויים דוור נמצא, כי אך עשרים ושלושה איש מהם נשארו חיים, וגם מאלה מתו אח"כ רבים בקרחת הרקבון אשר הכו בה לרגלי האויר המשחת אשר שאפו ריאותיהם בהיותם כלואים במשמר. פלצות תאחו בשר איש בקראו את כל דברי האסון ההוא אשר כתב בספר אחד השבויים אשר ברב כחו מצאה ידו להתור בחוקה ולהגיע אל אחד החלונות ולעמוד שם בדעת צלולה עד אשר נפתחה דלת כלאו ויצא בשלום ותתי לו נפשו לשלל. והמקרה הנורא הזה, אשר קרה זה מאה ואחת וארבעים שנה ובתוך עם בלתי נאור כההודים איננו בודד, כי עוד קרה כמוהו בשנת 1848. בשנה ההיא נסעו רבים באנית־הים הנקובה בשם "Londonderry", ויהי בנסעם בלילה ויעמוד סער גדול בים, ויתן רב החובל מאה וחמשים איש אל הדר אחד אשר בירת־הספינה, להסתר שם עד יעבור הסער, ולפנות הבקר נמצא כי שבעים מהם מתו מאויר־החדר המשחת שנמלא חומין פחמי מרוב יושביו. — ולא רק האדם לא יכול לחיות בלא אויר טוב, כי אף המזוהם שבהיות, הוא החויר, לא יהיה בלעדו, וזה האות: בחדש נובמבר לשנת 1870 — כן מספר הרופא ד"ר מוגדי בספרו הנזכר הוצאה י"ב — קרה כי מאה ושלושה חורים צעירים אשר הובלו בעגלות הקיטור הגיעו בדרכם לחצר מסלת הברזל העלבר־פלדי אשר בעיר דיסלדורף (באשכנז), ומפני סבת־מה היה שומרם אָנוס להלין אותם שם באחד הרפתים, וישנם בבקר והנה כלם פגרים מתים. וזאת היתה להם מיד שומר חצר מסלת הברזל, כי מחמלתו עליהם שלא יאכלם הקרה לילה הם כיל לסתום את חורי קיר הרפת אשר השכיל שומר החורים להניחם פתוחים למען יטהר אויר הרפת בלילה, ובכך היתה להם חמלתו הזאת למחמתה.

בינו נא זאת, קוראים אהובים, וטהרו את אויר מעונותיכם למען ייטב לכם והארכתם ימים בשלום!

# ב ק ר ת \*

השלח מכתב עתי חדשי למדע ולספרות ולעניני החיים, המוציא: קלונימוס  
זאב וויסאצקי, העורך אשר גניצבורג, כרך א. ב. ברלין, תרנ"ז.

מה ראה העורך לשנות בלוח המפתחות שלו את מנהג העולם? המחברים ומכרי ספרים ורושמי רשותא, כלם נוהגים כי נותנים או אלף בית משמות המחברים או אלף בית מחלוקת המינים, או הלוקת המינים גם בלא א"ב, אבל א"ב משמות המאמרים אינו מביא שום תועלת להמחפש שזוכר או את תכן המאמר או את שם המחבר ושני אלה לא יועילו לו ביום הפשו בלוח המפתחות החדש במינו הזה, ולזאת נאמר כי סימנא בהשלח לאו מלתא, ואנחנו נבחר לנו דרך אחר בבקורתנו, כי נבקך את מאמרי הספר כסדר, שבו הם כתובים ונדפסים. ולא נדלג מענין לענין, ובלבד לצאת ידי חובת האלפא ביתא.

כזאת יכולנו לקות בראש, כי בראש הקוראים והמסוכים יעמוד המחותן שהשמחה במעונו ויחלק כרטיסי-הסעודה לכל אורחיו, למען ידעו את המטעמים שיוגשו לפניהם לאכול, וכך היו נקיי הדעת שבורשלים עושים. כן גם העורך עומד בפתח השער ומכריז לקוראיו את מיני הסעודה שהוא עתיד לאסוף להנותו, הוא כחכם יודע את אשר לפניו ולא יאמין בכחו לבר, ולכן לא יטיל גם אבק רב של רקלמה בעיני הקוראים להבטיחם הרבה; יודע הוא כי בהסופרים ולא בו תלוי הדבר, כי עליו לצפות לשלחן אחרים. הרי הקוראים תלויים בו והוא תלוי בסופריו, לכן אמרנו שלא לפלפל בדבריו הראשונים שיש עליהם תשובה, כי למה לנו לדרוש ממנו כי יפרוץ את הגדרים ואת הסינים מכרמו ויפתח את הדלת גם למאמרים שאינם — לדעתי — מביאים תועלת לכל העם? והדבר הזה נעשה תיכף במאמרו של כהנא לדוגמא. והרי לא קים זה מה שכתוב בזה, ונשמח כי על כנון דא נוכל לאמר: לימד אמרינן קים לא אמרינן.

נעבור על הספור „בעמק הבכא“ מאת מנדלי מוכר ספרים, כי כבר בקר פעם בספרנו „כנסת הגדולה“ (ספר ג' צד 200) בצאתו לאור בשפת זרנון בה „ידישע פאלקסביבליאטעהק“ ונעיר בו רק כי ההעתקה היא מעשה ידי אמן נפלא, כי כמעט לא החסיר אף עוקין אחד שלא תרגמו כצורתו, לא החסיר כמעט אף נקודה אחת ותנ אחד עם כל החדודים והלבנונים שלא העתיקם לעברית וריחם לא נמר וטעמם לא פג, עד שלא נדע גם אנו טפה זו בתחלת יצירתה מה היתה, עברית או זרנונית, לא נדע להוציא משפט איוו היא האורוגינאל ואיוו היא ההעתקה, ונבוא אל מאמרו של הד"ר ברנפלד „ארינסת רנן ויחוסו אל היהדות“, המשתרע על הרבה דפים. כמה נחשוד את כותב המאמר או את בעל הבירה, את עורך „השלוח“? המאמר בסגנון שהוא

נכתב, סגנון הסכמי לדעות רגן, נאה היה לצאת מפי נוצרי אדוק או קראי שונא תורת הפרושים. איננו אומרים כי אסור לנו לתת בעברית דעת נוצרי על ספרתנו, דבר זה הוא כמעט חובה לנו, אבל לקבוע בה מסמרות ולכתבה בסגנון כזה של קדושה ובטול היש בעוד שהדעות בנוגעות לנו אינן אמתיות — חטאת מרי. לא נריב את רגן על הרבותו להשליך שקוצים על בעלי התלמוד, כי האיבה והמשטמה לתורת הפרושים קבועה בלבו עוד מימי ילדותו, ומאין תבוא אליו הרוח להביננו בינה כי שגה במשפטו ויבטל את דעתו הקודמת גרסא דינקותא? יש כח ביד האדם השלם להעשות חפשי מכל דעה קדומה, אבל דבר זה בא אחרי העיון והעמקה בדבר או דעה שיבוה או ישנאה, אולם רגן זה לא העמיק בתורת הפרושים ולא בא עד נבכי ים התלמוד להוכיח אם „חבר מרצחים“ או אנשים כנים הם, ולכן אף שנעשה לחפשי בדת, בכל זאת נשאר באמונתו, כי הפרושים הם „צבועים, נוכלים, רמאים“ וכו', ולדעות כאלה קושר עתון עברי כתרסי? ומאמרים כאלה מסוגלים לעורר בנו הכרת ערך עצמנו? בכלל נראה גם אצל אחינו המלומדים בטול היש לאינו בן ברית, מדה מגונה מאד לעם שלא ידע לכבד את עצמו, שפרורים מעצמות מתחת לשלחן אחרים יקרים בעיניו ממעדי מלך שהם שלו, מדה מגונה לעם שיבקש צדקה ויפשוט יד לחזור על הפתחים בשעה שעשיר גדול הוא ואוצרות קרה לו.

הספור זלמן גוי לברנדשטטר הוא נחמד ונעים, טוב ויפה, זלמן גוי זה אינו מאותם הגוים שהם מומרים להכעים או לתיאבון ועוברים על כל מצות התורה אשר לא תעשינה, לא, הוא איננו עושה חמורות כקלות, אדם כשר הוא ויש בו גם מעט מריח תורה, אלא בשביל מה זכה לשם הכנוי „גוי“, בשביל שאיננו „חסיד“ כדבעי. להרהקים מארצות פולין וגליציה יהיו הדברים סתומים והתמים, והתמונה תהיה בעיניהם כתמונה שאיננה במציאות, אבל להיודעים היא תמונה מדויקה ואמתית שמאות דוגמתה נפגוש בשוק החיים. לא המעשים גורמים, רק המקום גורם, וזלמן זה שהוא גם משביל במקצת נכנסו באוזני דברי הסופרים לחבב את המלאכה על היהודים, ויקח חתן לבתו לא בנם של קדושים ומויחס כ"א בעל מלאכה הרש ברזל, ובסוף גמר בדעתו לנסוע לארץ אבותינו ולהשתקע בה הוא ובני ביתו. ועל זה סובב כל הספור, איך החסידים באים עליו בטענותיהם הידועות המתנגדות לישוב הארץ, חדשות לא גלה לנו אמנם המספר, אולם אופן הוכחה מסר לנו בכל הקיום הדקים שבדקים, כמו שרגילים אנהנו לראותו בבתי החסידים בערים הקן, גם שפת המספר טובה וכבר קנה לה זכות אורה בספרתנו הבלטרסטיית כאחד המספרים הטובים שבספרתנו.

ברכנו ברכת הנהגין על המאמר היקר ויחיד במינו „שאלת החנוך בישראל ובעמים“ להסופר המנוח דודויטש, אל האבן הזאת כבר נופצו כל קסתות הסופרים זה כמה. השאלה הזאת, הגדולה בערכה כמעט מכל השאלות, עומדת על הבמה ודורשת לה פתרונים, היא שאלת הפרט מנקרת את מה כל אדם מישראל שהונן בפרי בטן ומנסרת גם בגלגל הרקיע של עולמנו בשאלת הכלל, והנה בא הסופר ויעביר לפנינו את כל שטות החנוך הנהוגות וקבועות אצל העמים הנאורים, כל שטח בפני עצמה, ו"ב במספר, העביר לפנינו בכל חלקיה חלקי הבונה והסותר, ויבוא לידי החלטה כי למעננו למען בני ישראל השטח בחנוך היותר טובה והיותר רצויה והיותר מובילה אל השלמות הוא החנוך הלאומי בלי תערובת דבר אחר כמו דת מסורת אבות

וכו'. הוא אומר איפכא מסתברא הזוק הדת יבוא על ידי הנוך לאומי, אבל על ידי הנוך דתי לא תבוא הלאומיות. דבריו בהגיון טובים ונכחים, אבל במעשה בחיים מופרכים הם. הנסיון היומי מראה לנו ההפך, ובמקום שבעל נסיון עומד שם לא יוכלו לעמוד אלפי אלפים פלוסופים וחוקרים, הלאומיות בכל מושגיה הדקים התנברה אצלנו בימים האחרונים ונשמח לקוות כי עתידה היא לכבוש את כל עולם היהודים. אולם עלינו לא לשכוח, כי הנקל לה להלאומיות לנצח עשרה או מאה יהודים שקבלו הנוך דתי מאשר תנצח יהודי אחד שקבל הנוך אהר. לא ככל הגוים בית ישראל, אצלנו הלאומיות והדת אחווים ודבוקים זה בזה כשלחבת בנהלת, היהודי הדתי מכרה גם שלא ברצונו להיות לאומי, אחרי שהדת תטיל עליו הרבה חובות לאומיות, כמו החגים וכו'. הדת האפילה בטליתה על הגרעין של לאומיות שבמצות אלה ותלבישים בלבוש סודות ותתן להם צורה אחרת ופנים חדשים. יוכל היות מפני שהשעה היתה צריכה לכך בזמן מן הזמנים, משום שהרעיון בצורה של חול לא מצא אולי-באותה שעה מסלות בלב העם, יוכל היות כי דברים בנו, אולם לא יחד כל איש כי הלאומיות מתנבט בלי משים ללב היהודי הדתי בשמירת הפסח וכו', ובשום אופן אי אפשר לאמר על יהודי כשר שומר תורה כי איננו לאומי. הוא איננו ממין הלאומים שנושאים את הלאומיות לשוק. איננו לאומי במובנו הפילולוגי או הפילוסופי, אבל הוא לאומי פשוט, על הלאומיות נאותו ועל עממותו גאונו והדרתו, ועליהם נכון הוא בכל רגע להקריב את נפשו בשמחה, והרי בעינינו הבא להעמיד את החנוך על הלאומיות — בכלל לא פרש סדר הלמוד על פי הנוך זה — כאומר לגזור מיתה וכליון על עם ישראל. מסופקני מאד אם החנוך הלאומי בלי תערובות של דת יתן לנו יהודים מוסרים את נפשם על קדוש השם, ואם אלה לא היה לנו בשכר הימים ולו לא יהיו לנו יהודים כאלה לעתיד, אז במצב כזה שאנו נמצאים כעת, דאגה תבוא בלבנו אם ימצאון לנו גבורים גדולים אומרים בכל לבם: „זאת התורה לא תהא מוחלפת“ ע"כ עלינו בהנוך בנינו לבלתי הפריד בין הדבקים בין הדת ובין הלאומיות.

מאמרו של הד"ר ב"ד „קהלות יעקב“ אינו ראוי לבקרת מצד הפקטים שבו אלא מפני שמוצאים אנהנו בו הרבה דברים שנכתבו מפי השמועה מאומד הדעת והשערה תלויה על בלימה, הסופר מוצא מומים ומגרעות בהמאמרים ממין זה שבאים בעתונים בכל יום ופוסל אותם באמרו: „כה"ע ברובם מוכרחים לאפות את בצקם ענות מצות, כי לא יוכלו להתמחמה עד כי יחמץ ויצלה ללחם אבירים“. מה עשה הוא? הביא עלינו מבול גדול של חקירות והתפלספות פלפולית עד שמ„קהלות יעקב“ לא נדע יותר מאשר ידענו עד כה. נעים לנו לקרוא את דברי הסופר ופלפוליו, אבל לא בשעה שנפשנו תערוג ללמוד דבר מה, ללמוד לדעת איפוא אחינו בארצות אחרות רועים, ללמוד להכיר את אחינו הרחוקים מאתנו במקום, ודבר זה לא נמצא בהמאמר הגדול הזה. נמצא אמנם הרבה גזרות והרבה חקים ומשפטים, והכל כהלכה למשה מסיני או כחוקה וגזרה מבלי נתינת טעם לדנינו הקשים, מדוע למשל דן את בני מדינה פלונית ברותחין ומדוע הוציא למות — מיתה רוחנית כמובן — את בני מדינה פלונית, עיר פלונית עושה לעיר נדחת ופלונית... והכל בלא עדים ובלא התראה, בלא מעשים מוכיחים ומספרים מקימים את כתב האשמה. שפת המאמר והגיונו טובים אלא שעניונו בפקטים מנולתו, ובאותה מדה שיש בו מדה מחוקה ואיפה ועומה של

פקטים יש בו מדה גדושה ואיפה גדולה של „רבי דברים“, פטטנות יתרה והרבות שיחה מקלקלות את המאמר, כי בשעה שתאות השיחה גוברת על הסופר היה הוא שוכח את מטרת מאמרו שצריך אולי להיות ליסוד לקורא הדורות באחרית הימים, והוא יוצא מגדרו וממחיצתו מחיצת סופר קורות הקהלות ונכנס למחיצת סופר פובל-ליציסטי להתעסק בדבר שאלת סימינאר ליהודי ר"פ, שעמהם אין לו עסק כלל להודאת עצמו, בראשית מאמרו. טרם נצא מאת פניו נעירו כי ילמוד לדעת את אחינו ידיעה יותר ברורה טרם יבוא להוציא עליהם משפט, לבל ישלחו ההולכים אחריו ותצא הסטוריותנו מזויפת. הוא קושר בתרים להיהדות הבריטית, אך היודע הוא אותה, את הכלה הנאה והחסודה הזאת שהוציאה מקושטת בעדי עדיים? היודע הוא כי באנגליה אין כל יהדות שיפול עליה שם „רפורמית“ או „אורתודוקסית“? האורתודוקסיה בין אחינו האנגלים היא כעצם בלי לוח, יבשה צנומה ושדופה וכלה עומדת על מקום צר בביהכ"נ וקריאת המפטיר לבר מצוה, כך גם הריפורם לא יעשה גדולות מאין לו כל צורך ונחיצות. לתורת ישראל ספרתו ושפתו אין דורש ואין שואל, הרפה לאמר כי מתי מספר מן המטיפים בבתי הכנסת ונער יכתבם מבינים לתרגם פסוק כתוב עברית, והם המטיפים ממלאים מקום רב בקהלתם. העשירים מפזרים אמנם הרבה כסף לצדקה, אבל רק אחרים יש שצדקותיהם כתררי אל, והם נותנים בעין יפה סכומים הנוגים לצדקה, אבל הם מוציאים גם את כל אחיהם בני המדינה, כי העם אינו מרבה לתת. כן הדבר נוהג באנגליה וכן הדבר נוהג בצרפת כעדותו של הרב הגדול צדוק הכהן לכותב הדברים האלה.

„מחשבות ומעשים“ לרבי קרוב טובים מאד, כם נמצא התול חד וסטורא שנונה, הטפה למוסר ומעשים טובים עם ליצנותא דעבודה זרה ומעשים רעים, ובשעה שהוא מבדה את הרעת במילי דבדיחותא הוא מבליע גם בנעימה הערות טובות, וסוקר את דברי ימינו עד שנאמר כי קמצנותו הגדולה של הפוליטיקאי הזה מעידה על רוב עשרו אם נאחזו בהכלל, כי עשירים מקמצנין: הוא חס לאבד אף טפת דיו אחת, הוא אינו רוצה לתת בחנם אף מלה אחת, וכל מלה אצלו בסלע ודורש מחירה מאת הקורא כי ילמוד באותה שעה דבר מה. יש אמנם בין ששת פוליטוניו כאלה שלא נחשבים לעדיות, ואולי גם לבינונית לא יגיעו. אולם גם זבוריותו וזבוריות חס לעומת עדיותיו של רבי קרוב, אבל לעמת העדיות של פוליטיקאים אחרים גם הזבוריות של רבי קרוב לעדי עדיות יחשבו. למין הזבורית נחשוב למשל את הפילישון הראשון ושם נמצא כזה: „אנחנו היינו בכלל בעלי בכיה משונים וכו' נבכה על הטובה כמו שנבכה על הרעה, נבכה על החווי המרגליות שאינם כדבעי, כמו שנבכה על גרש שעורים שחסר בקדרה... הבכיה אחת היא לנו, בכינו עת נתרחקנו מעל ארצנו ובכינו עת התקרבנו לה... בכינו עת בעל כרחנו סחבנו לבית הספר ובכינו אחרי כן עת בחזקת הוד גורשנו ממנו; בכינו עת נתן ה"כוס" על ידינו ונבכה עתה עת לקחו אותו מידנו... ומרוב בכיתנו נתקלקל מאור עינינו ואין אנו רואים דברים הרבה שטוב ונחויין היה לראותם“. האם אין בהצויר הקצר הזה גם סקורה הסטורית על חיי אחינו ברומניה בשנים האחרונות? האם אין בזה ידיעה גדולה מטבע עם ישראל? מצטערים אנחנו על הרבה דברים שבאמת ראוי לנו לשמוח בהם, ושמהים אנחנו ואומרים שורה על הרבה דברים שצריכים אנחנו להצטער ולדאוג עליהם. טוב ממנו בתכנו וגרוע ממנו בשפתו

הוא שכנו הקרוב אליו „לרוח היום“ לד"ר מ. י. ב. פה אנו מוצאים תורה שלמה מהלך רוח הפקסה העברית-הגרמנית והשקפתה על עתידות עם ישראל, התורה הזאת מגלות מגלות נתנה הסופר לנו, ואת הפתוחות שבין מגלה למגלה מלא בדברים שלא מן הענין בהתפלספות גרמנית שאינה נצרכת כלל לגוף הענין, התורה הזאת שבא ללמדנו איננה נזקקת להקדמות, אולם „עלת לקרוא אול בנמוסה“ הסופר הוא ד"ר אשכנזי ולא יפרוין גדר של עם המחקר והפלוסופי ובמדה שנתרעם עליו על שקצר בנוף מאמרו והוא מקום שראוי להאריך, בשימת עין על הפרסה העתונת המדעית, בה במדה נכיר לו טובה על שקצר בהקדמותיו הקורות שסובלות אריכות כמים שאין להם סוף וכנהר שאינו פוסק.

„פיר שפיעל אויט עם צו פיעל ערנסט, אונד פיר ערנסט אויט עם צו פיעל שפיעל“ אמרנו בקראנו את הספור „זרן ומשונה“ לפרידברג. העיונים והחקירות על דבר הקבלה והוחר עם כל מעשיותיה הן שטחיות ואינן מספיקות ליודעי החכמה הזאת, ונס הסרים בו הרבה מתנאי הביולוגיסטיקה, אם כספור, איננו לוקח שבי את לב הקוראים, כי הסרים בו הציורים הפסיכים, והמקרים והמעשים אינם משולבים כראוי במדה כזאת שיעוררו תשוקה בלב הקורא ראשיתם לדעת אחריתם, והרבה פעמים יתנמנם הקורא באמצע הקריאה שתהיה עליו למשא, ואם כספר מדעי, לא ימצא בו החוקר הדשות, ולא ירוה צמאנו בהגל הגדול של ציטטים ומלא ענין כמלאך המות שמלא הוא על כל נדותיו, אולם על כל מגרעותיו תכסה אהבתנו לשפת הסופר הנעלה הזה, שמעטים סטיליסטיקך כמהו בספרתנו.

לא לפי גודל מדת כל דבר יערך ערכו. גרנר זהב יקר מאבן אמה על אמה אמרנו בקראנו את ה„גרנרים“ לשולמן. כל מן דין סמוכו לנא זירבין מאמרים כאלה בספרתנו. הישדה של המיתולוגיה היא ישדה שלא נעבר עוד בידי סופרים הרוצים בספרתנו ומלבד הד"ר רובין שהעשיר את ספרתנו במקצוע זה, לא נמצא הולך בעקבותיו, ולכן אפרוין נמטי להסופר הזה שאם כי רק „גרנרים“ נתן לנו, נודהו על לשעבר ונבקשהו על לעתיד, כי ירבה לזכותנו בגרנרים שהם מאכל תאוה לנו. הנה הנענו ל„פרשת דרכים“ לשים עין על „צורך ויכולת“ בספרתנו, עורך „השלח“ העמיד את עתונו על אחת והיא — היהדות, ועל זה נתבע לדין מאת הד"ר מ"ב כשליה צבור מן הצעירים הדורשים ממנו שתוף מבואות ובטול רשות היהודים ע"י ערוב פרשיות מעמים אחרים, והנה דבר זה להשכין יפיפות של יפת באהלי שם מלבד שאנו מצוים ועומדים מפי הז"ל אבות המסורה, בלא זה מן הנמנע הוא לעם שיגדור בעדו בחומה כנזית לבל יהיה מושפע מאחרים ולבל ישפיע הוא על אחרים, אולם בנוגע לספרתנו הצדק לדעתי עם העורך. להספדה אצל כל העמים יש שני מיני פעולות, היא פועלת על העם באצילותה ומשפעת עליו מרוחה, כל כחה ומפלגה לפי שטתה ודעתה בהליכות עולם וחיי החברה, שאלות פוליטיקות או איקונומיות, ועוד היא מספקת לו מזון רוחני, אכילה לנשמה, והנה מה אנו רואים אצל העמים? מלבד שכל כחה מפרנסת ומכלכלת את העתון הלוחם את מלחמתה ומנין על שטתה, יקרא עוד בהעתונים ממין השני שתעודתם להספיק צרכי מזון רוחנים להעם. בהראשונים יהיוק לשים עסק לבוא על ידם אל מטרתו בדבר השאלות המרחפות בעולמו ובהאחרים יהיוק לשים תענוג למלא את צרכיו הרוחנים, וזה וזה מתקמים בידם, ואצלנו בני

ישראל מטרת ספרתנו העתית מה היא? כתות ומפלגות יש בנו עד בלי די, ואולי עוד יותר מאשר הן אצל העמים האחרים, אולם הרואות כתותינו ומפלגותינו לנהיין להן לברוא להן אורגן שיגין על שטתן ודעתן? מלבד עתון אחד שבועי לחברה „מחוקי הדת“ בגאליציה אין אנו יודעים עתון עברי שנדנצי מיועד לצרכי מפלגה ידועה בקרבנו, אם כן איפא העתונות שלנו צריכה להיות בלולה מאש וממים, היא צריכה להיות כספוג שסופג אה הכל, לפלפל ולהתוכח על צרכי כל הכתות השונות, לרוץ ולשפוט על כל השאלות המתהות אצלנו יום יום ואינן סובלות החמצה והשמטה לאחר זמן. יחד עם זה עליה להספיק גם מזון וכלכלה לנפש אלה האנשים העומדים מנגד לכל תנועה פנימית או חצונית, גם צריכה היא ללכלך את ידיה באבק של הארכיונים למען אלה שרואים את עולמם בהתאבקות של דגש חוק או למען אלה שמשתמחים על הקברים, את הכל צריכה העתונות הירחית לתת לקוראיה, כי העתונות היומית עקרה נבראה לחדשות וזמיות, ואם נצרף גם לזה ידיעות של הולין כאשר דורש הד"ר מ"ב, זה וזה לא נעלה בידנו. האם לא טוב לנו לפחות עתון יהודי עוסק בצרכינו היהודים שנוכל לקות, כי אם לא יברא לנו יהודים חדשים יעצור לפחות בהיהודים הישנים שלא יעזבו אותנו. אל אלה הישנים יתקן אולי בחבלי אהבה אל השפה הקדושה, לא כן אם נפזר את כחותינו הדלים והמעטים לפרורים רבים ושכבים דקים מאומה לא נשא בעמלנו, כי בעתון ירחי בן 5 גליונות לחודש אם נבוא לקים את הפרוגרמא של הד"ר מ"ב תהיה סעודה שאינה מספקת, ועל כגון זה נאמר עם רבי אפשוירקאי אם שנים הולכין בדרך ואין בידם אלא קיתון אחד של מים אם ישתו שניהם ימותו שניהם בצמא, ואם ישתה אחד יחיה הוא וחבירו ימות בצמא, ישתה הוא מי שהמים שלו כי הייך קודמין לחיי חברך.

מודים אנחנו להד"ר הנכבד שטענתו צודקת, אבל גם טענת העורך צודקת: כלנו מודים שיש בזה „צורך“ גדול, אבל מה נעשה אם לחרפתנו אין אנו יכולים ואין בנו „יכולת“, תנו רק את היכולת ל„אחד העם“ כי יוכל להגדיל את „השלח“ פי ארבעה מאשר עתה ואז תהיה לכם גם הצדקה לדרוש מאתו מה שאתם דורשים, אבל עכשיו אם תבן לא נתן להמו"ל די חפצו מה הצדקה לאמר לו כי יתן לנו מתכנת הלבנים כאשר נדרוש מידו, ואם לא ירצה המו"ל את „השלח“ להזקק לשאלתכם הלא תוכלו לבנות לכם במה מיוחדת לעצמכם, במה שתקריבו עליה רק קרבנות נדרי נדבה שתקבלו מן העמים. מרובים צרכי הספרה העברית, אולם אמתחתנו להושיע לה קצרה.

כן נענה גם לבעל המאמר „לאן“. הד"ר עהרענפרייז הוא כופר הכל. הוא אומר כי להתדרושש הון רב, הוא צוה בקול „יכולת יש לנו“ ומי מעכב אדוני הד"ר? אם באמת יש לכם היכולת, מה לכם להתרפס לפני „השלח“? אם סגור לפניכם הבית הזה מבוא ומלסעוד את לבבכם, הלא מפתח הזהב סגלה טובה היא לפתיחת הארון ולבו אכלו ממתקים ושתו מעדנים כנפשכם בבית אחר, בבית שיחיה כלו שלכם, ולמה תדחקו את עצמכם בפרצה דחוקה, כי אף אם יערוב לכם המו"ל ברוב רחמיו, גם אז למרות רצונו יקצה לכם פנה צרה קרן זוית דחוקה לבל תדחקו את הצרכים היהודים, ולמה לכם כל הצרה הזאת, אם רק „יכולת“ יש לכם, כלומר אמצעים לכלכל אורגן כששתכם. הסופר הנכבד הזה במאמרו מזכיר בדרך העברה גם את מאמרי בקרת של



כותב הטורים האלה ב"האסיף" על הספרה הרבנית ואת המאסף "כנסת הגדולה" שהוצאתי אני עבדכם לאור והכנסתי בו שו"ת להלכה ולמעשה, דברים שאינם נכנסים לדעתי תחת סוג הספרה, וגרועים הם גם ממעשיות של מסתרי פארים וכדומה, ואנכי אומר: לו חכמו בעלי הספרה שבקרבנו שלא להפריד בין הדת והחיים שאצלנו לעולם אינם מתחלקים, כי אז הועילו להעם והועילו גם לעצמם, וכבר דברי בגדון זה ברורים בהרבה מקומות.

בכל מקום שאנו מוצאים את דברי החכם הגדול מאיר איש שלום נעשה אונינו כאפרכסת בדעתנו כי ישמיענו דברים של טעם, הוא יבוא לבית המדרש ויזנו עליו וספר תורה בורועו. גם פה נראהו במאמרו "בסיס היהדות" כסיני הורו וכולל את ספרי התלמידים ומטרתו להראות, כי סם חיים לעמנו הוא התלמוד, בו צפון הסוד הגדול של קיום ישראל, ובהיות נפשו מרה עליו לראות איך התלמוד הולך ומשתכח מקרבנו יבקש עצות איך להקל את הלמוד הזה לבנינו ומחליט, כי אם זאת נעשה לא ישכח התלמוד מישראל: א) להוציא לאור מחדש ספרי התלמוד בנוסחא טובה מנוקדים עם הפסקות בין מאמר למאמר, גם מראה מקומות המאמרים במקורם הראשון; ב) לעשות פירוש חדש או מלוקט מפירושי הראשונים ז"ל, ומבוא קצר משמות התנאים והאמוראים ומקומם בבליים או ירושלמיים וכו'; ג) לחבר קונקורדנציא כעין אותה הקונקורדנציא שנתחבר על התנ"ך; ד) לחבר סדר הלכות חדש מההלכות הנהוגות אם על פי התלמוד או על פי הגאונים, ואז מבטיח לנו הכותב, כי הנער מבן עשר שנים ומעלה בלמדו רק ב' פעמים בשבוע ביום השבת וביום הראשון ב' שעות בפעם אחת, וילמוד לפי זה ד' שעות בשבוע בספרי התלמוד המתוקנים ג' שנים יהיה בקי בכל הש"ס שלא יכיל יותר מספרי התנ"ך, אחרי שננרע משעור כמותו המאמרים, הבריות והסוגיות שנכפלו בו. הדעה החדשה הזאת לא חדשה היא, וכבר ישב על מדוכה זו הגאון המנוח ר"י סלנטר זצ"ל, אולם לא הרחיק ללכת ולא תפס הרבה כהכותב הנכבד. אמנם אין אנו יכולים לסמן היטב בדיוק את הזמן שבו נחתם התלמוד שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע עוד, ורק התלמוד הזה בקדושתו הגדולה שבני ישראל מאמינים כי כל דבריו עומדים במעלה לא פחותה הרבה ממעלת התורה הכתובה, האמונה הזאת נתנה כח לישראל למסור את נפשו עליו, ומסירת נפש זאת עמדה לו לקיומו עד היום הזה, אולם בבואנו לשלוח בו יד ולהניחו כרצוננו, כלומר להפשיט מעליו את אדרת הקדושה ולעשותו לחולין, לו גם נכבדו כספר מלא חכמה או רק נכבדו בכל לבבנו, אבל לא בכל נפשנו, ואולי גם בכל מאודנו לא נאבה או לכבדו, וכמו שאסור לנו להגיה ולשלוח יד בכתיבי הקדש משום בזיון קדשים והקלה בדבר שצריכים אנהנו להאמין שהוא אלהי, כך אם מאמינים אנהנו, כדברי הכותב, כי רק להתלמוד חיים אנהנו להודות על קיומנו בגוים עד היום, הרי לא לצד החכמה שבתלמוד נכיר תודה רק לצד הקדושה שבו, אם כן איפוא נאמר: אל תגעו במשיח, תקנתו זו היא קללתו, ותקנת התלמוד שיקבל צורה חדשה ופנים חדשים, צורה של חכמי הדור הזה ופניהם של אירופים מתוקנים, התקנה הזאת היא תקנה שיש בה סכנה להרבין האימה כלה שחיה קשורים לדברי הכותב בחיי התלמוד והיותו. זאת ועוד אחרת: מסופקי מאד אם נמצא בדור הזה אנשים ראויים לאותה מלאכה, לברר את הנוסחאות הישנות והנרסאות שנדולי הראשונים מתחבטים בהן, ועל

פיהן הם בוררין להם דרך בהלכותיהם, זה אוסר וזה מתיר, זה מכשיר וזה מטרף, זה מטהר וזה מטמא, ועוד אם נסיר מן התלמוד את כל ההלכות שאינן נהוגות לא נמצא ידנו ורגלנו בבית המדרש בהרבה הלכות שאנו מוציאים בדמיו מלתא למלתא מאותן הסוגיות העוסקות בעניני קרבנות טומאה וטהרה, ועוד כידוע לכל מורה הוראה, שמספר ההלכות האלו רב מאד, עד שלא יוכל כל רב להסיה את דעתו מהן. טרם נסוים את דברינו נעיר על אמרו, "בא וראה איך נשתתה השקפת הדורות: בימי מסדרי המזמורים יחסו למעלה גדולה העסק בתורת משה וכו', ועד ימי תלמידי ר"ע נשתתה השקפת הדורות שנמצא לר"ש בן יוחאי תלמידו של ר' עקיבא שאמר: "העוסק במקרא מדה שאינה מדה וכו'". על זה נאמר כי אין כל ספק בדבר שהרבה הלכות נאמרו בעל פה למשה בסני, כי בלא הפירוש שבעל פה יהיו הרבה מקראות שבתורה ראויים לשרף משום סתמיותם, כי לא נדע לפרשם אם לתרגמם כצורתם ולהעשות בדאיים אם להסיעם לדבר אחר, וכידוע לכל לומד, אם כן גם בימי המזמורים עסקו בתורה שבעל פה, כי בתורה שבכתב אין צורך להגות זומם ולילה, ואדם בינוני ילמוד אותה על פה עד שידע לספור אותיותיה במשך ב' או ג' שנה, ובימי רשב"י שמגנים את העוסקים במקרא כונתם על העוסקים בתורה שבכתב בלא פירושיה שנאמרו מסיני כי אלמלי עסקו גם בפירושיה והלכותיה התלויים בה הרי זה עסק בתלמוד בתורה שבעל פה שהלמוד הזה הוא משבה.

באחרונה לא נוכל סלוח להחכם על הטא שחטא בכטוי שפתים במאמרו: "הלא נראה כי רבים מבני התורה הם נעויו רוח ועקשי מה ודעתם מסולפת, מבולבלים ומטורפים בדעותיהם ובדבוריהם, וזאת היתה נחלתם מעסקם בתלמוד על פי דרכיהם". דבר זה שהאמת עומדת וצוחת כנגדו לא אאמין אף למורה בבית מדרש לרבנים, צא ומנה את כל גדולי ישראל, ושא את ראש אלה שהיו לתפארת עולם גם אצל העמים, האם כלהם יחד מטורפים בדעת הם? מוצא אנכי למותר ליוול ולחשוב כרוכלא את כל ענקי הרוח שהיו עוסקים בתלמוד על פי דרכיהם, ובכל זאת תתפאר במ האנושיות כלה, אף על פי שהם, "נעויו רוח ועקשי מה ודעתם מסולפת". לדעת הכותב יוכל היות כי הוא יודע זאת מאת הנסיון מתלמידיו שכרובם הם יוצאי הישיבות ובתי המדרשים. ואם כן יתפאר כי רופא חולי הרוח הוא, אבל אל יתלה בוקי וסריקי בהתלמוד או בסדר הלמוד המקולקל, שאם כן לא הנחת אדם בריא בדעת בישראל בימים שכל ילדינו למדו מנעוריהם בסדר הזה.

על "הרשימות" יתפלל כל סוחר כי תרבינה לבוא. הרשימות הן חיי רוחו ובהן שמן חלקו, כי בבואן תרב השמחה במעונו, אולם, "רשימותיו של שריה הסופר" הנחילונו כאב לב, הסופר בשישר אמת תאר לפנינו תמונה קטנה הנותנת לנו מושג רחב מקיף וכולל את הלך רוח היהודים ונשיתם להתנועה הציונית. אמת מרה יש בציורו בסבבו על הפתחים לגבות את כסף התרומה להקופה הציונית; זה דחה אותנו בלך ושוב אף על פי שיכול לשלם; אולי תמאס החליכה בעיני ויפטר מתשלומין, זה בא בטענה מדוע לא באנו אליו בחודש העבר ועתה עליו לשלם ג' פרושות בפעם אחת? אף על פי שלצורך אחר כמו להעמיד קנס בשחוק הקלפים לא נחשבו בעינינו גם עשר פעמים ג' פרושות, זה היה פתאום לאפטרופוס לעניי העיר וצטרעם, כי אנחנו המאספים נדבות לשוב ארץ ישראל הננו גוזלים את עניי המקום וכו', זה קורא תגר כי באנו

אליו עתה והוא הלא זה כבר בקש שימחו אותו ממספר החברים, וזה אמנם נתן, אבל הביט עלינו כבון, כמה צללים שחורים פורש הציוור הזה על שמי אחינו. אולם גם אור יש במקום הצללים האלה, אור גדול כאור החמה קודם מעוטה, נקרא נא הלאה בהרשימה: כיוצא מן הכלל נודמן לנו איש מהזיק צירוף קטן מכלי ברזל קטנים וקומקוים פחים ישנים ומטולאים, בהגיעי קרוב אל הפתח שמעתיו אומר: אין דבר! עתה קחי ברובל הזה קמה והחוב תשלמי לו בפעם אחרת, אמרתי לעבור הלאה, אך בן לזיתי בא אל התנות ולמרות רצוני באתי גם אני אחריו, התנוני — איש כבן שלשים ושערוותיו כבר התחילו להלבין — נכלם מעט בראותו אותנו, אפס כרנע התאוּשש ויקרא בשמחה: הנה אורחים יקרים! באו, באו, שבו!... אל נכון לגבות התרומה באתם... תני נא אשתי להם את הרובל כי הם קודמים, אולי החוקה לך השעה עתה אמרתי אליו, נוכל לחכות עוד זמן מה, אם אין לך היום תשלם בחודש הבא כאשר יעזרך ד' וירוח לך. — ואולי לא יעזרני ד' ולא ירוח לי — אמר האיש בפנים שוחקות ועיניו הטובות הבריקו — הלא אז יכבד ממני לשלם חוב גדול! לא ידידי, אנחנו אך שיהיה נמצא את צרכינו וישוב ארץ ישראל אסור לדחות, הן אך קרבן דל אנחנו מביאים על מוכה ארץ אבותינו וכו'. כשם שהציורים הראשונים לקוחים מן החיים, כך גם הציויר הבהיר המשימה זה האחרון גם כן נמצא בצרכינו וצורתו שצר לו יוצר הרשימה, ואם יהודים כאלה לנו, הוכבי ציון כמהו יהיו גם אחד בעיר ושנים במשפחה, נתנאה בלאומיותנו כי היה תחיה, כי נבורינו אלה לא יתנה למות לשחת, רעיון שיש לו מחזיקים במסירת נפש גדולה, אם גם מעטים הם פרה יפרה. ולאט לאט יפרוץ לו דרך אל העם ביד הזקה.

וסדר הפוך, לא כמנהגו של עולם, אמרנו בקראנו את הציויר „צער גדול בנות“. מדרך התנרים להראות את חסכולת תחלה והעורך את „השלח“ הראה את העדיות תחלה. הציויר הזה תכנו ריק, ומה בא להשמיענו, ומה הוא השכר ותשלום גמול שמקוה לקבל מאת הקוראים בגלל עמלו למענם? אם מטרת וכונת הסופר לגנות את השדוכים שנעשו לשום ממון, הן עיקר חסר מן הספר, העיקר לתת ציויר נכון שיעיד, כי הנותן את בתו לעם הארץ כאלו כופתה ומניחה לפני הארץ, מקרים שאין אנחנו צריכים לחפש אחריהם, כי נמצאם בשוק החיים על כל פסיעה ופסיעה, עלינו לא לשכוח כי ציויר שיאות לעתון יומי א.ג.ג שבועי שהקורא קורא אותו בחפזה או בשעה שהוא מתנמנם לא יאות לעתון ירחי שנקרא מקוראיו בעיון, עם הראשונים לא נדקדק הרבה משום שפעולתם על ידי הקריאה בחפזון מועטה, אולם את האחרונים שקהל הקוראים שלהם בכל אופן שיהיה הוא הסלת שבקוראים. והם קוראים אותו לא בחפזון, מוכשר הוא — אם נכתב כראוי לעשות פעולה ורשם על הלב.

הנה הגענו לדבר בפרק של חבת ציון, פרק היותר נכבד בספרתנו התקופית, כפטיש יפוצץ סלע כך „חבת ציון“ מובנת לכל אחד לפי טעמו האירופי או השקפתו הדתית. הקונגרס כבול, שתי המלים האלה דין לעורר גרוי בעצבי החוץ, וידרשו ויפלטו על כל קוץ וקוץ ועל כל תג ותג ענו דברים הרבה, אולם העורך את „השלח“ פטר אותה בשעט דברים, הוא פטר אותה כמו שפוסט אדם את אורחו הבלתי קרוא, ובהיותו עליו למשא על ידי שאלותיו עונה אותו תשובות קצרות והטופות, כשביל

שלא להכנס עמו בדברים הרבה. סגנון זה של משא ומתן מקימים את החשד שחשדו אותו את העורך, כי מתנגד הוא להאספה הביולית, כי זה כמה קודם האספה כבר ראינוהו או נראה לנו — לדבריו — כמלגלג ומקיל את ראשו כנגדה, ואולי נבואה נזרקה בו אז, או כי נאמר: חכם עדיף מנביא. — כשאנחנו לעצמנו סבירים אנחנו כותיה בדרא ופליגין עליה בדרא. הוא אומר כי „מטרה מוסרית“ לחבת ציון, לשחרר אותנו מעבדות פנימית, טוב מאד, ובשביל דבר זה לבר, כי יעלה בידנו כדאי לבזבז את כל מה שיש לנו. אולם אם תעשה האומה בת חורין, אם לפתע פתאום יבוא הרוח, רוח של קדושה, לעורר בלבנו כבוד עצמי? הלא יגדל אסוננו או שבעתים מאשר הוא עתה, אם מצבנו בלאומים לא ישתנה לטובה; ומה בצע כי נוסף דעת אם נוסף גם מכאוב? זהו אמת כי עוד לא אפשר דרא דישראל ל„מדינת היהודים“, לא מפני שחסרים לנו מנהיגים פקידים וראשים, לא, אלה יש לנו די, אולי עוד יותר על המדה הדרושה, אלא משום שאין „מי“ שיקבלה. במעט היהודים בארה"ק לא תוסד מדינה, ועלינו יהיה להסיע שם לפחות 2,000,000 יהודים למען יחול על הקבוץ הזה שם „מדינה“, ודבר זה כמובן אינו נעשה לא בשנה ולא בשנתיים, אם כן איפוא עלינו להכין את עצמנו לקבל את הטובה הזאת בשעה שתבוא אם על ידי פוליטיקה יהודית אם על ידי פוליטיקה אירופית שתגזור על הארץ הקדושה להיות ארץ הבינים להבדיל בין התחומים הקדושים של מחמד ונצרי, כמו ארץ שווייץ באירופה. עלינו להיות ערים ונכונים לכל מהפכת אומה, ולכן זאת צריכה להיות עיקר העבודה להגביר את היסוד העברי בארה"ק על ידי יסוד מושבות חדשות ועל ידי פתיחת בתי הרשת וכו', ואז אם תבוא הגאולה על ידי דפלוטטים הרוחנו הרבה בעזרתו להדיפלומטיה, ולא אבדנו את השעה הכשרה, שעה שמתרחיש פתאום ובאה בחיסח הדעת ואינה סובלת שום דחוי והשמטה לאחר זמן, ואם תבוא הגאולה על ידי נביאים לא אבדנו מהם, כי היינו מפרסים מספר משפחות מישראל, לא האכלנום לחם קלקל של נהמא דכסופא רק עזרנו לחם למצוא אורחות חיים על ידי עבודה אומנות ומסחר. נתנו להם משמני הארץ בחד עם טל השמים, כי נשאר יתורים נאמנים לעמם, דתם ותורתם, תחת היוצאים לארגנטינה ואמריקה וכדומה לחם ספקנו רק מזון לנפש, אבל במחיר הלחם שהאכלנום לקחנו מהם את נשמתם היהודית, כאשר הורה הנסיון בארצות האל, כי היהדות הולכת שם וכלה.

לפום צערא אנרא — אמר העורך הלאה — אחרי אלפי שנות צרה וכו' אי אפשר שיהיה עם ישראל שמח בחלקו, בהגיעו לבסוף למדרגת עם קטן ושפל וכו' אי אפשר לעם עתיק יומין אשר היה לאור גוים, להסתפק בתור שכר לכל תלאותיו במועט כזה וכו'. הטענה הזאת מעוררת צחוק, וכי יש מי שרוצה לשלם לנו שכר כל תלאותינו שעלינו למצה את החשבון ולדייק בו שלא נמעיט חלילה במחורם, ולא נזלזל חלילה בערך המכות שהכינו, או עלינו להושיב שמאים מומחים ומעריכים בקיאים להעריך כל מכה ומכה בכמה, עלינו להתאמץ להיטיב את מצבנו בכל אופן ובכל אמצעי שיהיה. הערום בשעה שאינו מוציא בגדי כבוד לכסות מערמוזו ישמח גם בכגדים פחותים ובלבד שיגינו עליו מן הקרח בלילה. ולא עוד האם כל העמים הגדולים היום גדולים היו גם לפני איזו מאות שנה? וכי יכולים אנחנו המעטים 10,000,000 נפש לכל היותר להדמות לאחת הממלכות האירופיות שמספר נפשות שבה

הוא לא פחות מן 40,000,000 והלואי שנהיה כאחת הממלכות הבלקניות הקטנות דיינו, כי תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת. הנביאים שרוח ד' דבר מתוך גרונם חזו לנו אמנם משאות נאמנות ואמתיות שאליהן נקוה, כי בלי ספק יתקימו „בעתה או אחישנה“, אבל נבואתם זאת אינה אוסרת עלינו את האהבה לציון במוכנה עתה. על השאלה הזאת אם מותר לנו עפ"י הדת „להחוק את הקיץ ולהחיש את הנאוה“ כבר נשפטו הרבה חביות של דיו מבי הצדדים, וקשה לי להאמין כי מר „אחד העם“ ימנה אל המאמינים להגאל דוקא על ידי עני ורוכב על חמור, דוקא על ידי „נביאים“ ולא על ידי „דיפלומטים“, אם כן עלינו שלא לעשות מאומה, עלינו לשבת בחבוק ידים, עלינו להכות עד כי יערה עלינו רוח ממרום לשחרר אותנו גם מעבדות פנימית בידה עם עבדות היצונית באותות ובמופתים וביד הזקה, לבי לא יתנני להאמין כי בן יאמין בלב תמים העורך את השלח, אפונה מאוד.

הזמן קצר והמלאכה מרובה ובעלי הבית דוחקים. עוד רב הדרך לפני לכלות את השקפתי על כל מאמרי „השלח“, על מאמריו המדעים והבקורות שגם הם נכנסים הרבה פעמים לבקרת, אולם המו"ל הנכבדים עומדים ודוחקים אותי לכלות את מלאכתי במהרה כי עוד מעט ותגמר הדפסת הספר הראשון, ולכן אסתפק עתה בזה, ואולי עוד אשוב לדבר בו. אולם משום שלא להכיר בן בין הבנים ולעשות קנאה בסעודה נעוף מבט עין גם על חלק השירים שבהם עשיר הוא „השלח“. המשורר החביב מר ביאליק לוקח חלק בראש משוררי „השלח“, לא בא ממנו רק ד' שירים קטנים בכל י"ב החוברות, אולם שקולים הם הפגנים הקטנים האלה מעגלות גדולות מלאות שירים למכביר. בשירו „משה מת ויהושע מכניס“ הוא אומר:

רק ארבעים שנה נתע בין ההרים	ובחל טמנו ששים רבוא פגרים
אך אל יצר לנו פגרי הנחשלים	שבעבדותם מתו — נפסח על החללים
ירקבו בקלונם סרוחים על צרותם	שבכתפם נשאו ממצרים אותם
ימתקלמו חלומם חלום רובבצלים ושומים	דודים מלאים בשר רבים ועצומים.

האם לא נחזה את פני הדור בימינו בשורותיו הקצרות והיורדות ללב אלה?  
האם אין בזה קלסתר פנים ודמות דיוקנם של עשירינו העומדים מנגד לנגעי עם, ובצרתו להם לא צר, כי מתוקים למו חלומם רוב בצלים ושומים, דודים מלאים בשר רבים ועצומים, כי במחור מה מוכר היהודי העשיר את הבכורה אם לא במחור רוב בצלים ושומים, בנידוד ערשים שרואה בחלומו, כי ביום עברה לא יועילו לו כל אותן ההכחשות וההתנכרות, וחלק כחלק ישלו בשנאת היהודים ובמכת האגרוף של הצוררים לישראל עם היראים והלאומים הנלהבים, אין נגרע, ועצת המשורר היא כעצת כל חובבי העם שלא לשית לב לאלה הנחשלים מאומה. לא יצר לנו ורחנו לא ירפה אם כזה וכזה תאכל הרב ההתבוללות, ימותו אלה מיתת עולם בחטאם, ירקבו בקלונם סרוחים על צרותם, שבכתפם נשאו ממצרים אותם; דור חדש יקום, דור כביר כה והוא יעלה וירש את הארץ; דור כביר כה אונים, דור נאור אשר הכין לבו לארצו. אולם, אומר המשורר בנוסכס, מן השממה „אל יעל קולכם — דרכו עז בדממה פן צעדכם ירניו מדבר ונרדמיו, איש ואיש בלבבו ישמעו חד פעמיו“.

מה עזים ונמרצים דברי החרוו האחרון, המסים את השטמה של „חרות מעבדות פנימית“ בדברים הרים ורושמים, אכן זה כח שירתו של המשורר. — לא נופל מהשיר הזה בציורו העז ומלותיו הקצרות וידיעת תכונת נפש העם הוא שירו „אכן חציר העם“. הוא אומר: אכן חציר העם, יבש היה כעין, אכן חלל העם, חלל כבד אין קץ. אכן חציר העם נאמר גם אנו. את מי נורה דעה ואל מי נטרף אמרים. אכן חלל העם, מת לבו בקרבו ויהי לאבן, לא ירגש עוד את שפלותו, לא ירגיש עוד את דקירות המהמים בבשרו.

אכן נבל העם, מלא נקלה ורוש,	כלו רקב ומסוס מכף רגל עד ראש
שלא הקים בקרבו ביום נחלה וכאב	רב פעלים איש חי אשר יפעם בו לב
ובלב יבער זיק, זיק מרתוח הדם	ובראש יגה שביב מאיר דרך העם
אשר יקר לו שם כל הגוי ואלהיו	גם מהון ומפז — ומאלולי השוא.

פה נזומא קתני ועל זה נאמר מיטב השיר כזבו, יש בנו רבים כמו אלה אשר יקריבו לא רק את כספם וזהבם כי אם גם את נפשם על מזבח אהבת העם, יש בנו רבים אשר יקר למו שם כל הגוי ואלהיו, לא רק מהון ומפז כי אם מהזיהם וחיי בני ביתם שיעמידום בסכנה בשביל העם ואלהיו. רבי פעלים אנשים חיים, ולבות בווערים באש קדש, תמצא משורר נעים בכל חוצות הערים הקטנות שבלישא, אולם העניות מנולת את האנשים האלה. האשם לא במ, האשם תלוי בראש ההמון הרב שלא ידע ולא ירצה לדעת, ההמון אשר

„הוא לא יקיץ אם לא יעורנו השוט, הוא לא יקום אם לא יקימנו השוד“.

כי מה נחשב מספר אנשים בעלי מעשה בין העם הגדול בית ישראל שמחה אינם יודעים מאומה, ומחם גם מתנגדים לכל מפעל ומעשה טוב, בגלל איזה סבה. השירים כלם טובים, יש בהם עדיות גם כינוניות אולם זכויות אין שם, ונזכיר רק את שם יהל"ל, פרישמאן, ואבא שפירא הנודעים למדי להקוראים עברית בטוב טעמים ויפי סגנונם ובכך חסל סדר השקפתי על השלה.

יצחק סובאלסקי.

## הגרין.

### מאסף לחכמת ישראל.

נערך ע"י שמואל אבא האראדעצקי (ספר ראשון) ברדישוב תרנ"ח.

בדורנו זה, אשר רובם של סופרים מרגילים את האדם לקריאה קלה המפלת תנומה על הקורא, בלי ספק ימצאו אנשים בקרבנו, אשר לא יערב לחכם מאסף כזה אשר כלו קדש לחכמת ישראל הצריכה עיון ושום לב, ואשר אין בו „ספורי מעשיות“ ושירים בחרוזים, שבקריאתם ישנו תמיד למען בלות זמנם אשר יארך למו, ואולם המבינים בקוראים היודעים ומכירים ערך הספורים היפים והשירים הנחרים ההם, הם בודאי לא יצטערו על העדרם במאסף זה, הם ישישו לקראתו ויברכו עליו ברכת הנהנין.

בעל הגרין בעצמו נטל חלק גדול בגרנו, שלשה מאמרים גדולי הערך יבאו בו משלו: (א) תולדות רמ"א, (ב) המהר"ם והלך נפשו, (ג) הרש"ל והקבלה, שלשם ערוכים וכתובים בטוב טעם ומלאכת מחשבת ובשפה ברורה ונעימה. המאמר הראשון הכי נכבד הוא תולדות הרמ"א, בו יזכיר בדברים נאמנים כי בשלש התקופות (הקראית, הפילוסופית והקבלית) שבחן קמו על הספרה התלמודית להשכיח לעפר כבודה, בכל אחת מהן הקים לה הזמן גואלים מקנאים לכבודה ולוחמי מלחמתה. בתקופה הקראית עמד רב יהודא גאון וחבר את ספרו „הלכות גדולות“ ומנה מצות דרבנן בתוך תרי"ג מצות כרי לעשות להן חזק כשל דאורייתא, ובתקופת הפילוסופיה הערבית בא הרמב"ם וחבר את „היד החזקה“ המכיל את כל התלמוד בקצרה להיותו לספר העם, ובתקופת הקבלה קם הרמ"א וינשא למעלה את הספרה התלמודית וישם לה מהלכים בין העם. בו נראה כי הרמ"א והרמב"ם שהיו רחוקים זמ"ז בזמן היו קרובים בשטתם ושניהם יחד נשתאו בזה כי ידם האחת החזיקה בההלכות והדינים והשניה—בהדעת והאמונה, כי היד שכתבה את ה„יד־חזקה“ היא שכתבה את ה„מורה נבוכים“, ואותה היד שכתבה את ה„מפה“ על הש"ע, היא שכתבה את „תורת העולה“, בו נראה כי גם בתכונת נפשו של הרמ"א היתה כעין „שניות“ (דואליזמוס) כמו במהרש"ל, היינו ענוה יתרה והתהדרות יתרה כאחת (ב, בכל התלמודיים הפולנים), ורק באלה נבדלו כי הרש"ל שנא את הפילוסופיה והרמ"א דבק בה והס' מו"ע לו לעינים, הרש"ל לא נשא פני כל ומחק ותקן והגיה בש"ס לרב מאד (ע' כרם שלמה), והרמ"א ירא מלהגיה הספרים, ונשא פנים לגרסא ישנה, וביותר ראוי הוא לשום לב לדבר הזה. הן כבר נודע הרמ"א למחמיר גדול מאין כמוהו, אכן כנראה מכמה מקומות בתשובותיו, עפ"י ציוני המחבר „ככמה דברים הנוגעים לחיי העם ולממונו הרשה לעצמו להקל מפני תקון חיי החברה“, גם „בטל גורה שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה“, והוא מתמיה על קצת מחמירים ומפסידים מממוניהם של ישראל, „ולפעמים מפני צורך השעה מביא להקל“ וע' כו"ב ועו"ש. היוצא מזה, כי הפריון מעט על המדה בנוגע לחומרותיו ולא כצעקתם עשה כלה. לשון הקדש היתה חביבה וקדושה בעיני הרמ"א, וכמוה גם לשון ארמית, והוא היה סופר מהיר בכתב אשור

וכחב לעצמו ספר תורה. לדעת הרמ"א, "פי' רש"י אינה דוקא בלה"ק כי אולי רש"י תקנו בלשון אחר רק שנתישב בישראל בלה"ק כדי להבינו בכל מקום" (שו"ת רמ"א סי' ז); הדבר הזה יפלא בעיני מאד אך אין שו"ת הנ"ל כעת ת"י לעיני שם.

בבמאמר הראשון כן בהשני (ע"ד המהר"ם מלובלין) לקט העורך המחבר ואסף פרחים מדברי מהר"ם בכ"מ שהם, ומתמצתם הוציא לאור את תכונת נפשו ושטתו ודרכי למודו והליכותיו עם ב"א, כי אם אמנם היה המהר"ם טרוד להרכיב תורה בישראל והקים ישיבה גדולה, בכ"ז לא נמנע מלהשיב דבר לכל שואליו. "הדך למודו בהישיבה היתה באריכות לשון לפרש סוגיא דשמעתין בפלפול עמוק ומחודד, לא כן בהדושויו על התלמוד, שמה אהב רק את הפשט הפשוט ולדבר בלשון קצרה", ואם לפעמים כיוצא מן הכלל האריך בפירושו, מצא חוב לנפשו להתנצל ע"ז. וגם הוא כהרש"ל לא חש להרס דר"ג למחוק להגיה ולתקן תקונים בש"ס. וגם רוח הבקרת פעמה בקרבו לפעמים ואמר, "שיש חלוק בין מנהג השו"ב". הוא ה" תקופ בדעתו מאד עד כי כל מה שכתב, "נראה לו לאמת ברור", ואף הוא כהגאון רש"ל ועוד יותר ממנו קם נגד ה"שלתן ערוך" והוציא כל רוחו עליו לאמר: "אין ממנהגי להיות עסקי בדברי בעל הש"ע וק"ו לבנות יסוד באיזה הוראה על דקדוק סודות דבריהם, כי לא נתנו מרועה אחד, רק הם דברים נלקטים מחבורים מדברים נלקטים נפרדים שכמה פעמים לא יוצדק חבורם" (שו"ת מהר"ם סי' י"א). הפילוסופיה והקבלה היו רחוקות ממנו אעפ"י שבקבלה האמין, וגם ידו היתה עם הגאונים שעמדו נגד המפרסמים את הקבלה ע"כ; המאמר הזה הוא "מלואים" להמאמר הנכבד שלפניו, הוא תולדות מהר"ם מאת לעוונישטיין, אכן הוא כתפוח-זהב למשניות כסף. — וגם המאמר השלישי, "הרשל והקבלה" קטן חכמות ורב האיכות הוא; אכן מלאכה נכבדה ויקרה מאד לקח לו רש"א האראדעצקי: להביא בספרתנו תולדות גאוני אומנתו. בראשונה הוציא סי' "שם משמואל" (תולדות מהרש"א) ואחריו "ברם שלמה" (תולדות מהרש"ל) והשלישי הכי נכבד הוא תולדות הרמ"א, העולה על הראשונים בסדרו הטוב כן גם בשפתו הצחה אשר ננראה השתלם בה להגל מלאכתו. בכלל מלאכה גדולה עשה העורך במאספו כי אסף כעמיר גורנה רב ענין להקוראים המבינים לענות בו, וכל המאמרים הבאים בו הנם ראויים להתכבד ולזכות בהם את הקוראים, כמו למשל: "פירושים והגהות לדברי התלמוד והמדרש" (71—64) להרופ' בנימין זאב באכער, הערות והגהות להג"ל (95—92), בפירושויו כן הערותיו והגהותיו כלם מחמדים ונכוחים למבין; תולדות ר' הירש הענא ובי' תשובות ר"ד אופנהיים על אודותיו מאת הרופ' ד. קויפמאן (88—72). כל דברים יקרים ומועילים לכותבי דה"י לבי", לקטים מר' סעדיה גאון מאת ד"ר א. הרכבי. טבע הענינים האלה לא יתנו לדבר על אדותם בפרט, כי יארכו הדברים מאד, ורק שמות החכמים המפורסמים בעלי המאמרים דים להעיד על טוב מאמריהם. והמאמר האחרון "דור ישרים וכו' מאת יוסף כהן צדק" הוא קובע מחברת בפני עצמה הגלוח אל הגון בסימנים מיוחדים (36—1) בו ידובר ע"ד נצר משרשי טריביש האשל הגדול רש"י ז"ל, ותועלתו גלויה ומבארת. ולא נשאר לפני בלתי אם להעיר דברים אהדים למשל: בהמאמר "שמות החכמים וכניהם" מאת זעליג כהן לויטערבאך (94—61) עמ' 62 סי' ז; "רב קרא עליה דר"א בן שמוע טובינא דחכימא" פירש"י ידוע



כי נמצא שם מקום טבעון ועפ"י מש"כ בס' שבע חכמות שטבעון היא טהעבען שבארץ יון וכו', לפ"ז (אומר הוא) יכול היות כי מש"כ טובינא דחכימי יוסב על טבעון היא עיר טהעבען וכו' ובצדק נקרא טובינא דחכימי וכו' עכ"ל. לדעתי השערה זו רחוקה מן האמת כרחוק הדרש מן הפשט. כי לפ"ד חכימא דטובינא הל"ל? ואולם כבר ראינו רבות כאלה כי לרגלי השתוות ההברה שבמלים ידועות ישתבשו לפעמים גם חכמים גדולים בדמונם ויוציאו משפט מעקל, וכבודם במקומו מונח. — בהמאמר „דור ישרים“ (עמ' 4) הביא בעה"מ נוסח המצבה של רא"ה מאפסא כצורתה ואנב אורחיה הוא מתקן את השינויות שנשללו בה וגם יתקן את הלשון. ולדעתי היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, כי כמובן, לא הלשון היא העיקר בזה אלא הנוסחא כחמר לענינו; הן לא יפלא בעינינו אם נמצאו שם שינויות בלשון ובלבד שכונת הדברים מבארת, ובפרט שכמעט בכ"מ שתקן נראים הדברים כי כותבם כתבם בכונה וברצון (מדעת או שלא מדעת). לדוגמא שם כתוב: „לומד“ (בבנין הכחד) ביו"ד אחר הלמד ת' החיור"ק והרגש כדי להבדילו מבד"ק. וכן יש נוהגים גם היום לכתוב יו"ד וא"ו נחות ת' החיור"ק או ה"קוביץ". והוא תקן במסגרת מרובעת כזה [למד]? או שם כתוב „עזר נתן לאביונים“ והוא תקן „פור נתן לאביונים“ כלה"כ, ומי יודע אם לא בכונה כתב הכותב „עזר“ ולא כתב „פור“ כי אולי היה להם לעזור בגופו ולא בממונו, ואותו כותב כתב בכונה „עזר נתן לאביונים“ כדי להקות בזה לשון הכתוב ע"ד ה„צחות“ הנהוגה אז? או שם כתוב „בן קדושים“ והוא תקן: „בנן של קדושים“ ועוד כיו"ב יעו"ש. אבל האם ללמוד משם צחות הלשון או צריכים? אתמהא! — המאסף הזה הוא הראשון להעורך רש"א האראדעצקי (ככתוב בשער) מי יתן ולא יהיה האחרון. כי מאספים כאלה יעשירו את ספרתנו ויוסיפו בה בחכמת ישראל.

יצחק יעקב ווייסבערג.

## ספר מסלת ישרים

להורות שפת עבר לצעירי ב"י בדרך קצרה וחדשה, בשלש מהברות, עם הוספה מיוחדת, מחלקת העתקת המלים על הסדר וראשי פרקים בחקי השפה, מאת ל. י. קלאצקי (הוצאה שלישית מתוקנת) ווארשא 1898.

לוא חבר איש מעם הארץ חבור ממין זה, כי אז לא היה נכנס בגדר הבקרת כמעט, רק היה די לו בהודעה בפרק „בשרת ספרים חדשים“, כי ס' למוד חדש פלוני יצא ע"י פלמוני בן אלמוני בשנת כך וכך ותו לא מיד, והקוראים מעם הארץ היו יודעים מעצמם כי בודאי הובר הס' שהוא ע"י מחבר מומחה לאותו דבר, ובל"ס הקל האחרון מן הקודמים לפינו, או חדש דבר מה בסדר הלמוד והליכותיו וכדומה; יען מה? יען אשר בקרב העמים לא יעיו איש לשלוח יד במלאכה שאיננו בקי בה ובהלכותיה; לא כן הוא בהופיע ספר כזה בשפ"ע, או אין די לנו בהודעה בלבד, כאמור, אחרי אשר פעמים רבות ראו עינינו ספרים מחוברים במקצוע זה וגמורים בשוק ספרתנו, אשר באמת יחסרו גם כל אותם הדברים המנוים ונזכרים למעלה בזה, ואשר על כן כאשר אמרו לפנינו בישראל: „מי האיש אשר לא יצלה לבל מלאכה ילך

והיה למלמד, כן יאמר היום: „האיש אשר גם להיות מלמד לא יצלה יקום והיה למחבר „ספר למוד שפ"ע, כי מלאכה זו אינה צריכה למוד אף לא ידיעה כל שהיא בזה, וזאת היכלת להרבות ברקלמות ולהקים שאון התחבולות האמריקניות, ואשר לזאת חוץ נפרץ הוא כי ב„ספרי למודנו“ החדשים ימצאו לא רק שבוישים בשמוש לה"ק ואפני מדבדה, אשר מהם לא נקו כל הספרים החדשים כמעט, כי אם גם שניאות גסות בישר הכתיבה, אשר נער קטן יכתוב אותן, ולזאת אפוא תכבד העבודה מאד על כל הבא לבקר סי' עברי בזה, כי עליו לידע ולהודיע אם ידע המחבר מה העבודה הזאת דורשת מעמו? ואף גם זאת אם אין בספרו שניאות בלה"ק כפשוטן וכמשמען, לבל ישתבשו התלמידים על פיהו; ולכן באמרו בזה כי הספר הנ"ל הוא טוב ויפה לראשית למוד שפ"ע בכלל, ככל אשר יעשו המתוקנים שבמקרי ספרי ארה"ע, לא אצא ידי חובתי בקרת לסי' זה, ורק עלי להוכיח זאת בדברים של טעם ובאותיות מהכמות.

אפס כי בראשונה עלי לשבחיו כמה שאין בו הזאת היא תהלתו, כי אין בו מאותו הברברים הממלא את שאר הספרים בני מינו; אין בו — מאותם השבוישים אשר רוב המחברים דשים בעקבהם; אין בו — מהנהו מילי מעליותי שנתחדשו בבית מדרשם של הדיקדינטים העברים; אין בו — מאותם „המעשיות“ מילדי נכרים, הזרים לרוח ילדי-העברים אשר לא הסכימו גם בעולמם הקטן, וגם נפש לא תמלא מהם; אין בו — מאותן המלים הזרות והמחדשות שמחברי ספרי הלמוד ישתבחו אשר כן עשו; הנה כל אלה יחסרו בו ואשרי המחבר שחסרונותיו הם יתרונותיו; ואולם גם כמה מעלות טובות יש בספר זה: ראשית דבר כי [בכלל] הוא חובר בשפת עבר — אל נא יפלא בעיני הקוראים השומעים אותי דובר באזניהם לאמר: כי ספר עברי חובר בשפת עבר, כי בעוה"ר חוץ כזה בלתי נפרץ הוא בזמן הזה — והמשכילים ידעו... הסי' הזה נחלק לג' חבורות, שהן ג' מדרגות, כל אחת חמורה משלפניה, וזוה הוא מוליך את התלמיד ממדרגה למדרגה, מן הקל אל החמור; כל חוברת נחלקה לשעורים, וכל שעור ושעור יכיל ג' פרקים: בראשון, מאמרים קצרים בעברית באותיות גדולות ומנוקדות ותרגומם, בשפת רוסיה, בצדם; בשני מאמרים יותר ארוכים באותיות קטנות ומנוקדות, בלי תרגום לחנך לנער מעברית לרוסית, ובסוף כל פרק מאמרים בלי נקוד אשר יקל להילד לקראם, אחרי דעתו היטב את המלים והמאמרים הקודמים לפניהם, למען הגנילו לקרוא קריאה כהלכתה בלי נקוד, וזה יפה ומועיל מאד; ובשלישי — פרק בשפ"ר אשר יושם לפני התלמיד לתרגמו מעצמו — בלי עזרת המורה — לעברית, וכן בכל שעור ושעור עד סוף הספר.

בכלל נראה כי מראשית ועד אחרית יתנהל המחבר בספרו לאטו להגל הילדים וליזאת אפוא ימעיט במלים לפני הפרקים הראשונים ולפיהן כן יקטנו הפרקים כמובן, וילך הלך והרבות אותן מעט מעט מפרק לפרק להגל המלאכה אשר לפניו; ועוד כמה וכמה מעלות טובות אשר אין רצוני לפרטן לבל תהיינה למעמסה על הקוראים, ועוד יתרה עשה בשומו מדור בפני עצמו להמלים הבודדות, וחקי הדקדוק, ושל כל פרק ופרק, בסוף הספר כדי שלא לבלבל את הילדים, דבר זה יפה גם לקוראים גדולים, לבל יבלבלו בהערות ודברים צדדים בנוף הספר ורק לתתם בפ"ע בסופו — ומכש"כ לקוראים קטנים.

ועל כלם היטב לעשות בהבורו בערכו אותו על טהרת הקדש עפי' טעם היהדות כי הוא לא הלך אחר זרים, ובילדו נכרים הוא לא הספיק וכמעט בכל מאמריו ופרקיו בחר בעניני יהדות, דברי מוסר ומדות טובות ודברים יקרים ממקראי קדש וביחוד משלי שלמה ובדברי הו"ל וכ"ו לבעבור הנך לילד עברי בדרך היהדות, וע"ז יברכותו כל טובי עמנו המתאבלים ומצטערים על החנוך הור אשר להפדגוגים מבעלי "המהלך החדש" אומרים להנהיג בתוכנו, למען השכיח מלב בנינו את תורתנו ודברי נביאינו לבל יזכר שם ישראל עוד, חלילה, מי יתן והיה המחבר הזה מופת לרבים וממנו יראו זכן יעשו.

מדי דברי אעירה נא על דברים אחדים הצרכים תקון לדעתי כמו: השכן איש טוב או רע? הליתום הזה יש חבר חכם? והרבה כיו"ב, וצ"ל: הטוב הוא השכן אם רע? היש ליתום הזה חבר חכם? ה"א השאלה לפני המלים שעליהן נופלת השאלה, 31, "הגני אוהב את בנך ואת בתך והגם אוהבים גם אותי", סרס המקרא לאמר: וגם הם אוהבים אותי; 51, "אינך נכון לקחת; אינני נכונה לסור", לא יתכן לאמר כן בעברית, 69, "אנוס ממנה", צ"ל אנוס מפניה; 101, "תברך מאלהים וכיו"ב", העברי לא יאמר ברוך מאלהים, ורק "ברוך אלהים" כמו "ברוך ה'", אבל תברך מאלהים, יבאר כמו "תברך מאנשים יעל" (פי' ית- מכל הנשים); ועוד דברים אחדים קלים הצרכים תיקון, וע"ז כמובן לא יגרע ערך הספר היפה והמועיל הזה.

יצחק יעקב ווייסבערג.

## דברי ימי העמים.

חלק ראשון העמים הקדמונים, מאת ישראל בלקינד,  
ירושלים בדפוס מערכת "הצבי".

החסרון בספרת עמנו, אשר מחבר הספר הזה מתאמין למלאותו, הוא חסרון מרנש מאד וראוי הוא כי ישימו אליו סופרינו וביחוד הסופרים הפדגוגים אשר הקדישו את כחותיהם וימיהם לצעירינו את לבם, החסרון הזה הוא חסרון ספרים עבריים, אשר מהם ישאב הצבור את כל הידיעות הנהוצות לו, כמו ידיעות העולם והטבע, דברי ימי העמים, מלאכת מחשבת וכל החכמות האחרות הנהוצות לכל אדם באשר אדם הנהו, והיטב מעור המחבר בהקדמתו לספרו, כי אם חפצים אנחנו לעשות את שפתנו לשפה חיה, לשפה מדברת, או עלינו לעשותה לשפה אשר לא רק אותה ילמוד הדור הצעיר כי אם גם בה ילמד את כל הנחויין לו בחיים, וביחוד נהוצים ספרים כאלה לדור הצעיר בארצנו הקדושה, אשר אליו נשא את נפשנו מרחוק, אשר אליו נענן ואל עתידותיו נקות, הדור המנדל על ברכי היהדות האמתית והמדבר עברית לעברים.

ובכן הוא ספר ללמוד ספרו של מר בלקינד המונה לפנינו. המחבר התאמין בכל עזו לעשותו לדבר מתוקן, לדבר שלם אשר יכשר להתלמידים אשר ישימו בספרו זה את מעיניהם, אם אמנם המבט הראשון כבר יעיד ויגיד, כי בלקינד איננו

מומחה לאותו דבר, כי לא סלל לו דרך מקורי בעבודתו וכי עשה את מעשהו כמתכנתם של כותבי דברי הימים לעמים האחרים וגם לא כהמתוקנים שבהם, בכל זאת נוכח לדעת כי לא יצא ספרו זה כלאחר יד מתחת עטו, כי למד ושנה ובחן בשבע בחינות את אשר כתב, וכי הנהו אחד מאלה הכותבים את דבריהם לשמה המתאמצים לחיות אנשים במקום שאין איש ועל המבקר את ספריהם החובה לדין אותם לכף זכות ולהראות למו בנחת רוח את החסרונות והשגגות הנמצאים בספריהם למען יראו ויתקנו את אשר עותו.

מעשה בילד אחד אשר שבר כלי יקר לאביו. הילד החכם ראה את עותתו, רץ אל אביו ויספר לו את מקרהו ויבך רב בכי. האב אשר שמח על יושר לב בנו לא יסרהו אמנם, אך בכל זאת לא יכול לסלוח לו עד מהרה כי גדול מאד היה הנזק. מה שקרה להילד הזה קרה גם למר בלקינד. הוא הטא הטאה גדולה, כי הקדיש בספרו המכיל 179 דפים אך שש עשרה עמודים לרברי ימי עמי המזרח, בעוד שהיה צריך להארץ בהם למצער כאשר האריך בתולדות היונים והרומאים, אחרי אשר היו העמים האלה שכנינו והשפיעו לא מעט על חקינו ומשפטינו וכל תהלכותינו כאשר לא מעטה היתה השפעתנו עליהם. אמנם ראה המחבר את עותתו אשר הטא למצרים, אשור ובבל, צור וצדון, פרס ומדי, כי פטר את כלם בשמונה דפים כאשר עשה אולי הסופר הלועזי אשר שמהו המחבר לפניו לסמל ומר בלקינד גם יתנצל ויאמר כי לא בו (?) האשם. אשר על כן לא נבוא במשפט עמו, לא ניסרהו, אך לא נוכל לסלוח לו על שגגתו זאת העולה דווקא, כי הכותב דברי הימים בשפה העבריה לתלמידים עברים עליו גם לדעת כי לא נופל עם העברים מהיונים והרומאים, וכי כלתה נפשנו לכל הפחות לדעת את אשר קרה לשכנינו מאת אשר קרה לשמיטתוקלם או לנרקבוס.

ספרו של מר בלקינד כתוב בשביל נערים בני חמש וגם שש עשרה שנה המבקרים את בתי הספר העברים אשר בארץ ישראל ואשר דברי הימים הכללים זרים למו כלל וכלל, לא כנערים בני ארצות המערב אשר בהיותם לבני שש עשרה שנה יבקרו את המחלקות העליונות לבתי הספר האמצעים אשר למדו כבר בהמחלקות התחתונות תמצית דברי הימים הכללים עם הגדותיהם. ומאין ידע הנער העברי אשר יבחרו מוריו ספרו של מר בלקינד לספר-למודו את הגדות היונים והרומאים השונות, אחרי אשר אין להן כל רמו בספר הזה? אמנם הנני יודע, כי הנער העברי בארץ הקדושה יהי לאיש עברי נאמן לעמו ודתו אם גם לא ידע את שתים עשרה העבודות אשר עבד הרקולס, אך מדוע יגרע חלקו מנערי כל התבל? לא כל נער ונער חונן מאת הטבע בכשרונות שוים, זה בחכמה וזה בזכרון, ומדוע לא ימצא גם הנער אשר חונן בפנטזיה את מאווי לבבו? ועוד זאת, אם לא חפץ מר בלקינד לספר את דברי ההווה של העמים השונים (אשר יש להם ערך גדול מאד) כהיותם לבל יראו בעיני הנער כספרו-התבל אשר אין להם כל שחר, מדוע לא ספר אותם ואת ערכם הכללי, אותם ואת אופן התהוותם, אותם ואת יחוסם לתולדות חקי המוסר והאמונה, כאשר יעשו כל סופרי דברי הימים בעבור עלמים בעלי שכל? מר בלקינד מבטיח לתקן כל מעות בחוצאה השניה והנני מזכירו, כי ישום בשורה ראשונה את לבבו להמעות הזה.

בספר „דברי ימי העמים“ למד בלקינד יפקד מקום „לוחות הארצות“ (נעֶאָנְרֶאָ פֿישע טאבעללען). אנכי לא אוכל להבין איך יוכל נער ללמוד את דברי ימי העמים ולדעתם אם לוחות כאלה אינם לפני עיניו. היסטוריה בלי גיאוגרפיה היא כנוף בלי נשמה ולמודה הוא מעשה קר.

בנוגע לכתיבת שמות עצם הפרטים היתה שפתנו בימים האחרונים לרשות הרבים, כל אחד כותב לפי טעמו ונמוקו בלי כל דאגה אם יבינו השני או לא. הדאגה הזאת לא קוננה גם בלב מחבר הספר הזה, והנני מודה כי לא פעם אחת ישבתי והשבתי איך לקרוא את השם האחד או השני אשר יצא מפורש מתחת עטו של מר בלקינד ובלי כל תפונה היו לי שמות אחדים כחידה אשר אין לה פתרון, לולא זכרוני אשר החיש לי ישועה בהיותי בין המצרים. איך יקרא הנער את השם „דוקליון“, האם יקראהו Dukalion או Dokalion או Dokelion? וחנני מכטיח את המחבר הנכבד, כי אם יבחר לו הנער איזה קריאה יבחר לו אחת משלש אלה ולא יעלה לבבו לקרוא Deukalion כיאות. אמנם גם אנכי לא אוכל ליעין להמחבר באיזה כתיבה יבחר, כי „אספת הסופרים“ אשר אליה נהכה בכל יום שתבוא טרם באה, אך לכל הפחות יכתוב את שמות עצם הפרטים באותיות מנוקדות ואל תבוא תקלה על ידו.

אם ישים המחבר את לבבו להחסרונות האלה, או יש תקוה כי יביא ספרו ברכה לבני עמנו הצעירים בארצנו הקדושה, כי כתוב הגהו בסגנון קל פשוט ונעים, בלי מליצות שדופות קדים וכל דבר דבור על אופניו. בהספר כלו שוררים סדרים נכונים, המעוראות מתוארות בחשכל וטוב טעם והמחבר מתאמץ לתת תמונה בהירה מכל המקרים והמעשים ומספר גם את היחס שביניהם. בבואו לספר את דברי ימי הרומאים יתאר גם את ההבדל בינם לבין עם ישראל אשר באו אתם בדין ודברים, ודבריו המהוכמים מושכים את לב הקורא המבין. מי יתן ויראו סופרינו את מעשי המחבר ויעשו גם הם כמוהו ויבראו ספרי למוד טובים גם במקצעות אחרים!

## אסיפת שארות החשבון.

חלק א' / מכינה מאת ישראל בלקינד.

מורה מדעים בבתי הספר ביפו. ירושלם בדפוס מערכת „הצבי“.

מר בלקינד שהוא מורה בבתי הספר ביפו הואג לילדיו גם במקצוע הזה שטרם התגדרו בו סופרים אחרים. ספרו הוא כעין ספרו של Walentin הנודע לכל מבקרי בתי הספר האמצעים, קובץ שאלות שונות במלאכת מחשבת. השאלות כתובות בסגנון פשוט מוכן לילדים קטנים לקוחות מן החיים. הספר הקטן הזה ראוי הוא, כי יושם גם לפני ילדי איצות המערב הלומדים עברית, כי יבינהו על נקלה וילמדו ממנו גם עברית וגם חכמת החשבון, המועיל והערב גם יחד. אם אמנם לא הסבה כתיבת הספר הזה להמחבר עמל כהספר הראשון ואין לו ערך מחלט כמוהו, בכל זאת יאתה תהלה לו על כי יתאמץ למלאות חסרונות בספרתנו המורגשים בה מאד.

## התורה והלאומיות.

„מדינת היהודים" מאת הד"ר הרצל והעצרה הגדולה בבאול הסבו „פולמוס של קולמוס" על עמודי הספרה הלועזית אשר לעוני ישראל וכביום קרב יעמדו המצדדים והמתנגדים ערוכים למלחמה — על יסודות דברי ימי העולם וחקר תולדות ישראל, האֶתְנולוגיה והכלכלה המדינית, על יסוד התנגדות גרידא או הסכמה גרידא ופטפוטי מלים בעלמא.

אחת המחברות, שנתפרסמו בנדון זה, היא המחברת „נציאָנאליודענטהום" להרב הגדול ד"ר משה גירימאן בוויין (לופציג 1847), אשר גם הוא התעורר לתות דעתו על הדעה הלאומית ויוציא עליה את גור-דינו לחובה. ומפני שני טעמים נכבדים ראוי להאריך בבקרת המחברת הזאת: א) מפני אשר רבים ממתנגדי הלאומיות הישראלית לקחו להם את הנחיתו של גירימאן ליסוד דבריהם, ויהי בעיניהם כעין „פוסק אחרון" בענין הזה; ב) מפני שהתנגדותו נובעת ממקור חדש, אשר לא ידעוהו כל המתנגדים הקודמים, כי היא מיוסדת — על התורה. „במחלוקת המפלגות השונות על אדות עתידותיהם של היהודים" — יאמר בהקדמת מחברתו — „לא שתו המרכיבים את לבם לדת ישראל ולא שאלו את פיה, בעוד אשר דעתה צריכה להיות לא רק נשמעת בכל השאלות שבחיי היהודים, כ"א גם מ כ ר ע ת" (עמ' 5). ואנחנו היודעים את גירימאן ואת חכמתו, שעל ידה קנה שם בספרתנו, חשבנו על פי דבריו אלה, כי התנגדותו נוסדה על דתנו ותורתנו למצוא במחברתו המון „ציטאטים" נגד הדעה הלאומית, לקוחים מספרי התלמוד והמדרשים, מן השלחן-הערוך והספרה הרבנית, אשר כל אחד מהם יהיה חזק ומוצק ולא יירא כל „ציטאט" שכנגדו, לכל הפחות אכרנו למצוא שם את השבועה שהשביענו הקב"ה, כי „לא נדחק את הקץ ולא נעלה בחומוה" (כתובות ק"א א'); את מאמר התלמוד „צדקה עשה הקב"ה בישראל שפורם לבין האומות" (פסחים פ"ז ע"ב) או את ר' יוחנן בן זכאי, אשר לא שאל מאספספוס קיסר את ירושלים זאת בית המקדש, את החפש המדוני והשלום, כי אם את „יבנה והכמיה" (גטין נ"ז ב'), — הראיה החביבה כ"כ על מתנגדי רעיון הלאומיות הישראלית והרגולה תמיד על לשונם עד אשר ישכחו בגללה מה שידרוש התלמוד באותו מקום על מעשי ריב"ז. — אבל גירימאן השתדל להיות חדש בתכלית החרוש ומקורי מחץ המובן, ויקח את כל ראיותיו מתוך כתבי-קדשנו, אשר ידנו ממשמשת בהם תמיד וחשבנו אותם עד עתה לקניינו הלאומי, יען שהם איצרים את ראשית היותנו לגוי על פני האדמה, את קורות העת שבה נוצר ויתפתח רוח עמנו ע"פ דרכו, את המצות אשר נצטוינו אנהנו לשמור ולעשות ואשר קיום רבות מהן תלוי רק בשבת ישראל על אדמתו בארץ המיוחדת לו, והמסמיים בתולדות הימים אשר נגרשנו מארצנו, בהבטחות הנביאים כי עוד נשוב אליה ובהתחלת התקומות ההבטחה הזאת, ואת משפטיו יאמת ע"כ כתובים, שהוא מפרשם ומבארם לפי הרוש לחפצו, בעזרת תקון קטן בנוסח הכתוב או ע"פ פרושו של אחד מחכמי העמים, ויעלים עין מהכתובים המתנגדים לדעתו או יעתיק רק את מקצתם, כאותו האיש שהוביח, כי עבודת אלילים היא מצות-עשה מן התורה, שנאמר „ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם" (דברים ד' כ"ח). כן יביא אסמכתא לדעתו מסדר תפלותינו, ואנחנו חשבנו אותן תמיד ללאומיות כמלא המובן, כי בהן ידה לאלהינו על כי בחר בנו לעם סגלתו ונתפלל להגאל מן הגולה וכו', ע"כ יורגו כפי התפלות הללו אינן לאומיות כלל, כי „ציון היתה תמיד לישראל רק כנוי

מליצי וסמל עתידו של כל המין האנושי, ובמובן זה יש להבין את הבקשה ע"ד שיבת ציון אשר בתפלותינו" (עמ' 41), ולמען חזק את דבריו יותר יביא ציטאטים גם מספרי הברית החדשה, אשר יסוד דעתה ופרשה נמצא בלמודי היהדות" (עמ' 34) ; אבל גם מושם ברר רק את הנאות למטרתה, כתובים הסומכים את דעהו, דברי פולוס ופחגמיו אשר עשה, ברצונו להכניס את כל העמים תחת כנפי אמונתו, ויעש הנהות בנוגע ללאמיותו של כל הבא להאמין, אחרי ראותו כי רבים יראים מפני הלאמיות הישראלית שהטביעה את חותמה על האמונה החדשה, ויעלים עין מכל אותם הכתובים המבלטום את הרגש הלאמי של ישוע בכבודו ובעצמו, כי בשלחו את תלמידיו לבשר את "הבשורה" צוה אותם ללכת רק אל היהודים (מתו 10), או מה שהשיב לנכרית אחת אשר בקשה את ישועהו (שם ט"ז כ"ו) ועוד כאלה.

ויען אשר התנגדותו של גירומאן אינה מבוררת כל צרכה, ולא עוד אלא שהוא סותר דברי עצמו באיזה מקומות ומתראה כפוסח על שתי הסעפים, כנוטה לצד שכנגדו ובלתי מאמין במה שכתב ; מפני שאין כל ערך מדעי למחברתו, והלוחמת נגד רעיון חדש ותנועה העומדת היום בעצם התפתחותה בכל-יוון הלוקחים מכות נשק של לפני שלשת אלפים שנה, ולא עוד אלא שהוא "מכנת את ההרבות הנמצאות שם לאתים ואת החניתות למוטרות" ויוצא אח"כ למלחמה באותם האתים והמוטרות ... לפיכך לא באתי לבקר בזה את כל פרטי המחברת, כ"א רצוני רק להוכיח עד כמה טעה ויעקם את הכתובים וגם העוה בהבנת תולדות ישראל בזמן כה"ק, ולא אדבר בזה על יחס התורה והלאמיות באותן הראיות עצמן שהמחבר רוצה לחזק בהן את דבריו וגם בראיות דומות להן, מבלי לנגוע בעצם שאלת הלאמיות בישראל ובעמים.

דעת המחבר היא כדעת רבים אחרים כמוהו, כי האנטיסמיטיסם הוליד את התנועה הלאמית, כי לפני שלשים שנה לא ידע איש את הלאמיות הישראלית (עמ' 3), וממילא מובן כי אם אך יחרול האנטיסמיטיסם מקרב הארץ, אזי תפסק התנועה הלאומית מאלוה. מפני שאין אנו מאמינים בכליון האנטיסמיטיסם כל זמן שלא תחרלנה סבותיו, ואין לנו אפוא לדאוג על הפסק התנועה הלאמית בקרבנו, ע"כ נוכל לעבור בשתיקה על הדברים האלה, ומה גם אחרי אשר דעת המחבר החביבה עליו ועל חבריו בדעה, כי התנועה הלאומית בישראל נולדה על ברכי האנטיסמיטיסם והיא בנויה על הסתכלות שטחית ואין לה כל יסוד.

היהודים חרלו זה כבר מהיות לאם בארץ" (עמ' 4). את הדעה הזאת יביע המחבר כדבר ידוע ומפורסם שאינו צריך ראיה. אבל גם מלפנים, כאשר היו עוד בני ישראל לאם בארץ, בעת אשר "קורות ישראל עשו את דרכן כקורות העמים האחרים", היינו : "מראשית התישבות בני עמנו בפלשתינא עד שנחרבה ירושלים בפעם השנית, במשך כל ימי מלכות ישראל ויהודה, בימים שנראו בעמנו כל אותם החויגנות הנראים אצל כל העמים האחרים ואשר ידועת עצמם הלאמיות בנויה עליהם, הלא הם : ארץ-מולדת משותפת, שפה אחת, אמונה אחת ומשפטים ומקות אחרים", גם אז כבר היה "הברל גדול ויחיד במינו" בין מושג הלאמיות בישראל מאשר אצל כל שאר העמים, ואת ההבדל הזה יראה המחבר בשני חויגנות : "מלחמות לשם כבוש, שהיו עמים אחרים במזרח ובמערב נוהגים להלחם, כדי להודיע לשכניהם את ידם התקיפה, ואשר אך הן מלאו את כל חיי רוחם, לא היו בישראל אלא כמזוה עובר בימי דוד ובימי החשמונאים, אף כי לא חסרה רוח גבורה גם לבני ישראל, כנודע לכל היודע אף בידועה שטחית את דברי המלחמות המקספרות בכה"ק, מלחמות המכבים ומלחמות היהודים נגד הרומאים, ואם יצאו בני ישראל למלחמה על אויביהם יצאו רק כדי לשמור על עמידתם ברשות עצמם" (עמ' 7-8). ותחזיון השני הוא, כי "כל העמים הקדמונים ראו במלחמותיהם עבודות מאצילות ומרוממות את נפש האדם וינהו אחרי תפארת מלחמה, ומעשי הגבורים נתנו חמר למשוררים אשר מלאו פיהם תהלחם וירוממום עד למעלת אלהים, בעוד אשר שירת הגבורים של ישראל תשיר רק על גבורת ה', כה"ק יספרו לנו ע"ד ספר אשר אבד ושמו "מלחמות ה'" (במדבר כ"א י"ד), שאול אמר לדוד, "היה לבן חיל והלחם את מלחמות ה'" (ש"א י"ח י"ז), בשירת הים אין כל זכר לפעולות מושג כ"א למעשי ה', כי "ומינך ה' נאדרו בכת, ומינך ה' תרעין אויב" (שמות ט"ז ו') ואמר שם המשורר, ואך בשירת דבורה (שופטים ה') יש זכר גם למעשי דבורה וזרק ויעל אשת חבר הקניז, אבל תהלת ה' הולכת לפניהם ושבתיו מלאים את השירה" (עמ' 9-12).

כל הבקי בתולדות ישראל ידע עד כמה לא נכונה דעת המחבר, כי בני ישראל לא נהגו להלחם מלחמות כבוש, כי מלבד מלחמות הכבוש אשר לחמו בימי דוד ובימי החשמונאים (כמו שכתב המחבר) ומלחמות הכבוש בימי יהושע ואחריו (אשר לא זכר המחבר) לחמו בני ישראל עוד מלחמות הרבה לשם כבוש, כמו שנראה מהמקורות המעטים הנמצאים בידנו לחקר תולדות עמנו בתקופת כה"ק, כי בעל ספר מלכים וזכור פעמים רבות, כי בספר „דברי הימים למלכי יהודה“ ובספר „דברי הימים למלכי ישראל“, ששניהם אבדו מאתנו ואינם, כתובים דברי מלך פלוני וכל „גבורתו“ ודברי מלך אלמוני „וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם“, המעידים כי אמנם לחמו בני ישראל מלחמות כבוש בכל שעה מוכשרת, כאשר יזכירו גם הכתובים המצויים על דיני מלחמות כאלה (אשר חכמי התלמוד יקראו בשם „מלחמות רשות“) וגם הכתוב: „ודבר עמים תחתני ולאמים תחת רגלינו“ (תהלים מ"ז ד'). אמנם נכון הדבר, כי מלחמות כאלו היו מעטות מאד ולא התמידו בישראל כמו אצל שאר עמים גדולים וחזקים מהם, אבל אין לבקש סבת הדבר בדת ישראל או בתכונותיו הפרטיות, אלא באי-יכולתו, ברפיונו ובחסרון פנאי, כי היה לו לעמוד בכל עת על נפש עצמו ולהגן על חפשו מפני צר ואויב או להשקיט את סערת הרוחות והמרידות אשר פרצו בקרבן. וגבורת בני ישראל היתה על פי רוב רק להלחמת כגן ולא למלחמת תנופה, ובכל פעם מדי בא אויב כשערי ארצם עלתה בידם להחלישו ע"י שהתחבאו במערות ובחוחים או שהתכצרו במבצריהם על שני הסלעים, כנודע לכל הבקי במצבה הגיאוגרפית של פלשתינא, ואך צחוק יעשה לנו גודימאן בהביאו את הכתוב „לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם, כי אתם המעט מכל העמים“ (דברים ז' ו'), וזאמרו שם כי „הוכירה התורה את קטנותם של ישראל, כדי שלא תתפתח בם כל גבהות לאומית“ (עמ' 21), וישכה את אשר הגיד מקודם לכן (עמ' 8), כי לא לחמו בני ישראל מלחמות כבוש „כאשור, כבל, פרס, וון ורומא“, שהיו מפצים ופטישים לכל הארץ ... אולם נחפשה ונחקרה מתי יכלו בני ישראל לצאת למלחמת כבוש: במלך שלמה היה מרוד שלש שנים לכונן את כסאו בדם מתנגדיו, אח"כ העסיק את עמו עשרים שנה בבנין בית-המקדש ובית זבולו, מלבד שהעסיקם באותו הזמן ואחריו בבנין ערים שונות, ובעתות הפנאי נתן לנשים חילו, גם כסאו לא היה נכון בידו, כפי שאנחנו רואים מהמספר ע"ד הדר האדומי, רוזן בן אלירע וירבעם בן נבט; ואעפ"כ אפשר, כי נלחם הרבה עד שהיה „מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים“ (מ"א ה' א'), אלא שדברי המלחמות הן היו כתובים באותם הספרים שאבדו מאתנו, כמו: דברי שלמה, דברי נתן הגבאי, נבואת אחיה השילוני, חזות יעדו החווה. רחבעם בנו, אשר בימיו נקרעו עשרת השבטים מעל יהודה ואשר בשנה החמישית למלכותו עלה שישק מלך מצרים למלחמה על ירושלים ומלחמה היתה בינו ובין ירבעם כל הימים, הוא לא יכל בוראי לחשוב ע"ד מלחמת כבוש, ואחריו מות רחבעם כבר היו בני יהודה נאלצים לעמוד על נפשם עד גלות הארץ. כן היה גם במלכות ישראל, כי מלבד שהיה לו למלך ישראל לעמוד תמיד על נפשו מפני מלך יהודה ומלבד המרידות הפנימיות, שהיו בממלכה הזאת לעתים לא רחוקות והושיבו כפעם בפעם משפחת-מלכים חדשה על הכסא, עוד היה עליו תמיד להלחם באויבים מן החוץ, אשר הריכזוהו מנותח בלי הרף, לא טוב מזה היה מצב היהודים בימי הבית השני, ואעפ"כ יצאו מלכי יהודה במשך השנים המעטות, משעה שפרקה יהודה עול סוריה מעל צוורה עד שהחלה ממלכת רומא להתערב בעסקיה הפנימיים ולשפוך עליה את ממשלתה, פעמים אחדות למלחמות כבוש. — אף תלית הנצחון באלהים אינה מסמנת רק את ישראל, כי גם עמים אחרים תלו את נצחונותיהם באלהיהם, אם גם אולי במדה פחותה מאשר עשו כזאת בני ישראל. והראיה שהביא המחבר משרית הים, כי לא נזכר בה שם משה, היא מופרכת מעקרה, וען כי משה לא הראה כל גבורה (לפי המסופר בתורה), ובכל מעשים מלא רק את רצון שולחו הגבור, שהציל את ישראל שלא בדרך הטבע, ע"כ לא יכל להזכיר שם את שמו. לעמת כן הזכירה דבורה שמת בני אדם לשבח בשירתה, כמו שהרגיש המחבר בעצמו, ושם נמצא גם פסוק אחר, שאיננו מתאים כל עקר לדעת המחבר: „חדלו פרוץ בישראל עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל!“ (שופטים ה' ז'). כן נשאר בירנו שרירי קינה על מות שאול ויהונתן, שהיתה כתובה באחד הספרים אשר אבדו מאתנו, זה „ספר הוישר“ (ש"ב א' י"ח), ושם נמצא כתוב: „מרם חללים



מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אהור וחרב שאול לא תשוב ריקם" — שיר גבורים לפי נוסח כל העמים האחרים!

"כל העמים הקדמונים נתהוו ע"י המלחמה, גדלו על ידה ויאבדו על ידה, היא מלאה את חייהם מתחלתם ועד סופם, היא הלהיבה את הרוח הלאומי, באור אִשָּׁה חממו את הרתוק המרתק ומקשר את כל אישי האומה ובה שרף לאם אחד את בית מלכותו של הלאם השני. לא כן ישראל! הוא לא היה לעם ע"י חרב, לא יסד את לאומיותו על דם וברזל, כי לא אחרי מלחמה גדולה, כהקבץ בני ישראל לאכול שלל האויבים לעינוי שבזים אסורים, אלא במדבר — כרתו ברית את אלהיהם, ושם קרא משה: "הסבת ושמע ישראל, היום הנה נהיית לעם לה' אלהיך!" (עמ' 14—13).

הדברים האלה, הנשמעים כדרשה יפה, אין לאל ידם להוציא את המעשים מידי פשוטם, כי כל אשר ספר המחבר על התהוות העמים הקדמונים האחרים היה גם בישראל, כי לא במדבר היו ללאם, אלא בארץ כנען, אחרי אשר נכבשה כל הארץ לפנינה, אחרי אשר ה' להם מסבוב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם" (יהושע כ"א מ"ב) ואחרי אשר הרגו שלשים מלכים ואחד ויורשו את ארצם, אך אז, אחרי מלחמות גדולות ועצומות כאלו, היו לעם, ואם תאמר, כי כשם ששונות היו תכונות הלאם הישראלי מתכונות שאר העמים בכל ענין כן היה גם בדבר הזה ובטרם היתה להם מדינה מיוחדת כבר היו לאם ככל הלאמים אשר בארץ, א"ב מאין לו להמחבר כי חדלו עתה מהיות לאם? — ואם תאמר, כי באותו הזמן כבר היה ישראל לעם, מפני שכבר היתה לו מדינה מיוחדת, זו ממלכת סיחון ועוג אשר כבש במלחמה, הרי נוסדה גם לאומיות ישראל, "על דם וברזל", כי לא מסרו סיחון ועוג מרצון עצמם את ארצות ממלכתם לישראל והלכו להם, וצבאותיהם לא כתו "בנשיקה", — כי רק אחרי מלחמה כבדה עלתה ביד בני ישראל לנצחם, להשמירם ולהרגם לפי חרב.

המחבר הנכבד שואל: "איך התפתח יחס ישראל לשאר העמים ולכל האנושיות כלה?" והוא משיב לאמר: "מושג הלאומיות הטבעית של העמים הקדמונים היה זר לישראל, המושג הזה לא מצא לו מקום אצלו ולא נתגדל בקרבן, אחרי אשר נשמטה אצלו פרטיותו של היחיד ושל הצבור מפני האלהות" (עמ' 15). וזאת דעתו זאת יחזק בראיות מכתובים, שכל תכנם אינו אלא להודיע גבורת אלהי ישראל לכל העמים ושהם מאשרים את ישראל על כי בו בחר אלהיו לעם סגלתו, ואשר כל קורא היודע ומבין את פרוש המלות שיקרא יראה בס את הלאומיות הבולטת מכל אות, את רוממות אלהי ישראל על אלהי שאר העמים, כי "כל אלהי העמים אלילים" ואך אלהי ישראל הוא האלהים האמת, לו דומיה תהלה והכבוד והכבוד יאום רק לעמו הנבחר. ומן הכתובים הללו רוצה גידימאן להוכיח, כי לא השגיחו בני ישראל בהבדלים אשר כמקרה יסודם, כמו: יחס המולדת, המוצא וכו' (עמ' 17), ומן הכתוב: "בהנחל עליון גוים בהפירוד בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" (דברים ל"ב ח') רוצה המחבר לראות בדרך דרש, כי כאשר הנחיל העליון את הגוים והפריד את בני האדם לגבולותיהם נתן נחלה גם לבני ישראל המעטים, וכרי שלא יטעה השומע זאת ויחשוב, כי אפשר לו לישראל לראות בזמן מן הזמנים את "תעורת חיו" בנחלת ארץ ולהיות קשור ומחובר לאדמתו, הוסיף הכתוב: "כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו" (שם שם ט'), ומנקודת המבט הזאת, שממנה נראה כי "יותר משישראל נוחל הוא נחלה", ולא עוד אלא שהוא נחלת ה', לא יכלו להולד בו — לדעת גידימאן — תכונות לאומיות פרטיות ומיוחדות לו לעצמו ולא התפתח בו מושג "אורחות מסני הלה" (אויטאקטשהאנע) ומושג "חוקת הישיבה בארץ" (אבאָרויניטאָט) וליוד המקום לא לבש גאות לעמת הגר שהתיישב בארצו (עמ' 18).

בנוגע ליחס היהודים אל בני העמים שהתיישבו בתוכם בימי הבית השני אין אתנו וידע אל נכון, אין כל ראיה מוכיחה כי לא התנהגו את הנכרים הללו כדרך שהתנהגו כל העמים האחרים בימים ההם את הנכרים אשר באו לגור בתוכם, ולא עוד אלא שיש ראיות מוכיחות, כי כל הימים שהיתה יד היהודים תקיפה בא"י בזמן הבית השני היו כופים את הנכרים הבאים להתיישב בארצם, שיקבלו עליהם את דת ישראל. וגם כשכבשו איזו מדינה לא סבלו את אמונתם

של אורחי המדינה היא, ויאלצום להכנס בכרית דת ישראל, וכי מלבד שכפו היהודים את הגרים ואת יושבי הארצות הנכבשות לפניהם להמרת הדת, לא התהלכו את הנכרים באהבה ובחמלה, נזבל לראות מרוח הנקמה אשר לבשה את בני העמים ההם בסוף ימי הכית השני, כי עזרו להרוטאים להרוג ולאבד את היהודים, ויחס ישראל לבני העמים שכאו לגור בתוכם בימי הכית הראשון נזבל לזמור ממעשה שלמה, שעשה את כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל לסף־לים וחוצבים בהר (דה"ב ב' י"ו), כן לא נכונים דברי גידימאן הרוצה להוכיח, כי לא היו בני ישראל קשורים ומחויבים לאדמתם, כי כפי שאנחנו רואים מכה"ק ויצא לנו, כי בהגרשם מעל אדמתם „בעונותיהם ובעונות אבותם" קוו תמיד על גאולתם ולא הסחיו דעתם ממנה אף רגע; המספנים הללו לא ידעו את תורת חכמי אשכנז על אדות „התעודה הגדולה" אשר לישראל בגולה, ותהי הגלות חשובה בעיניהם כענש חמור בעד עונותיהם, על כן היה תמיד אדיר כל הפצם ומושאת נפשם לשוב אל ארץ אבותיהם, והתשוקה הזאת קִפְּצִית פעמים רבות בכה"ק — למן תפלת שלמה, שאמר: „וסלחת לחטאת עמך ישראל והשבותם אל האדמה אשר נתת לאבותם" (מ"א ח' ל"ב) ועד עמוס, אשר חתם את נבואתו לאמר: „ונטעתם על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם" (עמוס ט' ט"ו), — ובהאמינם באמונה שלמה, כי „יסורים ממרקים עונותיו של אדם", לא חדלו מהאמין בגאולתם ... אם לא היה מושג „אורחיות מפאת הדרה" ומושג „חוקת הישיבה במדינה" שורר בישראל (אף כי אין ראיה להוכיח זאת בהדיא) יש לדעת, כי בני ישראל לא יכלו לחשוב את עצמם לאוטונומיים מעולם, וען כי באו לשבת „בעי"ם גדולות וטובות אשר לא בנו ובכתים מלאים כל טוב אשר לא מלאו" (דברים ו'), ובמשך ימים רבים לא יכלו להרויש את בעלי הערים והבתים ההם (שופטים א'), „אשר הניח ה' לנסות בס את ישראל" (שם ג') ואשר הוכירו בלי ספק בכל יום תמיד, כי אין להם זכות ישיבה בארץ הזאת וכי „לסטים הם שכבשו ארצות שבעת עמים", והמצב הזה האריך כפי הנראה עד ימי שלמה, אשר עשה את „כל העם הנותר מן האמורי וכו' אשר לא יכלו בני ישראל להחרים למס עובד" (מ"א ט'), — וכפי הנראה לי לא הסתפק עוד שלמה בזה, כי השתדל להשמיד את האנשים הללו מקרב בני ישראל ולאבד זכרם מן הארץ, כי לא נמצא שהתעוררו בימי חלוק ממלכות יהודה וישראל והמלחמות התדירות שהיו ביניהן, כמו שהתעוררו בני הנכר בסוף ימי הכית השני.

„בארבעים ותשעה (?) מקומות בתורה נצטוו ישראל על משפט הגרים וזכויותיהם, והדבר הזה מראה לנו, כי לא היתה תעורת חיו של ישראל קשורה לאדמתו ולא הוגבלה בזכות המקום והלאם, אלא שהשקפתו ושאפתו היו נוטות לענינים נעלים מאלה, לענינים נצחים ומביאים טובה לכל הכלל כולו, אך זאת היתה ארץ-מולדתו של ישראל והיא שיסדה את תכונותיו המיוחדות" (עמ' 19). בגמרא (ב"מ נ"ט ב') אמרו, כי בשלשים וששה נקומות הזהירה התורה על משפט הגר ולדעת אחרים בארבעים וששה, ואנו לא באתי להכריע בזה מי חשב את המקומות האלה שבתורה ביתר דיוק, גידימאן או חכמי התלמוד; אבל הפצי להגיד, כי רוב המקומות שבם ידבר על „חקה אחת ומשפט אחד לגר ולאזרח", שרוצים להוכיח מהם שווים זכויות הגרים בא"י, ידברו רק בענינים דתים בלבד, כי אחרי אשר אסרה התורה לכל הגרים לעבוד את אלהיהם על אדמת א"י, הרשתה להם להקריב בקרבות אלהי ישראל, ואך בעשרה מקומות מאלה יצוו בדיוק על משפט הגרים וזכויותיהם האנושיות, המחבר הנכבד רואה בהכפלת המצוה הזאת פעמים רבות אות ל ס ב ל נ י ת אשר משלה בישראל במדה מרובה מאד, ואני רואה בזה את ההפך, כי הדבר שהכריח את נותן התורה להרבות דברים במצוה זו ולהזכיר כפעם בפעם „כי גרים הויתם בארץ מצרים" יראנו, כי שכחו בני ישראל ולא אבו „לדעת את נפש הגר", וירבו להזנותו, להטות משפטו וללחצו בכל האמצעים האפשריים, והלחיצה הזאת התחילה ככפיה להמיר את דתו אשר נולד בה בדת הארץ שבא לגור בתוכה (ובודאי נמצא גם בקרב הגרים הללו אנשים אשר מכרו נפשם „על קדוש שם אלהיהם" ואשר צעקו חמס על „גורות שמו"ד" .....) עד ששמום למס ויתנום לעבדים (כמעשה שלמה שהבאתי לעיל).

„ישעיה השני" — יאמר המחבר — אשר נבא אחרי חרבן הארץ, בעת שלא היתה כבר מדינה לישראל, לא ראה את „תעורת" ישראל בתקומת הארץ, אם גם לא אבדה תקותו בדבר

הזה, אלא בחמלתו על האנושיות, המתרוממת על כל גבולות המקום והלאם (עמ' 19). — פתחתי את ספרו של הנביא הזה וקראתי בו בעיון ובשום לב ולא האמנתי למראה עיני, ואשוב וקרא ואשנה ואשלוש, ובכל פעם ראיתי את ההפך מדברי גירימאן. כמעט בכל פרק שבדברי הנביא הזה נמצא את ההבטחה בשם ה', כי וקבץ את נדחי עמו ישראל וישיבם ויטעם על אדמתם, והאמונה בשיבת ישראל לארצו תתקפהו כ"כ עד אשר יקרא בקול: „צאו מבבל, ברוחו מושדים בקול רנה!" (ישעיה מ"ח ב'), אבל היציאה בלבד אינה מספקת לו, ע"כ ואמר לישראל במקום אחר: „ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך, ופתחו שעריך להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים; כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו" (שם ס' י'—י"ב). אם זאת היא „הפעלה על האנושיות" — לא אדע.

„בימים הקדמונים התגאה כל אדם להיות „בירגער" לאיזה „שטאאט" והתרחבותו של השטאאט היה כל חפץ „פוליטיק". לשלשת המושגים המדויקים הללו (בירגער, שטאאט, פאליטיק) אין כל שם בשפת עבר, אשר יסמן אותם אף על צד השאלה, וזה חסרון שאינו בא במקרה, כי הוא מראה גמורה ונמרצה נגד הדברים האלה, אשר היו אדיר כל חפץ האדם בימים ההם. והמחאה הזאת מציאה לה מקום בפרק פ"ז שבתהלים (לפי פירושו של עוואלד ולא לפי פשטות הכתובים) וקצת במיכה ד' ובישעיה ב' „והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו" (וכו). ומכאן אתה למד, כי „אם זאת היתה תשוקת ישראל, אם שאף אל השלום הכללי והתערבות העמים, וירא בהעדרתו על האדמה להחיש את המצב הזה, הלא נראה כי לא ראה ישראל בהשלמת ידיעה לאומית מיוחדת ונבדלת את שלום העמים בכלל ואת שלומה הוא בפרט" (עמ' 23—22).

אמנם נכון הדבר, כי להמושג „פוליטיק" כמובנו של עכשוו אין כל שם בשפת עבר, אבל אפשר שהיה נמצא באותם הספרים אשר אבדו מאתנו, כי כה"ק הנמצאים בדינו מלאים ברקם רק פואיזה, דברי נבואה ושירה רומטה, שמהם נוכל ללמוד היטב את תולדות הקולטורה הלאומית ואין להם כל יחס וקשר אל המושג „פוליטיק". אבל שני המושגים האחרים (בירגער ושטאאט) ישנם בכה"ק, והיינו: השם „ממלכה" למובן „שטאאט" והשם „אזרח" למובן „בירגער". האמת נתנה להאמר, כי אפשר לו לפילולוג מתעקש לערער על הרגום המובן „שטאאט", אבל השם „אזרח" למובן „בירגער" לא יוכל לזוז מפרושו, אף אם יתעקשו המתעקשים ויתפלגו הפילולוגים כמה שירצו. אולם לו נניח, כי אין כל שם בכה"ק לשלשת המושגים הללו, גם אז לא נוכל לאמר, כי החסרון הזה הוא מחאה נגד עצם המושגים, כשם שאי אפשר לאמר, כי מפני שאין בכה"ק שמות להמושגים „קולטור", בילדונג, אויפקלארונג" ועוד כאלה, הרי זה מוכיח שהיהדות היא מחאה נמרצה נגד המושגים הללו.

בפרק השלישי והרביעי ידון המחבר על התפתחות הרעיון הלאומי בישראל ע"פ השתלשלות ההיסטוריה, ויעשה „סך הכל" ממה שכתב במחברתו. רוב הדברים הנאמרים שם הם דברים של טעם, אם כי אי אפשר להסכים לתוצאותיהם, כי היהודים אשר ישבו מחוץ לא"י (כונתו על גלות ירושלים אשר באלכסנדריה של מצרים) כלאו את „תעודת" ישראל בקרב העמים, כי ע"י דעותיהם הללו ישבו את ממלכת רומא (אם גם ידוע ומפורסם לכל בר בי רב, כי לא דעות היהודים החלישו את ממלכת רומא), עד אשר מוצא לו סיניקא מקום להתאונן על „המקצחים אשר נתנו חקים ומשפטים למנצחים". ובה דברי גירימאן במקום ההוא: „הפרקים הנכבדים שבתולדות ישראל כגולה וציטנו ע"י השמות פילון, מיומוני ובן-מנחם. האנשים הללו לא היו רק נושאי דגל היהדות, כי הם השפיעו מאורם גם על התפתחותה של תרבות דורם" (עמ' 37). עד כמה היו השנים האחרונים „נושאי דגל היהדות" לא אדבר בזה, כי לפי שעה לא נתברר עוד אצלי אם צדקו שד"ל וסמולנסקין במלחמתם נגדם או לא, אבל הראשון לא היה בודאי „נושא דגל היהדות" וגם לא יוכל להיות, יען אשר לא ידע את היהדות במקורה הראשון, אלא מתוך כלי שנו, וכל כחו לישראל היה רק במלחמת דברים נגד שונאי היהודים ותו לא.

שם יתלהב המחבר לכבוד „מלכות השמים" ורואה את „תעודת" ישראל בטמיעה, כי בכל דור ודור ידעו היהודים לכוון את חפציהם אל מצבם וימקטום ולהסתגל אל החיים אשר

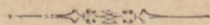
סביבם עד שהתמזגו באותו מקום ויתערבו בתוך העם שישבו בקרבן, ויהיו יוגים ביון, פרסים בפרס, ערבים בערב וכו'. — ואם הנך, למשל, בן העיר שטרנוביץ אשר בכוקובנה, שהיא מקום מושב ארבעה לאמים שונים (פולנים, רותנים, אשכנזים ורומנים), ואיך יודע על איזה לאם מאלה תתילד, גם אז יש לך רפואה בדברי פולוס השליח, המובאים במחברתו של גירדמאן למופת, שאמר: „הכל לבלם נהייתו“ (אגרת א' אל הקוריתים ט' כ"ב), ע"כ היה פולני, רותני, אשכנזי ורומני כאחד, רק לא יהודי, אעפ"כ לא ירוש המהבר, כי יטמעו היהודים בין העמים, כי נצטוונו פעמים רבות לבלתי לכת „בחקותיהם“, ואין חפצו אלא שיטמעו העמים וב'ו והווי לעם אחד ובני ישראל מושלים עליהם ברוחם ובכח אלהיהם, הדברים האחרונים לא נאמרו אמנם מפורש, אבל הם נשמעים מכלל דבריו (בעמ' 25), שאי אפשר להכניס באופן אחר, וגם מן הכתובים שהוא מביא בתור ראיה לדבריו, כמו: „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים“ (ישעיה נ"ו ז') ומן התפלה לר"ה: „או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך וכו' יאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלוך ומלכותו בכל משלה“.

ומבין דבריו שם נראה את גדל חבתו לישראל, כמו באמרו: אם אנטיוכוס האשקלוני, רבו של ציצירו, ראה את יפי המדות וטהרן „בקשר שבין איש לרעהו, בהתאחדות חברת האדם וברגש האהבה לכל המין האנושי“, אין זאת אלא דרשה יפה בלבד, אשר לא מצאה לה מסלולת מוחין לחומת בית-המדרש (עמ' 31), בעוד אשר כתובים שנאמרו בכה"ק לטהרת המדות בישראל עומדים אצלו למעלה מכל ספק, כי נשמרו ונעשו בדיוק ככל הכתוב בספר, אף אם יש ידים מוכיחות, כי מצות רבות בדברים שבין אדם לחברו לא נתקמו, כמו שנראה ממעשה שהיה בימי המלך צדקיהו, כי כרת ברית את כל העם „לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה“ (ירמיה ל"ד). מצוה שנצטוו עליה בני ישראל בתורה ולא קימוה עד העת ההיא וגם אז „שבו אח"כ וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשו לעבדים ולשפחות“. שם יתן לנו המחבר את סכום דעתו בשאלה שהוא עוסק בה, לאמר: „השם יהדות לאמית והתנועה הנקראת בשם הזה סותרים יחדו, כי היהדות לא תוכל לתמוך את מושג הלאמיות של העמים מפני תעודתה ההיסטורית, וביחוד אי אפשר לה לסבול תנועה כזו בעצם גופה, בהיות כל מטרתה לבטל את הפרטיות הלאמית ולעבוד בכל מאמצי כח, כדי לאחד את כל העמים למשפחה אחת“ (עמ' 35), „כי ילמדו היהודים לדעת את הלאמיות עליהם לשכוח את התורה, את הנביאים, את התהלים ואת ההיסטוריה, המצוירים להם עתיד אחר מאשר תוכל התחיה הלאמית לתת, עתיד שהוא גם עתיד כל האנושיות“ (עמ' 40).

בסוף דברי עלי להודיע עוד את הקורא, כי הר"ר גירדמאן יתנגד רק להתנועה הלאמית ולא לתנועת הישוב (שהוא קוראה בשם „תנועה ציונית“), ויותר שהוא מהלל את המשתדלים לשום מפלט לכל אותם האנשים, אשר „קשה להם מלחמת הקיום בארצם והנם נאלצים לעזוב את משכנותיהם ולהתנחל באחת הקולוניות בא"י או במקום אחר“ (עמ' 39), עוד ישכח את התישבות היהודים באה"ק כשהיא לעצמה בתור „מעשה טוב וישר ופעלה צודקת“ (עמ' 40).

ג'רשם באדר.

לבוש.



שיר השירים, ספר כולל כל שירי החול אשר שר המשורר הנשגב והנעלה שלמה בן יהודה אבן גבירול יוצאים לאור באספה אחת על פי כתבי יד וספרים נדפסים עם הגהות ובאורים ועם מבוא מאת חיים בראדי ואחות חכמים אנשי שם העוזרים על ידו (חוברת א'), ברלין, פערלאג פאן מ' פאפפעלויער, תרנ"ח.—

כתבנית דיואן ר' יהודה הלוי היוצא ביד הח"ר דר. חיים בראדי על פי חברת מקיצי נרדמים שנתחדשה ע"י הח"ר דר. אברהם ברלינר, כן יצאה עתה החוברת הראשונה של שירי החול אשר לר"ש ן' גבירול, זכות המשורר עמדה לשיריו אשר זכו גם הם להיות יוצאים ביד הד"ר ברודי אשר מלא אותו אלהים חכמת לב ובינה יתרה, כי גם הפעם יראה הרואה איך נתאמתה חזקת חבר שיצא דבר מתוקן מתחת ידו.

ואלה השירים אשר יצאו ראשונה: ארבעה שירים לכבוד ר' יקותיאל (עמוד 1—11), שיר להג"ל (?) בבגרו בו (עמוד 11), קינה על מות ר' יקותיאל (עמוד 12—20). אחריהם באות הערות יקרות (עמוד א'—י"ב) הנותנות חשבון איה איפה מוצא השירים ודרך מי שקלם ומביאות במשפט כל דבור ודבור היוצא מפי המשורר לבררם ולצרפם למען ידוין קורא בס.

בשיר הראשון שורה 29 (עמוד 2) אני מחזיק ברעת הרי"ל דוק ע"ה לגרום "הפין (תחת חרץ) יגיעים" ע"פ הכתוב אם אמנע אחפץ דלים (איוב ל"א י"ז).— על השיר השני (עמוד 4—5) אמר המו"ל בהערותיו (עמוד ז') כי "כוכב אשר דרך" הוא ר' יקותיאל אשר אדע ימים מספר האיר פניו אליו ועתה החל להסיר חסדו מאתו ברום לבבו, אכן לב המשורר יודע כי שוב ישיבהו וידרו אליו ויחדש בריתו בקרם, אכן לבבי לא כן יחשוב כי לא מצאתי און לו אשר בגד בו ר' יקותיאל (ועל כן לא ישר בעיני גם כן האמור על השיר החמישי כי נתחבר בבגדו בו), ואולי בשיר "כוכב אשר דרך" שם פניו אל ר' שמואל הנגיד איש שלזמו ואיש ריבו גם יחדו, אם אתה אומר כך יקל גם פירוש ההרוויים "או יד יקותיאל", השר אשר לולי שטפך בענן ידיו .." (שורה 20 וכו') לאמר בסתר כנפיו אחסה ממתקומים, ואולי גם בשיר החמישי כון אל ר"ש הנגיד מנחמו אחרי מות ר' יקותיאל ומחזיק את ידיו לבלתי צאת המשורר מן הארץ מפני רודפיו אשר מרר את רוחם בדבריו הקשים, ואם אמנם דבר את דברי השירה הזאת אל ר' יקותיאל, על כל פנים אין כאן בגד הבוגד אלא המשורר כמר רוחו ושיחו כדרכו דמה כנפשו כי שכחו ר' יקותיאל אשר לא הי' מופנה רק לאהבת רעים.—

ספר שיר השירים הנ"ל יכלכל כשמונה חוברות אשר כל אחת מהן תחזיק שני גליונות (32 עמודים), מחיר כל אחת 1,20 מרק, חושבי שם המשורר ויודעו יודעים את אשר דבר עליו החריזו בשער השלישי לאמר: "כי כל המשוררים אשר היו לפניו ושירים לנגדו רוח ותהו, ואחריו לא קם כמותו, . . . והאל משחו למלך על שירי עמו, שיר השירים אשר לשלמה," כלם ישמחו לקראת ההוצאה החדשה אשר המו"ל והמביא לבית הדפוס כללו יפיה.

ד"ר עהרל"ך.

טילויט בפרוסיה

## רשימת ספרים חדשים.

ר' זכריה פראנקעל. חייו, זמנו, ספריו ובית מדרשו, מאת שאול פנחס ראבינאוויץ הוצאה חכרת „אחיאסף“. חוברת ראשונה, ווארשא תרנ"ח, 70 עמודים.

דברי ימי ישראל מאת ד"ר צבי גרעטין, מתורגם עברית בתוספת הערות וכו' מאת שאול פנחס ראבינאוויץ, חלק ששי חוברת שביעית, הוצאת א. ז. כהן, ווארשא 1898, 64 עמודים (348—485).

השלח מכתב-עתי חדשי למדע, לספרות ולעניני החיים. כרך שלישי חוברת חמישית, ברלין תרנ"ח (חודש אייר).

ירושלים מאסף ספרותי במחקרי ארה"ק, מצבה, קורותיה וכל הנוגע לה בשכבר הימים ובימינו אלה יו"ל ע"י אברהם משה לונץ ארבע פעמים בשנה, כרך חמישי חוברת ראשונה, ירושלים תרנ"ח, 92 ע'.

תורה מציון קובץ חידושי תורה במקרא ובמשנה בהלכות ואגדות ושו"ת יוצא לאור חוברת אחת בכל שלשת ירחים ע"י שמואל הלוי צוקרמאן שנה שלישית חוברת ד', ירושלים תרנ"ח.

ספרי שעשועים תמונות, ציורים וספורים, שירים, הערות ובאורים, יו"ל ע"י איצי פערנהוף, חוברת ששית, קראקא תרנ"ח.

מגד ירחים מ"ע לתורה ולתעודה יו"ל ע"י שלמה קליין, שנה ראשונה חודש סיון, תרנ"ח. תולדות הרמב"ן כולל קורות חיי רבנו משה בן נחמן ז"ל וקורות ספריו היקרים מאת מאיר אליעזר ב"ן ראפפורט, קראקא תרנ"ח, 44 עמודים.

טל תחיה על מסכת אבות מאת שמואל אלכסנדראו, ווילנא תרנ"ח. מלחמה בשלום ויכוח בין שני איהבים יהודי ונוצרי בעניני הדת מאת אברהם ליב בנימינואהן, ניוארק תרנ"ח, 92 עמודים.

כתר כהונה תולדות רבנו שבתי הכהן ז"ל בעל „שפתי כהן" מאת חיים דובערוש פרידברג, ביאלא תרנ"ח.

מקור חיים (מכיל : א) תולדות הרב הגדול ר' חיים בן עטר, (ב) מנהגי טרפות בק"ק פאס להרב הגדול ר' יהודה בן עטר מאת ד"ר יעקב נאכט, יאספי תרנ"ח.

מין בשאינו מינו ספור מקורי וציוני מאת שמואל שיין, זבאראז תרנ"ח. ספר היוכל לכבוד אדוננו הקיסר יר"ה מאת יהודה צבי געלבארד, דראהאביטש תרנ"ח, 28 עמודים.

פרקי אבות בהעתקה פולנית מאת איזידור בערנפעלד, דראהאביטש 1898, 84 עמ'. צצים ופרחים אספת שירים שונים מאת אברהם בן חיים ליפא גאלדפארען, הוצאה שניה, קראקא תרנ"ח, 54 עמודים.

מכנה הארץ זמורות ושירים מקוריים חדשים וגם ישנים המוקדמים משירי ברתניה מאת יוסף מול, מנשטער תרנ"ח, 144 עמודים.

מסכת סוכה מתרגם אשכנזית על פי הוצאה הראשונה (ווענעדריג 23—1520) עם הערות ובאורים מאת אליעזר גאלשמידט, ברלין 1898.

- Der Commentar des Karäers Jepheth ben Ali Malevi** zu den Proverbien. Zum ersten Male nach mehreren Handschriften edirt, mit einer Einleitung u. Anmerkungen versehen von Dr. Israel Günzig. Krakau 1898. 108 S.
- Zum Gedächtnis** des hebräischen Dichters Mordechai Zwi Manne von Dr. I. Günzig. Krakau 1898. 16 S.
- Aus meiner Bibliothek.** Beiträge zur hebräischen Bibliographie und Typographie. Dr. A. Berliner. Frankfurt 1898. 35 S.
- Modernes Judenthum** von L. Goldschmied. Leipzig 1898. 74 S.
- Der Bann.** Ein Beitrag zum mosaisch-rabbinischen Strafrechte, dargestellt nach der Bibel u. der rabbinischen Literatur von S. Mandl. Brünn 1898. 51 S.
- Widerspricht der Zionismus der jüdischen Religion?** Herausgegeben im Auftrage der Berliner Ortsgruppen der Zionistischen Vereinigung für Deutschland von H. Salomonsohn. Berlin 1898. 16 S.
- Die neuhebräische Aufklärungsliteratur** in Galizien. Eine literarhistorische Charakteristik von M. Weissberg. Leipzig u. Wien 1898. 88 S.
- Illustrierter israelitischer Volkskalender** für das Jahr 5659. Herausgegeben von Brandeis. Prag 1898.



# הודעות.

חברה קאממאנדיטית

## „כרמל“

מונופוליון וממכר היחידי בגליציה מיין וקאניאק טבעיים ומרפיאים  
מכרמי מושבות ישראל בארץ ישראל מיקבי הבאראן

### עדמונד דע ראמשילד.

יותר תוצאות אה"ק, כמו אתרוגים, פירות שונים, שמן זית, פאטגרפיות שונות,  
וחפצים שונים מעשי ידי בעלי המלאכה העבריים בא"י.

היין והקאניאק של יקבי הבאראן ראמשילד הם צרופים ומוזקקים ומבעיים, ובכר  
קני להם שם טוב בטעמם, טבעיותם, ריחם הטוב וחיפותם בכל הארצות.

הפרופיסור המהלל פושע בפארית, אשר צרף (אנאליזירט) את היין והקאניאק בכור  
הבחינה, העיד על טוב היין והקאניאק וטהרתם מכל שמץ תערובות ועל  
תכונתו לרפאות חולים, ויעמיד אותם בשורה אחת עם יינות נגב צרפת וספרד;  
גם רופאים אחרים אוטרישטים הללו כי טובים המה היינות והקאניאק  
לחולים לחזק גופם מאין כמוהם.

חברת כרמל בלבוב תקבל את היינות והקאניאק ישר מיקבי הבאראן, ושמות חבריה  
והעומדים בראשה הם ערובה נאמנה, כי היינות והקאניאק ינתנו להקונים בטהרתם  
כאשר הם באים מיקבי הבאראן.

חברת כרמל ערבה בעד טהרת היינות והקאניאק, ומתחייבת לשלם  
כסף ענושים חמשה מאות ר"ב לכל איש אשר יוכיח לה כי נמצא שמץ  
תערובות ביינותיה והקאניאק שלה.

חברת כרמל לא תוכל לקנות ולמכור רק היינות והקאניאק מיקבי הבאראן.  
חברת כרמל לא תמכור את היין והקאניאק לשום איש רק בבקבוקים עם פקקים  
חרותים בחותמה, אתיקטות עם מרקה מיוחדת ומגופים (קאפסעל) החרותים  
בשם הכרמל. בקבוקים שאין להם הסימנים האלה, היין והקאניאק שבהם  
אינם מיקבי הבאראן.

חברת כרמל תתאמץ להפיק רצון הקונים גם באתרוגי א"י ויתר תוצאות אה"ק  
בכל האפשרי, כי אם אמנם נוסדה החברה על בסיס מסחרי לשם עסק וריוח,  
בכל זאת גם הפצת תוצאות אה"ק לטובת הרעיון הציוני לנגד עיניה.

בקבוק		בקבוק	
$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{1}$
0:50	0:90	0:50 fl.	0:90
0:75	1:40	0:80	1:50
0:95	1:80	0:95	1:80
0:80	1:50	0:95	1:80
0:95	1:80	1:05	2.—
1:55	3.—		

החברה

החברה

החברה

החברה

החברה

ירושלים

הרמון

ראשון לציון

יפו

קאניאק



המחירים האלה הם כמרחף חוץ הוצאות התיבה והחתולה (עמבאלאשע).  
הקונה עשרה בקבוקים בבת אחת לא יחשב לו התיבה והחתולה, הקונה עשרים בקבוקים  
בבת אחת ישולח לו היין הפשו להסמאציע של מקום מגורו והקונה שלשים בקבוקים בבת אחת  
יותן לו עוד הנחה 50%.

פיליאלען יבוקשו וינתן להם ראבאט הגון.  
הבקבוקים הגדולים וקובלו בחורה בעד 5 צ"ל והקטנים בעד 3 צ"ל אב לבוב.  
היינות והקאניאק כשרים על פסח. ההכשרים הם מהביד"צ מירושלים

ויפו.

הזמנות (בעשטעלונגען) מערי המדינה יעשו מהרה רק ע"פ משלוח  
הכסף במוקדם או 20% דמי קדימה.

הכרמל יפתח את המסחר אב 1 יולי 1898 בלבוב, קארל-לודוויג  
שטראססע פאסאש הויזמאן.

הכנת לחברת כרמל עד 1 יולי:

**S. MELZER, Rohatyn.**

מן 1 יולי ולהלן:

**COMMANDIT GESELLSCHAFT „KARMEL“**

**Lemberg, Karl Ludwig-Strasse, Passage Hausmann.**

## כסף חדש.

החפץ לקנות כלים טכלים שונים העשויים ונגמרים בתכלית הפאר והיופי מכסף  
חדש (נייא זילבער) פנה במשאלותיו ישר להפירמא הנודעת לשם ולתהלה מאז שנת  
1870 למספרם

**E. KAPELUSZ, KRAKAU.**

הפירמא תתחרה הן בטוב הסחורה וקיומה, וכן במקחים שפלים נגד כל בתי  
חרשת מעשה הכסף החדש מכל הארצות והליכות עולם למרכלתה בכל קצוי ארץ  
ואיים רחוקים. — 1 זוג מנורות (לייכטער) מצוירים ומפיתחים בגודל 42 צענטימעטר  
8 פל' — כנ"ל בגודל 34 צמ"ט 5,10 פל' — בגודל 32 צמ"ט 4,30 פל' — בגודל 27 צמ"ט  
3,80 פל' — וכהנה רבות מחיריהם שונים למיניהם — לייכטער בעלי שלשת קנים 12 פל'  
הזוג. — מולגות, יעים, ומכונים חרופים, כל אחד 70 קר. — קנה בושם (הדס) כמגדל  
ופעמונים מוזהבים מן 1,35—1,90 — עגולים מן 80 צ"ל עד 1,50 פל' — כוס לקידוש  
מפותח ומוזהב 1,30 פל'. — מגורות לחנוכה, מוזהבות ומצוירות אריות ועצי פרחים  
כלם מקשה מן 4,25 פל' עד 10 פל' — מגורות 8 קנים על רגל גבוהה העשויים  
להשתמש בהן גם לכל שבתות השנה מן 6 עד 16 פל' — 1 זוג עץ החיים לס"ה  
מוזהבים ומשוכלל בפעמוני זהב 14 פל'. — כתר תורה מוזהב כליל תפירת 15 פל'. —  
צוץ לס"ה כנ"ל 9 פל'. — יד לס"ח עם שרשרות 2,50 פל'. — המקחים קצובים בדמי  
עשטרייכיש, ונפרעים מראש בהפאבריק או בבית המשלוח פה. רשימת המקחים  
מצויר תשולח לכל דורש חפשי. — ולא לבד לסוחרים כי גם לקונים יחידים תשלח  
הפאבריק את כל משאלותיהם בפאסט חוקרמת, וכל דבר המבוקש נעשה כמוקדם האפשרי  
כחפץ הקונה. — למקומות אשר הפאסט תקבל נאכנאהמע יספיק אננאבע.

## מב"ע עברי חדש!

זה איזה זמן יוצא לאור בעיר ווין מדי שבוע בשבוע מב"ע עברי

חדש בשם

### השבוע

המקדש לכל עניני ישראל בכלל ולעניני כל חובבי ציון בפרט. השבוע שם לו למטרה: להשכיל לבני עמנו, להעירם לפעלה ולמעשה, להפיץ תורת אמת והשכלה נאמנה, דעת העולם ודעת העברי, אהבת האנושיות ואהבת ציון. השבוע יביא ידיעות נכונות ע"ד מצב אחינו בכל תפוצותיהם ויעמוד ביחוד להפיץ אור בהיר על דרכי אחינו בארצות המערב בכלל ובאוסטריה-אונגריה בפרט; הוא לא ישא פני כל מפלגה בישראל, האמת נר לרגלו והשלום אור לנתיבותיו.

השבוע ירהיב תורת ישראל וחכמתו בקרב העם ויעיר אהבה טהורה ונאמנה לדתנו ולכל הקדוש לנו.

השבוע יביא בכל גליון את הפרקים האלה: א) מאמרים ראשונים בשאלות הזמן הנוגעות בישראל בכל מקומות מושבותיו; ב) השבוע: ברור ולבון המקרים היתר נכבדים הנוגעים בישראל, אשר נקרו ויאתיו במשך השבוע; ג) שדה צופים שימת עין במב"ע שונים ובקרת על מאמריהם הנוגעים בישראל; ד) סכתבים השקפות על חיי בני ישראל מכל ארץ וארץ; ה) התנועה הציונית; ו) נפוצות יהודה; חדשות מאחב"י בכל ארבע נגפות הארץ; אוצר הספרה: חכמת ישראל, קורותיו ותולדותיו בעתים ובארצות שונות, ידיעות ספרותיות, מאמרי-בקרת, ספרים, שירים; ח) מאמרי מדע כלליים, ידיעות הטבע, חכמת הרפואה וכדומה. ט) פליטון מטובי הפיליטוניסטים.

לכל מאמר הבא ב"השבוע" ערך תמיד וקום. מחיר "השבוע" ברוסיה: 4 ר"כ לשנה, 2 ר"כ להוצי שנה. לרבע שנה לא תתקבל החתימה.

הסוכנות הכלליות ברוסיה: חברת "תושיה" בווארשא.

בביאליסטאק וסביבותיה יש לחתום ע"י

**ABRAHAM FUCHS, Sobornaja ul.**

כן יש לחתום ישר ע"י בית המערכת:

Redaction „Haschowua“ WIEN II, Am Tabor 31.

גליון למבחן ישלה מר אברהם פוכס הנ"ל לכל שואל.

החתימה תחל מכל שבוע. מר"ח אייר שנה זאת החלח שנה שניה ל"השבוע", וכל הדורש את הגליונות מהעת הזאת יוכל להשיגם אל נכון, בעוד אשר גליונות השנה הראשונה ספו תמו כבר.

יצא לאור זה עתה בפעם הראשונה

פירוש חדש לספר משלי

(בשפת ערבית)

## להקראי יפת בן עלי הלוי

(החי במאה העשירית לאלף הראשון למספרם)

ע"פ שלשת כתבי יד: ברלון, פאריס, אכספורד עם מבוא גדול  
המפיץ אור בהיר על קורות הקראים ועבודתם לידיעת  
שפתנו והרחבת ספרתנו בימים ההם, ועם תולדות המחבר,  
חיו וספריו, והערות נחוצות לגוף הספר (בשפת אשכנז)

ממני

ד"ר ע. גינציג.

מחיר הספר הוא 1 פלורין, באשכנז 2 מארק.

כן עוד נמצא בידי מספר עקסמפלרים ממחברתי

למוכרת המשורר העברי המצויר מאנע (בשפת אשכנז)

אשר יצאה זה לא ככיר לאור.

מחירה 15 קר. באשכנז 25 פפעינגע.

להשיגם אצל המחבר:

Dr. I. GÜNZIG Krakau,

Boże Ciało 10.

# MOSES FREILICH



k. k.  
patentirter  
Specialist  
und  
Bandagist,



Spitalsgasse Nr. 4 in Lemberg.

Das hohe k. k. Handels-Ministerium in Wien hat mit dem Erlasse vom 25. Juni 1895, Zl. 2297 [dem M. Freilich, als Specialisten der Leistenbruchbänder-Fabrikate in Lemberg, das Privilegium zur ausschliesslichen Fabrikation der nach seiner eigenen Erfindung verbesserten Leistenbruchbänder verliehen.

M. Freilich bringt eine radikale und sichere Hilfe bei schwierigsten und veralteten Leistenbrüchen aller Art sowohl bei Frauen als auch bei Herren unter Garantie kompletener Heilung ohne Operation und ohne Medicamente mit der natürlichen Methode und unter fortschrittlicher Anwendung der zweckentsprechenden Bandagen, in Folge dessen jeder, sogar ein lebensgefährlicher Patient förmlich vom Tode gerettet wird, was viele Zeugnisse und Dank-sagungen von hierlandsbekannten Personen bewahrheiten u. zw. vom hochwohlgeborenen Herrn emer. k. k. Tribunals-Hofrath Eduard Sommer, k. k. Appellations-Rath Herrn Vinzenz Lewicki, k. k. Schulrath Herrn Mandybura, k. k. Statthaltereirath Herrn Arnold Zamojski, Von Hochwürdigen Geistlichen und zwar: Probst Lyczkowski von Plawie, Probst Grzybowicz von Dwiniaczka, Rudolf Waga Gnardian von Przeworsk; dann von den Herren Alfred Bojarski, Ingenieur, Jan Gonczarczyk, Ingenieur der k. k. Staatsbahnen, Falix Hilcher, Güterverwalter der erzbischöflichen Domänen, vom emer. k. k. Steueramts-Adjunkten Herrn Johann Dutkowski, vom Director des christlichen Armen-Instituts in Lemberg,

Herrn Johann Nowak. Zamarstynower Gemeinderath, Herrn Josef Maciurkiewicz und von wohlgeborenen Herrn Dr Herzel, Director der isr. Hauptschule und k. k. Gymnasial Professor von Brody, Ingenieur Mendelsohn von Lemberg, Grossrabbiner Abraham Horowitz von Sędziszów, Grossrabbiner Abraham Iserles von Turka, Marcus Gorlitzer, Gütereigenthümer von Radomyśl bei Tarnow, Josef Hecker von Lemberg, Osias Lipsker von Lemberg, Abraham Hirsch Chiror von Lemberg, Leib Gewürtz von Lemberg, k. k. Hofrath und Landes-Veteriner für Galizien und Bukowina, Tymewtiewicz, k. k. Rittmeister Dobrzański, Strzelecki, Juwelier; Bukarest, Redulesko Banquier Isak Grünberg, Ilie Silbermann, Stefan Alexianu, Fr. Dimitrisku, Plujesti: Herman Janko Segal, Cafetier, Latio Dimitriscu, Germanesku, Stojanesku, Isak Schwarz, Buhusch: Salomon Schechter, Botuschany: Schulim Wechsler, Krajowa Simon Schnirer und von mehreren anderen tausenden Personen, welche von ihm geheilt wurden und deren Dank ihm unverbrüchlich bleibt.

Ueber diesen ohne Präcedenz dastehenden Fall einer wunderbaren angewandten Heilmethode seitens eines Mannes aus dem nicht ärztlichen Stande veröffentlicht die Zeitschrift «Nowa Epoka» einen Artikel nachstehenden Inhaltes: «Nemo probheta in Patria». «Eine der grössten Plagen für die Menschheit ist unstreitig der Leistenbruch, eine furchtbare und schwere Krankheit. Tausende von Menschen erliegen an der Krankheit des Leistenbruches. Diese Krankheit grassirt sowohl zwischen Tagelöhnern und Lastenträger als auch zwischen vermögenden Leuten. Die Chirurgie bedient sich in plötzlichen Fällen der Gedärmsenkung, der schweren und lebensgefährlichen Operationen, welche leider die Patienten sogar bei ihrer Lebensgefahr von der Heilung abschrecken. Fachärzte, welche sich ausschliesslich der Heilung von Leistenbrüchen widmen, sind im Lande nicht vorhanden. Ausser dem mechanischen Vorgehen in einem solchen Krankheitsfalle gibt es keine routinirten Fingergefühle, vermittelt welcher der Heiler die gesunkenen Gedärme ohne Operation in die Bauchgegend mit Leichtigkeit zurückzuschieben vermöchte. Die Routine und das einfache Gefühl der Fingerweichtheile, welche zur leichten Einbringung der Gedärme in die gehörige Bauchgegend nöthig sind — sind nicht hinreichend zur Heilung eines Leistenbruches. Eine fernere unumgänglich nöthige Bedingung einer zweckentsprechenden Heilung ist die wissenschaftliche Anbringung einer entsprechenden

Bandage zum Leistenbruche, unmittelbar nach vollendeter glücklicher Einführung der Gedärme in die gehörige Bauchgegend. Es ist zwar einem Arzte wohl bekannt, welcher Construction eine Bandage für den Kranken die zweckentsprechendste wäre, jedoch der Bandagen-Verfertiger ist nicht im Stande nach dem Willen und Sinne des Arztes sich zu richten und genau nach seiner Weisung vollinhaltlich die Bandage zu verfertigen. Der Arzt aber, welcher kein Bandagen-Fabrikant ist, kann es selbst auch nicht ausführen.

Das mit Leistenbrüchen behaftete Publicum ist somit auf die Gnade der Aerzte und auf die fantastische Eigenmächtigkeit der Bandagen-Verfertiger überlassen. Eine Universal-Bandage entspricht nie dem individuellen Leistenbruche und erschwert überhaupt die Heilung der Krankheit, welche complicirt und aufgeschoben wird, dennoch auch aus der Ursache, dass es entweder gelungen ist, die Gedärme durch Eindrücke zu localisiren oder aber hiebei durch Anwendung der Operation.

M. Freilich, geboren im Grossherzogthume Krakau hat ungefähr im Jahre 1865, dazumal ein junger Mensch, über die Heilung dieser schrecklichen Krankheit nachzudenken begonnen und kam auf den Einfall, dass durch das Eindrücken der Gedärme in die Bauchgegend nichts geregelt wird, daher das unordentliche Eindrücken der Gedärme schädlich und gefährlich sein muss. Wenn aber die Gedärme ohne Verwicklung aus der Bauchgegend unzerrissen hervorkommen, so ist es leicht, selbe zurückzuführen, wenn nur durch Fühlung der Fingerweichtheile die Länge der Gedärme erzielt und die Localisirung derselben durch gleichmässiges Drücken konsequent ausgeführt wird.

Dieser Jüngling begann seine gemachte Erfahrung zu constatiren und nach mehrfachen Erfahrungen gewann er die rein intellectuelle Wissenschaft über die Localisirung der herausgetretenen Gedärme. Es ereignete sich nicht ein einziger schwieriger Zufall, in welchem Freilich nicht in der Lage gewesen wäre mit der sich eigengemachten Leichtfertigkeit die Gedärme von der Grösse eines Menschenkopfes oder einer Wasserkanne in den eigentlichen Ort einzubringen. Mit der ausserordentlichen Geschicklichkeit, mit der er gelehrte Fachmänner zum Staunen brachte, hat er die Fühlung der Fingerweichtheile in die Bauchgegend eingeführt und die Ruptur beherrscht.

Indem Freilich zum Arzte nicht ernannt werden konnte, so wurde er Bandagist.

Nachher drängten sich zu ihm massenhaft Kranke, verlangten entsprechende Bandagen.

Es waren Leute, die vor der unausweichlichen Operation standen. Mit Leistenbrüchen behaftet verlangten dieselben Bandagen. Freilich, um die Verfertigung von entsprechenden Bandagen unternehmen zu können, ging muthig ans Werk und hat nach Einführung der Gedärme alle Merkmale des Leistenbruches, zu welchen allsogleich eine Special-Bandage anpasste, im Auge behalten. Auf Hunderte von Krankheitsfällen in beinahe 30 Jahren hat sich bei Freilich kein einziger Todesfall ereignet. Massenweise versammelten sich Leute beim wunderthätigen Bandagisten, welcher den Kranken nicht nur Bandagen anlegte, sondern auch wie schon gesagt, im Nothfalle die Gedärme in die Bauchgegend einführe, Leistenbrüche mit Bandagen versah und durch entsprechende Belehrung des Kranken, auf welche Art er mit der Bandage umzugehen habe — in Kurzem die Genesung und Reconvalescenz des Kranken erlangte.

Dieser Mann erweckte ernstes Staunen bei gewissenhaften Aerzten, durch die wunderbare Rettung des Lebens vieler Kranken selbst damals, wenn Aerzte dem Kranken jede Rettung und Hoffnung versagen mussten. Oftmals hat er die Besorgnis und Furcht vor einer schweren Operation, zu welcher mit Lebensgefahr des Kranken geschritten werden sollte, verscheucht und Aerzte, die den Freilich kannten, haben ihn zu Kranken eingeladen und hiezu veranlasst, dass er den schwierigen Process in ihrer Gegenwart durchführte, die Gedärme gehörig einbringe und den Klienten mit einer zweckmässigen Bandage versehe.

Zahlreiche Zeugnisse der Aerzte, Hunderte von Danksagungs- und Anerkennungsbriefen, endlich die gewissenhafte Taktik des Freilich, welcher in den letzten Jahren seiner Praxis ohne Anwesenheit eines diplomirten Arztes nie die Behandlung des Kranken vornahm sind die besten Beweise. Wir waren Augenzeugen einer erfolgreichen Heilung von Seiten des Herrn Freilich. Vor einigen hat er in Gegenwart dreier Aerzte: Dr. Krobicki, Dr. Weigel und Dr. Braun, einen Bäckergehilfen, der Familienvater ist, vom Tode gerettet und vor der Krüppelhaftigkeit bewahrt.

Verfolgt man genau den ganzen Entwicklungsgang dieser wahrhaft epochemachenden Erfindung, so muss die zweifellose Richtigkeit der von Freilich angewandten Heilmethode sich klar ergeben, umsomehr als in diesem Falle der Grundsatz «Der Empiriker macht erst den Arzt» vollauf zur Geltung kommt. Und Freilich blickt auf eine in tausenden Fällen gesammelte Erfahrung. Er hat sich nun seit einer Reihe von Jahren in den Dienst der Menschheit gestellt und es ist thatsächlich die Wohnung dieses geschickten Bandagisten Lemberg, Spitalsgasse 4, Ecke der Sonnen-gasse ein wahrer Pilgerort all der Kranken und vom Leistenbruche Gequälten. Dafür aber wird ihm auch die Anerkennung der Welt zu Theil und die Herzen aller durch ihn vom Tode geretteten Kranken, all der ihren Familienmitgliedern wiedergegebenen Familienväter schlagen ihm in unaussprechlichem Danke entgegen. Möge die leidende Menschheit dieser Wohlthat der Gesundung von einem solchen Uebel wie Leistenbruch theilhaftig werden und dem Vollstrecker dieser Hilfe, Herrn Freilich werden wir die Bewunderung und Anerkennung nicht versagen können. In Würdigung dessen wurde diesem bekannten Specialisten in Bandagen **M. Freilich**, Spitalsgasse Nr. 4, mit Dekret vom 31. Dezember 1896 von der hohen k. k. Statthalterei die Bewilligung zur Benützung des Schildes und Siegels mit dem kaiserlichen Adler ertheilt.

## שנעללע אינד זיכערע היילונג פיר ברוכליידענדע.

איך מאכע היעמיט בעקאנט, דאס עם מיר געלונגען איזט איינע נייע ארט היילטעטהאָדע צו פינדען, וואדורך איך דען געפעהרליכסטען אונד אייסערסט פֿעראלטעטען אויך 70 יאָהריגען ברוך, אויך נאבעלבריקע, דען איינגע-קלעסטעסטען ברוך אָהנע אָפּעראציען העראיינצוברינגען, אויך פֿערשאָבענע אָדער איינגעהאלטענע האדען אויף געהעריגען ארט צו ברינגען אימשטאנדע בין. — אויך האבע איך ברוכבענדער ערפונדען, דאס אין דער צייט פֿאן 3 ביז 6 מאָנאטען דער ליידענדע שמערצלאָן פֿאָללשטענדיג געהיילט ווירד. צור שטייער דער וואהרהייט, דאס דורך מיינע בעהאנדלונג אונד ברוכבענדער דער ליידענדע גענצליך קורירט ווירד, בעייטצע איך הונדערטע ערצטליכע צייגניססע אונד דאנקאגונגען פֿאן פֿיעלען גערעטטעטען אונד געהיילטע



מען פערזאָגען פֿאַן מיינער פֿיעליעהריגען פראַקסיס, וועלכע בעוויווען, דאס  
איך דער ערפינדער דיעזער נייען היילמעטהאָדע אונד ברוכבענדער בן, דיא  
אויסשליעסליך פאנטענטירט ווארדען אונד וועלכע איך  
אבער זעלבסט אנלעגען אונד אייניגע מאלע בעהאנדעלן  
מוסט. דאס האַנאראַר ווירד נאך דער ארט דעס ליידענס בעמעססען,  
בריעפליך ווירד ניכט בעהאנדעלט נור פערזענדיך מוסס מאן בייא מיר  
ערשיינען. — מעהרערע אויסקונפט ווירד סעפּעראטע בראַשירע- אויף פֿער-  
נראטיס & פראַנאק צוגעזענדעט

## מאזעס פֿרייליך

ק. ק. פאנטענטירטער שפעציאליסט עט באנדאויסט, שפיטאלסנאססע  
נומר 4 לעמבערג.

ב"ה ער"ח שבת תר"ן

שלום רב לאוהבי ד' ולידיד אנשים ה'ה הנדיב והנכבד, יקר רוח.  
עושה צדקות, רודף חסד, לבבו הטהור, מזבח והראל, וכאשר יניח משה את  
ידו וגבר ישראל, כשית משה שמו לנצח יפרח פֿרייליך סלה.  
האח! כמה אוכל להודות לכיה על כל תגמולוהי עלי? אשר מצרתי  
שסבלתי זה ימים ושנים כבירים, הצילני והעמידני על כני כבהעת אשר עוד  
לא ידעתי ממחלת השבר ר"ל. הלא ילא כל עט סופר מהיר לתאר את  
המצוקה שבו הייתי, וכמהיר ברוב ידיעתו לרפאות המחלה האנושה הזאת,  
אשר אין רופא מוטחה בארץ יודע אותה כמוהו הוציאני ממנה מצרה לרוחה.  
אכן למען לא אהי כמקבל טובה ולא מודה, מצאתי עצמי מחויב להודיע  
זאת לפני אנשים האלו אשר גם הם שנתו מכוס התרעלה הזאת, כי יחישו  
מהר לקבל עזרתם ורפואתם מהאיש משה הניל, ואל יתמהמה אף רגע פן  
יבולע להם, ואם ואזינו לדברי היוצאים מן הלב, אז בטח יושעו תשועת  
עולם, כי רק באוהל משה ימצאו רפואה לגופם הנחלש מהמחלה הניל.  
ואסיים גם בברכה להמציל אותי מרדת שחת, ירדפהו אך טוב ונחת, מזלו  
יפרח כגפן פורחת ויבלה בטוב שנותיו, ובנעימים ימיו. כחפצו וחפץ המברכו  
ביום ד' לסדר ושמרתם את הדבר הזה וכו' לפיך פה לבוב יע"א.

הק' אברהם הורוויץ אי"ד דק"ק שענדישוב.

ב"ה

גם אני הכותב ראיתי בעינא פקחא ממש על מעשה דיוו של הנכבד  
היקר מוה' משה פֿרייליך פה ק"ק לבוב שבאתי בצל קורתו על המחלה

הזאת ר"ל שירפא לי שמצאתי שבלתי מעשה ידיו הכל להבל ולרוק ולא די שאינו מתקן א"ע בלבישת האזור שאזר על המקום שנדמה לו שמשם יוצא השבר אדרבה מקלקל א"ע בזה שמוסיף והולך עבור דחיקא הזאת ונתרחב הנקב במקומו ויוצא עוד יותר וממש מסכן את נפשו בזה במעוות לא יוכל לתקן: לא כן מעשה ידיו של ר' משה הנ"ל שהוא יודע ומרגיש כטוב מקום הקריעה באיזהו מקום הוא ודרך שם מכנים הבני מעיים היוצאין ועל אותו מקום ממש מניח האזור בתמונה חדשה שהוא עושה שאינו דומה לתמונת האזורים האחרים כלל: ומלמד לכל אחד התנהגות הלזה עד שמביאו לידי תלמוד האיך ומה ינהג א"ע תמיד שלא יצאו עוד כלל וממש תתרפא בזה ברבות הימים: כ"ז הנ"ל נסיתי במסה וכל מי שירצה להציל את נפשו ולבוא לידי תקון יבקש באהל של משה בזה ולא יביט על חסרון כיס שלו כלל ומי שישמע לקולי יחזיק לו טובה ביתר שאת וביתר עז במה שאני מודיע לו זאת במכתב מנאי הכותב לטובת כלל ישראל פ"ק לבוב.

נאום הק' אברהם יעקב איסרליש האב"ד מארקא

בהרב הגה"צ מהרמ"א זצ"ל שהי' אבדיק סקאלי שהיה נין ונכד לרבניו הרמ"א זצ"ל בעל המפה ז"ע ועכ"י אמן.

## איין וועלט וואונדער.

מאן בעריכטעט, דאס הגביר ר' מרדכי גארליטצער אויס ראדעמישל בייא טארנאו וואורדע אם 12 נאוועמבער 1893 פאן איינעם לאנגיעהריגען ברוכליידען זא שווער ערקראנקט, דאס דיא גרעסטען פראפעססארען פאן קראקווא א. ו. וו. זיין לעכען אויפגאבען, פאללס מאן איהם ניכט איינע אפעראציאן פארנעהמען ווירד, אונד דיא פאמיליע דעם ערקראנקטען פראג-טען היעמיט טעלעגראפיש הרב הצדיק משינאווע אן, אב מאן דיא אפעראציאן פארנעהמען? הרב הצדיק דעפעשירטע פאלגענדעם: זאפארט דעפעשירען נאך ר' משה פרייליך ק. ק. פאטענטירטער שפעציאליסט עט באנדאד-זיסט איין לעמבערג שפיטאלס-גאססע נר. 4 ער ווירד אהנע אפעראציאן העלפען. דיעזעלבען בעפאלגטען דעם ראבבינער אונד טעלעגראפירטען אן דער טאכטער דעם העררן גארליטצער אין לעמבערג פאלגענדעם טעלעגראם: פאטער ברוכליידען קראנק, זאפארט שפעציאליסט פרייליך הערשיקען הערר פרייליך אויט זאפארט הינגעפאהרען. דיא פאמיליע ערצעהלטע איהם דאסס עם קאסטעט שאן פיעלע טויענדע גולדען דיא אייניגע טאגע אונד קעננען ניכטס העלפען, ה' פרייליך בעהויפטעטע דאס מאן קיינע אפעראטיאן בע-נעטהיגט, זאנדערן ער אונטערציהט זיך העררן גארליטצער אהנע אפערא-ציאן צו רעטטען.

הערר פרייליך האט זיינע וואונדערליכע מעטהאדע פארנענאממען אונד זיך מיט אללען קרעפטען דיא גרעסטע מיהע געגעבען דעם זא געפעהרליכען

קראנקען צו העלפען וועלכעס איהם אויף דיא וואונדרעפאלסטען ארט געלונגען איזט. וויא ערשטוינט וואורדען זאדאן דיא פאמיליע דעס ערקראנק-טען וויא אויך זעמטליכע איינוואהנער דער גאנצען שטאדט ראדעמישל אונד איהרער אומגעבונג אלס מאן הערטע דאס גראסע גאטטעסוואונדער וועלכעס דורך ה' פרייליך געשעהען איזט. דיא פאמיליע האנארירטע היעפיר העררן פרייליך רייכליך אונד דאנקטע איהן זאוואהל מינדליך אלס אויך שריפטליך אויך פערנאלאסטען דיעזעלבען מעלעגראפיש הרבנים הצדיקים משינאווא, מדויקוב פמיעלעץ אונד נאך אנדערע רבנים דאמיט זיא אויך העררן פרייליך שריפטליכע דאנקזאונגען שיקען זאללען, וועלכעס זאפארט געשעהן איזט. ה' פרייליך בעזיטצט זאלכע ברעפע אין הענדען, יתן השם ויצליח בכל דרכיו בכל מקום אשר יפנה.

### ערצמליכעס צייגניסס

וואָמיט איך בעציינע דאס איך דען פליישבעשויער יאזעף העקער, דעם אום 24. כערץ ל. י. העררן מאזעס פרייליך פארגעשטעללט, לויט מיינעס אן דיעזעס טאגע וויעדער זאה, — צור שטייער דער וואהרהייט מוסס איך נון בעמערקען דאס דיא בריכע נונמעהר זיכטבאר נאך פיהלכאר זינד, דאס אין דעמועלבען קאנאלא קיינע בריכע מעהר צו פיהלען, אדער זאנסט וויא נאכצוואווייען זינד, זא דאסס דיא בעהויפטונג דאסס דורך פאססענדע ברוכבענדער בריכע זעלבסט אין פאָרציגליכען לעכענסאלטער פאָלשטענדיג צוריקגעהאלטען, יא זאָגאר געהיילט ווערדען קעננען, דאדורך בעשטעטיגט ווירד, אינדעס דער קראנקע נון אָהנע ברוכבאנד אונד אָהנע בעשווערדען הערומצוגעהען אונד אויך צו ארבייטען אימשטאנדע איזט.

לעכבערג דען 1. יולי 1897  
דר. יאזעף וויינעל.

### קול רנה ותודה.

(שילת) תבענה שפתי תהלה ואתן אלף תודות לאיש חמודות גבר בגוברין הנודע לשם ולתהלה בכל קצוי ארץ וים רחוקים ה"ה זה משה האיש אשר הלך וגדול ומצא הן בעיני אלקים ואדם הכל יאמרו לא קם עוד רופא מומחה כמשה פרייליך. גם אנכי הח"מ אביעה כפה מלא יישר חילי כי הוציא ממות נפשי ולא נתן למוט רגלי. הרופאים מכל הכרכים לא נתנו לי תקוה טובה וה אומר בכה וזה בכה הצד השוה שבהן שטה עיניהם מראות, גם רופאי אדעסי הקרו ודרשו למצוא לי מזור ותרופה יגעו ולא מצאו לי עזרה ויעצוני ליסע לעיר וויען לתקנני באַפּעראציע. כשמעי תצלינה לי שתי אזני מי וכל למלל תלאות לבי וגודל פוזר נפשי ורעיון רוחי. כמעט נפעמתי ולא אדבר עמדתי משתומם כאבן דומם הנחץ השיאנו ליסע לעיר אוסאטין אל הרב הקי הצדיק למען יורני מה לעשות. הרב הקי הנ"ל פיו

פתח בחכמה במתק שפתי קדשו לשים דרך פעמי אל גבול ר' משה פרייליך ללבוש ושם אמצא מנוח לכאב גוי הנשכר והנדכא. אמנם כן מראשית כזאת הודעתי מחלתי האנושה להפראפעסאך דר. יאנדא אז גם הוא צוני לילך חיש מהר אל ר' משה פרייליך הנ"ל, אזי לא הי' לי שום ספק ודרך מצותיהם רצתי והתפשרתי עם ה"ר משה פרייליך הנ"ל וקוה אקוה לר' כי ממנו נהיה לי תוצאות חיים ובעזר שדוי אני מרגיש כי הוסר ממני כל הכאבים ישלם ד' פעלו זולת מה שקבל ממנו שיט ובכל אשר יפנה יצליח ויעשה פרי.

היום יום ג' ה' תמוז פ' פנחס

הק' דוב בעריל וויסאקא.

מעיר היינטישעסט במדינות רוסיה באסאראבוא.

### דאנקאוגונג.

דורך 36 יאחרע האבע איך אן איינעם ברוך (שבר) געליטטען, דיא גרעסטען ערצטע האצטען מיך גענצליך אויפגעגעבען אונד בעהוויפטעטען דאס מיך נור איינע לעבענסגעפעהרליכע אָפּעראציען פּיללייכט רעטטען קעננטע. דא ערפוהר איך אויס איינעם אינסעראטע דער „נייען פּרייען פּרעססע“, דאס הערר מאזעס פּרייליך אין לעמבערג. (גאליציען) שפּיטאלס-גאססע נר. 4 אים שטאנדע זייא, יעדעס ברוך-ליידען אָהנע געפּאהר אונד שמערצען ראדיקאל צו היילען. נון וואָללטע איך וועדער מיהע נאך געלד שפּארען אונד בעגאב מיך וואָפּאָרט נאך לעמבערג צו העררן פּרייליך, דער מיך אים לויפּע פּאָן 2 וואָכען גענצליך הערגעשטעלט האט, אָהנע דאס איך וועלכע שמערצען נאָך שפּירע. דיא העררן לאטטא דימיטרעסקו אויס פּלאיעסטו אונד ערווארד זאָמטער ק. ק. האָפּראטה דער אָבערסטען אינסטאנץ זינד עבענפּאללס פּאָן דעם העררן שפּעציאליסט קורירט וואָרדען. איך זעהע מיך דאהער פּערפּלייכטעט דעם העררן פּרייליך עפּענטייך מיינען דאנק אויסצושפּרעכען אין דער האָפּנונג דאס דיעזער קינסטלער דען גענום האבען ווירד, אויך פּאָן אנדערען ליידענדען דאנק צו עמפּפּאנגען.

הערמאן יאקאב

סעגאז סטראדא פראנצעזא אויס פלאיעסטיע רומעניען.

### " ס פ ר י ש ע ש ע י ם "

תמונות, ציורים וספורים, שירים, הערות ובאורים. יצאו לאור שש חוברות, מחיר כל חוברת 12 קר. עם פורטו 15 קר. מחיר שש החוברות 70 קר. עם פורטו 73 קר. להשיגו אצל העורך:

Isak Fernhof Złoczów (Galicien).



## „JANUS“

Wechselseitige Lebensversicherungs-Anstalt in Wien.  
Gegründet 1840.

Diese älteste wechselseitige Lebensversicherungs-Anstalt in Oesterreich-Ungarn versichert Capitalien auf den Er- und Ablebensfall unter den günstigsten Bedingungen. Der Jahres-Reingewinn kommt den Versicherten zu Gute, nachdem der „Janus“ auf dem Principe der Wechselseitigkeit beruht.

Die Polizzen des „Janus“ sind nach 3 Jahren unverfallbar, unanfechtbar und belehnbar; sie gewähren die Versicherung auf Kriegsfall kostenlos. Auszahlung der Versicherungssumme erfolgt sofort ohne Carenzzeit nach 5-jährigem Bestande auch im Selbstmordfalle. — Bisher waren beim „Janus“ versichert 101.500 Personen mit ö. W. fl. 130,200.000 Capital und ö. W. fl. 825.000 Rente; infolge Fälligkeit wurden ausbezahlt ö. W. fl. 18,450.000 und den Versicherten an Gewinnantheilen (Bonus) ö. W. fl. 1,994.000 rückerstattet.

Statuten, ausführliche Prospekte gratis und franco durch die Filiale des „JANUS“ in Lemberg,  
Kopernikusgasse Nr. 9.

(Filialvorstand: ADOLF B. MEHR, Ehrenmitglied der kön. ital. Academie).

P. S. Jeder sorgsame Hausvater beschränkt seine Wohlthaten nicht nur auf die Gegenwart, er gedenkt auch der Zukunft der Seinen! Das einzige Mittel zur Erreichung einer gesicherten Zukunft ist nur die Lebensversicherung.

### Nordb. Schürzenindustrie.

Grösste und billigste Erzeugung in Oesterreich-Ungarn, liefert pr. Nachnahme 40 Façons Schürzen für Kinder u. Damen, von 8 kr. bis fl. 1—.

Bei Referenz und bekannten Firmen ohne Nachnahme.  
Nicht Passendes ohne Anstand retour. Versand nur an Wiederverkäufer.

**Julius Lederer, Rumburg.**

דער אכטע

# פראנק-קאפעע

איזט פערלאסליך

# בשר

אבער אכטען זיע הארויף

דאס זיע נור „אכטען“ קויפען!!

דער אכטע איזט צו ערקעננען אן

דיעזער אונטערשריפט אונד דיעזען שוטצמארקען:



*Heinrich Franck Söhne*  
Linz. Ludwigsburg.

## גאראנטירט, פערלאסליך בשר

אויס דען פאבריקען

ליניץ א/ה, פארדוביטצ, קאמאטוי, קאשווי, אנגראם, אונטער אויפזיכט

דעם עהרוויירדיגען הערן אבער-אבבינער סימאן שרייבער אויס ערלוי,

שווענערזאָהן דעם זעליגען הערן אבבינער סאלאמאן שפיטצער אויס ווייען.

אייגענהאָנדיגע אונטערשריפט:

בן סימון פרידריך אברהם "גאט"  
Rabbiner Simon Schreiber

ערלוי



## כל הקודם זכה

הספרים הרשומים הלאה נמצאים להמכר בידי במספר מעט, כל החפץ  
בם ימהר איפא לשלוח את מהירם, אשר הוררתיו לטובת קוראי „האשכול“:

- המגיד, ברלין, שנת 1891 וחצי שנת 1892 . . . . . 4 5 ל.
- המגיד, קראקא, שנות 1893, 94, 95, 96, 97 במלואן, כל אחת 4 5 ל.
- כל השנים בחד . . . . . 18 5 ל.
- דס תחת דם, חיון-הוגה בחמש מערכות . . . . . 60 קר.
- היהודים בצרפת ודברי ימיהם, . . . . . 1 5 ל.
- ללמוד וללמד, קורות התנוך לפניו בישראל . . . . . 40 קר.
- עקיבא, ספור לאומי . . . . . 40 קר.
- החוקר, מב"ע ירחי מקדש לחכמת ישראל (15 חוברות) . . . . . 4 5 ל.
- מכתב להכהן לאואטר, . . . . . 15 קר.
- העבודת, ע"פ התורה והתלמוד מאת ראש רבני צרפת הרה"ג ר' צדוק  
הכהן . . . . . 45 קר.
- הלכות פסוקות מן הגאונים . . . . . 50 קר.
- חין ערך שפת עבר להיהדות, (בשפת אשכנז) . . . . . 20 קר.
- על מה יחיה האדם, ספור מימי הנפילים . . . . . 15 קר.
- תולדות ד"ר דוד קאסל, . . . . . 15 קר.
- אגרות-יבקרית, . . . . . 25 קר.

האדריסה:

Redacteur I. S. FUCHS, KRAKAU. (Galizien).

## טל תחיה על מאמרי חז"ל!

יצא לאור ספרי „טל תחיה“ על מאמרי חז"ל, יפיץ אור כהיר  
וטל של תחיה על מאמרי חכמינו האלהיים במסכת אבות, גם יתבארו  
בו הרבה מאמרי חז"ל בתלמוד ובמדרשים ע"ד המחקר וההגיון. רבנים  
ומטיפים ימצאו בו כר נרחב לדרשות הרבה ע"ד הסגנון החדש. בעלי  
בתים ומשכילים יהנו מהמאור שבתורה שאוציא בספרי זה מנרתיקו  
לאור. מקחו שמונים קאפ. 2 מארק. 1 גולדען. 3 פראנק עם פארטא.  
גם יתר חוברותי מקחן ביהד עם ספרי „טל תחיה“ 1 רויכ. 3 מארק.  
1.25 פל. 4 פראנק עם פארטא.

כתובתי:

SAMUEL ALEXANDROW, BOBROISK,  
Gouw. MINSK, Russl.

B  
94.

26

# בית דפוס

ערוך בכל הנהו ושומר לעשות כרצון איש ואיש בנוגע למלאכת הדפוס הן בספרים וחברות והן בלוחות ומאבעללען.

עדים בו כל הספרים הגדולים עם הקמנים, הנדפסים בבית דפוס אשר חנם גדול ליופי ולתפארת המלאכה עד כי אוכל להתפאר בה נגדה נא כל הדפוסים היותר גדולים בארץ ובחו"ל.

גם המנותי לי בזה בית מלאכה

## שער עאטי פיע

ודיה כל מחבר ומו"ל אשר יאבה לעשות לו פלאטען ומאטרויעצן למען יצאו ימים רבים אמלא הפצו גם בזה.

הנני קורא בזה לכל מחבר ולכל מוציא לאור ספרת ישראל, בכל מקצוע ומקצוע, כי יפנו אלי ואמלא הפצם בורחות בהגהה מדויקת ובמקח השוה.

יוסף פישער קראקא. (גרונאסע 62).





# המגיד לישראל

שנה שביעית

מכ"ע שבועי - לכל עניני היהדות, נערך ויו"ל  
בעזרת סופרים וחכמים נודעים לשם ע"י

## יעקב שמואל פוכם.

"המגיד לישראל", שהוא מכ"ע השבועי האחד והמיוחד  
בשפת קדשנו באוסטריה-אונגריה, שם לו למטרה:  
להשכיל לבני עמנו ולהעירם לפעלה ולמעשה, להפיץ  
ולהרחיב את הרעיון הלאומי ורעיון הישוב בא"י, למעת  
בלכות בני נעורינו את האהבה לדתנו ולכל הקדוש לנו  
ללחום מלחמת מצוה וחובה נגד כל הקמים על ישראל  
ואמונתו הצרופה, באופן אשר "המגיד לישראל" הנהו

כלי מחזיק ברכה לכל בני עמנו בארצות מושבותם.

מחיר, המגיד לישראל הוא: באוסטריה-אונגריה 6 פלי לשנה,  
בחו"ל 8 פלי לשנה.

לכל חותם, המשלם 3 ר"כ בעד חצי שנה מראש, הזכות  
להרפס פעם אחת מודעה בת 10 שורות בחלק המודעות  
ב"המגיד" חנם אין כסף.

האדרסה לבית המערכת:

Redaction des „HAMAGID“, Krakau (Galizien).